

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 17

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1774 Antlaşmasının Sonuçları. Kaybedilen Eyaletler Ve İç Karışıklıklar. Kırım Meselesi.....	5
İKİNCİ BÖLÜM	31
Rusya ve Avusturya ile yeni harbin evveliyatı, ordunun durumu..	31
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	80
Fransız Devrimi Zamanında Osmanlı İmparatorluğu. Lehistan Meselesi. Vilâyetlerde Bağımsız Hayat. Fazvantoğlu Ve Ali Paşa. Bonaparte'in Mısır'a Hücumu Ve Fransa İle Zahirî Savaş.	80
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	105
Saltan Sehmln, Memlekette Gittikçe Artan Anarşiye Karşı Neticesiz Mücadelesi. Rusya İle Anlaşmazlık. Selim'in Düşmesi; Ardası IV. Mustafa Re II. Mahmut'un Tahta Çıkmaları. Paylaşma Plânları Ve 1812 Bükreş Barış Antlaşmasına Kadar Ruslara Karşı Savaş.....	105
İKİNCİ KİTAP	164
Devlette Islâhat ve Birlik Uğrunda Uğraşmalar	165
BİRİNCİ BÖLÜM	165
Sultan Mahmud'un Bağımsız Valilere Karşı Mücadelesi, Yunan Ayaklanmasına Kadar (1812 - 1821)	165
İKİNCİ BÖLÜM	181
Sultan Mahmud'un Rum'lara Karşı Mücadelesi Ve Batı Örneğine Göre Islâhatın Uygulanması. Rumi Ar'ın "Hellen Vatanı" M İhya Etmek İçin Savaşmaları. Batı Devletlerinin Müdahaleleri: Rusya İle Harp. Edirne Barış Antlaşması (1829).....	181
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	244
Yunan Ayaklanmasının Sonuçları: Yeniçerilerin Ortadan Kaldırılmasından Rusya ile Barış Antlaşması Yapılmasına Kadar	244
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	272
Mısır Meselesi. Suriye'nin ele geçirilmesi ve Osmanlı Hanedanının bekası uğrunda Mehmet AH Paşa ile ilk savaş.....	272
ÜÇÜNCÜ KİTAP.....	312
Hristiyan Milliyetlerin Osmanlı Devletinden Ayrılmaları	312

BİRİNCİ BÖLÜM.....	312
Boğazlar Antlaşmasının yapılmasından Kırım Harbine kadar Rus entrikaları (1841 - 1853)	312
İKİNCİ BÖLÜM	322
"Tanzimat" İn Yarattığı Yeni Türkiye'nin Kırım Harbinden Önceki İç Durumu	322
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	336
Kırım Harbi ve Sonuçları (1853 — 1856).....	336
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	375
Kumanya Birliği uğrunda mücadele ve Memleketeyn Prensliklerinin Osmanlı Devletinden koparılması (1856 — 1862)	375
BEŞİNCİ BÖLÜM	396
Fransız Örneğine Göre Avrupai Bir Türk Devletinin Kurulması İçin Girişilen Teşebbüsler. Engeller: Müslümanlarla Hristiyanlar Arasındaki Dini Tezatlar: Hristiyan Kavimlerin Uyanması: Malî Sıkıntı Ve Batılıların Ekonomi Bakımından Tedrici Olarak Memlekete Sokulmaları.	396
ALTINCI BÖLÜM.....	439
1877 - 1878 Osmanlı — Rus Tarbi ve Sonuçları	439
YEDİNCİ BÖLÜM	450
Berlin Antlaşmasından Sonra Abdülhamid'in Türkiyesi	451
SEKİZİNCİ BÖLÜM	474
Devrim. Yeni Zamanlar ve Eski Görenekler	474

BİRİNCİ BÖLÜM

1774 Antlaşmasının Sonuçları. Kaybedilen Eyaletler Ve İç Karışıklıklar. Kırım Meselesi

Küçük Kaynarca Barış Antlaşması ile Babiâli, haddizatında yalnız Tataristan yakınlarında bazı kalelerle Tataris-tan üzerindeki metbu'luk hakkını kaybetmişti. Fakat asıl Önemli olan nokta, savaştan sonra Osmanlıların, barış içinde ve en iyi dostluk münasebetleri ortasında olsa bile, hiç bir hukuk! bağ gözetilmeden üzerine saldırılması caiz görülen milletlerden sayılması oluyordu.

Bu zaman, dayanma kabiliyetini kaybetmiş olan devletler hesabına olmak üzere, paylaşma ve tazminat antlaşmalarının yapıldığı bir devirdir. Bazı kimseler Osmanlı İmparatorluğunu Lehistan Ki rai lığı ile bir tutuyorlardı. Gerçekten de bu devletin komşuları, Polonya'da asayişî yeniden kurmak ve siyasî partileri bir iç savaşın kanlı olaylarından korumak bahanesiyle, geniş Leh eyaletlerini kendilerine ilhak etmiş bulunuyorlardı. İstanbul'daki Fransız elçisi şöyle yazıyordu: "Von Kaunitz, Osmanlı Devletinin yaşamakta devam etmesini Avusturya siyaseti ve menfaatleri için esaslı bir unsur olarak saymaktadır. Fakat Türk idaresinin manasızlığı karşısında Osmanlıların bundan böyle yaşayabilecekleri hakkında hiç bir ümit kalmamaktadır"¹.

Padişah, Focşani ² kongresi arifesinde görmüş olduğu hizmetlerin mükâfatı olarak Viyana sarayına vadetmiş olduğu paraların bir kısmını ödemişti. Fakat Türkler, gerek Kayser ordularının Osmanlı sınırları boyunca hareketlerde bulunmalarına, gerekse Bistriz ve Kronstadt şoselerinin tamir edilmesine ³ endişe ile bakıyorlardı. Aynı şekilde Buğdan ve Eflâk Karpatları boyunca "yeniden ihya etmek" düsturu ortaya atılarak yapılan toprak ilhaklarına ⁴, Buğ-dan'lılar tarafından meşru' olmıyarak zaptolunmuş olan dağlık toprak şeridi üzerindeki hak iddiasının yenilenmesine, daha Önce vezirin muvafakati alınmaksızın Eflâk'de yeniden hudut tashihi için girilen

¹ St. Priest'in 17 şubat 1775 tarihli raporu: "Monsieur de Kau-nita etablit pour base politique que rien ne conviendrott micuit à l'in-terêt de la monarchie autrichienne que la duree de l'Empire Ottoman, mais que Tabsurdité à son administration ne laisse aucune esperance qu'il puiase se soutenir"; Hurmuzaki, Suppl 11, S. 922 Kars. Zir.kelsen VI. S. 86.

² Hurmuzaki VII, S. 95 - 96.

³ Aynı yazar, Suppl. I 1, S. 851, Nr. MCCX.

⁴ Aynı yazar IX 2, S. 77 - 78 No. LXXXI.

teşebbüslere seyirci kalıyorlardı ⁵. 1772 yılı başlarında Petersburg'daki siyasî mahfillerde Avusturya'nın Eflâk ve Buğdan'ı almak niyetinde olduğundan açıktan açığa bahsolunmakta idi. Rus Başvekili Panin ise, Sırbistan'ı ilhak etmek suretile Avusturya'nın başına bir dert sarmasından memnun kalacağını temin ediyordu. Mayıs ayında Avusturya tımparatoriçesi Maria Theresia'nın s.an-söliyesi Kaunitz, Avusturya kuvvetlerinin yeni ilhak edilmiş olan Galiçya'ya gitmek üzere bir müddet önce açılmış bulunan en kısa ve en elverişli bir yol olan Eflâk yolundan mümkün olduğu kadar yakın bir zamanda geçeceklerini bildirmiş, Rumyanzof'un bundan haberdar edilmesini istemişti. Petersburg'daki Prusya elçisi şöyle yazıyor: "Kont Panin, Prens Kaunitz'in bu kadar acele davranmamasını isterdi. Fakat bu iş olduktan sonra önüne geçebilmek için bir çare bulamamaktadır" ⁶. Bir yıl sonra, yani 1773 senesi kasım ayında Ol-tenia'nın Avusturyalılar ⁷ tarafından işgal edilmiş olduğu söylentisi İstanbul'da dolaşmaya başladı. Eylülde de Babiâli, Avusturya tahşidatı hakkında izahat istemek zarureti duydı ⁸. Aynı yıl içinde İmparator Joseph, doğu sınırlarını kendi gözleriyle görmek ve Marmoros Sancak beyliğine Buğdan topraklarından ufak bir kısmını ⁹ ilhak etmenin zarurî olduğu Öğüdünü vermek amacıyla Erdel seyahatini yaptı ¹⁰. Eski Orsova'ya da ihtiraslı gözlerle bakılmağa başlandı ¹¹. Avusturya'nın İstanbul elçisi, 1773 başında gerek Eski Orsova ve gerekse "mahut Buğdan bölgesi" için Babiâli nezdinde teşebbüste bulunmak emrini aldı ¹². En son olarak 1774 tarihinde, Türk - Rus muahedesinin imzasından bir an önce, Avusturya kıtaları, Buğdan'da çıkmış olan vebaya karşı tedbirler almak zorunda oldukları bahanesiyle, Galiçya'ya giden "Buğdan yolu" üzerinde bulunan Cimpulung, Suceava ve Cernauti bölgelerine girdiler ¹³. Aynı zamanda Viyana hükümeti, bu birkaç köyün - hakikatte geniş bir bölgedir - arşivlerde bulunan bazı vesikalarla kâfi derecede isbat edilebileceği gibi şimdi Avusturya'ya ilhak edilmiş olan Pokutia'ya ait

⁵ Aynı yazar, Fragmente V, 385 vd.

⁶ Le comte Panin auroit bien aouhafte que le prince Kannitz se fut un peu moine presse, mais, la choae «ant faite, il ne voit plus rao-yen de l'empecher. Solms'in 19 Mayu 1772 tarihli raporu: "Acte si fragznente" n, S. 68.

⁷ Aynı eser, S. 72, Nr. 3-4.

⁸ Hurmpzaki VII, S. 101 - 102.

⁹ Bu ifadeye bak: aynı eser Suppl. I 1, S. 910, Nr. MCCXd.

¹⁰ Bak: Geschichte tles rumaenischen Volltes "Rumen milletinin tarihi" I 1, S. 183 vd. karşı. Katerina'nın Lobkovitz'e muhtırası ve Kayser, Jozef'in cevabı: Hurmuzaki, Suppl. I 1, S. 856. vd..

¹¹ Aynı eser S. 884, Nr. CCLVH.

¹² Aynı yazar VH, S. 98 vd.

¹³ Karş.: Fransız sefaretinin 29 Ocak tarihli raporundaki Avusturyalıların Eski - Orsova ve "Erdel ile Pakutia arasında kalan Moldavya'ya ait köşeyi" istediklerine dair ifade; aynı eser, Suppl. I 1, S. 889, Nr. MCCLXTV.

olduğunu ilân etti ¹⁴. Kırım'ı ganimet olarak yakında kendine mal etmek ümidini besliyen Rusya, Avusturya'nın bu tahrik edici ve hilebazlıkla yaptığı hareketlere karşı itiraz etmek için bir şey bulamadı ¹⁵. Gerçekten de Rusya, bir Avusturya Arşidükünün idaresi altında bir Daçya devletinin kurulmasına daha önceden muvafakat etmişti ¹⁶.

Avusturya elçisi Thugut, İmparator kuvvetlerinin "Bu-kovina adını taşıyan küçük bir araziyi" - hakikatte bu topraklar hiç bir zaman Bukovina adını taşımamışlardır; "Bu-kovina, yalnız Pnıt ırmağı kıyılarındaki gürgen ormanlarının adıdır. - işgal etmiş olduklarını ancak aralık ayında itiraf etti ¹⁷. "Böylece iki devlet arasındaki sınıra mümkün olan en tabîî şeklin verildiğini" ileri sürdü ¹⁸. Buğdan Prensi Gregor Ghica'nın Türklere karşı yaptığı ihanetine rağmen Rus ve Prusya elçileri Ghica'ya prenslik temin etmişlerdi ve Boyarlarının bütün itirazlarına aldırış e-dilznedi. Ruslar, Rumyanzof ve kasım ayında İstanbul'a gönderilmiş olan Nikola Repnin, bu çetin işle uğraşmaya yanaşmıyorlardı. Hattâ bazan Ruslar, bidayette tamamiyle pasif kalmaları için para ile satın alınmışlardı. Thugut, sadece önemsiz bir arazi terkinler*, elden çıkarmasını Babiâli'nin iyi niyetinden beklediği bir "yol"dan bahsediyordu ¹⁹. Bir müşaverede Şeyhülislâm, böyle bir toprak U rkı aleyhinde bulundu. Fakat öteki devlet adamları, her ne bahasına olursa olsun barışa kavuşmak istiyorlardı. ²⁰. Bazıları yalnız, Avusturya'nın bu kadar fazla genişlemesi ile tehdit altına girmiş olan Hotin'in emniyetinden endişe ediyorlardı. 17V 5 yılında Babiâli tercümanı "işî bitmiş" olarak sayıyordu. Gerçekten de mayısın daha yedisinde barış antlaşması imzalandı ²¹. Tahir Ağa Babiâli'nin murahhaslığına tâyin edildi: Avusturya akımları Tahir Ağayı kolayca yumuşattı ve Vi yana hükümetinin artık fiiliyat sahasına konulmuş olan ilhak iddiasının haklı olduğuna ikna etti. Gönül ferahlığı ile Palnmutka Anlaşmasını imzaladı. Bu aklaşma ile Avusturya, büyük, güzel, bereketli, çalışkan ve itaatli insanların oturduğu bir vilyeti bir damla bile kan dökmeksizin kazanıyordu ²². Anlaşmanın tatbikinde General Barko - "Türk

¹⁴ "Acte şi fragmente" II, S. 75 vd.

¹⁵ Aynı eser S. 77, Nr. I.

¹⁶ "Geschichte des rumänischen Volkes" 11 aynı zamanda karşı. Hurmuzaki, Suppl. I 1, S. 853; IX, S. 84, Nr. XCI; S. 88, Nr. XCVHL

¹⁷ Aynı eser Suppl. 11 S. 913. Nr. MCCXCV.

¹⁸ "On a par ce moyen donne" â ta frontière toute retendue dont elle eat auacceptable"; aynı yer.

¹⁹ Aynı eser 3. 921; VII. S. 112 vd.

²⁰ Aynı eser Suppl. I-1. S. 925, Nr. MCCCXVII; VTJ, S. 147.

²¹ Aynı eser Suppl. 119. 932, Nr. CCCXX; VH, S. 156. vd., 110 Yd., 189/90.

²² Aynı yazar "Documente" VH, S. 485 vd.; "Fragmente" V, a 391 vd.

nazırlarının en basit coğrafi malûmattan mahrum olduklarına" daha önce Thugut işaret etmişti-, kendi bildiği gibi ve Avusturya'nın menfaatine en uygun olan şekilde sınırları tesbir etti. Halbuki muahdede sarahatle "tamamiyle belli olan İmparator subaylarının daha önce saptamış oldukları hudutlar" kaydı vardı ²³. Türk vükelâ meclisinin birçok toplantılarından sonra ve aynı zamanda Fransız sefiri de St Priest'in dostça aracılığı ^aysinde çok sürmeden ortalama bir yol bulundu. Daha 17 Mayıs 1776 da adı geçen toprakların Avusturya'ya bırakılması anlaşması İstanbul'da tasdik olundu ²⁴.

Osmanlı Devletinin doğrudan doğruya bakasını tehdit eder görünen Osmanlı Kus muahdesinin tâdil edüerek zararsız bir hale getirilmemi sağlamak amaciyle, Reis Etendi itiraz etti ve 1774 yılı sonlarına doğru İstanbul'daki Prusya ve İngiltere elçilerine başvurdu Çok safça bir düşünce üe Babiâli, bu suretle Kerç ve Yeniftâleyi, hattâ Taman't. ey311 »-manda Tatarlar üzerinde metbu'luk haklarını tekrar kazanabileceğini ümit ediyordu. ²⁵. Bugün bize anlatılmaz gibi gelen bu gibi düşünceler, Türklerin siyasî meseleler üzerinde dmî bir görüşle hüküm vermelerine alışmış olmaUrı ve düşünce tarzları ile izah editeMliir. Bukovina anlaşmazlığından, çıkan mücadele sırasında Prusya elçisi şöyle yazıyor: Bu safdil insanlar, bu teklifleri yaparken Ruslara karşı c^lr ma geleni ifade ederek: Babiâli, Rusya'ya karşı savaşı haksız o-larfak ilân etmişse bunun cezasını çekmiştir diyorlar, bundan Avusturya'nın da aynı ahibete uğrıyacağı neticesini çıkarıyorlar ²⁶. Böyle mânâsız tekliflerin yapılmasına, Trabzon valisi Yanıklı Ali Paşa'nım birdenbire ve iki ay önce im7-alan-nuş olan barış muahdesine rağmen Kırım'a saldırarak burada kazandığı zaferler ve Kırım Hanının eski metbuu ve dindaşı olan Padişah tarafına geçmesi gibi olaylar âmil olmuştur ²⁷. Kendiliğinden anlaşılacağı gibi Prusya Kiralı, bütün ısrarlara ve ricalara rağmen bu işe karışmayı reddetmiştir. Böylece yalnız Osmanlılar tarafından Kılburun, buna karşılık Ruslar tarafından Hotiu ²⁸ boşaltıldı ²⁹ ve aralık ayının ikisinde barış antlaşması İstanbul'da tasdik olundu. Abdülkerim, buna ait evrakı Çariçe'ye vermek üzere Pe-tersburg'a gitti.' Fakat olağanüstü

²³ Des frontieres bien distinctes et semblabtea a cel'ea qu, ont «tablies actuellement les officiers de la Cour tmpe'rtale"; Hurmraakİ, Suppl. I I, S. 946, Nr. MCOGHJL

²⁴ Kars. Aynı eser 3. 952, Nr. MCCCXLIX

²⁵ Zinkeisen VI, S. 86 vd., Prusya elçisinin raporlarına göre.

²⁶ Acte al fragmente" n, S. 104.

²⁷ Aynı yer.

²⁸ Ghlca, kalenin yıkılmasından memnun kalırdı. Çünkü bu takdirde kaleye ait çevredeki arazi, tekrar Buğdan'a verilmiş olacaktı; Hurmuzaki VII, S. 118, Nr. LXXTV, S. 123.

²⁹ Kars. aynı eser S. 115, 144.

Osmanlı elçisi, yeni münasebetler kurmak ve menfaatler sağhyabilmek ümidiyle» ancak 1776 yılı şubatında Katherina'nın huzuruna  ıktı ³⁰. Bunun  zerine Prens Repnin, alaylı bir elçilik heyeti ile İstanbul'a gelerek efendisinin mektubunu padişaha takdim etmek ödevini aldı. Ağustosta, tam Bukovina meselesinin en buhranlı zamanında Prens Repnin, Buğdan'da bulunuyordu ³¹. Bir kaç gün de Bükreş'te kalarak Prens Alexander Hypsilajites ( psilanti), ile kabilesini başırtırmıya çalıştı ³². Fakat az sonra, Buğdan beylerinin komutası altında olmak üzere Hotin ve Buğdan kalelerinin kuvvetlendirilmesi için Rumeli sipahileri toplandı ³³ Bu ise, daha ziyade yeni ilhak ettiği topraklarla Hotin bölgesine fazla sokulmak isteyen Avusturya'ya karşı bir tehdit idi. Aynı surette Prens Repnin'in Babı  l iyi memnun etmek için elinden gelen her Şeyi yapması da Avusturya'nın itirazına karşı bir n raa-yi den başka bir Şey değildi. Rusların bundan maksadı, kendi Şereflerini koruyabileceklerini ve anlaşmalara hürmet ettirebileceklerini B b liye daha açık bir surette göstermekti. Aynı zamanda bu, Osmanlı topraklarına» hayat  menfaatlerine ve haysiyetine yeniden müdahale edeceklerine dair bir al metti ³⁴.

Bizzat Repnin, Kırım ile henüz bo altılmamı  olan Ta-man ve Kuban bölgesine komşu yerleri ³⁵, ve bir de ticaret muahedesi yapılması hakkında müzakerelere ba lamı tı. İstanbul'dan ayrılan Prens Repnin'in yerine gelen Stakiyef bu müzakerelere devam edecek ve neticelendirecekti ³⁶. Bab li'nin, henüz mürekkebi kurumamı  olan muahedeye bağlı kalmak istememesine aşağıdaki olaylar sebebiyet vermiştir: Bab li, yeni Han Sahip Giray'ın hanlığını her zamanki gibi merasim ve formalitelerle tasdik etti ve en yüksek kuvvet alâmetlerini verdi. Sahip Giray bunları kabul etmek istemediği zaman yerine Devlet Giray geçirildi. Sahip Giray en emin olan Sinop  zerinden İstanbul'a kaçmaya karar verdi. Fakat birçok eski Kırım hanları gibi o da buradan sürgüne gönderildi. Devlet Giray, 1775 haziranında İstanbul'a bir heyet gönderdi. Kalga, Nurettin, Kadıasker ve 200

³⁰ Aynı yer. İstanbul'da imzalı muahedenameler daha 24 ocak tarihinde, Rus temsilcisi Albay Peterson'un Sadrazam tarafından kabulü sırasında teati edilmiştir. Aynı eser S. 100. Elci Abdülkerim'in Moskova'da 1776 şubatına kadar süren ikameti hakkında bak: Zinkeisen VI, S. 136; Komnenos Hypsilantes, S. 550 - 551.

³¹ Hurmuzaki VII, S. 200.

³² "Denkwürdigkeiten der rum nischen Akademie" XXXII. S. 605.

³³ Hurmuzaki VH, S. 206. Belgrad'da yapılan askeri hazırlıklar baklanda bak: aynı eser, S. 287.

³⁴ Kars. aynı eser, S. 263, 267, 272.

³⁵ Aynı suretle o zaman Eorzevski ile Binbaşı Fleury da, Rep-nia'nın yardımı ile Karlof  a Muahedesinin yenilenmesini kabul ettirmek amacıyla, İstanbul'a geldiler; aynı eser, S. 276; kar . aynı eser S. 288.

³⁶ Aynı eser S. 263.

Mirza bu heyetin içinde bulunuyorlardı. Heyetin vazifesi Devlet Girayın Babiâli tarafından tanınmasını ve mümkün olursa Padişahın askerî yardımını sağlamaktı ³⁷. Kardeş Tatar milletinin İstanbul'a gelen temsilcileri gerçi, bilhassa efendiler tarafından, sempati ile karşılandılar; fakat fazla bir şey elde edemediler ³⁸. Ancak bu olay, Ruslara Bâbiâliyi Kırım için yalnız din ve adalet adamlarını değil, aynı zamanda gümrük memurlarını da tâyin etmekle itham etmek ve şikâyetlerde bulunmak için vesile verdi ³⁹. I. Abdülhamit, Çarîçe Ka-therina'ya yazdığı mektupta Tatar meselesine hafifçe temas etmiye hemen hemen cesaret bile edemiyordu ⁴⁰. Fakat Türk devlet adamlarının sesi, daima daha yüksekte çıkıyordu: 1774 barış andlaşmasını şimdi o anın bir icabı olarak saymak istiyor ve bu muahedenin hiç olmazsa meşgul olmalarını istemiyen Tatarlarla ilgili olan hükümlerini, tıpkı bir zamanlar büyük Petro'nun Prut Muahedesini yaptığı gibi, yerine getirmemek hususunda kesin kararlarını herkese ilân ediyorlar ve Batı devletlerine, bilhassa açıktan açığa Osmanlıların tarafını tutmakta olan Fransa'ya başvurmak isteğinde bulunduklarını bildiriyorlardı ⁴¹. Çanakkale Boğazından geçip Karadenize gitmek isteyen Rus ticaret gemilerine, hakikatte bunların ticaret değil, harp gemileri olduğu bahanesiyle müsaade olunmadı ⁴². Aralık ayında Rus elçisi, hükümetinden almış olduğu emre uygun olarak, kesin bir dille barış antlaşmasının bütün hükümleriyle derhal tatbik edilmesini istedi. Böyle yapılmazsa bilhassa Rumyanzof'un veya Prosorofski'nin yeniden Kırım'a gireceğini, çünkü Osmanlı kuvvetlerinin - hakikatte yalnız pek az sr.y da karakol kıtaları idi - hâlâ Taman'da bulunmakta ofckTarını bildirdi ⁴³. Fakat bu defa da Babiâli, daha doğrusu sözünü duyurmağa ve iktidarı muhafaza etmeğe muvaffak olan barış taraftarları, Ruslar'ın anladıkları şekilde ifade etmek gerekirse bizzat nazırları ve padişahı nezakete götürebilecek olan son kararı sonraya bırakmak çaresini buldu. Babiâli, Tatarların istiklâl istediklerine hakikaten inanarak Kırım'ın istiklâlini tanıdığını, fakat zamanla bunda yanılmış olduğunun

³⁷ Komnenos Hypsilantes, S. 547 - 548; Resmi - Ahmed, S. 250 vd., Prusya elcisinin raporlarına göre Zinkeisen VI, S. 128 vd. Diez'e ffOre aynı eser S. 265, not 1 - Padişahın Tatarlar üzerinde dini haklarına ait bir anlaşma daha o zaman, 8 Ocak tarihinde, akdedilmiştir.

³⁸ Hurmuzaki VH, 3. 274 - 275

³⁹ Aynı eser, S. 290.

⁴⁰ Aynı eser, S. 276.

⁴¹ Zinkeisen VTI, S. 133 - 134.

⁴² Aynı eser S. 134).

⁴³ Hurmuzaki VII, S. 290, Zinkeisen VX S. 140 vd.t 908. vd.

meydana çıktığını ileri sürdü ⁴⁴. Aynı zamanda Ka-radenizde bir Osmanlı filosunun silâhlanması için tedbirler aldı. Fakat bütün bunlar, Rusları Perekop sahasında nihaî olarak yerleşmekten alıkoyamadı ⁴⁵. Şimdi Rusya, bu kadarla yetinerek geriye kalan eyâletlerini Osmanlı Devletine garanti etmek için Avusturya'ya teklifte bulunmak düşüncesinde idi. Bundan maksadı, Küçük Eflâk üzerinde gizli emeller beslediğinden şüphe edilen Viyana hükümetini güç bir duruma düşürmekten ibaretti ⁴⁶. İstanbul'a kaçmış olan Devlet Giray'ın yerine Rus taraftarı ve hattâ bir müddet Petersburg'da yâ'am... bulunan Şahin Giray'ın geçirilmesinden sonra ve Mirzalar-ın müteşekkil bir elçilik heyetinin temmuzda Petersburg'a gitmesini müteakip Rusya, Osmanlıları Taman'ı boçaltınıya zorlamış olmakla ve Kırım'da bazı mıntakaların şgaliyle tatmin edilmiş gibi görünüyordu ⁴⁷.

O zaman Çar iç /harp istemiyordu. Muhakkak ki savaş yapacak Mr durumda değildi. Böylece Türkler, Küçük Kaynarca Muahedesi) in başkk hükümlerini de hiç bir şeyden çekinmeden çiæair ye iin&-: buluyorlardı. Bukovina meselesinde Boyarlarla oei ib r Avusturya'ya karşı protestoda bulunan ve Avustury; ile beraber Boyarlara ve Osmanlı Devletinin menfaatlerim tıpkın hareketlerde bulunmuş olan Gregor Ghica'yı Türkler, çoktanberi hain sayıyorlar, yerinde kalmasına tahammül et:ne!r 'stemi-oifc.rdı. Bir Rumanyahnm, belki de daha o z;ım;n .engin bir insan olan EmmanueVin kendilerine prons yapılmasını isteyen partinin şikâyetleri tam zamanında t tanbul'a ulaştı. Mülayim ve âdil Prens Ghi-ca, Türk - Rus p.uihedesine göre iki sene için tehir edilmiş olan vergileri, bt muahedeyi saymıyarak toplamış bulunduğundan istisiranı olarak suçlandırıldı ve Ölüm mahkûm edildi ⁴⁸. Kapıcubaşı, Huşlarla çok dostça münasebetler idame eden bu k- rnaz Romun, büyük hâmesi Çariçeye kaçabileceğinden endi ;e ediy- rdu. Böylece o, prensi Yaş'a getirterek hizmetçilerine öldürttü ⁴⁹. Hemen Kösteki Munisi prenslik alâmetleriyim Yaş1 a gönderildi. Babiâli tercümanı o- lan bu zat, daha önce hamileri tarafından Eflâk prensliğine getirilmek istenmişti. Aynı zamanda Eflâk prensliğine, savaş sırasında

⁴⁴ Aynı eser; S. 913 vd.

⁴⁵ Aynı eser S. 141

⁴⁶ "Acte şi fragmeme" II, S. 131.

⁴⁷ Zinkeisen VI, S. 156 vd. Komnenos Hygsilanles, S. 551.

⁴⁸ Bunun teetrfil hakkında bak: "Acte gl fragmente" II, S. 127 -129.

⁴⁹ Kars. Aynı eser S. 139 vd.; Hurmuzaki, Fragmente V. S. 100; ve Boyar Konstantin Karaca'nın Hurmuzaki Xm, S. 83 de yayımlanmış olan yazılarına göre benim etüdüm; bu etüdüm "Denkwürdigkeiten der rumaenisehen Akademie", XXXII, S. 65 de çıkmıştır.

Emmanuel Giani geçmek istemişti ⁵⁰.

1776 yılı haziranında Kıbrıs'a sürgün edilen Reisülküt-tab ismail Bey, aynı senenin nisanında demişti ki: "Rusya ile yapmış olduğumuz son muahedenin hükümlerini yerine getirmekten kaçınmak için biz daima yollar bulacağız" ⁵¹. Gerçekten o, bunda muvaffak oldu. Bunun halefi Atıfzade Osman Efendi de o kadar büyük bir maharetle Gregor Ghi-ca'nın idamına hainlik ve rüşvet almak, fena idare ve itaatsizlik gibi suçlarla sebep olduğuna Padişahı ikna etti ki, en sonunda bu idama itiraz etmiş olan Stakiyef bile susmak zorunda kaldı: Hami devlet, bîr haini ve soyguncuyu yerinde tutmayı Türk hükümetinden istiyemezdi. Muhakkak ki idamla da olsa boş kalan bir prenslik tacını güvendiği bir şahsa vermek elbette onun hakkı idi.

Fakat aynı zamanda Tatarlar meselesinde de daha enerjik ve pervasızlıkla hareket olunuyordu. Her bakımdan müşavirlerine bağlı kalan Padişah, ricanamesini usulüne uygun olarak Halifeye yazmadığını ileri sürerek yeni hanı tanımak istememişti ⁵² Gayet açık olarak bir defa daha Kas elçisine demişti ki eğer başka bir siyaset takip olunacak olursa bu, Müslümanların kutsal haklarını Hristiyanlara feda eden bir hükümete karşı İstanbul halkının ayaklanması sonucunu doğuracaktır; Şahin Giray Rus askerlerinin baskısı altında seçilmiştir; binaenaleyh Rus kıtalarının Kırım'ı boşaltmaları ile yeniden ve tamamiyle serbest bir seçimin yapılması kaçınılması mümkün olmıyan bir zarurettir. En sonunda da, eğer Ruslar Perekop'da yerleşmek düşüncesinde iseler aynı sayıda Osmanlı kuvvetlerinin aynı rütbede bir komutanın idaresi altında Taman'ı işgal edecekleri tehdidinde bulunuldu ⁵³. Buna verdiği cevapta Çariçe ancak Şahin Gi-ray'm ve aynı zamanda bütün Kırım'ın Babiâli tarafından serbest bir devlet olarak resmen tanınmasından sonra askerlerini geri çekeceğini bildirdi. Bundan başka aynı mektupta Şahin Giray'm usulüne uygun olarak yeni bir ricaname yazacağı bazı ihtirazı kayıtlarla vait olunuyordu. Bu beyannameyi Babiâli, bir ültimatom olarak saymalıydı ⁵⁴.

1777 yılı sonlarında ve 1778 başlarında Rus elçisi ile yapılan müzakereler, yeni Prusya elçisi de Goffron'un bütün aracılığına rağmen

⁵⁰ Kars. "Acte şi fragmente" II, S. 123 124; "Denkvürriig-keiten der rumaenisehen Akademie" S. 605.

⁵¹ Zlnketen VI, S. 131.

⁵² Aynı eser S. 919. Padişah'tan yalnız takdis etmesi rica olunuyor, fakat aynı zamanda cülûsu tanınması sözü geçmiyordu; aynı e-ser. 8. 160.

⁵³ Aynı eser, S. 919. vd.

⁵⁴ Aynı yer.

müsbet bir sonuca varamadı. Şubatta Hristiyan devletlere de b r beyanname yayınlandı ve İstanbul'daki elçilere bildirildi. Fakat hiç bir yerde, hattâ Fransa sarayında bile, küçük bir istekle karşılanmadı.

Bu arada Kırım'daki Türk taraftarları 1777 sonbaharında Fransız tarzına göre sil hlanmıŐ daimî bir orduyu şiddetle protesto ettiler. Kozluca'da Rus üniformaları ve niŐanlan taşıyan "Tatar İmparatoru" nun Rus elbiseleri giymiş yeni askerleri ayaklandılar ⁵⁵. Bunun  zerine orada bulunan ve iktidarı eline alan Porosofski, asileri öldürerek Rus kıtalarını Taman'a soktu. Devlet Giray'ın kardeşi Selim Giray, yeni han olarak, ikamette bulunduğu Rumeli'den Kırım'a gönderildi. Fakat Ruslar, yeni han'm maiyetinde güya Osmanlı subayları ve askerleri bulunuyormuŐ bahanesiyle, buna silâhla karşı koydular ve karaya çıkmış olduğu Kefe'den sürerek Balaklava'ya kadar kovaladılar. Birçok çarpışmalardan sonra Selim Giray o kadar sıkıŐtırıldı ki bir gemiye sığınmak zorunda kaldı ⁵⁶. Fakat Babiâli tarafından ocak ayında gasıp ve asi, eşkiya ve "Osmanlı kanına susamış köpek" olarak ilân olunan ve 1778 nisanında İstanbul'a elçiler göndermiş olan Şahin Giray da hakikatte artık iktidar mevkiinde bulunmuyordu: Şimdi bütün memleket ve komşu eyaletler Çariçeye aitti ve. iktidar tam mânasiyle Rus generaller'nin eline geçmişti.

Daha 1777 yılı sonlarına doğru en son hızla savaş, hazırlıkları yapılmıştı. Dinyester boyundaki kalelerin ve  r a-kof'un kuvvetlendirilmesine çalıŐılmıŐ, vilâyetlerde sipahilerle yeniçeriler toplatılmıŐ, Asya'da asileri başarı ile bastırmış olan Cezayirli Hasan Paşa'nın komutayı üzerine alması uygun görülmüŐü. Daha o zaman Rumları bayrağı altına toplıyarak kadir bilmez ve sırf kendi menfaatine d Ő  n Rusya'ya karşı savaşa sokmak düşüncesini besliyen bu enerjik kaptan Hasan Paşa, bir donanma v coda getirmek için bütün gayretini sarfediyordu. 1778 Mayısında 22 gemi ile Karadenize açılarak Sinop da gözetleme mevkiinde kaldı. Fakat Babiâli, harp ilân etmekten kaçındı. Vebanın deniz askerlerini çok kırmıŐ olması ve belki de Anadoludaki komutanların gün geçtikçe Rusya ile anlaŐmıŐ hainler olarak meydana çıkmaları bunun sebebi olsa gerektir ⁵⁷. Bavyera veraseti yüzünden çıkan anlaşmazlık Rusya'nın umduğu Prusya itti-fakının vücude gelmesine engel olmuştu ⁵⁸. Darendeli Mehmet Paşanın

⁵⁵ Aynı eser, S. 164 vd.

⁵⁶ Aynı eser, S. 926 - 927

⁵⁷ Aynı eser, S. 210; bilhassa hekim Hasan'ı rapor, Atha-nasius Komenos Hypsilantes, S. 568 vd.

⁵⁸ Etraflı olarak bak: Zinkeisen. Burada tarih i, haddizatında Prusya'nın İstanbul ve Petersburg'daki elçilerinin raporlarını aynen vermekte veya tercüme etmektedir. Kars. Kommenos Hypsilantes, S. 563 vd.

iktidardan düşmesinden sonra - ki 1777 başında yerine barış taraftarı Derviş Mehmet Paşa geçmiştir ⁵⁹. 14 ocakta toplanan büyük divan, Abdurrazzak'ın tesiri ile, eğer Ruslar Kırım'ı boşaltacak olurlarsa Babiâli'nin başka bir itirazda bulunmayacağını ve "eşkiya" Şahin Giray'a bağımsız Tatar Hanlığını tercih edeceğini ilân etti. Batıdaki ilgilerini göz önünde tutan Prusya, Petersburg'da ve Fransa İstanbul'da; umulmayan bu işlerin, barışçı bir safhaya girmesi için yardımda bulunmuşlardır ⁶⁰.

Rusya'nın kesin bir dille isteği üzerine 4/15 kasım 1774 tarihinde prensliklere imtiyaz sağlayan bir hattı şerif çıkarıldı ⁶¹. Hiç vakit kaybolunmadan Rusya, Arşipel adaların dan birinde oturmak üzere bir konsolos tâyin etti. Bunun ö-devi, Türk idaresine karşı daima mücadele ederek Türk milletlerini sindirmek ve Avrupalı diğer konsolosları her fırsat-tan faydalanarak danltmaktan başka bir şey değildi ⁶². Daha sonra Selanik, İzmir, Kıbrıs, Rodos ve Girid'e tâyin olunan konsoloslukların da asıl ödevleri, istihbarat yapmak ve halkı itaatsizliğe tahrik etmekten ibaretti. Buna karşılık Eflâk ve Buğdan'a, bu memleketlerin, muahede gereğince yeni ve biricik hâmisi durumunda olan Çariçe, ancak 1782 de temsilciler gönderdi. Gerçi Ruslar daha 1780 de Sergius Laş-karef adında vaktiyle İstanbul'da yaşamış ve Astrahan'da o-turan bir Gürcünün oğlu olan bir adamı Eflâk, Buğdan ve Besaraoya'ya konsolos olarak göndermek için Babiâli'ye teklifte bulunmuşlardı. Fakat Babiâli bu teklifi kabul etmekten kesin olarak kaçınmıştı. Çünkü bu adamın. Boyarları Rus plânları için kazanmak ve mukavemet edenleri bertaraf etmek için var kuvvetle çalışacağını gayet iyi biliyordu. Babiâli, ancak eskidenberi öteki Hıristiyan devletlerin konsoloslar bulundurdıkları yerlerde ve gerçekten gelişmiş bir ticaretin korunması gerektiği noktalarda Çariçenin konsoloslar bulundurabileceğini ileri sürüyordu. Halbuki Ruslar doğrudan doğruya Buğdan'a mal ihraç etmiyorlardı. Buraya gönderilen Rus şarabına da eski zamanlarda Dinyeper taraflarında ticaretle meşgul olan ve kazaklılar denilen kimseler vasıta oluyorlardı. Eğer Rusya, Laşkaref'in tanınmasında bundan böyle ayak direyecek olursa Bbiâli, bunu daha ziyade düşmanca bir hareket telâkki edeceğini ve dolambaçlı yollardan Tuna eyaletlerine yerleşmek teşebbüsü olarak kabul edeceğini bildirdi. Bu ihtilâfta hep aracılık rolünü üzerine

⁵⁹ Zinkeisen VT, S. 159.

⁶⁰ Aynı eser, S. 215 vd.

⁶¹ D.A. Sturdza'da son basımı, Acte si documente I, S. 139 vd.

⁶² Lecnevalier, voyage de la Propontide et du Pont - Euxin II, S. 327 - 328. kars. Kommenos Hypsilantes, S. 636.

almaktan sevinç duyan Fransız elçisi St. Priest, yeni konsolosun oturacağı şehir olarak Akkerman'ı teklif etti. Bunun  zerine Reis efendi, bu yerin Silistre şehri olmasının Babiâli için daha uygun olduğunu anlattı.

Fakat bütün bu münakaşalar, Yaş ve Bükreş'de Rus konsolosluklarının açılmasını ancak bir kaç ay geri atabildi. Çariçe'nin yeni elçisi Bulgakof, barış andlaşmasının bu hükmü de tamamı tamamına tatbik edilmediği takdirde muhasamata başlamakla tehdit ediyordu. Böylece daha 1732 de Moskoflann  ifte Bizans Kartalı taşıyan bayrakları prensliklerin başkentlerine çekildi. Bu andan itibaren prensler ve Boyarlar bilmeli idiler ki kendilerinin hepsinden daha kudretli bir kimse ortalarında bulunuyor, bütün hareketlerini büyük bir dikkatle takip ediyordu. Fakat bu kudretli makam, hattı şerif ile memlekete sağlanan imtiyazları dürüst ve iyi niyetle müdafaa etmek ödevini üzerine almış değildi; tersine olarak kurnaz, k rla ziyam inceden inceye ölçüp hesaplıyordu; devlet veya idare işlerine husu  bir şahıs veya devletin takip ettiği siyasetin temsilcisi sıfatiyle mütemadiyen müdahale ediyor, bu müdahaleleri hiç hoşa gitmiyor, ba-zan da umumî bir g cenikliğe sebebiyet veriyordu. Bütün bunlar, yakın bir zamanda bu memleketlerin Rusyaya ilhak edileceğine dair birer alâmet sayılabilirdi ⁶³.

Çariçe'nin Mora'da halkı bir ayaklanmıya tahrik edecek bir ajanı bulunuyordu. İstanbul'daki Rus elçisi ise Mora'nın ileri gelenlerini Babiâli ile barıştırmıya çalışıyordu. Bundan başka Osmanlı hâkimiyetine karşı suç işliyen bu zavallılar K  k Kaynarca barış andlaşması ile tam bir umumî affa kavuşmuşlardı. Fakat  stelik kendilerine imtiyazlar verilmesini  mit edemezlerdi; Arnavutların tahammül olunamaz derecede haşin muameleleri altında sayıca az Rum ahali eziliyordu ⁶⁴. Yalnız Manyotlara mahsus olmak üzere bir hatt-ı şerif çıkarılmıştı. Buna göre Manyotlar 1000 Venedik dukası tutarında bir vergi vermek ve Arşipel adalarındaki "Neosit" lar da Kaptan Paşanın buyruğu altına girmek zorun da idiler ⁶⁵. Bunun  zerine enerjili, dosta düşmana karşı pervasız davranan Cezayirli Hasan Faşa, Mora'dan çıkmak isteniiyen Arnavutları asi olarak silâh kuvvetiyle  ıkannıya koyuldu. Tripolice (Tripolitza) yakınlarında yapılan harareтли bir çarpışmanın sonunda Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, meşru hâkimiyeti ebed leştirmek amacıyla, merhametsizce, kesik başlardan

⁶³ Hurmuzak  koleksiyonunun X. cu cildine yazmığ olduğu m  ns zdeki kaynaklara bak. S. XXVIII vd.

⁶⁴ Ayaklanmanın elebagun olan Andruzos hakkında Zinkeisen tarafından halk türkülerinde aranmış olan mal mata bak; VI, S. 66 -67,

⁶⁵ İstanbul'dan gönderilmiş bir Prusya raporuna göre, aynı esef S. 69.

pjramitler yaptırdı ⁶⁶. Kırım'a ve daha çok sayıda (12000 insan) Avusturya'ya tâbi tsİsrya (Istria) ya yapılan göçler neticesi olarak Mora yarımadasının ahalisi çok azaldı ⁶⁷. 1786 da Babiâli, buradaki ahaliden ancak 705000 kuruş harç toplıyabiliyordu ki bu miktar ayaklanmadan önce alınan harç tutarının yarısından daha azdır ⁶⁸. Fakat bundan sonra da koğulan Arnavutların yerine, yüksek rütbeli Osmanlı memurları, Rum ahaliye zulüm yapmıya başladılar: Atika'da Voyvoda sıfatiyle hüküm süren Hacı Ali Haseki eski devirlerden kalma anıtların parçaları ile Atina yi tahkim ediyor ve Babiâli bu adamı kaydıhayat şartıyla oranın beyi olarak tanıyordu ⁶⁹.

Böylece, Avusturya'nın, meydana gelmemesi için çok çalışmasına rağmen, 10 mart 1779 da, İstanbul yakınlarında bir eğlence yeri olan Aynalıkavak'da bir anlaşma yapıldı. 5 Temmuzda da bu Aynahkavak anlaşması takviye olundu. Kırım'ın bağımsız bir hale getirilmesi kararlaştırıldı. Padişah, yalnız dinî reis sıfatiyle, her defasında han seçilince bu hanı tanıyacaktı; yani kesin olarak tâyin olunmıyan bir müddet içinde Padişah, her yeni han'a "Ruhanî takdisini" gönderecekti. Padişahın bu mahiyetteki yazılan, Rus devleti vasıta-siyle Han'a gönderilecekti. Fakat Ruslar; iki devlet arasında mevcut dostluğun hatırı için ve Bâbiâliye bir cemile olmak üzere bunun kendileri tarafından yapılan bir müsamaha olduğunu sarahatle kaydediyorlardı. Rus ticaret gemileri Akdeniz'de serbestçe dolabileceklerdi. Fakat bunların, bilhassa Fransız ve İngiliz gemileri tarzında ve büyüklüğünde (PrĞcisement de la Forme et la grandeur) inşa edilmiş olmaları şarttı. Babiâli tab'asının, yani Rumların, bu gemilerde hizmete alınmalarına cevaz yoktu. Fransa ve İngiltere ile mevcut ticaret andlaşmaları örnek alınarak, fakat mümkün olduğu kadar Rusyadaki hususî şartlara uydurularak, Rusya ile bir ticaret muahedesi yapılacaktı. Türklere sığınmış o-lan Zaporog kazakları, eski efendileri olan Çariçe'nin hâkimiyetine yeniden dönmeyi tercih etmedikleri takdirde, Rus sınırı boyundan, yani yerleşmiş bulundukları Silistre civarındaki Tuna adalarından, Kili, Sulina ve Karaharman*⁷⁰dan uzaklaştırılacaklardı. Petersburg hükümeti tazminat olarak, "serbest" Tatarları adına Dinyester

⁶⁶ Hopf II, S. 81 ve Zinkeisen VI, S. 71 vd., Rusya elçisinin raporlarına göre.

⁶⁷ Aynı eser. 1775 de 3-4000 Yunanlının Rus harp gemilerine binerek Kırım'a göç etmeleri hakkında bak: Hurmuzaki VII, S. 196, Nr. CXIV. Bunlara okadar fena muamele edildi ki gerçek anlamda ayaklanmalar patladı; aynı eser S. 287.

⁶⁸ Pouqueville, voyge de la Grtce XV, S. 338.

⁶⁹ Hopf II, S. 182.

⁷⁰ Komnenos Hypsilantes, S. 559. Sonradan Osmanlıların dâvasına ihanet etmiş olan Oçakof Kazakları hakkında bak: aynı eser, S. 572.

ile Bug arasındaki Tatar topraklarını feda edecek ve memleketini korumak hakkını, yalnız 1774 barış antlaşmasının sarıh hükümlerine dayanmak suretiyle kullanacaktı. Fakat, andlaşmanın buna dair maddesinde "yalnız mazi ile ilgili olduğundan" şimdi bununla bazı değişiklikler yapılacaktı. Bununla beraber mevcut kiliselerin tamiri ve artık müsaade edilmiş bulunan yeni kiliselerin inşası ⁷¹, aynı surette ruhbana şerefli muamele yapılması, 1739 danberi Türkler tarafından manastır veya çiftlik sahiplerinden alman bütün toprakların eski sahiplerine iadesi ⁷², bu çeşit yerler hakkında Rus idaresi zamanında verilmiş olan hükümlere riayet edilmesi ⁷³ gibi maddelere dokunumıyacaktı. Ancak Tatar vilâyetinin Türkiye'ye verilmesinden sonra, yani dört ay içinde, Kırım Hanı Şahin Giray Babiâli tarafından hususî bir merasimle tanınacaktı ⁷⁴.

Hakikatte yeni bir muahede mahiyetinde olan bu Ayna-hkavak anlaşması, Babiâli'den koparılan menfaatler ve Rusya'nın gösterdiği dostluk ve cemilelerle doludur; Türkler yeni mükellefiyetler yükleniyorlar, Ruslar ise bazı vaitlerde bulunmakla iktifa ediyorlardı. Aynalık av ak anlaşmasında Bâbiâliye kasdî olarak zayıf, ihtiyarlamış ve kendini savunmaktan âciz bir devlet muamelesi yapıldığı; bundan böyle yaşamasının kuvvetli komşusu tarafından gösterilecek iyi niyet ve merhamete bağlı bulunduğu telkini açıkça görünmektedir.

Türkiyenin iç başında bulunan yetkili mahfillerinde devletin büsbütün kuvvetten düşmüş olduğu duygusunun hâkim bulunduğu anlaşılmaktadır. Halk ise yaramaz Padişah hakkında şikâyetlerde bulunuyor, saralı veliaht hakkında memnunsuzluğunu açıklıyor, kadınların giydikleri ve üzerleri Kur'an süreleriyle işlenmiş kumaşlardan yapılan lüks elbiseleri protesto ediyordu ⁷⁵. Bir yandan bunlar olurken öten yandan Aynalıkavak anlaşmasının imzalanması üzerine Reisülküttaplığa atanan Abdürezak Efendi, hoşâ gitmek ve yaltaklanmak yoluyla Rusya'nın fütuhât hırsım ve

⁷¹ Bizzat İstanbul'da yeni inşa edilen kilise, 1776 da Sadrâzâmın emri ile yıkıldı; Komnenos Hypsilantes, S. 553.

⁷² Böylece Giurgiu'lu Türkler, 1775 de Vacareşti manastırına ait büyük bir çiftliği kendilerin maletmişlerdi; Komnenos Hypsilantes, S. 548. Fakat aynı yılda Buğdan prensliğine, Grecenî yakınlarında "32 saat uzunlukta ve 2 saat genişlikte" bir arazi. Raya Kilis'in bir kısmı ile birlikte verildi; aynı eser, S. 54»; J77» da Oa Türklere ait bulunan İbrail bölgesi, bir tazminat karşılığı olarak Eflâk prensliğine btrakd-ı; aynı eser, S. 554.

⁷³ Daha 1774 te Rumen ajanları, Kapu kahyaları, at üstünde olarak İstanbul sokaklarında dolaşmak hakkını almışlardı. Aynı eser, S. 547. '

⁷⁴ Anlaşmanın en son basunt (Martens'e göre, 2 ci basım, n, S. 653 vd. Sturdza'da, Acte şi documente I, Bükreş 1888, S. 150 vd. 1780 tarihli Moravya Prensi Konstantin Murusi'ye verilen ferman, karş. aynı eser, S. 156 vd.; Müzakereler hakkında bak: Komnenos Hypsilantes, S. 565 vd., 617; Fransız raporu: Hurmuzaki, Suppl. 11, S. »75 vd.

⁷⁵ Aynı zamanda bak: Komnenos Hypsilantes, S. 563.

Avustur-yanın paylaşma plânını akim bırakmakla ödevini tam olarak yaptığına kani bulunuyordu. Abdürrezak Efendinin, 1779 Tegen Banşı'ndan sonra birbirleriyle sıkıdan sıkıya bağlı olan Prusya ve Rusya ile bir ittifak yapmak teklifi, aslında Osmanlı imparatorluğunun toprak bütünlüğünü garanti elraek amacını güdüyordu. Hakikatte Prusya siyaset adamları tarafından tasarlanan "Babîâli ile Rusya arasında"tedafûi veya taarruzî "bir ittifak" ⁷⁶ bahis mevzuu olmuştu. Prusyalılar bu teklifi, ebedî bir "üçlü ittifak" için ilk ad:m olarak kabul ediyorlar, bu ittifakın akit devletlere tedafûi olduğu kîular taarruzî ve ticareti geliştirecek anlaşmalara yol açacağını düşünüyorlardı. Fakat Rus kabinesinin başında bulunan kuvvetli Panin, bu teklif karşısında "karşılıklı güvenlik" (Assu-rence reciproque) den daha ilerisine gitmiye yanaşmıyordu ⁷⁷. Kombinezonlar yaratmak emeline kapılan diplomatların bu plânları, sınırdaş Türk eyaletlerini fethetmeyi, hattâ Ayasofya'nın kubbesi üzerinde Yunan haçını dikmeyi bu dinsiz barbarlarla ittifaka girmekten ancak nefret (repugnance) duyan Çariçe Katherina'nın mukavemeti karşısında suya düşmüştür ⁷⁸. Henüz 1779 yılı sona ermeden Abdürrezak Efendi de, Padişahın yakınlarından olan yeni Sadrazam Soy-yit Mehmet Paşa ⁷⁹ tarafından devrildi ve Aydın Paşalığı kendisine verilerek Anadolu'ya sürüldü ⁸⁰.

Avusturya - Macaristan kiralıçe ve imparatoriçesi Maria Theresîa'nın ölümünden hemen birkaç ay sonra oğlu imparator Joseph ile Çariçe Katherina Mehilof'da buluştular. İmparator Jozef daha sonra Moskova ve Petersburg'a siya-ret seyahatleri yaptı. Bu görüşmeler esnasında Osmanlı Devletinin çökmesinde menfaatleri olan iki devletin hükümdarları arasında istikbalde yapacakları müşterek bir savaşın ilk plânlarını hazırlamış oldukları anlaşılıyor. Hemen arkasından Prusya kiralının temsilcisi Prens Heinrich Petersburg'a varmış ve burada çok iyi karşılanmıştı. Yapılan konuşmalarda Çariçe, şimdilik Prusya - Rusya ittifakından vazgeçiyor ve böylece uzak istikbal için kendine bir emniyet sağlamak istiyordu. Daha 1780 yılı

⁷⁶ Zinkeisen VI, S. 232. Zinkeisen, Prusya elcisinin raporlcına dayanarak bu müzakerelerin gelişme safhalarını etraflı olarak vermektedir. Daha başka bibliyografya bak: aynı eser, S. 233, not 1. Biraz daha sonra, Çariçe'nin bu siyaat fikirlere mütemayıl olmadığı anlaşılınca. Reis Efendi yalnız Prusya ile şekli bir ittifak vticude getirmek düşüncesine kapıldı; aynı eser, S. 249.

⁷⁷ Aynı eser, S. 238.

⁷⁸ Aynı eser, S. 238 - 39.

⁷⁹ 26 Ağustosta Mehmet Paşa'nın yerine geçti; Komnenos Hyp-silantes, S. 619. Bunun 19 Şubat 1781 de ölümünden sonra Erzurum'dan dönen İzzet Mehmet Pasa, yeniden Sadrazam oldu; aynı eser, S. «25. karf.: Zinkeiaen VI, 284; Hurmuzakl, Fragmente V. S. 437 - 438.

⁸⁰ Zinkeisftn, VI, S. 241 V* not 1, 8, 25L

sonlarına doğru Prusya'nın Peters-burg elçisine Katherina'nın şümüllü doğu tasarıları haber verilmişti ⁸¹: 1779 ocak ayında doğmuş olan Katherina'nın varisine Konstantin adı takıldı. Bu ad, yeni Roma'nın kurucusunun adı idi. Şimdi ise bu yeni Roma, Rusların elinde gelişerek Doğu - Hristiyanlığının başşehri haline gelecekti. Eflâk ve Buğdan'da Rus konsolosluklarının kurulması ve Rus gemilerinin Boğazlardan geçmesi yüzünden çıkması mukadder olan ihtilâflar, büyük bir yangına sebep olacak ilk kıvılcımı çıkarmıya pek elverişli idi ⁸². Konsoloslar, Prensliklerde makamlarına oturdular. 1780 Haziranında top sesleri arasında bir Rum kaptanın idaresi altında ve mal yüklü olarak bir Rus savaş gemisi Büyükdere limanına, kaba ve pervasız bir adam olan eski Rus elçisi Stakiyef'in ⁸³ penceresi önünde demirledi. Ancak Türk devlet adamlarının tekrar tekrar yaptıkları teşebbüsler sonucu olarak bu geminin hareketine emir verildi.

Eski Kırım Hanı Selim Giray, daha 1779 da, Kırım'da şansını tekrar denemek amacıyla oturmakta olduğu Türkiye-yi terketmişti. Bu esnada asi Canikli Paşa Ruslardan yardım istiyor ve Osmanlı Padişahına Çerkeslerin, Abazaların ve Lezgilerin memleketinde güçlükler çıkarmak teşebbüslerine girişiyordu ⁸⁴. Bir yandan da Şahin Giray, Avrupayı örnek alarak memleketinde bazı ıslâhat yapmakla meşguldü: memlekette güzel şoseler yaptırıyor, maceraperest bir insan olan Robinson ile Walpergen'i, 6000 kişilik daimi ordusunun tanzimi ve ıslâhına memur ediyor ve bütün hareketlerinde, Kalga ile Nurettin'i bir tarafa bırakarak, "murahhas" denen 12 nazırının tavsiyelerine uyuyordu. Şahin Giray'ın giriştiği bu ıslâhat, fakir Tatar memleketini pek kısa bir zamanda 20 000 000 hk bir borca sokmuştu ⁸⁵. Bu hal, Rus himayesini kabul etmiş ve Rus ordusuna yazılmış olan, eski ve iyi geleneklerin yıkıcısı ve Padişahı tahkir etmiş bir Han sifa-tiyle zaten pek sevilmeyen Şahin Giray'a karşı umumî bir memnunsuzluk doğurdu. Daha 1781 de bir ayaklanma koptu. Rusya'nın savaş hazırlıkları, Türklere karşı bir tehdit olarak görülüyordu. Bu Türkler, paraları üzerinde "din mücahidi" diye kendini vasıflandıran Çariçenin fikrine göre çok uzak olmıyan bir gelecekte Rus silâhları tarafından Asyaya sürüleceklerdi ⁸⁶. İmparator Jozef ile Çariçe arasında yapılan müzakerelere de böyle bir mâna veriliyordu. Gerçekten de

⁸¹ Aynı eser, S. 268 vd.

⁸² Bak: yukarda S. 15 vd.

⁸³ Zinkelsen, VI, S. 274 vd.; Türk donanmasının hazırlıkları hakkında bak: Komnenos HypaUantea. S. 565. W5.

⁸⁴ Zinkeisen VZ, 8. 293 vd.

⁸⁵ Kars. aynı eser, S. 295 vd. ile Komnenos Hypsillantes, S. 579.

⁸⁶ Zinkeisen VI, S. 309 vd.

İmparator Jozf, yedi yıldanberi Katherina ile Avusturya'nın düşmanı Prusya arasında mevcut olan ittifak bağlarını kırabileceğini ve buna karşılık doğunun imparatoriçesi ile bir dostluk anlaşması meydana getirebileceğini ümit ediyordu. Hattâ, Avusturya'nın Küçük Kaynarca barış andlaşmasını "garanti" etmesi, yani bu barış andlaşmasının herhangi bir noktasına riayet etmediğini bahane ederek Osmanlı Padişahına karşı savaşa girişmek şartını bile kabule hazırdı ⁸⁷. Fakat çok geçmeden öğrenildi ki Çariçe, yeni dostundan müsavi tutulmak tâvizini alamamış ve Bizans İmparatorluğunun ihyası projeleri şimdilik bir tarafa bırakılmıştı ⁸⁸.

Buna karşılık İstanbul'da, bir müddettenberi savaş taraftarları iktidar mevkiine geçmiş bulunuyorlardı. Böyle bir iktidar değişmesinin meydana gelmesine birçok âmiller yardım etmişti: Çok muktesit olan son sadrâzâmın biriktirdiği paralar; yine bunun tarafından yeniçeri ocağında yeniden kurulan disiplin; yeni sadrâzam İzzet Mehmet Paşa'nın saraydaki düşmanlarına galebe çalması; ve nihayet son zamanlarda Avusturya dostluğu isnat olunan katolik Ermenilere karşı biraz müsamahalı davranmaya başlamış olan İstanbul halkının savaş isteğini başka bir istikamete yöneltmek, bu âmillerin belli başlıları idi ⁸⁹. 1782 yılı başında, uzun zamandanberi Çerkesler arasında yaşamakta olan ve "bağımsız" Han'ın yerine geçmek emelini taşıyan Şahin Giray'-ın kardeşi Bahadır Giray, öteki kardeşi Arslan (Sultan Mehmet Giray), Ankara Paşası ve daha başka Türk komutanları yardımcı olarak yanında olduğu halde Şahin Giray'a karşı gönderildi ⁹⁰. Şahin Giray sığınmış olduğu Kaffa'dan kaçarak Ruslar tarafından inşa ve işgal olunmuş olan Petrovsk kalesine gitti ⁹¹.

Yeni Rus elçisi Bulgakof'un şikâyeti üzerine son olayların, hakaretlerin, kayıpların etkisi ile aklını başına tophya-rak Babiâli, bu meseleden hiç bir haberi olmadığı cevabını verdi. Bununla beraber Tatarların bağımsız bir millet olduğunu, böylece işine geliniyen bir hükümdarı koğarak yerine başka birini getirmek hakkına malik bulunduğunu bildirdi. Bâbı-âlinin görüşüne göre şimdi bahis mevzuu olan şey dinî karışıklıklardı. Çünkü Şahin Giray imansız bir Müslüman diye tanınmıştı. Buna göre Rusyanın, son anlaşma gereğince dinî işlere karışmaya hakkı yoktu ⁹² Fakat cüretli gözdesi

⁸⁷ Bu siyasi münâsebetlerin mufassal tarihi bak: Zinkeisen, aynı yer.

⁸⁸ Aynı yer,

⁸⁹ Zinkeisen VI, S. 282 vd.; Komnenos Hypsilantes, 1779 - 1781 yılları.

⁹⁰ Komnenos Hypsilantea, S. 577, 625 vd.

⁹¹ Suworow I, S. 186. karş. aynı eser S. 125 vd.

⁹² Gösterilen kaynaklar. Bir müddet önce Kapudan Paşa ile beraber tercüman sıfatıyla Kırım'a gitmiş olan

Patyomkin tarafından sevk edilen ve "Yunan plânı" nın gerçekleştirilmesi için cesaret telkin edilen Çariçe Katherina, İstanbul mahfillerinin, Bulgakof'un ve kendi nazırlarının düşündüklerinden başka fikirde idi. Bir Müslüman vasalı o-lan Şahin Giray'm tahtından indirilmesini şahsî bir tahkir telâkki ediyor ve kurnaz Babîâli'ye karşı yeni bir savaş pahasına olsa dahi, Şahin Giray'ı tekrar tahtına oturtmaya karar vermiş bulunuyordu .Katherina bir menfaate sahip olmak için yeniden EL Jozef e başvurdu. Artık ona Osmanlı imparatorluğunun paylaşılması için en ciddî tekliflerde bulunmaya bile hazırı⁹³.

Ancak Türkler üzerine kuvvetle etki yapabilmek amaeiy-le Mohilef de, Keraon'da, Kuban sınırında ve Kafkasya'da ö-nemli sayıda asker toplamak için gerekli tedbirler alındıktan sonra sonbaharda General Samoilof, Perekop üzerine gönderildi. Avusturya İmparatoru ise, Babîâli ile yapmış olduğu eski bîr anlaşmaya uygun olarak kendine eşkiyalara karşı Türk sınırlarına bazı kıtalar göndermekte olduğu süsünü verdi⁹⁴. Aynı sonbahar içinde Şahin Giray, bizzat Pat-yomkin ile bir görüşme yaptıktan sonra, "hemen hemen hiç kan dökmeksizin - Ruslar böyle iddia etmektedirler - tekrar tahtına oturtuldu. Rusların eline geçtiği zaman Bahadır istifa ettikten sonra Şahin Giray'ın kardeşleri, yanlarına muhafızlar katılarak, evvelce gelmiş bulundukları Kuban'a gönderildiler⁹⁵. Bununla beraber Çariçe ile gözdeleri, Tatar meselesinin nihaî olarak hallini gelecek yıla tehir etmeyi düşünüyordlardı". Çünkü ilkönce güneye gönderilmekte olan taburların sayısı artırılmak gerekiyordu.

İstanbul'da halkın memnunsuzluğu artmıştı. Halk, henüz Padişah tarafından tanınmamış olan Bahadır'ın dâvasını kendi dâvası olarak benimsiyor ve savaş istiyorlardı. Sadrâzam mevkiini bırakmak zorunda kaldı. Yerine, son savaşta en başarılı komutanlardan biri olan Yiğen Mehmet Paşa sadaret mührünü aldı. Yeni sadrâzam gerekli askerî tedbirlere başvurdu ve başkentte asayiş güven altına aldı. Yıl sonunda yerine geçen Halil Hamit'de

Kommenos Hysilantes, Babîâli'nin Bahadır Giray'a yardımda bulunduğunu açıkça söylemektedir: "Muhakkaktır ki Bahadır Giray, Sadrazam tzzet Mehmet Paşanın mektupları ve Babîâli'nin tavsiye ve izni ile kardeşine karşı yttirmek. teşebbüsünde bulunmuştur"; aym eser, S. 627.

⁹³ Zinkeisen VI, S. 320 vd.; karş. İstanbul'daki Fransız elçisi de St - Prieston 16 şubat 1782 tarihli ifadesi: Kaiser Memleketeyni Sırbistan'ı, Bosna ve Herkes'i almış olurdu, Hurmmuzaki, Suppl. 11, S. 11, Nr. XX., fakat bak: aynı eser S. 28, Nr. XLTX; S. 29 vd.

⁹⁴ Aynı eser, VII, S. 373. Muhtemel bir savaş halinde Macaristan'da toplanan yiyecek maddeleri hakkında bak: aynı eser, S. 375, Nr.

⁹⁵ Suworow, S. 137; Komnenos HysUantes, S. 620 - 027; Prusya elçisinin raporlarına göre Zinkeisen, V% S. 335.

aynı düşünceleri besliyordu ⁹⁶. Rus elçisine, yeni seçilmiş ilan olarak "Öne sürülen Şahin Giray'ı Babîâli'nin taıumıyacağı, çünkü Şahin Giray'ın, tanınmak almetleri olan başörtüsü, kılınç, ok ve yayın kendisine gönderilmesi ricasını yapmak zamanını geçirdiği bildirildi. Avrupa ve Asya'daki asker kıtalarına, ilkbaharda Bender'e gitmek emri verildi. Memleketeyn prensleri, îs-akça ve kuvvetle tahkim edilmiş olan İsmail kalelerinde lâ-zımgelen iaşe maddelerini Bağlıyacaktı. Tersane ve top-hane de son gayretle çalışıyordu. Yeni Osmanlı ordusu için tekrar Hristiyan askeri o zamanlar İstanbul'da görüldü. Eski Prusya subaylarından von Ostende, bunlardan biriydi. Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, nefret ettiği Ruslara karşı bir savaş açılması için durmadan uğraşmış, tahrikatta bulunmuştu. Deniz askerleriyle (kalyoncu) Rusları yenebilecek bir durumda olduğunu sanıyordu. Şimui ise bu saatin geldiğine kanaat getirmişti ⁹⁷. Prusya elçisi şöyle yazıyor: "Kaptan Paşa yorulmak bilmiyor, denebilir ki harikalar yaratıyor: Bundan dolayı Türkler, onun bu kuvvet ve ilhamı Tanrıdan aldığına inanıyorlar" ⁹⁸.

Aralık ayında Reis Efendi'ye, Rusya ile Avusturyanın bir notasını aldı. Fakat Çarîçenin bütün kalbiyle arzu ettiği bir Rus - Avusturya ittifakı henüz yapılmış değildi ⁹⁹. Bu notada Babîâli'den, Rus gemilerinin mühimat ve cephe ta-şısalar bile Boğazlardan geçmelerine artık engel olmaması; Eflk ve Buğdan hakkında giriştiği taahhütleri tam zamanında yerine getirmesi ve bilhassa vergi miktarını saptaması, böylece Prens Gregor Chica'nın 1777 de öldüremediği ve Ef-laf Prensi Alexandre İpsilanti'nin, oğullarının güya Avrupa-yı tanımak bahanesiyle Erdel'e kaçtıklarından istifaya zorlandığı bu prenslikleri muahede gereğince koruması; en son olarak da Rus Çarî'nin askerleri tarafından işgal edilmiş olmakla beraber "Serbest" Kırım'ın meşru Han'ı olarak Şahin Giray'ı tanınması isteniyordu. Çarîçe, yalnız Kırım'ı ve buna mülhak bazı toprakları, Dinyeper boyunda Oçakof ile bazı gerekli sınır mevkillerini almaktan başka bir gayesi olmadığına dair İmparator Jozef e şeklen teminat verdi. Buna mukabil Bosna ile Sırbistan'ı Avusturya'ya bırakmaya seve seve hazır olduğunu temin etti. Kendisine bir kiral tacı sağlamak isteğini açıktan açığa söylemekten çekinmeyen Patyom-kin, yeni kurulacak olan Daçya devletini, Grandük Konstan-tin'de şimdi ihya edilecek

⁹⁶ Komnenos Hypsilantes, S. 629: değişme 30 aralıkta vaki olmuştur; bunun Üzerine Yeğen, Vidin'e gitti.

⁹⁷ Karş. onun ifadeleri: Komnenos Hypsilantes, yıl 1778.

⁹⁸ Zinkeisen VI, S. 341.

⁹⁹ Hurmuzaki, Suppl. I I. S. 22; benim "Acte şi fragmente" II, S. 169 ve not 3.

olan Doğu devletini alacaklar ve böylece Rumelindeki diğer Osmanlı eyaletlerini aralarında paylaşacaklardı¹⁰⁰.

Reis Efendi kaçamaklı bir cevap verdi. Buna göre Kırım'da vâki olan son olaylardan Babîâli memnundu ve bundan sonra da muahedelere riayet etmeyi vadediyordu; yalnız Rus gemilerinin boğazlardan geçmesi hakkındaki nokta üzerinde birtakım ihtiyatî kayıtlar ileri sürüyordu¹⁰¹. Fakat Babîâli'nin asıl niyeti, yukarda adı geçen notadaki üç nokta üzerinde müzakereleri uzatmak ve elverişli zaman geldiğinde silâhlara başvurmaktı. Tam bu sırada, İngiltere ile Ameri-kada'ki eski tebaası arasında barışı tamamlamış olan Fransa, enerjik bir surette araya girdi ve Fransız kiralının, hangi şartlar altında olursa olsun, Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılmasına müsaade edemeyeceğini bildirdi¹⁰². Bunun üzerine hemen II. Jozef, kızkardeşi olan Fransız kraliçesine en iyi niyetlerini temin etmekte gecikmedi¹⁰³. Buna mukabil, Rusya ile olan ittifakını herşeyin üstünde tutan Prusya kralı II. Friedrich, bu çetin anda Bâbiâliye karşı kayıtsız, hattâ nerede ise muhalif îs:r tavrı takındı¹⁰⁴.

Babîâli, gerekirse devleti savunabilmek için bütün tedbirleri almış, Hasan Paşa yirmibeş kalyonu Karadenize

göndermiş ve Karadeniz Boğazındaki kaleler yeni topraklarla takviye edilmiş olmasına rağmen Osmanlı hükümeti, harbi asla istemiyordu. Türklerin barışçı ve her türlü tecavüzü önleyici hareketleri üzerine Ruslar ümitsizliğe uğradılar. Bul-gakof, Rusya ile Osmanlı devleti arasında derhal bir ticaret andlaşması imzalanmasını teklif etti. Gerçekten de 14 Eylül 1782 de İspanya ile Türkiye arasında böyle bir andlaşma imzalanmış ve eskiden düşman devlet olan İspanya'nın ilk elçisi Boulogny artık İstanbul'a yerleşmişti. Bu Rus teklifi üzerine Reis Efendi, müzakerelere girişniye1 hasır olduğunu bildirdi ve son anlaşmanın bir maddesine dayanılması gerektiğini ileri sürdü. Daha 1783 Martında Reis Efendi, ancak 21 Haziranda son şeklini alacak olan ticaret muahedesinin ana noktalarını kabul etti¹⁰⁵. Herşeyi inceden inceye düzenlemek istiyen ve eşine nadir raslanacak kadar uzun olan bu 71 maddelik muahedeıamede, yalnız gümrüklerin yüzde üçe indi

¹⁰⁰ Zunkeisen, VI, S. 348 vd. Prusya elçisi von Gaffron'un raporlarına göre; sonra Venedik'in İstanbul elçisinin 4 Ocak 1782 tarihli raporu: Hurmuzaki IX, S. 120.

¹⁰¹ Zunkeisen VI, S. 358.

¹⁰² Aynı eser, S. 362.

¹⁰³ Aynı eser, S. 363 not.

¹⁰⁴ Aynı yer

¹⁰⁵ En son basımı: Sturdza S. 163 vd.

rilmesine müsaade olunmuyor, fakat aynı mamanda "Fransız, İngiliz ve diğer milletlerin" faydalandıkları bütün imtiyazlar Ruslara da tanınıyordu. Daha önce Ruslar, birçok defalar Kuzey Afrika Berberleri'ne karşı korunmak hakkını Babiâli'den istemişler, fakat bir türlü elde edememişlerdi. Şimdi buna nail oluyorlardı; şüphesiz bu ancak Babiâli'nin bu bölgelerde kudretini duyurabildiği nisbette olacaktı. Kırım menşeli tereyağı, bal vesaire gibi maddelerden ¹⁰⁶ ibaret olan böyle bir ticaret için, aynı surette Kırım'da yerleşmiş olan birçok Rusların girişecekleri teşebbüsler için bu, muhakkak ki fazla derecede bir itina ve himaye idi. Fakat Rusya, batının tüccar milletleri ile aynı hakları elde etmeği kendine a-maç edinmişti ve geçen yıl yapılan isteklerinin her noktası üzerinde müzakerelerde bulunularak bunların resmî bir senetle tanınmasından ibaret olan görüşünden asla fedakârlıklarda bulunmuyordu.

İkinci nokta üzerinde, yani Romanya'nın imtiyazları üzerinde de Babiâli çok mülayim davrandı. 15 Seferde yayınladığı bir senetle Prensliklerin her yıl verecekleri vergiyi Eflâk için 309500 kuruş (619 kise) ve Buğdan için de 167944,20 kuruş olarak tesbit etti. Bu senede göre mecburî bağış olarak da Eflâk'ten 130 000 ve Buğdan'dan 115 000 kuruştan fazla istenmiyecek, bu paralar prenslerin şahsî kasalarından çıkacaktı. İstanbul'da memurların değişmesi hali de dahil olduğu halde prenslerin tâyini ve tasdiki için verilecek bütün bağışlar bundan böyle alınmayacaktı. Aynî olarak ¹⁰⁷ te-diyeler lağv ediliyor ve her Türk tüccarı aldığı mal karşılığı parayı ödemeğe mecbur tutuluyordu. Bundan böyle yalnız çok önemli meseleler için Türk komiserleri prensliklere gönderilecekler, fakat bu takdirde de kendi masraflarını kendileri çekeceklerdi ¹⁰⁸.

Şimdi yalnız Kırım Hanlığının istikbali meselesi hâpJe-dilmemiş olarak kalıyordu. Fakat bu mesele, hepsinden daha önemli idi. Çariçe kuvvete başvurarak ve hiç vakit geçirmeden bu meselenin halline karar vermiş bulunuyordu.

Mart ayında Rusya, Sudak Paşasının yardımı ile Kâhya Beyin ¹⁰⁹, şimdilik Türklerin işgali altında bulunan Ta-man adası üzerinde Şahin Giray'a karşı tertip etmiş oldukları bir suikasti keşfettiğini bildirdi. Gerçekten de Kaptan Paşa'nın memuru olup Taman adasındaki Yeniçerilere

¹⁰⁶ Komnenos Hypsilantes, paastin.

¹⁰⁷ Hububat, koyun, odun.

¹⁰⁸ En son basımı: Sturdza, S. 192 vd.; Prese verilen bununla ilgili Hattışerif: Raicevich, Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachie e Moldavia, Napoli 1788, ve Martens, aynı eser S. 195 vd. na göre.

¹⁰⁹ Dahiliye Nazın.

komuta eden bir subay, ahalinin iç kavgalarına raûhadale etmişti ¹¹⁰. Muhakakki bu zat, böyle bir harekete yetkili değildi. Tabîî Huşlar, bir zamanlar top namlularının tehdidi altında Rumları ve Ermenileri memleketlerinden göçetmiye zorladıkları gibi ¹¹¹ şimdi de Taman'daki Tatarları başka bölgelere kaldırılmıya kalkıştıkları zaman, teşkilâtli bir ayaklanma patladı. Fakat ayaklanma şiddetle bastırıldı ve yerlilerin malları Kalmuk göçmenlerine dağıtıldı. Aynı zamanda Çariçe 19 nisanda bir beyanname çıkardı, fakat bunu yayınlamadı. Bu beyannamede Katherina, kendisi tarafından yaratılan "serbest ve bağımsız" Tatar devletinin sona erdiğini bildiriyordu. Buna sebep olarak "fena düşünceli Tatarların" eski "boyunduruğu" tekrar boyunlarına takmak için yaptıkları teşebbüsler gösteriliyor, bunun sonucu olarak Rus ordularının "en sert kış mevsiminde" ve Türklerle yapılacak bir muharebenin, hakikî müsebbibi Ruslarca malûm olan yeni ayaklanmanın "tehlikeli fırtınaları" sırasında Kırım'a girmek zorunda kaldığı anlatılıyor ve bu durum içinde "Tatarların böyle bir hürriyetin nimetlerinden faydalanacak kabiliyette olmadıkları" isbat olunuyordu. Katherina, Taman adası üzerinde Türklerin aldıkları tedbirler yüzünden eski savaşta kazandığı hakları geri almıya kendi in mecbur sayıyor, hattâ onun düşüncesine göre, "Kırım yarımadası, Taman adasını ve Kuban taraflarını" Rusya'ya ilhak etmek, Babîâli ile mevcut iyi münasebetlere uygun olacaktı ¹¹². Çariçe'nin aldığı bu tedbirler, 17 Mayıs'ta dost devletlere de bildirildi. Ve Şahin Giray'ın, Türk-ler tarafından kendi memleketinde sebebiyet verilen kargaşalıklar dolayısıyla "Çariçe'nin himayesine sığınmak" istediği ve böylece bağımsız bir devletin reisi olmaktan, kendisine her yıl seksen bin ruble maaş bağlanmak karşılığı olarak, istinkâf ettiği haberiyle aynı notalar tamamlandı ¹¹³. Daha az miktarda bir para ile Şahin Giray'ın kardeşleri de memnun edilmek istendi; fakat Bahadır buna katiyen yanaşmadı ve Haziranda tekrar Kırım'da ortaya çıktı ise de kısa bir zaman sonra Çerkesler tarafından baskına uğratılarak esir edildi.

Katherina'nın cülusu yıldönümü olan 28 Haziranda, birçok şenlikler ve ziyafetler verildikten sonra Kırım'ın, Şama'nın, Kuban'ın Mirzaları, bu önemli meseleyi bizzat halletmek amacıyla nihayet buralara gelmiş olan

¹¹⁰ Bu, Komnenos Hypsilantes'in ifadesini isbat etmektedir, S. 634 - 635.

¹¹¹ Zinkeisen VI, 314 - 315.

¹¹² En yeni basımı; Sturdza, S. 189 vd.; Zinkeisen VI. 3. 927 vd.; Yunanca»: Komnenos Hypsüantea, S. 631 vd.

¹¹³ Zinkeisen, VI, S. 390 vd.

Patyomkin ve bunun komutasındaki generaller tarafından bir araya toplanarak Şahin Giray'ın istifa belgesi kendilerine okundu. Bunun üzerine Mirzalar, yeni hükümdar ve haklarının müdafii olan Katheriya'ya sadakat yemini yapmak zorunda kaldılar. Haddizatında istifa eden Han Şahin Giray'ı bu belgede kendi isteği ile tahtını bıraktığından ve bırakmak istemediği tabasının yeni bir hükümdar seçmekte serbest bulunduğundan başka bir şey söylenmiyordu ¹¹⁴. Patyomkinin yeni hükümdar olarak II. Katherina'yı tanımları hakkındaki buyruğuna orada hazır bulunan Tatar büyükleri, top ve şarkı sesleri a-rasında itaat ettiler. Suvorof'un ordugâhında Çariçe'nin şerefine verilen büyük bir şölene 100 öküz, 800 koyun, 32000 Ölçek arpa suyu, ve bir miktar da bira yenip içildi. Bizzat General Suvorof şöyle diyor: "hepsi mesut ve sevinç içinde idiler. Bazıları öldüler, çünkü pek fazla içmişlerdi". İşte bir zamanlar önlerinde bu kadar korkulan Kırım Tatarlarının hürriyetleri böyle sona eriyordu ¹¹⁵. Tatarlara bu iyilikte bulunanların daha ileriye giden bir plânları vardı. Bu plâna göre Tatarlar, daha kolay olarak ellerinden silâhları alınabilmek için Ural bozkırlarına sürüleceklerdi ¹¹⁶.

Fakat bu iş o kadar kolay bitmiş değildi. Ağır bir hastalıktan henüz kurtulmuş olan ve eski Yaş konsolosu ve şimdiki Çariçe'nin gözdesi Laşkarof'un pervasızca hareketlerini hazmedemiyen Şahin Giray, kaybettiği hükümdarlığı özlüyor ve Yenikale ahalisi arasında birçok taraftarlar buluyordu. Kuban topraklarında P.us idaresinden memnun olmıyan birçok kimseler kurtuluş saatlerini bekliyorlardı. Hattâ Şahin Giray'ın bir yeğeni, eski Han'ın haklarını savunmak için bir parti bile kurdu. Bu ceryanın sonucu olarak Ruslara karşı birçok silâhlı çarpışmalar oldu; Yayık ırmağındaki müdafaa hatlarına hücum edildi. Şahin Giray'ı yakalamak için Eylülde girilen bir teşebbüs, başarısızlıkla sona erdi ve eski Han'ın Çerkesîer tarafından iyi kabul görmesi sonucunu verdi. Sonunda bu "asiler", Kuban ırmağında verilen kanlı bir msy-dan muharebesinde yenildiler (13 Ekim). Bunlar hakkında Suvorof şöyle yazıyor: "Mamay zamanmdanberi Nogaylara karşı bu kadar sert muamele yapılmış değildir". Ertesi yılın baharında Şahin Giray, nihayet itaat etmek isteği ile kendiliğinden Ruslara sığındı. "Rusya'da kendini pek mesut hissediyordu" ¹¹⁷. Fakat sonradan bu saadeti bırakarak Ho-tin'e ve İstanbul'a, dindaşlarının yanına gitti. Sonunda o, Rodos'ta bir

¹¹⁴ Bizzat Suvorofun ifadesi, L. S. 140.

¹¹⁵ Aynı eser, S. 140 vd.

¹¹⁶ Aynı yer.

¹¹⁷ Aynı eser, S. 163.

sürgün olarak cell tların elinde canını verdi (1T87).  ahin Giray Rus siyasetinin bir kurbanı olmuştu ¹¹⁸.

Daha 1783 haziranında Rusya'nın Berlin elçisi, kuriye olarak Paris'e giden Hertzberg'in gelişinden sonra, Prusya dı ı leri bakanına,  ari e'nin " mparatorla eski antlaşmaları yeniledi ini" haber verdi ¹¹⁹. Bununla güdülen amacın, "Babiâli'yi meşru sınırlar içine atmak ve komşularının rahatını kaçırmak imk n n  elinden almak" olduğunu söyledi ¹²⁰. Son zamanlarda "Kom ularının rahatlığı" ve "meşru sınırlarının" korunması için çok gayret sarfetmi  olan ¹²¹ bir devletin elçisi tarafından yapılan bu tebligat üzerine fev-kalde kalbi kırılan Prusya Kralı II. Frederich'in cevabı şöyle oldu: " imdi artık Petresburg sarayından veda ettik" ¹²². Daha mayıs ayında Avusturya'nın  stanbul'daki elçisi, hükümdarının Babiâli'ye beslediği "dostluk" hakkındaki teminatlara rağmen Osmanlı Devletini savaş il n  ile tehdit etti: Eğer Babiâli, Avusturyalılara olduğu kadar Osmanlılara da iyi niyet besliyen inciltilmi  Rusya'nın bütün istekleri yerine getirilemez ve Rusya bu isteklerini başka yollardan gerçekleştirmek zorunda bırakılırsa,  mparator Osmanlılara karşı silâha sarılacaktı ¹²³.  mparator, kendisi tarafından da aynı derecede hasretle özlenen barışın korunması için aracılı ını teklif ediyor ve kendisi için yalnız Avusturya ticaretinin Berberlere karşı garanti edilmesini, yani Berberlerin Avusturya ticaretine verdikleri zararların tazminini, bir de öte-denberi yeniden ele geçirmek için u ra tı ı K  k  Eflâk'de Vidin'in karşısında bir liman istiyordu ¹²⁴. Şüphesiz ki bütün bu teklifler, Babiâli'nin hakkıyla hâkim olamadığı Kuzey Afrika korsanlarının verdirdikleri zararları ödemesinden başka müsbet bir netice vermedi.

Fakat ticaret anlaşması ancak 21 Eylülde tasdik olundu. Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edildiği haberi  stanbul'a gelince Bulgakof, Türk nazırlarının fena muamelelerine maruz kaldı. Türk devlet adamları, halkın, fanatik ulemanın ve devletin Tatarlar  zerindeki haklarını müdafaa etmek için savaşa gitmek istiyen Yeniçerilerin gazaplerine u ramaktan  ekinmek zorunda idiler.

¹¹⁸ Aynı yer; kar . Zinkejaen VI, S. 456 - 457; "Acte  i frag-mente" n, S. 218 vd.

¹¹⁹ "Etoient convenues de renouveler les anciens traites qui avaient autrefois subsisté entre les deux empires"; Zinkeisen VI, S. 931.

¹²⁰ Que aon but principal étoit de mettre la Porte Ottomans dans les justes bornes et hors d'état de le troubler le repos de ses voisins"; Aym yer.

¹²¹ Aynı yer.

¹²² "Cong diea".

¹²³ Aynı eser, S. 402.

¹²⁴ Aynı yer; kar . "Acte  i fragmente" H, S. 170, No. 3.; kar . aynı eser, S. 171, Nr. 3.

Osmanlı devletinin şerefini kurtarmak için yapılabilecek fedakârlıklar ancak bunlardan ibaretti. Ne ihtiyarlamış Sultan Abdülhamit, ne de sadrâzam savaşı istemiyorlardı. Batı mıntakalarından hakikî bir yardım beklenemezdi: Prusya hiçbir zaman Babiâli ile ciddî bir ittifak yapmayı düşünmemişti. Fransaya gelince, bu devlet gerçi evvelâ Babiâli'ye karşı yapılan haksız muameleleri protesto etmiş, hatt daha ileri giderek Petersburg ile Viyana'da tehdit edici bir tavır takınmıştı. Fakat Fransız diplomasisi zamanla daha soğukkanlı düşününce ve bir defa kazanılmış olan şeyleri geri verdirmenin imkânı olmadığı kanaatına varınca, sadece "Allah esirgesin, eğer bu muazzam Osmanlı imparatorluğu sistemi kuvvetlenecek olursa Avrupa'nın hali ne olur" sözleriyle iktifa ederek olayları kendi akışına bıraktı.¹²⁵ Fransa yalnız şu kadarını yaptı ki her ne şekilde olursa olsun daima a-racılık etmiye hazır bulundu. Fakat her defa Çariçe Fransa'nın bu kabil tekliflerini reddetti ve aracılık rolünü üzerine almasına engel oldu. Türklere karşı bir savağa giriştiği takdirde Avusturya'ya bencilliği ve kuruntuculuğunun cezasını çektiirmek ve Belçika veya İtalya'daki eyaletlerinden bir kısmını elinden almak suretiyle Avrupa muvazenesini yeniden kurmak amaciyle Berlin ve Torino hükümetleriyle giriştiği müzakereler pek gevşek yapıldı ve hiç bir ciddî netice vermedi. Fakat bir savaş çıktığı, hattâ Osmanlı İmparatorluğu paylaşıldığı takdirde Fransa, kendisine tazminat olarak Kan-diye'yi sağlamak için gerekli tedbirleri aldı.¹²⁶ O zamanlar çok zayıf düşmüş olan İngiltere ise, yakın şarktaki büyük ticaret menfaatlerine rağmen, "Çariçe'nin muvafakati olmaksızın bu şark işlerinde hiç birşey yapmamak" kararında idi.¹²⁷

Bu şartlar içinde, yakın şarkta büyük plânlara kendini büsbütün kaptırmış olan haris Jozef, Memleketeyn'i Sırbistan ve Bosna'yı, hattâ Dalmaçya'yı kazanacağını ümit ediyordu. Dalmaçya hakkında kuvvetsiz bir Cumhuriyet olan Venedik-le müzakerelere bile girişmişti. Büyük hazırlıklarına rağmen savaş ile barış hakkında verilecek karar Kıbrıs'ın değil, asıl Yunan Tasarını ortaya çıkarmış-olan Çariçe'nin elinde idi. Fakat şimdi, paradan ziyade askere sahip bulunan II. Kathe-rina, siyasî ülküsünü gerçekleştirmek için "dinsizleri hemen koğmak" niyetindeydi. Şimdilik Kırım'da ve Kuban ırmağına kadar komşu topraklarda yeni ihdas edilen durumu tanıtmakla yetinilenecekti. Fransızlarla İngilizler, bu defa da

¹²⁵ Aynı eser, S. 425.

¹²⁶ Aynı eser, 3. 438 - 439, General Mathieu Dumas'ın hatıralarına göre: Parts 1839, I, S. 162 vd.

¹²⁷ De ne pas vouloir se mêler des affaires d'Orient sans le consentement de l'Impératrice"; aynı «şer, S. 434.

uysallık göstermesinin zarurî olduğuna Babiâli'yi ikna etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Daha kasım ayında müfrit derecede Rus düşmanı olan Hasan Paşa'nın muvafakati ile Aynahkavak köşkünde müzakerelere başlandı. Bulgakof ile Avusturyalı arkadaşı Herbert Rathkeal, bu müzakerelerde, Türklerin Kırım'da Rus hâkimiyetine karşı bir diyecekleri olup olmadıklarını ve bu yüzden çıkması zarurî olan savaşa hazır bulunup bulunmadıkları sorusuna hemen cevap verilmesini istediler. Rumeli'de önemli sayıda asker hareketleri yapılmış olmasına ve yeni Moldavya prensi Alexander Konstantin Maurokordatos'un, İstanbul'lu dostlarının hoşuna gitmek amacıyla, kendi prensliğinin ve Eflâk'ın emniyetini istemiş olmasına rağmen ¹²⁸ 19 Ocak 1784 de andlaşma akdolundu ¹²⁹.

"Devamlı ve mesut bir barışın, iyi komşuluk ve mevcut ticaret menfaatlerinin korunması ve bunların aleyhinde o-lan eski andlaşmaların hükümlerini ıskat etmek için çıkış noktası olarak "Kırım, Taman adası ve Kuban bölgesi üzerinde hasıl olan yeni durum*" alınmıştı. 1783 de Çariçe'nin hak iddia ettiği Oçakof ile Sudak kalesi ve Kuban ırmağının ötesindeki topraklar bundan sonra da Türklerin elinde kalıyordu. Hakikatte memleketinin bağımsızlığını feda ettiği zaman ¹³⁰ 24 Temmuz 1783 de Çariçe'nin başışı olarak bir taç alan Gürci Kiralı Heraklius'un itaate alınması hakkında hiç birşey söylenmemişti.

Hasan Paşa tarafından idare olunmakta devam eden Babiâli, barışı kurtarabilmek için her türlü fedakârlığı yapmıştı. Eğer İmparator Jozef, istikbalde yapacağı bir savaşın sonunda açığa vurmıya karar verdiği isteklerini şimdi ortaya atsaydı, herhalde kendisine bir takım menfaatler sağlı-yabilecekti. Fakat Eflâk ve Buğdan eyaletlerinin bağımsızlığı, muhakkak ki tamnmıyacaktı. Bu zengin memleketleri ele geçirmek için çalışmakta olan ¹³¹ Rusya, Prensliklerin bugüne kadarki durumlarının korunmasında kendine fayda buluyordu. Mart ayına kadar yeni bir "esrarengiz vesika" dan bahsolunuyordu. Bu vesika, prenlere, veya şimdi rusça tabiriyle Hospodar'lara hayatlarının sonuna kadar hükümdarlığı sağlıyordu. Fakat Bulgakof, Padişaktan 1783 anlaşmasının Buğdan prensi Maurokorlatos ile Eflâk prensi Niko-las Caragea ile ilgili hükümlerini Öğrenmekten başka bh-şey elde edememişti ¹³². Buna mukabil İmparator II. Jozef 24 Şubat 1784 de

¹²⁸ "Acte şi fragmente" n, S. 172 vd.

¹²⁹ En son basımı: Sturdza, S. 209 vd. Marten'e göre; yine bak: Zinkeisen VI, S. 933 - 934.

¹³⁰ Aynı eser, S. 309 vd; Michel Taraarati. l'Eglise georgienne, Rom 1910 S. 87 vd.

¹³¹ Bak: "Acte şi fragmente" n, S. 179, Nr. I.

¹³² Bak: aynı eter. S. 176 vd.; kara. Hurmuzaki, SuppL I 2, S. 32,

Babîâli ile bir ticaret antlaşması imzalamıştı.

Bu antlaşma ile İmparatorun tabaasma Tuna üzerinde Kara-denize kadar gemiler işletmek hakkı veriliyordu. Gerek imparatorun tebaası, gerekse Ruslar, Prensliklere ait memleketlerden geçerken her türlü Özel vergilerden muaf tutulacaklardı ¹³³. Fakat Kayser bununla iktifa etmiyordu. Muvazeneyi kendi lehine olarak yeniden kurmak için, etrafındaki topraklarla Orsova'yı, Bosya'yı kendisine daha elverişli bir hududu, hattâ Küçük Eflâk'ı istiyordu. Bütün bu isteklerinde ileri sürdüğü mucip sebep, "sınırlarının kesin olarak saptanması için"* bu yerlerin lüzumlu olduğu iddiası oluyordu ¹³⁴. Daha mayıs sonlarında Herbert, askıda kalan bu meselenin halli için Türk devlet adamlarına başvurmuştu. Fakat Türk nazırları "bu kabil fedakârlıklara muvafakat etmektense gök kubbenin üzerlerine çökerek ezilmeyi tercih edeceklerini" açıktan açığa söylemekten kaçınmamışlardı ¹³⁵. Oitenia'in bu kısmı üzerinde Avusturya'nın hazıranda yapmış olduğu sarîh istekler de katiyetle reddedildi. İlgili araçlar yine araya girerek bu önemsiz toprak şeridinin feda edilmesini ve bu "sefaletin" örtülmesini ısrarla tavsiye ettiler. Barışı kurtarmak isteyen bu araçlar arasında bil-hasa Fransız elçisi Choiseul - Gouffier temayüz ediyordu. Bir Yunan dostu olarak tanınan bu diplomat, Arşipel adalarında yaptığı bir seyahatini tasvir eden maruf seyahatnamesinde Türk hâkimiyetinin yakında yokedileceğini, bir keramet gibi Önceden haber vermişti ¹³⁶. Choseul - Gauffier; hükümeti tarafından böyle bir yetki verilmemiş olmağına rağmen bu aracılığı yapıyordu. Fransız hükümeti, sâdece Avusturya'nın istediği toprakların iyice keşfedilmesini ve böylece Bukovina Avusturya'ya geçerken yapıldığı gibi, bir dolandırıcılığın önüne geçilmesini Babîâli'ye tavsiye etmekle elçisini ödevlendirmişti ¹³⁷. Bunlardan başka Avusturya İmparatoru, Memleketeyn'de oturan ve sayısı 100.000 kadar tahmin olunan kaçak teb'asımın iadesini istiyordu ¹³⁸. Avusturya elçisi 1785 yılı başlangıcında hiç olmazsa Bosna'da iki kale ile on tahkimli mevki Avusturya'ya bırakınla Babîâli'yi razı edebileceğini umuyordu. Fakat Babîâli, savaş hazırlıkları yapıyor, silâhlaniyor ve muhtemel bir Rus hücu-

¹³³ Martens ve de Cussy I, S. 319 vd.; ve Neumann I, sonra Hurmuzaki VII, S. 417 - 419 ve Raicevich, Osservazioni, S. 312 vd.

¹³⁴ "Arrangement definitif des limites"; "Acte 9i fragmente" U, S. 178 Nr. 2.

¹³⁵ "Le ciel s'écrouleroit plutot que d" y voir consentif la ■ana Ürer l'epe~e"; aynı eser, S. 180, Nr. I.

¹³⁶ "Voyage pittoreajue de la Cfrece" I, Parla 1778.

¹³⁷ "Acte şî fragmente" II, S. 188 - 189

¹³⁸ Hurmuzaki VU, S. 430.

muna karşı Karadeniz limanlarını tahkim etmiye başlıyordu ¹³⁹ Osmanlı askerleri yazın Avusturya sınırlarına ya-naşmiya koyuldular ¹⁴⁰ Babiâli'nin yapmiya razı edildiği yegâne fedakârlık, bir para tazminatı ile bir de "Eflâk ve Buğdan'da bir miktar arazi" den ibaretti. Bu uysallığa da Babiâli, sırf Fransa'nın müdahalesi sonucu razı edilmişti. Ruslar ise bu nazik işe herhangi bir surette müdahale etmesini kesin olarak reddediyordu.

Fakat şimdi, doğrudan doğruya Avusturya diplomasisi tarafından müzakereler kesildi. Ancak 1786 yazında Ksy-zer'in Eflâk ve Buğdan sınırlarında kendi memleketi lehine bir düzeltme yapmak amacı gütüğü söylentisi dolaşmiya başladı ¹⁴¹. Babiâli'yi sindirmek siyasetinde Rusya gayet güzel muvaffak olmuştu. Fakat Avusturya, böyle bir siyasetin kendisine hiç bir fayda sağlamıyacağını anladı. İstanbul ile yapılan müzakerelerin yanında Hollanda meselesi, Viyana hükümetinin dikkatim kendine çekiyordu. Batıda bu anlaşmazlık uzayıp gitiği müddetçe de, son barıştan beri bu kadar sıkıştırılmış Babiâli nihayet rahat bırakılıyordu. Di-van'da ve İstanbul halkı arasında daima daha ziyade kuvvetlenen savaş taraftarları, uzun zmandanberi ganimet almiya susamış olan Bosnalılarla, Avusturya'nın sınır eyaletlerini yağma ettirmek için muhasamatın başlamasını bekliyorlardı. ¹⁴²

İKİNCİ BÖLÜM

Rusya ve Avusturya ile yeni harbin evveliyatı, ordunun durumu

Bu arada Rusya, Kıran ve Kafkasya'daki yeni mevkiini kuvvetlendirmek için çalışıyordu. 1785 de Lezgiler, o zaman mevcut bulunan her iki Gürci devletine de saldırmışlardı. Bu Gürci devletlerinden biri Heraklius adında ve Rus himayesinde bir kiralın, ötekisi ise Çariçe tarafından teklif olunan tacı kabul etmiş ve hâlâ bağımsızlığını muhafaza eden Salomo adında başka bir kiralın idaresi altında bulunuyordu. İstanbul halkı, esir pazarında satılığa çıkarılan güzel Gürci kızlarını seyretmek fırsatını bir kere daha ele geçirmişti. Gürci kırılları, bu yağma akınından Ahıska Paşasını sorumlu tutuyor ve Rusya'nın araya girmesini istiyorlardı. Gerçekten de bu davet üzerine Huşlar, hemen araya girmişlerdi ¹⁴³. Bundan biraz önce Rusya'nın

¹³⁹ Zinkeisen VI, S. 517 - 518.

¹⁴⁰ "Acte şi fragmente" n, S. 192 vd. Hurmuzaki VH, S. 448, Nr. CCLXXXV

¹⁴¹ "Acte s* fragmente" n, S. 211, N*. 2.

¹⁴² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/8-40

¹⁴³ Komnenos Hypsilantes, S. 640.

İstanbul elçisi Bulgakof, Sinop'ta mutaassıp halk tarafından Rus konsolosuna yapılan fena muamele yüzünden Babiâli'ye şikâyetle bulunmuştu ¹⁴⁴.

Salomo'nun ölümünden sonra onun damadı olan Herak-lius'a Ruslar gereken yardımı yaparak oğlu Vahu'yu Aşağı Gürcistan Hanlığı'na getirdiler. Erivan Ham da Çariçe'nin bu çeşit vasalları araşma katıldı. Artık Rusya; Nadir Han mirasının bir parçası olan Mazenderan'ın Ham Mehmet Ka-tali'yi, Isfehan'da hükümdarlık süren Ali Murat'a karşı des-teklemeye başlıyordu. Rus subayları, bu Mehmet Fatali'nin askerlerini sevk ve idare ederek Azerbaycan'ın tâ içerilerine kadar girdiler ¹⁴⁵ 1777 de Musul valisi Hüseyin Pasa Rus sınırlarını aştığı ve Bağdat valisinin kuvvetleri Kennanşah yakınlarına kadar akın ettikleri ¹⁴⁶ zaman Ruslar, iç karışıklıklar dolayısıyla zayıf düşmüş ve parçalanmış Pers devletinde, yıllarca önce Osmanlıların oynamış oldukları rolü üzerlerine alıyorlardı. Babiâli ise, 1780 de ölen Kürt Kerim Han'dan sonra Pers tahtına geçmek için Kerim Han'ın oğlu Abdülfatih ile Sadık Han arasındaki kavgada hiç birini tutmamakla ¹⁴⁷, hakikatte İran'daki nüfuzunu kuvvetlendirmek niyetinden vazgeçmiş oluyordu. Babiâli'nin hiçbir itirazı karşısında kalmaksızın Kerim Han'ın zevcelerinden birinin kardeşi olan Kürt Ali Murat Han, sözde yiğeni için, fakat hakikatte kendici için Pers tacını eline geçiriyordu. Hattâ Ali Murat Han, Bağdat'a ve Basra'ya hücum etmeye hazırlanıyor, yanına gelen Osmanlı elçisini tevkif ettiriyordu ¹⁴⁸. Böylece Çariçe Katherina, bu yönde ilk önce I. Petro tarafından tasarlanan plânları yeniden ele alabiliyordu. Is-fehan'daki konsolosu - ki bu bir Rum idi - daha Ali Murat Han'a karşı buyurcuhık taslıyor; Han'ı Şahin Giray veya bedbaht bir Eflâk ve Buğdan Prensi yerine tutuyordu. Fakat çok geçmeden Ali Murat Han kendini topluyor ve 1785 de Mazenderan üzerinde hükümdarlık haklarını istiyordu. Yukarda adı geçen Mehmet Fatali Han, elinde bulundurduğu Mazenderan bölgesi içinde ve Hazar Denizi kıyısında yeni bir Umanı ¹⁴⁹ Çariçe'ye vermişti ¹⁵⁰. Biraz sonra

¹⁴⁴ Hurmuzaki VII, S. 433 vd.

¹⁴⁵ ZinkeiBen VI, S. 516; Hurmuzaki VH., S. 431.

¹⁴⁶ Hurmuzaki VH, S. 309. Kars. Komnenos Hypsilantes, S. 556 vd. Aynı yılda Selim Efendi İran hükümdarına gönderildi. Şehrsor*-da yeni bir paşalık teşkil olundu; 1776.

¹⁴⁷ Zinkeisen VI, s. 283; Hurmuzaki VII, S. 141; Ferrieres Sauveboeuf (Memoires historiquea, politiques et geographiques des voya-ges du comte de Ferrieres Sauveboeuf faits en Turquie, en Perse et en Arabie depuis 1782 jusqu'en 1789), I, Paris 1790, S. 288 vd.

¹⁴⁸ Sauveboeuf, S. 248 - 249; Sestini, voyage à Bassora, S. 206, 311.

¹⁴⁹ Rest, den 8 mil uzakta bulunan Rus Umanı bak. Sauveboeuf II, S. 5 - 6.

¹⁵⁰ Bu «tcak 1784 de yapıldı.

da Gürcistan üzerinde hükümrانlık hakları istiyen Ali Murat Han'ın ordusunda 2000 Gürci hizmet görmektedir. Murat Han, Der-bent'deki temsilcisine, bundan böyle Ruslara kolaylık göstermemesini menetti ve Lezgilerin reisini Raketlere karşı teşvik ederek burayı yakıp yıktırdığı gibi Koi Han'ını da bizzat Herakleus üzerine yürüttü¹⁵¹

Şah'ın 1785 şubatının 11 inde ölümü üzerine onun kardeşi Cafer, zaman zaman tsfehan'da hükümdarlık süren F&-tali'yi yendi ve Rus temsilcisini ivedi olarak memleketine dönmeğe zorladı. Bundan sonra da Çariçe'nin göndermek istediği hileci bir adam olarak tanınan Gürci aslından yeni elçi Laşkarof'u asla kabul etmiye yanaşmadı¹⁵². Bu olay Şahı tacından etmiştir. Gerçekten de çok geçmeden Cafer Şah, Rusların destekledikleri Rus dostu bir parti tarafından kovuldu¹⁵³. Pers ticareti, gün geçtikçe daha geniş bir ölçüde, kuzeye doğru yöneldi¹⁵⁴.

O zamanlarda Babiâli, Kafkasya'da Rus düşmanı olan bütün unsurlarla genel yollardan çok faal bir şekilde münasebetlerde bulunuyordu¹⁵⁵. Bunlar arasında birinci derecede Lezgiler vardı. Lezgiler Ermenistana da saldırmışlar, kutsal Eçmiadzin manastırını yağma etmişler, Ruslara tam bir itaatle bağlı bulunan Patrik'i kaçırmaya zorlamışlardı. İstanbul'da 31 mart 1785 tarihinde Sadrâzam Halil Paşa azl olunmuş, biraz sonra da Bozcaada'da (Tenedos) idam edilmişti. Yerine geçen Şahin Ali Paşa, eskiden Oçakof valiliği yapmış olup, çok enerjik bir zattı. Hiçbir rakibe tahammül edemiyen bu seksenlik ihtiyar, yenîçerilerin ve ulemanın yar-dımıyle saraydaki düşmanlarını, bunlar arasında bizzat Kâhya Bey ile Kapudan Paşayı yenmişti¹⁵⁶.

1785 yılı sonlarına doğru Kafkasya'da Abhas'lar arasında Nogay soyundan İmam Mansur adında heyecanlı bir adam ortaya çıktı. Batıda kendisini bir hristiyan olarak satan İmam Mansur'un doğu ve batı memleketlerinde yaşamış, olduğu söylenen bir takım sergüzeştleri halk ağzında dolaşıyordu. İmam Mansur, halk arasında yaşamakta olan bir takım kehanetleri istismar ederek İslâm'lığın şerefli mazisinin yeniden canlandırılması için sürükleyici vaatlerle halkı ayaklanmaya ve kutsal bir savaşa girişmeğe çağırıyordu. Rusların, hiyle ile zaptetmiş oldukları İslâm

¹⁵¹ Sauvabeuf I, S. 250 - 251, 267 vd.

¹⁵² Zinkeisen VI, S. 535 - 536; Sauvabeuf I, S. 292 - 293.

¹⁵³ Segur, Me'moires H, S. 362; Zinkeisen VI, S. 560 - 561.

¹⁵⁴ "L* commerce de la Perse a pris une autre route, surtout du cote de la Moscovie"; Sertini, a. 273 • 274.

¹⁵⁵ Zinkeisen VI, S. 534 • 535.

¹⁵⁶ Karl. aynı eser, S. 526. Komnenos» Hypsilantea, 8. 640.

memleketlerden kovulmalarını Türklerden istemiyordu. Sadece, Osmanlıların başında bulunan Padişahı, milletini her bakımdan memnun etmiye ve Kur'anın ölümsüz kanununa göre halkı idare etmiye davet ediyordu. Ruslar İmam Mansur'u yenmiye muvaffak olamadılar. Birçok basanlardan sonra o, kış Tıman adasında geçirdi. Burada birçok Tatarlar, Abhaz ve Çerkesler, kendilerine zorla kabul ettirilmiş olan Hristiyanlığı bırakarak İmam Mansur'un etrafına toplandılar ¹⁵⁷. İslâm'ın bu bahtlı mücahidi ile Voroneş'de acı olaylarla dolu esaret hayatı yaşayan Şahin Giray arasında bir anlaşmanın yapılmasına engel olmak için, bu gibi işlerde çok usta olan Laşkarof, Kırım'ın eski hükümdarım önce Hotin'e ve buradan da İstanbul'a gönderdi. Şahin Giray çok geçmeden Bozcaada'da idam olundu. Eski Han'ın bu suretle Öldürülmesi, onu bizzat ortadan kaldırmaktan çekinen Rusların teşviki ve tavsiyeleri üzerine olması ihtimali pek kuvvetlidir. 1786 da Kırım'da giriştiği teşebbüslerde muvaffak olamıyan İmam Mansur ¹⁵⁸ Lezgilerin yanına sığınmıştı. Bunun üzerine İstanbul'daki Rus elçisi Bulgakof, Babiâli'den Lezgileri cezalandırmak için müsaade ve her iki Gürci memleketi üzerinde de Rus himayesinin tanınmasını istedi ¹⁵⁹.

Fakat Türklerin şekli bir müzakereden sonra bu gibi isteklere boyun eğdikleri zaman geçmişti. Batı memleketlerinde çıkan siyasî gazeteler İstanbul'da gün geçtikçe daha ziyade geniş bir tenkit ile okunuyordu ¹⁶⁰. Böylece Türk mahfillerinde pek iyi biliniyordu ki Avusturya, "Yunan Projesi"ni gerçekleştirmekte etki yapacak durumda değildi. İmam Mansur'un başarılan ve Rusların bu işle uğraşırken verdikleri ağır ve haysiyet kinci kayıplar hakkında da İstanbul'da tam malûmat alınıyor ve İstanbul camilerinin minberlerinden, açıktan açığa Müslüman aksülâmelinin sahte bir temsilcisi ve yine lanetlenen İmam Mansur'un zaptıraptsız Moskof sürülerine verdirmeğe muvaffak olduğu ağır zayıatı Öven sevinç sesleri yükseliyordu. Şubatta yeni Sadrâzam Yusuf Paşa ¹⁶¹, Mora'dan İstanbul'a geldi. Henüz genç, enerjik ve Gürci soyundan olan Yusuf Paşa, eskiden himayesinde yetiştirdiği Kapudan-ı Derya Hasan Paşa ile, Osmanlı şeref ve itibarının yükseltilmesi hususunda ne yapılabileceğini ve ne yapılması lâzımgeldiği hakkında tamamıyla aynı düşüncede idi. Bu düşüncelerle bütün dış siyasetin yükümlülüğünü, şimdiye kadar kendinden önce gelen

¹⁵⁷ Zinkeisen VI, S. 532 vd.

¹⁵⁸ Aynı eser, 3. S. 579 - MO.

¹⁵⁹ Komnenos Hysilantes, S. 647 vd.

¹⁶⁰ Zinkeisen, aynı sabitede..

¹⁶¹ 29 ocak 1786 tarihinde ihtiyar Ali, şerefli bir şekilde görevinden affedildi; Zinkeisen, VI, S. 574.

sadr zamların yapmış olduklarının aksine olarak, tamamiyle Reis Efendiye bırakmamak gerektiğine inanıyor ve bütün dış siyaseti doğrudan doğruya idare edecek kadar kendini kuvvetli buluyordu. Bulgakof'un ortaya attığı bütün meselelere kesin bir dille menfi cevaplar verdi ¹⁶². Buna rağmen  arice'nin elcisi, İstanbul'da Rus kilisesinin inşası için faaliyetlerine devam ve İstanbul yakınlarında bulunan Stene adasının Rus emtia deposu olarak tahsis edilmesini istiyorsa, bunları mutad v z-sözlüğünden yapmaktadır ¹⁶³. Rus diplomasisinin Babı ali'den Varna'da bir konsoloshane açmak müsaadesini almak ve İstanbul pazarlarında G r ci esirlerinin satılmasını yasak ettirmek için giriştiği teşebbüsler de hiçbir sonuç vermemiştir ¹⁶⁴. Sonradan Reisülküttap olacak olan Kâhya Süleyman Bey, asi Murat ve İbrahim Beylere Padişahın hâkimiyetini silâh kuvvetiyle kabul ettirmek için Kapudan Paşa'yı Mısır'a göndermiş olan Babı ali'nin "Bütün tab'ası için genel bir "reform" yapmak niyetinde olduğunu beyan etti ¹⁶⁵. Böylece bu gibi teşebbüsler menfi bir netice vermiye mahk mdu ¹⁶⁶. Reis Efendi Fransız elçisine, Lezgilere ve bunların yeni reisleri olan İmam Mansur'a, hürriyetlerini gasbetmek isteyenlere karşı yaptıkları mücadelede her bakımdan yardım etmek için bütün tedbirlerin alınmakta olduğunu açıkça söylemekten kaçınmadı ¹⁶⁷. Babı ali'nin iktidarda bulunan a-damları, Tatar Devletinin yeniden kurulmasından bahsetmekte bir mahzur görmüyorlar ve Ruslar tarafından pervasızca açılıp sallantıda kalan Kafkasya meselesinin halli için bunu biricik çare olarak görüyorlardı ¹⁶⁸. Çariçe'nin tehdidine karşı cevap vermekte pek acele davranm yorlar ve bu arada, şeyhülislâm'ın bir fetvasında çekilmez diye vasıflandırılmış olan kuzey komşunun c retk rane hareketlerine karşı ağır sözler sarfetmekten ka ınm yorlardı. Rusların hoşuna gidecek bir harekette bulunmak için Ahışa paşasını bile azletmiye yanaşm yorlar ve 1788 temmuzunda savaşa hazır bir durumda bulunuyorlardı. Mağrur ne cevapları şöyle idi; Babı ali herhalde kendini savunmasını bilecektir" ¹⁶⁹. Fransız aracılığı, fazla üzerinde durulmadan, hattâ öfke ile reddolundu. Çünkü başka zamanlarda faaliyetleri g r lmi-yen bu dostlar, sadece yeni fedakârlıklar yaparak şerefsizliğe düşmesini

¹⁶² Komnenos Hypsilantes, S. 646.

¹⁶³ Aynı yer.

¹⁶⁴ Zinkeisen VI, S. 575 - 576, 6X2 vd.

¹⁶⁵ "R forme generale".

¹⁶⁶ Kars. Zinkeisen VI. S. 570 vd.

¹⁶⁷ Aynı eser, S. 581 - 582.

¹⁶⁸ Aynı yer.

¹⁶⁹ Aynı eser, S. 583 - 584; Kars. S gur m, S. 75 vd.

Babîâli'ye tavsiye etmesini gayet iyi becerebiliyorlardı ¹⁷⁰. Bulgakof'un 1787 yılı başlarında verdiği yeni bir nota, savaşa yatkın Türkleri daha ziyade kızdırmaktan başka bir şey yapmadı ¹⁷¹. İstanbul halkı artık Ruslara tahammül edemiyor, hakaretler, küfürler savuruyordu. Şimdi savaşa atılmak için her şey hazır bulunuyordu.

Kapudan Paşa'nın tercümanı olan Nikolaus Maurogenis (Mavroieni, Mavrogheni) in Eflâk Prenslığına atanması, gelecekte ceryan edecek olaylara delâlet eden bir alâmetti. Bu zat Mykone'de doğmuştu; fakat Rus konsolosu Voynoviç tarafından himaye gören hemşerilerinin aksine olarak Rus dostluğu ile ilgisi yoktu; bilâkis Osmanlı Devletinin yaşaması lüzumuna, bu devleti tekrar yükseltmenin mümkün olduğuna kanidi; hususiyle Padişahın büyük siyasî ve askerî kabiliyet sahibi bulunduğuna inanıyordu. Monembasia, Lakedaimotia ve Aniyklai arşipiskoposların idaresi altında birçok Morahlar Kırım'a göçederlerken ¹⁷², fakat çok geçmeden burada Hristiyan Çariçe'nin idaresi altında yaşamaktan bezerlerken (Rusya'da yetişmiş Rum gençleri arasından sonradan Yunan kültürü için çok önemli olan Eugenios Bulga-ris ve Nikephoros Theotokis gibi şahsiyetler çıkmışlardır) Maurogenis, Babîâli'nin sadık bir hadimi olarak kalmıştır: Kendisi de Gratiani gibi başarılar elde etmeyi ülkü edinmişti. Bu sayede onun gibi ve âlicenap Padişahın himayesiyle Eflâk veya Buğdan tacını kazanabileceğini ummaktaydı ¹⁷³. Efendisi olan Osmanlı Padişahı adına ada ahalisinden, antlaşmalara aykırı olarak, yüksek vergi almaktydı ¹⁷⁴. Kapudan Hasan Paşa'nın adına Rum dilinde yazılmış afnameler veya imtiyaznameler de dağıtıyordu. Bu belgeler ya Prensliklerde mûtaad olduğu şekil ve üslûpta yazılıyor veya piskoposlara mahsus vesikalar gibi güzel yazılmış harflerle başlıyordu. Meselâ: "Gazi Hasan Paşa, İnayeti Rabbaniye ile Vezir ve Kapudan Paşa" ¹⁷⁵ gibi. Maurogenis, silâh kuvvetiyle itaata alınmak zorunda kalan ¹⁷⁶ Maynotlann ve Kiklad adaları ahalisinin Mora Paşa'sının idaresinden alınarak Kaptan Paşa'nın daha mutedil idaresine verilmelerini sağlamıştı muvaffak olmuştur. Bunlar Paşaya 30 000 Talir-lik

¹⁷⁰ Zinketoen VT, 590 vd.

¹⁷¹ Aynı eser S. 613 vd.

¹⁷² Komnenos Hypsilantes, S. 546 - 547, 558.

¹⁷³ Karg. Theodore Blancard, Les Mavroyçni, Paris, (basıldığı tarih üzerinde yok) ikinci basım, "Les Mavroyenie, histoire d'Orient" I, Paris 1909, S. 58 vd.

¹⁷⁴ Aynı eser, S. 549, sene 1775: Rus elçisinin araya girmesi yüzünden bütün bir yıl için vergi istememek zorunda kaldı.

¹⁷⁵ Blancard I, S. 71 de bir faksimile.

¹⁷⁶ Sathas, S. 531 - 532 ve PouquevUle'in Mora seyahati.

bir vergi vermekle yükümlü idiler. Kaptan Paşa bundan böyle Maynot arın büyük - bey veya ba  - beyini tâyin etmek, gerekirse idam etmek yetkisine mâlikti ¹⁷⁷. Gerek Mauro-genis'in, gerekse bunun hamisi olan Kaptan Paşa'nın ama lan, Mora yarımadasında oturan Rum Hayduklarını, yani Kleft'leri, 1779 ayaklanmasında Rumların do u tan düşmanı olan Arnavutlara kar   savaşa yollamaktı ¹⁷⁸. Bu ayaklanma kanlı bir surette bastırıldı ve, yukarda da söylendiği gibi, Kaptan Paşa'nın emriyle Tripoliçe'de düşmanların kafasından bir piramit yapıldı. Bu kafaların sayısı, m bala acı  arklılar tarafından 3000 olarak hesaplanmıştır ¹⁷⁹.

En cesur ve en fazla itibar sahibi Rum olarak sayılan Maurogenis'in, Eflâk Prensi Mikhael Sutzo'nun yerine geçmesini Rumlar iyi kar ıladılar. Çok zamandanberi Fenerli Rum beylerine kar   bir kayna ma mevcuttu ve bunlardan hoşnutsuzluk, bilhassa son zamanlarda çok artmıştı. Bu Fenerlilerin arasında ya amı  olan ve Maurogenis'i de pek sev-miyen doktor ve bazan da tercüman Athanasios Komnenos Hypsilantes ¹⁸⁰ şöyle yazıyor: Onlar "sadece özel kazançlarını düşünen insanlar" di. Fenerlilerden büsbütün başka zihniyette olan genç tercüman, Fenerlileri, Padişaha kar   ihanet eden hayvanlar olarak ¹⁸¹ sayıyordu. Onun enerjik bir şekilde ve askerî kuvvetle ortaya çıkması da Fenerlilerin aristokrat kurnazlıklarıyla bir tezat teşkil ediyordu. Bazı Ruslar bu genç tercümanın şahsında, kendi durumlarının düzeltilmesi için çalışan bir mücahit görüyorlardı. Fakat Rumların durumları, Maurogenis'in fikrine göre Osmanlı Devletine kar   mücadele etmekle d zelmiyecek, b  kis Osmanlı Devletinin içinde bu devletin iyiliği, içeriye ve dışarıya kar   kuvvetlenmesi, bu u urda gayret sarfedilmek suretiyle d zelecekti. Maurgenis'in topladığı Hristiyan deniz askerlerinin, yani kalyoncuların yaptıkları geçit resmi, bu sırada "babası" yerinde olan Kaptan Paşa'nın kendisine gösterdiği itibar, Rum çevrelerinde çok iyi bir etki bırakmıştı. Çok geçmeden de bu enerjik prensin Tuna boylarında Avusturya'ya kar   hazırlıklar yapacağı söylentisi dola mıya başladı.

1782 y ındanberi Avusturya'nın Memleketeyn'deki konsolosu, eskiden Alexander Hypsilantes'in oğullarına dil   retmeu i i etmiş olan

¹⁷⁷ Blancard, I, S. 79 - 80.

¹⁷⁸ Aynı eser, S. 92 vd.

¹⁷⁹ Aynı eser, etraflı bibliyografya, voyage dans la Grece; Cas-telan, Lettres sur la Morie; Salaberry, Histoire de l'Empire Ottoman; Theodor Kolokotron s, Atina 1846; Sathas S. 528 Not. 1.

¹⁸⁰ Aynı eser, S. 560.

¹⁸¹ Aynı eser, 8. 649; kar . S. 654.

Raguza'lı Ignaz Stephan Raicavich idi ¹⁸². Avusturyalıların hoşuna gitmek için, "Deli Prens" ¹⁸³ diye anılan ve Murusi'in Yaş'da ardası olmuş olan Alezan-der Konstantin Maurokordatos, 1786 da azledilerek yerine başka bir Alexander Maurokordatos tâyin olundu. Bunun babası Yohan, Nikolaus Maurokordatos'un oğlu idi. Sarayında yaşayan bir Rum, onu "vicdan azabı duymak kabiliyetinde olmıyan bir kimse" diye vasıflandırmış ve aleyhine çok şiddetli bir hicviye yazmıştı. Her ne olursa olsun bu genç Fenerli, Rusya'da yetişmiş olup aynı zamanda "insanların bahtı" hakkında şikâyetler savuran bir şairdi. Sonradan şiirlerini "Boristhenes'de Boğaziçi" başlığı ile Moskova'da yayınlamıştır ¹⁸⁴, Bu adam Osmanlılara sadık kalacak kabiliyette değildi. Buğdan'da hükümet idaresinin yükleri kendisine ağır gelmiye başladı. Kendisi tarafından terennüm, olunan "baht" icabı olarak, nerde ise münasebetlerin kesilmiş olduğu Rusya'ya hiç çekinmeden taraftarlık ettiği için, Babiâli 1787 de onu azletti. Önce kendisine İstanbul'a dönmek üzere yola çıkacakmış süsünü verdi. Fakat Rusya'ya sığınmayı daha uygun görerek buradan tecrübeleri ve şimdiye kadarki efendilerine karşı beslediği kini ile, yakınlaşmış olan savaşın bir an önce patlamasına yardım etmiştir ¹⁸⁵.

Bu sırada Şahin Giray henüz Hotin'de idi. Gerek yanında bulunan Laşkarof, gerekse Rusların baş konsolosu Binbaşı tvan* Salonski bu ihanetkârane kararın sırrını biliyorlardı ¹⁸⁶. Konsolos güney emniyetini korumak için bin kadar Rus'u Yaş'a getirmişti ¹⁸⁷. İstanbul'a yaptığı seyahat sırasında Laşkarof Bükreş'e de uğramış ve, antlaşmalara aykırı olarak yapılan tâyinini Rusyanm şiddetle fakat boş yere protesto ettiği yeni Prens Maurogenesis'e karşı mutad kabalıkla muamelede bulunmuştu ¹⁸⁸. Laşkarof un bu sert muamelesini Prens, hamisi Kaptan Paşaya şikâyet etmişti. Nisan ayında Reis Efendi, firari Maurokordatos'un kabulünü, küstah Gürci'nin cüretlerini, bütün faaliyetlerini Türk hâkimiyetine karşı halkı kıskırtmaktan ibaret olan Rus konsoloslarının Memleketeyn'de yaptıkları tahrikleri, nihayet son muahede gereğince yapılması lâzımgeldiği şekilde karşılıklı olarak gümrüklerin yüzde 25 den yüzde 20 ye indirilmesine Rusların yanaşm amalarım Rusya nezdinde şiddetle protesto etti. ¹⁸⁹. Aynı zamanda

¹⁸² Hurmuzaki X, S. XXXII. vd.

¹⁸³ Deli - Beg.

¹⁸⁴ Yazarının adı olmıyan Rumca bir eser, Moskova 1810.

¹⁸⁵ Hurmuzaki X, S. 26 vd.; "Acte st fragmente" n, 215 vd.

¹⁸⁶ Hurmuzaki X. S. 27 - 28. kars. Segur II, S. 838 - 839.

¹⁸⁷ Aynı yer

¹⁸⁸ "Acte şî frap-mente", II, S. 216, Nr. I.

¹⁸⁹ Aynı eser, S. 217 - 218.

yiyecek toplanması, takviye edilmiş donanmanın tetikte tutulması ve Tuna üzerinde köprüler kurulması için emirnameler gönderildi ¹⁹⁰. Rusya'ya karşı kayıp olunan bir meydan muharebesinde îmam Mansur'un ortadan kalkması ile Kafkaaya'daki ayaklanmanın sona ermiş olması ¹⁹¹, İstanbul'da heyecan^ gelmiş halkı yatıştırmıya kâfi gelmedi. Savaş, artık katiyetle yapılmasına karar verilmiş bir işti ve bunun için bahaneler bulmakta da asla bir güçlük yoktu ¹⁹².

Çariçenin çoktanberi beklenen Kırım seyahati, yani zafer' alayı, nihayet 1789 yılı kışında yapıldı. Rus topraklarına yeni katılmış o.'an bu Tatar memleketinin Prensi olarak "muzaffer" Patyomkin ortaya çıkıyordu. Bu fırsattan faydalanılarak Katherina ile II. Josef arasında bir buluşma yapılacak; istikbalde Osmanlı İmparatorluğundan alınacak memleketlerin sınırlarını saptamak, Venediklilerin Osmanlı mirasındaki paylarını tâyin etmek (împarator Jozef bütün Mora ile Arşipel adalarını Venediklilere vermek istiyordu), iki hükümdar arasında 1781 ve 1783 de teati olunan çok gizli mek-tuplârdaki esaslara göre yeni kurulacak olan Daçya ve Bizans devletleri hakkında görüşmelere devam olunacaktı ¹⁹³. 18 ocak 1787 de Katherina ve maiyeti Zarskoye - Sebo'dan hareket ettiler. Çariçe'nin yanında, şimdiye kadar İstanbul'da mütemadiyen dostluktan bahsetmiş olan Fransa'nın temsilcisi bulunmakta idi. Fransa kendi lehinde olmak üzere Rusya ile aralarında yaptığı bir ticaret antlaşması ¹⁹⁴ ile, Katherina'mn Yakın Şarktaki plânlarını kabul etmemekle beraber ¹⁹⁵, artık göçmekte olan Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması fikri ile barışmış oluyordu. Petersburg'da Fransız kiralı XVI. Louis'yi temsil eden Segur, çok nazik bir diplomat, aynı zamanda bir şair idi. Hattâ Çariçe'nin derin itimadını kazanmıştı. Çariçe ,Bizans projelerini Segur'a açmıştı ¹⁹⁶. Fransız elçisi ile hiç de arası iyi olm-yan İngiliz elçisi Fitz - Herbert, şimdiye kadar Petersburg'-da hiçbir zaman Türk taraftarlığı göstermemişti. Halbuki kendi vatandaşları Türkiyedeki ticaretten çok kâr sağlamakta idüer. Son zamanlarda İngilizler, tıpkı Fransızlar gibi, Hindistan'la doğrudan doğruya ticaret münasebetleri

¹⁹⁰ Aynı eser, S. 219.

¹⁹¹ SGGur II, S. 387.

¹⁹² Babıâli'nin Kafkasya'da ötedenberi ateşi körtlükliyen Ahışa Paşasına karşı aldığı vaziyet hakkında bak.: aynı eser S. 406 - 407.

¹⁹³ Sözü geçen mektuplar, İmparator Joseph'e ait mektupları ihtiva eden Arneht'in eserinde çıkmıştır: Joseph II. und Katherina, Wien 1869 (grene Sturza. I, S. 372 vd. da).

¹⁹⁴ Zinkeiaen VI, S. 561.

¹⁹⁵ İngiltere ve Prusya'da bu antlaşma, Türklere karşı bir ittifak sayıldı; Se*gur, Memoires III, S. 79.

¹⁹⁶ Sggur II, sonunda ve m, birinci bölüm. •

kurmak için Süveyş yolundan geçmek müsaadesini istemişler, fakat Babîlî'den bunu alamamışlardı ¹⁹⁷. Kırım'a giden bu zafer alayında İngiliz elçisi de bulunmaktaydı. Gayet tabiidir ki herkesten Önce Avusturya elçisi Kont Cobenzl de oradaydı. Yapılan şenlikler hakkında İmparatoruna malûmat vermek üzere zeki Prens de Ligne de buraya geldi. Osmanlı İmparatorluğunun paylaşmak plânlarını tasvip etmeyen Prusya Kralı Büyük Friedrich'in 17 ağustos 1786 da ölümü, Avusturya İmparatoru için geniş nefes aldırarak bir olay teşkil ediyordu. Yeni Prusya Kralı, Herzberg adındaki nazırının plânına mütemayildi. Bu plâna göre Oçakof, Bosna ve Küçük - Eflâk, Türklerden alınarak Avusturya ile Rusya'ya verilecek, buna karşılık Galiçya Avusturya'dan ayrılarak Lehistan'a bırakılacak ve böylece Lehistan, Danzig, Thorn ve Posnan, 'ı Prusya'ya vermiye razı edilecekti ¹⁹⁸. Bu plân. Çariçe'nin işine geliyordu, Fransa'nın fırsat çıkınca barış tavsiye etmesine ¹⁹⁹, dostu Avusturya İmparatorunun teennili bir çekingenlik göstermesine rağmen, asrın büyük projesini ortaya atmış olan Çariçe, "sarayda ulemanın tahakkümü ve yeniçerilerin-muhafazası altında yaşayan mecnun Despot" ı ²⁰⁰ Asya'ya kovmak için bütün Avrupa'nın kendisine müsaade edeceği ümidini taşıyabiliyordu. Fakat şimdilik gelecek ihtilâf hakkında hiç bir şey sezdirmiyor, daha ziyade emellerini uzak bir gelecekte gerçekleştirmek niyetinde olduğu hakkında teminat veriyordu; sadece Osmanlı hükümdarına ve İstanbul'daki devlet adamlarına karşı dokunaklı sözler söylemekle yetiniyordu .

Ancak mayıs ayında Katherina, korkunç Zaporoge Kazaklarının eski memleketleri içinde Dinyeper üzerinden güneye doğru yol alarak Kerson'a geldi. Katherina'nın eski gözdesi olan Lehistan Kralı Stanislaus Augustus, Kont "Po-niyatofski" sıfatiyle Kaniyef de kafileye katıldı. Kaydak yakınlarında da Avusturya imparatoru şrelerek Çariçe ile birleşti. İmparatorun çok sade giyişi ve hareketleri, "Yeni Se-miramis'in" şarka mahsus tantanası ile tam bir tezat teşkil ediyordu. Kayser Ekaterinoslav'da yeni bir Rus kilisesinin patronluğunu yapıyor ve bunda büyük bir istek gösteriyordu. Bundan başka Kayser, Tauris'li Potemkin ²⁰¹'in sahte parlaklığını

¹⁹⁷ Zinkeisen VI, S. 564 vd.

¹⁹⁸ Aynı eser, S. 598 vd.

¹⁹⁹ Buna mukabil Patyomkin, Fransız elçisine, resmi bir ittifak kargılığı olarak. Arşipel adalarının bir kısmını teklif etti. Segur m. S. 90 vd.

²⁰⁰ "Ces despotea Imbe"ciüs, exténués par les voluptes du Sâraî, domines par les ulğmas et captifs de leurs janissaires"; aynı eser S. 12 - 13.

²⁰¹ Bulgakorun aracılığı ile İstanbul'da eski Türk isi gümüşten süs eşyasını satın almıştı ve Tatarlar için icra edilen dini törende onları bekliyordu.

gülümsiyerek seyretmek amacivle, sadece Fal-kenstein Kontu sıfativle buraya gelmişti. Se"gur ile konuşurken, Osmanlı Devletinin paylaşılmasını gerçekleştirmek için İstanbul'un ebedî bir anlaşmazlık noktası olarak kalacağına işaret etti ²⁰². İstanbul'da bulunan Rus elçisi Bulgakof ile Avusturya elçisi Herbert - Rathkeal, rapor vermek üzere Kerson'a  ağırılmışlardı. Bunlar ise, heyecana gelmiş halkın Kanea'da, Rodos'ta Rus konsoloslarına hücum ettikleri, bir Osmanlı filosunun Dinyester ağzında bulunduğu haberlerini getirdiler. Daha önceden biliniyordu ki Fransız mühendisleri, Ruslar tarafından birinci plânda tehdit edilen Oçakof un tahkiminde çalışmışlardı ²⁰³.

Buradan Ruslar, Babiâli'den yeni isteklerde bulundular. Bu isteklere göre Osmanlı hükümeti, Cezayirliilerin Ruslara verdikleri zararları tekrar tazmin edecek, Kuban Tatarlarını Ahisha Paşası vasitasivle cezalandırarak, antlaşmıya göre Zaporoge Kazaklarını Rus sınırlarından uzaklaştıracak, Kırım'dan daha az tuz istiyecek, Moldavya Prensini firar etmesi meselesini takip etmekten vazgeçecek ve hakarete uğramış olan konsolosa tarziye verecekti ²⁰⁴. Daha genç birisini tercih eden  ari e'nin g zdeliğini çoktandır kaybetmiş, kurtarılmış Ortodoks Da yalıların Kiralı sıfativle Yaş veya Bükreş'te ölmeyi kendine  lk  edinmiş olan Potemkin'in komutasındaki kıtaların askerî hareketleri, bu Rus  ltimatoma gereken kuvveti vermiye kâfi geliyordu ²⁰⁵. Olviopo-lis (= Bahtiyarların şehri); Sevastopolis (= Y celerin şehri), Sympheropolis (= Ahmetcik), "beyaz" Leukopolis (eski Kırım), Pariopolis, Theodosia (Kefe), Eupatoria (Kos-lof) gibi Yunanca güzel adlar taşıyan yeni kurulmuş veya yeniden canlanmış şehirlerin bulunduğu bölgede müttefik iki hükümdar, Türkleri tahrik eden siyasetlerini yapmıya başlıyorlar, onlar Bahçe Saray'daki eski Kırım Hanlarının sarayında oturuyorlar, memleketlerinden kovulmuş olan Giray hanedanına ait harikulade parklarda geziniyorlar, hor gördükleri camileri seyrediyorlar, dar sokaklardan at üstünde geçiyorlardı. Bu manzaralar karşısında Müslüman halk, sesini çıkmıyor, kudretli Tanrının bu mağrur gasıplan günün birinde şimaldeki Hristiyan memleketlerine s re ine emin olarak bakıp duruyordu ²⁰⁶.

Avusturya ile Rusya'nın müşterek olarak Babiâli'ye verdikleri

²⁰² «D segur m. s. 127.

²⁰³ Aynı eser, S. 192, vd.

²⁰⁴ Aynı eser, S. 130.

²⁰⁵ Aynı eser, S. 131.

²⁰⁶ Sejp r, aynı yer; karg. Prens de Ligne'in mektupları ve Z n-keft en VI, S. 613. hafiye 3.

ültimeatom üzerine ortaya çıkan dunun karşısında Avusturya İmparatoru Jozef in sözleri şunlar olmuştu: "Ben barışı istiyorum... Rusların İstanbul'da yerleşmelerine tahammül edemiyeceğim... Bu kadın çıldırmıştır..." ²⁰⁷. Bu sırada İmparatorun bütün dikkati, yeniden Belçika'daki son olay üzerine teksif edilmişti. Babîâli, yeni yeni olaylarla mütemadiyen tahrik ediliyordu. Meselâ Kerson'daki şeref kapısı üzerine "buradan Bizans'a!" ²⁰⁸ gibi küstahça bir yazıt konulmuştu. Böylece son haddine kadar tahrik edilen Babîâli, tam şarkta bir müddet için harp tehlikesi ortadan kalkmış gibi görüldüğü bir sırada, her şeyi göze alarak bütün bunlara bir son verecek olan bir harbe karar verdiğini kendiliğinden bildirdi.

Bulgakof, İstanbul'a dönünce, pek fazla sert bir dille olmamakla beraber, daha başka meseleler üzerinde konuş-mıya başladı: Bu meyanda Varna'ya bir Rus konsolosunun tâyinine müsaade verilmesini istedi. Buna karşılık Reis Efendi Gürci Kiralı Heraklius'un Ruslar tarafından himaye edilmesinden, Rus konsoloslarının Memleketeyn Prenslüklerinde yapmakta oldukları tahrik faaliyetlerinden, Kırım ve civarında müslümanların tasfiyeye uğramalarından ve bilhassa Moldavyanm kaçmış olan prensinin iadesine Rusyanın yanaşmamasından şikâyet etti. Bunlardan başka Babîâli, Kılbu-run yakınlarında bulunan 39 tuz gölünün, buna komşu vilâyetlerin tuz ihtiyacını sağlamak amaciyle, kendisine bırakılmasını; bütün Rusya'da, bilhassa Kırım'da konsolosluklar açmak hakkının tanınmasını, Rus gemilerine Türk tebaasının gemici olarak kullanılmalarının ve bu gemilerle kahve, sabun ve ilâh., gibi bazı emtianın taşınmasının yasak edilmesini istedi ²⁰⁹. Avusturya elçisi Herbert'in tehditlerinden birşey çıkmadığı gibi Fransız eiçisi Choleseul'ün aracılığından da bir netice elde edilemedi ²¹⁰. Bulgakof'a Babîâli'nin bu isteklerini kabul etmemekte ısrar edince, kendisine teklif olunan dört nokta hakkında efendisi Çarîçe'nin kesin cevabını getirtmek için son bir mühlet verildi. Fakat Katherina cevap vermekte tereddüt gösterdiği zaman elçi, 13 ağustosta toplanıp sallantıda kalan bütün meseleler üzerinde kesin kararlar verecek olan Dîvanda hazır bulımmıya davet olundu. Bulgakof meselesinin ne olduğunu anlamak istedi. Fakat gerek kendisinin, gerekse Avusturyalı arkadaşının her türlü açıklamada bulunulmak istekleri rcddo'undu. Hakikaten de Rus elçisi bu toplantıya gitti. Kendisinden, bu gibi

²⁰⁷ "Je desire sincerement la pait... Je ne souffrirai point que les Russes s'Établissent à Coustantinople.... Cette femme est exaltee..."; Segur IÜ, S .178 vd.

²⁰⁸ Se-gur, S. 229.

²⁰⁹ İstekler, Katherina'mn ikinoi savaşı beyannamesinde vardır.

²¹⁰ Zinkeisen VI, S. 625 vd. "Acte si fragmente" O, S. 228 rd.

ihtil flara kesin olarak bir son vermek için biricik çare olan Kırım'ın bırakılması istendi. Efendisi adına bu i i üzerine almayı red-edince, kalabalık maiyeti, kâtibi ve tercümanları ile birlikte Yedik ie'ye götürüldü. Burada esir o arak değil, fakat misafir olarak oturmak üzere güzel bir oturacak yer hazırlanmıştı ²¹¹. "13 Rus ticaret gemisi müsadere edilerek tersaneye alındı, kaptanları ve tayfaları gemilerin zindanlarına atıldılar" ²¹². Altı ay zarfında bütün Rıai&i" memleketten çıkacaklardı. Çariçe'nin yeni tebaası olan Rumlardan patenta istendi ²¹³. Bundan başka Rumlar, ellerindeki silâhları hükümete teslim etmek zorunda idiler. Bunu yapmıyanlar ölüm cezasına  arptırılacaklar, itiraz edsn sri ise Patrik afaro  e-decekti ²¹⁴. Bulgakof *u Yedik le'den çıkarmak ve böylece savaşı önlemek için yapılan bütün aracılıklar bo a  ıktı. O anda  ari e savaşa ba lamak için gerekli hazırlıkları tamamlamış değildi. Bu bakımdan da eski gözdesi Potyemkin'e fazla inanmı tı. Bundan dolayı Katherina, muvakkaten Türklerin Avrupa'da kalmalarına tahammül etmek pahasına da olsa, Babiâli'yi gev etmek için her çareye başvurarak bazı te ebb slerde bulundu ise de hiç bir netice elde edemedi. 24 ağustosta Babiâli, Rusya ile İngiltere başta gelmek ²¹⁵ üzere dost devletlere tebligatta bulunarak durumu açıkladı. Bunda deniliyordu ki: "Rusya, muahedeleri ya "bozmu  ve tanımamı ", veya mahsustan ve sırf kendi menfaati için yanlış yorumlamıştır; Rusya Gürcistan'ı kendisine ilhak etmek istemektedir; Osmanlı İmparatorluğunun bütün eyaletlerinde, Padişaha karşı ayaklanmak için tahriklerde bulunmuş ve kendine yardımcıları aramıştır; kendi memleketlerinde ya- ıyan İslâmlara zararlar vermiş, aynı zamanda bunlara fena muamelede bulunmuştur; pdi ahına ihanet etmiş olan Mau-rokordatos'u himayet etmekle Rusya, haince niyetlerini açığa vurmuştur. Bütün bunlar karşısında  ari e'nin çoktandır tehdit etmekte olduğu savaş, kaçınılmaz olmuştur. Ancak bir sava la Padişahın hakları müdafaa olunabilir ²¹⁶. Çariçe buna iki beyanname ile cevap verdi. Bu beyannamelerde 1774 denberi Türklerin göstermiş oldukları barış bozarlıkla-n sayıyor ve haklı dâvası   runda kendisine m zaherette bulunmıya bütün Hristiyan  lemini davet ediyordu ²¹⁷.

²¹¹ Zinkeisen VI, S. 626 vd.; Segur III, S. 229 vd.; Komnenos Hypsilantes, S. 658, vd., 660 vd.

²¹² Aynı eser, S. 659; Sauveboeuf I, S. 85.

²¹³ Komnenos Hypsilantes, S. 659.

²¹⁴ Aynı eser, S. 659 - 660.

²¹⁵ Komnenos Hypsilantes, Babiâli'nin İngiliz elçisinin    tlerine uyarak Oçakof ve İsmail'i tahkim ettiğini temin ediyor; S. 691,

²¹⁶ "Acte  i fragmente" İL S. 220 - 221; Hurmuzaki, SuppL 12, s. 4e.

²¹⁷ Aynı zamanda Komnenos Hypsilantea; Yunanca S. 651. 77) Aynı eser S. 656 - 658.

Böylece Sadrâzam Yusuf Paşa ile Reisülküttap Feyzi Süleyman Efendi, barışı korumak düşüncesinde direnen arkadaşlarım yenmi lerdi. Kaptan Paşa ise henüz Mısır'da bulunuyordu. Fakat istanbul'daki Nazırların hepsine bol bol para göndermeyi ihmal etmeyen Tuna boyundaki vekili Mau* rogenis, en sonunda isteğine kavu mu , askerî komutanlık kabiliyetini göstermek için  zledi i firsatı elde etmişti istanbul halkının ayaklanmasından korkan Padişah, barış partisine, savaş taraftarları aleyhinde açıktan açığa çalışmayı yasak etti ²¹⁸. Avusturya elçisinin bunu protesto edi i ve nihayet 16  ubat 1788 de bir gemiye binerek istanbul'dan gidisi, yeni ceryanın başında bulunanlar üzerinde hiç bir tesir husule getiremedi ²¹⁹. Babiâli, son zamanlarda bu kadar müsamahalı muamele görmüş, antlaşma hükümlerine aykırı olarak Buğdan'ı işgal edip "sınırlarını istediği gibi tesbit etmiş" ²²⁰ olmasına rağmen bu bölge kendisine ba ı lan" mı , gene eski anlaşmalar hil fına olarak Memleketeyn Prensliklerine gönderdiği temsilcisi nihayet ebedî dostluk ni anesi olarak tanınmış ²²¹ olan Viyana hükümetinin hareketlerine karşı çok öfkeleniyordu. Lâkin daha 9  ubatta A-vusturya İmparatoru Jozef'in savaş beyannamesi yayınlanmı tı: Bu beyannamede o, Avrupa'yı, Barbarlardan temizlemek istediğini söylüyordu. Osmanlılar, Avusturyalılardan bu meydan okuyu larını "her gün ölmektense bir defa ölmek evl dır" sözleriyle kar ılıdılar ²²². Hiç bir zaman Babiâli bu seferki savaş kadar modern, Avrupai m n da bir dikkat ve ihtimamla bir harb ha yırlamı  değildi. Gerçi Batı Devletleri  rnek alınarak muntazam ve daimî bir ordu meydana getirilmesi tasarısı tamamıyla bırakılmıştı ²²³. Bununla beraber istanbul'da S. Remy ve Aubert tarafından idare edilen bir topçu okulu bulunmakta idi. Humbarac arın başında bir İngiliz mühendisi vardı. Padişahın yeni savaş gemileri, Fransız le Roy tarafından inşa edilmi lerdi ²²⁴. Kaleler, uzun za-mandanberi savunulabilir durumlara getirilmiş bulunuyorlardı. En fazla tehdit altında bulunan Oçakof un da tahkim edilmesi için Fransız mühendisi la Flitt gereken tedbirleri al-

²¹⁸ Aynı eser S. 658.

²¹⁹ Kars, Aynı eaer S.  tt; Sanveboeuf I, S. 106 - 108,

²²⁰ "Che dissegnasse a *uo beneplacito i limiti de'medeaimi": "Acte  i fragmente" n, S. 229 - 230.

²²¹ Aynı yer.

²²² Sauveboeuf I, S. 84.

²²³ Zinkeisen VI, & 291; 1775 de Baron de Tott henüz Türk hizmetinde bulunmuyordu; "Acte gi fragmente" II, S. 105. kara. Sauveboeuf L S. 14 - 15; aon savaşta Türk topçusunun peri anlı ı hakkında, Suppl. 11, S. 854, No. MCKKVL

²²⁴ Sauveboeuf, I, S. 57.

mıştı ²²⁵. Hattâ Maurogenis, kendi parasiyle, bir Tuna filotillası vücade getirmişti. Ambarlar dolu olup, geçen savaşta birçok başarısızlıkların sebebi olan yiyecek kıtlığından artık korkutmuyordu ²²⁶: Tuna Prenslikleri Isakça ve İsmail'e büyük ölçüde yiyecek maddeleri göndermişlerdi. Şimdi Sadrâzam yolların onarılmasını ve Tuna üzerinde köprüler kurulmasını emretti. O zamanki Osmanlı tarih yazarı Ef-lâk'li İlenachi Vacarescu, harp için ancak 17000 kise para mevcut olduğunu söylüyorsa da ²²⁷, şu muhakkaktır ki Devletin kasası dolu ve padişah icabederse kendi hazinesinden para vermiye hazır ²²⁸.

Bununla beraber Osmanlı orduları, ertesi yılın ilkbaharına kadar hiç bir harekette bulunmadılar. Bundan sonra da Babiâli, düşmanlarının taarruzlarına karşı savunma durumunda kalmakla yetindi. Bütün bu savaş araçları, faydalanılmadan kaldı veya çürüdü gitti. İstanbul'daki heyecanlı ve müfrit savaş taraftarları, ancak Rusya ile münasebetler kesildikten sonra hiç beklemedikleri halde öğrendiler ki bu Devlet, egemenliği altında bulunan toprakların genişliğine ve içinde yaşayan milletlerin çokluğuna rağmen, artık iş görebilecek kudrette bir orduyu sefere çıkarabilecek kabiliyette değildi. Çünkü herşey valilerin zihniyetlerine, bunların memleket içindeki otoritelerine, Babiâli'ye karşı sadakatlerine ve bu valilerin müşterek olarak harekete geçmelerine bağlı bulunuyordu.

Ne Asya'dan askerî kıtalar, ne de Anadolu'dan süvariler ²²⁹ beklemek akla bile gelmezdi. Artık yalnız Anadolu yarımadası gerçekten devlete ait olan biricik yerdi. Fakat burada da, Baltimore'm tasdik ettiği şekilde Frenglere "sanki parçalamak istiyormuş gibi" bakan ²³⁰ mutaassıp insanlar bulunuyordu. Aziz Nikolaus'un ticaret bayrağını taşıyan Rus gemileri, ana limanlarında demirli duruyor ve bunlara karşı düşmanca bir harekette bulunulmuyordu ²³¹. Daha geçen yüzyılda Frengler tarafından şark ticaretinde kazanılan ve gittikçe kuvvetlenen mevki, Osmanlı İmparatorluğu ahalisini bu kazanç getiren yabancılara ahştırmıştı. Hattâ son zamanlarda, 1787 de Kızıl Denizde seyrüsefer edecek gemiler için yeni bir deniz ticareti

²²⁵ BurmusaM, SuppL II, S. 43 hafiye, 47, 59 kara. Sauveboeuf I, 8. 7: "noua vbnea les Turca Înstruits par noa offlaiers, leurs placea de guerre fortffeca par noa ingenieurs et lanrs vmlMeaux construita par noa ouvriera"; gene bak: aynı eser S- 55, 263; U, 8. 190.

²²⁶ Resmi Ahmed, 8. 8? vd.

²²⁷ Papiu'da, Tesaur II, S. 295.

²²⁸ Komnenos Hypsilantes, S. 665 vd.

²²⁹ Resmi Ahmed, S. 232, haşiye 2.

²³⁰ Resmi Ahmed, S. 57.

²³¹ Sauveboeuf H, S. 266; Sestin!, S. 284.

şirketi kurmak isteyen Fransa ²³² da, İran menşeli malları yeni Rus denizleri olan A-zak ve Karadeniz üzerinden, aynı zamanda 100000 nüfuslu Trabzon ²³³, 60 000 nüfuslu ve 40 camili ²³⁴ Sinop gibi eski Türk limanlarından geçirerek Avrupa'ya sevk etmek niyetinde idi. Hem de Suriye'deki imtiyazlarını muhafaza etmesini bilen Fransa, bu niyetini, Süveyş Berzahım kendi ticareti için faydalı bir hale getirmeye çalıştığı bir anda açığa vuruyordu ²³⁵. Kars'h, Erzurum'lu ve Beyazıt'h vahşi yeniçeriler, Bayezit kalesinin Paşası tarafından toplanan ve İran'ın Koi ve Erivan komutanı Ahmet Han'a karşı sınırları savunan savaşkan dağlı Ermeniler ²³⁶, tıpkı Kürtler gibi, Tuna ve Dinyeper boylarına gidip Padişah için korkunç Ruslara karşı döğüşmeyi asla istemiyorlardı.

Paşalar ve muhassüar tarafından soyulurcasına muamele edilen Suriye'de ²³⁷ ve hususiyile Mezopotamya'da yabancı konsoloslar, bunların da en başında İngiliz ve Fransız konsolosları, (Venedik, yalnız Alman fabrika mamulâtını taşıyordu, Hollanda ticareti ise çabuk gerilemişti), Gittikçe memleketin en çok sayılan, en itibarlı şahsiyetleri haline geliyorlardı. Bunun sebebi, konsolosların en zengin kimseler olmalarından başka birşey değildi. "Vakit vakit bu konsoloslar, nerede ise eski Romalılara mahsus bir otorite kazanıyorlardı" ²³⁸; Doğu Hindistan ve yeni kurulmuş olan Levant Kumpanyaları temsilcilerinin, maiyetlerinde yeniçerilerden müteşekkil şeref kıtaları olduğu halde, gösterdikleri debdebe ve parlaklık yanında Basra Paşasının eski tarz ve fukara gösterişi pek sönük kalıyordu. Basra Paşası, bu Frenglere muhtaç olup fırsat düştükçe onlardan bahşiş kopararak ihtiyaçlarını sağlamak zorundaydı. Kudretli "Faktör" un Ben-der Abbas'da, Bender Buşir'de ve Hürmüz'de ajanları vardı ²³⁹. Fransa'nın Basra konsolosu da Bağdat'da otururdu; fakat adı gecen bu şehirlerde birer vekili, birer temsilcisi vardı ²⁴⁰. Daha şimdiden Andre Micheut gibi Fransız bilginleri, hatıratından bu eserde çok faydalandığımız Kont Ferrieres Sauveboeuf gibi Fransız ajanları şimdiye kadar Fransız milletin tanınmadığı ve pek az ilgi

²³² Sauveboeuf II, S. 127.

²³³ Peyssonel II, S. 53 - 54, 72 vd. 10 000 i Reaya idi; Yahudilerin girmelerine müsaade yoktu.

²³⁴ Aynı eser, S. 200. Oradaki büyük tersane hakkında bak: S. 114 - 115.

²³⁵ Sauveboeuf II, S. 60. Erzurum'a kervanlar, Bağdat, tran ve Gürcistan'dan; Trabzon'a İse İran, Gürcistan ve Mengrelistan'dan gelirlerdi. Aynı eser I, S. 255.

²³⁶ Aynı eser S. 253 vd.

²³⁷ Volney, Voyage en Syrie et en Egypte pendant les anneés 1783, 1784 et 1785, Paris 1789, TL, S. 135.

²³⁸ "Ces consuls s'arrogent parfois une autorité presque ro-maine"; Sertini, S. 276.

²³⁹ Bak: gene aynı eser S. 200: İran ile yapılan barıştan aonra Bender - Busir bu bölgenin biricik Önemli limanı idi.

Bak: bilhassa Biatini, Voyage * Bassora, S. 206 vd.

²⁴⁰ Sauvebaeuf n, S. 48, 89.

gösterdiği İran'ı baŗtan baŗa dolaŗıyorlardı ²⁴¹. Bu Frenglerin yanında  alıŗan Ermenilerle Yahudiler büyük kazançlar sağlıyarak kendilerine imrenilecek bir mevki ediniyorlardı, tik İngiliz turistleri daha o zaman orta çıkıyorlar ve "Her tarafa can sıkıcılıklannı, g l n l klerini ve paralarım s r kl yen bu garip gezginci İngilizler" ²⁴² diye tasvir olunuyorlardı. Batı memleketlerinden gelen papazlara, bunlar arasında buralarda manastırları, hattâ kız okulları a mıŗ olan Jezvit ve Lazarist Papazlarına ²⁴³ da sık sık rastlanmakta idi. Florans'hlar Tiflis'in G rcilerini hristiyanlaŗtırmak iŗinde  alıŗırlarken, Katolik propagandası teŗkil tinin B bil Piskoposu ve Mezopotamya Genel Vikar'ı  nvanlariyle gönderdiği Beu-illet, Mirandot, Abbe de Beauchamp gibi papazlar da Bağdat'da faaliyette bulunuyorlardı ²⁴⁴. Bağdat'taki Frenglerin doktoru da bir Fransızdı. 14 000 binasıyla Halep, çok zengin bir ŗehirdi. Burada Avrupalılara ait birçok ticaret evleri vardı. Bunlardan dokuzu Fransızların,     İngilizlerin,     İtalyanların ve biri Hollandalılarındı. Son zamanlarda buranın Avusturya konsolosları Yahudiler, Rus konsolosları ise sivrilmig Kumlardı ²⁴⁵. Her derecedeki katolik rahipleri burada ticaretle meŗgul oluyorlardı ²⁴⁶. Rakiplerini bertaraf etmiŗ olan Karmeiit'ler, dünyevî kıyafetle hekimlik mesleğini de icra ediyorlardı ²⁴⁷. Memleketin i  bölgele-
rindeki paŗalar hemen hemen tamamiyle bağımsız gibiydiler. Bunlar, maiyetlerindeki Kürt veya Türkmen leventlerini ²⁴⁸, Mağrib  veya Berber lerini (Suriye'de sayılan ancak 6000 kadar ²⁴⁹; fakat yalnız Diyarbakır ve Bağdat paŗalarından herbirinin elinde 10 000 kiŗi vardı) ve soyulmuŗ ahalinin kin ve gazezlerine karŗı kendilerini korumakta olan (asi Araplara karŗı Kürtler kullanılırdı ²⁵⁰ daimî yeni erilerini ²⁵¹, Rumeli'ye göndermek y nsemesinde değillerdi. Paŗalar, vilâyet askerleriyle, korktukları ve nefret duydukları Sadrâzam Yusuf ve Kaptan-ı Derya Hasan Paŗalara, bunların tahrik ettikleri d ŗmana karŗı d đ ŗerek yardımda bu-lunmıya razı değillerdi. Deniz sahillerindeki komutanlar da aynı d ŗ ncede idiler. Bunlar

²⁴¹ Aynı eser, S. 66.

²⁴² "Un de ces Anglaia errants et Mzarre* qui portent partout leur ennui, leura rdtcules et leur argent"; Sestini, S. 289.

²⁴³ Volney H, S. 163, 175.

²⁴⁴ Bauveboeuf II, S. 371, 2S0 - W3; Sertini, S. 160, m v*

²⁴⁵ Volney H, 3. 339.

²⁴⁶ Sestini. S. 272; Volney n, 138 vd.

²⁴⁷ Sestini, S. 170.

²⁴⁸ Volney n, 3. 132.

²⁴⁹ Aynı eser, S. 334.

²⁵⁰ Sestini, S. 225, 248

²⁵¹ Sauveboeuf U, S. 209; Sestini, S, 173.

da, Cezayirin ayaklanmasından beri Padişahın, kendileri tarafından tirancasma yöneltilmekte olan bölgeler üzerindeki haklarını tanımak istemiyorlardı.

1770 -1771 de Mısır Emirlerinden Ali Beyin Suriye'yi eline geçirmek için giriştiği teşebbüs, hepsinin hatırasında hâlâ canlı olarak yaşıyordu. Ali Bey, Arap soyundan Şeyh Tahir-in şahsında kendine iyi bir müttelik bulmuştu. Şeyh Tahir Akkâ, Yafa, Remle ve Gazze'yi zaptetmiş ve böylece bütün Suriye sahillerine hâkim olmuştu. Birkaç ay sonra, söylendiğine göre takriben 40 000 Memlûk Suriye'ye girerek bizzat Şam'a hücum ettiler. Şam, Trabulus ve Sayda Paşası tarafından müdafaa ediliyordu. Memlûkler, bir meydan muharebesini kaybettikten sonra, şehri muhasaraya bağliyerek iki aylık bir uğraşma neticesinde Şam'ı ele geçirdiler. Fakat hemen şehri boşaltmak zorunda kalarak, hattâ bir bozgunluk halinde, Mısır'a kaçtılar. Böylece Osman Paşa, Dürzîlerin yardımı ile Suriye vilâyetinde asayişin sağlanması işine başlamak imkânını elde etti. Çok geçmeden Ali Bey, Ebülzeheb Muhammed tarafından Kahire yakınlarında yenildikten sonra, fermanlı bir firari olarak oraya gitti. Şimdiye kadar Mısır'ın bağımsız efendisi ve Rusların mütteliki olan Ali Bey, Şeyh Tahir ile birleştikten sonra Sayda'da bulunan Türkleri, Aula meydan muharebesinde yenmiye muvaffak oldu (Temmuz 1772). Fakat bunun hemen arkasından giriştiği Ya-fa'nın muhasarası, tam sekiz ay, yani ertesi yılın ocak ayı sonuna kadar devam etti. Sonra Mısır'a yapılan bir taarruz neticesinde Ali Bey, hasmı olan Murat Beyin komutasındaki Memlûkler tarafından çölde yenilerek esir edildi. Kahire'de kendisine yapılan şerefli bir kabul töreninden sonra çok geçmeden zehirlenerek cenazesi 12 mayıs 1773 de gömüldü ²⁵².

Dürzi'lerle Sayda, Akkâ ve Şam'ın müstakbel Paşası Ce-zar'ın ²⁵³ da iştirak ettikleri karışıklıklar sırasında Yafa ve Beyrut Rus donanması tarafından bombardıman edildi ²⁵⁴. Ali'nin ölümünden sonra onun ardası, harekete geçmek imkânını buldu: Mısır'ın geri kalmış vergilerini ödedikten sonra Padişah adına "Akkâ'nın şeyhi Nazaretli Tibe-rias, Safad ve bütün Galileia'nın komutanı" ²⁵⁵ olan Şeyh Tahir'e hücum ederek Suriye sahillerini almak teşebbüsüne girişti. İngiliz aslından Robinson'un komuta ettiği topçularla Gazze Önüne geldi, hemen şehri ele geçirdi. Fakat Yafa ahalisi

²⁵² Volney'e göre; bak. aşağıya.

²⁵³ Varlaam, S. 445.

²⁵⁴ Volney II, S. 51 - 52.

²⁵⁵ Aynı eser n, 9. M.

onu kabul etmekten kabındı. Nihayet 1774 mayısında askerleri savaşarak şehre girdiler ve ahaliyi yıldırmağ için kan dökmekten çekinmediler. Fakat bu zafer yürüyüşünün tam ortasında kendisi öldü (Temmuz 1774). Bunun üzerine Murat Beyin komutasındaki Memlûkler, aleracele Suriye'yi terkettiler. Böylece Suriye, bilhassa şeyh Tahir ile e-nerjik oğlu Ali'nin ölümünden sonra yeniden eski paşaların eline düşmüş oluyordu.

Fakat bu hal, Suriye'de Padişah otoritesinin tekrar kurulması demek değildi; daha ziyade, bu paşaların bağımsız olarak ve kendi dileklerine göre hareket ettiklerini ifade ediyordu. Babiâli, bu paşaları ortadan kaldırmak için işine yarı-yacak karakterde adamlar bulmak yolunu tuttu. Amiral Hasan ve oğulları, 1775-1776 da şeyh Tahir'e karşı hiyle ve ihanetle mücadele ettiler²⁵⁶. Bununla beraber Abdi Paşa, 1788 yılına kadar Suriye'nin hâkimi olarak kaldı ve bu sıfatla büyük bir servet elde etti. İskenderun körfezine kadar o-lan bütün yerler, tamamiyle bağımsız bir halde kaldı. Bu sahillere hâkim olan küçük beylerin, yalnız arasına Padişaha ve Devlet hazinesine ufak tefek hediyeler göndermekten başka Osmanlı devletiyle bir ilgileri yoktu²⁵⁷. şeyh Tahir'in ayaklanması sırasında şam, Sayda ve Trabelus vilâyetleri tek bir eyalet halinde birleştirilmişti. Fakat bu uğurda alınan bütün tedbirler; Osman Paşa'nın ölümüyle hükümsüz kaldı²⁵⁸. Akkâ'yı dostu Selim'e bırakan Cezzar, 1785 de şam'ın kayıtsız şartsız hâkimi olarak kendini kabul ettirdi²⁵⁹.

Mısır, Küçük Kaynarca barış antlaşmasından sonra Babiâli ile olan bütün bağlarından sıyrılmış ve aynı zamanda ticarî öneminden çok kaybetmişti. Sokaklarındaki karışıklıklarda Frengler'e karşı duyulan nefrotin kendini gösterdiği İskenderiye şehrinin ise, dünya ile eski ticaret münasebetleri artık kalmamıştı. Konsoloslar K-ihire'den çıkıp gitmişlerdi²⁶⁰. Süveyş d% Babiâli'nin inatla mukavemeti karşısında, gelişeni i yordu. Babiâli buna müsaade etmek istemiyordu. Çünkü Hindistan ticaretinin kaybı ile Suriye şehirlerinin mahvolacağından korkuyordu. Gerçekten de bu Suriye şehirleri, kendisine, hakikatte Memlûk beylerine ait olan Mısır'dan daha yakındılar²⁶¹. Truguet adında bir Fransız temsilcisi 9 ocak 1785 de Murat

²⁵⁶ Komnenos Hypailantes, S. 549; Volney II, S. 119 vd.

²⁵⁷ Sauvoboenf II, S. 192.

²⁵⁸ Volney II, S. 47.

²⁵⁹ Aynı eser S. 168, 243.

²⁶⁰ "La popul&tion d'Atexandriyl est peu considerable et diminue avec le commerce. Lcs vexations cU;s beys l'onl de"jü renclu pr«squ» nu6 dans ta Haute Egypte. Lt-s eousuls ont etô forces d'abandonner le şaire; ü n'en reste qu'a Alexandrie"; Sestini, S. 2BS. Rosette'de (Regit) bir Fransız Vice konsolosa oturmakta idi. :"

²⁶¹ Bak: Sestini, S. 274: "Ve jour de leur anivİ (dea caravanes) est un jour de fete, et ce sont elles qui font la

Beyle bir ticaret antlaşmam yapmıştı. Murat Bey, 1776 da Ebülzeheb'in yerine geçen, fakat Ali'nin sülâlesini tamamiyle imha edemiyen²⁶² ilk Mısır hâkimidir. Bu antlaşmaya göre Fransız tebaası, aynen Osmanlıların tâbi oldukları muameleyi görecekle, eşkiya. Bedevilere karşı korunacaklardı. Buna karşılık Hind mallarından yüzde üç gümrük alınacak, yüzde dört Türk Paşasına ve yüzde iki de Şeyhülbeled'e veya Emir-i Hac diye anılan Memlûklerin reisine (o zaman İbrahim Bey) verilecekti. Fakat bu ticaret antlaşması İstanbul'da tanınmadı. Tersine olarak Karadeniz'de de serbestçe gemi dolaştırmak isteyen Fransızların bu bağlantılarını suya düşürecek bütün tedbirler alındı²⁶³. Bu sularda hâkim bir rol oynamak teşebbüsünde bulunan İngilizler de Fransızların akıbetine uğradılar²⁶⁴.

Bütün gelirlerini yalnız kendisi ve Memlûk beyleri için israf eden bu Mısır'ı tekrar kazanmak için Kapudan Hasan Paşa 1786 da donanmasıyle harekete geçti. Hasan Paşa kuvvetlerinin ve aynı zamanda Babiâli tarafından para ile kandırılan çöl Araplarının önünde, Murat Beyin ve arkadaşı İbrahim'in süvarileri kaçtılar. Daima yanında taşıdığı ehli bir arslan ile yerliler üzerinde müessir olmasını bilen bu ihtiyar savaşçı Kaptan Paşa, muzafer bir komutan olarak padişahın vekili sıfatıyla Kahire'ye girdi. Bir kaç ay içinde anladı ki bu memleket gerçi cezalandırılmış ve soyulmuştu - kendisi de aynı şeyi yaptı -. Fakat Mısır'ı Memlûklerin anladıkları ve tatbik ettikleri şekilden başka türlü idare etmenin de imkânı yoktu. Para ile tutulmuş olan Araplar, daha şimdiden, Padişahın bayrağını bırakarak kaçıyorlardı; halbuki Avrupa'da savaşın patlıyacağı saat yaklaşıyordu: Bu durum karşısında Hasan Paşa, kendisinin cezalandırdığı bey-. teri tekrar eski yerlerine iade etti ve İstanbul'a dönmesi karşılığı olarak onlardan birçok para aldı²⁶⁵. Kahire'de oturan Pasa, tıpkı eskiden olduğu gibi şimdi de bir âmirden ziyade bir esir durumunda kalmakta devam etti. Eğer beyler, onun daha önce çekilmesini istemezlerse, üç yıl yerinde kalabilirdi,²⁶⁶ Vergiler ise eskisinden daha muntazam ve daha fazla olarak İstanbul'a gönderilmiyordu. Yalnız Amiral Hasan daha zengin olarak İstanbul'a dönmüştü. Mısır, Osmanlı ordusunda hizmet görmek üzere bir asker kıtası

prospâritâ du paya".

²⁶² Komnenos Hypsilantes, S. 486. kara. gene: faydalanmak imkanı bulamadığını "An account of history of the revolte of Ali - bek agalnst the otoman Porte", London 1783; aynı zamanda Volney I, S. 104 vd.; Savary, Lettres sur l'Egypte m, S. 208 vd., Paris 1786.

²⁶³ Zinketaen VI, S. 564 vd.

²⁶⁴ Aynı yer.

²⁶⁵ Aynı eser, S. 570 - 571,

²⁶⁶ Votaey I, S. 148 vd.

artık çıkarmıyordu: Şimdi yeniçeriler, barışsever ticaret adamları veya, itibarlarını yükseltmek amacıyla bir muhafız kıtası teşkil eden husuŐi şahışlar tarafından hizmete alınan sefil serseriler haline gelmişlerdi ²⁶⁷. Beylerin "evleri", soyguncu Bedevilere ve ümitsizliğe düŐürülmüŐ Fell h-lara karşı Mısır'ın muhafazası için zaruri bir unsur olarak görünüyordu. En kuvvetli bir muhafız kıtasına sahip bulunan İbrahim Bey'in 600 e yakın böyle "evleri" vardı ²⁶⁸.

Cezzar, Boşnak veya Arnavut idi. Hususiyle Asya'ya geçirilen ve kendisinden mevki ve bağışlar bekliyen hemŐehrilerinin cesaret ve sadakatine dayanıyordu. Arnavutlar, memnunluk ve iftiharla Osmanlı hükümdarlarının hassa alaylarında hizmet g r rlerdiler. Çok geçmeden Avusturyalılar, fakat daha çok Ruslar, birçok Arnavutları asker olarak kullanmıŐlardır ²⁶⁹. Lâkin bu savaşı milletler bile artık Babı ali'ye hizmet edecek durumda değillerdi; Orduda dahi gerek yüksek ve gerekse mütevazi mevkileri çok kere ele ge irmıŐ olan istanbul'un ileri gelenler zümresi, hem başkentte ve hem de Avrupa eyaletlerinde yeni ve yükselmek isteyen bütün unsurlara kımıldamak için hiç bir imkân bırakmıyordu. Yalnız Boşnaklar, Avusturya'ya, imparatorun "havlayan köpeklerine" karşı savaş açılmasını memnunlukla bekliyorlardı. Çünkü böylece komşuları olan bayındır Hırvatistan ve Slovenya'da zengin ganimetler kazanabileceklerini umuyorlardı.

Fakat bu isteklileri de, hattâ daha önce vecd  e savaşa iştirak eden bu gayretli dağ halkını bile, henüz başlamış olan Avusturya savaŐına gitmekten alıkoyan başka bir durum ortaya çıkmış bulunuyordu. Bosna ile Mora'da olmasa bile daha Şimdiden Arnavutlukla buna komşu bölgelerde, fena idare edilen, hiç bir ülküyü kabule kabiliyetli olmıyan, hiç bir şahsiyet için cazip g r nmıyen bu İmparatorluğun en sonunda parçalanmasına müncer olacak olan y nsemeler açıktan açığa kendini gösteriyordu, Hayattan yalnız en kaba bir Şekilde zevk çıkarmak isteyen ve en güzel atlar, parlak silâhlar, iŐveli kadınlar, kıymetli taŐlar ve gölgeli bahçelerde en büyük zevklerini bulan ve bunlarda insanın bütün arzularının zirvesini gören aşağı karakterli kimseler için paşa veya müsellim olarak bir yere atanmak da öyle gıpta edilecek cazip bir Şey değildi. Çünkü bunlar, meselâ Suriye'de olduğu gibi, atanmalarını

²⁶⁷ Aynı eser S. 151: "Un rama» d'artsans, de goujats et de vagabonds qui gantent les portes de qui les paie et qui tremblent de-vant Ma Mamlouka corame la populace du Kaire"; kara. aynı eser H, S. 131

²⁶⁸ Aynı eser, 3. 152.

²⁶⁹ Suworow H, 8. 48 vd.; Memleketeyn'de savasın seyri hakkında bak. Benim makalem: "Denkw rdigkelten der rumaenischen Akademie", 1911, S. 219.

800 kese altuna satın alırlar ve 2000 kese kazanç elde edeceklerini umarlardı ²⁷⁰. Fakat sonunda padişahın kapucu basısı tarafından, bütün korunma tedbirlerine rağmen, hançerlenirler veya boğulurlardı. Şöhret kazanmak ve büyük işler görmek isteyen enerjili insanlara ise sonu bir hiç olan bu geçici iktidar, bu göz kamaştırıcı zenginlik, çok küçük geliyor, aşağılık sayılmıya lâik görünüyordu. Bunlar, Tanrının yeryüzünde tecellisi ve bütün islamların hükümdarı olan Padişaha, en derin saygıyı gösteriyorlardı. Buna mukabil süratle ve göze görünür şekilde gerilemiye yüz tutmuş olan Devletin yüksek mevkilerinde olanlarla vezirlerini ise, şanslı, fakat hiç bir zaman kendilerinden daha faydalı hizmetler görmüş olmıyan. rakipler olarak görürler, İstanbul'un entrikalarına karışarak kurban gitmiye asla yanaşmazlardı. Kendilerine emanet edilmiş olan vilâyetlerde ihtiyarlığın son haddine kadar bağımsız hâkim olarak tutunabilmek için her çeşit vasıtalarla başvurma, durmaksızın çalışma, geniş münasebetler, yolsuzluklar ve zulüm, yalan ile dolan, ihanet ve cinayet, mahzuru olmıyan haklı şeylerdi. Şeyh T/ahir hemen hemen 90 yaşım bulduğu gibi Cezzar da öldüğü zaman aşağı yukarı aynı yaşıydı. Şüphesizki bu adamlar âsi idiler; fakat o zamanki Osmanlı Devletinin arzettiği şartlar içinde mümkün olan neviden asiler idiler. Gerçekten de bunlar, Mısır ve Suriye'de Ruslarla veya Arnavutlukta Avusturyalılarla giriştikleri bütün gizli münasebetlere rağmen metbu.'ları olan Padişah'tan büsbütün ayrılmayı asla akıllarından geçirmezlerdi. Fakat ilkidarlarını ellerinden alabilecek her emre karşı dururlar, padişahın gönderdiği adamları çekinmeden zindana atarlar, zehirlerler ve öldürürlerdi; ertesi gün ise para göndererek Babiâli ile barışırldı. Böylece istedikleri şekilde kuvvetlerini denemiş olurlardı. Şüphesiz ki bu hal, kurnaz ve kiskanç bir komşu veya bir aile düşmanı ortaya çıkıncıya kadar devam eder, sonra bu rakip kendisini ortadan kaldırırdı. Fakat iradesi daha kuvvetli olursa katil, bir kere iktidarı ele aldı mı, maktulü taklit ederdi.

1776 da ölen Üsküdar Paşası Mehmet Buşat'ın oğlu Mahmut aynı şeyi yaptı. Eski bir Arnavut ailesinden gelen bu genç, İstanbul'daki Efendiler arasında kendi soyu, zenginliği ve kabiliyeti ile mütenasip bir şekilde yükselmek imkânına malik değildi. Bu sebeple âmirane bir dille babasının mirası üzerinde hak iddia ettiği zaman, ölen babasının söylendiğine göre 6000 kese tutan servetini almak üzere, Çerkeş Beyin kandi üzerine

²⁷⁰ Volney H, S. 307,

yollandığını duydu. Mahmut, gerek pa-dışahın buyruğunu yerine getirmiy  memur olan bunu ve gerekse bundan sonra aynı iş için gönderilen Aydos'lu Kurt Pa- a'yı yenmiye muvaffak oldu. Bu arada Mahmut, bu servetin *ffakir Pa alığın geliri ile elde edilmediğini, bilâkis kendi ailesinin uzun zamandanberi Venedik ve komşu memleketlerle yapmış olduğu ticaret sayesinde yığılmış bulunduğunu Babi  'ye resmen bildirdi. Aynı zamanda, oabasının yaptırmış olduğu köprülerle hanlar, onun kuvvetini gösteren birer delil olduğunu söyledi. Esir ettiği  erke  Beyi saygı ve  erefiyle serbest bıraktı ve bu haklı dâvasını istanbul'da müdafaa etmesini ondan istedi ²⁷¹.

Böylece Mahmut Bu at, sonunda mecbur kalan Babiâli-nin tasvibiyle Üsküdar Pa ası oldu. Mahmut Paşa, hiç vakit kaybetmeden, kendisi kadar cesur ve cüretli bir genç olan Tepedelen'li Ali ile münasebete geçti. Tepedelen'li Ali, en akla gelmez vasıtalarla ve en zalimce hareketlere başvurarak düşmanları olan Gardiki'leri cezalandırmış, kaimbabasının e-linden Delvino pa alığını almış, kendi kızkarde inin kocası olan Argyrokastron'un yeni pa asını  ld rm  , Yunan Kleptlerini, Pindus e kıyalarını kendisine vergi vermek zorunda bırakmış ve nihayet Tesalya valiliğini satın almıştı ²⁷². Aynı zamanda Mahmut Paşa, 12 k  k gemiden teşekkül eden bir filo meydana getirdi, Alman mühendislerini hizmetine aldı; Rusların himayesinde olan Karadağılılara ve Venediklilere tâbi olan Pastrovi 'e pervasızca hücum etti. Kendisine karşı tahrik olunan Albasan pa ası Kurt Pa ayı da avnı şekilde yendi. Hakikî bir ordu ile on iki pa a birleşerek ona hücum ettilerse de hiçbir şey elde edemediler. Venedik, rahat durmıyan bu kom usunu şiddetle protesto ederek Babiâli'nin müdahale etmesini istedi.

Fakat Venedik Cumhuriyeti, Avusturya ve Rusya Ue 1783 nisanında ²⁷³ bir ticaret antlaşması imzalamıştı. Aynı antlaşmanın bazı hükümleri Türkler için tehlikeli olacak mahiyette görünüyordu. Belki de Türkler, Osmanlı Devletini ileride payla acak olan bu iki devletin, Mora ile Ar ipel a-dalarını Venediklilere v detmiş olduklarını haber almışlardı. Artık aşağı görülen Venedik Balyozu, istanbul'da Dalmaçya-h serserilerin hamisi rolünü münferit bir surette oynamaktaydı ²⁷⁴. Venediklilerin Kuzey Afrikalılara karşı yaptıkları muamele, 1774 de Goletta'nın Angelo Emo tarafından

²⁷¹ Komneaos Hypsilantes, S. S55 - S56.

²⁷² MendeUaohn - Bartholdy, Geschichte Orieckenlaads I; kaynaklara dayanılarak yazılmıştır.

²⁷³ Zinkeisen VI. S. 546.

²⁷⁴ Sauveboeuf I. & 41 - 41.

bombardımanı gibi olaylarda Venediklilerle Türkler arasındaki dostla münasebetler üzerinde bozucu tesirler icra etmiş olabilir ²⁷⁵. Böylece, Suriye'de Osmanlı otoritesini yeniden kurmuş bulunan Kapudan Hasan Paşa, 1786 da Arnavutluk kıyılarına gitti. Fakat hiçbir suretle Mahmut Paşayı cezalandırmak amacıyla harekete geçmiş değildi. Bilâkis, çok geçmeden Trikkale Paşası ve İstanbul - Yanya yolunun koruyucusu olan ²⁷⁶ Ali Ue ve 1778 de yararlı denizciler olarak önemli bir rol oynamış olan korkunç Dulciglular ²⁷⁷ ile birleşerek, Mahmut'a, zilletle istediği affı bahşetti. Manastır Paşasına da eski yıllardan kalma vergilerin bir kısmını verdirdi Bunun  zerine Mahmut, Maltalılarla birleşmiş bulunan Venediklilerin  zerine şiddetle hücum etti Venedikliler, 150 bin Taler vererek Mahmut'la barışı elde etmek zorunda kaldılar.

Bununla beraber Mahmut, 1787 yılı yazında komşu eyaletlerin paşalarına karşı sefere  ıktı. Diğer taraftan Yanya-h Ali,  len Yanya, Arta, Akarnania ve Suli paşalarının topraklarına karşı 1788 de girişeceği "seferlerin hazırlıklarına başladı" ²⁷⁸. Daha 1776 da Selanik'te bir ticaret evi açmak iatiyen ²⁷⁹ Avusturya, bu eski asinin şahsiyetinde Osmanlı İmparatorluğunu taksim amacıyla kurmuş olduğu plânları için kuvvetli bir destek bulduğunu sanıyordu. Son savaşta ölecek derecede korkuya kapılan Avusturya elçisinin oğlu genç Brognard, hükümetinden aldığı bütün yetki al metle-riyle onun yanına geldi ve şerefli bir surette kabul gördü. Fakat kısa bir zaman sonra İmparatorun gizli ajanlarının kanlı kafaları İstanbul'a gönderildi. Böylece kuzey Arnavutluğun hâkimi olan Ali Paşa, Babiâli'nin teveccühünü yeniden oluyordu ²⁸⁰. Bununla beraber Tepedelenli'nin kendi menfaatlerini tehlikeye düşürecek bir savağa, iştirak edeceğine ancak safdiller inanabilirlerdi. Yeni savaşı a an devlet adamları, erzak ve malzeme bakımından iyi hazırlıklar yapmışlardı. Fakat bunlar, kelimenin gerçek anlamıyla ortadan kalkmış olan sipahilerden ²⁸¹, barışsever tüccar, esnaf veya küstah dilenci güruhları haline gelmiş olan yeniçerilerden, sırf kendi menfaatleri için yaşıyan ve savaşan vilâyet askerlerinden bir araya tophyab dikler  insanlardan yeni bir ordu meydana getirmek zorunda

²⁷⁵ Zinkeisen VI, S. 544 - 545.

²⁷⁶ Men eraaohn - Bartholdy.

²⁷⁷ Komnenos Hypsilantes, 8. 574.

²⁷⁸ Mendelssohn - Bartholdy.

²⁷⁹ Hurrausakt VII, 8. 278 - 27*

²⁸⁰ Remi Ahmed Efendi S. T7,

²⁸¹ Daha geçen savaşta Resmi Ahmed, bu m lahazada bulunmuştu; "Wesentliche Betrachtungen (H l sa - t l - İtibar), S. 24.

idiler. En büyük güçlük işte buradaydı. Eğer hemen tam bir bozguna uğr-
nılmadı ise, bunun biricik sebebi, Avusturya ile Rusyanın Babiâli'nin böyle
bir hareketini beklemedikleri için savaşa hazır bulunmamaları²⁸² olmuştur.

Yalnız Eflâk ve Buğdan beyliklerinde takriben 10 000 kadar karışık
Asya askeri bulunmakta idi. Başbey Çayıroğlu'nun komutasında bulunan bu
ordu, Buğdan'ı yakıp yıkma-ya başladı²⁸³. Osmanlı askerlerinin bu
hareketinden çok kızan Prens tpsilanti, hemen Avusturya ajanı Baron Von
Metzburg ile müzakerelere girişti. Bir yandan Babiâli'ye, halkın ve
kendisinin tamamiyle Osmanlılara sadık kalacaklarına dair kasım ayında
teminat verirken ve köylerini bırakıp kaçan ahaliyi geri çağırırken²⁸⁴, diğer
yandan daha a-ğustos ayında Avusturya'ya yapmış olduğu müracaatını ye-
niliyerek, kurtarıcı sıfatıyla Avusturya ordusunu Memleke-teyne girmeye
davet etti: "Bütün memleket kurtuluşunu, saadetini ve varlığını
İmparator'dan bekliyordu. Bizzat ekndisi, memleketinde Avusturya kıtaları
tarafından muhafaza edü-mekten başka bir şey dilemiyordu"²⁸⁵ Focşani'de
ordugâh kurmuş olan Bekir Paşa, gayri muntazam askerleri Dinyester
boyundaki kalelere ve Oçakof'a gönderdi. Aynı zamanda yeniçeriler,
disiplinli savaşçılar sıfatıyla, kendilerine tahsis olunan yerleri aldılar²⁸⁶.
Fakat Başbey Çayıroğlu'nun Öteden beriden toplanarak meydana getirilmiş
derme çatma ordusunda açıktan açığa ayaklanan 3000 kadar asi, firar
ederek, İstanbul yolunu tuttu. Bu yürüyüş sırasında "İmparatorun zavallı
tebaası" şüphesiz korunmadı. Asiler, kaçmalarına sebep olarak aylıklarının
verilmemiş olduğunu ileri sürdükleri zaman, hemen onlara 90 kese altın
datıgüdü. Fakat bu tedbir, onların Silivri ve İstanbul yakınlarındaki başka
kasabalarda soygun ve sarkıntılık yapmalarını Önli-yeznedi. En sonunda
asiler Gelibolu'da gemilere bindiler ve zafer kazandıklarına emin olarak
Asyadaki memleketlerine döndüler²⁸⁷.

Yeniçeriler de onlardan daha iyi değillerdi: İstanbul'da bazan Ortalar
ciddî şekilde sokak muharebeleri veriyorlardı. Buğdan'da ise Boyarların at
ve beygirlerini çalıyorlardı. En sonunda bunlar da, kış gelince İstanbul'a
döndüler. İpsilan-ti'nin bilgin sekreteri olup sonradan "Voyage de la

²⁸² Avusturya'lı firariler hemen Belgrad ve Craiova'da görün-düler; "Acte şi fragmente" II, S. 230 - 231. Daha sonra Dinyeper ve Dinyester boylarındaki Rus askerleri, ekmek dilenmek zorunda kaldılar; aynı eser S. 232 No. 1.

²⁸³ Aynı eser S. 226, No. 2; S. 227.

²⁸⁴ Bak: Memleketeyn'de savaş hakkında benim makalem: "Denkwürdigkeiten der rumaenischen Akademie", XXXIII, S. 249-250.

²⁸⁵ Hurmuzaki X. 8. KUJ, haşiye S., Avusturya konsoloshane* ■ raporların* fôrç,

²⁸⁶ "Acte şi fragmente" II, S. 224 - 225.

²⁸⁷ Komnenos Hypstlantes, S. 667.

Propon-tide et du Pont - Emrin" ve gene "Voyage de la Troade" adlı iki eser yazan Abbe Le Chevalier, aynı yeniçerilerin şerrinden Avusturya'ya kaçmak zorunda kaldı ²⁸⁸. Mısır'dan alelacele olarak dönmüş olan Hasan Paşa'nın Kalyoncularına gelince, bunlar Fransız elçisinin sayfiye evini zorla zaptetmişler ve ancak evin muhafızları olan yeniçerülerle bir çarpışmadan sonra oradan çekilmişlerdi ²⁸⁹.

Bu durum içinde Babıâli'nin emrinde hangi ordu kalmıştı? Osmanlı hükümeti, önemli bir kısmı Rumeli'de oturmakta olan ²⁹⁰ Tatarları harekete getirebileceğini umuyordu. Yeni idam olunan ²⁹¹ Şahin Giray'ın oğlu, 15 eylülde İstanbul'da en yüksek iktidar nişanını ve "Keşan, Dubossary, (Dubazan), Bucak, Kuban ve bütün Tatar milletinin seraskeri" unvanını aldı. Sadrâzam bu atama töreninde onun sağ tarafında at üstünde yürüdü ve bu suretle onu savaş arkadaşı olarak tanımış oldu. O; miras hukukuna göre kendine ait bulunan Kırım'ı sadece fethedecek ve ondan sonra meşru Han olarak tanınacaktı. Hakikatte ancak 15000 kadar oldukları halde İstanbul'da 40 000 kişilik bir ordu olarak tahmin olunan Padişahın hizmetindeki Zaporoge Kazakları için de ayrıca bir "Beğ" atandı ve bu beye şeref nizamı olarak tuğ tevcih olundu ²⁹². Bunlardan başka Sadrazam, Abazalarla Çerkesleri de kazanmaya muvaffak oldu. Fakat bunlar, "bir para fazla" aldıkları takdirde Kuşlara hizmet et-nüye hazırdılar.

En son olarak Sadrazam için bir tek çıkar yol vardı: Sadakatten ayrılmış olan Hristiyanlara karşı kutsal savaş ilan etmek î Gerçekten de vezir bunu yaptı, fakat aynı zamanda Hristiyan Osmanlı tebaasını da cepheye göndermek zorundaydı, bu ise savaşın asıl mahiyetini şüpheye ve tehlikeye düşürüyordu. Sıkıştırılan Kum Patriğinin de emri ile bir çok Kuimar, Kapudan Paşa'nın donanmasında ödev almı-ya zorlandılar ²⁹³. Fakat daha o zaman Lampros Katzovis Triyeste'ye giderek 1788 yılı ocak ayında bir Amerikan gemisini satın aldı ve bunu "Kuzeyin Atina'sı", adıyla bir Yunan gemisi haline getirdi. Çok geçmeden onun ihtilâl bayrağı, Arşipel sularında dalgalanıyordu. Yeniden açılacak olan kurtuluş savaşında kullanılmak üzere meydana getirilen Katzovis'in filotillası için gerekli parayı zengin Kum tüccarları veriyorlardı . Yalnız Eflak Beyi Arnavutlardan, yeniçeri

²⁸⁸ Hurmuzaki, Suppl. II, S. 47, No. LXXfX, S. 49 - 50, No. 1

²⁸⁹ Sauveboeuf I, S. 96 - 97.

²⁹⁰ Resmi Ahmed, S. 4

²⁹¹ Zinkeitn VI 8 «30 -«31.

²⁹² KomnenM Hypailantes, 8. 662 - 663; "Acte fi fragmanU" II, S. 224 No. 2.

²⁹³ Aym eser, & 688.

ve levendlerden, hattâ Rumenlerden teşkil etmiş olduğu, mütecanis niynamniria beraber oldukça disiplinli ordu-sıyle, bütün Karpat geçitlerini başarı ile koruyor ve bu eyalet Padişahın elinde kalıyordu. Bazan Boyarların, bilhassa

genç Kantakuzen'in, fakat daha ziyade Rusyada yetiştirilmiş olan Johann ve Nikolaus kardeşlerin bir Hristiyan idaresi kurmak yolundaki teşebbüsleri ve gayretleri, Eflâk'da boşa çıktığı gibi Olt suyunun iki tarafındaki dağlık bölgeleri ele geçirmek için Avusturya'hlann giriştikleri bütün hareketler de bir netice vermemiştir ²⁹⁴. Eflâk Beyi, pek ateşli ve heyecanlı beyannamelerle, sadık Efl klileri bunların sadık Efl kl eri, bunların sadakatlerini ve aynı zamanda dinlerini tehlikeye düşürebilecek olan bu'batı "Farmasonların" h ek r ve mel'unca propagandalarından korunmıya davet ediyordu ²⁹⁵.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Rusya ve Avusturya ile savaş (1787 -1792). m. Selim devrinin başlangıcı

Daha 25 mart 1788 de Buğdan Prensi ile bu memleketin Arşipiskoposu ve Boyarların çoğu kurtarıcı Avusturyalıların gelmelerini sabırsızlıkla bekledikleri bir sırada ²⁹⁶, Sadrazam Davut Paşa'nın 17 martta çıkarılan sancağı Edirne'ye götürüldü. Kutsal Savaş Sancağı, bütün sadık Osmanlıların heyecan ve sevinç naraları arasında dalgalanıyordu ²⁹⁷. Düzensiz Asya askerleri de artık gelmiş bulunuyorlardı ²⁹⁸. "Bizzat ihtiyaçlar da Peygamber Sancağının gölgesi altında ömürlerini bona erdirmek için koşuşuyorlardı" ²⁹⁹. Davud Paşa, Osmanlılar için şanlı hatıralarla dolu bir yer olan Prut kenarındaki Han Tepesinde ordugâh kuracaktı. Fakat şimdilik müttefik düşmanlara karşı hiç bir harekete girişiln yecekti ³⁰⁰. Vidin ve Oçakof Paşaları tarafından yardım gören Memleketeyn Prenslerine, kendilerine emanet olunan eyaletlerin müdafaası için hazırlıklarda

²⁹⁴ Bak: Yakardı   l  geçen mitolffti, 8. 313 vd

²⁹⁵ Aynı yazı.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/41-73

²⁹⁶ Metzburg ile muhaberele, Kogalniceanu, Archiva Rom -neasca II, S. 292 vd.

²⁹⁷ Koranenos Hysilantes, S. 686.

²⁹⁸ Sauveboeuf I, S. IH.

²⁹⁹ "Les vieillards mime a'embroient d'ailes terminer leur carriere en d fendant le drapeau du Proph te"; aynı eser S. 191. 101 Yeniçeri ortası hakkında bak; aynı eser, 8. 317 - 218.

³⁰⁰ "Acto fi fragmente", U, S. 9H, N*. t.

bulunmak emri verildi.

öte yandan ihtiyar İpsilanti, Avusturyalıların emin himayesi altında İmparatorun topraklarına bir an evvel varmak için elinden gelen her tedbire başvurdu ve Brunn'e gittiği zaman Avusturyalılar tarafından çok iyi kabul olundu. Osman ve İbrahim Paşaların 1250 askerle müdafaa ettikleri Buğdan'a küçük bir ordu girdi. Buğdan Prensiğinin baş-kenti yakınlarındaki Larga'da 19 mart günü bu kuvvetler arasında bir savaş oldu. Yenilen Osmanlı kuvvetleri, Prut kenarındaki Stefaneşti üzerinden Hotin'e doğru çekildiler ³⁰¹. Artık Buğdan Prensi, İmparatorun binbaşısı Fabric-zany'nin eline esir düşmüştü. Binbaşının husarları, Botoşanı ve Yaş'a girdüler. ³⁰². Buğdan'ın geniş tuz bölgesi olan Oc-na'ya da bir Alman Jcitası girerek Sereth'e kadar bu yerleri işgal etti ³⁰³. Buğdan Prensiği unvanı, mayısta Mauroge-nis'e verildi. Kazandığı başarılarla Öğünen Maurogenis, daha büyük muvaffakiyetler elde etmek için 20 top istedi ³⁰⁴. Avusturyalıların savaş ilân etmeden bütün hukuk kaidelerini çiğniyerek saldırmış oldukları Belgrat kalesinin Abdi Paşa tarafından kuvvetle tahki medilmiş olmasına rağmen, kuzey Sırbistan'da tam bir ayaklanma çıktığı gibi ³⁰⁵ Karadağlılar da yeniden silâha sarıldılar ³⁰⁶.

O sıralarda Yusuf Paşa Sofya'da bulunuyor ³⁰⁷ ve bahşiş için ayaklanan yeniçerilerle uğraşıyordu ³⁰⁸. Burada 35 000 yeniçeri ve 45 000 başka askerle, 6 000 topçu ve 280 - 300 top vardı. 27 000 kişi Bosna'yı muhafaza ediyor ve başka bir ordu da İsmail'de bulunuyordu ³⁰⁹. Buğdan Prensiği başkentinin Avusturyalılar tarafından alınmış olduğu haberi, vezirin gözünü asla yıldırmamıştı. Güçlkle toplamış olduğu bütün bu kuvvetleriyle Yusuf Paşa, kendisiyle muharebeyi kabul edecek kadar kuvvetli olmıyan Avusturyalıları karşı harekete geçmek fikrinde idi ³¹⁰. Vezir tarafından atanan yeni Buğdan Beği Emmanuel Giani, bir Osmanlı kıtasının başında bulunduğu halde Yaş'a girmişti. Bu adam, son savaşta Eflâk Beyliğini yapmıştı ³¹¹. Aynı

³⁰¹ Kars. aynı eser, S. 237 - 238; Manolachi Draghici, İstoria Mol-davei, Yassy 1850, S. 51 - 52; Hurmuzaki X. S. XLII; Botaşam ahalisinden birinin çağdaş yazısı "Studii și documente, XXII, S. 53 - 54.

³⁰² Aynı yer.

³⁰³ Acte și fragmente".

³⁰⁴ "Denkwürdigkeiten der rumaenisehen Akadcmie" XXXU, S. 631 de Holanda muharebeleri.

³⁰⁵ Sauveboeuf I, S. 94 - 95, 106, 112, 123.

³⁰⁶ Aynı eser S. 143.

³⁰⁷ Aynı eser 3. 111.

³⁰⁸ Aynı eser, S. 135 vd

³⁰⁹ Aynı eser, S. 137 vd

³¹⁰ Driffhid, btfa Wr yerinde.

³¹¹ Aynı eser.

zamanda Kaptea Paşa 19 mayısta harekete geçti. Eski kölesi ³¹² olan Sadrazam  e Kaptan Paşa'mn araları pek iyi değildi. 16 büyük harp gemisi, 9 firkateyn, 4 korvet, 4 kalyon, 4 sil hlandın  miş ticaret gemisi ve daha başka gemilerden teşkil olunan Osmanlı donanması ³¹³, Karadenizde muhteşem bir kuvvet olarak ortaya kmıştı. Daha aynı yıl ağustosunun 19 unda Rus gemilerine K burnun'da hücum edilmışti ³¹⁴. Hasan Paşa'mn beraberinde 10000 asker ile 20000 Kalyoncu bulunmaktaydı. Amacı, Sinop'ta Anadolu askerlerini gemilerine bindirmek ve sonra Kırım  zerine taarruza geçmekti ³¹⁵. 4 büyük savaş gemisi ve 4 firkateynden ibaret olan başka bir filo da, Arşipel adalarını işgal etmek amacıyla 26 mayısta harekete geçti. Nihayet Negropon-te Paşası, sözde üzerine saldırmak için hazırlanıp fırsat kol yan, fakat kendini tam bir tarafsızlık halinde g s-termiye alışan ³¹⁶ Venediklilere meydan vermemek ve Adriyatik Denizinde Avusturya ticaretini yok etmek emrini aldı ³¹⁷.

Edirne'de Yusuf Paşa, hâlâ müttefik düşmanların müşterek taarruzlarını bekliyordu. Bab li, kendi kuvveti ve kendi askeri vasıtalarıyla onların üzerine saldırmak niyetinde değildi. Fakat Avusturyalılar o derecede zayıftılar ki Mau-rogenis'in elindeki Türk kuvvetleriyle Erdel'e girmesine ve Hermannstadt dolaylarını yakıp yıkmasına engel olamıyorlardı. Eflâk Prensi, imparatorun yayınladığı ve Rumenlere Hristiyan hürriyetini v deden beyannamelere cevap olmak üzere her tarafa il nnameler dağıtarak dağların ötesindeki imparatorun tebaası ile Rumenlerin müşterek menşelerini belirtiyordu ³¹⁸. Kuzey sınırlarının bu sadık bekçisinin hafif kuvvetleri, Buğdan topraklarına da giriyor ve birtakım başarılar kazanıyorlardı ³¹⁹. Avusturya ve Rus imparatorlarının durumları, daha şimdiden gülünç bir hale girmeye başlamıştı. İsmail ve Dinyester kalelerinden başka Memle* keteyn'in hiç bir yerinde Türk askerleri yoktu. Buna rağmen onlar Prenslikleri işgal etmekten âciz idiler ³²⁰. Ancak A-

³¹² Sauveboeuf I, S. 21 * 22.

³¹³ Aynı eser S. 113 - 114. 1787 de Karadeniz'e çıkan Türk filosu, 11 büyük harp gemisi, 17 firkateyn ve ilah... den teşekkül ediyordu. Suvorof n, S. 5.

³¹⁴ Aynı eser S. 7 - 8 vd. Kuburun bombardıman edildi ve Oa-kof Paşasının hücumuna uğradı, aynı yer. Sivastopol'dan hareket eden Amiral Voynovi., Varna'ya bir akınla buna cevap verdi.

³¹⁵ Aynı yer

³¹⁶ Zinkeisen VI, S. 647

³¹⁷ Stuvtbofıt I, S, 124 vd.

³¹⁸ Bak: benim yukarda adı geçen makalem.

³¹⁹ Aynı yer. Moldavya Prenai Avusturya' lann önünde kaç-mujtt.

³²⁰ Esaslı kaynak: Verearesco'nun "Osmanlı tarihi" ile Blancard; ve V.A. Urechia'mn "istoria Rom nUor" de Kumanya memleketlerinin yönetimi hakkında etraflı malzeme yayını.

vusturya kuvvetleri komutanı Prinz von Koburg ile Rus Generali Soltikow'un birleşmelerinden ve tam iki ay süren çetin bir muhasaradan sonra müttefikler, Türkler için çok şerefli teslim şartları ile, Hotin kalesini 19 eylülde ele geçire-bildiler. Bunun üzerine Ruslar, Yaş'da yerleştiler ve buranın yönetimini, Laşkaref in başında bulunduğu boyarlardan müteşekkil bir "divan" a bıraktılar. Avusturyalılara ise, fethedilmiş bir bölge olarak değil, bilâkis sadece kış ordugâhı olarak, Dinyester boylarının Başkomutanı Rumyenzof tarafından, Sereth'in ötesindeki alan bırakıldı ³²¹.

Oçakof daki paşanın elinde 12 000 kişilik bir kuvvet vardı. Bunlar arasında birçok yeniçeri ve birkaç da süvari kıtası bulunmaktaydı. 1787 de bu paşa Kılburun'a taarruz etmişti. Burayı alamamakla beraber gösterdiği gayret ve maharetle kendini tanıtmıştı. Kuvvetli bir filotilla ekim ayının başına kadar Dinyeper mansabında kaldı ³²². 1788 haziranında Kaptan Paşa yeniden Kılburun önüne geldi. Fakat bu defa İngiliz denizcisi Paul Jones'in ve Nassau • Siegen Prensfnin komutalarında olmak üzere birçok Rus gemileri, Osmanlı donanmasına saldırmak için orada bekliyorlardı. Hasan Paşa ise Dinyaper ağzındaki limanda düşmanı kolaylıkla yenebileceğini sanarak güvenle Rus gemilerini takibe başladı. Fakat çok geçmeden düşmanınin küçüraseımiyecek bir kuvvet olduğunu öğrendi. 27 haziranda çok cüretli, fakat acemice bir manevra neticesinde en iyi gemilerinden birkaç tanesi karaya oturdu. Bunun üzerine girişten çarpışmada 2000 adam kaybetti. Böylece Kaptan Pasa, Jones ile Nassau Prensinin kuvvetleri birleşerek asıl kendi donanması üzerine saldırmadan önce, Küburun'u zaptetmekten vazgeçerek çekilmek zorunda kaldı. Ağustos başlarında Hasan Paşa'nın donanması kısmen mahvolmuştu ³²³. Poıtava Piskoposu olan bilgin Rum papazı Eugenios Bulgaris, kanaatınca bu zaferi, geçen savaşın Çeşme zaferinin üstünde bir başarı saymak gerektiğini beyan etti ³²⁴. imam Mansur'un Kubatı ötesinde giriştiği son bir tecrübe de Kaptan Paşa'nın bu büyük seferinden daha başarılı bir sonuç vermedi ³²⁵.

Ali Paşa tarafından savunulan Oçakof un kuşatılmasına 29 ağustosta başlandı. Bizzat Patyomkin başkomutanlığa geçmişti. Kılburun'un müdafaasında aldığı yarasını henüz savmış olan Souvorof da onun komutası

³²¹ Zlnkelsen VI, S. 652 vd.; Draghcl ve benim birkaç defa sözü jecen makalem. Faydasız olarak Arnavutluğa . gönderilen binbaşı Wuhasaoviç'in kuvvetleri hakkında bak: Zlnfcglıan Vt S, 653.

³²² Summr U. S. 38.

³²³ Aynı eser S. 26 vd.

³²⁴ Alexandres Maurokordotos, S. 351.

³²⁵ Zinkeisen VI, S. 63P - 639.

altında idi. Birkaç gün sonra aldığı ikinci bir yai'a, nerde ise onu mezara götürecekti. Hasan Paşa İstanbul'a dönmüştü. Sorumlu bir komutandan mahrum bırakılmış olan Osmanlı donanmasının geri kalan parçalan, Oçakof'ta kuşatılmış olan Türklerin şiddetli mukavemetlerini deste diyecek durumda değildi. Bununla beraber muhaara uzuyor ve İmparatorienin eski g zdesinin askerî kaab iyyetine hiç de an kazandıracak bir ekil almıyordu. Ancak 17 aralık 1788 e rastlıyan Aziz Niko-laus gününde, 5000 kişi tahmin olunan büyük kayıp ve meakkatlerden sonra - buna mukabil Osmanlıların zayıatı 14000, ve diğer esirler ise 5000 e yakın olarak gösteriliyor -nihayet ka e düştü ³²⁶. u noktaya işaret etmek lâzımdır ki bu olay, 1788 yılı savaşlarında Rusların elde ettikleri biricik basan olmuştur ³²⁷.

Hasan Paşa'nın Kırım'a karşı giriştiği hareket, Kılburun muhasarasının başarısız bir şekilde sona ermesi, Osmanlı donanmasının yok olması ve bizzat Oçakof'un düşmesi ile neticelenmişti. Fakat  te yandan Kaptan Paşa'nın rakibi Yusuf Paşa, ulufe ve bahşiş bahaneleriyle itaatten ayrılmış, Avrupa örneğine göre düzenlenmek için yapılan her teşebbüse karşı koymuş olan asi yenierileriyle daha büyük basarılar elde etmişti. İmparatorun askerleri, Mathias Corvinus'un eskiden fethetmiş olduğu aba'm ötesine gememişlerdi. Daha 8 temmuzda Osmanlı ordusu Niş'den kalkarak Vidin'e doğru harekete geçmişti. Sırp köylülerinin ayaklanması da artık sona ermişti ³²⁸. Ordu içinde isyan eden askerlere karşı şiddetle hareket olunuyordu: Subaylar gizlice idam olunuyor, heyeti umumiyesiyle taburlar sürgüne gönderiliyordu; Yeniçeri Ağası da azlolunmuştu. imparator Joseph, Futak ordugâhında, herhalde kesin olarak beklediği Rus zaferinden sonra kendisi hiçbir kayba uğramadan kazançlarını toplamak ümidiyle, hareketsiz beklerken, Serasker S levman, Rumeli valisi ve bizzat Yusuf Paşalar, doğrudan doğruya Avusturya topraklarında, Banat'ta Tuna'yı geçmek cesaretini gösterdiler. Aym zamanda başka Osmanlı kıtaları, Bosnada Almanlara karşı bazı basarılar kazandılar. lishtenstein* in komutası altında bulunan bu Almanlar, daha sonra Lau-doh'un komutasına girerek 26 ağustosta Dubicza'yı ve 3 e-kimde Novi'yi almışlardır. Palanka, Weisskirchen ve Pancso-va dolaylan tamamiyle yakılıp yıkıldı. Türkler nerde ise Werschetz'e gireceklerdi. Vidin Paşası, Mehad  'yı ateşe verdi.

³²⁶ Aynı eser, S. 40 - 47.

³²⁷ Kars. Suworow'un ve Prine de Liğne'in hatıralar

³²⁸ Kars. Vacarescu, S. 296: "Avuaturya'lılar tarafından kışkırtılan Sırp'lar, Türklere kargı itaattan ayrılmışlar ve Niş'den Belgrad'a kadar her yerde ayaklanmışlardı. Sırp kaynaklan hakkında bak devamı.

Karansebes Osmanlıların zulmünü tattı. Türkler, ancak Lugas'da çarpışmaya hazır duran İmparatorun kuvvetleriyle karşılaştılar. Burada başhyan savaş iki gün devam etti. öyle bir an geldi ki İmparator Joseph ile kardeşi Franz, kurtulma çaresini ancak kaçmakta görüyorlardı. Fakat sonunda Türkler, üstün Avusturya süvarilerinden ziyade ilerliyen mevsimin şiddeti karşısında, Tetneşvar üzerine yürüyüşlerini durdurmak zorunda kaldılar. Birçok esir ve ganimetlerle Tuna'nın gerisine çekildiler ³²⁹. Fakat Vezir, kışı Rusçuk'ta geçirdi Garip yaradılışlı bir hükümdar olan İsveç Koralı m. Gustav, aynı yılın temmuzunda Ruslara karşı savaşa başhyanak finlandya'da harekete geçmişti. Bu savaşın amacı, yalnız Finlandya'nın tekrar fethi değil, aynı zamanda Çariçe'yi Kırımı geri vermiye zorlamaktı. Fakat bu savaş bir önem kazanmadan İsveç Kiralı için pek de şerefli olmıyan mütareke ile bitti ³³⁰. Bu durum içinde müttefik hükümdarlar, sene sonunda o zamana kadarki tecrübelerle ve birbirlerine daha sıkı bir surette bağlı olarak, ertesi savaş mevsimi için daha önemli başarılar kazanmak ümidini besliye-bilirlerdi.

Fakat henüz ertesi savaş mevsimine girmeden Sultan Abdülhamit, 12 recep = 7 nisan 1789 da vefat etti ³³¹. Tıpkı kendinden önce gelen birkaç padişah gibi, o da Osmanlı tahtında sadece bir gölgeden ibaretti. Kendisinden evvel ölen ³³² kızkardeşi Esmâ'nın, Kaptan Hasan ve Vezir Yusuf Paşaların tamamiyle etkisi altında olup yalnız servet biriktirmek ve debdebe içinde yaşamaktan başka birşey düşünmezdi. Savaş masrafları, onu teselli edilemiyecek kadar müteessir etmişti ³³³. Bütün ümitlerini onun şahsiyetine bağlamakta ısrar eden kendi tebaası ³³⁴ ile İstanbul'un Frengleri, padişahlarını, müşavirleri, bir araba içinde giden Şeyhülislâm, zırha bürünmüş çorbacılar, beyaz ve siyah hadım ağaları, içoğlanlar ve saray süceleri ortasında törenle camiye giderken seyredereklerdi. - Kendinden evvelki muzaffer padişahların yapmış oldukları gibi o da bir cami yaptırmıştı -. Osmanlıların şan ve şöhetlerini ihya etmek amaciyle Karadenize hareket eden Kaptan Paşa'yı İncili Saray'da Gümüş taht üzerinde oturmuş olduğu halde kabul ettiği zaman binlerce insandan teşekkür eden büyük bir

³²⁹ Aynı zamanda Rumen kroniaie Dioniaie Ecclesiarhul, Papiu n, S. 174 vd. Sauveboeuf I, S. 157 vd. Salaberry, Hfstoire de l'Emple Ottoman depuis sa fondaion jusqu'a la pata d'Jassy en 1792, IV, Parla, Londres 1817, S. 111 vd.

³³⁰ Zinkeisen VI, S. 653 vd.

³³¹ Komnenos Hypailantes, S. -710.

³³² Aynı caer S. 693.

³³³ Vacarescu, başka, bir yerinde.

³³⁴ "Lorsque le Sultan a paru, chacun s'est indine et s'est cou-vert la figure avec im mains"; Lechevaüer, voyagea de la Propontide, Paris, 1800. S. 139.

kalabalık toplanmıştı. K leler o baha biçilmez değerdeki k rk n  giydireyorlar, ellerindeki büyük yelpazelerle efendilerinin şahane tavrını bozabilecek sinekleri kovuyorlardı³³⁵.

Abdülhamit I.'in ardası Selim, 24 aralık 1761 de doğmuştu. Tahta çıktığı vakit henüz genç yaşında olup bilhassa yeniçeriler tarafından çok sevilmekte idi. Bazı hamiyetli ve yurtsever Osmanlılar, yeni padişahın kuvvetli karakterini daha şerefli bir istikbal için en iyi bir garanti sayıyorlardı. Yeni hükümdar, hâkimiyeti altında yaşıyan bütün Müslümanların iştirak etmeleri gerektiğı kutsal savaş hakkında büyük bir şevk ve heyecan taşıyor, şimdiye kadar katlanılan zilletten müteessir ve şikâyetle bahsediyordu. Savaş ancak o küstah dinsizlerin yenilgileriyle sona ermeliydi. Zira Tanrı, Devlet içinde yeniden iade olunan adaleti sonunda muzaffer kılacaktı³³⁶. Edirne'ye kadar at üstünde gitmiye hazır olduğunu bildirdi. Tam biz bağımsızlıkla hareket etmek istiyor, ner çeşit nahoş vesayeti kendinden uzak bulundurmak yolunu tutuyordu. Tahta çıktığının ikinci günü bir yangın vesilesiyle Kaptan Paşa Padişahı davet ettiğı zaman, buna icabet etmedi ve hemen arkasından huzuruna gelen o deniz kahramanını, "siz kimsiniz, yüzünüzü hiç tanımadım?" sorusu ile karşladı. Hasan Pasa, hiç bir hareket eseri göstermeksizin olduğu yerde dona kalmış ve artık yıldızının söndüğünü farketmişti. Babasının zevkle yaşadığı, hülyalara daldığı, devrinin kötülüğüne, talihsizliğine gizlice ve acı acı aęladığı³³⁷ yerde, bağımsız olarak hüküm sürmek emelini besliyen yeni Padişah: "Bu adam neden burada duruyor? Ona söyleyin, yangın yerine gitsin" diyordu. Saraya giderken törende annesini yanına aldı ve herkesin önünde onun elini öptü. Lalasını ve hocasını kendisine en mahrem müşavir yaptı³³⁸.

Fakat mesut zamanların yeniden dönmesi için yalnız genç ve enerjik bir padişah kafi değildi Herşeye rağmen bu iyi niyetli, ateşli ve fenalıkların sebeplerini aramak yolunda yorulmak bilmez genç, bir dehaya sahip değildi. Hattâ bir d hi olsa bile hemen yeni bir ordu yaratabilmek imkânı yoktu. Haddizatında 1790 yılında da devletin düşmanlarını yenmiş olmakla  ğ nebilecek biricik adam, Maurgenis idi. Söylendiğine göre o, 12000 kişilik bir kuvvetle Erdele girmek uze re temmuz başında Buzau geçidinde hazır

³³⁵ Aynı eser, S. 120, 321.

³³⁶ Sauveboeuf I, S. 21; Hattışerff: Zinkeisen VI, S. 665.

³³⁷ Kr nnenon Hypallantei, 3. 710.

³³⁸ Aynı eser S. 711

bekliyordu ³³⁹. Tuna boylarındaki paşaların Buğdan Prensi Emmanuell'i tekrar Yaş'da iktidara getirmek için giriştikleri teşebbüs, başarısızlıkla sona erdi. Galatı yakınlarında vukua gelen bir çarpışmada Emmanuel, daha kuvvetli gördüğü Rusların tarafına geçti ³⁴⁰. Kendisi ihtiyarlamış olup Beyliğ  atanmadan önce İstanbul'da sadaka ile yaşıyordu ³⁴¹. Tıpkı 1788 de olduğ  gibi şimdi de Vezir, Tuna'mn berisinde hareketsiz bekliyordu. Fakat bu defa ona, sakın ve hattâ kayıtsız bir şekilde düşman taarruzunu beklemek kolay kolay nasip olmadı. Çok geçmeden Tuna Prensliklerini düşmana bırakmak zorunda kaldı ve bu yüzden gerek kendisinin ve gerekse Kaptan Paşa'mn mevkiden düşmesine sebep oldu.

Rus generali Rumyenzof, son savaşında kendi gözleri önünde Bukovina'yı elde eden Avusturyalılara düşmandı. Bu adam Rusların batı ordusu komutam kaldığı müddetçe Avusturyalılarla müşterek olarak hiç bir harekete girişilmedi. Fakat 1789 baharında yaraları savaşı Suvorof Yaş'a geldi ve derhal savaşın gidişatını değıştirdi. Daha haziran ayında Bir-land'a gelerek Galatı zaferini kazanmış olan General Derfel-den ile buluştu. Hemen o sırada Sereth ırmağın  geçerek suyun berisindeki bölgeye sokulmuş olan Koburg Prensi Ue Agiud'da birleşti. Bundan sonra birleşen Avusturya ve Rus orduları, Maraş ti yakınlarında büyük Osmanlı ordusunun  nc s ne rastladılar. Artık kesin sonuçlu meydan muharebesi yakındı.

Sadrâzam Abdi Paşa'mn ordusu, esas itibariyle Anadolu süvarilerinden teşekkül ediyordu. Kuvvetinin sayısı en az 50 000 idi. Yanında birçok top ve Fransız  ğretmenleri tarafından yetiştirilmiş bazı subaylar bulunmaktaydı. Büyük bir talihsizlik eseri olarak Lafitte, St. Remi, Toussaint, Kouffer, Lorey d'A aucourt ve Dureste ³⁴² gibi Fransız savaş  stad-ları, orada bulunmadıklarından, Prusya taktiğ ne göre "k  k kareler" le girişilen geniş ölçüde bir taarruzun nasıl def edilebileceğ ni talebelerine  ğretemediler.

1 ağıustos günü Osmanlı süvarisi, Focşani mvkiinde hayret edilecek bir hayat istihkarı ile müttefiklere taarruz etmi-ye başladı. Buna rağmen Spleny mukavemet edebildi ve Rus generali Derfelden de öteki cenahta zaferi kazandı. Sürekli ateş altında Suvorof ile Koburg Prensini kitaları Türk tahkimatına karşı ilerlediler ve süngü hücumu ile içeri gir-diler, Türklerin

³³⁹ Bak: Benim a z  geçen makalem: "Denkw rdingheiten der rum enischen Akademie" S. 217 - 218.

³⁴⁰ Aynı yazı.

³⁴¹ Denkw rdingheiten der rum enischen Akademie" XXXII, a 632 de Sachalscher Bertc&t.

³⁴² Lechevalier S. 31, 65 - 66; 72, 9»; H, 3. 173, 323 not 3, 389 - 340, 350-vd. 383 not 1,

işgali altında bulunan manastırlar Hristiyanların eline geçti. Husar ve Ulan'lar, Grekow'm Kazakları ve o sıralarda elde edilen Arnavutlar, sonunda kaçan Türkleri, Tuna Prenslikleri arasında sınır teşkil eden Rumnic ırmağına doğru takip ettiler.

Bununla beraber Ruslar, ilerlemek, Sadrâzam ve esas ordusuna yetişmek için acele etmiyorlardı. Buğdan tama-miyle Rusların elindeydi; Eflâk'i Avusturyalılar için zaptetmeği ise, Suvorof,   kadar âcil bir vazife olarak görmüyordu, Rus komutanı, Bender'de önemli sayıda Türk askerinin bulunduğunu ve Kaptan Paga'nın İsmail gibi kuvvetli bir ordu g hın Başkomutanlığını  zerine aldığını biliyordu. Bu sebeple o, Faliciu ile Han Tepesini gereği gibi tahkim etmekle iktifa etti ve, ikinci Türk ordusunun niyetini anlamak amacıyla, Kazaklarını güneye doğru gönderdi. Ancak Koburg Prensi, yardım için kendisine başvurduğu zaman, Rimnic  zerine yürüyüşe geçmiye karar verdi.

M ttefiker, iki Prenslığın sınırını teşkil eden küçük ırmağın kenarında kuvvetli bir surette tahkim edilmiş mevizlere yerleşmiş bulunan Türklerle rastladılar. Maurogen s de, Rumenlerle atlı Arnavutlardan teşekkül eden ordusuyla Vezirin karargâhında idi; ekim ayının 22. sinde girişilen meydan muharebesi bütün gün devam etmiş, geniş ölçüde ve tam bir vahdet içinde cereyan etmişti. Avusturya kıtaları Marti-neşti üzerine harekette bulunurken, Ruslar Rimnic de savaşıyorlardı. Osmanlıların saldırısı pek müthiş ve şiddetli oldu. Yeniçeriler ve sipahiler, düşmanı geri atacaklarına ve şimdiye kadar uğranılan zilletlerin intikamını alacakların emin görünüyorlardı. Osman Paşa, bilhassa Rusların sol kanad-larına bütün hücum kıtalarıyla saldırdı. 15 000 askerle iki defa Rusların sol kanadını yarma teşebbüsünde bulundu. Öğleden sonra Sadrazam, Hristiyanların ateş ve s ng lerini hiçe sayarak taarruz halinde bulunan Osmanlı kuvvetlerinin komutasını şahsen üzerine aldı. Aynı muharebeye iştirak eden Suvorof bile, Türklerin altı defa tekrarladıkları h cumun en cesur kahramanlara l vık birer hareket olduğunu itiraf etmektedir. Büyük zahmetler ve fedakârlıklar karşılığı olarak Hirtetivanlar, yeniçeri kuvvetlerinin dalkılıç kıtalarını Cring baltah«*ından (?eri atmıva muvaffak oldular. Bir arabanın i-cinHe hasta bulunan Sadrâzam, kaçan yeniçerilerin üzerine topla atfs ettirdi. Buna rağmen akşama doğru sayı bakı-mmdn H«tf*n olpn Osmanlı ordusu feru çekilmek zorunda kaldı ³⁴³. Söylendiğine e-

³⁴³ Suworow 90 - 100 000 olarak tahmin etmekte ve bizzat Türklerin 60 - 70 000 i seğkin asker olmak üzere

nre gûva 20 000 Türk askeri mevdan muharebesinde s*h't oldııfı eibi 3 000 kişi de Rîmnic ve Bu-zau salarında bozuldu. Şehitler arasında Reisülküttap Mehmet Havn da bulunmaktaydı ³⁴⁴. Muzaffer Hristiyanlar 100 sancak ve 68 top ganimet olarak ele geçirdiler ³⁴⁵ Sadrâzam ancak İbraü'de durdu. Artık elinde ordu yokta. Bazı latalarla beraber buradan Şumla'ya gitti. Gerek minen ve gerekse vücutça bitkin bir haldeydi. Müttefikler Türkleri takip etmek tasavvurunda idiler, fakat bunu başaramamışlardı. Ruslar Birlend'a giderek burada henüz mukavemet göstermekte olan Basarabya'nın son kalelerini de ele geçirmek için elverişli fırsat kollamaya başladılar. Daha aynı yılın 11 ekiminde Patyomkin, Akkerman'ı almıştı ³⁴⁶. Sonra 14 kasımda kuvvetli Bender kalesi hemen hemen hiçbir mukavemet göstermeksizin teslim oldu . Avusturyalılar, yavaş yavaş ve büyük bir muvaffakiyetle Bükreş'e doğru ilerliyerek savaşız olarak şehire girdiler. Koburg Prensi ancak 9 kasımda Bükreş'e girdi ve karargâhım burada kurdu. Kray ile Brugglach, Türkleri Oltland'dan çıkardılar ve aynı zamanda Craiova'yı zaptettiler Prinz von Hahenlohe, eski "Avusturya Eflâkinde" komutanlığı üzerine alacaktı. Tanınmış ve yüksek ailelere mensup Boyarlar, batının ve doğunun iki Hristiyan imparatorunun askerlerini Bükreş ve Craiova'da coşkun gösterilerle karşıladılar. Eğlenceye meraklı olan Boyar erkek ve kadınları, Avusturyalıların tertip ettikleri balolardan ve başka çeşit şenliklerden büyük bir zevk duyuyorlardı, öte yandan bütün bunların masraflarını çekmek zorunda olan köylü ise, yabancı misafirlerin iâşesini temin edebilmek için sadece ağaç kabuğundan yapılmış ekmekle iktifa etmek zorunda kaldı ³⁴⁷. Şimdi Vidin Seraskeri olan Vezir Yusuf Paşa, Banat'a saldırdığı zaman, 28 ağustosta Mehadia'da bir yenilgiye uğradıktan sonra ³⁴⁸, aralık ayı başında Kladovo'da General Fabris'e teslim oldu. 8 ekimde General Laudon, üç hafta bile sürmiyen bir muhasaradan sonra kolaylıkla Belgrad'ı almıştı. Şüphesiz ki bu şehrin komutanı Osman Paşa, Belgrad'ın düşmana teslimini kendi cam ile ödemişti. Söraendria da

115000 kişiden bahsettiklerini ilave etmektedir, S. 88 - 89. Kars. Criste, Krie#e unter Joseph II, Wlen 1911.

³⁴⁴ Suworow, S. 80 v&

³⁴⁵ Aynı eser S 88 - 89; kars. Vacarescu 3. 297. de 7000 Rus ve 30 000 Avusturya/b olarak vermekte ve Türklerin sayısını bildirme-mektedir. Kars: Urechia; istoria Romlnllor IH (1786 - 1793), a 276 vd. mda. Hope ve daha başka kaynaklarda* faydalanarak bu olay ya-almıs ve meydan muharebesinin Ur planı da verilmiştir.

³⁴⁶ Castelnau, Easai sur l'histoire ancienne et moderne de la Nou-velle Russie, Paris 1827 m, S. 194; Benim "Chilia şî Cetatea - Alba", S. 252; kara Zlnkeisen VI, S. 668.

³⁴⁷ Kars. Benim (Denkwurdigkeiten de rumaenisehen Akademle" XXXIII de (ikan ve yukarda adı geçen yazun ve: ((Salaberry), vo-yage i Constantinople, en Italie et aux Ues de l'Archipel, par l'AUeraa-gne et la Ronsrie, Parti, Mandan, an 7.

³⁴⁸ maneard, •.«4.

Avusturyalılar tarafından işgal edildi ³⁴⁹.

Böylece savaş, Padişahın gelecek ilkbaharda şahsen komutayı ele alacağına dair verdiği söze rağmen ³⁵⁰, bu b l-gede sona ermiş oluyordu. Maurogenesis'in Eflâki ele geçirmek için sonradan girişmiş olduğu teşebbüslerin önemli bir mânası yoktur: Bizzat Vezirin komutasında olarak, Maurogenesis'in Eflâk'e giren 18 000 kişilik Türk kuvveti, 26 haziranda Kalafat yakınlarında Clerfayt ve Stedter tarafından yenilmiştir ³⁵¹. İsmail'in zaptı ile başka taraflarda da muhasamat tabi  olarak sona erecekti. Tuna'nın beri tarafında bir defa kesin sonuçlu bir meydan muharebesi vukua gelmedi. Koburg Prensini kuvvetleri, 1790 haziranında Giurgi-u'yu bile alamadılar ³⁵². Aynı surette Türkler, Prensi Bükreş'ten  ikarmıya da muvaffak olamadılar ³⁵³. Tam bu sıralarda Fransız Devriminin doğurduğu karışıklıklar başladığından, batı devletleri, barış için, savaşan devletlerin aralarına girmek ihtiya ını duydular.

"Bütün ihanet ilerin" amansız düşmanı olan Kaptan Hasan Paşanın  l m  ile, Osmanlı Devleti'ne yeniden şan ve şeref temin edecek olan bu savaşın esas ruhu ortadan kalkmıştı. Kaptan Paşa İsmail'de yeni bir ordu yaratmıştı. Bizzat kendisi Patyomkin'e barış tekliflerinde bulunmuş ³⁵⁴, hattâ St rmer ve Rus başkomutanının gizli bir temsilcisi ile şumla'da müzakerelere girişmiş olmasına rağmen,  -nemli bir zafer elde edebileceği  midine kapılmıştı. Fakat 31 mart 1790 da  l  olarak yatağında bulunmuştu. Bazı kimselerin söylediklerine göre o, kendini zehirliyerek ölmüştür.

 aşkaları da Babiâli'nin adamları tarafmdan onun öldürüldüğüne inanmışlardır ³⁵⁵. şunu söylemek gerektir ki Kaptan Paşa, 90 yaşını bulmuştu ve ölümünden önce yedi gün yataktan çıkmamıştı ³⁵⁶. Veremli olan Sadrazam, şumla'da icaplarına göre askerin ortasında, yenilgilerden so kt Sorumlu tuttuğu şahsiyetleri cezalandırmış, fakat Sadaret mührünü Hasan Paşa'ya devretmek zorunda kalmıştı ³⁵⁷. Kaptan Paşa'nın ölümünden

³⁴⁹ Salaberry, Hiatoire de l'Empire Ottoman jusqu'  la paix d'Yassy m, S. 134 - 135. Voyage   Constantinople. S. 280 vd.; Zinkei-sen VI, S. 670.

³⁵⁰ Kostantin Karatzas (Caragea)'ın. yazıları: Hurmuzaki XIII, yayınlıyan Papadopoulos - Kerameua, S. 115.

³⁵¹ Blancard, S. 180 vd.; Dionisie Ecclesiastul, S. 179; Urechla

³⁵² Suwerow, S. 97 vd.

³⁵³ Aynı yer

³⁵⁴ Karatzas, S. 450 vd.; Suwerow, S. 87.

³⁵⁵ Suwerow, S. 97. Blancard, S. 475.

³⁵⁶ Karatzaa, S. 594.

³⁵⁷ Aynı eser S. 539. Hasan Paşa hemen Bender*'in eski komuttun Kahya - Bey Reşit Süleyman'ı ve Mektup cuyu vatan haini suçuyla idam ettirdi; Blancard, S. 475; İngiliz elçiliği raporu; Karatzas, S. 540. Daha birçok İdamlar S.

sonra bütün vezirlerin muvafakatini alan Padişah, Çelebi veya Seyyit Rusçuk'ta Hasan Pa-şa'yı Sadrazamlığa getirdi. Rusçuk'tu Hasan Paşa, inkâr edilmez bir enerji göstermekle beraber savaşın müfrit bir taraftarı olarak görünmüyordu. Yusuf Paşa artık gözden düşmüştü. Aynı yılın eylülünde Maurogenesis, Zıştovi yakınlarındaki Byela'da "hain" ve "asi" olarak idam olundu. Bu olay gösteriyordu ki köhne Osmanlı Devletini kısa bir zamanda gençleştirmek için kurulan maceraperest plânlar, büyük ümitler ve inançlar devresi, artık sona ermişti ³⁵⁸.

20 şubat 1790 da Avusturya İmparatoru Joseph ölmüştü. Kardeşi Leopold, Toskana dukalığında mâkul bir hükümdar olarak kendini göstermişti ve Osmanlı Devletinin paylaşılması ile doğuda eyaletler kazanmak düşüncelerine büsbütün yabancı idi. Yeni imparatoru en ziyade kaygılandıran mesele, eniştesi olan Fransız Kralının mukadderatı ve Fransız Devriminin ortaya çıkardığı fikirlerle tehlikeye düşen monarşi prensibinin istikbali idi. Şüphesiz ki Çariçe Katherina, Leopold'un şahsiyetinde romantik bir dost ve heyecanlı bir müttefik bulamazdı. Koburg Prensi, merkezden hiç bir yardım görmüyordu. Beklenen Türk taarruzuna karşı Eflâki müdafaa edebilmek için Suvorof dan yardım istemek zorunda kalmıştı. Temmuzda Suvorof Bükreş'e kadar geldi. Müttefikler Afumati'de karargâh kurdular. Fakat Sadrâzama karşı bir harekete girişerek Bulgaristan'ı istilâ etmiye vakit bulamadan Prusya, Hollanda ve ingiltere'nin aracılıkları ile ³⁵⁹ Reichenbach mütarekesinin imzalanmış olduğu haberi geldi ³⁶⁰.

Aslında bu mütareke, Prusya diplomasisinin eseri idi. Prusya siyasetini idare eden Hertzberg, Osmanlı İmparatorluğundan Avusturya'ya toprak vermek ve buna karşılık Avusturya'dan bazı vilâyetleri alarak Prusya'ya kazandırmayı amaç edinen garip bir plân ortaya atmıştı. İstanbul'daki Prusya elçisi von Diez'in daha savaş başlamadan önce Babîâli'nin buna muvafakat etmiyeceğini bildirmiş olmasına rağmen, Prusya nazın, durmadan bu uğurda çalışmış ve üç yıl boyunca bu mübadele projesini Prusya siyasetinin mihveri olarak takibetmişti ³⁶¹. Aşın bir kuruntu mahsulü

643. Belgrad'ın eski muhafızı da, eğer daha Önce Ölmeseydi, aynı akibete ugnyacaktı; aynı yer; Babialî'deki bütün yüksek memurlar orduya katılmak emrini aldılar, aynı eser, S. 541.

³⁵⁸ Blancard. 8. 485, vd. Yeni Vezir, Memleketeyn'ü yönetimini, bu amagla ordugaha çağırılmış bulunan Alexander Konstantin Mauro-kordatos'a vermiştir; kara, Karatzaa, S. 551; "Aete si frabmente" n, a 306. No. 2; Docan, "T>enkwürldngeiten der nunanischen Akademi*" 1911 da,

³⁵⁹ İspanya'mı 1989 kasım ayındaki bir teşebbüsü hakkında bak: Karatzas, S. 118. İsveç elçisi ile yapılan müzakereler hakkında bak: aynı eser.

³⁶⁰ Suworow, S. 98 - 103.

³⁶¹ Fourtant Je desespère presque de voir jaaftais les Turcs dip-poses â ceder les provinces en cpiestton, avant de

olup gerçekleşmesi imkân içinde görüş.Uzhiyen bu acayip plândan vazgeçmiyen Prusya diplomasisi, hiç olmazsa muharipleri barış yapmıya zorhıarak bir şöhret kazanmak amacıyle Reichenbach m tarekesini meydana getirdi ³⁶².

Kıralın reyi ile bütün işleri ve sorumluluğu üzerine almış bulunan Prusya hükümeti, muhasamat başlarken eski dostu olan Osmanlılara hiç bir - mit vermek istememiş, ancak Türkler için zararlı olduğu şüphe g t rmiyen mübadele tasarısının Babiâli'ce kabulü takdirinde Osmanlı İmparatorluğuna "AvrupaMa, Tuna'mn berisinde Prusya ve ingiltere'nin garantileri altında emin ve daimî bir mevcudiyet" sağlanacağun b ldirmişti. ³⁶³. 1788 yılı başında Berlin hükümeti, Prusya ile Fransa'nın hemen araya girerek barışı kurtarmak için bir teklif yapmaya mütemayil görünüyordu. Mart ayında özel bir görevle Goetze'nin başkanlığında bir heyet, mübadele tasarısına karşı cephe almış olan Diez'i kazanmak amacıyle istanbul'a vasil oldu ³⁶⁴. Ertesi yıl müttefikler askerî hareketlerde gevşek davrandıkları zaman, Hertzberg, Babiâli'ye askerî yardım ve bir tedaf i ittifaktan bahsetmiye başladı ³⁶⁵. Türklerin hiç beklenmedik başarılan karşısında Prusya nazırı, Avusturya ile Rusya'nın Osmanlılarla barış yapmıya mecbur kalmaları takdirinde Prusya'nın komşusu Lehistan topraklarından mübadele yoluyle almağı tasarladığı toprakları kaıracağından korkmıya başladı. Sene sonunda Diez, Türk devlet adamlarına "umumî gayrı muayyen ve u-zak ümitler vermek" için talimat aldı ³⁶⁶. Esasen 13 ağustos anlaşması ile İngiliz yardımı da sağlanmış bulunduğundan, bu hareketin istanbul'da tesirini göstereceği kuvvetle umulmaktaydı. Prusya elçisinin bu yoldaki sözlerine karşı Osmanlı ricali, Prusyanm artık Silezya'yı, hattâ Bohemya'yı ilhak etmesinin zamanı gelmiş bulunduğu kanaatinde oldukları cevabım verdiler ³⁶⁷.

Babiâli'nin sarih olarak ifade ettiği isteğine uyarak Diez, 1788 yılı henüz bitmeden barış aracılığı yapmak teşebbüsüne girişti ³⁶⁸. Fakat

les avoir perd  par-dea dtaites"? "Acte al frafroento" II, S. 237, No. 3.

³⁶² HArtabergtn elçi D o*» bu konu tterind  İlk yası* 34 kanın 1787 tarihlidir. Bak; "AcU * fragmentt" O, S. S*. Ne. U

³⁶³ "Assurer   l'empire ottoman son existence certatae et  ter-nelle en Europe, auel  du Danube, par la garantie de la Prussc et de l'Angleterre", aynı eser, S. 227 - 228.

³⁶⁴ "Acte S  fragmente" n, S. 232. vd.; Zinkeisen VI, S. 681 vd.

³⁶⁵ Aynı eser, S. 691.

³⁶⁶ Aynı eser, S. 695 - 696.

³⁶⁷ Aynı eser, S. 699

³⁶⁸ Aynı eşer, 8. 700.

Türkler, açıktan açığa Kırım'ın kendilerine iadesini istemekle bütün bu gayretleri boşa çıkardılar³⁶⁹. 1789 şubatında Türkler, yalnız şeklen yapılacak bir ittifak üzerinde konuşmaya yanaşmak istedikleri halde, Diez, aracılık ve ileride siyasî muzaharet vadinin ötesine gidemiyordu. Bunun üzerine Reis Efendi, Padişahın banş programını etraflı olarak açıkladı. Buna göre Kırım Babiâli'ye iade olunacak, Avusturya İmparatoru tazminat verecek, Memleketeyn tekrar Osmanlılara geçecek, müttefikler için Karadenizde seyrüsefer yasak olacak ve bu barışa İsveç-de dahil edilecekti, ingiliz donanması da Akdenizde bulunan Rus filosunun, Kırımın müdafaası hareketine iştirak etmesine mâni olacaktı³⁷⁰. Diez, son nokta müstesna olmak üzere bütün bu şartları kabul etmiye hazırı. Fakat Reis Efendi bunlardan başka Prusya'nın Avusturya ve Rusya'ya resmen harp ilân etmesini de istedi: "Bizim sistemimiz, Tanrının isteğine mutavaattır. Biz fakir ve küçük iken Tanrı bizi karanlıklardan çıkardı. Dünyanın her tarafında fetihler yapmak için kılınç ve kalkanla geldik ve Tanrının isteğiyle, herkesin kışkandığı büyük devletler elde ettik. Zamanla bizim ne olacağımızı Tanrı bilir. Fakat bir düşman bize hücum e-derse kendimizi müdafaa edeceğiz. Eğer ikinci bir düşman daha ortaya çıkarsa gene kendimizi müdafaa etmekten geri kalmıyacağız. Eğer üçüncü bir düşman daha iştirak ederse, hattâ daha birçok düşmanlar birleşerek bize saldırırlarsa, kendimizi daima müdafaa edeceğiz. Sonunda Tamı ne isterse o olacak, yani yenileceğiz, veya yeneceğiz"³⁷¹. Bu müzakereler, Kaptan Hasan Paşanın güzel evinde cereyan ediyor ve bütün nazırlar konuşmalarda hazır bulunuyorlardı. Sultan Abdülhamit, müzakere salonunun yanındaki bir odada oturuyor ve açıklanan düşünceler doğrudan doğruya onun şahsına ait bulunuyordu³⁷².

Bütün bu müzakerelerin sonunda elde edilen tek netice, Babiâli'nin yalnız Prusya'nın aracılığı ile barış yapacağına veya hiç olmazsa Prusya Kırılım buna davet edeceğine dair bir vaat vermesinden ibaret kaldı. Gerçi Diez, bu sonuçdan pek memnun değildi; fakat şimdilik başka birşey elde etmenin de imkânı yoktu³⁷³. III. Selim'in tahta geçmesi, muhak kak ki dost Prusya'ya yaranmak için fedakarlık yaparak düşmanlarla barışmak temayülünün kuvvetlenmesi değil, tersine olarak böyle bir teşebbüsün akla bile getirilmemesini ifade ediyordu.

³⁶⁹ A«U fi ffmente" H, 9. ŞM, No. 2.

³⁷⁰ Aynı eser, S. 264, No. 1.

³⁷¹ Aynı eser, S. 264 - 265.

³⁷² ZtakeNa VI, 8. 719.

³⁷³ Aynı <ter, 8* 716 vd.; "AcU fi flrafmonte" U, 8. MT.

Bundan sonra Türklerin uğradıkları büyük yenilgiler ve Tuna'ya kadar bütün eyaletlerin elden gitmesi, mübadele tasarısının tatbik olunması ihtimalini yeniden ortaya attı. Fakat bu garip plân, ihanetle yeni Reisülküttab Reşit Efendinin eline geçti ³⁷⁴. Ekim ayında Prusya, Tuna'nın berisinde hücumu uğradığı takdirde Babiâli'ye yardım edeceğim ve yalnız yapacağı iyi hizmetlere karşılık olarak bilhassa Lehistan topraklarında mükâfatlandırılmasına mukabil tedafüi bir ittifaka gireceğini vadetti ³⁷⁵. Netice itibariyle Babiâli» her şeyden önce "Sadık dost ve müttelik" Prusya'nın menfaatine olarak Avusturya'dan Galiçya ve daha bazı bölgelerin Lehistan'a iadesini istiyecek, kendisi ise Avusturya'ya herhangi bir arazi vermiyecekti ³⁷⁶. Reis Efendinin mukavemeti karşısında bütün bu müzakereler gene neticesiz kaldı ve ancak 1790 yılında bir defa daha mübadele projesinden vazgeçilmek suretiyle tedafüi ve taarruz! bir ittifak esası ü-zerine yeniden konuşmalara başlandı.

Cezayirli Hasan Paşa, ölünceye kadar, Kırım'ı Ruslar'a bırakmak suretiyle şimdiye kadar Rusya'ya ve Avusturya'ya geçmiş olan bütün yerlerin geri alınabileceğini ummuştu. Osmanlı diplomasisinin surlarına vakıf bulunan Rus aslından Konstahtin Karatzas, Patyomkin'in 1790 şubatında yapmış olduğu teklileri bize intikal ettirmiştir; buna göre: Oçakof dahil olmak üzere bütün Tatar toprakları ile Akkerman ve civarı Rusya'ya, Küçük Eflâk'in tamamı Avusturya'ya bırakılacaktı. Moldavya ile Eflâk'in Olt suyunun öte tarafında kalan kısmı "bağımsız prensler" tarafından idare edilecekti. Bu prenslerden biri Rusya'nın, Ötekisi ise Avusturya'nın himayesinde bulunacak ve bu devletler tarafından atanacaklardı ³⁷⁷. Söylendiğine göre Padişah, Kırım'ı geri almak

ümidini beslediğinden ³⁷⁸ bu teklifleri reddetmiş ve bunun üzerine Hasan Paşa istifanamesin vermiştir ³⁷⁹. Avrupa'da ortaya çıkan yeni durum karşısında Babiâli, kendisi hakkında iyi niyetler besliyen aracılardan teşebbüsü ile çok daha elverişli bir barış elde edebileceğini umuyordu.

Babiâli, şimdiye kadarki topraklarını muhafaza edebilecek şerefli bir barış elde etmek için bütün çarelere başvurmuştu. Fakat İsveç'in Rusya'ya

³⁷⁴ Zinkeisen VI, S. 734.

³⁷⁵ Aynı eser, 3. 737 vd.

³⁷⁶ "Acte al fragmiente" H, S. 282. No. 1.

³⁷⁷ Aynı eser, 8. 545 vd. Bundan başka 4a şubatta, Prusya ile yapılan antlaşmam» lartlanu vermektedir; Aynı eser, S. 548.

³⁷⁸ Aynı yer.

³⁷⁹ Aynı eser, 8. 547.

karşı açtığı savaş, son defa Kral m. Güstav ile Prusya arasında yapılan ittifaka rağmen, tesirsiz kalmıştı. Gerçi Sadrâzam, kısa bir zaman önce Mora ve Selanik üzerinden büyük ve debdebeli bir nümayiş ile İstanbul'a gelen Polonya temsilcisi Kont Potocki'yi kabul etmişti. Bununla beraber Katherina ile anlaşmayı ciddî bir surette düşünmekte olan Lehistan Cumhuriyetinden herhangi bir fayda beklemek beyhude idi ³⁸⁰. Fransız aracılığı ise pek ciddiye alınacak bir teşebbüs değildi Çünkü Kont Segur, aynı zamanda Rus başkentinde, neticesiz olmakla beraber, Babiâli'nin menfaatlarına aykırı olarak bir dörtler ittifakı meydana getirmeye çalışıyordu. Ne Patyomkio'in ve ne de Stürmer'in teklifleri kabul edilebilecek mahiyette olmadığına göre, barışa kavuşabilmek için geride yalnız Diez'in teklifleri kalıyordu. Son aylarda Osmanlı Devletinin durumu o derecede güçleşmişti ki 18 yaşındaki gençlerin yeniçeri ocaklarına alınmasına lüzum görülmüştü. Sarayın gümüş takımları paraya tahvil olunarak güç halle savaş masraflarını karşılamak zorunda kalınmıştı ³⁸¹.

Daha 1789 kakımında Prusya elçisinin mükerrer iltimasından sonra Bulgakof, metresi ile birlikte gemiye bindirilerek memleketine gönderilmişti ³⁸². Uzun zamandanberi Yediku-le'de hapis bulunan Rus diplomatının bu şekild* serbest bırakılması, şüpheşiz ki bir barış alâmeti idi.

Ertai yılın 9 martında Ruznameci, ordugâhından İstanbul'a gelerek teklifleri getirdi ³⁸³. 14 martta Reis Efendinin evinde nihai toplantı yapıldı ve daha 31 ocakta krarlaştınl-mış bulunan şartlar dahilinde Prusya ile tedafüi ve ta-arruzt antlaşma kabul olundu. Buna göre Prusya Kıran Osmanlı Padişahına 24 000 kişi ile yardım deçekti. Türkler ve sadık Rumlar, Kırım da dahil olduğu halde kaybedilen bütün yerler elde edilmedikçe bansın yapılmıyacağı kanaatında idiler ve bu başarı ile övünüyorlardı. Bu madde Berlin'de hiç de hoş gitmedi. Fakat Türklerle bir anlaşmıya varabilmek için bunun kabulü zaruri idi. Buna karşılık bütün Prusya tebaasına, Avusturyalılar ve Ruslar gibi, Türk sularında seyrüsefer etmk serbst olacak, İsveç ile Lehistan barışa dahil ailecekler, İngiltere ile Hollanda barış aracılığına iştirak edeceklerdi. Osmanlı Padişahı, Lehistan'a Galiçya'yı ve Prusya'ya Danzig ile Thorn'u aracılık mükâfatı olarak sağlamıyan bir

³⁸⁰ Karatra% S. 547; kar* Oglnski'nin asafuda adı geçen hatıratı (Oginakrnia UrcÜman Oeot* Mum* ile konufman, 1796).

³⁸¹ Karata a, S. 116 * 117,

³⁸² Am mm, % ut.

³⁸³ Kars. "Acte şi fragmente" II, 8. 290 - 293<

antlaşmayı imzalamıyacaktı ³⁸⁴. Antlaşma ancak beş ay sonra tasdik olunacaktı ³⁸⁵. Her ne olursa olsun, artık işten elçektirilmesine kesin olarak karar verilmiş olan Diez, kendi eseri saydığı bu antlaşma ile "her Türk bir Prusyalı olmuştur" sözleriyle övünüyordu ³⁸⁶. Babıâli, bu antlaşmaya büyük bir kıymet veriyor ve her tarafa bu başarı haberini ulaştırmak için isticâl gösteriyordu ³⁸⁷.

Aynı yılın ocak ayında Rus hükümeti, Prusya ve İngiltere'ye başvurarak, Katherina'nın Türkiye ve İsveç ile barış yâpmıya mütemayil olduğunu bildirdi. Bunun için yegâne şart olarak Ocakof da dahil olmak üzere Dinyester'e kadar bütün Basarabya'nın Rusya'ya ilhakını, Avusturya İmparatorunun Küçük Eflâk üzerinde makul olan hak iddiaları göz önünde bulundurularak bu memleket dışarda bırakılmak üzere Memleketeyn'de bağımsız bir devlet kurulmasını ve başına Ortodoks bir prens geçirilmesini ileri sürüyordu. Prusya Kralı Friedrich Wilhelm, haklı olarak, başda kendisine kiral süsü vermiş olan Patyomkin'in Memleketeyn hükümdaruğuna getirileceğinden endişe duyuyordu. Buna mukabil Rus nazırları, Bizans'ın vârisi saydıkları Grandük Konstantin'den -bahsediyorlardı ³⁸⁸. Berlin'de bu istekler cüretli ve aşırı -•"arrogantes et exorbitantes"-, hattâ "küstahça" görülüyordu ³⁸⁹. Avusturya da bu teklifleri kabul etmiye yanaşmak istemiyordu. Yeni İmparator Leopold'un, hiddetli bir <fille Patyomkin'i iktidara getirmekle mükellef olmadığını ifade ettiği söylenmektedir ³⁹⁰. Bu kuvvetli gözdenin törenle Ekaterinoslaw ve Karadeniz Kazaklarının Hetmanlığı-na atanması, kuşkulanan devletleri yatıştırmıya ve onlarla yeniden barışmıya kâfi geldi ³⁹¹.

tşte Osmanlı - Prusya antlaşması, böyle bir durum içinde dünyaya ilân edilmişti. Prusya, antlaşmanın hiç bir surette taarruz! bir mahiyeti olmadığını ileri sürerek etrafı yatış-tırmıya çalışıyordu. Fakat nisan başında Prusya Kırâh Üe müttefikî İngiltere'nin savaştan önceki durumun iadesini istedikleri, bu kabul olunmadığı takdirde mavis sonunda Rusya ile Avusturva'va savaş açacakları bildirildi ³⁹². Hat-tâ: Macaristan'da

³⁸⁴ Karatzu, & 546. Kara, Kinketeen VI. 8. 78*.

³⁸⁵ Aynı yer.

³⁸⁶ Aynı eser, 8. 754 - 755.

³⁸⁷ Aynı eaer, 8. 764.

³⁸⁸ "Acte şi fraffmente" H, ,S. 292 - 293.

³⁸⁹ Aynı eser, S. 293.

³⁹⁰ Puisau'u a. dit qu'ü n'âvait point de Potemkin a pouvoir; aynı eser, S. 298, No. 3.

³⁹¹ Aynı eaer, S. 299, Not. 1.

³⁹² Zinkeise» m, S. 764 vd.; "Acte şi fragmerite? Tİ, S. 299.

Osmanlılarla işbirliği edilerek askerî hareketler yapmak düşünülmiye başlandı ³⁹³. Mart sonunda henüz İmparator unvanını almamış bulunan Avusturya hükümdarı II. Leopold, sadece Pasarofra sınırlarını, yani Küçük Sflâk'i elde etmekle yetineceğini bildirdi ³⁹⁴. Şüphesiz ki o. Prusya'nın Danzig ile Thorn'u kazanabilmesi için Ga-Kcvavı Lehistana bırakmayı aklından bile gecirmiyordu ³⁹⁵. Fakat Prusya. tnsriltere'nin teklif ettiği statüko esasım kabul etmekle Hertzbertr'in büyük mübadele plânından hiç bir sûrette vazgeçmiş delildi ³⁹⁶. Tersine olarak Türkiye ve Avusturya'nın zararlarına olmak üzere göz diktiği Lehistan eyaletlerini kendine mal etmek istiyor ve gelecekte Osmanlı Devletinin varlığını garanti etmek için Türk dostlarından Kırım ile "faydasız" Küçük Eiflâk'i feda etmesini bekliyordu. Tatmin edici bir cevap gelmeyince büyük bir Prusya ordusu Silezya'ya gitti ve hazıranda kiral Friedrich Wilhelm, şahsen Bohemya sınır yakınlarındaki Reichenbach köyünde karargâh kurdu ³⁹⁷. Hakikatte Prusya Kiralı, bu suretle, barışı sağhyan adam olmaktan ibaret bulunan amacını elde etli.

Osmanlı - Rus barış antlaşması, geri istenen eyaletlerden biri olan Kırım'ın Ruslara terki ve antlaşmadaki bazı maddelerin sonradan tatbik imkânı bulunmaması ihtimalim ihtiva eden bir maddenin ilâvesiyle, kabul olundu. Bu iş biter bitmez Avusturya murahhasları ile müzakerelere başlandı. Avusturya, Buğdan'ın kendisinde kalması veya hiç olmazsa Pasarofça Barış Antlaşmasının sağladığı sınırları elde etmek için ayak diredi. Prusya ise, Galiçya'nın Lehistan'a bırakılmasını istediğinden ve kendisinin Lehistan'da bazı toprak kazançları yapmak niyetinden bahsettiğinden, Avusturya'nın bu isteklerini hemen olduğu sribi reddedemedi. Fakat en sonunda Kiral n. Friedrich Wilhelm, sergüzeştçi ve her türlü pratik çalışmayı imkânsız bırakan sivasetten o derece bıkkınlık getirmişti ki Hertzberg'in büyük mübadele plânından kesin olarak vazgeçti. Nihayet Avusturya'nın genişlemek sevdasıyla veni bahaneler bulmasına eneel olmak için. înei-liz teklifleri barışa esas olarak kabul olundu. Viyana hükümeti, Prusyanın tehdit edici ültimatoma temmuz sonunda mtte-bet cevap verdi. İki diplomasi vesikasından 27 temmuzda ilân olunan ve aürustos basında tasdikten geçen "Reichenbach sözleşmesi" (Reichenbacher Konvention)

³⁹³ Zlnkeisen VT, S. 796, Not 2.

³⁹⁴ Aynı eser, S. 770 - 771.

³⁹⁵ Aynı ea*r, S. 773 - 774.

³⁹⁶ Aynı eaer, 3. 777.

³⁹⁷ Aynı eaer, S. 780 - 781.

meydana «reldi»³⁹⁸. Prusya Kirah, Diez'in İstanbul'daki ardası Knobelsdorff'a şu satırları yazdı: "Viyana hükümeti. Galiçya'nın büyük bir kısmını Lehistan'a bırakarak bana Thorn ve Danzig şehirlerini kazandırmayı teklif etti. Fakat bunun için Bâbüli'nin Belgrat'ı, Orsova'yı, Pasarafça antlaşması sınırlarını, Unna'ya kadar Hırvatistan'ı Avusturya'ya bırakmasını sağlamamı şart koşuyordu. Ben ise bu göz kamaştırıcı (eblouis-santes) teklifleri reddettim. Tersine olarak Avusturya'nın şimdiye kadar işgal ettiği bütün toprakları hiç istisnasız Bâbüli'ye geri vermesi Üzerinde ayak diredim. Böylece en mu-kaddes menfaatlarımı, tarihte bir eşine daha rastlanmıyan tam bir menfaat gözetmezlik ve âlicenaplık ile feda ettim"³⁹⁹.

Prusya murahhası da Lusi'nin aracılığı ile 19 eylülde Giur* giu mütarekesi yapıldı⁴⁰⁰. Fakat barış konferansı, ancak aralık ayında toplandı ;hem de Avusturya ile Rusya hükümdar larının istedikleri gibi Bükreş veya Craiova'da değil, bilâkis Türk toprakları içinde bulunan Zıştovi (Swischtow) da epeyce geç kalan hazırlıklardan sonra açıldı⁴⁰¹. Avusturya İmparatorunun temsilcileri Herbert Rothkeal ve Kont Es-terhazy, Osmanlı murahhasları da yeni Reisülküttâb Birri Abdullah Efendi, Ordu Kadısı tsmet İbrahim Bey ve Ruzna-meçi Dürri Mehmet idiler. Prusya'yı Hertzberg'in düşmanı ve Kiralın gözdesi Lucchesini, İngiltere'yi Murry Keith, Hollanda'yı önemsiz bir şahsiyet olan von Haeften temsil ediyorlardı. Avusturyalılar ve Türklere Reichenbach sözleşmesini müzakerelere esas olarak kabul ettirmek için çok zahmet çekildi. Herbert Rathkeal, bu belgeye sıkıdan sıkıya bağlanmak zarurî olmadığını ileri sürdü ve Türk diplomatları ile doğrudan doğruya anlaşmak istedi. Böylece müzakereler u-zun bir durgunluk devresi geçirdi. Bundan başka Avusturya, Eski Orsova ile Unna ırmağı kıyısında bir bölgenin ilhakım arzu ediyordu. Prusya'nın amansız düşmanı olup Avus-turva İmparatorunun durumunu bir zillet savan ihtivar Kau-nitz'in teüonleriyle Viyana hükümeti, hakikî statüko'vu val-nız hukuki olarak anladığını bildirdi. Avusturya'nın istekleri reddolununca murahhasları, 9 haziranda müzakereleri bırakarak Bükreş'e gittiler. Ancak 18 temmuzda, Avusturya ile Prusya'nın talihsiz Fransız Kiralı XVI Louis'ye yardım etmek amacıyla PUnitz Sözleşmesini imzalamalarından birkaç gün önce, murahhaslar geri geldiler. O sırada İtalya'da bu lunan Avusturya

³⁹⁸ Aynı caer, S. 788 - 792.

³⁹⁹ "Acte si fragmente" O, S. 305 - 306.

⁴⁰⁰ Zinkelsen VI, S. 796.

⁴⁰¹ "AcU fi fragmente" n. S. 306 vd.; ZinkeJsen Vt a 802 vd.

İmparatoru, Fransa'da bütün kırallann menfaatlerini ve kızkardeşi ile eniştesinin emniyetini korumak amacıyla, Avusturya silâhlarının serbest kalmaları için derhal barış yapılması hususunda nazırına kesin emirler gönderdi. Prusya, Avusturya'nın menfaatine olarak bir sınır düzeltmesine ve böylece Eski Orsova'nın Avusturya'ya geçmesine muvafakat ettikten sonra 4 ağustos 1791 de barış antlaşması imzalandı. Buna ek olarak Babiâli, Avusturya ile Eski Orsova'nın ve sınırını teşkil eden ırmağa kadarki bölgenin Avusturyaya geçmesini sağlayan sınır düzeltmesi anlaşmasını imzaladı. Dokuz gün üzerine II. Leopold, barış antlaşmasını tasdik etti ⁴⁰².

Antlaşmanın imzalanmasından sonra, çok geçmeden Babiâli, Prusya Kiralının, yalnız esasen savaşta hemen hemen hiç bir başarı elde edemiyen zayıf Avusturya'yı değil, aynı zamanda inatçı bir şekilde ayak direyen Rusyayı da savaşla tehdit etmesi, hattâ doğrudan doğruya üzerine yürümesi üzerinde ısrarla durulmuştu. Bununla beraber Prusya diplomasisi, hiç de hoş olmiyan bu yükümlülüğten sıyrılmak için daima çare bulabilmişti.

Buna mukabil Ruslar, gerek Reichenbach sözleşmesin» müncer olan faaliyet ve notaların teatisi sırasında ve gerekse daha sonra, hemen hemen kendilerinin davet edilmediği kongrenin açılmasına kadar, yeni yeni güçlükler ve anlaşmazlıkların çıkmasına meydan vermemek amacıyla, akıllıca bir çekingenlik göstermişlerdi. Babiâli ile bir mütareke imza etmedikleri halde şimdilik her çeşit askerî hareketleri durdurmuşlardı. Ancak müzakerelerin başlamasına karar verildiği sırada Saltikof tarafından bir defa girişilen, fakat başarısızlıkla sona eren İsmail kalesi üzerine hücum hareketini yenilmek için Suvarof'a emir gönderildi ⁴⁰³. Bu plânlı ileri hareketin amacı meydanda idi: Yıpranmış, çılgınca bir zevk ve sefa hayatı ile her gün biraz daha göçmekte olan Buğdan'ın diktatörü Patyomkin, Avusturya - Türk barış müzakerelerinden çıkardığı sonuçlara göre Babiâli ile ayn bir barış elde etmek için her şeyden önce bütün Basarabya-yi ele geçirmek istiyordu ⁴⁰⁴. Çünkü 1790 ağustosunda İsveç ile yaptığı Warela mütarekesinden sonra Ruslar, başka semtlerde hareketlerde bulunmak için serbest kalmışlardı.

Türkler, 18 mayısta kendi kurtuluşları uğrunda Ruslarla omuz omuza döğüşen Lambros Katianis'in deniz askerlerine karşı bir zafer kazandıktan

⁴⁰² Zinkeisen VI, S. 807 -831. Rusya'nın Sırplarla İdame ettiği ehemmiyetsiz münasebetler hakkında bak: "Drag. M. Paviavlç. "Avusturya - Türk savaşı (178* - 1791) arasında Sırbistan (Sırpça), Belgrad 1910, S. 252 ve not A,

⁴⁰³ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 70 - 71, No. CXXIV.

⁴⁰⁴ Bununla beraber o, daha ağustos ayında Laşkaref vasıta-sıyla Sadrâzama tekliflerde bulunmuştu; aynı eser, S. 75, No. cxxxv.

sonra ⁴⁰⁵, düşmanları Ruslara karşı yeniden taarruza geçmekten bahsediyorlardı. Donanması ile Padişahın takdirini kazanan Kaptan Paşa, Kırım'a karşı harekete geçmek niyetinde görünüyordu ⁴⁰⁶. Tam bu sırada Basarabya'nın son kalesine karşı şiddetli Rus hücumu başladı. General MüUer, Kili Önüne geldi ve ö-nemli, fakat uzun zamandanberi ihmal edilmiş olan şehir, üç haftalık bir kuşatılmadan sonra 23 ekimde General Gudo-viç'in eline düştü. Acemice icra olunan hücum hareketinin kurbanları arasında Müller de bulunmaktaydı. 3500 yeniçeri teslim oldu. Kaptan Paşa, bu yenilgiyi uzaktan seyretmek zorunda kalmıştı ⁴⁰⁷. Aynı zamanda Ribas, Konter Amiral Uçakof'un Osmanlı donanmasını 8 temmuz ve 8 eylül hareketlerinde- yoketmesi üzerine, Rus gemileriyle Tuna'ya girdi; uzun zamandan beri düşman tarafına geçmiş olan Sa-poroge Kazaklarını yendikten sonra Tulça'yı aldı. Amiralin kardeşi, bundan başka eskiden beri tanınmış olan geçit üzerindeki Isakça kalesini de ele geçirdi. Gene aynı kasım ayında bütün Rus ordusu, savaştan Cezayirli Hasan Paşa'nın müdafaa etmekte olduğu ismail kalesinin Önüne geldi. Limanda 150 Türk gemisi vardı. Hususiyle ilerlemiş olan mevsim yüzünden büyük güçlüklerle karşılaşıldı ve nerde ise Ruslar bu niyetlerinden vazgeçeceklerdi. Fakat Patyomkin, hiç birsey dinlemiyor, her ne pahasına olursa olsun aşağı Tuna-daki bu Osmanlı kalesini ele geçirmek istiyordu. Çoğu Kazak olmak üzere 28 000 kişiden ibaret olan Rus ordusu Suvo-rof'un komutası altında olup bunda ince zekâsı ile tanınmış Prens de Ligne, Langeron, Başkomutan'ın rakibi sayılan Patyomkinin yiğeni Samoylof, Kutusof ve Zeltukin gibi Önemli şahsiyetler hizmet görüyorlardı. Bender'de bulunan Patyomkin de bu büyük muharebede hazır bulunmak istiyordu. Serasker Aydoslu Mehmet Paşa, söylendiğine göre iki defa sadaret mührünü reddetmişti. Maiyetinde yarısı yeniçeri olmak üzere 43 000 kişilik bir kuvvet vardı. Kırım Hanları soyundan Kaplan'ın ve Maksud'un Tatarları da bu meyanda idiler. Serasker, hiç bir durum karşısında teslim olmamak emrini almıştı. "Tuna nehri tersine akar, gök yerin üzerine düşer; fakat biz kaleyi teslim etmiye karar vermeyiz" diye Padişaha kahramanca cevabı vermişti. Bununla beraber kalenin Bender yoluna açılan kapısı, şiddetli bir Rus saldırısına karşı duramadı. Böylece 10/21 aralık akşamı çok inatçı bir sokak muharebesi başladı. Vecde gelmiş

⁴⁰⁵ Kars. Sathas, S. 54Ö vd. ve Zinkeisen VI, S. 806.

⁴⁰⁶ Hurmuzaki, S. 75 vd.; Karatzas S. 544.

⁴⁰⁷ Kars. Benim "Chtlia şi Cetatec - Alba" S. 252 - 253; bilhas-Oeneral Langeron'ın hatıratına göre, Hurmuzaki, Supl. 13, S. 94. vd.

Türk kadınları da büyük bir cesaret ve hayat istihkarı ile bu boğuşmaya katıldılar. Öldürmeler ve yağmalar tam üç gün sürdü. Serasker, son dakikasına kadar ödevini yapmıştı. Kendisi de bu müthiş kan deryasının kurbanları arasında bulunuyordu. Türkler, Padişahın adına ve din şerefine büyük bir vecd ile kendilerini kurban verirken Ruslar da aynı derecede bir inat ve hınc ile eserlerini tamamladılar ⁴⁰⁸. Rus Generali Langeron'a göre nehre atılan cesetlerden başka 22700 insan toprağa gömülmüştü ⁴⁰⁹. Bütün islâm ahali, yeniçeri ve öteki askerlerin arkasında ölüme atılmıştı. Kûban taraflarındaki Türkler ve Tatarlara karşı da Ruslar basan kazanmışlar, fakat Ana-pa' zaptedememişlerdi ⁴¹⁰.

Bu yenilgiye rağmen Türkler, ertesi yıl yeniden hatırı sayılır bir ordu meydana getinmeye muvaffak oldular. Bu ordu, Maçin'den hareket ederek 5 - 6000 kişilik bir kuvvetle Ku-tusof'un savunduğu ismail kalesi üzerine yürüyecekti. Fakat Prens Repnin'in küçük ordusu, 4 nisan'da bu Türk kuvvetlerini dağıtmaya muvaffak oldu. Aynı yerde Ribas'ın kazandığı ikinci bir zafer, tehlikeyi büsbütün ortadan kaldırdı. Bunun üzerine Kutusof, 13 000 kişilik Rus ordusuyla, Sadrâzâmın ordugâh kurmuş bulunduğu Babadağ üzerine yürüdü. Osmanlılar, Kazaklara karşı dayanamadıklarını bir defa daha gösterdiler. Ordugâh ve şehir ateşe verildi. Daha sonra yeniçeriler, Avusturya savaş bölgesinde buiunan İbrail'i müdafaa etmek amacıyla Maçin'de ve Hirsova yolunda göründükleri zaman, 8 temmuzda Repnin ile Ribas ve Kutusof kuvvetlerinin önünde geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu olaylardan birkaç gün sonra Türkler, yeniden Maçin'de bir ordugâh kurdular. Sadrâzam, kesin sonuçlu bir meydan muharebesine tutuşmadan bütün orduyu daima elinde bulundurmak ve muzaffer düşmanı her an için tehdit etmek tabiyesini kullanıyordu ki bu hareket o zamanın durumuna tamamiyle uygun görünmektedir ⁴¹¹.

Son çarpışmadan sonra aracılık yapan devletler, ihtilâle karşı Rus silâhlarının lüzumuna kani olan Fransa, İspanya ve Napoli'nin de desteklemeleri ile ⁴¹², Babiâli'ye nihayet fedakârlıkta bulunmayı kabul ettirdiler: Babiâli Oçakof-u ve Dinyester'e kadar bütün kaleleri yıkarak

⁴⁰⁸ Kars. Suwerow, S. 104 - 109, 109 vd., 126 vd.; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 79, No. CXLüX: yalnız 200 - 300 müdafin canlı olarak kurtulabildiği söylenmektedir; Kars. Langerons'un çok Önemli olan tenkidi notlan, aynı eser, cilt IH, S. 95 vd.

⁴⁰⁹ Aynı caer. S. 97.

⁴¹⁰ Zinkeisen VI, S. 803.

⁴¹¹ Langeron, S. 100 vd.; karş. Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 80, No. CXLV.

⁴¹² Zrakeisen VI, S- 834 vd.

harap memleketi bırakmaya hazır olduğunu bildirdi. En sonunda Türk hükümeti, bir adım daha geriliyerek Oçakof'u yıkmadan Ruslar'a bırakmayı kabul etti. Bu esaslar üzerinde 31 temmuzda bir bang mukaddematı ve aynı zamanda sekiz aylık bir mütareke ⁴¹³ yapıldı ve 11 ağustosta Galati'de imzalandı. Böylece Rusya, Dinyester hattına kadar olan toprakları kazanmıştı. Babiâli ise, eski antlaşmalardaki hükümlerin sonradan kendi lehinde değiştirileceği yolunda Ruslar'ın vâdleri ile iktifa etmek zorunda kaldı ⁴¹⁴.

Çok geçmeden Yaş'da barış müzakerelerine başlandı. Alalacele Petersburg'dan buraya gelen Patyomkin, müzakerelerde esas rolü oynuyordu. Samoylof, Ribas ve gark işlerinde derin bilgisi olan Lagkaref, kendisine yardım ediyorlardı. Osmanlı Padişahı, Zıştovi Antlaşmasını yapan aynı murahhasları Yaş'a göndermişti. Fakat sonbaharda Patyomkin'in sağlık durumu o derecede fenalaştı ki Rusya'ya dönmek zorunda kaldı ve daha yolda, Basarabya isteplerinden geçerken can verdi. Kendini Daçya Kiralı sayarak bu duygunun hîüya-siyle yaşıyan bu adamın ölümü, değişen şartlar içinde pek az önemi olan bir olaydı. Çariçe onun yerine Kont Besborodko'yu geçirdi ve bu adam barış müzakerelerini kısa bir zamanda sona erdirdi. Barış mukaddematı esaslarına göre 9 ocak 1792 de, Katherina'nın tasvibini aldıktan sonra, Yaş Barış Antlaşmasını imzaladı. Babiâli, fazla olarak Kuban bölgesinde barışı garanti ettiği gibi Romanyalıları da iki yıl müddetle vergi muafiyeti verdi. Katherina'da buna karşılık olmak üzere on iki milyon kuruşluk savaş tazminatından vaz geçti ⁴¹⁵. Uğrunda bu kadar kan döktüğü Memleketeyn ve Basarabya'yı elde edemiyen Rusya, Kutusof un' parlak elçilik seyahati ve onun şerefine tertip olunan şenliklerle kendini teselli etmek zorunda kalıyordu ⁴¹⁶. Fransa'da karışıklıklara bir son vermek işi, Avusturya kadar Rusya'yı da Ügilen-diremezdi.

Böylece batıda husule gelen değişiklikler; doğunun eskimiş Devletinin, cüretli paylaşma plânlarından ve büyük fütuhât savaşlarından, görünüşe göre Önüne geçilmez çöküntüden ve her halde o andaki yakm tehlikeden, Tuna'nın ötesindeki eyaletlerini tamamiyle ve daimî olarak kaybetmekten bir defa daha sıyrılıp kurtarılmasına sebep oluyordu. ⁴¹⁷

⁴¹³ Langeron. Başka bir yerinde.

⁴¹⁴ Hurmuzaki, SuppL I 2, S. 81,

⁴¹⁵ Zinkeisen VI, S. 840 vd.

⁴¹⁶ Kam.: Von Reimers, Rus İmparatorunun olağanüstü elçisinin Babiâli'ye seyahati, Petersburg 1803, 3 cilt, (Struve), genç W» Rus'un Viyana'dan Tas ve Kırım'a seyahati, ve 1793 te Peteraburg*-dan İstanbul'a gönderilen Rus İmparatorunun elçisinin günlük hatıratı, Gotha 1801; bu eserin Fransızcası da çıkmıştır, Paris, Mandan 1802.

⁴¹⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/74-102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Fransız Devrimi Zamanında Osmanlı İmparatorluğu. Lehistan Meselesi. Vilâyetlerde Bağımsız Hayat. Fazvantoğlu Ve Ali Paşa. Bonaparte'in Mısır'a Hücumu Ve Fransa İle Zahirî Savaş.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki eyaletleri içinde seyahat eden bir yabancı, daimî surette savaşlara sahne olan Memleketeyn'de bu son harbin bıraktığı acıklı izleri canlı olarak görebiliyordu. Yıkılmış kalelere, yakılmış Boyar evlerine, yerle bir edilmiş köylere, malûl Türk ve Rus askerlerine, fakir düşmüş, yersiz yurtsuz kalarak ötede beride dolaşan Rumen köylülerine her adım başında raslanmaktaydı. Boyar'lar, işgal ordusu subayları tarafından kendilerine yüklenen ağır fedakârlıklara katlanmışlardı. Paşaların ve Rus Generallerinin baskılarından az önce kurtulmuş olan köy ahalisi, yeni atanan prensleri (Eflâk'da Michael Sutzo, Buğdan'da Alexander Munisi) tarafından Türk Efendileri için aynı derecede merhametsizce sömürülüyorlardı. Aynı şekilde, böyle bir yabancı seyyah, Sırbistan'da, Bulgaristan'da ve Türkle* rin idaresinde kalmış başka bölgelerde, zamanın "filozafı" tarafından o kadar şiddetle tenkit edilen Asya menşeli bir rejimin nişanelerini bulacağını zannedebilirdi. Fakat savaşın uğramadığı bölgelerde bayındır yerleri ve ahalisinin başka dinden olan Türk efendilerine karşı hiçbir şikâyeti yokmuş gibi görüldüğü memleketleri bulunca hayrete düştü. Çünkü bu arada îslâm, Arnavut ve Rum köylüsü, bu kadar fena tanınan ve hakkında küfürler yağdırılan Türkiye'de, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile mutedil n. Leopold'un Alman ol-mıyan birçok tebaalarından daha rahat yaşıyor, emeğinin mükâfatını buluyordu. 1793 te büyük Rus elçiliği heyetine iştirak eden Struve şöyle yazmaktadır: "öteki vilâyetler (Tu-nanın ötesindeki) halkı gibi daimî surette dehşet ve hârabiye mâruz kalmamış olan buraların köylüsü huzur içinde tarlasını ekiyor, fena olmasına rağmen kulübesinde memnun bir hayat geçiriyor, barışın nimetlerinden faydalıyor, dost da olsa düşman da olsa aynı derecede korkunç olan bir ordu için değil, fakat kendisi için yetiyecek ekinleri güler yüzle seyrediyor" ⁴¹⁸. Sırbistan'da hemen hemen tamamiyle serbest ve Knezler tarafından yönetilen bölgeler de vardı. Bunlar yakınlarındaki

⁴¹⁸ Struve, S. 118 - 119.

paşalara belli bir vergi verirlerdi. Doğrudan doğruya padişah veya korkunç bir tiran olmayı aklına getir-miyen, aşar ve başka hafif vergileri almakla yetinen bir sipahiye ait köyler de bulunmakta idi. Belgrat Paşası, yalnız genel bir vergiden başka bir şey alamazdı ⁴¹⁹. Gerçi son savaş sırasında birçok Sırlar Macaristan'a giderek burada yerleşmiş olan köylülere iltihak etmişlerdi. Fakat bunun sebebi, imparatorun yüklediği ağır mükellefiyetler olup hiç bir surette ezici ve katlanılması imkânsız bir sefalet değildi. Bununla beraber 1789 da Hayduk'lar, bölük basılan ve "esaret zincirlerini kırmak için" İmparatorun fermanını havi daha başka unsurlarla birlikte yüzbaşı Koca ile Albay Mihalye-viç'in kıtalarını teşkil etmişlerdi. Aynı surette Brankoviç" ve Marian adındaki silâhşorlar da maiyetlerine birçok insan toplamışlardı. Hattâ Marian, bazı başarılar da göstermiştir: 1790 başlarında Kruşevatz'a girerek kilisede eski Hristiyan ibadetini ihya etmiştir. Barış antlaşması hükümleri arasına konan umum! af sayesinde şüphesiz din ve hürriyet uğrunda ayaklanmış olan birçok kimseler yeniden köylerindeki işleri başına döndüler. Birçokları da Avusturya topraklarına sığındılar ⁴²⁰. Türkler, hiç bir surette Avrupa'nın mutlaka dışarı atmak zorunda olduğu barbar insanlar değillerdi. Avrupa, insanlığa ve kültüre karşı olan ödevlerini, bir vakitler Hristiyanlık düşmanlarına karşı yaptığından daha başka surette görmeli idi. Yukarda adı geçen ve Alman aslından olan Rum diplomatı, haklı olarak hâkim unsurun, yani Türklerin meziyetlerini övmekte ve sözlerine şöyle devam etmektedir: "İyi ve hoş bir millet, ağırlığı ve hareketsizliğinin en büyük sebebini iklimde görmek lâzımdır" ⁴²¹.

İstanbul'da da cesareti kırılmış ve fakir- düşmüş halka raslanmıyordu. İstanbul ahalisi, kaygısız bir ümitsizlikle ve devlet ricaline itimatsızlık besliyerek, sefil bir hayat sürmekten uzak bulunuyordu. "Mağrur, hareketli ve kararlarında sonuna kadar sebatlı" genç Padişaha ⁴²², Osmanlı hanedanına mahsus bir derecede, Tanrı gibi tapınıyordu ⁴²³. Amcası bütün şenliklerde hareketsiz kalır, kürkünü kölelerine giydir-tir ve yelpaze sallattırırdı ⁴²⁴. Halbuki İH. Selim, İstanbul sokaklarında yaya olarak geziyor,

⁴¹⁹ Ranke, dle Serbische Revolution (Sırp ihtilâli), Berlin 1844, S. 38 vd.

⁴²⁰ Aynı eser. Pawlowitach; bu yazar benim faydalanmak imkânını bulamadığım "Sırların ve Hırvatların son dört Türk - Avusturya savaşıma gönüllü olarak iştirakleri", Viyana, 1854, adlı eseri de kul-lanmıftır.

⁴²¹ Aynı eser, S. 199.

⁴²² "Turbulent, fier, entete; (Salaberry), Voyage, 3. 189.

⁴²³ Kars. Lechevalier, S. 129; Abdülhamid'in yaptırdığı geçit resmi hakkında: "Loraque le Sultan a poru, chacun s'est Ineli"* et s'est couvert la figure avec les mains".

⁴²⁴ Aynı eser, S. 321; Abesci (Habesci), Etat actuel de l'emploi ottoman, traduit de l'anglais par M. Fontaneüe (Almanca* Lflbeck 1787), Paris 1792, S. 11,

lüks ve kötü ahlâka karşı çıkardığı buyrukların hakkiyle uygulanıp uygulanmadığını gözüyle görerek kontrol ediyordu ⁴²⁵. Bu sebeptendir ki yeni Padişah'ın batılı harp sanatı öğretmenlerine, mühendisler ve uzmanlara karşı beslediği büyük sevgi hoş görülüyordu. Gerçekten de Lafitte, St. - Remy, Monnier ve Toussaint, Kauffer, Leroy ve Le Brun gibi adamlar İstanbul'u tekrar müdafaa edilebilir bir hale koyuyorlar ⁴²⁶ ve yeni bir Osmanlı donanması yaratıyorlardı ⁴²⁷. İstanbul ahalisi, tüfekçi kitasının yaratıcısı olan Ömer Ağayı bile eski kutsal asker! geleneği çiğnemiş bir insan olarak kınamıyordu. Yalnız yeniçeriler, Avrupa örneğine göre bir ıslahat ile kendilerini tehdit edilmiş gördükleri zaman, mırıldanmıya başladılar ⁴²⁸. Hakikatte bunlar o kadar düşmüşlerdi ki 1770 de bazıları, savunmamak için çuhadar olmuşlardı ⁴²⁹. Eyaletlerden hazineye gelen paralar gayrı muntazam olmakla beraber, Padişahın geliri 80 milyon olarak tahmin olunuyordu ⁴³⁰. Mâden gelirleri hariç olmak üzere devlet hazinesine (mirî) her yıl 30 milyon kuruş para gelirdi ⁴³¹. Vezirler, birkaç sene içinde bile zengin olmak imkânı buluyorlardı ⁴³². 1770 e doğru birisi on dokuz ay gibi kısa bir zamanda 6 milyon kuruş yığ-mıya muvaffak olmuş ve 1750 de bir defterdar, 28.000 kese ile firar etmişti ⁴³³.

Damat İbrahim Paşanın Kubbe Vezirliği unvanını kaldırmasından sonra İstanbul'da efendi sınıfı, eskisi gibi şimdi de bütün önemini muhafaza ediyordu ⁴³⁴. Devlet ricali, Padişahın müşavirleri, hep bu efendiler arasından seçiliyordu. Bunların karşısında vezirin eski nüfuzu kalmamıştı. Bununla beraber eyaletleri idare eden enerjili veya cesur şahsiyetlerin en yüksek devlet makamına çıkarılmaları imkânı kalkmış dğildi. Kabul sırasında Reis Efendi ve Kâhya Bey, vezirin yanında otururlardı ⁴³⁵. Fakat Padişah, bütün mektupları Kızlar Ağası ile yalnız başına okurdu ⁴³⁶. 1780 tarihlerinde

⁴²⁵ (Salaberry), S. 190. kars. Craven, Voyage en Crimée et à Constantinople en 1786, London - Paris 1789, S. 332: "Son entendement perce a travers les nuages de l'education effeminee qal ile reu".

⁴²⁶ Lechevatter, S. 31, 82 - 66, 72, 74, 98, 227.

⁴²⁷ Ranke, S. 85, Juchereau de St. Denys'nin Revoluttons d* Onstantinople en 1807 et 1808 I, Parla 1819, adU eserin* ftfre.

⁴²⁸ Ranke, S. «6 - 87.

⁴²⁹ Abesci II, S. 4. İstanbul'da çıkardıkları yangınlar hakkında bak: aynı eser, S. 163.

⁴³⁰ Aynı eser, I, S. 231 vd.

⁴³¹ Haraç 6 milyon, tuz ve balıkçılık 4 milyon, "şahsî mal" 3 milyon, âmmeye ait akar ve emlâk 5 milyon, gümrükler 8 milyon; vergilerin miktarı, Mısır için 600 000, Eflâk için 230 000 (aslında 309 000), Buğdan için 160 000 (aslında 167944,20), Rogusa için 25 000 kuruş. idi.

⁴³² Aynı yer.

⁴³³ Aynı eser, S. 195 - 196.

⁴³⁴ Aynı eser S. 195.

⁴³⁵ Aynı eser, S. 197.

⁴³⁶ Aynı eser, S. 192.

İstanbul'da 12 genel kitaplık vardı ⁴³⁷. Bir müddet Fransa'da yaşıymış olan Mehmet Efendi'nin oğlu Sait Efen-di'nin 1726 da kurduğu basımevi, sayısı 40.000 i bulan yazıcıların düşmanlıkları neticesi olarak 1782 de kapatılmış, fakat 1784. te yeniden açılmıştı ⁴³⁸. Toderini, o zamana kadar hiç dikakti çekmiyen Türk Edebiyatı üzerinde çok tanınmış etraflı bir eser basmaya muvaffak oluyordu ⁴³⁹. Kaba lüks, saraydan uzaklaştırılmıştı. III. Selim, sevilmiyen kadınlara yığın yığın kıymetli s s eşıyası hediye etmektense, Prens oğlu Konstantin Hypsilantes ve daha başka tahsil görmüş Rumlara "Elektrik makinesi" ni izah ettirmekten hoşlanıyordu ⁴⁴⁰.

Barış imzalandığı zaman Prusya'nın iltiması ile yeniden iktidar mevkiine getirilen Sadrâzam Yusuf Paşanın elinde 10.000 kişilik bir ordu bulunmaktaydı. Abesci'nin birkaç yıl daha önceki zamana ait olmak üzere verdiği bilgiye göre: Osmanlı İmparatorluğu 112.000 kişilik bir yeniçeri ordusuna malikti. şüphesiz ki bunların çoğu, kale muhafızları olarak öteye beriye dağıtılmışlardı. Bunlardan başka yeniçeri adı verilen insanların sayısı namütenahi denecek kadar çoktu. Hattâ İstanbul'da bulunan 40.000 kişilik yeniçeri askerinin adlarını ihtiva eden listede Rum Patriği ile Fransız Konsolosunun da isimleri görülmekte idi ⁴⁴¹. Bunlardan başka 2.000 Humbaracı, 12.000 bostancı, muhafız kıtaları, 18.000 topçu - 6.000 i İstanbul'da -, 6.000 mekk reci, 6.000 saraç, y k u, 32.000 levent, 12.000 ücretli sipahi oğanı, 100.000 den fazla zeamet ve tımarlı - ki zeamet sahipleri topraklarından yılda 6 - 20.000, timar sahipleri ise 20 -100.000 kuruşluk gelir alırlardı -, 18 - 30.000 atlı cebeci, muhtelif paşalara ait 4.000 Sekban, 6.000 Molacı veya ordu hizmetçileri ve ilâve olarak 5.000 gönüllü asker vardı ⁴⁴². Bunların  oğu, Padişah'ın ilk emri üzerine hizmete gelmekten kaçınırlar, hattâ bazıları hiç gelmezlerdi. Her ne olursa olsun başka başka birliklerden teşkil olunan bu ordu, çok önemli bir savaş kudreti meydana getiriyordu ki bu hakikati Avusturyalılar ve Ruslar, son zamanlarda kâfi derecede öğrenmişlerdi. Nihayet İstanbul'u müdafaa etmek için Bizans örneğine göre teşkilâtlandırılmış olan esnaf cemiyetlerinden de 50.000 kişi toplanabilirdi ⁴⁴³. Daima azalmakla beraber G rciler, Çerkesler ve her gün

⁴³⁷ Lecheva ier, S. 241.

⁴³⁸ Abesci I, S. 152 not. karş. S. 150.

⁴³⁹ "Sulla letteratura turehesca"; kars. Abesci II, S. 227 - 28.

⁴⁴⁰ Karatzas, Hurmuzaki XIII, S. 104, 542.

⁴⁴¹ Abesci n, S. 5 vd.

⁴⁴² Aynı eser, II, S. 5 - 24; kars. aynı eser S. 24 - 25, 41 - 43.

⁴⁴³ Aym eaer H, S. 45

sayısı elliyi bulan mühtedîler, saray halkını muntazam surette yeniliyorlardı⁴⁴⁴. Uk büyük tehlike karşısında Osmanlıların bütün servetleri ile Bursa'ya gitmiye mütemayil oldukları ve Konstantin'in şehrini Çariçe'ye terkedecekleri ümidi⁴⁴⁵, bu durum içinde kuruntudan başka birşey değildi;

Islahat niyetlerini gerçekleştiremeyen İÜ. Selim'in doğru olarak gördüğü gibi devletin başına musallat kesilen en büyük belâ, paşaların bağımsız bir surette eyaletleri idare etmeleri ; Anadolu'da Çapan Oğlu ve Kara Osman Oğlu gibi büyük ailelerin kazandıkları nüfuz; nihayet vergilerin toplanması işinin, tamamiyle keyiflerine göre hareket eden ve bütün kuvveti ellerine almış bulunan kimselere bırakılması idi. Şam Valisi Osman Paşa öldüğü zaman 12 milyon kuruşluk bir servet bırakmıştı. Sayda Paşası olan büyük oğlu, babasının mirasını 10.000 keseye satın alarak Şam Valisi oldu. Asya tarafındaki Beyler kendi bölgelerinde yılda 12.000, Avrupa tarafındakiler ise 10.000 duka vergi toplarlardı⁴⁴⁶. Sırbistan'da Ağa Ahmet'in elinde yeniçeri ve başka askerlerden teşekkül eden 10.000 kişilik bir kuvvet vardı. O, Belgrat Paşasına ve bütün haklarını ellerinden aldığı sipahilere karşı mücadele ediyor ve bu keyfî hareketi ancak barıştan sonra Babîâli tarafından adam yollanarak öldürölüncüye kadar devam ediyordu⁴⁴⁷. Savaştan sonra işsiz kalan maceraperest askerlerin teşkil ettikleri soyguncu çeteler, bütün Trakya ve Bulgaristan'da dehşet saçıyorlardı. Tekmil sınır boyunun müdafaası kendisine bırakılan Tuna Ayanı (mahallî başkanlar), Niğbolu, Rusçuk ve Silistre'de bağımsız hükümdarlar gibi hareket ediyorlardı. Sonradan bunlar arasında Ter-seoik Oğlu adında birisi ortaya çıktı. Tıpkı Asya tarafındaki büyük toprak sahipleri ve bölgesinin gerçek hükümdârları gibi, burasını da uzun müddet aynı aile idare etti. İsmen yeniçeri olan sergerdeler arasından çıkan bu gibi vilâyet mü-tegailibeleri, böyle nüfuzlu ve korkunç ağalar da, tıpkı bazı paşalar gibi, imtiyaz ve mevkilerini irsen elde etmişlerdi ve miraslarını kendi ailelerine intikal ettirmiyе çalışıyorlardı. Sonraları büyük bir şöhret kazanacak olan Pazvantoğlu Osman, bu çeşitten geniş bir mirasa konmuştu. Bundan sonra savaş sırasında Vidin kalesinin başarılı bir şekilde savunulmasında kendini göstermişti. Böylece daha sonra yeniçerilerin ve işsiz kalan askerlerin yardımını görerek, Avusturya tarafından desteklenerek ve Büyük Devrim

⁴⁴⁴ Aynı «er I, 8. 153 vd.

⁴⁴⁵ Aynı eser, 9. 84.

⁴⁴⁶ Aynı eser, aynı sahifeler.

⁴⁴⁷ Rank*, S. 90 vd.

sırasında Fransızlar tarafından okşanarak, Tuna kıyısındaki memleketinde, şerefli bir geleneğin müdafii sıfatıyla padişaha karşı isyan bayrağını kaldırmak cüretini gösterdi ⁴⁴⁸.

Bununla beraber ilk önce bu Vidinli mütegalibe, âcil bir tehlike teşkil etmiyordu. Enerjili ve merhametsizce hareket eden Ali Paşa, Rus entrikası ile kışkırtılan Suli ahalisine karşı padişahın haklarını başarı ile müdafaa etti. Şüphesiz ki Ali Paşa'nın Ohrida'yı zaptetmesi devletin menfaatına, eşki-ya güruhlarının buraya ve Eflâk'lı tüccarların oturmakta oldukları Makedonya'nın bayındır Moskopolis şehrine girmelerinden çok daha uygundu ⁴⁴⁹. Bu durum karşısında İstanbul'daki rical, yeni Avrupa siyaseti ile meşgul olabiliyorlar ve Türkiye'nin bu siyasette bir rol oynayabüceceği ümidini besliyorlardı. Gerçekten de muzaffer Jacobin'lerin kurmuş oldukları yeni Fransa, çok geçmeden kopacak olan Lehistan ihtilâlinde, en eski bir siyasî geleneğin bu temsilcilerinin yardımını kabule hazırды.

Cumhuriyetin birinci yılının aralık ayı içinde, sanatkâr yaradılışlı olup hiç bir bakımdan yeni doğan "hürriyet" ruhunu İstanbul'da temsil etmiye asla lâyük olmıyan Choiseul Gouffier, bir müddet Rus elçiliği binasında yaşadıktan sonra, Rusya'ya gitti ve oradan da Fransa'ya döndü. Yerine bakan eski tercüman Fonton, 1793 yılı başlarına kadar Avusturya askerinin işgali altında bulunan Hotin'in hemen boşaltılması için Reis Efendi'yi Viyana hükümeti nezdinde ısrar etmiye teşvik etti. Bundan başka bir Rus saldırısına karşı savunabilmek için Basarabya'daki kaleler takviye edildi ⁴⁵⁰. Ruslar, batıda çıkan buhrandan ve Prusya ile Avusturya'nın Rhein boylarında düşmüş oldukları güç durumdan faydalanarak, Lehistan devletini ortadan kaldırmak istiyorlardı. Fransız mühendisi Kauffer, yeniden Babiâli'nin hizmetinde çalışıyor ve Osmanlılar tekrar savaş açmaya hevesli görünüyorlardı. Descorches adında bir Fransız temsilcisi, Varşova'dan kalkarak Bosna üzerinden İstanbul'a geldi. Eskiden Marquis de Ste. - Croix adını taşımış olan bu adam, Yakın Doğuda, Türk âleminin esrarlı havası içinde başarılı bir politika takip edebilecek kabiliyette bir siyaset adamı değildi ⁴⁵¹. Bu elçinin 1793 yazında gerçekleştirmeye çalıştığı plân, daima Rus ihtirası ve Avusturya rekabeti ile tehdit edilen Türkiye ile resmen bir ittifak antlaşması yapmaktan ibaretti. Fransa, yeni aldığı Polonya eyaletleri ile

⁴⁴⁸ Aynı eser, S. 92 vd. Kars. Jirecöfc, Geachichte der Bulgaren (Bulgar'ların tarihi), S. 479 vd.

⁴⁴⁹ Ranke, S. 93. Mendelssohn-Bartholdy, S. 60 vd.

⁴⁵⁰ Hurmuzaki, Suppl II, S. 86, No. CLVT.

⁴⁵¹ Kars. Zinkeisen VI, S. 861 vd.

şimdi Kamni-çe'de de Dinyester'in Moldovya'dan akan kesiminde Osmanlılarla sınırdış olan Rusya'nın emellerine bütün yeni ihtilâlcı enerjisini kullanarak bir set çekmek istiyordu. Elçinin fikrine göre ittifak antlaşması, Babîâli'ye, Küçük Kaynarca ile telkin olunan sınırları, muzaffer Fransa Cumhuriyeti'nin garanti ettiğini beyan eden bir hükmü ihtiva etmeli idi ⁴⁵². Aynı surette 1793 de İstanbul'a kabul olunmayan Kont Se-monvil'e ⁴⁵³ ile Descorches'in düşmanı ve radikal fikirli Henin ⁴⁵⁴ gibi Descorches'in selefleri de benzeri projeler yaparak III. Selim'in devletini, ananevi düşmana karşı korumak istiyorlardı ⁴⁵⁵.

Lehistan ihtilâlinin başında bulunanlar, İstanbul'da Fransa'nın aracılığı ile Osmanlılarla kurnaz Rus saldırganları arasında yeni bir savaşın çıkacağını umuyorlardı ⁴⁵⁶. Lehistan Cumhuriyeti'nin 1794 eylülünde İstanbul'a gelen murahhasları, parçalanmış devletin güney batı vilâyetlerinden Eflâk ve Buğdan'a benzer bir Gospodarlık'ın teşkil edilmesi ve bunun Türk himayesi altına alınması teklifini getireceklerdi ⁴⁵⁷. Bu murahhaslar, İstanbul'daki vefalı dostlarına çok sayıda silâh, cesur ve tecrübeli subay, yardımcı bir filo ve daha birçok gerekli şeylerin verileceğini vaat etmekten geri durmadılar ⁴⁵⁸. Dediklerine göre İngiltere, İsveç ve Danimarka, Türkiye ile dörtlü bir ittifak yapmaya hazırdılar ⁴⁵⁹. İstanbul'daki Fransız basımevi, geri kalmış olan Türkleri nihayet "Avrupa kültürü" (lumieres europeennes) ile tanıştıracaktı ⁴⁶⁰. Henin, Türk başkentindeki kalelerde 12.000 topçunun yerleştirilmesine çalışıldığı, İzmir ile başka tersanelerde yeni gemilerin büyük bir hızla inşa edildikleri ve Osmanlı Devleti'nin, hedefi kolayca anlaşılabilen kuvvetli bir taarruza hazırlandığı haberlerini büyük bir memnunlukla öğrendi ⁴⁶¹. Hakikatte Babîâli, İsmail, Bender ve Hotin kalelerini süratle tahkim ediyor, Kili ve Akkerman'da da aynı şeyleri yapmaya hazırlanıyordu ⁴⁶². 1795 sonlarında Memleketeyn'de büyük harp mühimmatı yığılmıştı ⁴⁶³.

⁴⁵² Hurmuzaki, Suppl. II, S. 86, No. CLVI.

⁴⁵³ Kars. Zinkeisen VI, S. 861 vd.

⁴⁵⁴ Aynı eser, S. 875.

⁴⁵⁵ Hurmuzaki, Suppl. II, S. 88 vd.

⁴⁵⁶ "Memoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonaia depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815, Paris - Geneve 1826 I, S. 355 vd.

⁴⁵⁷ "Acte şi fragmente" II, S. 351, Nr. 3.

⁴⁵⁸ Hurmuzaki, Suppl. II, S. 91.

⁴⁵⁹ Zinkeisen VI, S. 869 vd.

⁴⁶⁰ Hurmuzaki, Suppl. II, S. 119.

⁴⁶¹ Aynı eser, S. 91. Lusin, "şans - culotte de l'e'chelle" in askerî pim hakkında da bilgi vardır.

⁴⁶² Aynı eser, S. 89, Nr. CLXXVIII; "acte şi fragmente" n, S. 350, Nr. 1, 3.

⁴⁶³ Hurmuzaki, Suppl. II, S. 131, Nr. CCI; "Acte şi fragmente" H, S. 348, Nr. 2.

Babiâli'nin, 1793 ağustosunda sıkışık bir duruma düşen Fransa Cumhuriyeti ile gizli bir antlaşma imzaladığına ve bu anlaşmanın esasında bir Fransız filosofun Karadenize gönderilmesi derpiş edildiğine inanılıyordu ⁴⁶⁴. Eğer böyle bir antlaşma hakikaten mevcut idi ise bu, Babiâli için yeni bir garanti demektir. İstanbul'daki duruma hâkim olan barış taraftarları ise, Fransız Jacobin rejiminin bu gibi teklifleri* ni reddettikleri gibi kırılcıların tahriklerine de asla kulak vermek istemiyorlardı ⁴⁶⁵. Tercüman Georg Murusi'nin açık olarak ifade ettiğine göre, 1793 de tarafsız bir devlet olduğunu ilân eden Babiâli ⁴⁶⁶, Avrupa'nın mutlak hükümdarları ile savaş devam ettiği müddetçe Fransa'nın daim! bir elçisini kabul etmeyecekti ⁴⁶⁷. Bununla beraber Fransızlar İstanbul sokaklarında serbestçe ihtilâl marşları söyleyebiliyorlar ve üç renkli alâmetlerini taşıyabiliyorlardı ⁴⁶⁸. Reis Efendi, Fransız elçisine karşı nezakette kusur etmiyor, Fransız zaferleri için Descorches'î tebrik etmek fırsatını kaçırmıyordu ⁴⁶⁹. Fakat Descorches, eskiden olduğu gibi şimdi de "tüccar Aubry" olarak kalıyor ve "Millî Konvansiyon Hükümetinin sivil komiseri" sıfatını muhafaza ediyordu ⁴⁷⁰. Bununla beraber 1793 de 14 temmuz bayramının kutlanmasına müsaade olunmadı ⁴⁷¹.

Rusya, pervasız bir diplomat olan yeni elçisi Koçubey vasıtasıyla ehemmiyetsiz bir takım barış bozarlardan şikâyet ederek ⁴⁷², Babiâli'nin yeni dostluk nişaneleri göstermesi yolundaki eski isteğini yeniledi ⁴⁷³ ve bu meyanda Fransa'ya karşı açıktan açığa cephe alınmasını, hattâ Memleketeyn hakkında bazı beyanatta bulunulmasını ⁴⁷⁴ istedi. Bu durum karşısında bile padişah, güçlkle kazanılmış, olan barışı ve sükûneti tehlikeye atmamak kararında sebat etti ⁴⁷⁵. Tam bu sırada Lehistan'da vaki olan karışıklıklar.

⁴⁶⁴ Zinkeisen VI, S. 871 - 872, bir Prusya raporun* gün.

⁴⁶⁵ Aynı eser, S. 372 - 873.

⁴⁶⁶ Aynı eser, S. 858

⁴⁶⁷ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 92.

⁴⁶⁸ KarŞ. Aynı eser, S. 127 - 128 ve Zinkeisen VI, 858 vd.

⁴⁶⁹ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 85 - 96, Nr. CUCTV.

⁴⁷⁰ Zinkeisen VI, S. 863.

⁴⁷¹ Aynı eser, S. 817.

⁴⁷² Hurmuzaki 1X2, S. 275, Nr. CCCXXX.

⁴⁷³ Fransız ajanının söylediklerini, İstanbul'daki Prusya elçisinin bildirdiği bir mektup ta teyit etmektedir. Bu mektupta, yeni bir sava yapıldığı takdirde ödenecek "tazminatın Tuna'ya kadar uzatılması gerektiğine işaret edilmektedir; "Acte ş fragmente" II, S. 349, Nr. 4

⁴⁷⁴ Daha 1793 yılı başlarında Rus temsilcisi Kwastof, Buğdan Prensinin aslini istemişti. Bunun sebebi. Prens Ruslar tarafından Yag'a gönderilen başpiskoposu uzaklaştırmış olması idL Munisi, Çariçeye bir nevi tarziye vermek için Bükreş'e gitmişti; "Acte si frag-mente" n, S. 348 - 349; Venedik raporu: Hurmuzaki IX 2. 271 - 373; Hotanda raporları: "Denkv/ürdigkeiten der rumaenisehen Akademie" \XXII, S. 634.

⁴⁷⁵ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 97 - 98, Nr. CLXVHL

Madalins-ki ve Kosciuszko'nun ayaklanmaları, Rus diplomasisinin sesini biraz alçaltmasma âmil oldu. 1794 haziranı ortalarında Prusyalılar Krakovi'ye girdiler. Varşova muhasara edildi ve, aynı yılın ekim ayında diktatör Kosciuszko, Maciejowice meydan muharebesinde esir alındı. Ağustosta atanan yeni Reis Efendi ve idam olunan Prens Georg'un kardeşi olup Ko-çubey'in yardımıyla düşmanlarına galip gelerek tercümanlığa yükselen Alexander Kalümachi, selefleri gibi tam bir barış siyaseti taraftarı idiler: Bu şartlar altında Leh radikallerinin gönderdikleri murahhaslar, yukarda söylendiği gibi, eski Lehistan vilâyetlerinden bir kısmını Osmanlı himayesi altına alınması yolundaki tekliflerine hiç bir cevap alamadılar ⁴⁷⁶. Moldavya Prensi Michael Sutzo, güçlkle Leh mültecilerini kendi memleketine kabul etmek müsaadesini alabildi ⁴⁷⁷. Aynı zamanda Cumhuriyet, bir Rum olan Konstantin Stamati'nin teklifleri boşa çıktıktan sonra Fransız tebaasından ve Descorches'in eski sekreteri Emil Gaudin'in konsolos, daha doğrusu mutemet (Personne de confiance) olarak buraya atanmasını ve kısa bir zamanda tanınmasını sağlamak istiyordu ⁴⁷⁸. Fakat ihtilâlciler Leh mültecileri, silâhlarını bırakmak ve memleketin iç taraflarına gitmek emrini aldılar. Bunun neticesi olarak 4.000 mülteciye yalnız birkaç yüz kişi kaldı ⁴⁷⁹. Babiâli, Rus hizmetinde bir Leh taburunun 1794 yılı başlarında Moldavya'da kışlamasını kesin olarak reddetti ⁴⁸⁰. Daha sonra, 26 ağustosta Reis Efendi, Babiâli'nin gümrük tarifesini yükseltmesi üzerine, Rusya ile çıkan anlaşmazlığı halletti ⁴⁸¹.

1795 nisanında Kral Stanislaus Varşova'yı terketti. Ancak aynı yılın aralık ayında resmen istifa etti. Rusların resmî beyanatından sonra Polonya Devleti artık ortadan kalkmıştı ⁴⁸². Babiâli, hoş gitmiyen bu haberi büyük bir teessürle karşıladı. Bu olayı, doğrudan doğruya kendisi için bir tehlike alâmeti olarak görüyordu. Bununla beraber, hiç yorulmadan çalışan ve bir Fransız filosunu Karadenize göndermeyi vâdeden Descorches, Osmanlı hükümetini savaş açmaya razı edemedi. ⁴⁸³ Lehistan'ın paylaşılması

⁴⁷⁶ "Acte 9i fragmente" II. S. 351, Nr. 3.

⁴⁷⁷ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 104.

⁴⁷⁸ Aynı eser S. 122 vd.; "Documente CalimachT ü, S. 805-506. 1792 de Stein adında birinin Memleketeyn'de Prusya konsolosluğuna atanması için verdiği dilekçe hakkında, bak: "Acte si fragmente" II, S. 338 vd.

⁴⁷⁹ Aynı eser, 8. 349, Nr. 3; kar». HurmusaM ixa, 8. »Tâ, Nr. occxxviii.

⁴⁸⁰ "Acte si fragmente" II, S. 350 - 351. Bundan başka Fransız Jacobin'leri; 1790 tarihinde, siyasi bir değişiklik olduğu takdirde Kıbrıs veya Girit'e sığınmak için kabul olunup olurtmayacaklarını Babiâli'den sonauçtamirSalç: Zinkere» VI? 3. Ö50 -

⁴⁸¹ Aynı eser, S. 875 vd.

⁴⁸² Hurmuzaki 1X2, S. 277, Nr. CCCXXXIV; Oginski I - II.

⁴⁸³ Hurmuzaki 1X2.

antlaşması 24 kasımda imzalandı. Bundan böyle Varşova'nın bir Prusya vilâyetinin başkenti olacağına şüphe yoktu. Her şeye rağmen İstanbul'daki devlet adamları, çekingenliklerini ve hareketsizliklerini muhafaza ediyorlardı⁴⁸⁴.

Bununla beraber Leh mültecileri ve Fransız Jacobinleri, Babiâli'yi Rusya'ya karşı bir savaş açmaya ikna etmek için her vasıtaya başvuruyorlardı. İlkbahar gelince Descorches, İstanbul'u terketti. Kürk elbiseler ve başında bir türban olduğu halde kahvehanelere giderek Osmanlı halkına ateşli bir lisanla uzun uzun hitabelerde bulunan bu garip adamın hatırası, Türk başkentinde daha uzun zaman yaşamıştır⁴⁸⁵. Descorches'un ardası Verninae idi. Bu adam temkinli bir diplomat olup, pervasızca bir siyaset takip eden ve 1794 temmuzunda iktidardan düşen Robespierre'in zihniyetini değil, Konvansiyon rejiminde galip gelen daha muhafazakâr düşüncelileri temsil ediyordu. Verninae, 14 Mayıs 1795'de İstanbul'a geldi ve 1 Haziran'da Babiâli tarafından tanındı. Fransa, Nisan ayında Basel (Bale) antlaşmasını yaparak Prusya ile barışmıştı. Verninae, Babiâli'yi başka şekilde bir dörtlü ittifak için kazanmak istiyordu. Burada kuvvetli ve Türklerin saygısını kazanmış olan Prusya, Önemli bir rol oynayacaktı⁴⁸⁶. Fakat Binbaşı Knobelsdorf'un protestosu, bütün bu projenin hiç de ciddî olmadığını çok geçmeden anlatmış oluyordu⁴⁸⁷.

Verninae, Venedik'ten geçerken rastladığı Leh mülteci-leriyle görüşmüş ve bunlara, Rus müstevlilerine ve tiranlarına karşı Türkleri tahrik ederek savaşa sokmak gibi üzerine aldığı güç bir ödevde kendisine yardımcı olmak üzere, itimad ettikleri bir temsilciyi İstanbul'a göndermelerini tavsiye etmişti. Bu fikri benimsiyen Lehliiler, Kont Michael Oginski'ye bu görevi verdiler. Kont Oginski'nin gizli mahiyetini muhafaza edecek olan vazifesi, Osmanlı Devleti ile Lehistan Devleti arasında tam bîr tedafüi ve tecavüzî antlaşma meydana getirmekten ibaretti. İlk önce "Millî otorite" (Autorite nationale) için Moldayva eyaletindeki Botoşani'de, Hotin yakınlarında sığınabilecek bir yer istendi. Fransa İstanbul'da elli milyon kuruşluk bir istikraz temin etmek için* tavassutta bulunacaktı. Leh mültecileri, Fransız silâhları ile teçhiz edilmiş, Fransız topçu subayları komutasında bir ordu vücade getirebileceklerine inanıyorlardı. Kendini göstermiye, parlamaya

⁴⁸⁴ Oginski, M, S. 61.

⁴⁸⁵ Aynı eser S. 197 - 198.

⁴⁸⁶ Türkler bu antlaşmadan memnun değ-iUerdi ve Fransa'nın, himaye ettiği Polonyalılar için hiçbir menfaat koparmadığına. hayret ediyorlardı: Aynı eser, S. 133, karşı. S. 174.

⁴⁸⁷ Zinkeisen VI, S. 880 - 881

çalışan Bonaparte, Osmanlı ordusunu islâh etmek Ödevini üzerine almak hülyasını besliyordu ⁴⁸⁸. Söylendiğine göre Fransa, Leh aslından olan Turski'yi "Türk süvarisi generali" (officier - general de la cavalerio turque) olarak görevlendirecekti ⁴⁸⁹. Lehlileri Kamenice üzerine, Osmanlı ordularını ve donanmasını da Oçakof ve doğuda Gürcistan yolu ile Kırım üzerine yürütmek zamanı gelmiş gibi görünüyordu ⁴⁹⁰. Kont Oginski, sene sonlarına doğru İzmir ve Miha-liç üzerinden İstanbul'a gelerek kendini Yohann Riedel adı ile tanıttı ⁴⁹¹. Bununla beraber Verninac'ın plânı, daha ba-şındanberi ümitsizdi. Gerçi o, padişah tarafından 26 nisanda huzura kabul olundu ⁴⁹² ve deniz üzerindeki Fransız pavyonunun İmtiyazlı durumunu muhafaza edeceği tanındı. Fakat Türkler, bu Fransız elçisini hiç bir zaman ciddiye almadılar. Çok geçmeden yerine atanan Aubert Dubayet, ekim ayında İstanbul'a geldi. Fakat bu da, sefelinin plânını gerçekleştirmek yolunda başarısızlığa uğradı. Bir yanda bunlar olurken, öte yanda da 6 ocak 1796 da Fransız yardımı ile Lehistan'ın hürriyetini kurtarmak amaciyle Krakovi'de yeni bir "konfederasyon" vücade getirildi ⁴⁹³. En sonunda Kont Oginski, o zaman Babîâlî'nin büyük tercümanı rütbesini taşıyan Georg Murusi Ue görüşmeğe muvaffak oldu. Bu görüşme esnasında büyük tercümanın Lehistan'daki şartları ve o-rada iş başında bulunan şahsiyetleri iyi tanıdığına ⁴⁹⁴ ve bedbaht Leh milletine tam bir sempati beslediğine şahit oldu. ⁴⁹⁵ Bu kabul şurasında Verninac da hasır bulunuyordu. Kont Oginski, Rusların kısa bir zaman sonra Memleketeyn'i ilhak edeceklerini, Rumları ayt.klanmıya kışkırtacaklarını ve Türk hâkimiyeti altında bulunan Karadeniz üzerinde de İstanbul'a kadar ilerliyeceklerini söyledi. Büyük tercüman alaylı bir tavırla "bütün bunlar olımcuya kadar Tuna nehrinden daha çok sular akacaktır" diye cevap verdi. Şüphesizki Murusi, bu Lehli'nin ne kadar isabetli konuştuğunu, kehanetini farkedemiyordu ⁴⁹⁶.

Bu arada Lehlilerin o zamana kadar mUliyetcilikleriyle tanınmış millî

⁴⁸⁸ Aynı eser, S. 882: ağustos 1795; VII, S. 747 - 749.

⁴⁸⁹ Hakikaten de Turski İstanbul'a geldi; fakat birkaç ay sonra Oginski (II, S. 142, not 1),, "hiçbir Türk süvarisinin AVniptusulüne göre ata binmediğine" işaret ediyor.

⁴⁹⁰ Aynı eser, S. 103 - 113. Petersburg'daki harp taraftarları partisine mensup bulunan Valcrian Subof, daha o zaman tran'a karşı harekete geçmişti; aynı eser, S. 133 - 134. karş. Hurmuzaki, Suppl. 13, S. 396.

⁴⁹¹ Oniski n, S. 125.

⁴⁹² Aynı eser, S. 132.

⁴⁹³ Aynı eser, S. 180 - 181. 1796 da Fransızların İstanbul'da yaptıkları millî bayram hakkında bak: gene ayna eser, S. 205 - 296.

⁴⁹⁴ Aynı eser, S. 162 vd.

⁴⁹⁵ Un timoln oculaire n'aurait pas pu «tre mieruc informe", aynı eser, S. 171.

⁴⁹⁶ Aynı eser, S. 177 - 178.

parti üyelerinden bir kısmı, Yaş ve Bükreş şehirlerinde toplanmışlar ve, vatanlarını yeniden diriltmek a-macıyla, bir "intikam ordusu" teşkili yolunda çalışmışlardı. Avusturyalılar, yeni kazandıkları Galiçya vilâyetinde asayişin bozulacağından korkuyorlardı. Gerçi Rus konsolosu, asilerin uzaklaştırılması için ısrar ediyordu. Fakat bu yolda alınan bütün tedbirlere rağmen mülteci Leh vatanperverlerinin sayısı günden güne çoğalıyordu. "Polonya ve Litvan-ya orduları başkomutanı (geneial en chef)" olan Dombrows-ki ve Denisko bunların başında bulunuyorlardı. Ancak bunlar, yeni Moldavya Prensi Alexander Kallimachi'den ziyade, genç ve kabiliyetli Eflâk Prensi Alexander Murusi'den himaye görüyorlardı, tki bine yakın insan, Lemberg'deki öğrenciler, gündelikle çalışan işçiler ve esnaf çırakları ile birleşerek savaşı yeniden açmak amacıyla Galiçya'ya gireceklerdi ⁴⁹⁷. Gerçi Rus baskısı neticesi olarak Eflâk Prensi azlolundu; kardeşi olan Bab li tercümanı Kıbrıs'a sürüldü; Reis Efendi de yerini eski Petersburg elçisi Rasih Ahmet Efendiye bırakmak zorunda kaldı. Fakat bütün bunlara rağmen Memleketcyn'de Lehlilerin faaliyetleri ve tahrikleri devam ediyor ve istanbul'da, bir g zdenin n fuzıyla hareket eden annesinin aksine olarak, padişahın Fransız plânlarının hararetli bir taraftarı olduğuna kesin olarak inanılıyordu. ⁴⁹⁸. Verninac'ın yukarda sözü geçen ardası Aubert Duba-, yet, Lehistan'ın kurtuluşunu Memleketeyn'de tertiplemek fikrini selefinden daha hararetli bir surette takip etti. Fransa'nın yeni Bükreş konsolosu General Carra de St. Cyr, Leh mültecilerinin teşkil ettikleri  s   k orduyu zafere kavuşturacaktı. Kendisi ise Avusturya'ya karşı girişilecek bir taarruzu otuz bin kişilik bir ordu ile doğudan, Galiçya'dan detekiiyebileceğini umuyordu ⁴⁹⁹.

İstanbul'da Fransa'nın itibarı, hiç bir zaman bu kadar yüksek olmamıştı. Çünkü Bonapart zaferler kazanarak yukarı İtalya'nın hâkimi olmuş ve Avusturya İmparatorunu çok ağır şartlarla bir barış yapmıya zorlamıştı. Bu durum içinde Avusturya'nın Galiçya'yı, hattâ Moldavya Bukovina-sını geri vereceği bekleniyordu. Rusya, ihtiya Heraklius'un son günlerinde Gürcistan işlerinin düzenlenmesi ile uğraşıyordu. Subof, 1796 da Derbent'i zaptetmişti. Aynı zamanda Rus kıtaları İran'da şahın ordularıyla d ğ  yorlardı. şahın imdadına koşan Fransız subayları, büyük bir sevinç ve

⁴⁹⁷ Aynı eser, S. 246 - 267; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 456.

⁴⁹⁸ Oginski II, S. 197, 206 - 207, 208 - 209, 217 vd.; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 154 - 155, Nr. CCXXXIU; "Acte 3i fragment*" 13, S.

⁴⁹⁹ Benim "Documente Callimachi" I, S. CLXXIX.

minnettarlıkla karşılanmışlardı. İstanbul'daki Fransız mahfillerinde bazı kimseler, Edirne'ye gönderilen Serasker Hakkı Paşa'nın Ruslara hücum etmekle görevlendirildiğine, Hakkı Paşa'nın veya Bursa'da bulunup yalnız Sayda Paşası unvanını taşıyan mâzûl Yusuf Paşa'nın Sadrazamlığa geçirileceğine inanıyorlardı ⁵⁰⁰. Ekim ayının ikisinde yeni Fransız elçisi, Edirne'deki Türk askerlerinden teşkil edilen 2 000 - 3 000 kişilik bir maiyetle İstanbul'a geldi ve hiç tereddüt etmeden vazifesinin "Kırım'ı istirdat ve Lehistan'ı ihya etmek" olduğunu söyledi. Yeni elçinin gelişini kendisi için bir hakaret sayan Verninac'ın çıkardığı engeller yüzünden Aubert Dubayet, üç yıl önce Rus elçisinin yaptığı şekilde törenle İstanbul'a girmek şerefinden mahrum kalmıştı ⁵⁰¹.

Ümidi boşa çıkan Leh temsilcisi, Aubert Dubayet'in tavsiye ettiği şekilde Galiçya'ya taarruz hareketini hazırlamak üzere, kasım ayında İstanbul'dan ayrıldı ⁵⁰². Aynı ayda ihtiyar Çariçe Katherina öldü ve kendi vücudu' ile birlikte, son yıllarda yeniden canlanan "Yunan Projesi" ortadan kalktı. Yerine geçen Çar Paul, Fransız dostu idi ve bazı Lehliler ona büyük ümitler bağlıyorlardı. Lehliler, yeni Çar'-ın Sibirya'ya sürgün edilmiş olan hürriyet mücahitlerini affeden beyannamesini büyük bir sevinç ve heyecanla karşıladılar ⁵⁰³. Artık Lehliler için nefret edilen düşman olarak yalnız Avusturyalılar vardı. Kont Oginski, beş altı bin kişilik Leh taburlarının İtalya'dan Dalmaçya'ya geçmeleri, buradan Macaristan'a saldırmaları ve Memleketeyn'de bulunan Leh vatanperverleri ile birleşmeleri plânı üzerinde Direk-toire idaresi ile anlaştı ⁵⁰⁴.

Bonapart'nin Avusturya İmparatoru ile giriştiği batış müzakerelerinin uzaması ve sonunda bir mütarekeye müncer olması ⁵⁰⁵ dolayısıyla Lehliler'in düştükleri hayal sükûtu üzerine Danisko, ayaklanma düşüncesini yeniden canlandırmak teşebbüsünde bulundu. Avusturya'ya ait Bukovina sınırında ve Moldavya içinde bulunan Boian köyünden hareket ederek Bukovina içine bir akın yaptı. Fakat kısa bir zamanda yenilmesi, Leh mültecilerinin uzun zamandanberi tertipledikleri büyük tasarıları bile, pek çabuk sona erdirdi. Çıkarılan genel afdan sonra mülteciler Öteye beriye dağıldılar ve Moldavya Prensi temmuz 1797 de memleketinde hiç bir Leh

⁵⁰⁰ Oginski II, S. 181, 200, 207, 210; karş. Zinkeisen VI, S. 874; Huimuzaki IX 2, S. 299, Nr. CCCXXXVn.

⁵⁰¹ Oginski II, S. 221 - 222.

⁵⁰² Aynı eser, S. -242.

⁵⁰³ Aynı eser, S. 250 - 251.

⁵⁰⁴ Aynı eser, S. 278 - 280.

⁵⁰⁵ 18 nisan 1797 de İmzalandı.

mültecisi saklamamak emrini aldı. Denisko, Peters-burg'a gitti ve aynı şekilde Dombrowski de  ar Paul' n yardımını kabul etti ⁵⁰⁶. Campoformio Barış Antlaşması, İtalya ve Almanya'da savaşlara bir son verdi (17 Kasım). Bu durum karşısında Galiçya'da yapılacak bir ayaklanma, Fransızlar için faydasızdı ⁵⁰⁷. Babıâli ise, eyaletlerdeki paşaların bağımsızlık uğrunda giriştikleri teşebbüsler yüzünden yeniden tehlikeye düşen i  düzeni korumakla meşgul olmak zorunda idi ⁵⁰⁸.

IV. Selim, Avrupa örneğine göre yeni bir ordu vücude getirmek fikrinden asla ayrılmamıştı. Harp hazinesini doldurmak için her çareye başvurmuş, tütün, kahve ⁵⁰⁹ y n ve ilâh..., hattâ marnken ayakkabıları vergiye tâbi tutmuş. Anadolu tımarlarını yeniden gözden ge irtmiş ⁵¹⁰ ve gerçekten de 175 000 kese altın tutarında bir para biriktirmişti ⁵¹¹. Gerçi Kont Oginski, 1795 de talim ve terbiye g rm g nizam askerlerini değil, yalnız Prusya üniforması giymiş az sayıda Türk askerini bulmuştu; hattâ bunlar, istenen şekilde geçit resmi adımı ile y r d klerinden Fransız olan subaylarından bahşış parası istiyorlardı ⁵¹². Fakat aynı sıralarda Osmanlı donanmasında 7 büyük savaş gemisi, 6 firkateyn ve daha küçük iki gemi bulunuyordu. Bu donanma, "Rus tebaasından ve St. George tarikatı şövalyesi" Katzonis'e karşı savaşmış ve onu Venedik'e ait limanlara, oradan da Rusya'ya kaçmıya zorlamıştı. Bundan başka Malta korsanlarını cezalandırmak için her sene Arşipel sularına giderdi ⁵¹³. Padişah, Fransız uzmanları tarafından meydana getirilen bu donanmanın önünde büyük bir törenle ordusuna geçit resmi yaptırmıştı ⁵¹⁴.

şüphesiz ki 1793 fermanı ile başlanan Nizam-ı Cedit ⁵¹⁵, yani yavaş yavaş avrupalışmak siyaseti, yeni Fransız adetleri ve modasına tutkunluk, İ . Selim'in İstanbul'da yaşıyan Jacobinleri sarayına davet ederek yeni ihtilâl marşları ve oyunları oynatması, o sıralarda yükselmekte olan Bonaparte'in kahramanlıklarına gösterilen sempati ve duyulan hayranlık gibi olaylar, eski geleneğe göre yaşayıp giden ye Tanrı kudretinden Osmanlı halkının

⁵⁰⁶ Oginski II, S. 292 - 293.

⁵⁰⁷ Kars. Aynı eser, S. 274 - 275.

⁵⁰⁸ Aynı eser, S. 291 vd.

⁵⁰⁹ Juchereau de St. - Denis I, S. 114 vd. Kari von Sax, S. 133.

⁵¹⁰ Bak: Zlnketsen VI, S. 869.

⁵¹¹ Aynı eser, S. 874. 1797 - 98 tarihlerinde harp hazinesinin yıllık geliri 60 000 kese İdi ki bu 48 milyon Frank tutarındadır; K. von Sax, S. 134 de Cevdet Efendi'ye göre.

⁵¹² H, S. 141 - 142; karş. Banke S. 86; Kari von Sax, S. 131.

⁵¹³ Sathas, S. 559 vd.

⁵¹⁴ Ofinaki U. 8. 130.

⁵¹⁵ Kari von Sax. 8. 138.

kurtuluşunu bekliyen birtakım Türkleri gücendiriyordu. Şimdi Padişahın Paris ve Berlin'de Ali Efendi ve Neşili Efendi gibi daimî elçileri oturmakta idi. Avrupalılar, Paris'teki eğlence hayatının bütün sırlarını. bilen, şüphesizki hepsi Fransız dilinin inceliklerine vakıf olmayan sempatik Türklerle tanışıyorlardı. Fransa'dan İslâm dinini kabul etmekte hiç mahzur görmeyen bir takım sergüzeştçiler, en mühim siyasi meselelerin iç yüzünü öğreniyorlardı ⁵¹⁶. Eski Osmanlılar, yabancı zihniyetinin bu kadar revaçta tutulmasına ve aynı şekilde Fatih Sultan Mehmet devrindeki gibi sıkı bir merkezîyetçi idareye dönülmesine karşı cephe alıyorlardı. Vilâyetlerde uzun zamandanberi otonom paşaların patriyarkal idaresi altında işlerin son durumunu kavramış olan kimseler ise, padişahın yenilik fikirlerini sempati ile karşılıyorlardı. İH. Selim vilâyetlerde kendine oldukça çok yardımcı buluyor, hattâ halk onu coşkun türkülerle övüyordu ⁵¹⁷.

1794 de padişahın tim arslısı olan kudretli Kara Osman oğlu, ayaklanan Acem Ahmet'i kolaylıkla yenmiş ve yakalamıştı ⁵¹⁸. Fakat "cezaı gerektiren hareketlerinden sonra daima af dileyen" ⁵¹⁹ Üsküdar Paşa'sı Mahmut, 1793 yılı başlarında komşu eyaletlerdeki komutanların gizlice hazırlanarak kendisine hücum etmeleri üzerine, birçok defalar yaptığı gibi bu sefer de zahiren itaat altına girmek suretiyle, kurtulmağa muvaffak olmuştu. Paşalığı kendisinde bırakıldığı gibi daima Hristiyan olan Memleketeyn Prensleri gibi muhtemel olarak ona da istediği bir takım imtiyazlar verilmişti ⁵²⁰. Çok geçmeden aslında dağılı olan eşkiya güçleri ⁵²¹, Kırca'lar, Rumelide soygunculuğa başlamışlar ⁵²² ve 1796 da Yanbolu, Karnabad, Eski Zağra ve Aydos'u yağma etmişlerdi

Bununla beraber İslâhat teşebbüslerinin ve devletin birliği için sarfolunan gayretlerin en büyük düşmanı, eskiden

olduğu gibi şimdi de Pazvantoglu idi. O, Sırbistan'daki yeniçeriler ve 1792 de dağılmış bulunan ordudan ayrılan birçok serseri güçleri ile birleşerek, daha 1796 güzünde, padişahın otoritesini yeniden tanımak için

⁵¹⁶ Oginiski'de adı geçen İbrahim, bunlardan biri idi. Bu adam Rus menfaatine olmak üzere casusluk yaparak Leh planlarını çalmak için bir mezarlığa girmişti. Kars.. PouquevUle'in (Voyage en Mordee) de tasvir ettiği Türkler.

⁵¹⁷ Aynı eser, İtalyanca'ya tercümesi III, Milano 1816, S. 49.

⁵¹⁸ Dallaway, Constantinople anclenne et moderne O, Paris, an VII, S. 92. vd.; Kari von Sax, S. 135.

⁵¹⁹ Macmud-Paasâ, uomo turbolento, alternava sempre una condotta riprensibile coUe suppUche di perdono"; 1793 tarihli Venedik raporu; HurmuzaM DC3, S. 272, Nr. CCCXXVT.

⁵²⁰ "Acte st fragmentç" Ü, 8. 350, Nr. 2.

⁵²¹ Kari von Sax. S. 135 - 136; Jİrecek, S. 282 vd.

⁵²² HurmuraJd 1X2, S. 276, Nr. CCCXXXI. (1OT> Kart von S»x, 8. 186.

şart olarak, Vidin Paşalığı istedi ⁵²³. Aynı yılın yazında ona karşı gönderilen hükümet kitaları, hiç bir başarı kazanamadılar. Pazvantoglu, büyük bir bağış karşılığı olarak Fransız elçisini İstanbul'da kendi lehinde çalışmak için kazanmaya muvaffak oldu. Elçinin bu yolda bir teşebbüsü üzerine Reis Efendi, "Devletin ve islâmlığın düşmanını yok etmek için" her çareye baş vurulacağını bildirdi. Fakat Pazvantoglu'nun kitaları, daha şimdiden Niğbolu, Selvi ve Pazarcık Önerine gelmişlerdi. Silistre ve Ibrail Ayanları, Pazvantoglu'nu baş olarak tanımışlardı. Cesur Bosna'lılar, ona sadık kalacaklarına yemin ettiler. Rusçuk, kendi emniyetinden korkmağa başladı, ilk Kırçahlar, Eflâk'de Craiovâ'ya kadar sokuldular. Paz-vantoglu'nun adamları, Orsova'yı, Zitşovi'yi ve Eflâk'de Turnu'yu zaptettiler ⁵²⁴. Açıktan açığa ayaklanan bu a-dama karşı ertesi yıl, 1798 de Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın komutasında olarak 40 000 kişilik bir ordu gönderildi. Hüseyin Paşa filosunu Tunaya soktu. İstanbul'daki kahvehanelerde Pazvantoglu, Padişahın ayaklar altına almış bulunduğu ⁵²⁵ eski gelenekleri yeniden kuracak kurtarıcı olarak Övülürken kendisi, daha mart ayında Vidin içinde hemen hemen tamamiyle kuşatılmış bir durumda idi ⁵²⁶. Babiâli, bu iç savaştan herhangi bir şekilde bahsetmeyi halka yasak etmişti ⁵²⁷. Kaptan Paşa muhasara eden orduya komuta ediyordu ve Babiâli'ye zafer haberleri gönderiyordu. Fakat Pazvantoglu, Belgrat, Bosna ve Arnavutluk - Ali de bunların içinde idi ⁵²⁸ - paşalarından başka 24 paşa ile de birleşerek hareket etmelerine rağmen, Kaptan Paşa'nın bütün hücumlarına başarı ile karşı koyuyordu. Kaptan Paşa sonbaharda geri dönmek zorunda kaldı. Geriye bıraktığı iki komutan, kış aylarında Rumeli'yi ve en çok tehlike karşısında bulunan Bulgaristan'ı, muzaffer âsiye karşı koruyacaklardı. 1796 da komutanlık yapmış olan Rumeli Valisi Kütahyalı Ali Paşanın, kılınç elinde olduğu halde, Serasker'e karşı gelmesi gibi hareketleri yüzünden şüpheli görülerek idam olunması ile başarısızlık âmilinin ortadan kaldırıldığı

⁵²³ Ranke, S. 94.

⁵²⁴ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 169 - 170; 13, S. 475 - 476, Nr. CVI; karş. aynı eser S. 476, Nr. CVII; S. 479, Nr. CIX, S. 486, Nr. CXV; S. 483; Papiu II, S. 185 vd. da Dionysius; Pouqueville; Photeinos II, Wien 1818, S. 378 - 379.

⁵²⁵ Bununla beraber Pazvantoglu, 1796 da İslâhat teşebbüslerini destekliyeceğini Yadetmişti: "Il a offert d'y (â Vidin) opGrer lui-mâ-me la reforme des vieilles instrutiona militaires pour le maintien des-elles il avoit pousse" â la revolte"; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 137. Nr. CCXII; gene bak. X.. Olivier, Voyage dans l'empire othoman I, Paris, an 9, S. 114 vd.

⁵²⁶ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 189, Nr. CGLVm, karg. Zinkeisen VH, 5223 vd.

⁵²⁷ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 189, Nr. CCLXIV.

⁵²⁸ Aynı eser, Suppl. I 3, S. 527, Nr. CXLİ; S. 533, 535.

gösterilmek istendi ⁵²⁹. Kaptan Paşa, aynı devlet adamları tarafından sevilmiyen bir şahsiyetti. Kısa bir müddet Bükreş'te kalarak burada aşırı hareketleri ile Boyarları isyana sevkettikten sonra İstanbul'a döndü. Âsi'nin kafasını getireceği yerde, onun Sırbistan'da otonom bir bey olarak tanındığı takdirde efendisi olan padişah ile en dürüst şekilde münasebetlerde bulunacağı yolundaki teklifini getirdi. Eskiden Imbrahor unvanı verilmiş olan Pazvantoglu, Vidin'-de bundan böyle padişahın tâyin edeceği bir paşanın bulunmasına razı olmuyordu ⁵³⁰. «Nazırlardan üç kişinin kendisine teslim veya İstanbul'da idam olunmaları, fakir ahaliden az vergi alınması ve yeniçerilerin bütün şehirlerde muhafızlık yapmak hakkına sahip bulunmaları ⁵³¹ gibi sözde eskiden ileri sürdüğü isteklerden vazgeçiyordu. Yeni Eflâk Prensi Georg Hançeri'nin idam edilmesi, Pazvantoglu'nu memnun etmişti. Çünkü, sırf korkunç Seraskeri memnun etmek ve onun kalabalık askerine gereken yiyeceği sağlamak için yeni bir vergi çıkarmış olan bu Prens, Pazvantoglu'nu bastırmak amacıyla padişahın giriştiği harekette çok sadı-kane hizmetler görmüştü ⁵³². Eflâk'ın, yeni hükümdarı (1799 danberi) Alexander Murusi, Vidin Paşa'sının kuvvetini doğru olarak görüyor ve kendi durumunu ona göre ayarlamasını biliyordu

Böylece Ali Paşa'nın hükmü altında bulunan Arnavutluk ile daha bazı Anadolu eyaletleri gibi, Batı Bulgaristan'ın bu köşesi de bir çeşit himaye bölgesi haline gelmişti. Mağlûp ettiği m. Selim adına Vidin Paşalığı yapan Pazvantoglu'nun elindeki ordunun aylık ücret masrafı 1500 000 Ura tutuyordu. Bu ordu 30 000 kişiden teşekkül etmekte ve içinde yeniçeriler, Boşnaklar ve 12 000 süvari bulunmakta idi. Pazvantoglu, vücutça zayıf, soluk benizli olup müptelâ olduğu verem hastalığı ile mücadele etmekte idi. Her tarafa korku salan bu tiran, din ayrılığı gözetmeksizin «fakirlere karşı tam bir adaletle hareket ediyordu. Birçok kimseler ona hayran kalıyor ve onu seviyorlardı. Sarayında ihtişam ve tantana yoktu. Sade bir elbise taşıyor ve bu kıyafetle etrafındakilerden ayrılırdı. Çağdaşlarının Arnavutluk'ta muhteşem saraylar yapmak ihtirası kendisinde yoktu. Bununla beraber Vidin kalesini, belki de Fransız ve Leh mühendislerinin yardımı ile ⁵³³, birinci

⁵²⁹ Aynı eser, S. 383 not; Ranke, S. 94 vd.

⁵³⁰ Aynı eser, Suppl. 12, S. 197 vd.; 13, S. 507, Nr. CXXIV; karş. aynı eser, S. 544, Nr. CLIX; S. 545; Dionysius der Ekklesiarch; Papiu n, S. 195 - 196 da; Photeinos H, S. 391 vd.

⁵³¹ Hurmuzaki, Suppl. X 3, S. 484; karş. Phsteinos II, S. 382 not. İstanbuldaki yangınlar ve "Biz Padişahımızı artık istemiyoruz" ibaresini havi pusulalar, bak. Hurmuzaki, Suppl. I 3, s. 509.

⁵³² Aynı eser, Hançeri, tabii olarak, Kaptan Paşa aleyhinde Babıali'ye de şikayetnâmeler yollanmıştı; Photeinos II, S. 393 vd. {(118) Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 203. Nr. CCLXXXVIII.

⁵³³ Aynı eser, S. 191, Nr. CCUCVH; 13, S. 609.

derecede modern bir tahkimli mevki haline girmişti. Pazvantoğlu, yemeğini bile kendi e-liyle hazırladığı annesi ile, Mora Piskoposu Gregorius⁵³⁴ ve bir de Fransız tebaasından ibaret olan bir cemiyette gayet ihtiyatlı bir hayat s r yordu⁵³⁵.

Pazvantoğlu'nun yükselmesine ve mevkiinin sağlamlaşmasına âmil olan olay, Babiâli ile Fransa'nın aralarının açılması olmuştu. Bunun sebebi, yalnız masalların vatani olan Mısır'da kendi şahsı etrafında parlak bir efsanenin teşekkülünü arayan Bonaparte'in macera aramak hevesi değildi; herşeyden önce, yeni Fransız rejiminin kendi zaafını örtmek ve Campoformio barış antlaşması ile yaptığı fetihler dola-yısıyle büyüyen menfaatlerini korumak amaciyle güttüğü genişleme siyaseti idi.

1797 de Venedik Devleti ortadan kalkmıştı. Tarihi zaferlerle dolu olan bu eski Cumhuriyet, son bir savaş yapmak teşebbüsünde bile bulunmaksızın, şimdi Fransız Cumhuriyeti ordularının başında bulunan bir İtalyan'ın, yani Napoleon' un tek bir işaretine uyarak haritadan silinmiş gitmişti. Fakat Bonaparte, Adriyatik Denizi kıyılarında Venedik'ten aldığı bütün toprakları Avusturya'ya bağışlamıya hazır bulunuyordu. İşte bu durum istanbul'da büyük bir memnun-suzluk uyandırmıřtı⁵³⁶. Napoleon, kazandığı yeni zaferlerden sonra ne Venedik'i ve ne de bu Cumhuriyetin sömürgeleri olan İstria, Dalmaçya ve Bocche di Cattaro'yu almıştı. Fakat hiç olmazsa Butrinto, Par-ga, Preveza ve İyonya adalarını Fransa için almış ve Paris'teki Direktuar idaresine vermişti. Bu olay, on yıl kadar önce en cüretli bir siyaset adamının bile hayalinden geçmiyecek kadar durumu değiştirmişti. Rumlar, şüphesiz başka bir maksatla olmakla beraber, uzun zamandanberi Ruslar tarafından bir ayaklanmıya tahrik edilmiş ve hazırlanmışlardı. Viyana'da oturan ırkdaşları, herkesten önce Yunan Marsaillaise'inin müellifi Rhigas, po-poler  si Pazvantoğlu adına ayaklanmak için ateşli beyannameler yolluyorlardı⁵³⁷. Yeni komutanlar, işte böyle nazırlanmış olan Rumlara, hürriyet için ve bütün tiranlara karşı savaş, devrinin açıldığını söylüyorlardı. Hiçbir zaman rahat durmıyan, fakat bilhassa son zamanlarda Katzonis'e karşı yapılan savaşlar yüzünden tahrik edilmiş olan Mai-not'larla daima daha sıkı münasebetlere girişiyorlardı. Ya-nıbaşlarında

⁵³⁴ Photeinos D, S. 333 not

⁵³⁵ Hurmuzak , Suppl, 13, S. 482 - 483. Nr. CX ; kars. Dio-nysiu* der Bkklesiorch: Papiu II, S. 188 vd. Photeino  II, 3. 380 vd. t* not

⁵³⁶ Zlnkeisen VII, S. 17. Avusturya, Catt ro ve Castelnovo'yu işgal ettiği zaman, Karadag'lılar Budua ve Pastrovic bölgesini kendi-larına malettiler; aynı eser, S. 24.

⁵³⁷ Hurmusak , Suppl. 18, 8. 484.

dikilen Fransız Cumhuriyetinin üç renkli bayrağını, bu enerjik dağlılar, kendi hürriyetleri için kutsal bir sembol olarak görüyorlardı

Tabii olarak Yakın - Doğu'da Fransız siyaseti ve Cumhuriyetin başında bulunanlar, Pazvantoğlu ayaklanmasını büyük bir ilgi ile takip ediyorlar ve bunu menfaatlerine uygun buluyorlardı. Osmanlı Devletinin mukadderatı tâyin edilmiş gibi görünüyordu. Kendi içinde tefessüh etmiş, korunma araçlarından mahrum, iç tehlikeleri her gün biraz daha artan bir devlet, daha kısa bir müddet önce Avrupa işlerini istedikleri gibi yönelten mutlak devletleri kökünden sarsacak derecede müthiş fırtınalara karşı nasıl dayanabilirdi? Rusların doğu ve bilhassa Avusturyalıların batı eyaletlerde yerleşmeleri âcil bir tehlike olarak sayılıyordu. Bu durum karşısında otonom Pazvantoğlu Paşalığı, Avusturya'nın Sırp ve civar bölgeleri, muhtemel olarak ilhak etmesine engel olabilir sayılıyordu. Hattâ Avusturya subayları, Padişah kuvvetlerinin Vidin'i almalarına yardım etmeleri için Osmanlı hizmetine çağırılmışlardı ⁵³⁸. Bundan başka Pazvantoğlu, askerî kabiliyeti ile göze çarpıyor ve tatbik ettiği oldukça devrimci metotları ile Fransa'nın sempatisini kazanmış bulunuyordu. İstanbul'daki "tirana" karşı gelen bu cüretli sergerdenin hakikatte eski geleneklerin müdafii olduğu, buna mukabil padişahın Avrupa göreneklerine meftun bulunduğu keyfiyeti, Fransız Cumhuriyetinin elçileri ve konsoloslarını pek' az rencide ediyordu. 1797 de Dubayet, "bu tecrübeli a-dam günün birinde ya Osmanlı Devletini idare edecek veya haince öldürülecektir" diyordu ⁵³⁹. Fransız İçişleri Bakanı Talleyrand ise, "eğer bir gün Pazvantoğlu'nun yok edilmesi mukadder ise, bunun mümkün olduğu kadar geç yapılmasını" uygun buluyordu ⁵⁴⁰. Fransa Arnavutluk sahille-riyle İyoniyen adalarını almıştı; Mainot'ları himaye ediyordu ⁵⁴¹; Korfo'daki Fransız kuvvetlerinin Komutanı General Gentili, şimdi Ohrida'ya da sahip bulunan ve üç renkli Fransız bayrağının Yunanlılara dağıtıldığını Babiâli'ye haber vermesine rağmen Napoleon'un "çok muhterem dostu" olan ⁵⁴² Ali Paşa ile, sıkı münasebetler idame ediyordu.

⁵³⁸ Hurmuzaki, Suppl. I 3, S. 529.

⁵³⁹ "Il ajaufait que cet homme si instruit g:ouvernerait un jour l'Empire ottoman ou serait assassine", aynı eser, Suppl. 12, Si 192 -193, Nr. CCLXIX.

⁵⁴⁰ "Le Directoire ne verrait pas sans satisfaction les succes de Pasaavan Oğlu, bien loin de s'y opposer. H lui importe du moins que, si cet insurgé doit succomber sous les effort de la Porte, ce soit le plus tard possible"; Bükreş'teki Fransız Konsolosu Flûry'ye yazılan 17 şubat 1798 tarihli mektup; Hurmuzaki. Suppl. 13, S. 492.

⁵⁴¹ Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopûli en Grece, pendant les amfés 1797 et 1798 , London 1800, 2 cilt; Zinkeisen VI, S. 883; karşı. aynteser, VII, S. 34 - 35.

⁵⁴² Lavalette ve -daha' Sonra oasus tiryek tevkif ettirdiği Rose, onu ziyafet etmek zorunda kaldılar; Mendelssohn - Bartholdy, S. 94 95.

Ve nihayet yanındaki Fransız müşavirinin Fransız menfaatlerini koruduğu⁵⁴³ Pazvantoğlu'na, doğrudan doğruya yardım ediyordu. İşte bütün bunlar sayesinde Fransa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının batı kısmı üzerinde üstün bir nüfuz elde etmiş ve bununla da bu kadar dalgali bir zamanda hiç de imkân dışında görülmiyen Osmanlı Devletinin paylaşılması halinde, birtakım Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia edebilecek bir duruma girmişti.

Bonaparte'in Mısır seferini de, sırf macera peşinde koşmak için girişilmiş bir hareket olarak kabul etmek doğru değildir. Osmanlı Devletinden hemen hemen tamamiyle çözülmüş olan bu eyaleti daima genişliyen Fransız ticaretine sağlamak arzusu, daha on yıl önce ifade edilmiş ve bu yolda İngiliz rekabeti de aynı zamanda kendini göstermişti. Her büyük devletin görüş alanının genişlediği bir zamanda Fransa Cumhuriyeti, İngilizleri Afrika'nın kuzey 'ayısından uzak tutmayı zarurî buluyordu. Buralarda kendi başlarına kalmış olan Memlükler, bir Avrupa ordusuna karşı koyacak durumda değillerdi. Aynı şekilde İstanbul da Ruslar'a ve Balkan yarım adasının batı sahilleri Avusturyalılara karşı korunu-lamazdı. Hakikatte mesele, doğuda Venedik hâkimiyetini çok daha geniş bir ölçüde ihya etmekten başka bir şey değildi. Yunan aslından Konstantin, İngiliz plânlarını pek açık olarak şu sözlerle tasvir etmektedir: "İngilterenin amacı" Baltıf Denizinden Akdenize kadar ticaret imtiyazını kencline sağlamaktır; aynı zamanda Avrupa'daki toprakları İte Malabar sahillerindeki ticaret istasyonları arasında doğrudan doğruya bir bağ kurmak için, Girid'e, belki de Mısır'a hâkim olmak gayesini gütmektedir⁵⁴⁴.

1798 yazında Türk kuvvetleri ve Kaptan Paşa komutasındaki bütün donanma Vidin'e karşı başarısız hareketlerde bulunurken, İngiltere'ye karşı bir hücumla hazırlanır gibi görünmüş olan Bonaparte'in, Arşipel sularına gitmek a-macıyla 19 mayısta Toulon limanından çıktığı haberi İstanbul'a gelince herkeste büyük bir hayret uyandı. Fransız donanması, 13 büyük savaş gemisi, 14 firkateyn ve bunlardan başka büyüklü küçüklü 400 parça gemiden teşekkül ediyordu. Bu donanmanın içinde en muktedir generallerle beraber 25000 kişilik bir kuvvet bulunmakta idi. 21 Haziranda

⁵⁴³ General Carra de St., - Cyr garip bir projeden bahsetmektedir. Bu projeye göre Leh mültecileri ile Pazvantoğlu, 1797 de Avusturya'ya hücum ettirileceklerdi; "Acte şi fragmente" II, S. 358 - 359

⁵⁴⁴ "Le but de l'Angleterre est de attribuer le monopole du connerce depuis la Baltique justy'a la Méditerranée; elle a en meme teps en vue de l'emparer de Candée, peut • «tre même de VEgypte, pour «tabir une eapece de contiguit* de ses Etats de l'Europe avec se* ftabÜMemenU de la coU du Malabar"; Hurmuzaki, Suppl- Z 3. 8. 403.

Bo-naparte, Malta adasını işgal etti. Bu seferden güdülen amacın, Akdenizi korsanlardan temizlemekten başka bir şey olmadığı hakkında Babiâli'ye teminat verildiğinden , Malta'mn işgal haberi İstanbul'da ancak memnurluk uyandırdı . Fakat daha temmuz başlarında İskenderiye, hiç beklenmeden gelen Fransız fatihinin eline düşmüştü. Kahi-re'ye girmek için de Hayber ve Ehramlar muharebelerinde Memlûk süvarilerini kuvvetli Fransız ateşi ile dağıtmak kâfi gelmişti. Ancak birkaç bin kişi zayıat veren Cumhuriyet ordusu, daha temmuz ayı bitmeden, Mısır'ın başkentine girdi. Beylerin başında bulunan Murad, Nubya'ya; İbrahim ise Suriye'ye kaçtılar.

Bu arada İngilizlerle Ruslar, Fransız generalinin en çok ihtimal içinde görülen niyeti hakkında Babiâli'ye bilgi vermişlerdi. Eflâk Beyi, Fransızların Mısır'a bir çıkarma yapmak ihtimalini ileri sürerek, bu önemli Afrika sömürgesini müdafaa etmek için Kaptan Paşa'nın yakında geri çağırılacağından bahsediyordu ⁵⁴⁵. İstanbul'da alelacele toplanan nazırlar heyeti, kesin bir karar vermekten çekiniyordu. Padişah'tan hiç memnun olmıyan ve henüz 22 yaşındaki yiğeni şehzade Abdülhamid'in hizmetlerini padişaha karşı istismar eden İstanbul halkının ayaklanmasından korkulduğundan, gerek Mısır'ın işgali ve gerekse Pazvantoglu'nun basanları haberleri gizli tutuldu ⁵⁴⁶. Büyük bir kıyasetle hareket eden Bonaparte, İskenderiye limanında duran Osmanlı gemilerini batırmam ıstı; Türk hükümeti tarafından cezalandırılmaksızın bu memleketleri gasbetmiş olan ve çok kere Fransa'ya da büyük zararları dokunmuş bulunan küstah asilerden Babiâli'nin intikamını almaktan başka bir amaç gütmeydiğini ehemmiyetle beyan ediyordu. Kurnaz Talleyrand'ın idaresi altında Fransız diplomasisi de "Fransa'nın eski ve sadık dostuna", eylül sonlarına doğru, istenen izahatı veriyordu ⁵⁴⁷.

Öte yandan uzun zamandanberi sınır boyuna çok sayıda asker yığan Rusya, küstahcasına barışı bozan Fransa'ya karşı hemen harp ilân etmediği takdirde, Memleketeyn'i işgal etmekle Babiâli'yi tehdit etti ⁵⁴⁸. Bizzat

⁵⁴⁵ Hurmuzaki, Suppl. 13, S. 533.

⁵⁴⁶ Aynı eser S. 530, Nr. Cin; S. 546, Nr. CLXTI; S. 558.

⁵⁴⁷ "La Porte se meprendrait bien gravement si elle s'obstinait à regarder nôtre descente en Egypte comme un acte d'hostilite exerce contre elle. Ce n'a jamais etô l'intention du Divan, qui verra toujours dans le gouvernement ottoman un ancien et fidele ami de la France. Mais il ne pouvait plus tolĆrer les vexations et les outrages dont depuis trea longtempa les beys accablaient noa concitoyens. Plualeura foU noua en avons demende* juatice: soit dâfaut de mayens, soit manque de bon volontĆ, la Porte ne nous l'a jamaia accordee. ti etait naturel que moru le fissions noua - meme"; aynı eser, S. 193. Nr. CCLJOC

⁵⁴⁸ Aynı eser 12-, aynı yer.

Talleyrand, Fransız elçisi olarak İstanbul'a gelmeyi vadettiği ⁵⁴⁹ halde, şüphelerin giderilmesi için sabırsızlıkla beklenen bu elçi bir türlü gelmiyordu ⁵⁵⁰. Bunun neticesi olarak daha ağustos ayı bitmeden, gerek Dubayet'nin ölümünden sonra

Fransa'yı İstanbul'da temsil eden Ruffin, gerekse Bükreş, Yaş ve bütün Osmanlı ülkesindeki konsoloslar, aynı surette bütün Fransız tebaası tüccarlar tevkif olundular ⁵⁵¹. Babiâli, bu hareketinin sebebi olarak "bütün Osmanlı ve Yunan gemilerinin" İskenderiye limanında müsadere edilmiş olmasını gösteriyordu ⁵⁵². Halbuki hakikatte Babiâli'ye böyle bir karar almak cesaretini vereh olay, İngiliz amirali Nelson'un 1 ağustos günü Fransızlara karşı İskenderiye Ö-nünde kazandığı büyük zaferdi. O gün İngiliz filosu, Fransız amirali Bruey'in bütün donanmasını yoketmiş ve bu suretle Bonaparte ordusunun, üssü ile bağı kesilmişti.

Böylece Babiâli, 4 eylülde, şanlı padişahlardan kalma mirasın bir parçası olan önemli bir eyaletini elinden almiya kalkışan ve "sureti hakdan görünen hilekâra" harp ilân etti. Yunan prenslerinden olup o zaman Babiâli tercümanlığında bulunan Hypsilantes tarafından kaleme alınan ⁵⁵³ bir beyanname 11 eylülde yayınlandı. Bu beyannamede, Mekke ve Medine'nin gelirlerini azaltan kurnaz düşmanı defetmenin bütün İslâmlar için kutsal bir ödev olduğu belirtilmekte idi. Sosyal ve devlet düzenlerini bozan Fransızların, bütün Avrupa'nın menfaatine olmak üzere te'dip olunmağı hak ettiklerine işaret olunmakta idi ⁵⁵⁴. Rusya ile teda-füî ve taarruzî bir ittifak, dostluk ve sonra bir silâh kardeşliği, zaferi garanti edecekti ⁵⁵⁵. Beş Rus firkateyni, yedi büyük savaş gemisi ve altı korvet, General Martinof'un komutasında olarak İstanbul limanına girdi. Bu Rus filosu, dost Osmanlı Devleti'nin başkentini Fransız taarruzuna karşı koruyacaktı ⁵⁵⁶. Söylemeye hacet yoktur ki bu filo, pek acıklı bir durumda idi. Gemideki mürettebatın çoğunu Rumlar teşkil ediyordu. Babiâli, İstanbul'daki disiplinsiz Rumları Rus İmparatorunun gemilerinde hizmet görmek üzere sevk etmek için bütün tertibatı alıyordu ⁵⁵⁷.

⁵⁴⁹ Zinkeisen VI, 3. 885.

⁵⁵⁰ Kars. Hurmuzaki, SuppL 13, S. 645.

⁵⁵¹ Aynı «ser, S. 539, Nr. C1.V; Pouqueville.

⁵⁵² Hurmuzaki, SuppL 13, S. 541, Nr. CLVII.

⁵⁵³ "Acte şi fragmente" II, S. 360, Nr. 2.

⁵⁵⁴ Zinkeisen'de bundan alınma uzun parçalar, VI, S. 886 - 887.

⁵⁵⁵ Hurmuzaki, SuppL 13, S. 544, Nr. CLX.

⁵⁵⁶ Aynı eser S. 547, Nr. CLXH; S. 550. karş. S. 552 de Kızlar-agasının yeniden kendini^zetürlemesi hakkında.

⁵⁵⁷ Aynı eser, S. 558.

Osmanlı komutanı Kadir Bey ile Rus komutanı Uçakof-un kardeşleşmiş sancakları, çok geçmeden İyoniyen adaları önünde dalgalanmaya başladı. Burada müttefik donanma için çabucak bir araya toplanmış kuvvetler bekliyordu. Gerçekten de "Tanrıya hakaret eden ve sadakatten ayrılan,, Cumhuriyetçileri oradan kovmağa muvaffak olundu. Daha 1798 yılı bitmeden Kefalonya, Zante, Santa-Maura ve Cerigo adaları, müttefiklerin eline geçti. Buralarda bulunan çok az sayıda Fransız askerleri, pek gevşek bir mukavemet göstere-bildiler. Fakat Fransız Generali Chabot'un müdafaa ettiği Korfu şehrine, Ruslarla Türkler ancak 2 mart 1799 da girebildiler. Ali Paşa. Fransızların Arnavutluk'ta işgal etmiş oldukları yerleri Arta piskoposu ile anlaşarak zaptetti. Burada da Doğu rahipleri, "Tanrıyı inkâr eden" Fransızlara karşı çalışıyordu. Ali Paşa, daha o zaman gözlerini Santa - Maura'ya dikmiş ve Korfu üzerine yapılan taarruza iştirak etmişti. Fakat Parga'yı işgal etmek istediği zaman Uşakof araya girdi ⁵⁵⁸. Tıpkı İl Mehmet zamanında olduğu gibi şimdi de Kadir'in komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, Brin--dişi, Otranto, hattâ Napoli önünde göründüler. Burada Ruslar, tahtından atılmış olan kiralın haklarını müdafaa ediyorlardı ⁵⁵⁹. İstanbul Patriği, bütün Hristiyanları Cumhuriyete karşı girişilen imha savaşıma iştirake çağırırdı . O zamana kadarki rejime taraftar olan bütün Rumlar, merhametsizce öldürüldüler ve malları yağma olundu. Korfu'da esir alınan Fransızlar ise, yaya olarak İstanbul'daki zindan yolunu tutmak zorunda bırakıldılar. Ruffin, Flûry ve o zamana kadar başta bulunmuş olan başka şahsiyetler, Sinop, Amasya ve benzeri yerlere sürgün edilinceye kadar aynı zindanda yatmışlardır. Yorgunluktan yürüyemiyen Fransız e-sirlerinin kelleleri uçuruluyor, fakat bu kafalar için vaad o-lunan mükâfatı bu işi yapana sağlamak için, büyük bir ihtimamla saklanıyordu. Michael Sutzo gibi Fransız dostları da, tıpkı 1797 de Kıbrıs'ta bulundurulmuş ⁵⁶⁰ eski tercüman Georg Munisi gibi, sürgüne gitmek zorunda kalıyorlardı. Ruslarla sıkı münasebetlerde bulunan Alexander İpsi-lanti'nin oğlu Konstantin ⁵⁶¹, şimdi Babilî'de tercüman sıfatıyla büyük bir nüfuz sahibi idi ve 1799 da Moldavya Prensiğine getirilinceye kadar bu görevde kaldı ⁵⁶². Alexander Munisi, Bükreş'te öldürülen Hançeri'nin mirasına konabilmek için, şimdi

⁵⁵⁸ Zinkeisen VII, S. 38 vd.; Mendelssohn-Bartholdy, S. 95 vd.

⁵⁵⁹ Zinkeisen VII, S. 88.

⁵⁶⁰ "Acte gi fragmente" n, S. 357. Xr. 2.

⁵⁶¹ Onun hakkında Knobelsdorf'un zikrettiği bir hatıraya göre kendisi, her iki İmparatorluk hükümetinden sakınmasını Babilî'ye tavsiye etmişti, U. S. 356.

⁵⁶² Bak: benim "Documente Calliir.achi" I, S. CLXXXH; "Acte si gragmente" ET, S. 360, Nr. 3.

İstanbul'da önemli bir şahsiyet olan Ko ibey ile barışmak yollarını aramak zorunda kaldı. Arkadaşı Şeyhülislâm ile birlikte Rodos'a sürgün edilen ⁵⁶³ Sadr zamn yerine gelen eski Sinop Paşası Yusuf Paşa, Rusların elinde adet  bir oyuncak haline geldi ⁵⁶⁴. Haklı olarak Fransa hükümeti, Türkiye'nin bir Rus vilâyeti haline geldiğini ve "ancak bu sıfatla ona muamele edilmek gerektiğini" iddia ediyordu ⁵⁶⁵.

23 aralık 1798 de Babiâli ile Rusya arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, esasında karşılıklı yardımdan başka hiçbir bağlantıyı ihtiva etmiyordu ⁵⁶⁶. Padişahın Berlin'deki yeni temsilcisi Mehmet Esat Efendi ⁵⁶⁷ Prusya'nın da bu ittifaka girmesini sağlamak ama-ciyle teşebbüse geçmek için talimat aldı . Bundan sonra 5 ocak 1799 da da Osmanlılarla ingilizler arasında bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmanın esas amcı, Frnsanın yakın doğu ticaretini mahvetmekten ibaretti. Aynı yılda Napoli ile yapılan bir antlaşmanın tabi  olarak ancak t li derecede bir önemi vardı. Fakat Rus  arı ile husule getirilen silâh arkadaşlığı, Babiâli'ye hiçbir fayda sağlamıyordu. Aralık ayı sonlarında Bonaparte Suriye'ye de hücum etmeğe ve Memlûk Beylerinin on yıl önce burada yarattıkları kahramanlıkları yenilemeğe muvaffak oldu. Bununla beraber Fransız komutanı, Gazze ile Yafa'yı zaptettikten sonra Akkâ'da gösterilen  etin mukavemet sayesinde durdurulabildi. Zalim Cezzar, veba salgınına tutulan Fransız ordusunun bütün gayretlerine karşı marttan mayısa kadar Akkâ'yı müdafaada devam etti. Fransız komutanının dehası ise tamamiyle yabancı bulunduğu bir muhitin şartları içinde hiç bir iş g r-miye muvaffak olamadı. Suriye'de hüküm süren bir Osmanlı Paşası, Kalyanın fatihinden, Alman imparatorunu yenmiş olan büyük askerden, Avrupa'nın şanlı harp kahramanından daha talihli idi.

Bonaparte Mısır'a d nd ğu zaman Memlûk süvarileri yerine 20 000 kişilik bir Osmanlı kuvvetine rastladı. Çoğu yeniçerilerden ve Karaosman Oğlu ile  apanoğlunun Anadolu'daki malik nelerinde toplanmış süvarilerden teşekkül e-den bu kuvvet, daha önce Tuna boylarında savaşmıştı ⁵⁶⁸. Bonaparte, Abukir'de verdiği bir meydan muharebesinde bu

⁵⁶³ Hurmuzaki, Suppl. 13, S. 558

⁵⁶⁴ Aynı eser, S. 546, Nr. CLXI.

⁵⁶⁵ "la. turquie doit fitre aujourd'hui regard e comme une pro-vince ruase. Si la Porte ne revient paa - et il faut le croire - de son e"garoment, la R publique sera done forc e d'agir"; aynı e sr Suppl. 12, S. 197. Nr. CCLXXV. a

⁵⁶⁶ Zinkelsen VII, S. 47 vd.

⁵⁶⁷ Selefi Aziz Efendi idi. Babiâli, Londra'da da bir temsilci bulunduruyordu; aynı eser, S. 18; karş. S. 27.

⁵⁶⁸ Kara, Photeinos, II, S. 385 - 386.

orduyu dağıttı (temmuz). Bundan sonra ağustosta Fransa'ya döndüğü zaman, tecrübeli ve becerikli 20 000 kişilik bir ordu Kleber'in komutasında olarak Mısır'da kaldı. Daimi olarak Mısır'da yerleşmek için beslenen bütün ümitlere, Memlûk Beylerinin yerlerine geçmiş olan" subayların bütün şahsî menfaatlerine ⁵⁶⁹ rağmen bu askerler, hastalıktan mahvolmağa ve İngilizlere esir düşmeğe mahkûm idiler. Babıali, ekim ayında birkaç bin yeniçeriye İngiliz gemilerine lifleri hakkında gene aynı eser, S. 20 vd. bindirerek yeniden Mısır'a gönderdi. Fakat bunlar da evvelki sefer gelen arkadaşlarının akıbetine uğramaktan kurtulamadılar ⁵⁷⁰. En sonunda bizzat Sadrazam Suriyeye gitti ve burada Babîâli'nin hâkimiyetini yeniden tanıttı. El-Aris'te bulunan az sayıda Fransız askerleri, ahali tarafından parçalanarak yok edildiler ⁵⁷¹.

İngilizlerin yakın doğudaki komutanı Sidney Smith ile Fransa arasında girişilen müzakerelerden bir netice çıkmadı. 28 ocak 1800 de Sadrazam ile yapılan anlaşma, Mısır'da bulunan1 Fransızlara şerefli bir surette memleketlerine dönmek ve hattâ yol masraflarını Babîâli'den almak hakkını veriyordu. Fakat o aralık Paris'te duruma hâkim olup Fransa'nın yönetimini eline alan Bonaparte, bu anlaşmayı tasvip etmedi, ingilizler, gemileriyle serbest askerleri değil, ancak harp esirlerini geri taşıma razı oluyorlardı. Bunun üzerine Sadrazam, hiç de istemediği halde 20 martta bir defa daha Heliopolis (Matarea) da silâhlarının şansını denemek zorunda kaldı. Yeni bir yenilginin kendisini beklediğini önceden bilen Sadrazam, gayri mütecanis unsurların bir araya gelmesinden teşekkül eden ordusunun perişan edildiği meydan muharebesinde kendi canını kurtardığına memnundu. Bununla beraber muzaffer Fransızlar, o aralık Memlûk Beylerinin gelip yerleşmiş bulundukları Kahire'yi kuşatmak suretiyle yeniden kazanmak zorunda kaldılar. Mısır'ın başkenti, 10 milyon karşılığı olarak kendini kurtardı. Kleber, mağlûp Türklere karşı ibrahim Beyi müttefik olarak kazan-mıya muvaffak olmuş ve Süveyş'in müdafaasını buna bırakmıştı. Fakat Kleber, hazıranda Halep'i alamadan, mutaassıp bir adamın suikastına kurban gitti ⁵⁷².

terreichische Gesehichte", 1911 (XXXII); S. 469 da yayınlanmıştır. Memleketin geliri, 14 - 15 milyondan 24 milyona çıkmıştı. Fransızlar da para basmışlardı. Fakat bunlar, Türk parasından epeyce daha düşük değerde

⁵⁶⁹ "Die Offiziere, die an die Stelle der Begha der Mamelucken getreten und grosse Güterbesiteer geworden sind"; Hammer'la mektuptan, Kari Haine tarafından "MltteUungen de> tnatttttt fUr fif>

⁵⁷⁰ Zinkeisen VI, S. S92 vd., Ragusa Dukası Marmont'un hatıratı.

⁵⁷¹ Aynı eser, S. 894 - 895 vd.

⁵⁷² Aynı yer

idiler, aynı eser. gene Karg. benim faydalanamadığım François Rousseau, Kleber et Menou en Egypte depuis le depart de Bonaparte août 1799, septembre 1801, Documets, Paris 1900.

Kleber'in ardası olan Menou, haddizatında kolonizasyon fikri taraftarlarının sonuncusu idi. Bu komutan, İslâm dinini kabul etmek suretiyle mevkiini kuvvetlendirebileceğine inanıyordu. Fransız hükümetinden hiç bir yardım beklie-mezdi. Çünkü Akdeniz'e İngilizler hâkim idiler ve Fransız donanmasının Mısır'daki kuvvetlere yardımda bulunmak için giriştiği her teşebbüse engel oluyorlardı. Toulon'dan kalkıp 1801 nisanında İskenderiye'ye gelmeğe muvaffak olan birkaç Fransız gemisi, tekrar Fransa'ya dönmek zorunda bırakıldı. Gazze'de ordugâh kurmuş olan Sadrâzam'm kuvvetlerine, Abercromby'nin komutasındaki İngiliz ve Kaptan Pa-şa'nın komutasındaki Türk donanmasına, aynı zamanda Mısır'a çıkarılan 14 000 İngiliz askerine ⁵⁷³ karşı Menou, e-lindeki 28000 kişilik bir kuvvetle çıkamazdı. Gerçi Aber-cromby, İskenderiye savaşında (21 mart 1801) ölmüş, fakat İngiliz ordusu galip gelmişti. Bunun üzerine Fransız komutanı, müttefik Türk - İngiliz orduları Kahire üzerine harekete' geçmeden önce, selefının reddetmiş olduğu teslim olma şartını kabul etti. Ekim ayında Mısır'dan ayrıldı. Fakat Babiâli ile barış, bu olayların bir sonucu olarak değil, ancak Bonaparte'in, kendi aleyhinde teşekkül etmiş olan ittifaka karşı savaşmakta bulunduğu Avrupa'nın genel durumunun gelişmesi ile doğan şartlara göre yapılacaktı. ⁵⁷⁴

BEŞİNCİ BÖLÜM

Saltan Sehmln, Memlekette Gittikçe Artan Anarşiye Karşı Neticesiz Mücadelesi. Rusya İle Anlaşmazlık. Selim'in Düşmesi; Ardası IV. Mustafa Re II. Mahmut'un Tahta Çıkmaları. Paylaşma Plânlan Ve 1812 Bükreş Barış Antlaşmasına Kadar Ruslara Karşı Savaş.

Osmanlı donanması komutanlarından biri, filosu ile Toulon Önlerine gideceğini söyleyerek övünüyordu. Bazı yerlerde Fransız esirlerine çok sert, hattâ tamamiyle gayrı insanî muamelelerde bulunuldu. Böylece "geberen" Fransız subayı Rose'in nâşını تنها bir kırdı gömmek için birkaç hakir

⁵⁷³ Hammer, S. 468. Türkler, 8 - 10 bin kadar disiplinsiz şekilde bir araya toplanmış bir katile halinde idiler.

⁵⁷⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/103-135

ermen iden başka kimse bulunmamıştı ⁵⁷⁵. Fakat asıl kin ve garaz Ruslar'a karşı besleniyordu. Ruslar birçok defalar buna şahit olmuşlardı. Hattâ geçici bir zaman için tesis olunan dostluk sıralarında bile Türk amiralleri, müttefik Rus donanmasının yanında demir atmaktan kaçınmışlardı. İstanbul halkını Rus elçisi Tamara ⁵⁷⁶ ya karşı ayaklandıracak kadar şiddetli olan bu kin ve nefret, eski dost Fransızlara karşı bu derece alevleneni emişti. Ruf fin'in tevkif edilmesi işi, çok itinalı bir nezaketle ceryan etmişti: Evvelâ kendisine bir kahve ikram edildikten sonra 1 rebüyülevvel tarihli savaş ilâm okunmuş ve 800 yeniçeri Fransız elçisine Yedikule-zindanlarına kadar refakat etmişti. Bu "gâvura" küfretmek isteyen bir kadına müsaade edilmemişti ⁵⁷⁷, Bu savaşın uzun sürmeyeceği daha başında belli idi.

öte yandan Osmanlılar birçok defalar temas edilen yeni fikirlere bir türlü ısınamıyorlardı. Halk nazarında gittikçe daha ziyade nefret kazanan Padişah'ın yüksek düşünceleri tatbik olunamıyordu. Bir ordu meydana getirebilmek için Avrupa'daki Osmanlı eyaletlerinde, ihtiyaçlarla çocuklar istisna edilmeksizin her altı erkekten bir kişi alındı ⁵⁷⁸. Geri kalan asker kıtalarının mevcutları çok azalmıştı. 1800 tarihine doğru bütün Mora'da ancak 6000 asker kalmıştı ⁵⁷⁹. Asya'lı askerlerde disiplin namına birşey kalmamıştı. Meselâ Karadeniz'lilerden müteşekkil bir kıta, Yedikule'ye hücum etmiş ve buraya hapsolunan arkadaşlarından birini kurtarmıştı ⁵⁸⁰. Bütün bunlara rağmen Sadrazam, 80000 kişilik bir ordu meydana getirmeye muvaffak olmasını, Bağdat, Halep ve Şam Paşalarına medyundu. Yalnız Cezzar, 20 000 kişilik bir kuvvet yollamıştı ⁵⁸¹.

Her tarafta eşkiya güruhları, hükümet kuvvetlerinin kendilerine hiçbir şey yapamıyacaklarına dair tam bir güvenle, ortalığı kasıp kavuruyorlardı. Olympos Dağındaki eşkiyaların ağaları, açıktan açığa hükümet tarafından tanınmışlardı ⁵⁸². 1796 da Mahmut Buşat ölmüştü. Fakat onun ölümü, yalnız her fırsattan faydalanmasını çok iyi bilen Ali'ye yaradı. Gerçekten de Ali Paşa, o zamandan itibaren Arnavutluk sahillerine tam mânasiyle hâkim

⁵⁷⁵ Pouqueville UI. S. 145.

⁵⁷⁶ Aynı eser, S. 218 - 219. Kars. Zinkeisen VII, S. 98, not 1, S. 109 vd. - Ulemanın sözleri ile kıskırılan Kalyoncular, karaya çıtamı? olan Rus'larla İstanbul sokaklarında kavga ettiler (Pouqueville VII, S. 216 - 217). Kaptan Paşa kıskırtıcıların ikisini astırdığı zaman halk, ayaklanmakla tehdit etti; aynı eser. Sinop'ta Rus konsolosu, halkın gazebinden güç halle kurtanlabildi; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 256.

⁵⁷⁷ Pouqueville IH, S. 70 vd.

⁵⁷⁸ Aynı eser, S. 106

⁵⁷⁹ Aynı eser, S. 29.

⁵⁸⁰ Aynı eser, ÜZ, S. 146 - 147.

⁵⁸¹ Aynı eser S. 204.

⁵⁸² Salaberry) Voyage, S. 135 - 136 ve S. 136, not 1.

oldu. "Epiros ile Te-salya'yı kendi idaresi altındaki memleketlere kattıktan sonra Makedonya'yı da ele geçirmek niyetini besliyordu. Ali Paşanın oğlu Muhtar, birkaç defa Korunthosdan aşağı sarkmış, Mora'ya g c dikmişti ⁵⁸³. Tuna boylarında ise itaatindik almış yürümüş, hayasızca yağmalar korkunç bir hal almıştı. Doymak bilmiyen Pazvantoğlu'na karşı, bunun eskidenberi düşmanı olan Rusçuk Ayanı Tersenikoğlu kullanıldı. Eflâk'a ait Oltland'da Avusturya askerleri, bu memleketin t  içerilerine kadar sokulmuş olan haydutlarla savaşıyorlardı. Muzaffer olan bu haydutlar,-Kraiova'yı ele geçirerek tamamiyle yağma, ettikten sonra şehri ateşe verdiler, Ibrail'deki kıtalar, bilhassa Türk Kazakları, yalnız yağmaya ve soyguna iştirak etmek için orduda bulunuyorlarmış gibi görünüyorlardı. Bu Kazaklar ve Prens Alexander Murusi'nin maiyetindeki Arnavutlar, Osmanlı silâh arkadaşları tarafından gizlice öldürülüyorlardı ⁵⁸⁴. Nihayet yine aynı zamanda Kara Fevzi, Sadrazamın bulunmayışından ve yeniçerilerin aman vermeyişlerinden faydalanarak dağlılarla beraber Kırklareli ve Silivri'ye kadar ilerledi.

Ertesi yıl içinde de bu eşkiya güruhları, İstanbul'un t  yakınlarına kadar sokuldular ⁵⁸⁵. Bunlara karşı gönderilen Hükümet kıtaları, ya düşmana iltihak ettiler ⁵⁸⁶ veya Battal Paşa'nın maiyetindeki G rciler ve İznik Paşasının komutasındaki Anadolulular, tamamiyle bozguna uğratıldılar ⁵⁸⁷. Bu sebepten İznik Paşa'sı idam olundu. Mora'da ise Paşa ile Navarin, Koron, Modon, Misithra, Argos, Korinthos, Patras, Gastuni ve ilâh Beyleri ile Kocabaşları, vergi mültezimleri ⁵⁸⁸, yarımada da yaşıyan 400 000 Rum, 15 000 Türk ve 4 000 Yahudi'ye istedikleri gibi h kmediyorlardı ⁵⁸⁹. Fransızlara karşı teşkil olunan kıtalar işe yaramıyorlardı: Nauplion garnizonu Tripolitza'ya saldırmıştı ⁵⁹⁰.

Asya tarafında ise, Mehmet ibni Suud'un oğlu olup Ab-d lzeheb'in kızı ile evlenen Abdülâziz'in komutasındaki Vehhabiler, Bağdat Paşasını yendiler ve birkaç ay sonra da kutsal Kerbelâ şehrinin (imam Hüseyin) ateşe verdiler. Arap asileri, Basra körfezine kadar bütün memlekete hâkim idiler

⁵⁸³ Pottjev h* O, 8. 188; kar . IV, 8. 15 vxL

⁵⁸⁴ Photeinos, S. 403 vd.; kar . Hurmuzaki, Suppl-, 12, S. 208 vd. Dionysios der Ekklesiarch; "Studii şi dokumente" VIII. S. 113 vd. Gemilerde Pazvantoglu'nun kahramanlıkları terennüm olunuyordu; Pouqueville III, S. 48.

⁵⁸⁵ Kari von Sax, S. 138.

⁵⁸⁶ Pouqueville III, S. 149.

⁵⁸⁷ Aynı eser S. 149 - 150 vd.

⁵⁸⁸ Bundan Bab lı 2000000, Paşa 1000000, Kocabaşlar da 1500000 aldılar.

⁵⁸⁹ Aynı eser, II, S. 16 - 17.

⁵⁹⁰ Aynı eser III, S. 14. Kar . Richard Chandler, Voyage dans l'A ie Mineure et en Grece, faits ... dans les ann es 1764, 1765 et 1766, H 2, Paris 1806, S. 17 vd.

⁵⁹¹. Camisiz ve saraysız, hattâ peygambere bile saygı beslemeyen yeni akideleri ile Vehhabî mezhebi, uydurma saydığı Sünnîliğe karşı bütün kuvvetiyle faaliyete geçti ⁵⁹². Vehhabîlerin başkenti olan Deriye (Derieh), çöl ortasında küçük ve perişan bir köyden ibaretti. Fakat saf müslüman-lık için zaferi kazanan şahsiyetler, yıllarca müddetle buradan çıkmışlardı . 1803 kasımında Abdülâziz hançerlenerek Öldürüldükten sonra da, bu tehlikeli ceryan hiç bir surette gevşemiye başlamadı. Öldürülen Abdülâziz'in ardası Su-ud'u, daha parlak bir istikbal bekliyordu. 1803 mayısında bu İslâm reformatörleri Mekke'yi, sonra da 1804 de Medine-yi zaptedecek ve "temizliyeceklerdi" . Vahhabîler'in teokratik patriyarkal Devleti, o zaman Emirler tarafından idare olunan yedi vilâyetten teşekkül ediyordu ve diğer İslâmlar için moral bir Örnek idi. Basra körfezi kıyısında bulunan Re's - el - Hayme limanı ile Vahhabî memleketi, 1809 da ingilizler bu limanı tahrip edinceye kadar, Hindistan ticareti ile münasebette bulunuyordu ⁵⁹³. Kızıl Denizdeki limanları Sayda ile Cembo idi.

Fakat yukarda da söylediğimiz gibi kesin sonucu elde edecek âmil, ne Osmanlıların gayretleri ve ne de Padişahın ordusundaki mükemmellik idi. Yeni bir Avrupa barışı yapılmak üzere bulunuyordu. Babiâli ile Rusya, daha Bonaparte'-in yeni ve parlak İtalya seferinden önce, beraberce Fransızların elinden almış oldukları İyoniyen adalarına, Padişah'a vergi verir muhtar bir statü vermek için anlaşmışlardı. Avrupa'nın her köşesinde Cumhuriyetlerin doğduğu bir zamanda, otokrasi prensibini en ziyade benimsemiş olan ve temsil eden bu iki devlet, kurtarmış bulundukları Yunanlılara Cumhuriyet esaslarına dayanan bir anayasa vermek zorunda olduklarına inanıyorlardı. Bu Rumların gönderdikleri temsilcilerden her ikisinin de adı İtalyanca idi. Biri, daha sonra Fransız kaynaklarına göre Zinkeisen VII, S. 202 vd. Rus şansölyesi olacak olan Capodistria idi. Aynı temsilcilerle Babiâli ve Rus murahhasları arasında cereyan eden uzun müzakerelerden sonra, yine Babiâli'nin araya girmesi sayesinde varlığını muhafaza edebilen Ragusa örnek alınarak, "Heptanesos", vergi verir bir devlet haline getirildi. Bu vergi, her zaman için 75000 kuruş olarak tesbit olundu. Padişah ile beraber Rus Çarı da bu Yunan cumhuriyetinin korunmasını garanti ediyordu .Bundan başka yeni Cumhuriyet, Ali Paşa'nın elindeki Arnavutluk şehirlerinde Ortodoks mezhebinin korumak hakkını aldı. Armasında S. Marcos ars-lanının

⁵⁹¹ Kari von Sax, S. 144, Dallaway I, S. 77 vd. Çağdaş Alman ve

⁵⁹² Aynı eser.

⁵⁹³ Aynı eser, S. 212.

yanında İncil de bulunmakta idi ⁵⁹⁴. Memleketeyn'-de olduğu gibi burada da islâm tapmakları yapılmıyacaktı. Gene her barış antlaşmasında Rumanya için kabul olunduğu gibi, tahrip edici bir savaşa sahne teşkil etmiş olan burası da, iki yıl için, Venedik zamanındaki ölçüde vergiden muaf tutuluyordu ⁵⁹⁵. Diğer devletlerden İngiltere, daha 1801 tarihinde yeni Yedi Ada Cumhuriyetini tanıdı. Bu tanımanın asıl sebebi, Fransızların Adriyatik'e dönmelerine engel olmak düşüncesi idi Hattâ İngiliz gemileri ve İngiliz asker! kıtaları, Venedik örneğine uyan aristokratlarla Fransız örneğine uyan demokratlar arasındaki mücadele yüzünden tehlikeye düşen asayişin iadesine yardım bile ettiler

Daha temmuz ayında Padişah, çok geçmeden Rusya'nın müttefiki olacak olan Prusya Kiralından, Fransa ile arzu e-dilen barışın yapılması için araya girmesini şahsen rica etmişti. Padişah, yalnız Mısır'ın boşaltılmasını ve İyonyen adalarında vücade getirilen yeni statünün Fransa tarafından tanınmasını istiyordu, m. Selim, Bonaparte Ue mUtare-kenamesi üzerine Avusturya İmparatoruna da başvurmuş ve Fransa'ya karşı, Babiâli'nin isteklerine boyun eğinciye kadar, savaşa devam etmesini istemişti. 9 şubat 1801 de imzalanan Luneville antlaşmasından sonra Avusturya, Dalmaçya'yı muhafaza ediyordu ⁵⁹⁶. Bundan birkaç gün sonra, yani 23 mart 1801 de romantik zihniyetti Çar Paul öldü. Çar Paul, Osmanlı Devletinin bekasını arzu ettiğine dair birçok defalar .teminat vermişti. Eğer Babiâli'yi taciz etmekte devam ederse askerî müdahalelerde bulunmakla Pazvantoğlu-nu tehdit ettiğine bakılacak olursa, Çarın bu teminatını samimi olarak kabul etmek lâzımgelir ⁵⁹⁷. Haklı olarak Babiâli, nisan ve hediyeler vermek suretiyle şükranlarını gösterdiği muzaffer İngilizlerin, ötedenberi ticaret kurumları meydana getirmeye uğraştıkları Mısır'da yerleşeceklerinden korkuyordu. Gerçekten de İngilizlerin altı büyük savaş gemisi Mısır sahillerini bekliyor ve sözde Türkiye için istirdat olunan bu eyalette 5 000 Hintli asker bulunuyordu. Müslüman olan bu Hintli askerler, Mısır yerlilerini kolaylıkla yeni bir idare için kazanmakta büyük tesirler yapabiliyorlardı ⁵⁹⁸.

Nihayet 9 ekim 1801 de barış mukaddematı imzalandı. Bonaparte Mısır'ı feda etmişti. Burada yalnız İngilizlerle Fransızların eşit haklara sahip

⁵⁹⁴ Aynı em a 91.

⁵⁹⁵ Kartena VII, S. 12 - 13.

⁵⁹⁶ Bu vilâyeti, memleketi elinden alınmış olan Toskana Büyük dukası için bir tazminat olarak sağlamak istiyor ve Tuna Prensliklerini kendine zararsız bir hale koymak istiyordu; aynı eser S. 137.

⁵⁹⁷ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 208 - 209.

⁵⁹⁸ Bükreş'te bir İngiliz ajanı hakkında bak: Aynı eser, S. 209.

olmalarını istiyordu. Fransa, yalnız îyonyen Adaları Devletini tanımakla kalmıyor, üstelik Rusya ile birlikte bu memleket bağımsızlığının muhafaza edileceğini garanti ediyordu. Kasım ayı sonlarına doğru Fransız temsilcisi General Sebas-tiani İstanbul'a geldi. Pazvantoğlu, Nedelja Popoviç adında bir Sırp'ı, Paris'e göndererek cüretli tekliflerde bulunmuştu. Bu tekliflere göre o, Fransa'nın Türk hükümetinde yapmasını münasip göreceği bütün değişiklikleri destekliyecekti ⁵⁹⁹. Fakat Paris'te Pazvant-oğlu'nun bu tekliflerine aldırış eden olmadı. Birinci Konsül de Osmanlı Devletini şimdiki şekli ile muhafaza etmeğe taraftar olduğunu beyan etti ⁶⁰⁰. Sebastiani, mutad olan usule aykırı olarak, bizzat Padişah'ın huzuruna kabul olundu ve Bonaparte'in itimatnamesini şahsen takdim etti. Barış mukaddematı, İngilizler'in bütün muhalefetlerine rağmen, aynı yıl henüz bitmeden imzalandı. Böylece Sebastiani, görevini basan ile yapmış oluyordu. Fransa ile İngiltere arasında Amiens'de başlanan müzakereler sırasında Türkiye'nin Paris'teki elçisi, Mısır'da Fransızlara zararlı olan Memlûk hâkimiyetinin sona ereceğini ve mümkün olan bütün ticarî imtiyazların Fransızlara da verileceğini vaad ediyordu. Gerçekten de Mısır'da Kaptan Paşa ile Sadrazam, Memlûk Beylerinin çoğunu gizlice öldürmüşler veya yaralamışlardı ⁶⁰¹.

27 martta sona erdirilen Amiens Barışı da Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü garanti ediyordu. Aynı zamanda Bonaparte, barış mukaddematı esasları dahilinde Babiâli'nin kendisiyle antlaşma imzalamasını istedi. Bu amaçla, E-fendiler arasında sivrilmiş bir şahsiyet olan Galip Efendi Paris'e giderek 25 haziranda antlaşmayı imza etti. Bu belgede Babiâli, Amiens Antlaşmasında Fransa ile İngiltere a-rasında kendisi hakkında verilmiş olan kararları tanıyordu. Amiens Antlaşmasının Babiâli'yi ilgilendiren bütün hükümleri, bu yeni antlaşma ile teyit olunuyordu ⁶⁰².

Daha Önce İngilizler, Arnavut ve Suriyeli kıtaların başında henüz Mısır'da bulunan Sadrazama, Memlûk rejimini yeniden kurmak niyetinde olmadıklarını bildirmişlerdi. Fakat İngilizler, kendilerine sığınmış olan Memlûk Beylerini Yukarı - Mısır'a kaçırıyorlar ve İstanbul'a gönderdikleri

⁵⁹⁹ "De concourir de tous ces moyens à tous les changements que le Gouvernement français croirait utiles pour lui de faire dans le Gouvernement de l'Empire ottoman", aynı eser 9. 217, No. OOCVX.

⁶⁰⁰ Aynı eser, S. 212, No. CCCII.

⁶⁰¹ ötekileri İngiliz himayesine girmişlerdi.

⁶⁰² La Sublime Porte accepte ce qui à son e"gard a été" déterminé" dans le traité" conclu à Amiens entre la France et l'Angleterre. Tous les articles de ce traité" qui ont rapport à la Sublime Porte sont formellement renouvelés par le présent traité". Paris'teki Osmanlı elçisinin sekreteri Kodrikas, sözde bir ihanet kellesi ile ödedi:" Denk-würdykeiten der nunaenischen Alcademie", XXXIII, S. 153.

General Stuart vasıtasıyla Babiâli'den bu beylerin o zamana kadar hüküm sürdükleri ve idare ettikleri memlekette hususî şahıslar olarak yaşamalarına müsaade olunmasını istiyorlardı. Mısır'ın boşaltılması için gerek Divanın ve gerekse o aralık Fransa Cumhuriyetinin bütün Yakın Doğuda olağanüstü temsilcisi sıfatını alan Sebastiani'nin istekleri İngilizler tarafından reddolundu. Yeni Mısır valisi Mahmut Hüs-rev Paşanın, İngiliz işgali altında bulunan İskenderiye, Dimyat ve Reşit (Rosette) limanlarında tek bir temsilcisi yoktu. İngiliz kıtalarının Mısır'dan çıkması hususunda ileri sürülen güçlük, Babiâli'nin Memlûk Beylerini yukarı Mısır'da kâin bir yerde hiçbir maiyet bulundurmaksızın yaşamalarına müsaade etmesiyle bertaraf edildi. Nihayet martta son İngiliz askerleri, Mısır topraklarından ayrıldılar⁶⁰³.

Fakat bununla da Mısır'daki karışıklıklar henüz sona ermiş değildi. Memlûk Beyleri daima önemli sayıda maiyet bulunduruyorlardı. Bunlardan biri olan Osman Bardisi, kasım 1802 de Hüsrev Paşayı yenmişti. Hüsrev Paşa, Arnavutların başı olan Kavalalı Mehmet Ali'den hıncını almak istedi. Fakat, kendisini bekliyen parlak istikbalden habersiz olduğu halde bir müddet tütün ticareti yapmış olan bu adamın şahsında yeni, hem de en şiddetli bir düşman kazandı. Arnavutların komutanı olan Tahir de, paraya ihtiyacı bulunan Hüsrev Paşaya karşı ayaklandı. Fakat 1803 de yeni bir a-yaklanmada telef oldu. Ahmet adında Arap aslından bir Paşa, Mısır'a hâkim olmak için uğraşıyordu. Fakat bu da, artık bütün Arnavutların komutanlığına yükselen Mehmet Ali'nin eline düştü. Dimyat'a (Damiette) kaçmış olan Hüsrev Paşa da Mehmet Ali'nin esiri oldu. Hakikatte hükümet Osman Bardisi'nin elinde idi, ve İngilizler de hiç şüphesiz o-na yardım ediyorlardı.

Buna rağmen Cezayirli Ali Paşa, İskenderiye'de tutun-mıya muvaffak oldu. Çerkeş aslından olup yorulmak nedir bilmiyen bu vezir, fazla sert hareketleriyle İskenderiye'de bulunan konsoloslarla kavga çıkarmış ve onları limanda bulunan gemilere çekilmek zorunda bırakmıştı. Fakat Babiâli, Memlûk Beylerini büsbütün ortadan kaldırmak fikrinde değildi. Daha ziyade onların imtiyazlı ve şerefli bir mevkide kalmalarına razı olmağa hazırды. Ali Paşa, Kahire üzerine yürüdü. Fakat Osman Bardisi ile Mehmet Ali, 1804 ocak ayında onu teslim olmak zorunda bıraktılar. Birkaç gün sonra bu Osmanlı valisi de Öldürüldü.

Evvelce İngiltere'ye kaçmış bulunan Rakip Mehmet El-fi'nin dönüşü üzerine Mısır'ın sözde efendilerinin durumu büsbütün tehlikeye düştü.

⁶⁰³ Prusya elçiliğinin raporlarına göre Zinkeisen VH, f, 94 vd.

Osman Bardisi ile Mehmet Ali işbirliği ederek Mehmet Elfi'yi yendiler. Osman Bardisi, vaziyetin artık sağlamlattığını zannettiği bir sırada, Mehmet Ali, emredercesine, maiyetindeki Arnavutlar için ondan para istedi. Bu ise bir savaş ilânı demektir. Kahire halkı, yeni vergileri protesto etti ve Mehmet Ali de Kahire'lilerin tarafını tuttu. Osman, canını kurtarabildiğinden memnundu. Mısır'daki partiler, Padişah adına meşru bir hükümetin kurulmasını sağlamak amacıyla, hâlâ mevkuf bulunan Hüsrev Paşanın şahsı hakkında birbirleriyle ihtilâfa düştüler. Sonra İskenderiye komutanı Hüsrev Pasa, Arnavutlar tarafından idare olunan rejimin başına geçmesi için iş başına çağırıldı. 1804 nisanında Hüsrev Paşa, Babîâli'nin kendisini tanıdığına dair belgeyi aldı. Babîâli, o zamana kadar ayaklanmış olanlara umumî bir af ilân ediyordu. Memlûk Beyi Osman Bardisi, Fransızların desteklemelerine rağmen, Hurşit Paşa ve Mehmet Ali tarafından Minye kalesini teslim etmiye zorlandı. Böylece Hurşit Paşa, hakikaten 1805 de bütün memleketi idaresi altına almıştı. Fakat Hurşit Paşa, o sırada Mısır'a vasıl olan Kürtlere dayanarak, gösterdiği enerji sayesinde büyük takdirler kazanmış ve çok sevilen Mehmet Ali'yi uzaklaştırmıya kalkışmıştı. Bunun üzerine Mehmet Ali, onu Kahire kalesinde muhasara etti. Hurşit Paşa'nın güvendiği Kürtler, Mehmet Ali tarafına geçtiler. Memlekette dinî otoriteyi elde bulunduran başkentin şeyhleri ile ulema ve kadıları, bu sefer, Mekke ve Medine için tâyin olunan vergiyi vermekte devam etmesi şartıyla, akıllı Kavalalı Mehmet Ali'yi Mısır valiliğine tâyin etmesi için Babîâli'ye müracaat ettiler. Hurşit Paşa'yı uzaklaştırmak için bizzat Kaptan Paşa Mısır'a geldikten ve yeni vali Kürtleri kovarak hâlâ hüküm sürmek ümidini taşıyan Memlûk Beylerini idam ettikten sonra, Babîâli 1 nisan 1806 da Mehmet Ali'yi Mısır valiliğine atadı. Böylece Osmanlı hükümeti, Nü kıyısında yeni ve kuvvetli bir devlet kurmuş oluyordu.

Şimdilik bunun farkına varılamıyordu. Osmanlı Padişahı, Bağdat önlerine kadar gelmiş olan Şam Valisi Abdullah Paşa'nın ayaklanması bastırıldıktan ve ihtiyar Cezzar Paşa 1804 mayısında Öldükten sonra, Suriye ve Mısır'ı Osmanlı Devletiyle yeniden birleştirmeye muvaffak olduğuna i-çin memnun görünüyordu ⁶⁰⁴. Suriye Tiranı'nın Ölümünden sonra çıkan karışıklıklar ve bunun kâhyası İsmail ile Halep Valisi arasındaki Kaptan Paşanın da karıştığı mücadelede, Babîâli'nin, Cezzar Paşa'nın ardasını Akkâ

⁶⁰⁴ Zinkeisen, Olivier'e göre U, S. 255 vd. Kars. Kari von Sax, 8. 142 vd.

Valisi o-larak tanınmasından sonra, çok uzun sürmedi ⁶⁰⁵.

Daha 1802 yılında Pazvantoğlu'na karşı savaş başlamıştı ⁶⁰⁶. Pazvantoğlu, büyük emeller peşinde koşuyor, yanında bulundurduğu Şahin Giray'ın ardalarından Cengizi, sırası gelince ihtimalki İstanbul'da hükümdar tahtına oturtmak fikriyle ciddi surette meşgul görünüyordu. Vidin'e hâkim olan âsi Pazvantoğlu'na karşı gönderilen hükümet kıtalarına, bu sefer de onun şahsî düşmanı olan Rusçuk Ayanı Tersenikoğlu komuta ediyordu. Bu askerler, Pazvantoğlu'nun kuvvetlerinden üstün bir kabiliyette değillerdi. Klâdovo ve Kraina alındı. Fakat Manav îbrahim, yeni Eflâk Prensi Michael Sutzo'yu gösterdiği gayretten dolayı cezalandırmak amacıyla, Oltland'a geldi; kalben Vidin Paşasına taraftar olan ve üstelik ücretlerini almamış bulunan Padişah'm askerlerinin yardımı ile Pazvantoğlu kuvvetlerini yendi ve mayısta bunları Tirgu - Jiului mevkiine kadar dağlara sürdü. Bütün pazar yerleri ya yağma olundu veya korkuya düşen ahalisi tarafından boşaltıldı. Bunlara karşı gönderilmiş olan îbrail Paşasının Kazakları, Prens'in Arnavutları ve Aydın eyaletinden gelen süvariler, takip etmekte oldukları âsilerle geceleyin birbirlerine ziyafet verdiler. Eflâk Prensi, âsiler en sonunda ricate mecbur edilinceye kadar, sözde Pazvantoğlu'nun kuvvetleri tarafından tehdit edilen Bükreş'ten çıkarak Kronstadt'a kaçmak mecburiyetinde olduğunu zannetti. Prens'e bu musibetti öğüdü veren, Avusturya İmparatoru'nun temsilcisi ile aslında Naxos'lu olan Rus Albayı Barozzi idiler. Barozzi'nin esas ödevi, sadece Rus Çarının menfaatine olmak üzere, Eflâk'de kargaşalıklar çıkarmaktan ibaretti ⁶⁰⁷. Böyle buhranlı bir zamanda Eflâk'in idaresini üzerine almalıya Fenerli Rum Beylerinden hiç biri yanaşmayınca, bu Prenslik de birkaç ay içinde Buğdan Prensi Aleksander Sutzo'ya emanet edildi ⁶⁰⁸. Bükreş, birkaç gün müddetle başıboş halkın yağmasına sahne olmuştu. Çok geçmeden Niğbolu Paşası Hasan ile bizzat Tersenikoğlu Bükreş'e geldiler. Aynı zamanda, eski Silistre Paşası olup sonradan âsilerin başına geçerek Edirne ve Filibe'ye hücum etmiş olan ⁶⁰⁹ ve şimdi başkomutanlığa atanan Gürcü Osman Paşa da Bükreş'e geldikten sonra, harp şûrası toplandı. Bu şûraya Tuna boylarının bütün ayanı iştirak etmişti. Aynı yaz içinde Pazvantoğlu taraftarları Memleketeyn'i boşaltmak

⁶⁰⁵ Zinkeioen VII, S. 199 vd.

⁶⁰⁶ Kars. Burmuzaki, SuppL 13, S. 209 vd.

⁶⁰⁷ Photeinos, Dicnysias der Ekklesiarch ve daha başka bazı diplomatik muhaberelere göre yazılmış bir makale: "Denkvrtlrldigkei-ten der rutnaenischen Akademie", S. 155 vd.; Zinkeisen VII, S. 241 vd.

⁶⁰⁸ Aynı yer.

⁶⁰⁹ Zinkeiaen VH, S. 226.

zorunda kaldılar ⁶¹⁰.

Erdel'e kaçmış bulunan Boyarlar ve piskoposlar, Rus ajanları tarafından teşvik edilerek, Padişahın bir hattı şerifi ile Rum arkadaşları ve Türk tüccarlarının her türlü müdahalelerine karşı korunacaklarına dair teminat almadıkça geri dönmek istemiyorlardı. Memleketeyn'deki Rus konsolosu, antlaşmalara aykırı olarak Rumenlerin zararlarına olmak üzere icra olunan haksız ve cebrî muameleleri Rus elçisi General Tamara vasıtasıyla Bâbîâliye bildirmek için Peters-burg'dan emir almıştı ⁶¹¹.

Bu andan itibaren Rumanya Prenslerinin hükümdarlık müddetleri yedi yıl olarak tesbit edildi. Azledilmeleri için de Rus elçisinin muvafakatini almak ve müşterek hareket etmek şart koşuldu. Memleketeyn Prensleri, aynı Rusya'nın istanbul elçisinin öğütlerini dinlemeye mecbur olacaklardı ⁶¹². Haddizatında bu belge, İyonyen adaları ve Babîâli'nin elindeki Arnavut bölgeleri hakkında kabul olunan hükümlerle beraber, Osmanlı ülkesi içinde oturan bütün or-todoksların durumunu düzenliyecekti. Fakat kaçaklar Mera-leketeyn'e dönünce, 1803 yılında Vidin eşkiyalarının yeni bir akınlarına şahit oldular. Bunlar, 1802 de bir defa daha Memleketeyn "e girmiş olan Manav İbrahim'in başkanlığında oldukları halde, ocak ayında donmuş olan Tuna nehirlerini geçtiler. Aleksander Sutzo'nun ardası olan Prens Konstantin Ipsüanti, Moldavya'lı Kazaklardan, Arnavutlardan, Oltland dağlılarından ve tüccarlardan mürekkep bir ordu meydana getirdi. Toplarla mücehhez olan bu kıta, düşmanın karşısına çıkacaktı. Böylece Pazvantoğlu, eşkiyalarını Vidin'e çekmek zorunda bırakıldı ⁶¹³.

Fakat bu, Pazvantoğlu'nun yapabildiği barış bozucu hareketlerin sonuncusu idi. Gerçekten de o, henüz pek genç olduğu halde ⁶¹⁴ birkaç yıl sonra öldü. Dul kalmış karniye evlenen adam, Pazvantoğlu'nun mirasını devam ettirecek durumda değildi ⁶¹⁵. Manav İbrahim ise, Rusçuk Paşası tarafından daha önce öldürülmüştü ⁶¹⁶. Gürci Osman Paşa ile arkadaşı Ömer Paşa'ya gelince bunlar, bağışlar ve tevcihlerle mükâfatlandırılarak Anadolu taraflarına gönderildiler. Birincisi Kayseri'de Çapanoğlu, ikincisi de Trabzon ve Canik valisi Tayyar Paşa tarafından öldürüldüler. Bundan sonra Tayyar

⁶¹⁰ Photeinos, S. 440 vd.

⁶¹¹ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 243 vd. No. CCCXXXVTn. Kars. benim "Rumen milletinin tarihi", II, S. 203 vd.

⁶¹² Sturdza, I, S. 259 vd.

⁶¹³ Photeinos, S. 447 vd., Kars. Dionysius der Ekklesiarch, S. 204 vd. "Studii gi dokumente" VIII, S. 117 vd.; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 282 vd.

⁶¹⁴ 1803 tarihinde o, "34 yaşında İdi. Aynı eser S. 255, Nq. CCCLTU.

⁶¹⁵ Andreasoy; Hurmuzaki, Suppl. 13, S. 500,

⁶¹⁶ Zinkeisen VII, S. 251.

Paşa, bizzat apanoğlu'ya karşı harekete geçerek Tokat, Amasya ve Ankara'yı işgal ettiği zaman, 1805 tarihinde Rusya'ya sığınmak zorunda bırakıldı⁶¹⁷.

Bütün bu olaylardan sonra Tepedelenli Ali Paşa, Osmanlı imparatorluğu içinde ayaklanarak asayişi bozanlar arasında biricik  si olarak sağ kalmıştı. Son zamanlarda ise o, eşkiyalara karşı girişilen savaşlarda Padişahın sadık ve gayretli bir yardımcısı olarak kendini göstermişti.

Al  Paşa, 1800 tarihinde cesur Rum ahali tarafından müdafaa olunan Suli'ye neticesiz hücumlarda bulunduktan, ertesini yıl da komşuları ve rakipleri olan Berat ve Delvino'-ya karşı içinde topçular da bulunan⁶¹⁸ kıtalarını harekete geçirerek Delvino'yu işgal edip 1803 sonlarında da Suli ahalisini kamıya⁶¹⁹ zorladıktan sonra, Babiâli tarafından Rumeli işlerini düzene koymıya memur edildi. Daha 1802 de, G ri Osman Paşanın maiyetinde bulunan Arnavutları kendi hizmetine girmiye davet etti. Gerçekten de bu Arnavutlar, Ali Paşanın emrini yerine getirdiler. Bu sırada o, Rumeli Beylerbeği sıfatıyla ortaya çıktı ve Filibe  zerine yürüdü. Fakat çok geçmeden, 1803 de kendisine karşı tekrar bir şüphe uyandığından bu önemli mevkiyi kaybetti. Yerine eşkiyaları takip ve yok etmek göreviyle Selanik Paşası tâyin olundu⁶²⁰.

Fakat daha 1806 yılında, o zamana kadar eşkiyalar, as ler ve ayaklanan valileriyle uğraşmış bulunan Babiâli, 1804 de İmparatorluk tacını giyen Napoleon Bonaparte'in, devletler parladığı ve eyaletler taksim ettiği bir sırada, Rusya'nın yeni bir saldırışına karşı durmak vaziyetine d ş  yordu. Bu yeni saldırışın amacı, II. Katherina'nın vaktiyle elde etmek istidiğinin aynı idi: yani Osmanlı İmparatorluğunu büsbütün  kertmekten başka bir şey değildi:

1802 barışı yapıldıktan sonra Fransa'nın istanbul'daki eski nüfuzunu hemen yeniden kazanacağı zannolunuyordu. Padişah Bostancılardan teşekkül eden ordusunun kurulmasında Fransa'ya ne kadar şeyler borçlu olduğunu gayet iyi biliyordu. Bu asker, 1798 de 4000 top ile Pazvantoğlu'na karşı yollanabilmişti. Aynı ordu, 1799 da Suriye'ye gönderilen 3 - 4 000 kudretli askerden ve 1803 de Rumeli'deki ayaklanmalara son verdiği zaman

⁶¹⁷ Kari von Sax. S. 145 - 146.

⁶¹⁸ Onların silahlandırılması ve giydirilmesi hakkında bak: Pou-queville, I, S. 86.

⁶¹⁹ Suli hakkında bak: Zinkeisen VII, S. 271. vd.; İbrahim Mansur Efendi, M moires sur la Gr ce et l'Albanie pendant le gou-vernement d'Ali Pacha, Paris 1827, S. 40 vd.

⁶²⁰ OMkelpea VII, a  30 vd.; Meadelssohn - BarthoMy, 8. 06 vd.

10 000 nizamiye askerinden teşekkül ediyordu ⁶²¹. Sütluçe'deki mühendis okulu, Laf itte tarafından kurulmuştu. Yeni Buğdan Prensi Konstantin İpsilanti, meşhur Fransız askerî mühendisi Vauban'ın tahkimat üzerinde yazdığı eseri aynı okulun öğrencileri için Türk-çeye tercüme etmişti. Birçok Fransız Öğretmenleri, Au-bert Dubayet tarafından İstanbul'a getirtilmişti. Yeni Osmanlı donanmasını Fransızlar yaratmışlardı. Kaptan Küçük Hüseyin Paşanın kurduğu yeni deniz okulunda tamamıyla Fransız zihniyeti hâkim bulunuyordu ⁶²². Yine Fransızlar, Üsküdar'da yeni bir Kartografya Enstitüsü ile bir matbaa vücade getirmişlerdi ⁶²³. Batıdaki yeni imparator Napoleon'un şahsiyeti hakkında III. Selim, derin bir saygı duygusu besliyordu ve Mısır'a saldırısını çoktan affetmişti.

İngilizlerin Mısır üzerinde besledikleri emellerini sezen Türkler, derin bir iğbirar duyuyorlardı. Gerçekten Mısır'ın boşaltılmasından sonra da bu memleketteki Britanya konsolosu, Memlûk Beylerini teşvik ve himaye ediyor, hattâ belki de para ile destekliyordu, İstanbul'da bulunan İngiliz subay ve diplomatlarının mağrur ve adetâ hakaret edici tavır ve hareketleri de Türkleri gücendiriyordu. Atina'da sanat eserlerini vahşice çaldığından fena bir şöhret kazanmış olan Lord Elgin, geceleyin hareket ederken 17 pare top attırmış-tı (56). İşte bütün bunlar ve aynı zamanda, dost olarak ortaya çıktıkları zaman bile, Ruslara karşı beslenen eski kin ve nefret, eski iyi ve sadık Fransız dostlarla barışılma yardım etmişlerdi.

Gerçi Napoleon'un hiç de uysal ve saygılı olmıyan yeni elçisi General Brune, kendi efendisi ile bunun açıktan açığa hakir gördüğü Osmanlı Padişahı arasında dostane münasebetlerin kuvvetlenmesi için hiç birşey yapmadı ⁶²⁴. 18 Mayıs 1803'de patlıyan İngiliz — Fransız savaşında Türkiye'nin tarafsız kalacağı bekleniyordu. Hakikatte böyle bir kararın büyük bir değeri yoktu. Fakat İngilizler, Fransa'nın Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğüne tecavüz etmesi ihtimalinden bahsetmiye başladılar. Vaktiyle Napoli'de bulunmuş olan Rusya'nın İstanbul Elçisi Kont İtalinski de İngiliz görüşünü destekliyordu. Bunun üzerine Babiâli, korku ve endişesinde o derecede ileri gitti ki, İyonyen adalarında 15 000 asker ile bir filo

⁶²¹ Aynı eser S. 227, 318 vd. Kars. Çelebi Efendi, Nizamı Cedid'-İn menşei hakkında izahat, Wilkinson, ek: An account of the principality of Wallachia and Moldavia, London 1820; Mahmud Râf Efendi, Tableau des nouveaux règlements de l'Empire ottoman, Paris 1802; Seid Mustafa, Diatribe sur l'état actuel de l'empire ottoman, du génie et des sciences à Constantinople, Skutari 1803; Son iki eserden ben faydalanmak imkânım bulamadım.

⁶²² Zinkftm, S. 334 - 335.

⁶²³ Aynı eser, S. 337. (M) Aynı eser, 8. 148.

⁶²⁴ Aynı eser, S. 348 vd.

bulunduran Rus Çarından bunları geri çekmesini isteyeceği yerde onunla gizli bir anlaşma imza etti. Bu anlaşmaya göre 150 000 kişilik bir Rus ordusu ve kuvvetli bir Rus donanması, Fransızların Moraya girmelerine engel olacaktı . Bununla beraber nisanda Fransızlarla dostluk fermanı ⁶²⁵ ilân olundu ve onlara karşı a-çıktan açığa tenkitte bulunmak yasak edildi ⁶²⁶. Aynı nisan ayında General Brune şöyle yazıyor: "fena şöhret sahibi olan Valide kâhyası Yusuf Ağa, bana büyük bir sempati beslediğini ve kendisinin dostu olmamı haber etti. Reis Efendi, bana karşı çok mütefik davranıyor ve mütemadiyen dostluk tezahürleri gösteriyor" ⁶²⁷. Babiâli'nin, Napoleon'u "İmparator" o-larak tanımamasının sebebi, ona karşı beslenen bir düşmanlık değildi. Ancak, doğu imparatorlarının varisi olan Osmanlılar, kendi telâkkilerine göre Padişahların dünya ü-zerindeki mevkiini küçülteceğinden, yeni kurulan her imparatorluğa ötedenberi muarız olduklarından bu hareketi yapıyorlardı. Napoleon'un arzusu ile I. Franz'in, şimdiye ka-darki mukaddes Roma - Cermen İmparatorluğu yerine, yeni bir Avusturya İmparatorluğu kurması olayına karşı da İL Mahmut, aynı tavrı takınmıştı . Bununla beraber Babiâli'nin bu mülayim fakat ısrarla "şimdilik red" eder bir durum almasında Rusya'nın ve daha sonra İngilizlerin parmağı olduğu inkâr edilemez. Hattâ İtalinski, yıl sonunda böyle bir tanımayı barış bozucu bir hareket olarak sayacağını ileri sürmek suretiyle Babiâli'yi tehdit etti ⁶²⁸. General Brune, epey zamandanberi hazırlandıktan sonra, 18 aralıkta İstanbul'dan ayrıldı ve memleketine dönmek için uzun kara yoluna koyuldu ⁶²⁹.

Hakikaten Padişah, Fransa'da vücade getirilen yeni durumu tanımamak için Rusya ve İngiltere ile yaptığı ant-taşmalara bağlı bulunduğuna inanıyordu. Fakat bu antlaşmaların müddeti bittiğinde Napoleon'un yeni İmparatorluğunu açıktan açığa tanıyacağını Paris'e bildirdi. Napoleon, Osmanlıların Fransa'daki temsilcisi Halet Efendi'nin artık bu sıfatı haiz olmadığını söylemekle buna cevap verdi ⁶³⁰. Kendisini hemen tanıdığını ilân etmesi için Napoleon'un el yazisiyle Padişah'a gönderdiği mektuptan da birşey çıkmadı. Hattâ Divan, Padişah'ın bu mektubu getiren

⁶²⁵ "Ferman general d'amitie.

⁶²⁶ Hurrauzaki, Suppl. 12, S. 299, No. CDX.

⁶²⁷ "Le fanneux Tuuuf - Aga, Validé - Kiayassi, m'a fait dire (ju'il avalt beaucoup d'amiti* pour mol, qu'il dĞsrait que je fuase son ■mi. Le Reis - Etfendi me comble de prevenances et de demonaration; aynı yer.

⁶²⁸ Aynı eser S. 371.

⁶²⁹ Aynı eser S. 379.

⁶³⁰ Aynı eser S. 380.

tercüman Joubert'i törenle huzuruna kabul etmesine engel oldu. Tercüman, sunî olarak tertip olunan bir karşılaşma sırasında saray ricalinden birine "Avrupa'nın birinci imparatoru" nun mektubunu verdi . Ancak uzun müzakerelerden sonra "dostumuz, asıl ve değerli ⁶³¹ dost Bonaparte" e cevap verildi ⁶³². Böyle umumî kelimelerle yazılan cevap* kıymetli bir tuğ ve kılınçla beraber Napoleon'a gönderildi ⁶³³.

Rusya ve İngiltere'nin Avusturya ile birleşerek Na-poleon'a karşı döğüşükleri yeni savaşta Fransa imparatoru 1805 de kesin zaferi kazanınca Babîâli, şimdiye kadarki vasilerinin 1798 ve 1799 antlaşmalarını yenilemek tekliflerini reddetmek cesaretini buldu. Büyük bir nüfuz sahibi o-lup gözdesi Yusuf Ağa'run tesiriyle Rus taraftarlığı için kazanılmış bulunan Valide Sultan, aynı yılda öldü . Rus taraftarlarının önemli şahsiyetlerinden diğerleri, 1803 deki Sadrazam, Kâhya Bey, Rüstem Ağa ve Padişahın kahvecisi ⁶³⁴, artık mevkilerinde değillerdi veya gözden düşmüşlerdi. Buna karşılık İsmet Bey, İbrahim Efendi ve Kızlarağası, Padişahın teveccühünü kazanmışlardı. Bunlar, 7 aralık 1803 de Ölen ve I. Abdülhamit'in kızı Esmâ Sultan'ın kocası olan Kaptan Küçük Hüseyin Paşa'ya dayanmışlardı ⁶³⁵. Press-burg barış antlaşması, Avusturya'yı tekrar sindirmişti. Şimdi Fransızlar, Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarındaki İs-tria ve Dalmaçya'da bulunuyorlardı. Çok geçmeden Napo-leon, Prusya'nın ötedenberi istediği Hanovra'yı vererek bu devletle yaptığı bir antlaşma sayesinde, İstanbul'da imtiyazlı bir mevki ve itibarı olan bir devletin, hiç olmazsa geçici bir zaman için dostluğunu kazanmış bulunuyordu.

Bununla beraber Padişah, Rusya ile bir savaşa girişmek istemiyordu. Gerçi m. Selim'in harp hazinesi, tımar, rüsum ve gümrük gelirleri ile çok zenginleşmişti. Yalnız 1798 de uygulanan vergiler 37 250 000 kuruşluk bir gelir sağlamıştı ⁶³⁶. Bundan başka hububat nazırının idaresindeki daimî ambarlar da yiyecek ile dolu idi . 1805 hatt-ı şerifine göre 20 ile 25 yaş arasındaki bütün Müslümanlardan toplanacak olan Osmanlı ordusu, 1806 da yeniden yeniçerilerin hücumuna uğnyarak yenilmiş olmasına rağmen,

⁶³¹ "Magnifique et consid'able".

⁶³² Aynı eser S. 385 - 386.

⁶³³ Aynı eser, Ayn* yer.

⁶³⁴ Hunnuzald, Suppl. 12, S. 256.

⁶³⁵ Zinkeisen VH, S. 177, 343; PouquevMe m, S. 205 - 206; Sturve, S. 197; Andreossy, Constantinople et le Bosphore, S. XXV ve not 2. Kaptanın güzel bir sarayı vardı ve burada yalnız padişahı kabul etmek İstiyordu.

⁶³⁶ Eskiden, yani 1798 de yalnız 32250000. 1786 hesaplarına göre devlet gelirlerinin yekünü (eski vergilerin toplamı) 45330000 ku-ruftu. HunmucaJd, Suppl. 12, S. 264 - 265, No. CCGLV

savaşa hazır bir halde bekliyordu ⁶³⁷. Fakat bütün bunlar, Padişahı Rusya'ya karşı savaş a mıya s r kliyemiyordu. Büyük bir gayretle  alışan Rus elçisi İtalinski'nin baskısı altında Osmanlı - Rus ba laşması 30 aralık 1805 de yenilendi. Yeni Re-is lk ttab Nazım Efendi, Austerlitz zaferi haberinin istanbul'a çok geç geldiğini bahane ederek Fransa'dan özür diledi ⁶³⁸. Buna karşılık Napoleon, yalnız İmparator değil, fakat aynı zamanda İtalya Kralı olarak tanınıyordu* Babiâli, gerek eski ve gerekse yeni dostlarının ezici kuvvetleri karşısında uysal davranmak siyasetini güdüyordu. Bunun icabı olarak, ne Fransa'nın Ragusa'yı ilhak etmesini, ne Napo-leon'un 1806 da Dalmaçya ile birleştirdiği Bocche di Cattaro da yerleşmesini, ne Karadağ'ın biatini  arın kabul etmesini ve ne de lyonyen Adaları Cumhuriyetinde Arnavutların Rus ordusunda hizmet görmek üzere askere alınmalarını protesto ediyordu ⁶³⁹.

Fakat Babiâli, daha 1806 yılında Napoleon'un enerjik bir tavırla isteği üzerine, vesayet altında bulunan bir devlete mahsus bu siyasetten ayrılmak zorunda kaldı. 15 ağustos 1806 da General Sebastiani, anlayışlı bir diplomat ve yakın doğu memleketlerinin âdetlerini çok iyi bilen bir elçi sıfatıyla istanbul'a geldi. Esas görevi, Babiâli'yi Rus  arının soktu u tahdit edilmiş durumundan ayıracak esaslı bir a-dım atmıya tahrik etmekten ibartti. Bunun için en uygun çare olarak Memleketeyn Prenslerinin mevkilerinden uzaklaştırılmaları görünüyordu. Gerçekten Eflâk Prensi İpsilan-ti, husus! menfaatler dolayısıyla Prusya'nın-İstanbul elçisi tarafından desteklenen Rusya'nın doğrudan doğruya emri ile, Babiâli'yi kendisini Prens tâyin etmiye zorlamıştı. Moldavya "Hospodarı" Alexander ise, onun sadece bir aletinden başka birşey değildi. İstanbul'da devlet işleri hemen hemen Kâhya Yusuf Beyin elinde idi. Alexander'in kardeşlerinden biri olan Dimitraki de bu Yusuf Beyin üzerinde büyük bir nüfuz sahibi idi.

şimdi Yusuf, zarurî görülen siyaset de işikli ine ister istemez boyun e di. Her iki Prens de, güya istifanemelerini vermiş oldukları ileri sürülerek, azlolundular. Bu uydurma sebep, son hatt-ı şerifde, Memleketeyn Prenslerinin azledile-miyecekleri hakkındaki hükme aykırı davranılmamış olduğunu göstermek için icat olunmuştu. Bu prenslerin yerlerine birbirlerinin akrabası olan Alexander Sutzo ile Skarlat Kaili mach i geçirildi.

⁶³⁷ Aynı eser S. 342 vd.

⁶³⁸ Aynı eser 8. 301 - 892,

⁶³⁹ Aynı  ur I. 3M vd.

Aynı zamanda bir Hançeri, Babiâli tercümanlığına yükseldi ⁶⁴⁰. Çok geçmeden Yusuf hacca gitti.

İpsilanti, Rusya'ya kaçmakta tereddüt göstermedi. Vicdanen daha az muazzap olan Munisi ise İstanbul'a dönmek üzere hazırlıklara başladı. Yeni prensler, epey zaman sonra yerlerine gittiler. Kallimachi, 25 ekimde Prensiğinin başkenti olan Yaş'a vardı. Prens daha bu şehre girmeden Rus Çarının ajanı Rodofinikin, oradan çıkmak suretiyle, antlaşmaya aykırı olarak yapılmış olan bu değişikliği protesto etmiş oldu. Rodofinikin, Rusya'nın-yakın doğu siyasetinde daima önemli roller oynamış olan Rum'lardan biri idi. Yeni Prensın etrafına, Rusya'nın kazanamadığı veya korkutamadığı bazı Boyarlar toplandılar.

Rusya ile İngiltere, Babiâli'nin kendilerine yaptığı bu hakaret edici muamelenin öcünü almakta gecikmediler. İta-linski, İstanbul'dan ayrılacağını ileri sürerek tehditte bulundu. Hattâ İstanbul Umanında duran bir Rus gemisine çekildi. İngiliz elçisi Arbuthnot, toplantı halinde iken Divana sekreterini göndererek hakaret edici sözler söyledi ve İngiliz donanmasının İstanbul önüne geleceğini haber verdirdi. 17 ekimde Babiâli, bu tehditlere boyun eğdi ve eski Prensleri tekrar yerlerine tâyin etti. Bunlardan birinin vatan haini olarak başka bir devlete kaçmış olması, bir mahzur teşkil etmiyordu ⁶⁴¹. Fakat aynı yılın kasım ayının 29 unda, General Michelson'un komutasındaki Rus ordusunun öncü-leri Yaş'a girdiler ⁶⁴².

Böylece Çar Alexander, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden başka bir şey istemediği hakkında Padişaha vermiş olduğu mükerrer teminatta asla samimi olmadığını ve şimdiye kadar kalbinin derinliklerinde gizli tutmuş bulunduğu II. Katherina'nın plânını, yardımsız kalmış Türkiye'ye karşı da* gerçekleştirmek amacıyla olduğunu, pervasızca barışı bozan hareketiyle açığa vurmuş oluyordu, İstanbul'dan gelen teskin edici haberlerin kendisine çok geç vardığını, verilen tarziyenin çok hafif olduğunu - "Avec tant de mauaise grâce!" - Memleketeyn'i işgal etmekle, hiç bir zaman ilhak etmek niyetinde bulunmadığım, bunun ancak bir ihtiyat tedbiri ve Fransa'nın aldığı son durumla tehlikeye düşen istikbal için bir garanti olduğunu ileri sürüyor ve böylece kendisi tarafından hazırlanmış olan ganimetin bir parçasına el koyuyordu. Asıl niyeti, Tuna sınırını aşmaktı. Rus diplomasisinin himaye ettiği Konstantin ipsilanti tarafından desteklenen ve teşvik olunan Sırplar'la

⁶⁴⁰ Atanma 24 ağustosta yapıldı.

⁶⁴¹ Bak benim: "Documente Callimachi", I, S. CXCI vd.

⁶⁴² Lettre de Madame Reinhard", Paris 1901, S. 232 - 233.

Rumlar, Ortodoks Rusya'yı, dinsizlere karşı ayaklanan doğu Hıristiyanlarının başına geçirmek için koşuşuyorlardı.

İyonyen adalarında yalnız Rus konsolosları ile subayları komuta ediyorlardı. Ege adalarında ise ar'ın sayısız a-janları kaynaşıyordu ⁶⁴³. Birçok Rum gemileri, hiçbir engele rastlamaksızın, Rus İmparatorunun bayrağını taşıyordu. Bu gemiler, Rum vatandaşlarının ticaretine hizmet ederlerken aynı zamanda istikbal için üzerlerine asker! Ödevler almiya hazırlanıyorlardı. Rus diplomasisi, dağlarda kendilerine ganimet ve ırkdaşlarma hürriyet sağlamak için ay* m zamanda savaşan sil hl  köylülerle, Annatollerle, Türk idaresine engel olmiya uğraşan Rum soyundan Rlephtlerle, Mainotlar ve Lambros, Katzonis'in eski arkadaşlarıyla, Ortodoksluğun zaferi için heyecanla yaşıyan ve alışan Mora, Epir ve Makedonya ruhanileriyle münasebette bulunuyordu ⁶⁴⁴. Ipsilanti'nin, birleştirilmiş olan Memleketeyn Prensliklerinde kendisi ve ardaları için Rus yardımıyla bir hanedan kuracağından ş pheleniliyordu .

Suplar, Pazvantoğlu'nun lehine ve aleyhine yapılan mücadele sırasında kurtuluş savaşına atılmak için ayaklanma işaretini vermişlerdi. Vidin Paşası'nın zaferi ile onun dayandığı yeniçeriler muzaffer olmuşlardı. Sırplar'm daima şükranla andıkları Belgrad Valisi Hacı Mustafa Paşa, bu karışıklıklar sırasında ölmüştü. Hiç kimse, onun boşalan yerine geçmiye cesaret edemiyordu. Sonra bu yeniçeriler, Sırbistan'da birleşmiye ve köylerin efendisi olarak sipahilerin yerlerine geçmiye çalışıyorlardı. Bunların en yüksek elebaşlarından   tanesi, Kuzey Afrika'daki teşkil ti örnek tutarak Dayı unvanını aldılar ve memleketi aralarında paylaştılar (84). Hasan Ağa, yerlerinden koğulan sipahilerin intikamını almak için teşebbüslerde bulundu ise de bir netice elde edemedi.

Fakat Hıristiyan halkın başları olarak sayılan Knezler, bu yeniçerilere karşı ayaklandılar. Artık katlanılamaz bir hale gelmiş, olan duruma karşı tstanbul'a şik yetnameler gönderdiler. Bunu bir tehdit sayan gasiplar, tebaalarını kan ve ateşe boğdular. Birçok Knezler, b l kbaşları, manastır baş-rahipleri, Hıristiyanların bu yeni efendilerinin hıncına kurban gittiler. Fakat çok geçmeden dağlı ahali (Heiduk'lar) harekete gelerek bu kaatillere karşı mili! bir intikam sahnesi hazırladılar. Bunların başlarında Kate, Vaso Carapi ve bilhassa asıl adı Georg Petroviç olup Kara Yorgi diye a-nılan

⁶⁴³ Lechevalier, S. 327 - 328.

⁶⁴⁴ Ipsilanti'nin Mora'da bir ajanı hakkında bak: Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 388.

anlayışlı ve enerjik liderler bulunuyordu, tik Önce Şub-niçe köyünde kurtuluş ayaklanması patlak verdi (1804). Çok geçmeden bütün eyalet vahşi bir isyana boyandı. Kalelere hücum ve Müslüman ahalinin toptan koğulmaları gibi son Osmanlı - Avusturya savaşında görülen sahneler yeniden canlandı. Dayıların yardımına gelmiş olan Bosnalılar, çok geçmeden çekilmek zorunda kaldılar. Şabaç, Jacob Me-nadoviç'in yiğenine teslim oldu. Pasarofça ve Şmederevo da aynı akıbete uğradı. Artık bizzat Belgrat kuşatıldı.

Fakat bu, İstanbul'daki "Çar" (Padişah) a karşı bir ayaklanma değildi. Padişah da Nizam-ı Cedit askerlerini teşkil ettiği ve Yeniçeri tehlikesinden kurtulmak için Anadolu'dan Abdurrahman Paşa'yı yanına getirdiği bir sırada, bu cesur Hristiyan tebaanın, Dayıların zalim idaresine karşı ayaklanmalarından memnundu. Bosna Valisi Bekir Paşa, 1804 de yeniçeri güruhunu Sırbistan eyaletinden defetmeğe memur edildi. Bekir Paşa, nihayet zalimleri mahkûm eden âdil Padişahın temsilcisi olarak törenle kabul olundu. Belgrat teslim oldu. Dört Dayı Yeni Orsova'ya kaçtılar; fakat bunlar, şehirin komutanı tarafından bir evde sarıldılar ve Öldürüldüler.

Şimdi sıra, Paşa'mn hizmetinde bulunan eşkiya Şeyh Halil'in maiyetini ve köylerde tutunmuş olan Subaşılın da-ğıtma'ya gelmişti. Fakat bunların hepsine karşı gerek Bekir Paşa ve gerekse bunun Bağdat Valiliğine geçirdiği Süleyman Paşa âciz durumda idiler. Sırp milletinin isteklerini toplu olarak belirtmek amacıyla Ostrusohnitz'a'da bir toplanb yapıldı ⁶⁴⁵. Prusya elçisinin ifadesine göre 1804 ağustosunda Sırplar, "Sırp Ayanının" tâyni hakkında müzakereye giriştiler. Kasım ayında 12 maddelik bir anayasa tasarısı meydana getirdiler. Babîâli, bu konstitusyonu, kabulü halinde "Rus nüfuzunun fazlalaşacağını" ileri sürerek reddetti, Yusuf Ağa, Eflâk Prensi İpsilanti'den Sırbistan'daki durum hakkında kendisine rapor vermesini ve asilere tamamiyle teslim olmalarını tavsiye etmesini istedi. Fakat daha o zaman İpsilanti'nin ajanları bütün Sırbistan'da dolaşıp duruyorlardı. Bunlardan bazıları, başka ajanların tesirine kapılarak, Sırp milletinin birçok defalar bayrağı altında hürriyet için döğüştüğü Avusturya'ya dayanmak istiyorlardı. Fakat öte yandan bu kurnaz Rum, Prota Nenadoviç ile Jan Pro-tiç ve Petro Çardaklıya gibi önemli şahsiyetleri; işkence altında yardımsız ve nihaî kurtuluşları yolunda nerde ise ü-mitsizliğe düşmüş olan bütün Sırp milletinin temsilcileri o-larak, Eflâk üzerinden büyük, gerçek anlamda

⁶⁴⁵ Toplantı tarihi, umumiyetle kabul olunduğu gibi 1805 değil, »hat aatofpidığına göre 1804 tür.

Hristiyan ve dindaşları için daima iyilik yapan Rus  ar'ının sarayına gitmiye ikna edebildi ⁶⁴⁶.

 ar Alexander, o vakit Babiâli ile bir savaşa girişmeyi henüz düşünmüyordu. Kendisine ricanameler gönderen Sırp asilerine, aralarından bir heyet seçerek doğrudan doğruya İstanbul'a göndermelerini tavsiye etti. İstanbul'daki Rus diplomasisi kendilerine her çeşit yardımı yapmaktan kaçın-mıyacaktı. Gerçekten de 1805 haziranında böyle bir Sırp heyeti Türklerin başkentine geldi ve burada Patrik'in misafiri olarak bir müddet kaldı. Fransız elçisi, Sırp isteklerinin "Padişahın haysiyet ve menfaatleri ile telif kabul etmez mahiyette" olduğu düşüncesinde idi. Onlar, Tuna'da     nc  bir Prenslik kurulmasını istiyorlardı ⁶⁴⁷. Tam o sırada Rus- uk'da Terzenikoğlu'nun komşu Ayana karşı bağımsız bir hükümdar gibi davranmasına; Anadolu cihetinde Tayyar Paşa'nın hareketleri çok şüpheli görünmesine ve küstah eş-k ya basılarının Rodosta ve Gelibolu önlerine kadar gelmelerine rağmen, Sırp'ların istekleri İstanbul'da redolundu. Bu Sırp köylülerinden teşkil olunan kuvvetlerin, memleketin güneyindeki Karanovazi  ve Uşice kalelerini de ele geçirmeleri ⁶⁴⁸ bile. Div nı teşkil eden ricali fikirlerinden vazge ire-medi. Verilen cevapta, Sırbistan Ayanının silâhları bırakmaları gerektiği ve ancak bundan sonra Belgrat Paşasının, tıpkı Hacı Mustafa Paşa zamanında olduğu gibi, iyi muamelesini bekliyebilecekleri bildirildi. Eğer Sırp'lar başka türlü hareket edecek olurlarsa, Niş Valisi Hafız Paşa kendilerini  si sıfatıyla bastırmak için harekete geçecekti.

Bunun  zerine Sırp'lar, askerî başarılarının kendilerine vaadetmiş olduğu haklarını barış voliyle elde edebilmek ümidini kaybettiler. Hafız Paşa'nın kendi üzerlerine gelmesine hiçbir suretle tahammül etmiyeceklerdi. Hürriyet savaşlarının küçük ordusu, yüz yıl önce Avusturyalıların .Osmanlılara karşı başarı ile döğüşmüş bulundukları Köprü-ce ve Paracın köylülerini, aynı suretle yine bu savaşta adı geçen Yagodina'yı zaptetti. Hafız Paşa, Kara Yorgi ile arkadaşlarının saldırışları karşısında tutunamıyarak tekrar Niş'e dönmek zorunda kaldı. Para ın ve Yagodina'nın bombardımanı ile hattizatında Sırbistan'ın yeniden doğuşu sel mlanmış

⁶⁴⁶ Ranke, aynı yer; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 313, No. CDJOCVni (son zamanlarda GawTilowitsch tarafından yayınlanan siyasi belgelerden ben faydalanamadım; Zinkeisen VII, S. 290 vd.

⁶⁴⁷ "Us forment des pretentions inconciliables avec ta dignite" et l'interet de Sa Hauteesse. Leur principale demande est que la Service soit  r gee en Pricipaut    l'instare de la Valachie"; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 313, No. CDXXVTn.

⁶⁴⁸ Ranke, S- 128 vd.; kars. Zinkeisen VII, S. 308 - 309.

oluyordu. (Ağustos) ⁶⁴⁹.

özel bir mesele, âsilerin Semenderiye ve daha sonra da Kruzevaç'ı almalarına sebep teşkil etti. Belgrat'taki Kırçalı-lar da komşu köylere saldırdılar. Türklerin o zamana kadar hiç bir taraftan taciz edilmeksizin oturmuş bulundukları Şabaç ile Uşiçe'de Hristiyanlara karşı kanlı sahneler cereyan etmiye başladı. Bosna Valisi Bekir Paşa ile Üsküdar Valisi İbrahim Paşa'nın komutalarında*! büyük Osmanlı ordusu, 1806 yılı ilkbaharında asayiş iade etmek amacıyla Sırbistan'a girecekti.

Böylece bütün ayaklanma bölgesinde müdafaasız köylere karşı hücumlara başlandı. Bunun neticesi olarak bir takım âsiler, elebaşlarından ayrıldılar. Sırların çoğu, ezici Türk kuvvetine boyun eğmek zorunda bulundukları düşüncesinde idiler. Fakat Kara Yorgi, bu kadar güç ve sıkıntılı bir zamanda dahi cesaretini kaybetmedi. Ağustosta Bosna ve Hersek'lileri Şabaç'da bekledi ve iyi tertip olunan bir ateş ve hücum ile bunları yenmiye muvaffak oldu. Sırp kanından bir Müslüman olan Serasker, kuvvetli ordusunun ancak döküntüsünü büsbütün yok olmaktan kurtarabildi. Bu sırada Petro Dobrin yaz, güneyde kendisi tarafından kurulan Delig-rad'da Arnavutları hareketsiz bir halde kalmağa zorluyordu ⁶⁵⁰. Bu olaylar üzerine ayaklanmanın bastırılması için girilen hareketler, âsilerin tam bir zaferi ile sona ermiş o-luyordu. Fakat Belgrat'ta da Koşanzali, hâlâ komutayı elinde bulunduruyor, Şabaç Bosnalıların işgali altında duruyor ve Uşiçe bunlardan farklı bulunmuyordu. Yeniden Babiâli ile müzakerelere başlandı. Alelaide savaşkanlar arasından secilip yakın doğu diplomasisinde hemen hemen hiç bilgileri bu-lunmiyan iki Knez İstanbul'a gönderildi ⁶⁵¹. Bunlara Petro İçko adında bir Bulgar da katılmıştı. Bu adam, yaptığı seyahatler dolayısıyla batı dünyasını tanıyordu. Bundan başka Türk elçiliklerinde çeşitli görevlerde bulunmuştu. Bu müzakereler neticesinde gerçekten bir antlaşma imzalandı. Buna göre Türkler, yalnız Belgrat'ta 150 asker maiyetiyle bir muhassıl bulundurmakla iktifa ediyorlardı. 1800 keseden i-baret bir vergi vermekle Sırlar, Padişahlarına ve geri dönmeleri artık daimî olarak imkâsız bırakılan sipahilere karşı bütün yükümlülüklerinden kurtuluyorlardı ⁶⁵². Savaş sona ermişti. Rusya da artık boş kalan Sırları, bir Türk Fransız savaşı çıktığı takdirde, Dalmaçya'da Fransızlara karşı kullanmak düşüncesiyle ciddî olarak

⁶⁴⁹ Yukarda verilen kaynaklar.

⁶⁵⁰ Aynı yer.

⁶⁵¹ Kars. Jireçek, S. 502, not 26.

⁶⁵² Ranke, S. 148 - 149

meşguldü ⁶⁵³.

Fakat bu banş, ekim ayında Divan tarafından tasdik olunmadı. Muhakak ki bunda Fransa'nın ileri sürdüğü düşünce âmil olmuşt : Fransa, aynı şekilde bir netice elde etmek amacıyla Mora'da da bir isyanın çıkması ihtimali üzerinde Babiâli'nin dikkatini  ekmişt  ⁶⁵⁴. Gerçekten de Rusya, 1805 de ittifak antlaşmasının yenilenmesi sırasında,  ar tarafından himaye olunan Patrik'in otoritesi altında bütün Rumların birleşmelerini açıktan a ıĝa istemişt  ⁶⁵⁵. Babiâli'nin barışı reddetmesine karşı Kara Yorgi, yeniden muhasamata başlamakla cevap verdi. Eşkiyaların elebaşısı cilan Konda ⁶⁵⁶, bir harp hilesine başvurmak suretiyle, aralık ayında Belgrat şehrini ele geçirdi. Belgrat kalesinde kapanmış olan Koşanzali Halil de çok geçmeden teslim oldu ve sonra Kladovo'ya çekildi ⁶⁵⁷. 1807 martında ise Sırplar, hâlâ güney topraklarında yaşıyan Müslümanları katli m etmekle, Padişah ile Rus  arı arasında başlıyan savaĝı. sel mladılar. Banşsever Süleyman Paşa da bu katli m'dtt şehit oldu ⁶⁵⁸. Fakat Bosna Valisi Serezli ismail Bey, Koşanzali Halil ⁶⁵⁹, Kara Feyzi ve Deli Kadri ⁶⁶⁰ nin kuvvetleriyle birlikte, Ruslarla Sırpların birleşmelerine engel olmak amacıyla, asilere karşı gönderilmesi, Sırplar'ın daha ileri gitmelerine mâni oldu ⁶⁶¹.

Rusya, Babiâli'nin içinde bulunduĝu g   durumu ve Osmanlı devlet adamlarının bir çok defalar sabit olduĝu gibi kuvvetli komşularını kışkırtmaktan duydukları korkuyu g   önünde bulundurarak, Tuna Prensliklerini işgal etmenin bir savaşa müncer olmayacaĝını  mit edebilirdi. Rus elçisi 1ta-linski, tarziye vereceĝi yerde, Babiâli'yi İngiltere ile olan ittifak antlaşmasını derhal yenilemesi ve İngiliz savaş gemilerinin Boĝazlardan içeri girmelerine müsaade etmesi için sıkıştıracaktı ⁶⁶². Anlařıldıĝına göre  arın bu yoldaki mektuplarını elçi alamamıştır. Her ne olursa olsun  talinski,

⁶⁵³ Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 339, No. CCCCLXX. Diĝer taraftan Fransa'nın planlarına göre 1806 da Marmont bir Sırbistan ordusu (Armee de Servle) komutanlıĝını üzerine alacaktı; hiç olmazsa Ruslar bu şekilde kabul ediyorlardı; Rus "Sbornik" i LXXX , S. 436; Sturda, I, S. 509.

⁶⁵⁴ Hunnuzaki, Suppl 12, S. 342. No. CCCXXV; Correspondance de Napoleon I." XII, S. 555.

⁶⁵⁵ Aynı eser S. 319 - 320, No. CCCXXXV.

⁶⁵⁶ Kars. Jire e e, S. 109 vd.

⁶⁵⁷ Hurmuzaki, Suppl I 2, S. 405, Nr. DLVU. Vidln Beyi Molla Pasa ile olan münasebetleri hakkında bak: aynı eser S. 408, No. DUX. Gene bak: S. 414 - 415, 417 - 418.

⁶⁵⁸ Ranke, S. 150 vd.

⁶⁵⁹ İdris onu kendine kâhya yaptı ve evlenmesi vesilesiyle parlak şenlikler yaptırdı; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 462. Gene kara. S. 496, No. DCLIV.

⁶⁶⁰ Kapucubaşı unvanı ile Burgaz'ın idaresi kendisine verildi; aynı eser S. 509.

⁶⁶¹ Aynı eser S. 424 vd., 462.

⁶⁶² Ranke, Briefwechsel Hardenbergs (Hardenberg'in muharebeleri) V, S. 411 vd. Bu anlamda olmak üzere Rus nazırı Budberg ve başkaları tarafından martta yazılmıştır; Hurmuzaki, Suppl 12, S. 400

Prenslüklerin işgali hakkında izahat vermeyi daima reddetti ve 26 ağustostanberi hükümetinden talimat almadığı iddiasında ısrar etti.

Bu sıralarda Dinyeper boyunda uzun zamandanberi bekliyen Rus ordusunun başkomutanı Michelson, Tuna Ayanının zayıf kıtalarını dağıttıktan sonra yalnız Bükreş'e kadar gelmekle iktifa etmedi. Çok geçmeden bir hücumla mukavemet etmiye hazır bulunmıyan Besarabya'nın Hotin (26 kasım), Bender, yeni yapılan Akkerman ve Kili (6 aralık) kalelerini de aldı. Bir zamanlar büyük can fedakârlıktan karşılığı olarak elde edilebilen ismail'i ise zaptedemedi ⁶⁶³. Fakat tbrail Komutanı, mağrurane bir red cevabı verdi. Türkiyenin Tuna ötesindeki vilâyetler için tâyin olunmuş bulunan yeni Fransız komiseri Reinhard - aynı zamanda Arnavutlukta Üsküdar için başka bir Fransız komiseri de görevlendirilmişti-, Yaş'da tevkif olundu. Resmî bir beyanname ile Rusya, ahaliye, kendilerinden saymaları gerektiği Rus askerlerinin yalnız kendi haklarını korumak için gelmiş bulunduklarını ilân etti ⁶⁶⁴. Böylece Rus Çarı, Türkleri korkutarak "sağlam bir siyasetin prensiplerine dön-miye ve hareket serbestilerini tekrar kazanmıya" zorlamak için, müşaviri Adam Çartoriski tarafından yapılan plânı uygulamış oluyordu ⁶⁶⁵. 23 ekimde Avrupa devletlerine gönderdiği notalarda da Memleketeyn Prenslüklerini işgal etmek suretiyle aldığı kesin tedbirleri aynı şekilde ifade etmişti ⁶⁶⁶. Konstantin İpsilanti, henüz geri dönmemişti. Fakat yakında gelecek ve müstakbel Daçya Kiralı sıfatıyla Rus Çarının himayesinde Prenslüklerin yönetimini ele alacaktı.

İngiltere'nin savaşı önlemek için yaptığı bütün teşebbüsler neticesiz kaldı. Padişahın müşavirleri, nazırlar heyeti ve fevkalâde meclis üyeleri ⁶⁶⁷ arasında İngiliz taraftarı olan yalnız Çelebi Efendi idi ⁶⁶⁸. Rus ve Rum unsurları tarafından desteklenen ⁶⁶⁹ Rus dostluğu taraftarları, Çelebi Efendi'yi tutmak cesaretini artık gösteremediler. Dana 20 aralıkta savaşın açılmasına karar verilmiş bulunuyordu. Gerek ulemâ ve gerekse İstanbul halkı, bu kararı sevinç ve heyecanla karşıladılar. Verilen emir üzerine Rus elçisi, 26 aralıkta İstanbul'dan ayrıldı. Ertesi gün m. Selim, yeni devlet

⁶⁶³ Aynı eser S. 362; 13, S. 112 vd. Kars. "Sbornik" LXXXH, S. 315; Sturdza, S. 481.

⁶⁶⁴ Sturdza, I, S. 292 - 293.

⁶⁶⁵ "Ramener la Porte aux pricipes de la saine politique... Aider la Porte â recouvrer son indöpendance"; Jlus "Sbornik" inde yayınlan-nuftir: LXXXII, S. 315 vd.; Studza, S. 482 - 483 vd.

⁶⁶⁶ Sbornik LXXXDC, S. 127; Sturdza, S. 513 vd

⁶⁶⁷ Sadrazam, Kâhya Bey, Reis Efendi, Defterdar, Kapudan sı-faüyle Tersane Emini, Çavuşbaşı, Eeglikçi, Nişancı; Kars. Hurmuza-Jd, Suppl. I 2, S. 199 - 200, 321.

⁶⁶⁸ Aynı eser. S. 323.

⁶⁶⁹ Aynı eser. No. CCCCL.

teşkilâtında bütün yetkileri elinden alınmış, hemen hemen hükümdarın bir sekreteri derecesine düşmüş ve Divanın başkanı olmaktan başka hiçbir fonksiyonu kalmamış o-lan Sadrazama gönderdiği bir mektupta, sadakatsiz  ara savaş ilân ettiğini bildiriyor ve bütün Müslümanları bu kutsal savaşa iştirake davet ediyordu. Batı devletlerine yollanan beyannamenin hazırlanmasında büyük bir ihtimalle Fransızların yardımı dokunmuştur. Bu beyanname, Osmanlı devlet adamlarının, mevcut devlet düzenine bütün Rus müdahaleleri, tecavüzleri ve antlaşmalara aykırı hareketleri hakkında çok iyi bilgi sahibi bulunduklarını isbat etmektedir ⁶⁷⁰.

şimdi Osmanlılarla tedaf i ve taarruz! bir antlaşma yapmak şartiyile Tuna Prensliklerinin ve Sırbistan'ın oldukları şekilde bırakılmaları için garantiyi üzerine almya hazır bulunan Napoleon ⁶⁷¹, mayıs ayında hâlâ Memleke-teyn'i işgale kalkışacak bir Rusya'ya karşı bütün Avrupa'nın ayaklanacağını zannediyordu ⁶⁷². Fakat Rusların uyguladıkları bu ciddi hareketi protesto etmiye hiç kimse cesaret edememişti. Hattâ Avusturya bile, Rusların Tuna memleketlerinde yerleşmeleri yüzünden uğradığı büyük hakareti gizlemek için elinden geleni yapıyordu ⁶⁷³. Aksine olarak İngiltere diplomatları, açıktan açığa müttefikleri Rusların lehinde hareket ediyorlar ve bunu, Divanın toplantılarını nezaketsizce taciz etmek, çeşit çeşit tehditler savurmak, Akdeniz'den yedi harp gemisi getirerek İstanbul limanına demirletmek suretiyle açıklıyorlardı ⁶⁷⁴. Fakat o sırada Napoleon'un Varşova'da bulunuşu ve oradan "dostuni. Selim'e mektup yazması ⁶⁷⁵, bu tahrik edici sindirme siyasetinin bu defa muvaffak olmamasına sebep oldu ⁶⁷⁶. Bunun  zerine İngiliz elçisi Arbuthnot, Babıâli'yi, 1807 yılı ocak ayının sonlarında İngilizlerle ittifak antlaşmasını yenilemediği takdirde, doğrudan doğruya harple tehdit etti ⁶⁷⁷. Hattâ çok cüretli istekler ileri sürüyordu: Me-sel  Fransız elçisinin derhal pasaportu verilerek memlekett n çıkarılmasını, Çanakkale Boğazı ile cephane yüklü 15 Osmanlı gemisinin İngilizlere teslimini ve Rus askerlerinin Memleketeyn'in hâkimi olarak kalmasını teklif edecek kadar k stahlıklarda bulunuyordu . İngiliz elçisi İngiliz gemilerinden

⁶⁷⁰ Zinkeisen VII, S. 415 vd.

⁶⁷¹ "Correspondance" XIV, S. 5.

⁶⁷² Eugen de Beauharnais'ye mektup, aynı eser XII, S. 486: "Ha ne pourraient y entrer şans s'attirer toute l'Europe sur lea bras".

⁶⁷³ Zinkeisen VII, S. 422 vd.

⁶⁷⁴ Sbornik" LXXXU. S. 473

⁶⁷⁵ "Correspondance" XIV, S. 273.

⁶⁷⁶ Kars. Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 378 - 379, No. DXXII.

⁶⁷⁷ Zinkeisen, VII, S. 429 ve not 2; Hurmuzaki Suppl. 12, S. 393. No. DXL.

birine binerek aslında ehemmiyetsiz bazı mesafelerden şikâyetlerde bulunuyor ve Bozcaadaya doğru yelken açıyordu. İngiliz Amirali Thomas Louis, dört büyük savaş gemisi ve    firkateyn ile orada bekliyordu ⁶⁷⁸. Bu önemli savaş kuvvetlerinin asıl komutanı sıfatıyla Arbuthnot, 29 ocakta Babiâli'den teklif ettiği noktalar hakkında "evet veya hayır" dan ibaret kısa ve kesin bir cevap istedi ⁶⁷⁹. Aksi takdirde "Majeste İngiliz Kiralı ve müttefiki Rus İmpa-ratoru'na yapılan hakaretlerin öcünü almak için daha uygun tedbirlere baş vuracaktı" ⁶⁸⁰

Bununla beraber müzakereler hâlâ devam ediyordu. Fakat bu müzakereler artık alenî değildi. Çünkü Osmanlı görüşüne göre yerini bırakan bir elçi, artık elçilik sıfatım kayıp ederdi. Bir yandan da İstanbul'da, kısa bir zaman öncesine kadar İngiltere'nin hizmetinde bulunmuş bir mülteci olan yeni "Osmanlı istihkâm müfettişi" nin plânına göre, bir İngiliz baskınına karşı başkenti korumak için gerekli müdafaa tedbirleri almak yolunda harıl harıl çalışılıyordu.  abuk a  ağırılan Amiral Duckworth'un filosu Bozcaada sularına varır varmaz, hakikaten de İstanbul'da tahkimat işleri ilerlemeden derhal Boğazlardan geçerek Türk başkentine gitmesi emrini aldı. Kurban bayramına rastlayan 19 şubatda birdenbire Çanakkale önünde 5 büyük savaş gemisi, 2 firkateyn, 2 korvet ve kalyon göründü ⁶⁸¹. Burada henüz esaslı denebilecek savunma tesisleri vücude getirilmiş değildi. Buna rağmen Türk topçuları, hiç tereddüt etmeden hemen ateş etmiye başladılar. Fakat Kaptan Paşa korkaklık göstererek kaçtı ve bu yüzden sahildeki kalelerin müdafaa gayretlerini boşa çıkardı. Dört Osmanlı gemisi hemen batırıldı. Bu ani o-lay karşısında İstanbul'da büyük bir hayret uyandı. Padişah o derece aşağıdan aldı ki Fransız elçisi Sebastiani'ye lütfen İstanbul'u terketmesini, çünkü İngiliz dostlarının kendisinin İstanbul'da bulunmasını istemediğini bildirdi. Osmanlı vatanseverlerinin, cesaret ve enerjisine bu kadar büyük ümitler bağladıkları ateşli genç Padişah, Fatih Sultan Mehmet'in torunu, işte böyle konuşuyordu. Hiç bir zaman bir Padişah, devlet ricalinin beceriksizliği ve kabiliyetsizliği yüzünden bu kadar düşük bir mevkiye inmiş değildi. Sebastiani'nin cevabı,-Napoleon'un zafer dolu zamanında bir Fransız subayının verebileceği cevaptan başka birşey

⁶⁷⁸ Aynı eser S. 327, No. CCXL.V.

⁶⁷⁹ Juchereau de Saint - Deny, ReVolutions de Constantinople en 1807 et 1808, II, S. 263 vd.

⁶⁸⁰ "Avant qu'on ait re ours   dea mesures plua efflcaces pour obt  r rtparation dea injures commises envers Sa Majeste et contre *on allte* l'Empereur 4e Riusle"; aynı yer.

⁶⁸¹ Kars. Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 303. No. DXU: "deux seaux   trois ponta, trois vaisseainc de 80 canons, deux de 74 et quelques bombardea,

değildi.

Fakat bu karar saatinde bir Fransız diplomatının, Türk cemiyeti içinde ulema ile askerler yegâne sağlam unsurlardır yolundaki sözleri gerçekleşti⁶⁸². Sadrazam görünmüyordu. Kaptan Paşa görevini unutmuştu. Şeyhülislâm maneviyatı yükseltmek, ruhları ateşlemek için ortaya atılmıyordu. Reis Efendi de müzakere zamanının artık geçmiş olduğunu çok iyi biliyordu. Padişahın kendisi ise, şahsan hor gördüğü ve nefret ettiği yenicere ve topçu kıtaları ile çocuktan ihtiyara kadar bütün İstanbul halkının, Devletin şerefi ile oynayan sahte bir dosta karşı ayaklanmak gibi aslı bir hareketle silâhlanarak deniz kıyısına gitmeleri üzerine, mukaddere boyun eğmekten başka çare bulamadı. Tahkimat işlerinde tasviri güç bir gayretle çalışıldı. Hatta Hristiyanlar-la Museviler de bu işte yardım edebiliyorlardı. Padişah tarafından daha önce özel olarak kabul olunan Sebastiani başta olmak üzere bütün Fransız subayları, her iş hakkmda gereken öğütü ve talimatı veriyorlardı. İspanya elçisi Marquis d'Almenara da bunlara yardım ediyor ve İspanyol deniz askerlerinden teşekkür eden kıtasını emirlerine veriyordu. Bizzat Padişah, devletin baş mimarı sıfatiyle tahkimat işçilerinin arasında bulunuyor ve zengin bağışlar dağıtıyordu. Sarayın bahçesinde de, kadınlar uzaklaştırıldıktan sonra, yeni bataryalar yerleştirildi. Birkaç gün içinde tabya edilen 1200 top düşmanı bekliyordu. Sahiller mayınlanmıştı ve yedi büyük savaş gemisi limanı koruyordu.

Rüzgârın yönü değiştiğinden İngiliz gemileri Adalar ö-nünde demirlemek zorunda kaldılar. Buradan İngiliz murahhasları, daha nezaketli bir şekilde 25 ocakta ileri sürülen istekleri tekrarlamak amaciyle İstanbul'a gönderildi. Fakat bu murahhaslar, Yeşil Köşkte kendilerini dinlemeye hazır olan Türk nazırlarının önlerine çıkmak cesaretini gösteremediler. Bu ikinci teklif, tahkir edici bir şekilde reddolundu. İngilizlerin giriştikleri askerî mahiyetteki teşebbüsler de neticesiz kaldı: Proti adasında 60 kadar Anadolu'lu, düşmanın bütün taarruzlarını karşılamaya hazır bulunuyordu. Bazı İngiliz taşıtları, cesur Türk kayıkçıları tarafından zaptolundu. Eski Sadrazamlardan İsmail Paşa'mn idaresi altında Çanakkale'de gereken tamir işleri yapıldı. Artık murahhas olarak da Arbuthnot'un yerine geçirilmiş olan Amiral Duckworth, Marmara Denzinde kapanmak tehlikesi karşısında ricat etmek emrini verdi. Bunun üzerine İngiliz gemileri, İstanbul halkının yuha nidaları arasında 2 martta başarısız bir teşebbüsten sonra İstanbul

⁶⁸² Stttrtfza, I, S. 528.

limanından ayrıldı. Çanakkale'de yeniden tamir olunan tabyaların şiddetli ateşi altında Boğazdan geçerken epeyce de zayıyata uğradı ⁶⁸³ Aynı surette Amiral Craigh, Selanik önlerine geldi ve fidye koparmak teşebbüsünde bulundu ise de hiç birşey elde edemedi ⁶⁸⁴.

Fakat böylece, İngilizlerle savaş başlamış oldu. Babiâli de harp ilân etmekte tereddüt göstermedi ⁶⁸⁵. İngiliz hükümeti, Mısır'a hücum etmekle bazı başarılar kazanabileceği kanaatında idi. Kısa bir müddet evvel Osman Bardisi ile Elfi Beylerin ölmüş olmalarına ⁶⁸⁶ rağmen, burada Memlûk hâkimiyetini yeniden kurabileceğini umuyordu. General Fraser'in komutasında dört beş bin İngiliz askeri, kolaylıkla İskenderiye'yi işgal etmiye muvaffak oldu. Aynı askerler, Reşit'e de girdiler. Fakat Mehmet Ali'nin kıtaları tarafından açılan şiddetli ateş karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. General Wanhope, dar sokaklarda ceryan eden savaşlarda Öldü. Bundan sonra giriştikleri kuşatma hareketinde İngilizler, 1200 asker kaybettiler. İskenderiye'de de imha olunmak tehlikesi karşısında kaldılar. Ancak 22 ağustosta şerefli şartlarla teslim olmayı kabul etmeleri sayesinde canlarını kurtarabildiler. İngiliz kıtaları, 14 eylül'de kesin o-larak Mısır'dan çıkıp gittiler ⁶⁸⁷.

"İstanbul'u almak" hareketine iştirak edebilmek üzere yola çıkan Amiral Sieniavin'in komutasındaki Rus gemileri çok geç kalmışlardı. Bununla beraber amiral, Çanakkale ö-nünde görünmekle vazifesinin emrettiği bir işi yapmış olacağına inanıyordu. Fakat Çanakkale tahkimatına karşı bir hücumla girişmeyi uygun bulmadı. Hakikatte dost Osmanlı Devletini "asıl düşmanı" olan Fransızların istilâ emelleri hakkında ikaz etmekten başka birşey yapmadığını ileri sûren Rusya, karada olduğu gibi denizde de Osmanlılara karşı hiç bir harekette bulunmadı. Bununla beraber, enerjik bir kuzey Afrika'h ve o zaman Kaptan Paşa olan Seyit Ali'nin Sieniavin'e 10 mayısta arzettiği deniz savaşını Rus amirali kabul etmek zorunda kaldı. Bu savaşta Ruslar galip geldiler. Fakat çok kayıplara uğradılar. Buna mukabil Kaptan Paşa yalnız bir tek gemi kaybetti. Bunun üzerine hemen Çanakkale'nin

⁶⁸³ En inanılır bir şahit olan Juchereau de Saint - Deny'nin. anlattıkları, biricik kaynak olarak burada kullanılmıştır. İngilizler 1000 M*tye yakın kayıp vermişlerdi. "Fordng the Dardandls": "Colburn united service Magazine", ocak 1842, ve daha başka kaynaklar bak: Zinkeisen, VII, S. 436, not 1.

⁶⁸⁴ Zinkeisen VH, S. 454.

⁶⁸⁵ Gene karş. Napolöon'ın Fadigaha yazdığı tebrik mektubu: "Correapdance" XV, S. 17, 52.

⁶⁸⁶ Zinkeisen VII, S. 447 - 448.

⁶⁸⁷ Juchereau de Saint - Deny, S. 98 - 99; Mengin, Hirtolre de l'Sgypte aoua 1« gouvernement de Mehmed - Ali; Zinkeiwn.

ablukasına nihayet verildi. Sieniavin de, Bozcaada'da bulunan Türkleri Anadolu'ya nakl etmekle intikamını almış oluyordu ⁶⁸⁸.

Artık Babiâli, Ruslar'a karşı taarruza girişmek kararını vermişti. Sebastiani'nin; yeni askerlerden teşkil olunan on taburun nihayet aralık ayı içinde Tuna'ya doğru yola çıkacakları, Eflâk'ın Pazvantoğlu ile Seraskerliğe getirilen Mustafa Bayraktar ve Aydınlı nizam askeri tarafından işgal edilmiş olduğu, Bükreş'in Osmanlılar elinde bulunduğu, buradaki Rus konsolosunun tevkif edildiği gibi sözleri, ancak boş kuruntulardan başka birşey değildi ⁶⁸⁹. Gene Fran-sızlar'ın, Abaza beylerinden Kılıç ile Erzurum Paşası'nın, 1801 de Ruslar'ın eline geçen ve Gürci Kiralı Georg'un daha bahtsız bir ardasına bıraktığı Gürcistan'a ⁶⁹⁰ hücum et-miye hazırlandıkları yolundaki ifadelerinin de, çok mübalağalı bir  mitten ibaret olduğu anlaşıldı. Eflâk'ın başkentinde Mustafa Bayraktar'ın askerleri ancak pek kısa bir zaman için g r nd ler (1806 kasım sonu). Bunlar, Giurgiu Paşası Aydın ile Rusçuk Paşası Köse Kâhya'nın komutalarında bulunan 10 000 kişilik bir kuvvetti. Fakat bunlar, bir ay sonra yaklaşan 6000 Rus'un ve Prens Ip-silanti'nin Radu - Vod'a manastırından gelen 400 Hırvat'ın önünde geri çekildiler. Ricatleri gitgide bozguna inkılâp etti. Rus Generali Miloradoviç'in askerleri, Bükreş'te kurtarıcı olarak karşıldılar. Er-del'e kaçmak üzere yola çıkmış bulunan Boyarlar da, Kiyef'-den gelen hükümdarı, yani tpsil nti'yi sel mlıy bilmek için alelacele geri döndüler. Çok geçmeden General Michelson BiUtreş't fcararg h kurdu. Aynı zamanda General tsayef de Crttfova'ya girdi. Bu general, başlarındaki Kara YorgTnin Prens olarak tanınması kararlans Sırplar ve Hersek-lilerle birleşmek emrini almıştı ⁶⁹¹. Memleketeyn Prensliklerinin her ikisinde de asker toplandı ve bunlara Kazak üniforması giydirildi. Sonradan, 1821 deki ihtilâl hareketlerinde bir kahraman olarak rol oynayacak olan Tudor Vladi-miresku, Türklere karşı döğüşen kıtaların komutanı sıfatıy-le bunlar arasında bulunuyordu. Pazvantoğlu 5 şubat 1807 de ölmüştü. Oğlu henüz on bir yaşında idi. O zamana kadarki Kâhya ise, ölenin yerini tutacak meziyetlere sahip bulunuyordu ⁶⁹². Yan-ya'da Ali Paşa, yanında kuvvetli bir Fransız müşavirinin bulunmasına ve hatta Napoleon

⁶⁸⁸ Juchereau de Saint - Deny H, S. 101 - 103; Zinkeisen VII, S. 477.

⁶⁸⁹ Rusların yardımı ile o, kardeşinin yerine geçmişti; bak: Tamirat! ve Zinkeisen VJJ, S. 219 - 221.

⁶⁹⁰ Bborn K" LXXXVm, S. 1.

⁶⁹¹ Aynı yer.

⁶⁹² Zinkeisen VII, S. 485; "Correspondance" XIV, S. 327; Bertrand, S. 321.

tarafından kendisine top verilmesine ⁶⁹³ rağmen, muammalı bir hareket-sizlik muhafaza ediyordu ⁶⁹⁴. Türkler Napoleon tarafından vaad olunan General Marmont'un komutasındaki Dal-maçya kıtalarından ve Eflâk'a saldırması kararlaştırılmış olan ⁶⁹⁵ Messena'nin komutasındaki 30000 askerden tabî olarak hiç bir eser görmüyorlardı.

Fakat ilkbaharda Aleksander Sutzo, yeni Eflâk Prensi sıfatıyla Tuna'ya gönderildi. Aynı zamanda Aleksander Hançeri de Buğdan'ın yeni Prensi olacaktı. General Michelson'un Giurgiu üzerine yaptığı taarruz tamamiyle akim kaldı. Tur-nu hâlâ Türklerin elinde bulunuyordu. Buzau ise İbrail'deki Türk garnizonu tarafından ateşe verilmişti. Yaş'a gitmek ü-zere yolda olan tpsilanti, esir olmak tehlikesine düşmüştü. Kaninski'nin komutasındaki Rus'lar, tbraU'e karşı giriştikleri hareketlerden hiç bir sonuç elde edemediler ⁶⁹⁶. İbrail etrafında toplanan Türk kıtalarına karşı evvelâ Meyendorf ve sonra Michelson bizzat harekete geçtiler ⁶⁹⁷. 29 mayısta Sadrazam Mustafa Çelebi, Sumla civarında yavaş yavaş içlerinde İzmir Paşası'nın oğlu Kara Osmanoğlu'nun Anadolu askerleri de bulunan kıtalarını topladıktan sonra, 25 - 30 000 kişilik bir kuvvetle Tuna'nın ötesinde, Calaraşi civarında tahkimli bir yerde bulunuyordu ⁶⁹⁸. Sadra-zam'ın müşaviri, Fransız istihkâm mühendisi Boutin idi. O-nun karşısında yalnız boyarlar değil, aynı surette Milorado-viç de kaçmıştı ⁶⁹⁹. Fakat 12 haziranda Türk Öncüleri, aynı Miloradoviç tarafından geri püskürtüldüler. Bundan sonra o, tekrar Bükreş'e gitti. Taşan sular yüzünden Tuna Seraskeri Alemdar Mustafa Paşa da ⁷⁰⁰ harekete geçemiyordu. Tam bu sırada gelen Padişah'ın bir yeniçeri ayaklanması neticesinde tahttan indirildiği haberi, başarısızlığın en büyük âmilî olmuştur. Ayaklanan yeniçeriler, Tuna'dan dönerek eski Ağalarının tekrar mevkîe getirilmesini sağladıktan sonra, artık Sadrazam'ın, Defterdarın çekilmelerini ve Ağa'nın kafasını istemişlerdi ⁷⁰¹.

iÜ. Selim, Ayanın maiyetindeki insan güruhlarından, u-zak

⁶⁹³ Napoleon'ın 7 nisan 1807 tarihli mektubu: "Correapondance".

⁶⁹⁴ Aynı eser XIV, S. 322.

⁶⁹⁵ Aynı eser S. 478; "Sbornik" LXXXDt S. 127; BturaldH, 8. 513 vd; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 381 - 382, No. DXXVI; karş. "Correspondance" XIV, S. 518.

⁶⁹⁶ Langeron, S. 138 vd.

⁶⁹⁷ Aynı yer; Naum Rimniccanu: Erbiceanu, Cronicarii greci, S. 273 - 274; Photeinos, S. 476 vd.; karş. İngiliz raporları: Hurmuza-kl, Suppl. 12, S. 382 vd., No. DXXVH.

⁶⁹⁸ Langeron, S. 139; Hurmuzakf, Suppl. I 2, S. 413 vd.

⁶⁹⁹ Aynı yer.

⁷⁰⁰ "Oouverneur de SUistrle et gönöral en chef den amees de S. M. le Grand - Seigneur", bu şekilde imza atardı; Aynı eser S. 427, No. DLXXXL

⁷⁰¹ Aynı eser, S. 428 vd., 442 vd.

vilâyetlerdeki soysuzlaşmış yeniçerilerden veya disiplinsiz Asyalı süvarilerden daha iyi organize edilmiş bir askerle, muzaffer olacağı ümidini beslemişti. Bütün Osmanlı savaşılarının, Avrupai elbiselerle, Avrupa! disiplin ile, Sebas-tiani'nin plânlarına uygun olarak, Devletin şerefi ve şimdiye kadar kaybolunan eyaletlerin yeniden alınması uğrunda doğuşecekleri zamanın geldiğine inanıyordu, tik Önce Yeniçeri Odaları, İslahat taraftarı olan yeni Ağaları ile Sumla ordugâhına yollandılar. Sadrazam İbrahim Paşa ve öteki nazırların hepsi, hemen onların arkasından Tuna'ya gittiler (30 mart). İstanbul'da yalnız kalben yeni rejimin dostu olan Kaymakam ile yeni Vezir, bunlardan başka İÜ. Selim'in dostları eski Kâhya Bey İbrahim Efendi, Hacı İbrahim ve orduyu Avrupa örneğine göre islâh etmek hareketinin en basında bulunan Çelebi Efendi kalmışlardı. Padişah ise, orduda büyük İslahat yapmak anının geldiğini sanıyordu. Arnavutlarla Karadenizliler, Nizam-ı Cedit usullerine riayet etmek ve tayin olunan üniformayı giymek emrini aldılar. Fakat bu işi gerçekleştirmekle görevlendirilen eski Londra elçisi Mahmut ve Reis Efendi'ye karşı bu vahşi Arnavutlarla, Asyalılar, Freng usulünün memlekete sokulmasını bir hakaret ve leke sayarak, ayaklandılar. Nizam askerinin müdafaa etmesine rağmen, Binbaşı ile Padişahın gönderdiği adam, çıkan çarpışmada öldürüldüler. Asya tarafındaki bataryaların komutanı da aynı akibete uğradı (26 mayıs). Sırf haber almak amacıyla yola çıkmış olan Bostancıbaşı ölüm tehlikesi karşısında kaldı: bataryaları ele geçiren Yamaklar, onun sandalına ateş açtılar.

Bu kanlı olayların ceryan ettiğinin ikinci günü, memnun olmiyanlardan teşekkül eden büyük bir insan sürüsü a-yağa kalkmıştı. Bunlar, İslahat taraftarlarına, hatta bizzat Padişah'a her çeşit fenalığı yapmıya hazırındır. Büyük Dere meydanında, her ne olursa olsun birbirlerini tutacaklarına ve padişahı "mahkemeye" çeceklerine, hatta onu mesul tutarak bütün yenilikleri lâğvetmiye zorluyacaklarına yemin ettiler. Kendilerine baş olarak basit bir asker olan Ka-bakcıoğlu'yu seçtiler.

28 - 29 mayıs gecesi, sayıları henüz pek fazla olmiyan bu âsiler, İstanbul üzerine yürüdüler. Burada Kaymakam i-le Şeyhülislâm, İslahat hareketlerine bir son vermek ve bunu yapanları halkın hıncına kurban etmek arzusuyla, kendilerini bekliyorlardı. Asiler, örnek sayılabilecek bir disiplin i-le hareket ettiklerinden, İstanbul'da halkın sempatisini ka-zanmıya muvaffak oldular. Tophane'de topçuları, kalyoncuları ve, tabii olarak yeniçerileri de elde ettiler. Kabakcıoğlu At Meydanında karargâh kurdu. Padişah'ın yakınları olan Defterdar, Boatacıbaşı, Mirahur ve yukarda adları

geçen mööavirieri öldttrmek amaciyle, şehrin her tarafına adamlar gönderdiler. Kaymakam, cellatları zahmetten kurtarmak için, bu ricali kendi yanma davet etmişti. İslahat taraftarlarından yalnız iki kişi canını kurtarabilmişti. Bunlardan biri Nizam askerlerinin müfettişi Ahmet Bey, Ötekisi de hemen hemen doksan yaşını bulmuş olan ye şahsen âsilerin başlan yanına gelen vekarh ihtiyar Çelebi Efendi Köse Kâhya idi. Korkuya kapılan Padişah; Bostancıbaşım kendi eliyle asilere teslim etmişti.

İÜ. Selim, münadiler çıkararak, artık Nizam-ı Cedit'in lâgvedildiğini ve yemden böyle bir harekette bulunmıyaca-ğına yemin ile söz verdiğini her tarafa ilân etti. Aynı şekilde ordu için konan yeni vergiler de kalkacaktı. Fakat o, bütün bu tedbirlere, kendi mevkiini kurtarabilmek için, iş işten geçtikten sonra başvurmuştu. Asiler Şeyhülislâm'a giderek, Kuran'iri hükümlerine karşı bu kadar çok günâh işlemiş olan bir padişahın tahtta kalmasının caiz olup olmadığı sormuşlardı. Bunlar istedikleri gibi cevap aldılar ve bunun yazılı olarak kendilerine verilmesini dilediler. Sonra ü-lemma ile yeniçeri subaylan, Ağa Kapısında toplanarak büyük şurayı kurdular. Nizam-ı Cedit teşkilâtına karşı fetvalar burada müzakere edilerek yazıldı. Muhakemesiz olarak cezalandırılacakların Üstesine, orduda bulunan ricalin de adlarının konmamasına karar verildi.

En sonunda, hâlâ mevkiini muhafaza edebileceğini ummakta olan Padişah'a, bizzat Şeyhülislâm tarafından "kendisinin artık istenmediği" bildirildi ⁷⁰². İÜ. Selim, bu ağır bükme karşı koyacak bir durumda değildi ve sükûnetle mukadderata boyun eğdiğini söyledi. Böylece devletin iyiliğinden ve batının asker! usullerim kabul etmek suretiyle kurtuluşundan başka bir emeli olmıyan üstün kabiliyetli ve asil düşünceli bir hükümdar, bir daha çıkamıyacak olduğu zindana giriyordu. Abdülhamit'in oğlu. Mustafa, 31 mayısta sırf Türkiye'nin en fena askerlerinin isteklerine uygun mizaçlı olduğu için, Osmanlı tahtına çıkıyordu ⁷⁰³. Sükûnet ve asayiş hemen yerine geldi. Kabakcioğlu, istihkâmlar müfettişliğine getirilmekle memnun edildi. Lağvolunan vergiler ise, gene de eskisi gibi alınmakta devam olundu. Fakat bu paralar, memleketi müdafaa eden askerler için değil, bilâkis öldürölmek korkusu ile çabucak dağılmış olan seraseriler için sarfolunuyordu. Ordudan, yalnız Yeniçeri Ağası ile Vezir, en kabiliyetli komutan olduklarından, istifa ettiler. Yeniçeri Ağası, İstanbul'da olup

⁷⁰² Photelinos n, S. 509, en iyi kaynak budur; Juchereau de Satnt - Deny ile karşılaştırılmalıdır.

⁷⁰³ Kar}. Andrtossy. "Warschauer Blaetter" adlı dergide yayınlanmış olan Napol«on'm kendi eliyle yazdığı bir teskereye gtfre, m.

bitenleri doğru bulmadığını söylediği için, bu dürüst hareketini kendi hayatı ile ödedi ⁷⁰⁴. Sonra İstanbul'da,  eyh lisl m'in hoşuna gitmek için bizzat Kaymakam, Kabakcioğlu'nun yardımıyla azlolundu. Yeni ordu, büsbütün kabiliyetsiz ve muvazenesiz Padişah'a vast olarak Tayyar Pa ayı tayin etti.

Bu i  karışıklıklar, bütün dikkat nazarlarını kendine çekiyordu,  teyandan Napoleon'un isteği ile ba lanmış olan savaşa, hiç bir kesin sonuçlu meydan muharebesi verilmeksizin ⁷⁰⁵ —yalnız temmuz ayında Sırp'lar'la Ruslar Türklere karşı sava mışlardır ⁷⁰⁶—, ara verildi ⁷⁰⁷. Fransa ile Rusya arasında yapılan Tilsit Antla masından (8 temmuz) sonra Fransız subayları, Türkiye'deki görevlerinden hemen ayrıldılar ⁷⁰⁸. Çok geçmeden General Guille-minot, iki imperator arasında kararlaştırılan esaslara göre bir mütareke yapmak amaciyle ve bunu kendisi imzahyabil-mek ümidiyle Eflâk'a geldi. Barış, 9 ağustosta Sebastiani'-nın Divanda çok soğuk ve fena karşılanmış olmasına ⁷⁰⁹ rağmen, Galip Efendi ile La karef arasında 24 ağustosta Sultan Selim, nazırlarının Sırp'lara ve Ruslara karşı kafi derecede şiddetli davranmamaları yüzünden tahttan indirilmişti; "Correspon-dance" XV, S. 460. Aslında bu, Fransız İmparatorunun siyasi menfaatlerine hizmet edecekti.

Slobozia'da imzalandı. Barış antlaşması'mn hükümlerine göre her iki taraf da otuz be  gun içinde Memlekeyn Prenslik-leri'ni bo altacaklardı. Fakat hakikatte Ruslar, her iki Prenslieğin, Bucak'ın ve Dinyester boyundaki kalelerin sahibi kalıyorlardı. Bükreş'te Michelson, Rum aslından yardımcısı  psilanti ile mutlak bir surette hüküm sürüyordu. Eylülde ölünce, mütareke tasdik edilmiş olmasına rağmen, Milo radovi  vekil olarak Bükreş'te kalmakta devam etti. En sonunda Porsorovski, ba  komutan olarak Tuna memleketlerine geldi. Çok  fkelenmi  olan  ar için barışın Meyendorf vasıtasıyla imzalanması "abdallık" ⁷¹⁰, Kont Rumianzov için de "gülünç" ⁷¹¹ idi. Rusya, Napoleon'un sözlü vaadine dayanarak, Fransız kıtaları Prusyadan çıkmadan önce kendi askerini Memleketeyn'den çıkamayacağını ilân etti

⁷⁰⁴ Juchereau de Saint - Deny, II, S. 143 - 144.

⁷⁰⁵ Bir Fransız, Yeniçerileri tasvir ediyor: "fumant la pipe as-sib sur les talons"; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 445.

⁷⁰⁶ Ranke. S. 185.

⁷⁰⁷  arın, Albay Pozzo di Borgo vasıtasıyla barısı elde etmek için yaptığı teşebbüs hakkında bak: Zinkeisen VH, S. 481 vd.

⁷⁰⁸ Aynı eser S. 473 - 474.

⁷⁰⁹ Aynı eser S. 523 vd.

⁷¹⁰ "Sbornik" LXXXm, S. 82.

⁷¹¹ Aynı eser S. 115.

İngiltere, İstanbul üzerine yaptığı hücumdan hemen pişman olmuştu. 26 haziranda Kırıl, hükümetinin "Babiâli ile mevcut muhasamata bir son vermek için gerekli olan tedbirleri alacağını" Parlemanto'ya bildirdi ⁷¹³. Hakikatte barış yeniden kuruldu ise de şimdilik Türkler tarafından ticaret yasak edildi. İngiltere'nin bu hareketi, Çar Aiexan-der'in düşmanlığını intaç etti. Rus Çarı, kendisine zararlı o-lan doğuda İngiliz plânlarını tasvip etmekten çok uzaktı. Elçi Arthur Paget Bozcaada'ya geldi, fakat derhal geri dönmek zorunda kaldı ⁷¹⁴. Bununla beraber sene sonunda A-miral Collingwood ile Babiâli arasmda müzakereler yeniden Çanakkale'de başladı ⁷¹⁵. Fakat Babiâli, bu müzakereleri, sadece Fransa ve daha sonra Rusya üzerine bir baskı olarak kullanmak istiyordu ⁷¹⁶.

Osmanlı İmperatorluğu'nun mukadderatı ise, Napoleon ile Avrupa'nın diğer hükümdarları arasındaki müzakerelerde taayyün edecekti. Napoleon Türklere kızgındı. Çünkü Babiâli, yalnız Memleketyn Prenslüklerinin kaybedilmemesini değil, fakat aynı zamanda Kırım'ın da yeniden kazanılmasını sağlayacak olan ve Fransa tarafından yapılan bir tedafü ve tecavüzî antlaşma teklifini reddetmişti ⁷¹⁷. Bilhassa III. Selim'in tahttan indirilmesi 24 haziranda Tilsit te duyulunca Napoleon'un büsbütün canı sıkılmıştı.

Napoleon, Tilsit'ten yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Babiâli'ye karşı takip edeceğim hareket hattı (systeme) sallanıyor (chancelle) ve değişme noktası üzerindedir"* Dışişleri Nazırı Talleyrand'ın: "çok fazla parçalanmış bir ayna artık tamir edilmemeli" yolundaki sözlerinin doğruluğuna her gün biraz daha fazla aklı yatıyordu ⁷¹⁸. Batı İmperatoru, Osmanlı Devletinin paylaşılmasında ars-lan payını Doğu tıperatoruna sarıh olarak teklif etmekle, onu Almanya'da kendi plânlarını gerçekleştirmek i-çin kazanabileceğine inanıyor ve muhakkak ki bunda aldan-ımyordu. Tilsit Antlaşması, yalnız Ruslarla Türkler arasmda bir

⁷¹² Galip Efendi ile Laşkaref arasındaki muhabere: Hurmuza-ki, Suppl. I 2.

⁷¹³ "Menager des mesures propres à faire cesser les hostilités dans lesquelles nous nous trouvons eng&gÇs avec la Sublime Porte"; kara. Juchereau de Saint - Deny II, S. 153 vd.

⁷¹⁴ Zinkeisen VII, S. 528, 537.

⁷¹⁵ Aynı eser S. 547 - 548

⁷¹⁶ Juchereau de Saint - Deny, II- S. 153 vd.

⁷¹⁷ Zinkeisen VII, S. 513 vd.

⁷¹⁸ Ağustos başında Çar Aleksander, Napoleon'un, İstanbul'da vaki olan saltanat değişmesi dolayısıyla, Türkiye'ye karşı üzerine almış olduğu bütün yükümlülükleri hiçe saymasını kendisine tavsiye ettiğini temin etmektedir.; "Sbornik" LXXXHI, S. 5 - 7.

mütarekeyi ve barış için Fransa'nın aracılığını derpiş ediyordu. Gizli maddelerinde ise Bocche di Cattaro i-le, İyoniyen adaları Fransa'ya bırakılıyordu. Eğer Babîâli Rusya ile yapılması gereken barışa boyun eğmezse, Fransa ve Rusya, müşterek olarak, artık zarurî bir hal alacak olan paylaşmayı gerçekleştirmek için karar vereceklerdi Bunda yalnız İstanbul ile Kümelinin Türklerde kalacağı esas olacaktı.

Fakat Napoleon hiç bir zaman bu tasarımı hemen tatbikat sahasına koymak fikrinde değildi. Bundan dolayı o, Fransa'nın Prusya'dan tazminat almasına müsaade edilmediği takdirde, Slobozia mütarekesi şartlarının yerine getirilmesi üzerinde durmadan ısrar ediyordu ⁷¹⁹. Hatta Sa-vary'yı da bu amaçla Petersburg'a göndermişti. Çar, askerlerini daha uzun müddet Tuna'da tutmaktansa tercihan Fin-landya'yı ilhak etmeli idi. Bununla beraber bütün gayretler boşa çıkınca Sebastiani, Babîâli'yi Memleketeyn Prenslikle-ri'nin elden çıkarılmasına hazırlamak talimatını aldı. Fransız elçisi İstanbul'da Türk devlet adamlarına, bu eyaletlerin coğrafî bakımdan ötekilerinden ayrılmış ve ahalisinin Rusya'ya meclûp oluşu yüzünden, bunun bir zaruret olduğunu anlatacaktı. Daha çoktanberi Rusya, bu Prenslıklar üzerinde bir çeşit hükümlanlık hakkım kazanmış bulunuyordu. Osmanlı Devleti, bu memleketlerden yalnız hafif bir tabiiyet vergisinden (faible subside) başka hiç bir fayda görmemekteydi. Eflâk ve Buğdan'da mevcut bağımsızlık şuuru, Türkiye'de oturan bütün Hristiyanların ayaklanmalarına sebebiyet verebilirdi . Nihayet yeni Padişah, Tuna memleketleri üzerindeki hükümlanlık haklarını şimdiye kadar kullanmamıştı ⁷²⁰. Fransızların Parga'yı işgal etmelerini affeden ve, Rusya ile elverişli şartlarla bir barış yapabilmek için Napoleon'un yardımını kazanabilmek ümidiyle, son zamanlarda ingilizler tarafından abluka edilmiş olan Korfu'ya gelecek Fransız imdat kuvvetlerinin Arnavutluktan geçmesine müsaade eden Türkler, güya zarurî bir hale gelmiş olan bu toprak bırakmak teklifine şiddetle itiraz ettiler. O zaman elçi, bunları yatıştırmak için yeni vait-lerde bulundu. Biraz daha sonra, yani nisan 1808 de Sebastiani, birinci derecede hoşla gitmiyecek suallere ve şikâyetlere muhatap olmaktan kaçınmak için, İstanbul'dan ayrıldı ⁷²¹.

Fakat eski ve ananevi dostluk münasebetlerinin ve hatta Babîâli'ye

⁷¹⁹ Aynı eser, LXXXVIII, S. 292 vd.

⁷²⁰ "Le nouveau Sultan a reçu l'empire déjà privg de la mol-davte et de la Valachie.

⁷²¹ Zinkeisen VII, S. 540 vd. Gene karşı. Lefebvre, Htetoire des c*bin«U de l'Europe pendant le Consulat et i'&mplre VI. S. 376.

karşı "sistem değiştirmesinden" önce bizzat

kendi vaatlerinin hatıraları ile, taliinin mütemadiyen yaver gitmesi sayesinde şımaran Fransız İmparatorunun gittikçe büyüyen isteklerine gem vurulması güçleşiyordu. İlkbahar* da Memleketeyn Prenslikleri'nin boşaltılması veya Napoleon'un Almanya'daki topraklarına Silezya'nın da katılması üzerinde yapılan tartışmalara, "Grande affaire" i, yani Ob-manh Devletinin paylaşılması için "büyük iş" i ele almak a-maciyle, ara verildi. Mart ayında herkese düşecek olan paylar hakkında o derecede ilerlendi ki Kont Rumyanzof nihaî projeyi kaleme alabildi. Buna göre Rusya, Memleketeyn. Prensliklerini, Bulgaristan ve Rumeli'yi, bizzat İstanbul ve yakınlarındaki limanları alacaktı. Napoleon ise Mora, Kıbrıs, Rodos, Girit, Ârşipel adalarını, Akdenizin kuzey kıyısını, Suriye ve Mısır'ı işgal edecekti. Avusturya'ya gelince, her ne kadar kendisinden sorulmamış idi ise de, müttefik devletlerin âlicenaplığı ile kendisine Selanik dahil olmaksızın Makedonya bırakılacaktı. Aynı zamanda da bir Avusturya Arşidukası Sırbistan Kiralı olacaktı ⁷²². Çar Alexan-der, dostu Napoleon'a yazdığı bir mektupta sevinç ile mest bir halde şöyle eliyor: "bunu, hayatımın en güzel anı olarak sayıyorum" . Fakat Fransız İmparatoru, Rus projesinde, Moskoflar'ın İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında yerleşeceklerini düşünerek ⁷²³, bazı "tikindirici noktalar" ⁷²⁴ buluyor ve bu tekliflerin içinde kendisinin arzu ettiği müzakereleri uzatmak amacıyla tertip edilmiş bir hile seziyordu. Fransız İmparatorunun ıspanya'ya gitmesi de, iki imperator buluşmasının geri kalmasına âmil oluyordu.

Fransız diplomasisi, şimdilik harbin yeniden patlamasını önlemeye çalışıyordu. Bu mesele üzerinde Sebastiani, dönerken Proserofski ile görüştü. En sonunda Çar Alexander, Napoleon'un isteklerini kayıtsız ve şartsız kabul etti. Çar'ra İngiltere'yi sayarak geçici bir zaman için tehir olunan iki İmparator arasındaki ikinci buluşma, böylece hazırlanmış oldu. Konuşmalar sırasında Alexandır, İstanbul'un kendisinde kalması meselesini tekrar ortaya attı ⁷²⁵. Bu münasebetle 12 ekim 1808 de Erfurt'da imzalanan antlaşma ile Napoleon, Memleketeyn Prenslikleri'nin her ikisini ve Finlandiya'yı Rusyaya bırakmaya muvafakat ediyordu. Bu ilhakin, Fransa'nın Türkiye'deki menfaatlarını tehlikeye sok-mıyacak bir şekilde yapılmasını

⁷²² Serçe Tatitschtscheff, Alexandre I. et NapoMon. Paris 1891, S. 349, 351, 356, 357, 361. 365. Hindistan'ın geleceği hakkında da «özleşmeler yapıldı.

⁷²³ Vandal m, S. 561.

⁷²⁴ "dea choses scabreuses"; Vandal NapoKon et AJejcandre I., İÜ, S. 556; kan. "Correapondance" XVII, S. 54.

⁷²⁵ Hnkei.cn VZZ, S. 551.

biricik şart olarak koşuyordu. Eğer Avusturya silâhla buna müdahale edecek olursa, Fransız İmparatoru da müttefikine silâhla yardım edecekti.

Fransa'ya an'anevî dostlukla bağlı bulunan Osmanlı Devleti'ne karşı bu şekilde muamele edilmesine sebep olarak, İstanbul'da siyasî durumun istikrarsızlığı gösteriliyordu. Yeni bir ihtilâl, İstanbul'da idare başında bulunanlara isnat olunan bu hali takviye ediyordu. Gerçekten de şimdiye kadar en hatırlı sayılan siyasî unsurlar, iş başından atılmışlardı. Bir Padişaha tecavüz edilebileceğini 31 mayıs 1807 darbesi isbat etmişti. Gerçekten de Eskiden kutsal tutulan Sultan Osman'ın ardalarının şimdi şahıslarını korumak için bile, hiç kimse ortaya çıkmamıştı. İH. Selim'in İslahatına göre Sadrazamın Divanı toplantıya çağırmak ve kararlarını uygulamak hakkı yoktu ⁷²⁶. Efendiler'in de nüfuzu kırılmıştı: Ger  devlet ricali bunların arasından seçiliyordu. Fakat bunlar şimdi batı örneklerine göre teşk  olunan bürokrasinin itaatkâr üyelerinden başka bir şey değillerdi. şahıslarına hiç değer verilmiyordu. İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya'da elçi olarak edindikleri bilgi ve tecrübelere rağmen hiç birinin, —ne Paris'ten yeni dönen Muhip Efendi, ne aynı şekilde Napoleon'un başkentinde yaşamış olan Galip Efendi ve ne de istikb li çok parlak görünen Halet Efendi'nin— tanınmış şahsî bir önemi yoktu. Halkı hiç kimse saymıyordu. İhtiyar Çelebi Efendi halkı hor görüyor ve onu, "aşağı tabakanın hurdasından teşekkül edip zamanın h ldmleri olarak ortaya çıkan; kahvelerde, berber d kk nlarında ve meyhanelerde mevkileri ile hiç de mütenasip olmıyan magrurane sözlerle yüksek hükümeti tenkit ve inkâr eden serseriler" d ye vasıflandıırıyordu ⁷²⁷. Böylece İ . Selim, ananevi bütün kuvvetleri kırmış, fakat onların enkazı üzerinde kendi otoritesini kuramamıştı. Bunun da sebebi, koymak istediği yeniliklerin, sırf orduda ve halkta derin kökler salmış bulunan inançlara aykırı düşmesi olmuştu.

Ordunun bir kısmı, hem de en iyi kısmı Rumeli'de bulunuyordu. Devletin idaresinde bu askerlerin hiç bir payı yoktu. Çünkü idare, tek başlarına kuvvete sahip olan ve bizzat İstanbul'da yaşıyan unsurların elinde idi. Bunlar da, sayıları yüzbinleri bulan ve genel olarak hamur tatlısı satan (sellers of pastry), kayıkçılık, balıkçılık, kahvecilik, bakkallık ve daha başka esnaflık işleri yapan ve çeşitli meşgalelerle geçinen, fakat her    ayda bir 25

⁷²⁶ Karı. Juchereau de Saint - Deny, X. S. 171 vd.

⁷²⁷ "A rabble composed of the dreg of the populace, setting themselves up for judges of the times and assembling in the coiffe-houses, barbers' shops and taverns, have, in vain speeches, unbeconing their station, indulged themselves in the liberty of a busing and ca-lumniating the Sublim Government"; S. 219.

akça ulufe alan sahte yeniçerilerden başka kimseler değillerdi ⁷²⁸. Günlük meşgaleleri icabı olarak dost ve akrabalarından ibaret olan İstanbul halkına kendilerini çok sevdirmişlerdi. Kalyoncularla topçular bunların başları sayılırdı. Çünkü bunlar, her zaman elerinde silâh olduğu halde daimî kıtaları teşkil ediyorlar ve ihtilâli yenilemiye hazır bir vaziyette bekliyorlardı.

Kabakcıoğlu ile haris yaradılışlı yeni Kaymakam ⁷²⁹ arasındaki dostluk çok uzun sürmedi. Bu âsiler ele,basisının maiyetinde oldukça kalabalık bir güruh bulunmakta idi. Bunlar ondan terfi veya hiç olmazsa elde etmiş bulundukları memuriyetlerde emniyet bekliyorlardı. Halbuki Tayyar Paşa, onları korumak fikrinde değildi. Böylece 31 Mayıs kahramanının himaye ettiği adamlardan biri olan Aleksander Mihail Sutzo, İngiltere ile yapılan müzakereleri Sebas-tiani'ye ifşa ettiğinden ve Fransa elçisinin şiddetli protestosuna yol açtığından, hiç hatır edilmeksizin 22 Eylülde idam olundu ⁷³⁰. Sutzo'ya düşman olan Kaliimachi partisi zaferi kazanmıştı. Daha Ağustos başlarında Scarlat, Buğdan Prensiğine atandı, öldürülen Sutzo'nun yerine de Scarlat'-ın kardeşi Yanku geçirildi ⁷³¹. Sutzo'nun idam edilmesi emrini, bizzat Padişah vermişti. Fakat Kabakcıoğlu, bu olaya asıl sebebiyet vereni, kendi düşmanı olan Kaymakam Paşada görüyordu. Kabakcıoğlu Şeyhülislâm ile anlaşarak Kaymakamın yerine, bir vakitler en yüksek mevkii işgal etmiş ve son zamanlarda kendi lehlerinde çalışarak göze girmiş olan İsmail Paşa "yı geçirmiyse karar verdi. Fakat İsmail Paşa, bu sırada öldü. Beklenmedik bir anda gelen bu ölüm ü-zerine onun zehirlenmesinden şüphe edildi. Biraz sonra Tayyar Paşa, ölen Bağdat Paşası'nın yerine Sebastiani'nin tavsiye ettiği Süleyman Paşayı değil, fakat Heliopolis'te Fransızlara karşı savaşan Osmanlı ordusunun komutanı Kör Mehmet Paşa'yı gönderince, İstanbul'da hâlâ mutlak bir nüfuz sahibi bulunan Fransız elçisinin de düşmanlığını kazandı. Bir kaç Dalmaçyalıya Bostancıbaşı tarafından dayak attırılınca Sebastiani, Türkiye ile ticaret münasebetlerini kesmekle hükümeti tehdit etti. Fransız tüccarları, elçinin öğütlerine uyarak mallarını toplamağa başladılar. Bunun neticesi olarak Süleyman Paşa Bağdat Paşalığı'na gönderildi; fakat Kaymakam, bu hareketiyle de "Türkiye'de Fransız dik-

⁷²⁸ Çelobi Efendi, S. 234. 1808 tarihlerinde aylıklarının yıllık tu-their station, indulged themselves in the liberty of a busing and çatarı, 10000 keseye varıyordu; aynı eser S- 50.

⁷²⁹ Andreossy, Yeniçerilerin yerine disiplinli Seymenleri ikame etmek fikrini ona mal etmektedir; S. 6 - 7. 1788 de o, esir olarak bir müddet Rusya'da kalmıştı.

⁷³⁰ Juchere&u de Sant - Denys n, S. 152 vd., tarih tamamiyle yanlıftır; "Acte si frangmente" II, S. 431 - 432; HurmuzaM, SuppL 1 t, S. 490 - 499; kart "Documente Caffimachi" I, S. CXCVT.

⁷³¹ Aynı e»er. Kars. "Acte si frangmente" II, S. 424. No. I.

tatörü" nün teveccühünü kazanamadı.

Karısını kaybetmesi üzerine hastalanan bu Fransız elçisinin memleketine dönmesinden sonra ardası Latour - Mau-bourg, selevi derecesinde itibar ve nüfuz elde edemedi. Fakat Tayyar Paşa, yeni Fransız elçisinin istanbul'a gelmesinden kısa bir zaman sonra, ihtilâlcilerin elebaşısı ile Şeyhül-islâm'ın ve İç Ağaların kendi aleyhine işbirliği yapmaları ü-zerine mevkiini kayıp etti. Bununla beraber kendisine Rusçuk'a gitmiye müsaade edildi. Burada Alemdar Mustafa, intikam almak için ona yardım etmiye tamamiyle hazır bekliyordu.

Askerlerin çoğu, mahbus bulundurulan İH. Sultan Selim hakkında dürüst düşünüyordı. Gerçi yeniçeriler⁷³². en yüksek mevki sahiplerine karşı duydukları nefret ve kini açığa vurarak bizzat kendi Ağalarını öldürmüşlerdi. Fakat Sadrazam tekrar yönetimi eline aldığı ve Kâhya Bey ile Reis Efend'yi işten atarak yerlerine Osman ve Arif adlarında sadık iki şahsiyeti geçirdiği zaman, askerlerin fikri yavaş yavaş iyiye inkılâp etti. Memnun görünmeyen yeniçerilere, evlerine gitmek için izin verildi⁷³³, fakat hiç biri bu izni kullanmiya yanaşmadı. Diğer yandan Tuna Seraskeri⁷³⁴ ile Şumla'daki karargâhta bulunan Vezir Çelebi Seyit Mustafa Paşa. gasıbı kovarak yerine Osmanlı tahtının meşru varisini geçirmek için değilse bile, hiç olmazsa nefretle görülen yamakların zorbalık rejimine bir son vermek için elverişli zamanı bekliyorlardı. Şimdi kurnaz Tayyar Paşa da bunlara iltihak ediyordu. Tayyar Paşa, aynı zamanda İstanbul'daki birçok dostlarına güvenebilirdi, intikam hareketini hazırlamak amacıyla, Şumla'ya ve buradan da istanbul'a adam gitti. Ermeni Manuk Bey, Eflâk Beyliği kendihine vaad edilmek karşılığı olarak, bunun için gereken parayı temine hazırdu. Bu Manuk Bey, sonradan Rusya tarafından generallik rütbesi ile taltif olunmuştur.

Mütareke müzakerelerine başlanılmış bulunduğv bir sırada Alemdar Mustafa Paşa, Edirne üzerine yürüdü. Kendi şahsına itaatkâr olan Ayanların vermiş oldukları kuvvetlerle birlikte emri altında yirmi bin kişiye yakın bir ordu vardı. Edirne'den yapılacak hareketlerin plânı çizildi. Şimdilik

⁷³² Bak yukarda S. İTO. e

⁷³³ Aynı yer

⁷³⁴ Bayraktar'ın 1806 da öldürülen halefi Tersenik Oğlu hakkında bak: Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 349, No. CDLXXXm. SÖmsU-ani'ye göre o, istanbul'u almak, padişahı tahttan indirmek ve na'ırlannt öldürmek niyetinde idi; aynı yer. 17 aralık 1806 da Michelson'ın ona yazdığı bir mektupta Rusya'ya karşı "affectueuses dUpoaltiona et proc*de* d'amitie" den bahs olunmaktadır; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 365 - 366, No. DVL. Bak: aynı eter 8. 369 - 370, No. DX - DXI; S. 505, No. DCLDC; gene karş. Testa n, S. 310 vd.

yalnız "Osmanlıların yüksek Efendisi ve Hükümdarının biricik Divanına" iktidarı iade etmek bahis konusu idi ⁷³⁵. Gerçekten de bunu saghyacak bir hatt-ı şerif, çok geçmeden çıkartılmıya muvaffak olundu. Hacı Alî Ağa adında biri, yanında birkaç yüz atlı olduğu halde, bir ölüm fermanım, Kabakcioğlu'nun oturmakta bulunduğu Fanaraki'ye götürdü. Kabakcioğlu geceleyin haremnden çıkartılarak hançerlenmek suretiyle öldürüldü. Ertesi gün Pomaklar, Vezir'in emrini infaz eden Hacı Ali'ye karşı mukavemet etmiye başladılar ve Üzerine üç gün müddetle Fanaraki kalesinden top mermileri yağdırdılar. Buna rağmen Hacı Ali, kendisini gönderenlere giden yolu açmıya muvaffak oldu ve onlara İstanbul yakınlarında kavuştu. Reisülküttap Galip Efendi, Küçük Çekmece'den kalkarak İstanbul'a gitti. Görevi, Padişahı ordunun iyi niyetlerinden haberdar etmekti. Bu ordu, bizzat yeni hükümdarı yamakların zilletli tahakkümünden "kurtarmak" amaciyle, yalnız bunlara karşı harekete geçmiş bulunuyordu. Galip Efendi'nin isteği üzerine yamaklar uzaklaştırıldı ve Şeyhülislâm mevkiiini kaybetti. Hatta Mustafa o derecede bir uysallık gösterdi ki, Mübarek Sancağı selâmlamak bahanesiyle Vezir'in Davutpaşa'da bulunan karargâhına gitti ve bütün tehlikeyi göze alarak Vezirle bir konuşma yapmıya razı oldu. Hareketin başlarından birini Divana üye yaptı; Ramiz Efendi adında bir diğerine Paşalık verdi Kaptan-ı Derya Sait Ali Paşa ve İstanbul'da bulunan askerlerin hemen hepsi, hazırlanan ihtilâl için kazanılmışlardı.

Ancak bu anda Tuna'dan gelen hareketçilerin hakiki niyetini anlayan Sadrazam tereddüt gösterdi. Uzak bir vilâyetten gelmiş vahşi bir asker gibi kıtalarıyla beraber Divana nüfuz eden Alemdar Mustafa Paşa ⁷³⁶, Sadrazamı azl ve hapsetti. Bunun üzerine İstanbul'da, Ruslar'la elverişli bir barış imzalandığı ve Sancağ-ı Şerifin mûtaad olarak saklandığı camiye tekrar konacağı şayiası yayıldı. Artık eski Alemdar Paşa, bütün ordusunun başında olarak törenle İstanbul'a girdi. Bizzat Padişahı görmek istediğini ileri sürdü. Yalnız Bostancıbaşı, Muhafazasına memur bulunduğu sarayın ikinci kapısını Sancağ-ı Şerifi taşıyanlara kapamak cesaretim gösterdi. Aynı zamanda Sultan Mustafa, mûtaad gezintisinden alelacele çağırılmış, tahtını müdafaa etmek için saraya gelmişti. Padişah, muzafer ordusunun kendisini coşkuncasına selâmladığı bir sırada, Kızlar Ağam'na, tahttan indirilmiş kuzeni Sultan Selimi öldürmek emrini verdi. Sultan Selim, odasına

⁷³⁵ "Atı seul Divan de l'auguste seigneur et maitre des Otto-mans", aynı eser S. 9.

⁷³⁶ Aynı eser, S. 514 - 518

cellatlar sokuldukları zaman dua etmiye koyulmuştı. Bunlar, cinayet işlemekten asla  e-kinraiyorlardı. Fakat genç ve kuvvetli Sultan Selim, hayatı için uzun müddet siyahi harem a ası ile mücadele etmeden teslim olmadı. Nihayet caniler, büyük hakaret ve hiç de yakışık almayacak muamelelerden sonra zavallı Sultan Selim'i öldürdüler ⁷³⁷, Ancak birkaç dakika sonra Alemdar Mustafa Paşa göz yaşıları içinde Efendisi'nin cenazesi önünde diz c k yordu .

Sultan Selim, mahbus bulunduğu sıralarda ikinci kuzeni Mahmut ile görüşerek âsilerin manasız inat lılıkları ve yeni rejimin tekrar ihyası hakkında azım konuşmalar yapmıştı. şehzade Mahmut, bu karışıklık sırasında Sultan Mustafa'nın siyahilerinin takibinden kurtulmıya muvaffak olmuştu. Sonra korkudan saklanmak için sokuldu u bir halı yığınının altında bulundu, işlediği cinayeti affolunan Sultan Mustafa, hiç bir vicdan abazı duymaksızın ma rur bir hükümdar sıfatiyle i  odalara götürülürken, büyük bir kalabalık, genç Mahmut'u yeni padişah olarak sel mlıyordu ⁷³⁸.

Ruşuk'ta eski Alemdar Mustafa, Sadrazam sıfatiyle, kaatiUerin ve yardımcılarının idam edilmelerini emretti. Bunların sayısı 33 idi. Asıl kaatilin kafası, gümüş bir tabak içinde önüne getirildi. Cinayetler işlendiği sırada alkışlamış o-lan Sultan Mustafa'nın kadınları, çuvallara konarak ağızları dikildikten sonra, denize atıldılar. şehit Sultan Se m'in g m lme töreni, umumî, eşsiz ve hakikî bir matem gösterisi şeklinde tecelli etti.

Fakat böylelikle asayiş temin edilmiş değildi. Sultan Mahmut'un kın   kuşanma töreninde, etrafı Arnavutlarla alınmış olduğu halde, elinde bir tabanca ile görünen Sadrazamı  ekemiyenler vardı. Alemdar Mustafa Paşa, kendisine rakip olmak ihtimalini g rd  u kimseleri kısa bir zamanda uzaklaştırmak hatasını yaptı: Seyit Ali sürgüne gönderildi ve bunun Kaptan Paşalık makamını kendisinin güvendiği Rainiz Paşaya verdi. Yeniçeriler'in isteklerine uygun olarak Tayyar Paşa merhametsizce idam olundu . Eski Sadrazam Çelebi Mustafa Paşaya ancak İsmail Paşalı ı unvanı verildi.

Artık bir diktatör olan Alemdar, yüksek görevini başarabilmek için bu gibi cezri hareketler yapmak zorunda olduğunu ileri sürüyor ve kendini haklı gösteriyordu. Nizam -ı Cedit teşkilâtı, törenle l  volundu. şeyh lisl ro'n bir

⁷³⁷ "Le Kislar • Aga, qu'on coup vtofcnt avait fail tonfber en-tre les Jambs du Suttan, proflte de sa position, aalsit aa victbne par ua» partie infiniment sensible, şerre avec rage et tenacit* et parvtent * lui faire perdre connaissance, Le erime eat cosoram*"; Juchereau de Saint - Denys, S. 186. Andrşossy'ye gSre İtorikdar Selira'n boğazını kesti, S. 10 - 11.

⁷³⁸ 28 temmuz 1808. Kar . Andriassy'nin karakter tasviri: "prime sana genle camine sana caractere et, pour comble de mauc, MM contttl"; S. 6.

fetvası, bunu telin ediyordu. Nizam-ı Cedit'in yeniden ihyası bahis mevzuu değildi. Hakikatte kendini Sultan Selim'in haşladığı isı devam ettirmekle mükellef gören Sultan Mahmut, muntazam bir ordu teşkil etmek için yeni bir çare buldu. Alemdar'ın kendisi, yeniçeriler'in bir temsilcisi idi. Şimdi büyük askerî İslâhat, yeniçeriler'e karşı değil, aksine o-larak yeniçeriler vasıtasıyla yapılacaktı. Yeniçeriler, yeni şekilleri ile "muntazam Seğmen'ler (sekban) olarak ortaya çıkacaklardı. Bu ad eski bir ad olup kudretli ve zalim IV. Murad'ı hatırlatıyordu. Aynı zamanda yeniçeri birliklerinde ötedenberi bu ad kullanılmakta idi. İslahat hakkında görüşmek ve bunu gerekirse her çeşit düşmanca harekete karşı savunmak araaciyle, memleketin her tarafından paşalar, ayan ve büyükler, ekim ayının başlangıcında (Rabiülâ-hir ortaları) büyük bir şûra akdetmek üzere İstanbul'a davet olundular. Fransız İhtilâli zamanından kalma hatıralar, Padişah'ı böyle bir zadegan meclisini davete imale etmişti.

Bu davet üzerine her iki Beylerbeyi; iki yıl önce Nizam-ı Cedit askerlerinin komutam sıfatiyle yeniçerilere yenilmiş olan Abdurrahman veya Kadı Paşa, Anadolu'daki Çapanoğlu ve Kara Osman Oğlu ailelerinin beyleri ve Yanyah Ali Paşa'mn temsilcileri İstanbul'a gelmişlerdi. Toplantıda konuşulan meseleler şunlardı; Rütbelerini satın «timnmig olan subayların atanması, hakikî, evlenmemiş yeniçerilerin kışlalara bağlanması ve yalnız bunlara ulufe verilmesi, aynı zamanda isbatı vücut etmiyen yeniçerilerin aylıklarının kesilerek devlet hazinesine mal edilmesi; askerın masraf ve giydirilmesi için yeni bir tüzüğün yapılması; Osmanlı ordusuna mensup bütün kıtalar'ın Kanunî Sultan Süleyman'ın tuttuğu usule göre muntazaman talim ve terbiye görmiye mecbur tutulmaları ve "kâfirlerin bize karşı üstünlüğünü sağlamakta olan daha mükemmel bazı silâh ve askeri talimlerin" kabulü ⁷³⁹. "Odalara alınmış olan Müslüman delikanlıları" ile aynı zamanda gönüllü olarak toplanacak gençlerden "Seğmenler için ihtiyat bölükleri" teşkil olunacaktı. Bunlar, topçulara verilen miktarda bir para alacakter ve Örnek bölükler sıfatiyle yeniçerilerin eski disiplini ile Avrupa örneğine göre kabul olunacak yenilikler arasında bir bağ teşkil edeceklerdi. Bu teklifler oy birliği ile kabul olunduktan sonra Kadı Paşa, maiyetindeki 3000 kişi ile a-sayışı korumak için İstanbul'da kaldı. Şeyhülislâm, ihtiyar Çelebi'nin Nizam-ı Cedit'i müdafaa için birçok yerlerde

⁷³⁹ "D*ordonner l'adoption İmm&Uate dans toutes les troupea ottomane* de certaines armea perfectionnees et de quelque» ma-noeuvres qul donment Infntdeles de grandi avantages sur nous"; Jttche-, reau de Salnt - Denys, 3. 205

bahsi geçen bir yazısında kullandığı tabir ile "Büyük Süleyman'ın tedbirleri" olarak bu yeni teşkilâtı takdis etti⁷⁴⁰.

Fakat çok iyi düşünülmüş olan bu teklifleri uygulamakta, artık haris ve tahrik edici bir hal alan Alemdar Mustafa Paşa büyük hatalara düştü. Seğmenler'in kışlaları olarak Levend çiftliği ve Üsküdar kışlalarını seçti. Halbuki bu - kışlalardan Nizam-ı Cedit askerleri henüz çıkmış bulunuyorlardı. Aynı zamanda Nizam-ı Cedid'in eski subaylarına, hiç bir endişe duyulmaksızın tekrar bu yeni teşkilâtta görev verildi. Diğer taraftan Sadrazam, istekli olan herkesi, halk e-lemanları arasında hiç bir fark gözetmeksizin, orduya kabul etti.

Daha kasım ayı içinde askerlerin mûtaad yağma akınları başlamıştı. Filibe Ayanı Molla Ağa, asayiş bozmak suretiyle yeni teşkilâta karşı cephe aldıklarını göstermek isteyen ini çetelerin başında bulunuyordu. Bu yolsuzlukların önüne geçmek için Alemdar Mustafa Paşa, mevkiinin hakikî mesnedini teşkil eden kendi ordusunun büyük bir kısmını yanından uzaklaştırmak zorunda kaldı. Alemdar Paşa, eski bir geleneğe uyarak, ramazanın bitmesine üç gün kannca Şeyhülialâm'ın yanına gittiği sırada kendi çavuşları, düşmanca ayaklanmış olan büyük bir kalabalığı muhafız kıtalarının müdahalesi ile merhametsizce dağıtmak zorunda kaldılar. Hemen yeniçeriler, Sadrazam'ın askerlerinin bulundukları evlere hücum ederek bunları kaçmaya zorladılar. Sadrazam'dın oturduğu konağın yanında çıkan bir yangını söndürmek için çağırılan askerler, iş başına gitmekten kaçındılar ve Sadrazam'ın adamlarından ele geçirdiklerini öldürdüler. Alemdar Paşa, kalenin dibindeki yeraltı dehlizlerinden birinde saklandığı bir sırada Kaptan Paşa, Topcuba-91, yeni askerler ve Kadı Paşa'mn küçük kuvvetleriyle birleşerek Efendisi'ni kurtarmaya çalıştı. Fakat Alemdar, yanında bulunan bütün adamlarıyla bu dehlizde dumandan boğulmuştu. Mısır'a gitmek üzere harekete hazırlanan iki gemi, Yeniçeri Ağası'nın evine ateş etmek emrini aldı. Sarayda», halkın ve yeniçerilerin hücumlarına karşı korunmak için lâzım gelen bütün tedbirler alındı (15 kasım). Sonra Kadı Paşa, dört top ile harekete geçerek vaktiyle yeniçerilerden gördüğü hakaretin Öcünü almaya koyuldu. Ayaklananlar, her tarafta merhametsizce öldürülüyordu. Fakat böylece o, ayaklanmış olanları ve şimdiye kadar barışçı kalan istanbul halkını ümitsizliğe düşürdü, ölüm tehlikesi karşısında her şeyi göze alan âsiler. Anadolu'lu İslahat askerlerinin, guruplar halinde

⁷⁴⁰ Aynı eser, 8. 206.

dağılmış olan Nizam kıtalarının Üzerine atıldılar. Bir yandan büyük bir yangın her tarafı sararken, umumi tedip hareketine devam olunamayacağı anlaşıldı. Kadı Paşa, hiç olmazsa saray halkını hücumdan korumağa çalıştı. Bununla beraber çok geçmeden Yeniçeri Ağası, Padişah'ın emirlerine itaat etti ve müthiş yangını durdurmak için gereken bütün tedbirlere başvurmak için talimat aldı.

Sarayın kapusunda bekliyen âsilerin bir kumu, artık Sultan Mustafa'yı alkışlamıya başlamışlardı. Fakat bu olay, eski Padişah'ın Ölümüne sebep oldu. Sultan Selim'in kaatili, kendisi hakkındaki idam emrini infaz edenlere hiç bir mukavemet eseri göstermeksizin can verdi. Peşinden annesi öldürüldü. Bunlardan başka, o zamana kadar ordusunun başında sanılan Alemdar'ı⁷⁴¹ yarı kömür haline gehni» olan perişan cesedinin yüksek bir yere asılarak teşhir «dilmesi⁷⁴² sayesinde bu iç savaşa bir son verildi. Nefret edilen Sadrazam artık hayatta değildi ve Sultan Mahmut'tan başka Osmanlı tahtını işgal edecek bir şehzade de' artık yaşamıyordu. Sonra Padişah, bütün ordunun barışarak kardeş pıftırtı emretti. Kendisini şimdiye kadar müdafaa etmiş olanlara, Rusçuk'a kaçmak suretiyle canlarını kurtarabilmek imkânını verdi. Ramiz Paşa, hıyanetle suçlandırıldı-ğından Petersburg'a kadar kaçtı. Fakat Padişah, sonra yeni Sadrazamın genel bir af ilân ederek İstanbul'a çekmiş olduğu bütün şahsiyetleri yok etmesine engel olamadı. Ancak 1809 nisanında mevkie getirilen Kör Yusuf Paşa, son zamanlarda suç işliyen herkese karşı Kur'an'ın hükümlerini tatbik etmekle görevlendirildi⁷⁴³ Lakin Sultan Mahmut, XVII nci yüzyıldaki büyük ve zalim selefi gibi, bu felâket günlerinin, katlanmak zorunda kaldığı bütün bu zilletlerin öcünü, yeniçeri güruhunun büsbütün ortadan kaldırılmakla almıya kalben yemin etmişti.

Fakat şimdilik, Erfurt'de verilen kararları Babiâli öğrendikten sonra, devletin dış siyasetinde büyük işlere girişmek gerekiyordu.

Sırbistan'daki ayaklanma, âsilerin lehinde bir ihtilâl haline inkılâp etmişti. Daha 1807 haziranında âsiler, Uşize'-yi ele geçirmişlerdi Şimdi Sırp çeteleri komşu Bosna topraklarına girmiş bulunuyorlardı. Babiâli'nin haraç isteği, Kara Yorgi tarafından kesin olarak reddedilmişti. Eflâk Prensi Ipailanti, kendisinin Sırbistan Prenslığı'ne çağırılacağı u-muyordu⁷⁴⁴.

⁷⁴¹ Fhoteinçfl II, S. 520 ye göre kulede mevcut bftroU atat vermek aucvUyte kendisini ve yanındakilerini ÖMÜrmUgtUr. fflarttf »da fçgA öyttyor;'tarih hakkıad* kar?. Ton 8ax, S. 170 not 21.

⁷⁴² Naam tUnuöoe«nu: Erbioetu, Cron, Grtd, 3. 383.

⁷⁴³ Zinkelaen VH, S. 636 - 637.

⁷⁴⁴ HurmuiaJd, Suppl I 2, S. 382 - 383.

Fakat Sırplar, ihtilâli idare eden şahsiyetler arasında Kara Yorgi'yi Gospodar ünvanıyla hükümet başkanlığına seçtiler. Gospodar unvanı, Ruslar'ın, doğrudan doğruya Prens diye hitap etmemek amacıyla Kumanya hükümdarlarına verdikleri unvanı hatırlatmaktadır. Kara Yorgi'nin yanında Soviyet adıyla 12 kişilik bir danışma meclisi vardı. Skupçina adım taşıyan halk temsilcileri meclisi, önemli meseleler üzerinde karar verirdi ⁷⁴⁵. Öteki Gospodarlar, diğer vilâyetleri aralarında paylaştılar. Çok kere bunlar, Kara Yorgi'yi sadece salıp ve hürriyet ordularından birinin o zamana kadarki komutanı olarak saymakta idiler. Ruslar, Sırbistan'da harp ve barış hakkında karar verilmesi işini, entrikacı General Rodofinikin'in eline bırakmak teşebbüsünde bulundular ⁷⁴⁶. Fakat muvaffak olamadılar. Rodofinikin, Sırbistan'da Ortodoks başrahibi olan Leontios ile çok iyi münasebetler idame ediyordu ⁷⁴⁷. Kara Yorgi, isayef ile birleşerek aynı yıl içinde bir takım başarılar daha kazandı. Bilhassa haziranda Malanitz'i'de galip geldi ⁷⁴⁸. Sonra Negotin'i kuşattı. Öte yandan Rus kıtaları, Nikçiç ve Klobuk'u almak için Karadağlar'a yardım ediyorlardı. Ancak Eflâk, hiç olmazsa geçici bir zaman için barışa kavuştuğundan, Sırbistan'da da silâhlar sustu. İsayef Küçük - Eflâk'e döndü.

Fakat çok geçmeden harp yeniden başlayacak ve Türkiye'nin bütün iç düşmanları, dış düşmanlarıyla, yani Ruslar'la birleşeceklerdi.

1808 haziranında Memleketyn Prenslüklerinin her ikisinde de kiliselerde âyinler yapılırken Rus Çarı'nın adım memleketin hükümdarı olarak anmak ve Rumen ruhbanının başına Rus Synod'una mensup bir Eksark geçirmek- emrini vermiş olan Prosorofski, iki imperatorun görüşmelerinden sonra Babiâli'nin murahhasları ile yeniden barış müzakerelerine girişmek için talimat almıştı. Fakat şimdi başka ve daha iyi bir barış yolu açılmış, Babiâli İngiltere ile temaslara başlamıştı. Kasım ayı başında yeni İngiliz elçisi Robert Adair Çanakkale'ye gelmişti. Bu yolda Sultan Mahmut, kendisinden önceki Padişahın siyasetini takip ediyordu. Artık sahtekâr Fransızlar'ın değil, fakat İngiltere'nin aradığı sayesinde Rusya'nın istediği Memleketyn'i kaybetmeksizin Çar ile barışabileceğim umuyordu. İngiltere, Babiâli üe yapılacak barış sayesinde hem ticaret ve hem de siyaset

⁷⁴⁵ Ranke, S. 176 vd.

⁷⁴⁶ 1807 de o. İbratli' Michelson için kazanmak görevini almıştı; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 384 - 385. No. DXXXDC; S. 388. No. DXXXIV.

⁷⁴⁷ Ranke, S. 172 - 173.

⁷⁴⁸ Langeron, S. 142 - 143. Eflâk'ta bir Sırp heyeti hakkında (nisan 1807) bak: Naum Rimniceanu: Brbiceanu S. 272.

bakımından büyük menfaatler sağlayacağından, buna muhtaçtı.

Bunu hemen pek iyi g[^].crt ı uikier, ingilizlerden bir harp tazminatı ve Napoleon ile bir savaş halinde önemli miktarda para yardımı sağlamakta ısrar ettiler ⁷⁴⁹. Bu yüzden müzakereler kesilecek oldu. Adair memleketine dönmekle tehdit e-dince, Şeyhülislâmın bir fetvası çıktı ve böylece müzakereler çabuk sona erdirildi. Çanakkale'de yapılan 5 ocak 1809 antlaşmasının ihtiva ettiği yeni hükümlere göre İngiltere, Boğazların Türk'ler tarafından kapatılmasını tanıyordu; Türkiye, İngiliz limanlarında konsololar bulundurabilecekti; İngiliz hükümeti, tercüman olarak yerli reayadan kimse-lerin tâyininden feragat ediyordu. Türkiye, harp tazminatı istemekten vazgeçmiş, Napoleon'la bir harp takdirinde para yardımı meselesi de gizli bir antlaşmaya bırakılmıştı. 14 mart 1809 da, yani İstanbul'a gelişinden üç ay sonra Adair, şerefli bir şekilde Padişah tarafından kabul olundu . İngiliz elçisi, kendi Kiralı ve artık Padişaha karşı hiç bir fena niyet beslemeyen Avusturya İmparatoru ile hakikî bir ittifak için Babiâli'yi kazanabileceğini umuyordu ⁷⁵⁰.

Fakat bu amaca ulaşmak için ilk şart, Rusya ile Babiâli arasında bir barış elde etmektir. Babiâli ile Rusya arasında barış müzakerelerine başlanılmış, evvelâ elçi Paşa olarak Galip Efendi, sonra Murat Molla'nın oğlu Rıza Molla ile İzzet Bey, Beylikçi Efendi bu müzakerelere memur edilmişlerdi ⁷⁵¹. Tercüman olarak bunların panına Prens alexan-der'ın kardeşi Dimitraki Munisi verilmişti ⁷⁵². Yaş kongresi tek bir oturum bile yapamamıştı . Adair, gerçekten de her iki tarafa kencu aracılığını teklif etti. Fakat İngiliz elçisi gülünç bir mevkiye düşmüştü. Çünkü Rus Çan, Prosorofski vasıtasıyla Babiâli'ye, imzalanan mütareke sayesinde mümkün görünen barışın gerçekleşmesini istiyorsa, Adair'i hemen İstanbul'dan uzaklaştırması gereğini bildirmişti. Padişah iki gün içinde bu husustaki kararını verecekti ⁷⁵³.

23 martta verilen cevap, soğukkanlı ve menfi idi. Hemen Kırım ve çabuk gelişen yeni Odesa limanı ile ticaret şiddetle menedildi . Hatta Eflâk'de, güya 25 martta yapılmış resmî bir harp ilânından bahsolunuyordu

⁷⁴⁹ Zinkeisen VII, S. 590 vd.

⁷⁵⁰ Aynı eser S. 622 vd.

⁷⁵¹ Murahhasların Craiova'ya varışları ve Yaş'a seyahatları hakkında bak: Naum Rimniceanu, S. 284 - 285; kars. Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 331 vd., 542 vd.

⁷⁵² Gene karşı. Karaca. Rus murahhasları, Miloradoviç ile Senatör Kuşnikof ve Harting idiler. Joseph Fonton tercüman olarak o-rada bulunuyordu; Langeron, S. 155.

⁷⁵³ Aynı yer. Kuriyenin seyahati hakkında bak: Naum Rim-niceanu, S. 285. Gene bak: Langeron, S. 157.

⁷⁵⁴ . Galip Efendi, derhal Yaş'dan ayrılarak İstanbul'a dönmek emrini aldı. Adair aynı zamanda Osmanlı Padişahı ile İran Şahı arasında bir antlaşma vücutte getirebileceğini de umuyordu . Mart ayında İngiltere, İran hükümdarı ile bir antlaşma imzalamış ve bunun üzerine Fransız elçisi General Gardanne hemen Tahran'ı terketmişti. Hakikaten de bir Pers murahhası İstanbul'a geldi ⁷⁵⁵.

Miloradoviç ile Prosorofski, kaçak bir Ermeni olup Rusçuk'ta Alemdarın adamları ile münasebeti bulunan Manuk'-un teşvikiyle, nisan ayında Bükreş'ten hareketle Giurgiu ü-zerine bir hücumla girişmişler; fakat çok zayıf tahkim edilmiş olmasına rağmen bu adayı almıya muvaffak olamamışlardı . Mütarekenin imzalanmış olduğu Slobozia'da Ruslar, Alemdar Mustafa Paşa'nın orada saklı bulunan malına, 27 top ve 32 sancağa el koydular ⁷⁵⁶. Nisan ve mayıs aylarında İbrail, boş yere ve büyük kayıplar pahasına olarak bombardıman edildi . O zamana kadar İsmail Kalesini müdafaa eden Pehlivan, yerini eski Sadrazam Müstafa Çelebi ile aü Paşa'nın bir yeğenine bırakmıştı. Babadağ'ında bulunan Pehlivan'ın adamları, Vezirin adamlarıyla le boğuşuyorlardı. Fakat bütün bunlara rağmen Ruslar, bu kuvvetli kaleye giremediler ⁷⁵⁷. B: sırada İsayef, Sırp elebaşlarından Melentij Stoykoviç ile birleşerek, Tuna adalarında ve Kladovo'da Türklere karşı savaşıyordu. Fakat bu kale, uyanık davranarak kendini müdafaa edebiliyordu ⁷⁵⁸ Ancak 23 ağustosta Sadrazam, 35000 kişilik bir ordunun başında olduğu halde, İstanbul'dan hareket etti. Askerin çoğu yeniçerilerdi ve samimî iş görmek azmini besledikleri anlaşılıyordu. Asya'nın kıtalar ise daha az disiplin ve sadakat gösteriyorlardı. Bunların oldukça önemli bir kısmı, eşkiyalara iltihak etti. Genel olarak bu askerler, kuvvetli bir ordu teşkil ediyorlardı. 1807 de bir İngiliz diplomatı, "şimdi Türkler yirmi yıl öncesinden çok daha iyi savaşıyorlar" demişti. Bu söz, selefinin gevşek askerinden ziyade, Kör Yusuf Paşa'nın ordusu için doğru idi.

Bu arada Ruslar, bütün Dobruca'yı ele geçirmişlerdi. Seksen yaşındaki "Prosorofski, artık ölüm döşeginde bulunuyordu. Bunun üzerine Gürcistan'lı Prens Bagration, Başkomutanlığı üzerine aldı. O zamana kadarki başkomutanın Ölümünden önce tsakça, Tulça ve Babadağ, ağustos ortalarında hiç bir kayba uğramıksızın ele geçirildi. Bagration'-un

⁷⁵⁴ Naum Rinniceanu, S. 255.

⁷⁵⁵ Aynı yer.

⁷⁵⁶ Langeron, S. 161.

⁷⁵⁷ Langeron, S. 171 vd.

⁷⁵⁸ Aynı eser, 162 - 164.

başkomutanlığı zamanında Maçın, Hirşova ve Köstence işgal olundu. Komşu Bulgarlar, oturdukları yerlerden çıkmamak için teşvik olundular ; çok geçmeden bir Rus kıtası, 1774 antlaşmasının imzalanmış olduğu Küçük Kaynarca'ya girdi ⁷⁵⁹.

18 ağustosta Mustafa Çelebi, ismail kalesini teslim et-miye hazırды. Fakat teslim şartları ancak ayın yirmi beşinde tesbit olunabildi. Alman ganimetler arasında 221 top buhunnakta idi. Şimdi sıra, Ayan İlik oğlu'nun müdafaasını etmekte olduğu Silistre'yi almaya gelmişti.

Bu önemli kalenin bombardımanı haftalarca sürdü. Sadrazamın komutasındaki kıtalar, ilk önce Giurgiu yakınlarında güründüler ve bu civarda, Eflâk'ın müdafaasına memur edilen General Langeron'un kuvvetleriyle muharebeye tutuştular. Sadrazam, bu büyük kaleyi kurtarmak için ne mümkünse yapıyordu. Bir taraftan da Vidin kalesi'nin yeni komutanı Molla Paşa, kendi atalarında uyuşamıyan Sırlar* dan Deligrad'ı aldı ve askerlerini birkaç defa Tuna'nın sol kıyısına gönderdi. Genel karargâhın bulunduğu Rusçuk'tan Pehlivan, 17 - 18 000 kişilik bir kuvvetin başında ve 18 top ile birlikte Silistre'yi kuşatan Ruslara karşı gönderildi. Pehlivan, Tataritz'de Tuna'ya yakın tahkimli bir mevki ele geçirdi. Ali Paşa'nın oğlu Muhtar da buraya yollandı. Fakat 22 kasımda sözde 11000 kişilik bir ordusu olan Bagration, Türk saflarına karşı güvenle başladığı hücumlarını durdurmak zorunda bırakıldı. Birkaç gün sonra Ruslar, gene Tuna'nın sol kıyısına geçmiş bulunuyorlardı. Çok geçmeden (2 aralık) Türkler, İbrail kalesini şerefli şartlarla General Essen'e teslim etmek zorunda kaldılar. Ancak teslimin sebebi, sırf yiyecek sıkıntısından başka bir şey değildi. Bununla beraber Türkler, yalnız Silistre'de değil, fakat aynı zamanda Rusçuk, Giurgiu, Turnu, Zıştovi, Zımnice ve Tuna'nın önemli adalarında da kuvvetle tutunuyorlardı. Sadrazam'ın 30 000 kişilik ordusu ise hiç bir kayba uğramadan dimdik ayakta duruyordu ⁷⁶⁰.

Ruslar'ın Tuna ordusu Başkomutanlığı, 1810 tarihinde henüz 32 yaşında, az tecrübeli, ihmalcı ve çok asabi bir yaradılıştaki olan general Kamenski'ye emanet olundu. Nisan başında Kamenski, rahatsız ve yorgun düşen Bagration'dan Bükreş'te komutayı teslim aldı. Rus ordusu mayıs sonunda Hirşova yakınlarında Tuna'yı geçti. Bu esnada, bu yıl da pasif bir taktik takip etmek istiyen Sadrazam, tek bir adım bile atmamıştı. Haziran'da

⁷⁵⁹ Aynı eser, S. 179 - 180.

⁷⁶⁰ Bak: Langeron'tan aynı yıla ait hatıratı.

Silistire'nin yeniden kuşatılmasına başlandı. Aynı zamanda Başkomutanın kardeşi Sergius Kamenski, Pazarcık'ı işgal etti ve Baba veya Pehlivan ⁷⁶¹ diye anılan İbrahim Paşayı yaralı olarak esir aldı. Fakat Varna'ya girmiyse muvaffak olamadı. Nihayet 11 haziranda hemen hemen tamamiyle müstakil olan Silistre ordusu, komutan tlikoğlu'nun da Pehlivanın akıbetine uğraması üzerine, teslim oldu .

Sadrazam Şumla'da bulunuyor ve burada bir ordu topluyordu. Yanında İbrail Nazırı, Selvi Ayanı, Tatar Prensi Bahadır Giray ve bir çok gözü pek "dal kılınçlar" vardı. Civardaki mevkileri zaptettikten sonra bir Rus ordusu Varna önünde kaldı. Aldığı bu yerler arasında Alemdar Mustafa Paşanın sarayının bulunduğu Razgrad da vardı.. Yeni atanmış olan Buğdan Prensi Skai'lat Kallimacki burada esir e-dildi ⁷⁶². Aynı zamanda General Zass, Rusçuk'u almak için Boşnak Ağa ile çok sert vt* inatçı bir savaşa tutuşmuştu. Bir yandan bunlar olurken Öte yandan başkomutan, acele yürüyüşlerle Türk ordugâhına doğru ilerliyordu. Fakat o, kuvvetli bir şekilde tahkim edilmiş olan Şumîa'mn durumunu bilmiyordu ve son başarılarının uyandırdığı yankılara büyük ümitler bağlamıştı. Biraz geç girilen ilk hücum, 23 ve 24 haziranda başarısızlıkla sona erdi . Orlof'un beraberinde getirmiş, olduğu Sakız'lı (Chios'lu) General Fa-padopulos, muharebe meydanında kaldı. Hemen hemen bir ay burada kalan Ruslar, Sadrazamın emriyle hareket eden çeteler tarafından epeyce hırpalandıktan sonra, Rusçuk'a ricat etmek emrini aldılar. Hiç olmazsa bu şehri ele geçirmek ve bu suretle Şumla'da uğranılan yenilginin öcünü al-mak. ümidi .besleniyordu. (İeneral Langeron, Türk kuvvetlerinin hücumuna uğradı ve Dere Köy'de güç halle kendine kaçacak yol açarak kurtulabildi. Geri bırakılan Sergij Kamenski'ye de 14 ağustosta Sadrazamın savaşçıları saldırdılar. Bu defa da Ruslar kurtuluşu kaçmakta buldular. Doğrudan doğruya Rusçuk üzerine yapılan cüretli bir hücum, büyük kayıplarla püskürtüldü. Artık Muhtar Paşanın komutasındaki Arnavutlar da Tirnova yakınlarına gelmiş bulunuyorlardı ⁷⁶³.

Ancak eylülde harp talii Ruslara yaver olmağa başladı. Byela yakınlarındaki Batin mevkiinde Muhtar Paşa'nın Arnavutları ve Koşanzalı Halil'in komutasındaki Ayan kuvvetleri, 7 eylülde ⁷⁶⁴ tam bir bozguna uğratıldılar ve hemen hemen tamamiyle yok edildiler. 8000 Türk, 14 topla

⁷⁶¹ Karatzas; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 569.

⁷⁶² Aynı eser, S. 250 - 251.

⁷⁶³ Langeron, aynı yer.

⁷⁶⁴ Gene onun hakkında bak: Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 398.

müceh-mez 22 000 kişilik bir kuvvet teşkil eden üstün düşman karşısında yenilmişti. Fakat bu zaferi kazanan General İlovaitz-kî, muharebede ölenler arasında bulunuyordu. Koşanzalı Ha-lil ve arkadaşı İpsala'n Ahmet, esir düşmüşlerdi. Bizzat Muhtar Paşa, kısmen dağıtılmış ve kısmen imha edilmiş o-lan ordusunun artıklarıyla güç hal kendini kurtarabildi ⁷⁶⁵.

Bu zaferden sonra Ruslar, yıkılmış olan Zıştovî'yi sonra da Rusçuk ve Giurgiu'yu ele geçirdiler. Kahraman müdafii Boşnak Ağa, bu mevkileri, kendi ve Kars'lı A-li Paşa adına 27 eylülde Ruslara teslim etmişti. Ekim ayı başlarında Turnu ve biraz daha sonra Niğbolu üzerinde de Rus bayrakları dalgalanıyordu. Vorozofun komuta ettiği Rus kuvvetleri karşısında Ayan Süleyman Pehlivan da kaçtı. Lofça ve Selvi'ye de Kazaklar girmişlerdi ⁷⁶⁶.

Ali Paşanın Sofya'ya kadar ilerlemiş, olan diğer oğlu Veli, Mora'nın genç valisi ve aynı zamanda babasının vekili sıfatıyla komuta ettiği 10 000 Arnavuttan ⁷⁶⁷ 2000 îm Vidin'in imdadına gönderdi ⁷⁶⁸. Daha haziran ayında birkaç bin Sırp, şimdi General Tzukatos'un komutasında bulunan Rus kıtalarıyla Oltland'da birleşerek, Birsä Palanka'yı almışlardı. Serbest Sırbistan'a girmiş olan Niş Paşası, ricat etmek zorunda kalmıştı. General Orurk'un yardımıyla Sırp'lar, Seres komutanı İsmail Bey ile Ahmet Reşat'ı eylül başlarında yendiler. Nihayet, Oltland'da Eflâkli Pandurlar-dan teşkil olunan Nikitiç'in kuv'etleri. Drin ırmağına kadar geldiler ⁷⁶⁹. Kladovo'ya bir Hıristiyan garnizonu yerleşmişti. Ekim ayında Kara Yorgi, tekrar Sırbistan'a girmiş o-lan Bosnahlar'ı geri attı. Bil basanlar Ruslara, Tzukatos ile İsayef'in hastalıktan Ölümlerine mal oldu. Batıda muharebenin sevk ve idaresi, General Zay'a bırakıldı. 1811 mayısında bizzat Kamenski de, yerine ihtiyar Kutuzof geçtikten sonra, Öldü.

Osmanlı Devîti'nin ancak 18 ay, en çok iki yıl daha yaşayabileceğini söyleyen ⁷⁷⁰ Seba3tiani'nin hükmüne göre Sultan Mahmut, "zayıf, yumuşak huylu, hastalıklı, tedavisi imkânsız sara illetine müptelâ bir hükümdar' idi ⁷⁷¹. Çar da bu Osmanlı Padişahını, hem vücutça ve hem de kafaca aynı derecede düşük kalitede zayıf bir hükümdar göl: gesi sanıyordu ⁷⁷². Bununla

⁷⁶⁵ Langeron'm hatşratı ve Karatzas'ın yazılan.

⁷⁶⁶ Langeron, S. 300 - 301

⁷⁶⁷ Karatzas; Kasım 1809.

⁷⁶⁸ Pazvantoglu'nun ölümünden sonra oradaki durum hakkında bak: Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 397 vd. 'ında Fransız ajanı Me>ia-ge'm raporları.

⁷⁶⁹ Aynı eser, S. 309.

⁷⁷⁰ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 446.

⁷⁷¹ Un prince faible, doux et valétudinaire, atteint d'une épi-lepsie incurable"; Testa n, Ş. 310.

⁷⁷² "Aussil faible de corps que d'esprit.., un fantôme de souve-; Şbomik, LXXXIX, & TW

beraber o "zayıf" Sultan, Memleketyn Prenslıkları rni her ne pahasına olursa olsun Rusya'ya bırakmamak; din düşmanına ve II. Katerina'nın istilâ plânını tazeliyen Çar'a karşı bütün enerji ile savaşı devam ettirebilmek için, Hristiyan ve Yahudi tebaanın süs eşyalanna ⁷⁷³, hatta tapmalara ait mallara vann-cıya kadar, her çeşit vasıtalarından faydalanmak kararında hiç sarsılmadan ayak diriyordu. Fakat Kör Yusuf Paşa, Şumla'yı başarı ile müdafaa etmiş olmakla beraber, komutasına emanet olunan orduyu tehlikeden korumak, amaciyle, çok uzun zaman âtil kalmıştı. Padişah, Sadrazamın İsmail, Silirtre, Rusçuk ve bütün Dobruca'yı kaybetmesini affedemiyordu.

Sultan Mahmut başka bir ordu ve başka bir komutan istiyordu. Kamenski'ye karşı döğüşmüş olan Türk ordusu. Ayanların getirdikleri kuvvetler, yani başka başka menseli Rumeli eşkiyaları ile İstanbul ve Edirne de toplanmış olan 25 000 yeniçeri, bir de Çapanoğlu ile Kara Osman Oğlu bölgelerinden gelen 10 000 kadar sadık Anadolu askerlerinden teşekkül ediyordu. 7 000 topqu askeri İstanbul'da kalmıştı. Bunlar herhangi bir baskına karşı başkenti ve muhtemel bir ihtilâle karşı Padişah'ı koruyacaklardı ⁷⁷⁴. Büyük bir yeniçeri ordusu ⁷⁷⁵ Ruslar'a karşı taarruza başlamalı idi. Sadrazamlığa da, biraz geç kalınmış olmakla beraber, güvenilir bir adamı getirdi.

Sultan Mahmut, Devleti kurtarmak için yalnız kendi kuvvetine dayanmak zorunda olduğunu çok iyi biliyordu. Avusturya'dan yardım beklenemezdi. Daha 1809 da Viyana diplomasisi, Fransa ile harbe başlamadan önce Ruslar'a tekliflerde bulunmuş, Küçük Eflâk'in İmperator Franz'a bırakılması karşılığı olarak Memleketeyn'in Rusya'ya ilhakını hemen tanıyacağını; veya, eğer zamanı gelmişse, Fransa'nın toprak kazanmak emellerine meydan vermeksizin Osmanlı Devîti'nin paylaşılması için Rusya ile anlaşmaya hazır bulundüğünü bildirmişti ⁷⁷⁶. Avusturyalılar Sırplarla iyi münasebetler idame ediyorlardı. Avusturya Generali Sera-lin, âsi Sırpların lehinde teşebbüslere girişerek Sırbistan'dan Dayı'ların çıkarılmasını, Knez'lerin serbestçe seçilmelerini, görevi sadece Babîâli için vergi

⁷⁷³ Karatzas; haziran 1810.

⁷⁷⁴ Sebastiani'nin ifadeleri.

⁷⁷⁵ Bu ordu aslında 196 ortadan teşekkül ediyordu; hakikatte ise yalnız 60000 ücretli insan harbe gidecekti. Fakat bunlardan yalnız yukarda söylenen 25000 kiai hazır bulunuyordu; Zlnkelsen VII, S. 330. Kar*, aynı eser, S. 638 vd., 641 - 642. Fakat 1801 de "etki kıtalar" 179000 ve yeniler 207000 hesap olunuyordu. Hurmuzaki, Suppl. I *, 8. 880 - 881, No. DXXV.

⁷⁷⁶ Martens, Recueil III, S. a9.

toplamaktan ibaret olacak bir memurun Belgrat'ta bulundurulmasını sağlamıya çalışmıştı. Sırp lar 1806 da Avusturya Imperatoru'na birçok ricanameler yazmışlardı. Sırp gönüllüleri mütemadiyen A-vusturya sınırlarındaki bölgelerden takviye alıyorlardı ⁷⁷⁷. Nihayet Viyana hükümeti, 1810 eylülünde İmpera-torun garantisi altında serbest Sırbistanın vücade getirilmesi için aracılık yapmıştı . İşte bütün bunlar, nefret e-dilen ⁷⁷⁸ Babiâli'nin içinde bulunduğu güçlüklerden faydalanarak yeni Orsova'yı işgal etmiş olan batıdaki komşu devletin gerçek niyetlerini bütün açıklığı ile gösteriyordu. Babiâli tarafından İngilizlerden istenen yardım parası, hiç bir zaman tasvib olunmadı, tngiliz temsilcisinin böyle bir meblağ karşılığı olarak İngiliz filosunun yiyecek ve mühimmat ihtiyacını temin etmek yolunda yaptığı pratik bir teklif ise cevapsız bırakıldı ⁷⁷⁹. En nihayet dost Fransa'ya gelince: Fransız ordularının Avusturya'ya karşı yaptıkları imha savaşında Çarın takındığı vaziyet, Napoleon'un yeni "sistemini" sarsmıştı. Daha 1809 haziranında Paris hükümeti, Rusya ile olan ittifakın değerinden şüpheli olduğunu bildirmişti. Fransız temsilcilerine, "hiç bir surette Rusya ile İsveç ve Türkiye arasındaki işlere karışmamaları ihtar" olunmuştu ⁷⁸⁰. Fakat buna rağmen Napoleon, 3 aralıkta Fransız meclisini açarken söylediği bir nutukta Babiâli'ye, eğer kendi himayesini istiyorsa , İngiltere ile münasebetlerini kesmesini tavsiye etmiş, hem Memleke-teyn'in, hem de Finlandiya'nın, kıskanmıyacağına dair teminat vererek ⁷⁸¹, kendi dostu Alexander'in devletine ilhakından bahsetmişti. Rusya, Eflâk ve Buğdan'a karşı bu memleketin sahibi imiş gibi yaptığı mukavelede Napoleon'un bu demecine dayanıyor, Eflâk - Buğdan'da bulunan Fransa ve Avusturya ajanlarını uzaklaştırıyordu . Napoleon, Rusya'ya o kadar kızgındı ki bu devletle bir harp ihtimalini düşünüyordu ⁷⁸². Fakat buna rağmen Sultan Mahmut, defalarca samimi olmadığı sabit olan Fransız İmpera-toru'nun yardımına bel bağliyamazdı. Napoleon, 1810 da Rus ordularının ilerlemesi ile çok geçmeden barışın sağlanacağını, böylece Çar'ın Memleketeyn'i ve Tuna sınırını elde edeceğini ümit etmiş, bu durumdan büyük bir memnunluk duymuştu ⁷⁸³. Aynı zamanda yeni akrabası olan A-vusturya imparatoruna,

⁷⁷⁷ Hurmuzaki, Euppl. I 2, S. 448, No. DXCVII; S. 509.

⁷⁷⁸ Avusturya elçisine İstanbul'da halk tarafından yapılan hakaretler hakkında bak: Zinkeisen VU, S. 645.

⁷⁷⁹ Zinkelsen, VII, S. 641 - 642.

⁷⁸⁰ Aynı yer.

⁷⁸¹ "Mon allié et ami, l'empereur de Russie, a réuni à son vaste empire la Finlande, la Moldavie, la Valachie et un district de la Galicie. Je ne suis jaloux de rien de ce qui peut arriver de bien à cet empire" aynı yer.

⁷⁸² Aynı yer.

⁷⁸³ Metternich'in hatıratı; "Correspondance" XX, S. 587.

ileride Sırbistan'ı vâdediyor ve Bel-grad'ı işgal etmesine muvafakat ettiğini resmen bildiriyordu .

Fakat bir Rus - Fransız harbinin patlak vereceği zaman, gittikçe daha yakın görünüyordu. Çar Alexander, bir takım teklifler ve vaatlerle Avusturya imparatoru Franz'ı, Fransız tiranının doymak bilmiyen ihtiraslarına karşı kendine Avusturya'ya vermek suretiyle Ur toprak değişmesi yapmak düşüncesi, o laman Petersburg'da diplomatlar mahfilinde ortaya çıkmıştır; aynı eser. 8. 401 müttefik olarak kazanmaya çalışıyordu. 1811 de o kadar ileri gitti ki, Avusturya Eflâk Beyliği'nin bütünü, sonra da yirmi yıl önce hakikaten Avusturyalıların elinde bulunmuş o-lan batı Moldavya'yı, yani Karpat Dağları ile Sereth ırmağı arasında kalan memleketi ve Sırbistanı împeratora teklif etti ⁷⁸⁴. Buna karşılık Çar Alexander, elverişli bir zaman kollayarak Galiçya'yı kendine almak niyetindeydi . Diğer taraftan Napoleon, Avusturya'nın kıskançlığını uyandırabileceğine ve böylece, Memleketeyn için yapılan 1811 savaşlarında Babiâli'ye yardıma sürüklüyebileceğine inanıyordu ⁷⁸⁵. Aynı zamanda Fransa'nın İstanbul elçisi Latour - Maubourg, Fransa ile birleşerek yalnız Tuna memleketlerini değil, fakat aynı zamanda Kırım'ı da tekrar fethedebilmek için, Padişahı bizzat kendi idaresinde büyük bir "din harbi" açmaya teşvik etmek için talimat aldı . Daha o zaman, aylarca ve hatta bir yıl geri bırakılan General An-dreossy'nin özel bir görevle İstanbul' ı gönderilmesine karar verilmişti. Sultan Mahmut, hemen bu olağanüstü elçinin gelmekte olduğu haberini aldı. Nihayet bir Türk temsilcisi de Paris'e çağrıldı .

Nisan başında Sadrazam Kör Yusuf Paşa azlolundu ve yerine o zamsna kadar İbrail Nazırlığını yapan Trabzon'lu Ahmet Ağa geçirildi. Anadolu zadeganı soyundan gelen Ahmet Paşa, yeni sistemin tanınmış bir taraftarı idi. Bu Karadeniz çocuğunun vücudundaki bir çok yara izleri, onun kabına sığmaz ve çok atılgan bir insan olduğunu isbat ediyordu ⁷⁸⁶. Ahmet Paşa, o zaman bulunduğu Edirne'den hemen hareketle hiç vakit kaybetmeden Şumla'daki ordugâha gitti. Napolecn, Ruslara kat'! sözünü söyleyerek "İstanbul'a gitmiyeceksiniz" dediği bir sırada Tuna boyunda bulunan Rus kıtalarının çoğu, Çarın şimdiye kadarki büyük dostu Napoleon'ın yatıştırıcı sözlerine rağmen, Dinyester'e ve Lehistan eyaletlerine, Fransızlar

⁷⁸⁴ Martens IIT. S. 77.

⁷⁸⁵ "Correspondance" XXI. S. 490.

⁷⁸⁶ Karatzas, 3. 139-140. Kare. Langeron, S. 369; Hurmuzaki, Supple. I 2, S. 506, No. DCCLXXIX Bundan biraz sonra mazul Rodos'a «UrtUdU; aynı eser, S. 148. Kara. Langvron, S. 325.

tarafından vücutte getirilen Varşova Büyük Dukalığına doğru harekete başladılar⁷⁸⁷. Hiç vakit geçirilmeden Zıstovi ile Niğbolu, Kars.'h Ali Paşa'nın kuvvetlen tarafından işgal olundu⁷⁸⁸. Osman-h kıtaları Silistre üzerine de yürüdüler. Fakat burasını Ruslar tarafından tamamiyle boşaltılmış buldular⁷⁸⁹. İstanbul'dan mütemadiyen yeniçeri ve seğmen askerleri gönderiliyordu. Seğmenler istanbul'da Hristiyan tüccarlara karşı cebri muamelede bulundukları zaman, bunların komutanları azlolundu. Disipline riayet otmiyen bütün askerlere karşı pervasızca en sert cezalar veriliyordu . Kısa bir zaman sonra Sadrazamın ordusuna, Çapanoğlu Mehmet'in ve Aydın Paşasının Anadolu kuvvetleri, Tepedelen'H Ali Paşa'nın oğulları Veli ve Muhtar'ın komutasındaki Makedonyalılar, cesur Kalender Paşanın maiyeti, geçen yıl büyük yararlıklar göstermiş olan Gâvur Hasan'm ve Boşnak Ağanın kıtaları katıldılar. Sadrazamın elinde 80 den fazla da top vardı⁷⁹⁰.

Rusya, Napoleon'un yeni fütuhât ihtirası karşısında bütün istikbalinin tehlikeye düştüğü bu müşkül karar saatinde, Babıâli ile yeniden savaşa tutuşmayı istiyemezdi. Sadrazam Tuna'ya doğru yürümeğe hazırlandığı bir sırada, yeni barış konferansları açıldı.

Rusya'nın eski istanbul elçisi bu nazik işle görevlendirildi ve tedavisi için daha mutedil bir iklime ihtiyacı olan bir hastalık bahanesiyle Eflâk'ın başkentine gitti. (Halbuki Bükreş'te kış, çok kere güney Rusya'daki kadar sert olur). Asla hasta olmıyan tercüman Peter Fonton da burada bumuyordu⁷⁹¹. Yeni Sadrazam iş başına geçer geçmez, Rusya ile barışçı münasebetlere girişti. Fonton Şumla'ya geldi ve bunun üzerine çok geçmeden gizli murahhas olarak Mustafa Ağa Bükreş'e gitti. Hamit Efendi adında başka bir murahhas da daha haziran ayında müzakerelere başladı .

Fakat barışı sağlamak hâlâ mümkün değildi. Çünkü Ruslar'ın görüşü ile Padişah'ın bir defa vermiş olduğu karar arasında çok büyük bir fark vardı. Hakikatte Sultan Mahmut, eğer hükümdarlığına geniş ve bereketli, üstelik de asker! bakımdan çok önemli olan bazı eyaletlerin kaybı ile başlamak istemiyordu ise, bu kararından dönemezdi. 1807 de Çar, sadece, kaieileriyle birlikte Basabrabya'yı Ho-tin'i ve "Kuban nehri mansabında bir toprak şeridini", A-napa'da dahil olduğu halde Phasis boyundaki toprakları, Sucuk ve Sohum Kale'yi, Anaklia ile Poti'yi ve İsgaur Hisarını istiyordu. Bunların

⁷⁸⁷ Tatiçef, s. 569; Langeron, S. 318; Hurmuzaki, Suppl- I 2, S. 584, 605 vd.

⁷⁸⁸ Tatiçef, s. 569; Langeron, S. 318; Hurmuzaki, Suppl- I 2, S. 584, 605 vd.

⁷⁸⁹ Gene aynı eser, 8. 330.

⁷⁹⁰ LfUfcron, 3. 330

⁷⁹¹ Aynı eser, S. 313; Hurmuzaki, Suppl. I 2, o tarih.

hepsi, teslim olunurken tahrip e-dilecekti. Memleketeyn Prensliklerinde ise 1802 hatt-ı şerifinin hükümleri yürürlükte kalacaktı. Aynı zamanda Sırbistan'ın özerk bir prenslik haline getirileceği ümidi de daha o vakit ifade edilmişti ⁷⁹². Birkaç ay sonra, 1808 başlarında Kont Tolstoy, Efendisi'nden aldığı talimat gereğince, yukarda saydığımız yerlere ilâve olarak Tuna ağızlarını, hatta Razelm gölüne ve eski ordugâh şehri olan Babadağ'a kadar Dobruca'yı da istedi . Daha o zaman Garp'te Eflâk ile Buğdan'dan Arşidük Johann'ın veya Rus Çan ite yakın akraba olan Oldenburg Dukasının idaresi altında yeni Daçya Devleti teşkil olunacağı biliniyordu . 1810 haziranında Kamenski'nin ileri sürdüğü istekler, Memleketeyn Prensliklerinin bırakılmasını ve 20 000 000 tutarında bir tazminat ihtiva ediyordu. O arada Kara Yorgi, Sırların lideri olarak Rusya tarafından resmen tanınmıştı. Rus Generali Tzukato'nun askerleri, son defa Negotin, Kladovo ve Birsă - Planka'nın alınmasında, bir de muzaffer olarak ilerlemekte olan Niş Paşası Hurşid'in geri atılmasında Sırlara yardım etmişlerdi ⁷⁹³. İşte bu durumda olan Sırlar için bir anayasa yapılacak, fakat şimdilik Osmanlı hâkimiyetinde kalacaklardı ⁷⁹⁴. Rusçuk'un alınmasından sonra Kamenski, Türklere iki şartla barış teklif etti. Bu şartlar, Memleketeyn Prensliklerinin bırakılması ve Sırbistan bağımsızlığının tanınmasından ibaretti. Şüphesiz ki Memleketeyn Prenslikleri kavramı içinde Basarabya da dahil bulunuyordu. Tatar ve Türk ahali daha önce gönderilen gizli ajanların faaliyetleri neticesinde Basarabya'dan çıkarılmış bulunuyordu ⁷⁹⁵.

Daha 1807 de Babiâli, şimdiye kadar ezici kuvvetlerin baskısı altında kabul etmek zorunda kalınmış olduğu anlaşmalar mahiyetindeki muahedeleri bundan böyle de imzala-makdansa Devletin enkazı altında gömülmeyi tercih ettiğini enerjik bir surette beyan etmişti ⁷⁹⁶. 1810 da

⁷⁹² Sbornik, LXXXDC, S. 97 vd.; eylül 1807. (277) aynı eser S. 362.

⁷⁹³ Ranke, S. 197 vd.

⁷⁹⁴ "Acte şi fragmente" II, S. 448, No. 2. Karş. Kurakin vasıta-siyle Napoleon'a yapılan Memleketeyn Prenslikleri ile kurtarılan Sırbistan" dan, Rusya Avusturya ve Türkiye'nin garantilerinde olmak üzere eşit durumda üç devlet teşkil etmek teklifi; Sbornik XXI, S. 329. Gene aynı eser S. 1; Martens III, S. 34. Sözde Ruslar'ın, Dobruca'nın. Köstenceye kadar uzanan kısmı Üzerindeki istekleri bak: Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 567 - 568, No. DCCUV; Metternichin Hatıratı, H. S. 377. İngiliz elçisi Robert Adair'in Babiâli'yi Memleketeyn'i bırakmağa ikna etmek için yaptığı teşebbüsler hakkında geniş bilgi bak: Zinkeisen VII, S. 164 vd. Memleketeyn'e karşılık olmak üzere Adair, Rusya'ya Batı - Hindistan veya Güney - Amerika'da toprak bırakmak teklifini yapmak zaruretinde olduğu kanaatında idi.

⁷⁹⁵ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 57S, No. DCCLXII; Langeron, S. 125. Kaynak vermemekle beraber her halde Adair'den aldığı anlaar-ı Zinkeisen VII, S. 683 e göre aynı Kamenski, hazırda Silistre'nin alınmasından sonra çok daha ağır şartlar teklif etmişti: Kuban nehri boyundaki toprak şeridinin bırakılması, GÜrcüstan'ın bağımsız bir devlet olarak tanınmış, 40000 kese harp tazminat ve" Rusçuk, Si-listre, Sumla ile Varna'nın teminat olarak bırakılması; aynı zamanda İngiltere'ye karşı aephe alınması. Kara. Aynı eaer S. 705 - 706.

⁷⁹⁶ "La Sublime Porte aimeratt mieuc a'enaevellr sous lea ru-îats de la partie qu' da conclure encore des traitts

Sultan Mahmut, İstanbul'daki Danimarka elçisi Hübsch'in genç oğlu vasıtasıyla Çar'ın yaptığı tekliflere, Memleketeyn Prensliklerinden vazgeçmektense son askerini feda edintiye kadar döğüşeceği cevabını vermişti ⁷⁹⁷. Buna karşı I. Alex-ander, Eflâk ve Buğdan'ın resmen Rusya'ya ilhakım ilân etmekle mukabelede bulunmuştu .

Bununla beraber 1810 ekiminde Reis Efendi, Sultan Mahmut'un "Osmanlı eyaletlerinin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı" esası üzerinde müzakerelere girişebileceği hususundaki sarsılmaz azminden bahsediyordu ⁷⁹⁸. 1811 de Reis Efendi, "Memleketeyn Prensliklerini vermektense bizzat İstanbul'u kaybetmeğe" razı olacağını söyledi . ttalinski'nin, sadece Buğdan'ı Rusya'ya bırakmak yolundaki teklifini de Sultan Mahmut şiddetle reddetti . Şimdilik Çar, o vakte kadarki isteklerini bu hadde indirmeye karar veremezdi ⁷⁹⁹.

Sadrazam, muhakkak ki Padişahın kesin emri üzerine, fakat aynı zamandı Devletin toprak bütünlüğünü kurtarabileceğine kani bulunduğu bir savaşa gerçekten kalben taraftar bir devlet adamına mahsus enerji ile, daha hazıranda Rasgrad üzerinden Rusçuk'a doğru yürüdü. Ağır hasta olan Kamenski, o arada Rusya'ya dönmek üzere yola çıkmıştı. Çok geçmeden de kendisi öldü. Yeni Rus Başkomutanı Kutuzof idi. Kafasından kurşun yarası almış bulunan bu eski asker, çabuk yürüyüşlerle Sadrazamı karşılamak üzere Giurgiu'ya doğru harekte geçti. Komutası altında 18 000 kişiden ibaret küçük olmakla beraber iyi bir ordu bulunuyordu. Hiç bir zaman Türkler bu kadar cesaret göstermemişler, bu kadar iyi bir şekilde müşterek ilerleme yapmamışlardı. Osmanlı süvari kuvvetleri fevkalâde iyi idi. Toplar, Fransız ustalarının imalâthanelerinden yeni çıkmıştı. Topçu askerleri de iyi yetiştirilmiş olup mükemmel surette iş görecektir bir durumda idiler. Zaferden emin olan Türklerin ilk savleti karşısında, o zamana kadar korkunç sayılan Kazaklar, "Türkler, Türkler" diye bağırarak kaçıştılar (3-4 temmuz). Langeron, Tuna'nın sol kıyısına çekilmek zorunda kaldı. Hemen Rusçuk boşaltıldı ve ateşe verildi. Aynı General Langeron, sonradan kaleme aldığı

semblables à ceux qui lui ont ôté jusqu'ici extorqués par ta violence". üstelik Babialı, Rusların Memleketeyn işlerine karışmamalarını ve Gürcüların sınırlarının düzeltilmesini istiyordu; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 436, No. DLXXXZX.

⁷⁹⁷ Zinkeisen VII, S. 682 vd.

⁷⁹⁸ "Inttgrité et indépendance des provincea ottomanes"; "Ac-te si fragmente" n, S. 454. Kars. Prusya elçisi von Werther tarafından o zaman Memleketeyn'i Çara bırakmayı müzakerelere esas olmak üzere kabul etmek yolundaki teklifleri; Hurmuzaki, Suppl. 12, S. 578 - 579, No. DCCLXm; sonra gene S. 586, No. DCCLXX

⁷⁹⁹ Aynı yer. Langeron ile Duc de Richelieu de ttalinski gibi tlüşünüyorlardı; Langeron, S. 335. 1811 yazında Kutuzof, Fransız v Avusturya tebaasından mutat vergileri vermelerini İstemişti; Acte [t fragmente, İL S. 468

bir yazısında ⁸⁰⁰ şöyle diyor: "Böylece biz, kıtalarımız Balkan Dağları'na kadar sokulduktan sonra, Tuna'nın sağ kıyısını tamamiyle boşaltmak zorunda kalmıştık. Barış, her zamankinden daha uzakta görünüyordu" . Daha şimdiden Seres'li ismail Bey ile Kara Feyzi ve Kara Osman Oğlu'nun kıtaları, Tuna*-nın sol sahilinde Kalafat yakınlarında bulunuyorlardı ⁸⁰¹. Sadrazam, doğrudan doğruya Rus genel karargâhının bulunduğu Giurgiu mevkiinde büyük nehri geçmek için hazırlıklar görüyordu.

Hamit Efendi Türk ordugâhına gitmişti. Buna rağmen Fonton, Osmanlı karargâhında iyi kabul olundu. Sadrazam barış müzakerelerini devam ettirmeye mütemayildi. Fakat Osmanlı görüşünden fedakârlıkta bulunmağa yanaşmıyordu. Fransa'nın Kırım'ı istirdat etmek için yapmış olduğu teklifi koz olarak kullanmakta tereddüt etmiyordu . Eski Paris elçisi Galip Efendi, yeni Kâhyabey sıfatıyla, orada hazır bulunuyordu ve gerçekten müzakereleri idare etmekle o görevlendirilmişti ⁸⁰².

Eylül başında Osmanlı ordusu, Tuna'nın öbür sahiline geçmiş bulunuyordu. Nehri geçmek işini mükemmel surette başarmıştı ⁸⁰³. Bizzat Sadrazam, bu muzaffer kıtaların arasında bulunuyordu ve kısa bir müddet önce Ku-tuzof'un sokaklarda davullar çaldırarak istikraz yapmak teşebbüsünde bulunduğu Bükreş şehri, şimdi emniyeti için korkuyordu. General Langeron'un Türkleri geri atmak teşebbüsleri başarısızlıkla sona eriyordu ⁸⁰⁴. Kutuzof ise kararsız ve hareketsiz bir halde bekliyordu. Göründüğüne göre Türkler, Eflâk'te kışlıyacaktı. .

Fakat İsmail Bey, Oltland'da Kalafat yakınlarında yaptığı çarpışmalardan sonra kasım ayı sonuna kadar Ciuper-ceni'de tutunabildi ⁸⁰⁵. Tuna'nın sol kıyısında bulunan Türkler ise, Ruslar'm yeni bir taarruzuna karşı güvenle göğüs gerebilecek derecede kuvvetli değillerdi. Diğer taraftan Rusçuk'ta geri bırakılan Çobanoğlu ile Tepedelenli Ali Pa-şa'nın oğulları komutasındaki kıtalar, muhtemel bir ricatı koruyacak kuvvette görünmüyorlardı. Bir çarpışmada yara alarak kanlar içinde kalan ve bütün barp tehlikelerini alelade askerlerle beraber paylaşmak isteyen kahraman

⁸⁰⁰ Kars. Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 590 - 591; Karatzas, S. 150.

⁸⁰¹ Kar?. Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 592, 621 vd.; Langeron, Ş. 358 vd.

⁸⁰² Kars. Karatzas ve Langeron.

⁸⁰³ "C'est un des plus beaux faits d'armes que j'ai vu e%fcuter â la gterie", Langeron böyle yazıyor, S. 336. Kars. Hurmuzaki, Suppl. 12. S. 593 vd.: "une bravoure inouïe"; Karatzas, S. 154; (jene Deme-ter Murusl'nin bunu takib eden mektubu.

⁸⁰⁴ Rus ordugâhı bir müddet Calugareni'de idi. Burada Prens Cesur Michael, 1595 de Sinan Paşa komutasındaki Türkleri yenmişti; aynı eser, S. 618, No. DCCCIX.

⁸⁰⁵ Karatzas, S. 153; Hurmuzaki. Suppl. I 2, S- 641, No. DCCCXXXII

Sadra-zam'ın hatası işte bunda idi . Padişah tarafından Tu-nâ'ya gönderilen Edirne bostancıları ile alelacele sevkolu-nan Trakya Ayanlarının kuvvetleri, ancak harp talii döndükten sonra hedeflerine varabilmişlerdi ⁸⁰⁶.

General Langeron ile Markofun, Rusçuk'ta zayıf kalan Türk genel ordugâhına bir baskın yapmak fikirleridir ki harp tahini, o zamana kadar çok elverişli bir durumda bulunan Osmanlı ordusunun böyle birdenbire aleyhine çevirmişti. General Markof, Turnu Magurele civarında yaptığı bir gösteriş manevrasından sonra 14 ekimde nehri geçti ve büyük ordugâhı ele geçirmeye muvaffak oldu. Galip Efendi, Gâvur Hasan ve Tepedelenli Ali Paşa'mn oğulları, Rusçuk'a kaçmak suretiyle canlarını kurtardılar. Sadrazam da geceleyin bir kayıkla oraya gitti . Tuna'nın sağ sahilinde kalan az sayıdaki askerler, Giurgiu yakınlarında Slobozia adası üzerindeki 16 000 kişilik kuvvetle hiç bir zaman birleşemi-yeceklerdi. Çapanoğlu, Kalender Paşa ve Karslı Ali Paşa'mn komutasında bulunup hemen kuşatılan bu askerlerin alın yazısı taayyün etmişe benziyordu ⁸⁰⁷. En sonunda bir mütareke ile 8 kasımda kurtuldukları zaman ancak 13 000 mevcut kalmıştı. Diğerlerinden beş altı bini düşman tarafına geçmişler, üçbir. kadarı da açlık ve hastalık yüzünden telef olmuşlardı ⁸⁰⁸. Turtukaya ve Silistre tekrar Ruslar'm eline geçmişti .

Bazı kimseler, uzun zamandanberi özlenen barışın artık yakında imzalanacağına inanıyorlardı. Hatta Rüs yardımcılığı yapanlar, Bükreş'te büyük şenlik ve aydınlatma hazırlıkları görüyorlardı. Bu meyanda Savaş Tannsi'nin bir resmi teşhir ediliyordu. Bu Tanrı, bir Rus kartalına binmiş ve yarım ayı kağısına almıştı. Hakikaten de Kutuzof, General Langeron ile Essen'i Sadrazam'm yanına göndermişti. Fakat Sadrazam, hiçbir veçhile kendini yenilmiş saymıyordu.

Yüksek sesle Hristiyan ordularının üstünlüklerinin sebeplerini söylüyor ve günün birinde Osmanlı harp usulünde de bir düzen yaratılacağı temennisini ifade ediyordu: "Ben eş-kiya sürülerini toplamak zorundayım. Birisi bana 500 adam getiriyor ve buna mukabil 2000 kişilik para ve erzak alıyor. Bir bayraktar en az 100 kişiye komuta etmelidir, fakat e-linde ancak yirmi kişi vardır. Bir başarısızlıktan sonra ordumun yarısı sancaklarından

⁸⁰⁶ Aynı eser, S- 597, No. DCCLXXXIII.

⁸⁰⁷ Ldingeron, Hurmuzaki, Suppl. I 2 de Fransız raporları, Ac-te şi Fragmente, II de Prusya raporları ve bunların yamhıtta "MSimî-res de l'amiral Paul Tschitschagof, publiös par Charles Gr. Lahovary", Paris - Bukarest 1910, S. 374 vd. Bu kaynaklar buradan itibaren benim "Denkwürdigkeiten der rumaenisehen Akademi" XXXHX, S. 162 vd. da verilmiştir. Kars. Zinkeisen, VII, S. 716 vd.

⁸⁰⁸ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 604, No. DCCXCIV.

ayrılıp gidiyor. Bu şartlar i-çinde biz uzun zaman savaşabilir miyiz? Eğer biz muntazam bir piyade askerine mâlik bulunsaydık sayısız süvarimiz korkunç bir hal alırdı ⁸⁰⁹. Sadrazam, bütün Avrupa'yı ikiye ayırarak tahakkümü altına almak isteyen Napole-on'a karşı duyduğu nefreti de ifade ediyordu: Babiâli, Rusya ve İngiltere ile birleşerek kendini ve dolayısıyla milletlerin hürriyetini dünya fatihine karkşı müdafaa etmeli idi. Bu sebepledir ki kendisi barışı istiyor ve Prut nehrine kadar Buğdan'ı bütün Basarabya kateleriyle birlikte feda etmiye hazır bulunuyordu. Fakat Slobozia adasındaki Türklerin tesliminden sonra önemli ölçüde bir toprak daha bırakmıya razı oldu. Şimdi. Sadrazam, Sereth nehrinin hudut olarak tes-bit edilmesine muvafakat etti. Aralık ortalarında Rus Başkomutanı, asıl barış müzakerelerini açmak üzere Bükreş'e geldi. Rus murahhasları Laşkarof, Fonton ve Sabaneyef, Osmanlı murahhasları ise Kadıaskerzade İbrahim Selim, Galip ve Abdülhamit Efendilerdi. Sadrazam harbin bittiğine o kadar emindi ki kendisi Şumla'ya gitti. Tuna'da Boşnak Ağa'nın komutasında olmak üzere yalnız Ayanların askerleri kaldılar.

Fakat Sultan Mahmut, toprak bırakmak sözünü işitmek istemiyor, her ne olursa olsun İsmail, Kili ve Tuna ağızlarını elden çıkarmamakta ısrar ediyordu. Kara Yorgi'nin Rus Çarı'na dayanarak Hurşit Paşanın tekliflerini reddetmiş olmasına rağmen Ruslar, SırbU»tan'ın Babiâli'de kalmasına muvafakat etmişlerdi ⁸¹⁰. Fakat Rus hükümdarı, bu gibi şartları kabul etmiye taraftar değildi. Bu sebeple bütün kış boyunca müzakereler tatil olundu. Her iki taraf ta Fransız tperatoru'nun Rusya hakkında vereceğı kararı bekliyordu. Fakat o zamana kadar "misafir" muamelesi gören Slobozia harp esirlerinin Rus ordugâhlarına gönderilmeleri ü-zerine Galip Efendi, harpte Türklerin yegâne ümidinin Tanrı yardımı olduğunu açıktan açığa söyledi .

Her iki hükümdarın kesin cevapları, 1812 şubatında gelmiş bulunacaktı. Fakat Türk habercisi, donmuş Tuna'-dan geçememişti. Ruslar derhal yeniden muhasamata başladılar. Zıştovi işgal olundu ve Dobruca'daki mevkilere hücum edildi. Siliatre enkaz haline gelmişti. Rus Generali Harting, Rasgrad'a kadar ilerledi. Bu şartlar i-çinde Padişah'ın habercisi Bükreş'e dahil oldu. Sultan Mahmut, Rus ültimatomunu reddetmişti

⁸⁰⁹ "Je suls obligé de rassembler des bandes de brigads; un chef m*en amene 500 et prend des proviaions et  s paye pour 2000. Un ba ractor doit avoir au moins 100 hommes sous lul; il n'en a pas 20. Aprea un revers, la moitié de mon armee déserte. Pouvona - nous litter a la longue contre vous? Si nous aviona de l'infanterie reguli-4re. aiora n tre immese cavalerie  rait formid ble"; Lan eron, 8. 399.

⁸¹⁰ Ranke, S. 221 vd.

⁸¹¹. Padişah, ordusunun başına bizzat geçmiye hazırdı. Rum ,Ermeni ve Yahudiler, o zamana kadar savaş için ellerinden geldiği kadar yardım etmişlerdi. Mühimmat ve para noksan olmasına rağmen İstanbul ahalişi. Padişah'ın bu kararını sevinç ve gururla selâmlamıştı .

24 martta Çarın Napoleor.'a verdiği ültimatom gönderildi. Gerçi Napoleun daha geçen yılın nisanında, Kırım'ı istirdat etmek için Padişaha bir ittifak teklifinde bulunmuştu ⁸¹². Fakat şimdi Rus diplomatları önünde bu yol-

da ciddî bir niyeti olduğunu gizliyordu ⁸¹³. Türkleri barışa razı edebilmek için Tuna ağızlan kendilerine bırakıldı. Horn adında bir İsveç ajanı, Türk murahhaslarını kazanabilmek için Bükreş'te çalışıyordu. Diğer yandan İsveç'in İstanbul elçisi Palin, müzakerelerin yeniden başlaması için e-linden geleni yapıyordu. Napoleon'un ifadeleri, Babiâli'yi birçok defalar aldatmıştı. Şimdi de bir Rus - Fransız savaşı henüz ufukta bile görünmediğinden Sultan Mahmut, Dinyes-ter ile Prut nehirleii arasındaki toprakları resmen bırakmı-ya muvafakat etti. Fakat Kuban nehri boyundaki toprak şeridinden vazgeçmiye yanaşmıyordu .

Bununla beraber Tuna'da savaşı devam ettirmek Ruslar için imkânsız bir şeydi. Batıdaki korkunç düşman harekete geçtiği zaman Memleketeyn Prenslikleri'nde bulunan Rus kıtalarının büyük bir kısmı, yani üçte biri, geri alınmıştı. Yeni fetihler elden çıkmış ve Giurgiı bırakılmıştı.

Yeni bir ordu vücade getirmek için yüzlerce yeni top dökülmüş ve bir çok hazırlıklar yapılmış olmasına rağmen ⁸¹⁴, Sultan Mahmut, muhasamata yeniden başlamakta a-celelik göstermemişti. Napoleon kendisinden Paris'e bir elçi göndermesini istemiş ve olağanüstü Fransız elçisi Andreos-sy'yi İstanbul'a göndermek üzere olduğunu bildirmişti. Sultan Mahmut ise, hır türlü isteklerinden vazgeçmiye meyyal görünen Ruslar'la müzakereleri kesmek için, Fransızlardan bu defa re3mî teminat, hatta bir antlaşma ile garanti edilecek mükellefiyetlere girmelerini istiyordu. Bu ittifak antlaşması,

⁸¹¹ Abhandlungen der rumaentschen Akademie.

⁸¹² Vandal, Napolton et Alexandre I., III, S. 137. 22 temmuz 1812 de o, donanma ile Kırım'a hücum etmek için yeniden ikazda bulundu; "Correspondance" XXIV, S. 101. Kars. İstanbul'daki ajan La-tour - Maubourg'a 27 ocak 1812 tarihli talimatname; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 719, No. DCCCGXXXII; 9 fubat 1812 tarihli antlaama tasarrın, aynı eser S. 716. No. DCCCCXXXIV; Padişah »ansan 100000 kiŞuik bir ordunun basına geçecekti ve bir Türk patası, 40 - 45000 kişi ile Fransı» imparatorunun komutasına girecekti.

⁸¹³ Aynı zamanda o, Avusturya'nın aşağı Tuna'da hakimiyetini tanımağa hazırdı; "Denkwürdigkeiten Metternichs", II, S. 442. Müttefik sıfatıyla o, Ruslara Tuna manaaplarını da verecekti; Sbornik, XXI, S. 362; "Corrdspondance" XXIV, S. 1.

⁸¹⁴ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 713.

bütün topraklar için "karşılıklı garanti" hükümlerini de ihtiva edecekti.

Andrâossy kararsız davranıyor, Babiâli ise uzun zaman Fransız kurtarıcısının gelişini bekliyordu. Fakat bu kararsızlık Çar için çekilmez bir hal almıştı. Çar. memleketine saldıran Fransızlara karşı son gayretile bütün kuvvetini toparlayabilmek için, her ne pahasına olursa olsun Tuna tarafında serbest kalmak zorunda idi. Kutuzof'un kabiliyetsiz-liği meydana çıkınca Amiral Çığagof Bükreş'e gönderildi. Amiralin ana görevi, şidetli tehditler ve hatta "Türk boyunduruğu altında inleyip bizimle (Ruslarla) din ve daha baş-kabağlarla bağlı bulunan Rum ve diğer milletlere" genel bir ayaklanma yaptırmak tehdidi ile, Padişah'ın murahhaslarını mümkün olduğu kadar elverişli bir barışa ikna etmektir. Tuna ordusunun yeni Başkomutanı Amiral Çığagof, mayıs başında Karadeniz donanmasından, Eflâk ve Buğdan Prenslikleri'nin genel valisi de Rus başkentinden ayrıldılar.

Fakat bu değişikliklerden nüfuzlu nazır Rumyanzof tarafından haberdar edilen General Kutuzof, bu savaşı bitirmiş ve Rusya'ya yeni bir eyalet kazandırmış olmak şerefini başkasına vermek istemiyordu. Andreossy'nin İstanbul'a geldiği hiç bir şeyle teyyüd etmediği, Napoleon'un hakik! niyetleri meçhul kaldığı, Osmanlı Devleti artık ordu çıkaramıyacak durumda bulunduğu bir zamanda Osmanlı Baş mu-rahası Galip Efendi, geniş mânasiyle yalnız Basarabya'nın Ruslara bırakılması şartıyla kendine yapılan teklifi kabul e-derek barışı yapmak zorunda bulunduğu kanaatine vardı. Hemen 4 mayısta iki kuriye vasıtasıyla barış tasarısı Pe-tersburg'a gönderildi. Çarın cevabı hiç bir şüpheye mahal bırakmıyordu. Bunun üzerine Sadrazam'ın muvafakatiyle Bükreş Antlaşması 28 mayısta imzalandı. Üç ay içinde Ruslar, Memleketeyn Prensliklerini boşaltacaklardı.

Sultan Mahmut, kendisine bir takım fedakârlıklar yük-lüyen barışı bu defa da redetmek istemişti. Rusya ile dost bir devleti temsil etmesine rağmen ingiliz elçisi de, bu yolda fikir beyan ediyordu ⁸¹⁵. Bilhassa Kuban sınırının ile Sırpların durumu, müzakerelerin devamına sebep teşkil ediyordu. Sırplar için Çar, sadece Memleketeyn'deki reaya gibi insanî bir muameleye tâbi tutulmalarını şart koşmuştu. Türk askerleri, büyük fedakârlıklar pahasına olarak çıkarılmış bulunduklar: kalelere tekrar girecekler ve buralarda kalacaklardı. Vergiler doğrudan doğruya Babiâli'ye ödenecekti.

Şimdiye kadar âsi sayılan Sırplar, Arşipel adalarındaki hemen hemen

⁸¹⁵ Çığagof. S. 398.

yalnız vergi vermekle mükellef Rumlarla bir tutulmaları, tam bir iç özerlik imtiyazını almaları ve bir Sırp milletinin tanınması sayesinde, oldukça önemli kazançlar elde etmişlerdi. Böylece Sırlar, dögüşe dögüşe siyâsî bir hüviyet kazanmaya muvaffak olmuşlardı ⁸¹⁶.

Fransamn aksi istikamette sarfettiğı bütün gayretlerine rağmen, güçlüklerin hepsi birkaç hafta içinde hallolun-du ve 14 temmuzda barış antlaşmasının tasdikli suretleri mübadele edildi ⁸¹⁷. Bunun üzerine Rus kıtaları, Çirça-gof un hâlâ Türkiye içerilerine saldırarak memnun olmıyan Hristiyan Osmanlı tebaasının yardımı ile büyük işler yapmak ihtimalim gözönünde bulundurmasına rağmen , hiç vakit kaybetmeden Tuna bölgesinden çekildiler. Ekim ayında yeni Prens Johann Georg Caragea (Karatzas) Eflâk'te, Skarlat Kallimachi de Buğdan'da yerlerine oturdular. Andreossy, nihayet temmuzda İstanbul'a geldi. Fakat herhangi bir iş görebilmesi ihtimali bulunduğu zaman artık geçmişti. Türkleri bu son barışı yaptıklarına pişman eden Na-poleon'un ilk zafer haberlerinden sonra, sonbaharda Fran-sızlar'ın Rusya'da düştükleri güç durum, daha sonra uğradıkları kayıplar ve nihayet kışın nihaî bozgunları hakkmda haberler geldi. Napotöon'un olağanüstü temsilcisinin görebildiğı biricik iş, Rum rakipleri tarafından itibardan düşürülen Munisi kardeşleri vatan haini olarak idam ettirmek olmuştur. Bunlardan Demetrius, Babîâli tercümanı, Pana-giotes ise, onun İstanbul'daki vekili idi. Tamamiyle suçsuz olan üçüncü kardeşleri Alexander, kürek cezasına çarptırıldı. "Şimdiye kadar tek başına Osmanlı siyasetini idare etmiş" olan ⁸¹⁸ Galip Efendi'ye gelince, bu nüfuzlu adama karşı sert bir muamele yapmaya kimse, hatta çabuk yükselen yeni gözde Halet Efendi bile cesaret edemedi Halet Efendi sadece Asya'ya sürüldü ⁸¹⁹. Böylece iki talihsiz Rum'un ölmesi ile barışa iştirak etmiş bulunan bütün Türkler temize çıkmış oluyorlardı. ⁸²⁰.

İKİNCİ KİTAP

⁸¹⁶ Kara Yorgf tarafından kendisine müracaat edilen Napoleon, 1810 da Sırlara, kalelere sahip olmak ve para basmak hakkına malik irat bir prenslik vad etmişti; Zinkeisen. VII, S. 708. Bernadotte, Kara Yorgi'nin Pasa yapılmasını düşünüyordu; Sbornik. XXXI, S. 435.

⁸¹⁷ Çar antlaşmayı daha 23 haziranda imzalamıştı.

⁸¹⁸ "Unique moderateur de la politique ottomane"; Hurmuza-ki Suppl. I 2, S. 713

⁸¹⁹ "Abhandlungen der rumaenischen Akademie", S. 172 vd.

⁸²⁰ Aynı yer.

Devlette Islâhat ve Birlik Uğrunda Uğraşmalar**BİRİNCİ BÖLÜM****Sultan Mahmud'un Bağımsız Valilere Karşı Mücadelesi, Yunan Ayaklanmasına Kadar (1812 - 1821)**

Andreossy, Besarabya ile Kırım'ı geri almak için Padişahı kışkırtmağa boş yere çalışmıştır. Ruslar, alçak perdeden olmakla beraber, Babiâli'ye bazı topraklar kazandıracak olan tedafüi ve tecavüz! bir antlaşmanın lüzumundan boş yere bahsediyorlardı ⁸²¹. Doğunun sade görüşlü devlet adamları, o vakitler, hâlâ revaçta olan Batılı siyasetçilerin sergüzeştçi plânlarına temayül göstermiyorlardı. Fakat bir siyaset takibedebilmek için her şeyden önce bir şeyin gerçekleştirilmesi gerekiyordu: Eskiden olduğu gibi şimdi de birleşik, İstanbul'dan idare edilen, Padişahın idaresine itaat eden ve bütün Hristiyan teb'a üzerinde mutlak surette hâkim olan bir devlet sağlamak; bağımsızlığa çabahan bütün hareketleri, ister Anadolu beyleri, ister keyiflerine göre hareket e-den paşalar veya Rus tahrik ve teşvikleriyle ayaklandırılan Hristiyanlar tarafından yapılsın, bastırmak lâzımdı. Sultan Mahmut, bunların bir zaruret olduğunu bütün derinliği ile kavramıştı.

Enerjik, ne istediğini çok iyi bilen bir hükümdar için Sırp meselesini halletmek en ön plânda gelen bir vazife idi. Hem de bu mesele, Rhein'e doğru ilerlemek ve düşmanın yuvasını bulup bozmak için daha önce kendini Fransız kartalının pençesinden kurtarmak zorunda bulunan Rusya'nın, istemiyerek geçici bir zaman için bıraktığı din ve ırk kardeşlerinin yeniden yardımına gelmesine fırsat bulamadan çözülmeli idi

Sırp lar, "kendi imperatorları" saydıkları Alexander'ı, kendilerini açıktan açığa terk etmiş olmasına rağmen, çok

seviyorlardı ⁸²². Sırp lar kendi memleketlerinde savaşıyan Rus askerleri geri dönerlerken, gözyaşı dökmüşlerdi. Şimdilik olayların gelişmesini takip etmek ve bunlardan faydalanmak göreviyle yalnız Nedoba adında bir Rus subayı casus olarak Belgrat'da kaldı .

⁸²¹ Bununla beraber Babiâli, kaybettiklerini tekrar kazanabilmek ümidiyle, Prag kongresine iştirak etmeğe mütemayildi; Hurmuzaklı, Suppl. I 2, S. 748, No. CMLXXX. Türklere Erdel'i vermek fikri de 18X2 de doğmuştur; Sboraiik, XXXI, 3. 435.

⁸²² Aynı eser VI, S. S.

Sırp lar, başkentlerinde bir Türk paşası bulundurulmasını ve Babîâlî'ye vergi vermekle mükellef tutulmalarını istediler. Türk garnizonlarının, yalnız savaş devam ettiği müddetçe, başka Sırp şehirlerinde de kalmalarına razı idiler. Fakat Padişah bu gibi teklifleri istemiyor ve kabul e-demiyordu. Yeni Sadrazam Hurşit Paşa, eski Niş Paşası, Sırp âsilerinin ötedenberi büyük bir düşmanı olup bu hususta Padişah'tan daha müfrit idi. Ricallerin Şurası'nda a-kıllı bir adam olarak kendini gösteren ve eski bir asker olan Çelebi Efendi, 1813 te barışı yapmak üzere Niş'e gitti ise de bütün Sırp kalelerinin boşaltılmasından başka hiç bir tâviz getiremedi ⁸²³. Müstakil Belgrat Paşası ve gelecekte Sırbistan'ın yeniden fethi için açılacak savaşta komutan olacağı söylenen Raraiz Paşa'nın, o zamana kadar kaçak o-larak barındığı Rusya'dan gelmesi bekleniyordu. Fakat Ra-miz Paşa, Tuna'da Tersenikoğlu rolünü oynayacağını Ruslara vaad ettiğinden, Bükreş'e gelince, doğrudan doğruya Padişahın emri ile öldürüldü ⁸²⁴.

Aynı yılın mayısında müzakerelere kesin olarak son verildi. Bunun üzerine Kara Yorgi, bütün Sırp erkeklerini kutsal savaşa çağırdı. Fakat şimdi kendisine düşman kesilen Melentij, Milenko veya Petro Dobrinyaz gibi cesur çete bağları, Avusturya sınırlarının ötesinde bulunuyorlardı. Bundan başka Sırp liderleri arasında açıktan açığa anlaşmazlık ve itimahsızlık mevcuttu.

Bu sefer Türk taarruzu, eskiden olduğu gibi Bosna veya Niş sancağından gelmedi. Çünkü Vidin, tekrar bir Türk kalesi olmuştu.

Pazvantoğlu'nun eski kâtibi ve nihayet varisi olan Molla Paşa, bütün savaş sırasında çok dikkate değer bir siyaset; takip etmişti. Ruslar, Onu kuvvetli Tuna filotillasını satmıya ikna edilebileceğinden emin idiler. Molla Paşa devletin düşmanlarına karşı hasmâne hareketlere girişmemişti. Bunun mükâfatı olarak onlar, "tarafsız" paşanın idaresindeki bölge ile serbest ticaret yapılmasına müsaade etmişlerdi ⁸²⁵. Padişah ordularının komutanlarına, karşılığını Ö-detmeksizin hiç bir yardımdn bulunmamıştı. Böylece Seres'-li İsmail Bey, Oltland'a girdiği zaman, tam 40 000 Dukat peşin ödedikten sonra ancak Vidin'den bazı birlikler alabilmişti . Molla

⁸²³ Benim "Dokumente Callimachi", I, S. 171, No. CXVII; S. 174, No. CCXIX. Kars. aynı eser, S. 196.

⁸²⁴ Hilmüzaki, Suppl. I 2, S. 705, No. CMXX; S. E47, No. CMLXXVIII; Sbornik, VI, S. 8; Documente Callimachi, I, S. 163 vd.; Lagarde, Voyage de Moscou à Vienne, par Kiev, Odessa, Bucharest et Hermannstadt, Paris, Treuttel und Würtz, 1824; Andreossy, S. 187; Ju-chereau de Saint - Denys, I, S. 79, not I; Photeinos, S. 562 vd. O, hainlik suçu ile mahkûm edilmişti: "traître a son Gouvernement, aféditeux et conspirateur"; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 745. Yaş/taki Avusturya ajanı, onu "mütevazı, hak ve disiplin sever ve maiyeti tarafından sevilen bir adam" olarak tasvir etmektedir; Documente Callimachi, I, S. 174, No. CXDt

⁸²⁵ Langeron, S. 322 - 323; Photeinos, S. 535.

Paşa'nın ordusu, sözde 180 yeniçeri odasından teşekkül ediyordu. Komutası altında 12 000 asker vardı. Rumlardan başka 15 000 Arnavut da maiyetinde bulunuyordu ⁸²⁶. Kendi asker arkadaşlarından başka hiç kimse Vidin'e girmeye mezun değildi . Bütün bunlara rağmen, yalnız kurnazlıktan başka hiç bir meziyet bulunmayan Molla Paşa, 1813 nisanında kendisine karşı gönderilen Hafız Ali'nin kuvvetlerine ancak çok kısa bir zaman mukavemet edebildi. Emrindeki yeniçeriler sanki kayboluvermişler-di. Bunlar, bir âsinin yardımcısı olarak da, devlet askerî sı-fatiyle asıl meşru hükümdarlarına gösterdiklerinden daha fazla bir gayret ibraz edemiyorlardı ⁸²⁷. Komutanları Babîâü ile barış imzaladılar. Vidin'in korkunç hâkimi, sükûnetle Üsküdar'a gitti ve çok geçmeden orada vebadan öldü ⁸²⁸.

Türkler, mel'un Haydut Weliko'nun bir gülle ile parçalanmasından sonra Negotin ve Kladovo'ya girmeye muvaffak oldular. Bizzat Sadrazam, Morava boyunca büyük Bosna ordusuna komuta ediyordu. Yardımından faydalanan memleketi daha kolaylıkla inkıyat altına alabilmek amaciy-le Svornik Piskoposu'nu yanma almıştı. Kaptanın gemileri, nehir üzerinden yaklaşıyorlardı. Memlekete giren Türkler, yalnız Ravany istihkâmları önünde uzunca bir mukavemetle karşılaştılar. Ekim ayı başlarında Morava'nın sağ kıyısına geldikleri zaman Kara Yorgî, tek bir çarpışmada bile tahini denemeksizin, kaçtı. Geri bırakılan Voyvodaların elinde hiç bir kale kalmadı. Asilerin başlarından en önemlileri, Kara Yorgi'nin arkasından Avusturya'ya kaçtılar ve kendilerine Besarabya'ya geçmiye müsaade olununcuya kadar muhtelif kalelerde yarı aç bir halde gün geçirdiler. Padişah artık Sırp reayasına tamamiyle sahip olmuştu.

Fakat Piskoposun mevcudiyeti, âsileri yatıştırmak için ⁸²⁹ kâfi gelmiyordu. Böylece Sadrazam, Padişah ile asileri barıştırmak için hâlâ Sırp topraklarında bulunan Teşo'nun oğlu Voyvoda Miloş'a başvurdu. Miloş'un annesi, kendi doğduktan sonra, zengin bir çiftçi olan Obren ile evlenmişti. Bu sebeptendir ki gerek Miloş ve gerekse ayaklanmada telef cilan üvey kardeşi Milân, Obrenoviç diye anılırlar. MÜoş, Rud-nik ile Poşega ve Kraguyevaz'ın tanınmış Başknez'i sıfatiy-le, hemen çalışmaya başladı.

⁸²⁶ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 403. Kars. aynı eser, S. 418 No. DLXXI; S. 630, No. DCCCXXIII; S. 700, No. CMXII.

⁸²⁷ Aynı eser, S. 746, No. CMLXXVI. Bir Fransız müşahidi, yani Söbastiani'nia kendisi, onu "zayıf ve karakersiz" olarak tasvir etmek tedir. ("fütüle et şans karaktere"); Sturdza, kar». Andreossy, S. 61.

⁸²⁸ Aynı eser, S. XXV, not 2; Ranke, S. 233.

⁸²⁹ Yunan Piskoposuna daha önce batısı elde etmek için verilen vazife hakkında bak: Sbonük, LXXXVm, S. 386; LXXXDC, S. 392.

Âsilerin elebaşları gerek Hurşit Paşa ve gerekse yeni Belgrat Paşası Bosna'lı Süleyman Paşa tarafından Knez ve Serdarlıklara geçirildi. Fakat bunların yanına her yerde Türkler verilmişti. Bu Türkler, silâh kuvvetiyle kazanılmış bir vilâyet gibi memleketi hiç korumadan hareket ediyorlardı.

Böylece, kendisini kurtulmuş sanan bir memlekette bir kan ve soygun rejimi uygulanmağa başladı. Birçok kabahatli ve kabahatsiz köylüler, hatta o zamana kadarki Senato üyeleri, voyvodalar ve yeni atanan serdarlar öldürüldü. Hatta Poşega manastırının başkanı 1819 yılının sonundan önce kazığa vuruldu ⁸³⁰. Hakikatte bu işlerin sorumlusu, çabukça İstanbul'a dönen Hurşit Paşa değil onun atamış olduğu Belgrat Paşası idi. Miloş kaçarak canını kurtardı. Kısa bir zaman içinde ümitli muharipler onun etrafına toplandılar. Takovo köy kilisesinin önünde yapılan bir toplantıda, yeniden ayaklanma törenle ilân olundu .

Bunun üzerine, Morava çayının yukarı bölgelerinde Hurşit Paşanın kâhyasının adamlarına karşı vahşi bir çete harbi başladı. Alınacak ganimet, bunlar arasında bulunan gönüllülere resmen vaad olunmuştu ⁸³¹. Türkler müstahkem mevkilerini kaybettiler. Henüz dönmüş bulunan birçok sipahiler memleketi tekrar bıraktılar. Eskiden mağlûp edilenleri hiç bir şey sormadan hemen öldürmek adet edinilmişti. Şimdi ise akıllı Miloş, bunun aksine olarak artık silâh taşı-mıyan herkesi tamamiyle affediyordu. Aslında Miloş, kurtuluş için yapılan bir ayaklanmanın başı olarak değil, fa-kat sadece memleketinin antlaşmalarla sağlanmış olan haklarının koruyucusu sıfatıyla ortaya çıkıyordu. 1815 son baharında tekrar bir Sırp temsilcisi İstanbul'a geldi. Bu adam, haracın tam vaktinde verileceğini, silâh ve tabiyelerin teslim edileceğini vaad ediyor, fakat Belgrat Paşası ile yanında bulunacak sekiz yüksek memur ve arkadaşlarından başka bütün Türklerin Sırbistan'dan çıkmalarını istiyordu .

Hurşit Paşa ⁸³², Rumeli ve Bosna Paşalarının da iştirak edecekleri geniş ölçüde bir bastırma hareketine girişmek üzere idi. Fakat Miloş, Sadrâzamı ziyaret etmek cesaretini gösterdi. Vezir, yanına bir Türk dostu vererek onu geri yolladı. İkinci ordu komutanı ve Rumeli Paşası Maraşlı Ali Paşa, Sırları genel bir affa tâbi tutmaya taraflardı. Hem de bunun için, Hurşit Paşanın veya Bosna Paşasının aksine olarak, Önce silâhların teslimini şart

⁸³⁰ Ranke, S. 260.

⁸³¹ "Sbomenik", XXXIX, 1903, S. 5 de İngiliz elçiliği raporları.

⁸³² Kars. Sadrazamlığa atanması hakkındaki belge: Andreossy, S. 87 vd. 1815 de Sırp'larla yapılan bir çarpışma sırasında Hurşid Paşa yaralanmıştı; "Spomenik", S. 4.

koşmuyordu. Selânîk'e gitmiş olan Bosna Paşasının yerine Bekir Paşa⁸³³ ve eskiden îran'da Osmanlı elçiliği yapmış olan Celâlettin Efendi Sırbistan Paşası olarak Niş'e yerleşmişti . Maraşlı Ali Paşanın bu mülayim hareketini Padişah da tasvip ettikten sonra, Türk ordusu mukavemetle karşılaşmaksızın Sırbistan'a girdi. Semendria ile Belgrat teslim oldular. Belgrad'da Miloş, milletin Çarigrad (İstanbul) daki hükümdarına tâbi kalmak istediğini terenle ilân etti. Bunun üzerine İstanbul'da bir temsilci bulundurmalarına müsaade olunan Sırlar'a, 1816 yılı baslarında vergiyi doğrudan doğruya kendileri toplamak ve bunun için Belgrat Paşasının yanında bir büro kurmak hakkı verildi. Her yerde Müslümanların yanında Knez'-ler de bulunacaklardı. Padişah mart ayında af fermanını henüz imzalamamıştı. Fakat Sırlara bahşolunan imtiyazları bizzat kendisi tasvip ve garanti etmişti⁸³⁴.

Miloş, Başknez olarak kaldı. O, gerek Belgrat Paşası tarafından idam olunan malî büro başkanını, gerekse yol üzerinde ölü olarak bulunan Piskopos Niçiç'i yok etmenin yollarını buldu . Miloş, Rusların emriyle yeni bir ihtilâl çıkarmak üzere Kara Yorgi tekrar Sırbistan'a geldiği zaman, Belgrad Paşasının emriyle onu geceleyin Smederevo'da tereddütsüz olarak öldürttü⁸³⁵. 1817 de Sırp büyükleri, Miloş'u Sırp milletin başı olarak tamdılar. Padişah da 1820 de onun bu mevkiini bir fermanla teyit etmek niyetinde idi ve Miloş kalabalık maiyetiyê bu zamanı beklemek üzere Belgrat yakınlarında Topçudere'ye gelmişti. Fakat Sırlar, sipahilerden kurtulmak arzusunda idiler ve Bükreş Antlaşması hükümlerinin yerine getirilmesini istediler. Bu teklifi İstanbul'a getiren temsilciyi Sadrâzam tevkif ettirdi.

Ancak bu, o kadar önemli bir olay değildi. Hakikatte Belgrat Paşası Maraş'h Ali Paşanın orada bulundurulmasına karşı itiraz edilmiyordu. Maiyetindeki Müslümanlar, oturdukları kalenin dışında hiçbir otoriteye sahip değillerdi. Ka-zaî kuvvet Sırların elinde idi. Millî kançlarya, her çeşit yetkiye sahip bir Senato'dan başka birşey değildi. Voyvodalar artık hemen hemen hiç kalmamıştı. Miloş, Knezlerin ve Rum piskoposlarının üstünde bir kuvvet olarak ortaya çıkmıştı. Vergiyi tophyan, ölüm ve kalım hakkında hüküm veren o idi. Emrinde Hayduklardan ve Momk (arkadaş) lardan teşekkül eden hakikî bir ordu vardı. Memleketin her tarafına serpilmiş bulunan bu askerler, onun buyruğunu bekliyorlardı. Belgrat Paşasının, bu

⁸³³ Aynı eser, S. 7.

⁸³⁴ Aynı eser, S. 9.

⁸³⁵ Aynı eser, S. 290 - 292. Kars. "Acte ji fragmente" II, S. 508. No. 4.

kadar geniş ölçüde ve mutlak hâkimiyete karşı sadece sakin bir seyirci olarak kalmasını sağlamak için, ona bir ihtilâl koparacağından bahsetmesi kâfi geliyordu.

Hakikatte Babiâli, Sırbistan'da Miloş vasıtasıyla vergileri tam zamanında toplıyabilmekten başka birşey kazanmamıştı. Sipahilerle yeniçeriler Sırbistan'dan çıkılaberi, Osmanlı Devletinin tutuştuğu savaşlarda hiçbir Sırp ordusu kulla-mlamıyordu. Miloş, asıl düşünceli bir ihtilâici, kurtarılmış bir milletin şövaleresk bir lideri değildi. O, Pazvantoğlu, Ter-senikoğlu ve benzerlerinde tecelli eden maceraperest insan tiplerinin Hristiyan bir temsilcisinden başka bir şey değildi. Bütün bu tip insanlar, Padişahın otoritesine tam bir saygı gösteriyorlar, hususî bir unvan taşımıyorlar ve olağanüstü imtiyazlara sahip bulunmuyorlardı. Fakat tamamiyle şahsî kabiliyetleri, geniş muhitleri, ne olursa olsun mevcut şartlara hemen intibak etmekte gösterdikleri büyük maharetleri sayesinde, tam bir iktidar elde etmiye muvaffak olmuşlar ve başka birisi tarafından yenilip yok edilmedikçe mevkilerinde tutunabiliyorlardı.

Tuna'nın Bulgaristan'dan geçen kısmı boyunca Ayan rejimi artık sona ermişti. Kasım ayında Boşnak Ağa, Silistre Paşalığına atanmış olan ⁸³⁶ Pehlivanoğlu ile anlaşmak üzere Bükreş'e gitti. Fakat esir olarak bulunduğu Rusya'dan dönen Pehlivanoğlu, kısa bir zaman sonra İstanbul'a çağrıldı ⁸³⁷. Bundan sonra her ikisinin de adı Osmanlı tarihinde bir daha geçmemektedir. Aynı suretle Ruslar tarafından esir edilmiş bulunan Koşanzalı ve etrafa korku salmış olan Gâvur Ali de sahneden kaybolmuşlardır. İlikoğlu ise, 1812 yılı sonlarında Buğdan'da tevkif olundu ⁸³⁸. Daha bir yıl önce küçük Ayanlara karşı şiddetli tedbirler alınmış ve itaat et-miyenler ezilmişti . 1816 da ayaklanan Rasgrad'h Hasan Ağa, uzun zaman tutunamadı ⁸³⁹ ve Sumla Paşası tarafından takip edilerek Öldürüldü . Dağıtılan Kırcalı eşkiyası-nın artıklarından teşkil edip ⁸⁴⁰ başlarında siyah başlık taşıyan ve köylere musallat olan Delibaşı'lar da aynı surette ortadan kaldırıldılar.

Bosna'ya gelince burası, hakikatte yerli beylerin, son savaşta olağanüstü hizmet görmüş olup mütrad olarak âsi Sırp-lar'a karşı yardıma çağırılan itibarlı "kaptanlar" in elinde idi. Bunların içinde Dadiç'ler

⁸³⁶ Documente Callimachi I, S. 15, No. CI.

⁸³⁷ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 735 - 736.

⁸³⁸ Documente Callimachi I, S. 156 - 157, No. CII.

⁸³⁹ Documente Callimachi, S. 367, No. XLI.

⁸⁴⁰ Jireček, S. 526 - 527.

sivrilmişlerdi. Memleketin yeni başkenti olan 15-20 bin nüfuslu mütevazı Travnik şehrinin paşası, uzun müddet bu Ük Bosna beylerinin iradelerine tâbi kaldı . Paşa, Ali Dadiç Beyin elinden Mostar'ı alamadı. Alioğlu Hacı Ağa da Padişahın memurlarına karşı başarı ile savaştı. Çok kere gaynmemnunler, 40 000 Katolik ahalinin (buna karşılık ortodoks mezhebinde 600 000 insanı vardı) hâkimi bulunan Fransiskanlara ve yeni Fransız konsolosuna ⁸⁴¹ dayanıyorlardı. Ancak 1814 de Padişahın askerleri Mostar'a girmeye muvaffak oldular. Fakat bu şehirler, 1821 de tekrar ayaklandı. Dadiç taraftarları bir daha dönmek üzere Bosna'dan çıktıktan sonra, merhametsiz Celâlettın Pasa, daima karışıklıklar çıkarmaya hazır Bey ve Ağa ailelerini tamamiyle itaati altına aldı ⁸⁴². Fakat 40 000 Karadağlı, kendi dağlarına sığınarak tam bağım «ıslıklarını muhafaza edebildiler ⁸⁴³.

Her yıl 4-5000 kese para tophyan Seres'li İsmail Bey, geniş bir sahaya hâkim bulunmasına ve kalabalık bir ordunun komutanı olmasına rağmen, yine de Padişahın sadık bir bendesi olarak kalıyordu. Aynı zamanda o, tebaasını iyi idare e-decek bir kaabiliyet sahibi idi . Aslında Seres ve buna tâbi alan, bu Bey'in irsen malı idi. Kendisi, yanında başka bir paşanın bulunmasına tahammül etmek istemiyor, kendi hürriyetini Paşa olarak Padişahın en parlak rütbeli bendeleri sırasına girmekten çok daha fazla seviyordu .

Selanik'te yeniçeriler, uzun zaman canları istediği gibi hareket etmişlerdi ⁸⁴⁴. Bunları itaat altına almak için İsmail Beyin oğlu Yusuf Paşa oraya gönderildi. Fransız terbiyesi ile yetişmiş, matematik ile resme çok meraklı bulunan ve daha önce Patras ve Halep Paşalığı yapmış olan bu genç adam, gerçekten de örnek sayılabilecek bir düzen kuralıya muvaffak oldu ⁸⁴⁵.

Nihayet Fransızların 1806 da bir komiser göndermiş bulundukları Üsküdar ve büyük bir ihtimalle daha küçük olan Berat Paşalığı vardı ⁸⁴⁶. Bu bölge, Arnavut ve Rumlardan müteşekkil hakffî bir Epeiros ve Tftsalya devleti kurmuş olan Tepedelenli Ali Paşanın memleketi ile sınırdaştı. Ali Paşanın oğlu Veli Paşanın kızı, Üsküdar'ı idare eden Mustafa Paşa ile

⁸⁴¹ Kars. Testa II, S. 315; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 456, No. DCVI.

⁸⁴² Gervinus, Geschichte dea neunzehnten Jahrhunderts, V, S. 134; von Sax S. 184 - 185.

⁸⁴³ Andreossy, S. 61. Bu savaş hakkında bak: "Die Christen in Bosnien" (Bosna'da Hristiyanlar) "Augsburger Allgemeine Zeitung dan, Wien, Gerold, 1853", S. 25.

⁸⁴⁴ Oraya yerleştirilen Pasa hakkında bak: Se*bastian'ın raporunu.

⁸⁴⁵ Andreossy. S. 57 vd.

⁸⁴⁶ Sebastiani'nin raporu

evlenecekti. Yerli beylerin himayesiyle İb-rahim Paşanın çekilmiş bulunduğu Avlona'ya ve Berat'a, 1810 da, yeni hanedanın hâkimiyetini buralara da sokmak amacıyla, Ali Paşanın diğer oğlu Muhtar Paşanın adamları girdiler ⁸⁴⁷. Hemen 1812 de Gardiki ile Argyrokostron birleştirilerek tek bir bölge haline getirildi ; ahali arasındaki eski aile düşmanları merhametsizce idam olundular. Ali Paşa, bu zavallıları önce mürâice affedip barışmakta, fakat sonra Öldürerek cenazelerini meydanda bırakmakta zülümkâ-rane bir hâz duyuyordu ⁸⁴⁸. Delvino'yu idare eden Mustafa Paşayı, onun tekrar yerine geçirilmesi için Babiâli'nin verdiği sarîh emre rağmen, bizzat kendi eliyle boğdu . Bu korkunç ihtiyar ve oğullan, hem Pazvantoğlu'na karşı yapılan savaflara, hem de Tuna boylarındaki son harbe iştirak etmişlerdi ⁸⁴⁹. Görünüşe göre onlar. Yanya Elbasan, Berat, Trikola, Inebohti, Negroponte ve Mora Paşaları sıfatıy-le, Devletin batı ve güneybatı taraflarında Padişahın vekili idiler. Ali Paşa, Santa Mavra ile Parga'yi İngilizlerden istiyor ve bunlardan para alabileceğini umuyordu. Fransızlara ise Korfu'da erzak vermişti. Onun gerek İngilizlerle ve gerekse Fransızlarla idame ettiği münasebetler, sadece her şeyden faydalanmasını bilen kurnaz bir şarklının kendiliğinden başvurduğu bir takım tedbirlerden ibaret olup hiçbir zaman ihanet fikri beslediğine bir delil sayılamazdı ⁸⁵⁰. Başkenti Yanya'da oturan Rose, Pouqueville, Leake ve Giorgio Foresti gibi Avrupalı konsolosların hepsi, Ali Paşanın bütün sırlarına vakıf bulunduklarını zannederler ve onun üzerinde kuvvetli bir nüfuza mâlik bulunmakla övünürlerdi. Fakat çok kere bunlar, Ali Paşa tarafından kendisi hakkında elverişli'havadisler yaymak için, birer âlet olarak kullanılırlardı . Hürriyet ve Rus dostluğuna Özenen Rumlarla Babiâli'ye ve Fransız İmparatoruna doğrudan doğruya harp ilân eden (haziran 1807) Yedi Ada Cumhuriyetini baskıda tutmak suretiyle Ali Paşa, Babiâli'ye önemli bir hizmette bulunmuştu. Osmanlı hükûmeti, Euthymios Vlachavas'ın yakalanmasını ve Öldürülmesini de ona borçlu idi . Bütün bunlara rağmen daha 1813 de Padişahın bağımsız Epeiros Paşasına ve oğullarına karşı bir sefere hazırlandığı söylentisi ortada dolaşmakta idi ⁸⁵¹. Fakat hakikatte İstanbul'da hiç kimse böyle bir şey düşünmüyordu.

⁸⁴⁷ Andröosy, S. 59; İbrahim Mansı;r Efendi, S. 54 vd. AH Paşa, 1500 kese altun hediye göndererek Padişah ile barıştı.

⁸⁴⁸ Aynı yer

⁸⁴⁹ Bütün şahadetlere göre Ali Paçanın oğulları nehrin ötesine geçmek istemiyorlardı; çünkü babalarından böyle bir hareket için yetki almamışlardı; bu takdirde ordugâhın imhasına sebebiyet vermiş olurlardı.

⁸⁵⁰ Kars. Zinkeisen, VII, S. 614 - 615 vd, Sathas, S. 570 vd.

⁸⁵¹ Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 747, No. CMLXXVIII; Documente Callimachi, I. S. 193.

Sultan Mahmut, "Arnavutluğun kurtarıcısı" olarak ortaya çıkmak cesaretini gösterebilecek kuvvetli bir adama karşı harekete geçmek teşebbüsünde bulunmadan Önce daha zayıf âsileri cezalandırmak zorunda idi ⁸⁵².

Yukarda birkaç defa işaret ettiğimiz gibi Anadolu'da bağımsızlık fikrinin en kuvvetli temsilcileri, Kara Osman Oğlu ile Çapanoğlu idiler. Bunlar, Seres'li İbrahim Beyin topraklarından da daha geniş alanlarda hüküm sürüyorlardı. Kara Osman Oğlu ailesinin başkenti Bergama idi. Bu aile memleketi o kadar iyi idare ediyordu ki Mora Arkadyasından birçok aileler buraya göç ediyorlardı . Aynı şekilde Ankara'da Kara Osman Oğlu'ya aitti. Fakat bu aile itaatli görünüyordu ve son savaşlarda daima yardım kuvvetleri göndermişti. Hattâ Anadolu süvarilerine bizzat komuta etmek onlar için bir şeref meselesi haline gelmişti. Bu yolda komşuları Çapanoğulları ile rekabet ediyorlardı. Pazvantoğlu'ya karşı yapılan mücadeleye her iki ailenin de reisleri kendi kuvvetlerinin bizzat başında olarak iştirak etmişlerdi ⁸⁵³. Slobozia adasında 1811 yılı sonlarına doğru Çapanoğlu ile rakibinin ofhı esir edilmiş ve Rusya'ya gönderilmişti .

Padişahı geniş toprakların gelirlerinden mahrum etmelerine rağmen ⁸⁵⁴ devletin itibarını korumakta yardımları dokunan bu ailelerden çok daha tehlikeli olarak Van, Erzurum ve Ermenistan dağlarında türemiş birtakım mütegalî-beler vardı. Van'da oturarak komşuları ve İranlılarla uğraşan Derviş Paşa, ancak 1819 da hüküm giydi . Selim Paşanın oğlu Ahmet, 1816 da âsi olarak Çıldır bölgesinde tutunuyordu ⁸⁵⁵. Karaman'da ortaya çıkan eşkiya başları, Satalîa, Rize ve ilâh sahillerini ele geçiren derebeyleri, bütün bunlar devlet otoritesini tanımak istemiyen asilerden başka bir şey değillerdi. Sultan Mahmut, bunların üzerine asker sevkettiği gibi bilhassa hileli baskınlar yapmak ve maharetli bir tarzda birini Ötekine karşı kıskırtmak suretiyle bütün bunları yok etmeğe, Anadolu'yu sadık ve kendisine tamamiy-le bağlı paşalar vasıtasıyla idare etmiye muvaffak oldu. Sa-taüa Ağası, uzun bir muhasara ile boyun eğmeğe mecbur e-dildi. Teslim olmak suretiyle hiç olmazsa canını kurtardı. Kara Osman Oğlu'nun akrabalarından biri olan İzmir Müsellî-mi Kâtip oğlu, ahalinin dörtte birini teşkil eden kalabalık yeniçerilerin yardımı ile 1808 de isyan bayrağını kaldırmıştı. Kâtiboğlu, Avrupa fikirlerini benimsemiş bir adam olup Freag

⁸⁵² Gene karşılaştı "Neos Ellen.", yıl 1911, S. 253 vd. Deki yazılır.

⁸⁵³ Photelnos, II, S. 385 - 386 Olivier, I.

⁸⁵⁴ Buna karşılık Kara Osman Oğlu, 1818 de Tuna kolu Sulina'da «alışmakla görevlendirildi; Documente Calimachi, I, S. 290, 292, No. ccxxvm, s. 294.

⁸⁵⁵ Aynı eser, fi. 185.

arkadaşlarıyla iskambil oynar ve şarap içerdi . Ayaklanması üzerine Amiral Hüsrev Paşa onun üzerine yürüdü. Sonunda Midilli'de yakalanarak idam olundu. Bundan sonra emniyetli bir şahsiyet olan Hasan Paşa İzmir'e yerleşti ⁸⁵⁶. 1814 de Sivas Valisi Rumkale beyine karşı savaştı. Aynı vali, komşusu Trabzon valisi ile işbirliği yaparak Karadeniz kıyısında Rize ayanının aykırı hareketlerine son verdi. Çok geçmeden Bursa Paşası, Bilecik Beyine ve Osmanlı Devletinin beşiği olan Hüdavendigâr vilâyeti taraflarında ortaya çıkan derebeylere karşı yürümek emrini aldı. Dağlarda ayaklanmış olan ayanların yerlerinden sürdürülmeleri suretiyle Suriye yolu temizlendi ve bu yolun muhafızlığı Adana Valisine verildi ⁸⁵⁷. Kara Osmanoğlu ve Hadımoğlu aileleri de aynı zamanda söndüler. Böylece, göçebe Türkmen yürükleri içinden çıkan kuvvetli Anadolu zadeganının son temsilcisi olarak yalnız Yozgat'ta oturan Çapanoğlu kalıyordu. Yılda dokuz milyon frank geliri olan bu ailenin malikâneleri de sonradan hazineye mal edilerek Padişahın eline geçmiştir . Çapanoğlu'nun ardaları - bunun oğlu Mahmut, Halep Paşası sıfatıyla, Babiâli'ye yeniçerileri bastırmakta yardım etmişti - idam olundular ⁸⁵⁸.

Aynı zamanda İran ile iyi münasebetler kuruldu. O zaman İran hükümdarı Babiâli'nin iyi bir dostu olup 1797 de öldürülen Mehmet Baban'ın yeğeni Fethi Ali idi ⁸⁵⁹. Bu sıralarda İran, Rusya üe harp halinde bulunuyordu. Bükreş Barış Antlaşması ile Babiâli, Rusya ve İran arasında aracılık yapmayı üzerine almıştı.

Suriye'de, "Bütün insanların en vahşisi" ⁸⁶⁰ Cezzar Paşanın hatırası hâlâ yaşıyordu. Bonaparte'in Suriye seferi sırasında Fransızların Marunî'leri kazanabilmek ümitleri boşa çıkmıştı ⁸⁶¹ Yalnız, Abdürrahman tarafından Şeyhin zulmünden kurtarılan, fakat hemen arkasından yeniçerilerin tahakkümüne giren Halep'te, halk yeniçerilerle birleşerek 1813 ve 1820 de ayaklandı. Birçok defalar adı geçen Vezir Hurşit Paşa, en şiddetli tedbirlere başvurarak, bu ayaklanmayı bastırmak zorunda kaldı ⁸⁶² Bu taraflarda vahşi

⁸⁵⁶ Andreossy, S. 50 vd.

⁸⁵⁷ Cevdet Tarihi ve vakantvis Şanizade'ye göre: von Saat, S. 178 vd.

⁸⁵⁸ Gene Kinneir; Gervinus, I, S. 133. Macferlane, I, S. 278 vd. Kars. M. CL. Huarts, Konia, La ville dea dervichea tourneures, Paris 1897, bu güzel kitaptaki notlar.

⁸⁵⁹ Zinkeisen, VII, S. 213 vd. 219 vd.; karş. Taüçef, S. 290; Ro-bert Ker - Parter, Traveln, London 1822, n, S. 611 vd.

⁸⁶⁰ Olivier II; aynı yazar, evvelce bir köle olup kısa bir zamanda bu kadar yükselen Ali Beyin bütün hayatını anlatmaktadır; II, S. 281 vd.

⁸⁶¹ Pouqueville III, S. 9 - 10; karş. Zinkeisen, VU, S. 195 vd.

⁸⁶² von Sax, S. 187 - 188.

Kürtlerle çarpışmalar gene devam etti. 1817 de Kürtler, Halep şehrini ele geçirmeye teşebbüs ettiler . Samda 1820 ye kadar Sultan Mahmut'un sadık bir bendesi olan Süleyman Paşa hüküm sürüyordu. Sahilde ise Trablus'ı Şam'da Seyid ve Akkâ'da Süleyman hemen hemen bağımsız denecek şekilde hareket ediyorlardı. Süleyman'ın ardası Abdullah, 1822 -1823 de ayaklandığı zaman resmen  si ilân olundu ⁸⁶³.

1810 sonbaharında Bağıdat Beylerbeyi Süleyman Paşa  lm şt . Süleyman Paşa, kudretli sınır beylerinden biri idi. Kendisi, hemen hemen bağımsız hareket etmiş olan bir sıra pa alardan sonra bu mevkiye geçmişti. Bu bağımsız pa aların ilki Hasan Paşa (1702 -1724) dır. Bundan sonra Ahmet, Süleyman, Ali,  mer (1764) (Ömer Paşa Kerim Han'a karşı sava m  ve bunun generallerinden Sadık Han, 1776 da Basra'yı bırakmak zorunda kalm  tı), ve nihayet ikinci bir Hasan Pa alar Bağıdat'ı yüzyıla yakın bir zaman boyunca idare etmişlerdir. Süleyman Paşa, otuz yıl müddetle Kâhya Ahmet-in nüfuzu altında hareket etmişti. Fakat sonra, bizzat pa alı a geçmek için Süleyman'ı öldürmek plânını kurdu undan, Paşa onu idam etmişti. Bağıdat Pa asının yılda sekiz milyon geliri vardı ve bunun sekizde birini İstanbul'a gönderirdi. Komutası altında 4 000 süvari ve 2 000 piyade, 1000 - 1200 sipahı ve en az 15 000 yeniçeri bulunurdu ⁸⁶⁴. Padişah, Pa anın zengin mirasını ele geçirmek istiyordu. Bu maksatla kurnaz bir elçi olarak Halet Efendi seçildi. Yeni Paşa, paralan verme i reddetti. Komşu beylerden ikisi ona karşı yollanmak zorunda kalındı.  si pa a yenildi ve Kürtler tarafından öldürüldü. Yerine daha sakın birisi geçti . Fakat Seyit Paşa İranlılarla münasebette bulunan kendi maiyeti erk nından biri ile mücadeleye tutu mak suretiyle 1817 de yeni kar ıklıklar çıkardı. Sait Paşa Halep'e gönderilecekti. Fakat o zamana kadar işgal ettiği Bağıdat Pa alı ını bırakmak istemiyordu. Bu yüzden yerine gönderilen Gürcü Davut Paşaya karşı sava tı. Davut Paşa, Pers dostu Mahmut Baban'ı uzaklaştırmak te ebb s nde bulundu ise de buna muvaffak olamadı ⁸⁶⁵. Fakat sınır boyundaki diğer pa alarla gene "Paşa" unvanına sahip bulunan Kürt beyleri,  si durumlarını muhafaza ettiler ⁸⁶⁶.

Evvelce söylediğimiz gibi Vahhabilerin ba ı Abd l'  ziz'in ölümü ile Arap reformcularının ilerlemesi durmuş değildi. 3-4 nisan 1803 de Suud,

⁸⁶³ Andreossy, S. 16 vd.; Cadalvene et E. Barrault, Histoire de la guerre de M h med - Ali contre la Port ottomane, Paris, tarihsiz, S. H, not I, S. 21 vd. Bak devamı.

⁸⁶⁴ O vier, II, S. 397 vd.

⁸⁶⁵ von Sox, S. 186; Ker Porter, n, S. 248 vd.

⁸⁶⁶ O vier, II, S. 328 vd.

Mekke'yi, daha sonra Medine'yi, 1806 da da Cidde'yi zaptetti. Şimdi Araplar, Zubeyr ve Basra önlerinde gölündüler. 1808 de Şam ahalisi, "soysuzlaşmanın, suiistimalin ve dünyevî adaletsizliğin" temsilcilerinden ayrılmıya, "'Hakikî mü'minlere" iltihak etmiye ve gerçek anlamda kardeşçe cemiyete girmeye davet olundu ⁸⁶⁷. 1810 da Vahhabîler, bizzat İstanbul'da bir tahrik hareketine giriştiler .

Sultan Mahmut, kutsal şehirleri tekrar ele geçirmek ve Suriye'yi tehdit eden tehlikeyi ortadan kaldırmak için, Mem-lûkleri yok eden Mısır Valisi Mehmet Ali'ye başvurmak zorunda kaldı. Yeni Vali, iyi niyet sahibi görünüyordu. 1810 da Padişah'a vergiyi ve daha başka yardım paralarını göndermişti ⁸⁶⁸. Mehmet Ali Paşa, Memlûk beylerinin kesilmiş kafalarından son partiyi İstanbul'a göndermeden önce ⁸⁶⁹, oğlu Tosun Paşanın komutasında olarak Fransızların yetiştirdiği muntazam piyade ordusunu Süveyş üzerinden Arabistan'a yolladı. Aynı zamanda süvari kıtaları çöl voliyle harekete geçti. Bütün kuvvetler Cidde'de birleşeceklerdi. Savaş iki yıl sürdü, 1810 ve 1811 ⁸⁷⁰. İlk önce Medine zaptolundu. 30 ocak 1813 te Mısır Valisinin temsilcileri top sesleri arasında İstanbul'a gelerek valinin oğlu Tosun Paşa'nın fethetmiş olduğu bu kutsal şehrin anahtarlarını getirdiler. Daha sonra Mehmet Ali Paşa'nın ikinci oğlu ismail Bey, Mekke'nin anahtarlarını bizzat Padişaha takdim etti. 1517 de yapılmış olan şenlik törenleri şimdi de yenilendi. Kâhya Bey anahtarları gümüş bir tabak içinde taşıdı. Fakat Vahhabîlerin başkentleri ancak 1818 de işgal olunabildi ⁸⁷¹. Bir yıl sonra da Abdullah Ebu-Suut, tahrikçi ve âsi olarak İstanbul'da idam edildi . Fakat Batı - Arabistan'ı kendine alıkoyan ve sonra da Mısır'ın güneyindeki Nubya eyaletlerini tahakkümü altına alan ⁸⁷² bu Mısır vahşinin çok geçmeden ne mahiyette bir kuvvet halini alacağını, İstanbul'da şimdiden sezen kimse yoktu.

Aynı zamanda Sultan Mahmut, m. Selim'in yapamadığı bir işi gerçekleştirmek istiyordu: Bu büyük dâva, tıpkı Bizans devrinde olduğu gibi şimdi de alelade bir başkent olmaktan çok daha büyük bir önem kazanmış bulunan İstanbul'da düzeni yeniden kurmak, engel teşkil eden muhalif unsurları uzaklaştırmak ve yoketmek, daima kargı koymak temayülünü

⁸⁶⁷ "Nötre 6tat et le vfitre seront 6gaux"; Andreossy, S. 83 - 84.

⁸⁶⁸ Aynı eser S. 125.

⁸⁶⁹ Aynı eser S. 140: Yük, 1811 nisanının sonlarında İstanbul'a vardı; Beyler, martın birinde Öldürülmüşlerdi.

⁸⁷⁰ Kara. Zinkeisen, Vn, S. 212 - 213; Andreossy, S. 81 vd.

⁸⁷¹ von Sax, S. 187.

⁸⁷² Gene bak: von Sax, S. 188.

besüyea yeniçerilerin disiplinsizliğini ortadan kaldırmak ve batıdan gelen ihtilâlcı fikirleri boğmak gibi derin meselelerdi.

Çok sık tekrarlanan korkunç misaller, bir ihtilal neticesinde tahta çıkarılmış olan Padişahın kendi haklarına yapılacak herhangi bir tecavüze, bir otokrat sıfatıyla, tahammül e-demiyeceğini gösteriyordu. Korkunç bir serdengeçti ağası o-lan Kerim, 1811 de ordugâhtan İstanbul'a gelmişti. Gayesi, belki de bir suikast tertip etmektir. Daha büyük bir ihtimal le, korkunç bir halk lideri rolünü oynamak emeline idi. Evvelâ kesesini doldurmak amacı ile kendi evi yakınlarında keyfî bir tahakküm kurmakla işe başladı: Yeni bir ev yapmak için her Hristiyan, ona münasip bir para ödemiye mecbur tutuluyordu. Bunun üzerine Topçubaşı, hiç vakit geçirilmeden onu te'dip etmek emrini aldı ve Kerim, Boğaziçi hisarlarından birinde gerçekten de idam olundu ⁸⁷³. Kerim bir kahvehane açmıştı. Burada yangınlar, cinayetler ve buna benzer başka kahramanlıklar yapmak için kendisine müracaat edenleri kabul ederdi. Bu kahvehane kapatıldı. Mahallenin halkı, artık Kerim'den yüksek fiyatla et satın almak mecburiyetinde değildi . Bekâr odaları denen bir takım yerler vardı. Buralarda kaçak veya itaatsiz askerler otururlar ve etrafındaki evlere dehşet saçarlardı. Bunlar da tahrip olundu. Hakikî askerler kışlalara gönderildi. Yeniçeri olarak gürültü ile öteye beriye koşup duran hamallar ve serseriler, denizin dibine indirildi ⁸⁷⁴. Bpylece İstanbul ve Gala-ta'da "demagoji" ye son verildi . Buna mukabil Padişah, İstanbul civarında yaptığı gezintilerde kendini Rum ve Ermeni kadınlarına seyrettiriyordu. Bir defa Terabya'da St. Johannes kilisesinin önünden geçerken, mihrapta yanan bir çok ışıkların yanma kendi adına da bir mum dikilmesini emretti ⁸⁷⁵.

Hurşit Paşadan sonra Sadaret Mührü liyakatli bir adamın eline geçmedi. Sultan Mahmut'un böyle bir kimseye ihtiyacı yoktu ve nazırlarına itimat etmiyordu. Savaşın devamı müddetince bir hasekiyi casus olarak Sadrazamın karargâhında bulundurmıştu ⁸⁷⁶, En mümtaz vasfı, içine nüfuz e-dilemez bir ihtiyatkârlık olan bu çok kaabiliyetli Padişah, gün geçtikçe "Türkiye'de bir harika" olarak ortaya çıkıyordu .

Sultan Mahmut'un başlıca amacı, Sultan Selim'in ülkülerini gerçekleştirmektir. III. Selim'in, sevgili bir dost ve akraba sıfatıyla ona

⁸⁷³ Karatzas, S. 157 - 158. Kars. Zinkeisen, VB, 8. 398.

⁸⁷⁴ Aynı eser, s. 151.

⁸⁷⁵ Aynı eser, S. 131, 150.

⁸⁷⁶ Aynı eser, S. 154.

bıraktığı bu miras, yeniçerilerin vesayetinden kurtulmak, onların yerine yeni ve muntazam bir ordu teşkil etmekten ibaretti ⁸⁷⁷. Sultan Mahmut'un ocak 1809 da bir oğlu dünyaya gelmiş ye adını Mustafa koymuştu. Kasım 1811 de de ikinci bir oğlu doğmuştu. Binaenaleyh o, Osmanlı hanedanının artık biricik erkek evlâdı değildi ⁸⁷⁸. Sultan Mahmut, İstanbul'da istediği şekilde icraat yapabilmesini herşeyden önce korkunç yeniçerilerin başkentten uzak bulunmalarına borçlu olduğunu; yeniçerilerin dönmeleri ile kendisinin temin etmiye muvaffak olduğu düzen, asayiş ve iyi idarenin tehlikeye düşebileceğini çok iyi biliyordu. Muhtemeldir ki Padişah, yeniçerilere bir meşgale bulabilmek için Sırbistan'daki karışıklıkları mahsus uzatmıştı. Bununla beraber savaş, 1810 ve 1811 yıllarında büyük kayıplara mal olmuştu. Bu sebeple ordunun geri kalan kısmı, eskisi kadar büyük bir Önemi haiz değildi. Bu şartlar içinde Sultan Mahmut, yeniçerilere son darbeyi vurmak için daha fazla cesaretleniyordu.

Bu büyük mesele, onu bütün varlığı ile işgal ediyordu. Batıda vukua gelen büyük değişikliklere karışamazdı ve karışmakta istemiyordu. Hakikatte Besarabya'nın kaybına ve bazı acı gailelere sebep olan Napoleon'un, artık devamlı bir şekilde kalkınamaması, onun işine geliyordu. Tahttan indirilmiş "tyran" (Napoleon), Elbe adasından kaçıp Fransa'ya döndüğü zaman Türkler, ona karşı yapılacak mücadelede yardım etmek için, Başkent'te ve eyaletlerde mitingler yaptılar ⁸⁷⁹. Bazı kimseler, Rus Çarı tarafından yaratılan 'kutsal ittifak" in Osmanlı İmparatorluğu için bir tehlike teşkil ettiği kanaatinde idiler. Ayanların düşmanı Halet Efendi'nin iç siyasette yapmış olduğu işleri, şimdi yeni Reisülküttâp sıfatiyle Galip Efendi - 1814 nisanında bu göreve atanmış, fakat aynı yılın haziranında tekrar işinden çıkarılmıştı ⁸⁸⁰ -, dış siyasette yapıyordu. Her ikisi de tehlike karşısında bulunan devletin emniyetini ve kuvvetlenmesini gözonünde tutuyorlardı. "Kutsal ittifak" in her üç üyesinin de siyasetleri, Avrupa'nın her tarafında statükonun muhafazasından başka bir şey olmadığı görülünce, Babîâli, İstanbul'daki elçiler arasında daimî kavgaların kendisi için doğurduğu müşkül durumlardan, hiç olmazsa kısmen, kurtulmuştu.

⁸⁷⁷ Kars. "Tableau des nouveaux reglements de l'Empire Otto-mane composâ par Mahmoud - Rayf - Efenedi", İstanbul 1798.1813 ocağında Avusturya'nın Yaşdaki ajanı, Nizam askerinden geri kalan kısmın da tekrar orduya gireceği haberini aldı; Documente Callimachi, I, S. 161 - 162, No. CVITI.

⁸⁷⁸ Karatzas; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 647, No. DCCOOL.

⁸⁷⁹ Pouqueville, Histoire de la regéne"ration de la Grece, I, S. 487; ilk önce Ranke. S. 279 da.

⁸⁸⁰ Acte şi fragmente, II, S. 496, No. 4; S. 497, No. I. Gene karş. S. 498, No. 1, 2. Gaib Efendi, Paşa olarak Bolu'ya gitti.

Avusturya'nın Sırbistan'daki karışıklıklara karışacağı ⁸⁸¹; İngiltere'nin, bir konsolos bulundurduğu Kandiye'ye göz koymuş olduğu; Kıbrıs ve Ege adalarını almak niyetini beslediği ; Bağdat'taki karışıklıklarda İngiliz parmağının bulunduğu gibi endişe ve korkuların esassız olduğu meydana çıkmıştı.

Padişahı ardı arası gelmiyen istekler ve tehditler karşısında bırakan biricik devlet, Rusya idi. İstanbul'a dönmüş bulunan İtalinski, 1814 te Bükreş Antlaşması hükümlerinin ta-mamiyle yerine getirilmesini istedi. Halbuki Rusların kendileri, Kuban bölgesi ile Mengrelistan'ı henüz boşaltmamışlardı ⁸⁸². Rus elçisi, aynı antlaşmanın        maddesi gereğince Boğazlardan geçecek Rus gemilerinin Osmanlı memurlarının ziyaretinden muaf tutulmalarını istedi ⁸⁸³. Besarabya'nın sınırları üzerinde de müzakerelere başlandı . Rusya'nın geniş iddiaları karşısında bu müzakereler uzun sürdü ⁸⁸⁴. 1815 martında İngiltere'nin, Avrupa barışı yararına olarak, iki devlet arasında aracılık teklif etmesi bir netice vermedi.  arın kabul edecek gibi göründüğü bir garantiyi Padişaha vermek yolunda yaptığı teşebbüs de boşa çıktı . 1816 da İstanbul'dan ayrılan İtalinski'nin yerine gelen yeni Rus elçisi Strogonof da aynı taktiğ  kullanıyordu. 1812 Barış Antlaşmasının Babiâli tarafından tasdik olunmı-yan "ayrı hükümler" inin (Articles separees) yerine getirilmesi üzerinde ısrar ediyordu ⁸⁸⁵. Yeni sınır, Tuna'nın Kil-ya kolu üzerindeki adaları, bu meyanda eski Ceneviz kalesinin bulunduğu yerleri içine alacaktı. Bunun sebebi, önce tes-bit edilmiş olan sınır hattının g zetlenmemiş olması ve buna da imkân bulunmaması idi ⁸⁸⁶. Bir müddet itiraz ettikten sonra Babiâli, eylül 1817 de Rus isteklerine muvafakat etti. Böylece Rusya, yalnız, sözünü ettiğimiz adaları değil, aynı zamanda Tuna'nın Suline koluna kadar boş bırakılan araziyi de elde etti. Türkler, Sulina'yı hemen temizliyerek tahkim ettiler ⁸⁸⁷. Aynı şekilde hiç vakit kaybolunmadan Silistre ve fbraiTde de yeni tahkimata başlandı .

Buna rağmen Rusya, İstanbul'da siyaset mücadeleye devam etti. Bu arada çıkan bazı hâdiseler, bu mücadele için birer vesile oluyordu: Bir

⁸⁸¹ Aynı eser, S. 497, No. 2.

⁸⁸² İngiliz el iliğ  raporları; Ced. Mijatovi  tarafından "Spo-menik" XXXIX, 1903 de yayınlanmıştır, S. 3 - 4. Mengrel murahhasları, bu hususta şikayette bulunmak üzere 1813 de İstanbul'a geldiler; Aynı yer. İta nski hakkında bak: Neale, Travels, London 1818, S. 234-235.

⁸⁸³ Acte si fragmente, n, S. 498, No. 1.

⁸⁸⁴ Acte si fragmente, II, S. 499 vd.

⁸⁸⁵ Acte si fragmente, II, S. 507, No. 1.

⁸⁸⁶ Aynı eser, S. 507 vd.

⁸⁸⁷ Aynı eser/S. 509, No. 2; Documente Callimachi, I, S. 289 -290, 292 - 293, No. CCXXVm.

defasında Sırp işleri, bir defasında Buğdan Prensi Skarlat Callimachi'nin antlaşmaya aykırı bazı vergiler aldığı ve buna itiraz eden Rusya'nın Yaş konsolosunu tahkir ettiği ⁸⁸⁸ öne sürüldü. Buğdan meselesinde Babiâli, müdahale hakkının yalnız elçiye mahsus olduğu, konsoloslara teşmil edilmesi caiz olmadığı ⁸⁸⁹, eğer daim! surette konsololar işe karışacak olurlarsa Memleketeyn Prensliklerinde gerçek bir idare kurmanın imkânsız olacağı noktalan üzerinde durdu. Bazan Asya cihetindeki sınırlar meselesi, konferanslarda hususî bir elçi tarafından yapılan müzakerelere mevzu teşkil ediyordu. Bazan Rus tebaasının bir takım şikâyetleri İstanbul'a geliyordu. Bir defasında Eflâk Prensi Karaca'mn ekim 1818 de firar ettiği haberi geldi. Strogonof ise, kaçanın suçlarının müşterek bir incele-miye tâbi tutulmadan azledildiği her iki tarafça müştereken beyan edilmeden ve 1802 anlaşması ile tesbit edildiği gibi yedi yılın sona ermesinden önce yeni bir prens atanmasına muhalefet ediyordu ⁸⁹⁰. Fakat bu itirazların ciddî bir mahiyeti yoktu. Nitekim Strogonof, Babiâli'nin mülayim ve nazik bir cevabından sonra yeni Eflâk Prensi Aleksander Sutzo'yu tanımak ve selâmlatmakta tereddüt göstermedi ⁸⁹¹. Yalnız yeni prens, 1802 hatt-ı şerifinin tâyin ettiği müddetten sekiz ay daha fazla iktidarda kalacaktı. Bu ise, kaçan prensin hükümdarlık müddetinden arta kalan zaman idi ve yeni prens bu müddeti de dolduracaktı. Bununla beraber Rus elçisi, âmirane bir şekilde toplanmasını istediği yeni bir konferansta, Padişahm da bilgisi olduğu halde, Babiâli'nin ve Padişahın hazinedarının aşırı istekleri ve tehditleri karşısında, Prensın kaçmağa zorlandığını isbat eden delilleri açığa vurmaktan çekinmedi ⁸⁹².

Bu kadar hakaret edici müdahalelerden sonra Padişah, artık müzakere için bir daha konferans toplanmasına müsaade etmediği zaman, bizzat Çar, 1819 nisanında ona bir mektup yazarak Bükreş Antlaşmasının henüz yerine getirilmemiş olan hükümlerinin uygulanmasını hatırlattı ⁸⁹³. Sultan Mahmut, bu gibi müzakerelere girişemeyeceği yolunda nazikâne bir cevap verdi. Aynı zamanda Babiâli, Petersburg hükümetine, "Sırpların mesut ve memnun oldukları" hakkında resmî bir teminat verdi . Bundan sonra bir müddet için notalar teatisine ara verildi. 1820 martında Strogonof, eski ihtilaflı meseleleri yeniden bahis konusu edince, Asya'da

⁸⁸⁸ Aynı eser, S. 512 vd.

⁸⁸⁹ Aynı eser, S. 519.

⁸⁹⁰ Aynı eser, S. 525 vd.

⁸⁹¹ Aynı eser, S. 536.

⁸⁹² Aynı eser, S. 542 vd.

⁸⁹³ Aynı eser, S. 552 vd.

âdil bir sınır tâyini istemiye Babiâli'nin çok daha fazla hakkı bulunduğu kendisine anlatıldı ⁸⁹⁴. Buna rağmen Sultan Mahmut, Nişancı Efendi'yi, son barış müzakerelerinde Osmanlı murahhaslığı yapmış olan Hamit Efendi'yi ve kısa bir zaman evvel büyük mükâfatlarla serbest bırakılan Skarlat Callimachi'yi, Rus elçisi ile müzakerelere memur etti. Strogonof, birçok şeylerle beraber, son Türk - Rus savaşı karışmış olan bütün şahıslar hakkında tam bir genel af ilân edilmesini istedi ⁸⁹⁵. Memleketeyn Prenslarının cebrî hareketlerine de protestolarda bulundu. Nihayet Sırplar için yeni imtiyazlar istedi ⁸⁹⁶.

Fakat müzakereler, ihtiyar Aleksander Sutzonun ölümü üzerine eski Rus subaylarından Tudor Vladimiresco'nun Oltland'da ayaklanma bayrağını kaldırdığı hakkında hiç beklenmedik bir haberin gelmesi ile, 1821 martında kesildi. Vaktiyle Sırpların yardımına Makedonski ve bilhassa Hacı Prodan gibi muharipleri göndermiş bulunan, Vladimirli Tudor, şimdi Sırp ayaklanmasını örnek olarak almış ve tıpkı Sırplar gibi adalet ve "fakir halkın" korunması parolası ile ahaliyi kendi etrafında toplanmaya çağırıyordu. Çok geçmeden, "Daçya Kiralı" Konstantin ⁸⁹⁷ in oğlu Aleksander İpsilanti'nin, kardeşleri Nikolaus ile Georg'un ve, Besarab-ya'da komutanlık eden General Benningsen'in eski yaveri Albay Prens Georg Cantacuzino'nun, Halet Efendi tarafından himaye edilen yeni Eflâk Prensi Michael Sutzon ile gizlice anlaşarak, "Hellenlerin hürriyetini" ilân etmek amacıyla Prut nehrini geçtikleri ⁸⁹⁸ öğrenildi. ⁸⁹⁹

İKİNCİ BÖLÜM

Sultan Mahmud'un Rum'lara Karşı Mücadelesi Ve Batı Örneğine Göre İslâhatın Uygulanması. Rumi Ar'ın "Hellen Vatani" Mîhyâ Etmek İçin Savaşmaları. Batı Devletlerinin Müdahaleleri: Rusya ile Harp. Edirne Barış Antlaşması (1829)

Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Rumları ayaklandırmak için ilk

⁸⁹⁴ Aynı eser, S. 559 - 560.

⁸⁹⁵ Aynı eser S. 561.

⁸⁹⁶ Aynı eser, S. 563.

⁸⁹⁷ Bazı kimseler, Aleksander'in, Çarın kızı ile evleneceğine inanıyorlardı! Naum Rimniceanu: Erbiceanu, "Croniciarii Greci", S. 275. Kars. Acte și fragmente, II, S. 5«2, No. 1.

⁸⁹⁸ 1813 de Babıali, Prut hattını tahkim etmeği düşünmüştü; Documente CaUlmachi, I, S. 201, No. CLH; S. 360, No. XXXIII.

⁸⁹⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/217-239

teşvik ve tahrik, şüphesiz ki Rusya tarafından gelmiştir. Hakikatte küçük cumhuriyetler teşkil eden Arşipel adalarının ahalisi, hürriyetlerini elde edebilmek için, kendi menfaatleriyle bir tuttıkları Rus emellerini desteklemek yolunda ellerinden geleni yapıyorlardı. Fakat bunlar, sonunda kendi bahtlarına terkedilerek o zamana kadarkî "ty-ran" larının intikamlarıyla karşı karşıya bırakılınca, İstanbul'da bir Rus împeratoru yerleştirmek istiyen Çariçe Kate-rina'ya tapanların çoğundaki ilâhi derecede sevgi, kin ve nefrete inkılâp etti.

Bununla beraber birçok Rumlar, harp yılları içinde Rusya'ya, bilhassa kendilerine büyük imtiyazlar verileceği va-adolunan Kırım'a göç etmişlerdi. Bunların içinden birçok din ve kilise adamları ile subaylar yetişmişlerdir. Bunlar, kendi din ve ırk kardeşleri arasında casus ve propagandacı olarak hizmet görebiliyorlardı. Meselâ 1810 da Türklere karşı savaşırken ölen⁹⁰⁰ General Papadopolos, bunlardan biridir. Son harpte bunlar, muhasamatın başlaması için bütün kuvvetleriyle çalışmışlardı⁹⁰¹. Fakat Barozzi, Rodofinikin, Kiriko ve Bükreş Başkonsolosu Pini gibi, askerî rütbelerle ajan olarak kullanılan Rumlar, Avusturya'nın ve hatta İngiltere'nin hizmetinde bulunan kardeşlerinden hiç bir bakımdan, farklı değillerdi. Yalnız, 1812 de Amiral Çiçakof ile birlikte Bükreş'e gelen Kapodistrias'ın ihtilâlcı bir geçmişi vardır⁹⁰².

Birçok aydın Rumlar, Fransız İhtilâlinin kuvvetli etkisi altında kalmışlardı. Yeni Yunancayı ıslâh eden Korai, Altona konsolosu ve Memleketeyn Prensliklerinde konsolos adayı⁹⁰³ Konstantin Stamatl, Eflâk'te papas ve öğretmen olarak faaliyette bulunup birkaç eser yayınlıyan Polizoi Kontu gibi kimseler, birçok yabancılarla beraber Paris'teki kanlı olaylara şahit olmuşlardı ve ölmeden hür bir "Hellas" ı görmek ümidini besliyorlardı. Aynı şekilde bir müddet Bükreş'te yaşamış olan Velestino'lu Rhigas adında genç bir Makedonyalı, Paris'ten aldığı ilham sayesinde kurtuluş savaşının mugannisi, "Yunan Marseillaise" nin müellifi olmuştu. Bu adam, fiiliyat sahasına geçmek istiyordu. Fakat bu amaçla 1798 de Viyana'dan Belgrad'a gittiği zaman Avusturyalılar tarafından Belgrad

⁹⁰⁰ Langeron, S. 261; Hurmuzaki, Suppl. I.2, S. 746, No. ÇMLXXVI.

⁹⁰¹ "Quelques gens>aux grecs employes dans l'armee russe sous-ent avec force a la guerre contre la Turquie et appartiennent au parti anglais*"; Sbastiani'nin yukarıda sözü geçen raporu.

⁹⁰² Kars. Tschitschagoff, Mémoires; ve Sathas.

⁹⁰³ Kars. "Lettres de C. Stamaty à Panagiotis Kordikas", yayınlıyan Emile Legrand, Paris 1872. Kordikas, Fontenelle'i tercüme etmiştir.

Paşası'na teslim ve idam olundu ⁹⁰⁴. Fransız bayrağı altında Rumlar da Mısır'da savaşmışlardır.

İyoniyen Adaları Cumhuriyetinin teşkili —ki burada i-leri gelenler her fırsatta Rumların kurtuluşlarından bahsederler ve Olimpiyatlara göre tarih sayarlardı ⁹⁰⁵—, Epiros, Mora ve adalarda İngiliz ve Fransız ajanlıklarının açılması, belki de memleketinden koğuian Sardunya Kiralı ⁹⁰⁶ için Makedonya'da yeni bir devlet kurmak projeleri, hatta Ali Paganın entrikaları sayesinde Olympos dağları ile Arnavutluk vadilerindeki Palikarya ve Haraiatol'lerin, mukavemet kuvvetleri ve sergüzeştçilik duygularının uyandırılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafına dağılmış bulunan Rum-lar'ın bazı tabakalarında yeni ihtiyaçların uyanmasına yardım etmişlerdir. 1800 tarihinden önceki Osmanlı-Rus harplerinde ceryan eden olaylardan bir takım kahramanlık vakaları ve muharip adları uydurularak efsaneler teşkil olunmuş ve böylece halk, onların örneklerine uyup aynı şeyleri yapmağa teşvik olunmuştur. Fransız serbest düşünürlerinin yazdıkları eserlerin Rumca'ya çevrilmesi, Viyana'da Anthimos Gazis tarafından kurulan "Gelehrter Hermes" adlı derginin çıkarılması, Batıdan gelen düşüncelerle "aydınlatılmış" olan Yaş ve Bükreş'teki cemiyet, bu yolda büyük işler görmüşlerdir.

Macaristan'da, Peşte, Viyana, Triyeste, Marsilya ve Londra'da yaşayan asıl Rum veya "Eflâk'li" Aromen soyundan tüccarların da bu harekete çok yardımları dokunmuştur. Bugünkü Yunanistan'ın ve Yunanlılığın birçok şeyler borçlu bulunduğu adamlar, ilim, edebiyat ve eğitimde iş görmüş birçok büyük şahsiyetler, hep bunlar arasından çıkmıştır. Zenginlerin verdikleri bol bağışlarla İstanbul, Selanik, İzmir şehirleri ile Sakız ve Patmos adalarında okullar kurulmuştur. Bükreş ve Yaş'taki meşhur okullar ise aynı zamanda oradaki Rum soyundan Prensler tarafından himaye görmüştür ⁹⁰⁷.

1806 da Rusya, Osmanlı devletine karşı muhasamata başladığı zaman, Rumları genel bir ayaklanmaya sürüklemek için her vasıtayı kullanmaktan çekinmemişti. Baba İpsifantis, Rusya'dan gelen Rumlar'la birçok Rumenler'den üç dört bin kişilik küçük bir ordu teşkil etmişti. Binbaşı

⁹⁰⁴ Kars. aynı zamanda Hurmuzaki, Suppl I 2, S. 319, No. CCCCXXXIV. Rhigas'ın Eflak başkentinde kalışı hakkında kara. benim "Literatura şi arta romani" nın kasım 1900 sayısındaki notum. Pouqueville II, S. 146.

⁹⁰⁵ Ofcrtvna, S. 90; Sathas, S. 564 vd. Burada bibliyografya ve bilhassa Lanzi'nin "Storia delle iaole ionie sotto il regimento dei re-publicani francesi, Venedik, 1860, adlı kitabı verilmektedir. Sisam adasında demokratlar hakkında Bak: aşağıda deferans olarak verilen

Trlkupis'in esti, 1, S. 193

⁹⁰⁶ Ranke, Hardenberg m, S. 458.

⁹⁰⁷ Gervinus, S. 89 - 90.

Nikolaos Pangal'm komutası altında bu ordu, sonradan Rum reayanın toplanma merkezi haline getirilmesi düşünülen "Makedonya Phalaks" ini te  kil etmi  tir ⁹⁰⁸. Fakat Rum ve Makedonyalılardan te  ekk l eden bu g  n ll  kıtası, 1807 eylülünde la volumu  ve Pangal, Rusya'ya gitmek zorunda kalmı  tır ⁹⁰⁹. Buna ra  men Fransızlar, Pangal'm beyannameleriyle kı  kırtılan Rum ahalinin sonradan da Osmanlı Padi  ahına kar  ı ayaklanaca  ından ve birinci derecede b  yle bir ayaklanmanın Mora ve Ar  ipel adaları halkı tarafından yapılaca  ından korkuyorlardı ⁹¹⁰. Daha   imdiden Rus gemileri Hydra , Spetzia ve Psara'ya gelmi   bulunuyorlardı.   uralarda i  . Selim tarafından kurulmu   o-lan "Avrupa Tüccarları Birli  i" ne dahil bir  ok zengin Rum tacirleri ya  ıyorlardı ⁹¹¹. Bu tacirler,   ok kere Rus berat-lıları, yani Rus tab  yetinde bulunduklarını g  sterir bir berat ile m  cehhez kimseler idi. Rus gemileri, buralardaki Rumları kurtulu   sava  ına giri  miye davet ettiler. Fakat Psarahlar, "Rus h  kimiyetinin bu b  lgelere tamamiye yerle  mesine" kadar beklemek zorunda bulundukları cevabım verdiler . 1812 yazında Demetrius Munisi, kendi irkdas-larının artık sava  a atılmı  a hazır bir durumda olduklarını Kapodistrias'a temin etti ⁹¹².

B  kre   Barı   Antla  ması, Sırlara yapılan baya  ıca ihanet ve bansın korunması i  in kurulan    ler ittifakı, daha o zamanlar bu kadar katiyetle ifade olunan gayretleri ge  ici bir zaman i  in sekteye u  rattı. Rumlar, resmen Rusya'ya dayanacakları yerde polis tarafından yapılan b  t  n denetmelere ra  men, gizli olarak suikastlerle mill  i veya siyasi tiranlara kar  ı mazlum milletlerin yaptıktan m  cadeleye i  tirak ettiler.

Yunan kurtulu  unu ama   edinen cemiyetler, ilk defa o-larak o zaman kurulmu  lardır. Daha 1814 te, Elbe'den d  nm    bulunan Napoleon'un muvafakatiyle, Paris'te b  yle bir cemiyet mevcuttu. Bu cemiyetin h  misi, Fransa'nın eski istanbul el  isi ve "Hellen" dostu Choiseul - Gouffier idi. Aynı cemiyete mensup karde  lerden biri olan Athanasius   aka-lof, Paris'ten B  kre  'e ve Moskova'ya giderek buralarda cemiyetin yeni   ubelerini a  tı:

⁹⁰⁸ On esp  grait rallier    cette phalange mac  donienne les Grecs insurges de la Turquie"; Hurmuzaki, Suppl. 12, aynı yer.

⁹⁰⁹ Aynı eser, S. 271 - 272, 278; kar  . Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 390, No. CCCXCVI.

⁹¹⁰ Kar  .   bastiani'nin 1806 daki ifadesi: "De faire rfvotter la Mor  e et les ilea de l'Archipel; on promet de faire prendre les armea    toute la population grecque pour chasser les Turcs de l'Europe": "Les mouvements et r  votes qu'ils se promettent de la population greque"; Hurmuzaki, Suppl. I 2, S. 342, No. CCCCLXXV; S. 368, No. DVHI; S. 369, No. DX; S. 397. Kar  . aynı zamanda Testa n, S. 308, 23 mayıs 1808: "Les Grecs de la p  ninsule et ceux d'au - deli de l'Isthme s'ex-altent de plus en plus"; Correspondance de Napoleon I, XXI S. 601.

⁹¹¹ Bak aynı zamanda Gervinus, IV, S. 84 vd. (20 Sathas, S. 576 - 577.

⁹¹² Sbornik, VX S. 18.

Rusların kutsal şehirlerinde ve Odesa'da çok geçmeden bu, bir "dostluk cemiyeti"⁹¹³ haline getirildi. Cemiyetin amacı,  arın yardımı ile Osmanlı İmperatorluğunun her tarafında ayaklanmalar çıkarmaktı. Kendi faaliyetleri ile Kara Yorgi, yeniden Sırbistan'ın başına geçecekti. Memleketeyn Prenslikleri'nde Prens Michael, hatta belki de Prens Aleksander Sutzo, cemiyetin  yeleri a-rasında idiler. Buralarda, diğer Türk vilâyetlerinde ve bilhassa prenslerin sık sık de iştirildikleri, çok kere idam olundukları Maina'da karışıklıklar ve isyanlar  ıkarılacaktı . Gizli cemiyetin üyelerinden biri olan Skuphas o zamana kadar oturduğu Odesa'dan kalkarak, yerli Rumlarla temasa geçmek amacıyla İstanbul'a geldi. Cemiyetin ileri gelenlerinden çoğu» Memleketeyn Prenslikleri'nde konsolos Pini'nin himayesini görüyorlar ve bu sayede kolaylıkla çalışmalarına devam etmek imkânım buluyorlardı. Kısa bir zaman içinde Karaca maiyet askerinin komutanları, Arnavut Yordaki, Türkler'e karşı savaşırken  len Sırp haydudu Veliko'nun dul karısı ile evlenmiş bulunan Savaş⁹¹⁴ ve Pharmaki gibi şahsiyetler, aynı şekilde Rum kilise adamlarının bir kısmı, bunlar arasında Argeş piskoposu hatip Hilarion, bu hareket için kazanıldılar. Yordaki ve Hilarion, Oltland'lı Pan-dur'lariyle harekete başlaması için Rumanya'lı Tudor'a çok ısrar ettiler. Fakat çok geçmeden Pandurlar'ın Rum olmiyan, hatta doğrudan doğruya Rum düşmanı olan karakterleri a- ı a  ıkmıřtı⁹¹⁵.

Nisan veya haziran 1820 de General Aleksander İpsilan-tis resmen en büyük lider olarak ilân olundu. Bütün kurtuluşu, bir ayaklanmadan değil, fakat kilise ve kültürden bek-liyen Kapolistrias⁹¹⁶, kendisine teklif olunan bu şerefli vazifeyi reddetti. Çünkü  ar, Batı âleminin bu ihtil ller devrinde, henüz kurulmuş olan genel düzeni tehlikeye sokabilecek yeni ayaklanmaların aleyhinde idi Fakat İpsilantis, niyetlerini gerçekleştirmek için herşeyi göze alan ihtilâlcilerin teklifini sevinç ve  ftiharla kabul etti.

⁹¹³ "Etnikl Hetairia" London 1853. I, 23 vd.

⁹¹⁴ Trikup s I, S. 30; Kars. Gervinus, S. 150.

⁹¹⁵ Bak: Johann Philemon'ın eserleri, I, Atina 1856. 1821 Rum ayaklanmasını g-özü ile görmüş olan bir sanidin mektuptan» Hail* 1824. Thomas Gordon, History of the greek Revolution, Edlnburg 1832, 2 cilt. Zinkeisen, Geschichte der griechischen Revolution (Gordon'ın eseri üzerinde işlenmiştir). Greens "Sketches on the war In greece". Gervinus, yukarıda adı ge en eseri. (Lauren on), Nouvelles ot*er-vatlons sur la Valachi ete, suivies d'un precis historique iur İm #*-nement qui se sont passes dans ces provinces en 1821. (Recordon), Lettres sur la Valachie, ecrites de 1815   1821. Raybaud, Memoire sur la Grece: buna, Helias Photelnos ve D rzeanu'nun Rumence yanlarına Chiriac Popescu, Cioranul ve İlah. a göre Rabbea'in eseri, Artcescu, "Istoria Revoluthinii Romlne de la 1821", Bükreş 1873.

⁹¹⁶ Prokesch - Oaten, Geschichte dea Abfalls der Griechen I, Wien 1867. S. 12 vd. Alekaander Maurokordatos, 1818 de Batı Avrupa'da 400 den fazla Rum   rencisi bulunduğunu s yliyor.: Aynı eser, m» S. 24.

Hürriyet uğrunda hakikî ve samimî olarak çalışmış bir prensin oğlu, Napoleon'un uranlığına karşı yapılan savaşlarda bir kolunu kaybetmiş bir muharip, birçok yüksek şahsiyetlerle ve bu meyan-da bizzat Çariçe ile dostluk münasebetleri⁹¹⁷ idame eden bir şahsiyet sıfatıyla İpsilantis, bu iş için biçilmiş kaftan idi. Generalin Memleketeyn Prenslikleri'nde oturan Rumlarla geniş ölçüde münasebetleri olduğundan, Çar ile bir anlaşmazlığa düşmekten kaçınmak için yaptığı bütün itirazlarına rağmen, bu Prenslikler savaş sahnesi olarak seçildi. 24 kasım 1820 de İpsilantis'in Yaş'a varışı ayaklanmanın başlamış olduğuna işaret sayılacaktı. Bundan sonra, Tudor'un maiyetindeki Pandurlar'ın yardımı ile Vidin üzerinden Kara Yorgi'nin Sırplarıyla birleşmek istiyordu. Fakat büyük ihtilâl tasarısının bu kısmı, Kara Yorgi'nin idam edilmesi ile suya düştü⁹¹⁸. Miloş ise bu gibi teklifleri reddetti. Buna mukabil Fenerli Rum ailelerinden olan Filibe piskoposu, büyük ümitler verdi. Fakat ihtilâli Mora'ya, Maina'ya⁹¹⁹ intikal ettirmek için geç kalınmıştı. Böylece İpsilantis, babası ve büyük babasının Beylik yapmış bulundukları Eflâk ve Buğdan'da taliini tecrübeye karar verdi.

Başka kimse bulunamasa bile hiç olmazsa Ali Paşa, Tuna boyunda ayaklananlarla İpsilantis'in kardeşi Demetrios'-un Mora'da ayaklancurmiya çalıştığı Rumlar arasında bir irtibat halkası olmalıydı. Ali Paşa, "15 yıldanberi bu sahillerde Hristiyanların elinde kalmış biricik nokta olan" Par-ga'yı 1819 da işgal etti. Burayı, bir ihanet sayesinde Fransız garnizonunu sürüp çıkarmış olan ingilizler, «Ali Paşaya bırakmak istememişlerdi⁹²⁰. Bununla beraber Ali Paşa, Parga kalesinin ahalisine Korfu'ya göç etmiye müsaade etmişti. Bu olayla Ali Paşa kuvvet ve satvelinin en yüksek noktasına çıkmış bulunuyordu. Fakat Paşanın İstanbul'a kaçmış olan düşmanları, onu devirmek için tam bu zamanı seçtiler. Halet Efendi, zalim, istismarcı ve Padişah'in en sadık bendelerinin kaatili Yanya Valisi aleyhine yapılacak şikâyetleri dinleyebilmekten çok memnun görünüyordu. Ali Paşa, 1820 de kendi Arnavutlar'ını etrafına topladığı gibi, yazılı senetlerle garanti edeceği bir takım haklar vermek vaadinde bulunmak suretiyle, bazı Rumlar'ın da taraftarlığını kazandı. Temmuzda bir fermanla İstanbul'a çağrıldığı zaman, Padişaha karşı koymak için kendini kâfi derecede kuvvetli buluyordu⁹²¹. Marko Botsaris, Odysseus ve daha başka Epiros ileri gelenleri ona iltihak

⁹¹⁷ Bak "Acte si gragmente" D, 562, No. L

⁹¹⁸ Karg. Gervinus, o tarihe ait. İpsilantis'in mektupları: Phili-mon, S. 233 vd.

⁹¹⁹ Trikupis I, S. 37.

⁹²⁰ Aynı eser. S. 85 vd. Bir müddet Ruslar Pargft'da kalmışlardı.

⁹²¹ Mendelssohn - Bartholdy I, S. 121 - 122.

eder gibi görünüyordular. Bundan başka Ali Paşa, kesin sonuçlu bir savaşta Rus Çarına başvurabileceğini umuyordu.

Bununla beraber Ali Paşanın Tesalya'yı yeniden işgal etmek için giriştiği teşebbüs, başarısızlıkla sona erdi. Herkes ona ihanet etmişti, tki oğlu da, hiç bir mukavemet göstermeksizin esir düşmüşler ve Anadolu'ya sürülmüşlerdi. Fakat ekim ayında Ali Paşanın eski düşmanı İsmail Pacho Bey'in komutasında bir ordu, şehri hücum ile zaptetmek a-macıyla Yanya önüne geldiği zaman, bu askerlere de itimat etmek caiz olmadığı sabit oldu. Kendilerini zalimce idare e-den Ali Paşa'ya karşı toplanan Suliot'larla Botsaris, St Ni-kolaus gününde Ali Paşa ile antlaşma imzalıyarak Padişah ordusundan ayrıldılar. Gerçi bunlar, ocak ayında Ali Paşanın muhasara çemberini yarmak için giriştiği teşebbüste ona yardım etmediler. Şimdiye kadar bu kadar korktukları tiranın, uzun müddet kale içinde kapalı kalması işlerine geliyordu. Artık şehirlerine sahip yapılan Suliot'lar, Hurşit Paşanın muhasara kuvvetleri komutanlığını üzerine aldıktan sonra da, Epiros da en kuvvetli bir ordu teşkil ediyorlardı. İpsilantis'in kardeşleri, bunların yardımını bekliyebürlerdi ⁹²².

Ateşli, fakat çift manalı sözlerle Aleksander İpsilantis, "Moldavia halkına" hitap etti. Çıkardığı beyannamede büyük bir teyekkuzla "Rumenler" sözünü kullanmaktan kaçındı ve daha sonra Eflâklileri "Daklar" diye adlandırdı. "Moldavya denen bu yerin ahalisi" öğrenmeli idi ki "Tanrının yardımı ve lütf u inayeti üe bütün Yunanistan, tyranlığm boyunduruğundan kurtulmak için bayrak kaldırmıştır ve hürriyetini istemektedir". Ve kendisi, "Vatanının haklarını yorulmadan müdafaa eden" Michael Sutzo'nun hükûmetini taciz etmeksizin, "vatanı ahalisinin trampetleri nereye çağırırsa oraya gidecektir". Türklerden, gelmeleri muhtemel olan "bazı ümitsizliğe düşmüş Türklerden", Moldavya'-lılar korkmamalıdır; Çünkü onları "bu cüretleri için cezaya çarptıracak korkunç bir kuvvet hazır durmaktadır" ⁹²³.

⁹²² Aynı eser.

⁹²³ "Catra norodul tarî Moldaviei. Lacuitori a acestui loc al Moldaviei, va Facem ştire ca cu ajutoriul si mila dumnezeiasca toata Grechia au innaltat de astazi flambulie scaparit de supt jugul tiraniei, eerlnd slobozenia sa, şt eu impreuna cu toti simpatiofilii miei ma duc acolo unde ma chiiama trimbitile morodului patriei meale... Iar, deaca din intimplare niscaiva deznadajduiti Turci vor navali iu paminturile voastre, sa nu va infricosati intru nimica, cad strasnica puteare sa afla gatita, sa pedepseasca İndrazneala lor"; Benim "Studii fi doku-mente" deki faksimile, VIZ, S. 85 - 86, No. 42; Yunancası Philemon, n. de. Beyanname, 23 şubat tarihini taşımaktadır. Prokeach - Osten m, S. M, No. 2. deld 21 şubat tarihini taşıyan beyanname,, daha kısa ve daha kanşık ifade ile. yazılmıştır. Asıl Hetairist'lere hitab eden beyanname, 24 şubat tarihlişidir, aynı eser m, S. 59. "Yunan milletine" diye yayınlanan uzun ve heyecanlı bir dille yazılmış beyannamede "Hellen" lere, Sırpların, Suli'Ulerin ve Arnavutların, aynı şekilde "htt-riyet dostlannui" yardımları vâd olunmaktadır. Aynı eser, S. 55. İpsi-lantis, Girit'te bile bir ayaklanma

Bu "korkunç kuvvet", şüphesiz ki Rusya idi. tpsilantis, bir dostu olan General Voronzof in Besarabya'daki kalelerinin, yakın bir zamanda Prut'u beri tarafa geçmek zorunda kalacaklarını ümit etmesine rağmen, Rusya adını ağza almak istemiyordu. Ancak böylece Rus yardımını ima etmesi sayesinde ki ipsilantis, Memleketeyn'deki boyarları, bilhassa Rum soyundan olan fakat çoğu artık Rumenleşmiş bulunan boyarları kazanmaya muvaffak oldu. Bütün mevki ve servetlerini ellerinden alabilecek olan "Hellen" hürriyetine taraftar olmaktansa, Yaş ve Bükreş'teki hükümet uğrunda, saraydaki yüksek mevkilerini ve Eflâk ile Buğdan'da vergi muhassılları sıfatıyla kazançlı memurluklarını muhafaza etmek uğrunda her tehlikeyi ve fedakârlığı göze alabilecek Fener Rumları vardı. Bunların ırkdaşları, Türkler sayesinde Bulgaristan ve Sırbistan'da verimli Piskopos mevkilerini elde etmişlerdi. Hattâ son zamanlarda Sırbistan'ın üçüncü bir Prenslik haline getirilerek buraya Fenerli Rum beyleri ailesinden birisinin geçirileceğini ümit ediyorlardı ⁹²⁴. Son zamanlarda Sultan Mahmud, Memleketeyn Prenslikleri hakkında kendiliğinden bazı tedbirlere başvurmuştu. Bunlara göre Memleketeyn Beylikleri, Kallimachi, Sutzo (iki kol) ve Munisi ailelerinin belli kollarına mensup şahsiyetlere verilecekti; gelecekte Memleketeyn Prensliklerini işgal edeceklerin daha Önce Babiâli tercümanı veya Bahriye tercümanı olarak hizmet görmüş olmaları şarttı; bütün boyar aileleri, bu dört aileden herhangi birine dayanacaklardı. Bu tedbirler bazı aileleri, meselâ Hunçeri ile Argyropulos'ları rencide etmiş ve hayal sükûtuna uğratmıştı. Fakat Fener Rumlarının çoğu, bu tedbirlerde beylik tacı için yapılagelmiş müthiş mücadelelerin ve istanbul'da Rus entrikalarının sonunu görüyor, en yüksek mevkie veya şerefli bir boyar kaftanına müncer olacak emin, sakın ve tehlikesiz bir kariyer'den memnurluk duyuyordu . Güya Silistre Kalesinin enkazı altında bulunan ve Rumlar için "çok geçmeden Türk boyunduruğundan kurtulmak işaretlerini" ihtiva eden bir kehaneti, Buğdan'da halka yaymak teşebbüsüne geçilince, Skarlat Kallimachi bütün bu kıskırtıcı yazıları imha ettirdi ⁹²⁵ .

Fakat Moldavya'da mevki sahibi bulunanlar, Çarın isteklerine karşı

olacağını ummaktadır, aynı eser, S. 61; Çar I a rica mektubu. Ipsilantis'in Milos'a göndermekte olduğu adamın Vldin Paşası tarafından yakalanması hakkında, bak: Prokeach - Örtén, I, & 18.

⁹²⁴ Hurrauzaki, Suppl. I 2, 9. 753, No. DCCCLX; S. 733

⁹²⁵ Aynı eser, S. 235, No. CLXXXIV. Karacaların kaçmalarından kısa bir gaman sonra Boyarlar Bükreş'te Rumların uzaklaştırmalarını istemişlerdi; "Acte si fragmente" H, S. 539. ihtilal liderinin MtyuK babası Prens Aleksander İptÜantl'nin Türklerle Rumları birleştirerek gerçek bir millet haline getirmek tasarısı hakkında bak: Oervinus, S. 88.

koymaĝa alışık deĝillerdi. Bu sebeple îpsilan-tis, gerçi coşkun bir şekilde deĝil, fakat herhalde mukavemetsiz olarak kabul olundu, önemli bir rahip olan Metropolit Veniamin Costachi, bizzat kendi eliyle Rumlar tarafından idare olunan    Hierarşi Kilisesinde  psilantis'e kılıç kuşattı. İhtil lcilerin reislerine, hangi milletten olursa olsun bek r delikanlıları, bir hürriyet kıtası teşkil etmek üzere istedikleri şekilde toplamıya müsaade olundu. Bundan başka kendilerine yardım edecek başka eleman bulunamıyordu. Hiçbir Rus askerinin geldiĝini görmiyen Sutzo, geri çekilmek zorunda kaldı. Eĝer Rus askerleri gelmiş olsalardı, teşebbüsün gelişmesini sükûnetle beklemek imkânını elde etmiş o-lurdu ⁹²⁶. Sutzo'nun geri  ekilişinden sonra bütün kuvvet, Prens  psilantis ile Prens  anta c zin o'nun ellerinde kaldı. Evvelâ Yaş'ta, daha sonra da Kalas'ta, işin nereye varacaĝını önceden kestirememiş olan birkaç bahtsız Türk tüccarı, hunharcasma parçalandı. Yeni teşkil olunan ordu, yani siyah başlıkları üzerinde  l  kafası resmi bulunan Maurophor-lar, daha mart ayında Fokşani  zerinden Bükreş'e doĝru yürüdü.

Fakat aynı zamanda da Tudor, maiyetindeki köylülerle beraber başkente gitmek üzere yola çıkmış bulunuyordu. O-nun zihniyeti ve hareketleri, gittikçe millî Rumen karakterini alıyordu. Soĝukkanlı ve saĝduyu sahibi bir insan sıfatıy-le kendisini g   duruma düşürebilecek her ihtimalden kaçınıyordu. Yeni atanan ve daha şimdiden kaymakamlarını gün-dermiş bulunan Prens Skarlat Kallimachi'yi tanımak niyetinde deĝildi. Tudor, kudretli bir ordunun başmda olduĝu halde, Metropolit Dionysius Lupu ve hâlâ Bükreş'te bulunan boyarlarla anlaşarak yeni vaziyetin gelişmesini beklemiye karar verdi. Tudor 30 martta Cotroceni'de ordugâh kurdu ve başkente girdi. Burada o, "Domnul Tudor", yani "Prens Tudor" diye halk yıĝınları tarafından sel mlandı. Bunun  zerine  psilantis, Savas'm komutasındaki tarafsız Arnavutların henüz daĝılmamıř ve başkent in tepesinde toplu bir halde bulunmalarına raĝmen, işi bir çarpışmaya m n er olacak kadar ileri g t rmemeyi uygun buldu. Diĝer yandan Yordaki ile Farmaki, Tudor'a karşı gönderildiler. Fakat bunların maiyeti Pandurlarla birleştiler.  psilantis ile Tudor arasında bir buluşmada Tudor, "Yunanlıların memleketi" olmadıĝından, Ef-l k'te bir iřbirliĝi halinde hareket etmeyi kesin olarak reddetti. Bunun  zerine Rumların Başkomutanı  psilantis, evvelâ Tirgovişte'ye, sonra da Piteşti'ye gitti. Burada  evirmiyeye bařladıĝı

⁹²⁶ Yedi yıllık, h k mdarlıĝından hiç bir şey kaybetmemek l-Çin kurtuluş  avamının ilanının 1827 ye bırakılmasını istemifti. Trlku-pis I, S. 51 - 52

entirikalar, Rumen rakibinin Sırp gospodarlari tarafından yakalanması ve geceleyin öldürülmesi sonucunu verdi.

Mora'yı ihtilâlin bir merkezi haline getirmek işi, evvelce düşünüldüğünden çok daha güçtü. Gerçi Tripoliçe'de oturan paşanın ve buna bağlı Navarino, Koron, Modon, Misisthra, Argos, Korithos, Patras ve Gastoni beylerinin ellerinde kısmen zayıf bir asker kuvveti vardı ⁹²⁷. Bütün yarımada hepsi 15000 e yakın Türk ve 4000 Yahudi'nin yanında 400 000 Rum yaşıyordu. Bunlar arasında birçok da Arnavut vardı. Fakat haracın toplanması işini üzerine almış o-lan ve, mûtaad olarak bu görev babadan evlâda bir miras olarak intikal ettiğinden, gerçek anlamda bir köylü zadesi sınıfı haline gelmiş bulunan Rum soyundan kocabaşılar, Türk rejiminin devamını kendi menfaatlerine uygun görüyorlardı. Çünkü topladıkları haracın birbuçuk milyonu bu kocabaşüa-ra kaldığı halde Paşanın payına ancak bir milyon düşüyor, Babiâli'ye ise ancak iki milyona yakın bir kısmı gönderiliyordu ⁹²⁸. Mora üzerinde bulunan beş metropolit, beş af-şipiskopos ve sekiz piskopos, Osmanlı Padişahının idaresi altında mütevazı hayatlarından o kadar memnun ve müreffeh idiler ki, memleketlerinde durumun büsbütün altüst olmasına hiç de hevesü değillerdi . Olympos'ta şöhret kazanmış Klephtlerden papas Vlachavas ve keşiş Nikostras ⁹²⁹ gibi adamlar. Mora rahipleri arasında mevcut değildi. Tripolice ve Patras'daki Rus konsolosları ile Patras şehrindeki Fransız ajanının tesirleri çok ehemmiyetsiz bir derecede kalıyordu ⁹³⁰. Nihayet yeni temayülleriyle "Hellen" kültürü pek az sayıda üyesi vardı ve söylenmeğe değer bir faaliyet beri Atina'da mevcut bulunan "Philomuslar Cemiyeti" nin pek a zsayıda üyesi vardı ve söylenmeğe değer bir faaliyet gösteremiyordu . Bu cemiyet, kuruluşunu, hatıralar ve anıtlar bakımından zengin olan bu şehirdeki yabancılar kolonisine borçlu idi. Bu yabancılar arasında Lord Guilford, A-vusturya Devletinin temsilcisi olan konsolos Gropius, yeni Yunanlıların kahramanlık destanlarının mütercimi Fauvel gibi şahsiyetler bilhassa sivriliyorlardı ⁹³¹. Bununla beraber Atina'da "Dostlar Cemiyeti" nin birçok temsilcileri vardı . Fakat bunlar sadece az sayıda okumuş insanlar ve zengin tüccarlardan ibaret olup hemen hemen bağımsız olarak yaşayan adalarla her gün faal bir şekilde münasebette bulunuyorlardı. Lâkin ihtilâlin

⁹²⁷ Pouqueville II, S. 16 - 17.

⁹²⁸ Pouqueville, S. 24.

⁹²⁹ Bak Oervinus, S. 77.

⁹³⁰ Pouqueville, I, S. 62. 114.

⁹³¹ Aynı erer, S. 99 vd.; Trikipia I, S. 20 - 21.

patlaması geciktiği zaman bazıları teşebbüsün ciddiliğinden ve Rusyanın hakikaten buna iştirak edeceğinden şüphelenmiye başladılar ⁹³². "Hetair" ciler'in en büyük ümitlerini teşkil eden Mainotlara gelince, bunların başları Petro Mauromichali Bey, para yardımı istedi. Girişeceği hareketin şümülü bu paranın yüksekliğine bağlı olacaktı ⁹³³.

Son zamanlarda, Petersburg'a gönderdikleri adam büyük ümitlerle geri döndükten sonra "Dostlar", Mora'da bir icra komitesi vücade getirdiler. Patras'daki yüksek papaslar-dan Monembasia ve Christianupolis de bu komiteye dahil bulunmakta idiler . Bununla beraber bu adamlar, ciddî bir teşebbüse girişilecek kabiliyette insanlar değillerdi ⁹³⁴, ve Aleksander tpsilantis'in getireceği Rus taburlarının gelişini sükûnetle beklemekle iktifa ediyorlardı. Gerçekten de îpei-lantis, Eflâk'den bunlara haber göndererek ayaklanan Mora-hların yardımı ile "Marathon ve Thermopylai" arasında, hem de Bizans imparatorluğu kılığında olmak üzere, Hellas Devletini ihya edeceğini vaadetmişti. Daha o vakit akıllı îpsilan-tis, Tripolice de idare mekanizması için Epitroplar, vilâyetlerden toplanacak askerle teşkil olunacak yalnız 25 000 kişilik bir ordu için de Khiliarkhlar tâyin etmişti. Şimdi yalnız bir tek şey noksandı ki o da doğrudan doğruya genel ayaklanma idi . tpsilantis'in temsilcisi olan Manastır Başkeşi-şi Gregor Dikaïos, sözde Hydra'ya gelmiş bulunduğunu ileri sürdüğü Rus parası ve Rus silâhlarının utanmadan bahsediyor ve bunu her tarafa ilân ediyordu ⁹³⁵. Bununla beraber Vostitza'da toplanan ileri gelenler, Mora'nın Yunanistan'ın Öteki kısmından Önce ayaklanmaması gerektiğine" karar verdiler .

Daha o vakitler "Hetairia" nm görevlendirdiği birkaç adam yakalanmıştı. Arnavutluk üzerine sevkolunan Hurşit Paşa ile bunun ve aynı şekilde Tepedelenli Ah" Paşaya karşı girişeceği hareketlerde kendisine yardımcı olarak verilen Mahmud Paşa'nın bulunmadıkları bir sırada Mora kaymakamı, rehine olarak yanında bulundurmak üzere, bütün Rum Piskopostan ile Arkhontlarının Tripoliçe'ye gelmelerini emretti. Bazıları, bu davetteki tehlikeyi sezerek St. Laura manastırına kapandılar. Fakat çok geçmeden, kendilerine karşı hiç kimsenin muhasamata girişmediğini

⁹³² Aynı eser, S. 25 - 27. Kars. Gervtaus, S. 127 vd. Tecessüsün şevki ile Kapudistrias'tan hakiki durumu sormak üzere Petersburg'a adamlar göndermişlerdi. Gervinus, .Kapudistrlas'ın barısı ikaz eden "Observations sur les moyens d'ame-liorer le sort des Orecs, Korfu, 6/18 nisan 1819 adlı yazısını vermektedir.

⁹³³ Trikupis, J, S. 365.

⁹³⁴ Gerçekten de böyle bir Senato, "Peloponnesos vilâyetleri halkının bütünü için Senato", faaliyette idi; (Sonat repre"santant tout le peuple des provinces du Peloponnese); 26 mayısta faaliyete geçen bu senato, "GenÇral en chef" Petro Mavromikhali'nin başkanlığı altında idi, Prokesch - Osten III, S. 80.

⁹³⁵ Aynı eser, S. 44.

gördükleri zaman, manastırdan çıktılar. Lâkin Tripolice yakınlarında klephtle-rin bazı sipahilere saldırmaları, genel heyecan havası içinde karışıklıklar çıkarmıya kâfi gelirdi. Kalavryta'da oturan Türkler, kendilerini müdafaa için hazırlıklar görüyorlardı. Gerçekten de bazı Rumlar, hisarı kuşattılar. Mora'daki Türklerin sayılan pek azdı ve karşı koyacak durumda değillerdi. Hristiyanların genel bir ayaklanması karşısında kendilerini tamamiyle âciz gören Türkler, onların gazeplerine kurban gitmemek için, Votitza, Patras, Korinthos, Argos, Gastuni ve daha başka şehirleri hemen boşaltarak kalelerin içine çekildiler. Asilerin harp nidaları şöyle idi: *'Geri ağalar, geri! Hristiyanlarla Türkler artık bir arada yaşamıyorlar" ⁹³⁶. İngiliz binbaşı rütbesiyle uzak diyarlardan geri dönen Peter Kolokotronis, Maina dağlarından vatandaşlarının köylerine inerken, heyecanlı alkış ve dinî şarkılarla karşılandı . Patras piskoposu Germanos, 4 nisanda hemen kurtuluş, savaşım ilân etti. Üzerinde siyah bir haç ⁹³⁷ bulunan kırmızı bayrak ile Aziz Georg un haçını dikti. Hattâ âsiler, lyonyen adaları idaresine ait gemilerden çıkarılan altı top ile Patras kalesini bombardıman etmiye başladılar. "Avrupa devletlerine" başvurarak şanlı atalarının adına onlardan yardım istediler ⁹³⁸. Başka bir hürriyet mücahidi, artık "İsparta ordusunun millî Başkomutanı" sıfatiyle ortaya çıkarak senatosunu Messene'de (Kalamata) yerleştiren (25 ve 28 mart) Maina Beyi de, birkaç gün sonra, 1 şubatta Avrupa devletlerine aynı şekilde müracaatta bulundu ⁹³⁹. Kendi hürriyetlerini ilân etmek için Klephtlerle Arkhontlar, Salona, Livadia, Thebai, Bodonitza, Patracık, Magnesia, Kas-sandra ve kutsal Athos bölgesinde toplandılar ⁹⁴⁰. Mayıs başında 400 Türk aile reisi Atina'da şehri kaybettiler. Fakat Akropolis gene de onların elinde kaldı . Negroponte adası üzerinde yaşayan Rumlara da aynı şekilde yeni cereyan sirayet etmişti. 176 den fazla deniz taşıtı ellerinde bulunan Hydra, Spetza ve Psara'nın Özerk halkı ⁹⁴¹, tamamiyle hür Hellenler sıfatiyle, Kapiten unvanını verdikleri bir adamın eline iktidarı teslim ettiler. Bu Kapiten'in yanmda on iki müşavir bulunmakta idi. Aynı ahali, Arşipel adalarındaki komşularını, ırkdaşlanmn daha şimdiden sallanan tiranların tahtını devirmek amacıyle "Tunadan dev adımlariyle İstanbul'a varmaya kadar", savaşa yardım etmiye

⁹³⁶ Aynı eser, S. 89.

⁹³⁷ Birkaç gün sonra haç için mavi renk seçildi ve kabul olundu.

⁹³⁸ Aynı yer.

⁹³⁹ Trikupis, I, S. 368 - 369; Prokesch - Osten, m, S. 70 - 71.

⁹⁴⁰ Trikupis I, S. 200 vd.

⁹⁴¹ Aynı eser, S. 172 vd.; Mendelssohn - Bartholdy, I, S. 200 vd.

davet ettiler. Türk taşıtlarını gözetlemek üzere "Themistokles" adını taşıyan bir Rum gemisi denize açıldı . Hattâ Çanakkale Boğazını abluka edebileceklerini bile tasarladılar ⁹⁴²! Sakız adasında Arkhont'larla Metropolit mahfuzan kaleye götürüldü-lirse de, burada bir ayaklanma çıkmadı. Fakat Sisam adasında isyan patladı. Çok geçmeden Sisam'lı korsanlar, İzmir dolaylarına sarkıntılık ederek halkın emniyetini tehdit ettiler . Aynı şekilde Girit Sphakialıları da, kurulacak Hel-las Devletine bütün adayı maledebileceklerinden emin görünüyorlardı ⁹⁴³. Fakat haziran sonunda bir Rum piskoposu Türkler tarafından öldürüldü. Bazı Müslüman Rumların da iştirak ettikleri ayaklanma nihayet patlak verince, bir fetva ile müsaade olunarak Hristiyan ahali  ld r lmiye başlandı . Bu ayaklanma, piskoposlarla beraber metropolidin de hayatına mal oldu ⁹⁴⁴. Her ne olursa olsun, korsanlık hareketleri her tarafta büyük başarılarla neticelenmişti ⁹⁴⁵.

Fakat bu arada Rusya, gerek entrikacı konsolos Pini'-nin raporlarına ve gerekse ümitsizce yalvaran İpsilantis'in mektuplarına menfi cevaplar vermekte isticil göstermişti. Cevaplarda deniliyordu ki: Böyle bir ihtil ller devrinde meg-r  hükümdar, İtalya'da ve İspanya'da olduğu gibi her yerde, gizli tahrik ilere ve fesatlara karşı mücadele etmelidir. (Esasen I. Aleksander, bu amaçla Leibach Kongresine iştirak etmişti).  ar, bu çeşit teşebbüsleri nefretle karşılamak ve bunlara karşı cephe almak vazifesiyle mükellefti. Bu sebepledir ki Aleksander İpsilantis ve kardeşleri de dahil olmak üzere bütün barış bozarlar, bu andan itibaren Rus ordusundan çıkarılmışlardır ⁹⁴⁶. Kapodistrias tarafından kaleme alınan belgede şöyle denilmekte idi: "Memleketeyn Prenslikleri ahalisine büyük bir devletin himayesini vaad etmek cüret ve k stahlığım nasıl gösterdiniz" ⁹⁴⁷. 7 martta  ar, Vidin'de bulunan Osmanlı kıtalarının Eflâk'e girmelerine muvafakini bildirdi. Hattâ o, ısrarla ve sabırsızlıkla askerî bir müdahaleye tevessül olunmasını istedi . 12 martta da Strogonof ile Babiâli arasmda bir protokol imzalanarak anlaşma yapıldı . Buna göre Osmanlı kıtaları, "Babiâli tarafından atanmaları lâzım gelen prensleri yerlerine oturtacaklar ve asayişi Bağlıyacaklardı; fakat aynı zamanda her işte ve her yerde ⁹⁴⁸ barışsever

⁹⁴² Aynı eser, S. 190.

⁹⁴³ Trikupis. I. S. 224 vd.

⁹⁴⁴ Aynı eser, S. 232 - 233.

⁹⁴⁵ Aynı eser, S. 178 vd.

⁹⁴⁶ Prokesch - Osten, III, S. 105 vd.

⁹⁴⁷ "Comment avez - vous ose promettre aux habitants des Prin-cipautes l'appui d'une grande Puissance", aynı eser, S. 66.

⁹⁴⁸ "En tout et partout".

ahaliyi koruyacaklardı" ⁹⁴⁹. Aynı zamanda Tudor'un hareketleri aleyhinde olduğunu bildirmiş olan Rus elçisi , 22 martta Babiâli'ye, "Yunan milletinin genel ayaklanması" ⁹⁵⁰ dolayısıyla memnunluklarını göstermekten kendilerini ahkoyamayan ⁹⁵¹ İstanbul'daki Rus tüccarlarına karşı şiddetli bir beyanname tevdi etti. Aynı ayın yirmi altısında İpsilantis, Strogonof vasıtasıyla hareketlerini durdurmak ve şikâyetlerini barış yolu ile İstanbul'daki Rus elçiliğinin aracılığına başvurarak bildirmek için resmen emir aldı . Strogonof, bu emrin verildiğini Babiâli'ye bildirecekti. Şimdi gerçekten hiçbir teşebbüse girişmek imkânı elinde kalmıyan İpsilantis, Tirgovişte ordu gühında hareketsiz besiemek suretiyle, bu emre itaat eder gibi göründü . 7 nisanda Strogonof, bir defa daha Babiali'ye gayet dostane bir surette teminat verdi ⁹⁵²

Haddizatında ayın 13 veya 14 ncü akşamı ⁹⁵³ Buğdan'da isyan çıktığına dair İstanbul'a haber gelmişti. Aleksander İpsilantis, kurmak istediği yeni Hellen Devletinin merkezini bu memlekette bulabilmek ümidinde idi: Gerçekten de İpsilantis, bayrağının üzerine anka kuşunun yanında Aziz Konstantin ile Azize Helena'yı da koymuştu! Kısa yol'* dan haber alan Babiâli Tercümanı Yanko Kallimachi, daha önce görevinden affolunmasını istemişti. Şimdi Buğdan Prensini kardeşi ve temsilcileri kaçarak bir Rus gemisine sığındılar. Aleksander Maurokordatos ve eski Eflâk Metro-polidi tgnatius ile Pisa'da bulunmakta olan Prens Karaca'nın oğlu ve Prens Hançeri, aynı şekilde alelacele Rusya yolunu tuttular ⁹⁵⁴.

Yeniçerilerin ve halkın İstanbul sokaklarında gürültü ile dolaşarak yalnız Rumları, bunların yardımcıları olan Rusları ve bütün "imansız" Frengleri değil, fakat aynı zamanda Padişahın gözdesi Halet Efendi'yi ve bizzat Sultan Mahmud'-un kendisini tehdit etmelerine rağmen, Osmanlı hükümdarı, hiç bir korku alâmeti göstermedi. Avrupa'n misafirlerin, emniyetini sağlamak için gereken tedbirler alındı. Fener, askerle kordon içine alındı. Bostancılar Boğazda nöbetçi olarak dikildiler. Kaptan Paşa ile Topçubaşı, başkentte asayişin muhafazası ile görevlendirildiler. Geceleri İstanbul sokaklarında Yeniçeriler, devriye olarak dolaşıyorlardı. Vidin, Silistre ve İbrail Paşalarına hiç vakit geçirilmeden gerekli emirler ve takviye

⁹⁴⁹ "Reapcter".

⁹⁵⁰ "Insurrection generale de la nation grecque".

⁹⁵¹ "Acte si fragmente" n, S. 567, No. 2.

⁹⁵² Prokesch - Osten m, S. 75 vd.

⁹⁵³ Trlkupia, I. 3. 96.

⁹⁵⁴ "Acte fi fragnente" II, S. 568.

kıtaları taşıyan gemiler gönderildi.

Patrik, kendi taraftarlarını sükûnet halinde tutmak ve Îpsilantis üe beraber bütün âsileri kilisece aforoz etmek için emir aldı. Aynı zamanda'şüpheli görülen şahsiyetler zindana atıldılar. Bunlar arasında âsi Kaüiachi'nin kardeşi Efes Piskoposu, eski Bahriye Tercümanı Mikhael Mano, Ska-navi ailesine mensup birkaç kişi, Logothetis, Rhizo, vardı. Bunlardan biraz daha sonra Nikolaus ve eski Tercüman Ge-org Munisi kardeşler de aynı akibete uğradılar⁹⁵⁵. Henüz ay sonundan önce İstanbul'daki Rumlar arasında bazı kimselerin idamına başlandı. Gerçekten de İstanbul'da Hetairie uzun zamandanberi ajanlar bulundurmuş, fakat fazla bir iş görememişti. Bir Türk süvarisi Önünde atından inmiye ve keyfi olarak verilen ölüm cezasına boyun eğmeğe alışık bulunan bu haris Fener Rumları⁹⁵⁶; sırf şahsî entrika ve zorla para koparmak işleriyle meşgul olup Ermenilerle Frengle-ri hakikî düşman sayan - meselâ 1810 da Rum Ruhbanı, Ku-dus'daki kutsal mezar kilisesi için Ermenilerle muzafferane mücadele etmişti - bu Ruhban sınıfı; sırf piskoposluk mevkileri uğrunda çıkan mücadelelerde enerji ve cesaret gösterebilen ve Türk ahali ile en iyi münasebetler içinde yaşayan bu Rum halkı ; bütün bu unsurların hiç biri, Bizans İmparatorluğunu ihya etmek için ortaya çıkan Aleksander Ip-silantis için asla ayaklanmak niyetinde değillerdi!

Babiâli, Strogonof dan yalnız Mikhael Sutzo'yu hemen azletmek hakkını değil - yerine Skarlat Kallimachi atandı -, aynı zamanda İstanbul'dan yollanmakta olan gemileri muayene etmek hakkını da istedi. Üstelik Rusya, Kendisine sığınmış olan hainleri de teslim edecekti. Bu isteklerinin her ü-çü de kesin olarak reddolundu. Bunun üzerine bazı kimseler Rusya ile bir savaşın yaklaştığına inanıyorlardı. Aynı günlerde Mora'daki ayaklanma haberi İstanbul'a geldiği zaman, nihayet Rumlara karşı halkın gayzı şiddetle patlak verdi. Doğ rudan doğruya Sadrazam, bu isyanı kanlı bir intikam yoluna tevcih etti. Mahpus bulunan on iki metropolit ve piskopos hayatlarını kaybettiler. Îpsilantis'in gönderdiği mektuplar yüzünden lekelenmiş olan ihtiyar Patrik Gregorios, vatan haini olarak azlolundu ve, ardası Eugenios seçilip tanındıktan sonra, büyük paskalya pazarı günü kilisesinin önünde asıldı. Herkesin seyretmesi için üç gün açıkta bırakılan cesedini, Yahudiler, sokaklarda sürükledikten sonra, denize attılar⁹⁵⁷. Aynı

⁹⁵⁵ Aynı yer.

⁹⁵⁶ Kars. Yasak edilmiş olan lüks elbise taşıyan Aleko Vlakhut-zi'nin İdamı hakkında: Karatzaa S. 146.

⁹⁵⁷ Prokesch - Oaten, I, S. 109. Sonradan Babiâli, Morada ilk defa ayaklanmaya başhyan yerin, Patrik'in doğmuş

şekilde Tercüman Kostaki Murusi'nin de, îpsilan-tis tarafından kendisine gönderilmiş olan bir mektup yüzünden, başı kesildi. Georg Maurokordatos da darağacında can verdi ⁹⁵⁸. Patriğin cesedi üzerine konan fermanla, onun bir Mora'lı olduğu, Kalavryta vilâyetinde çıkarılan karışıklıklardan haberi bulunduğu halde sustuğu yazılı idi. Bu hâdise ü-zerine hiddetlenen Strogonof'ın itirazlarına Babiâli, nerde ise istihzan bir eda ile cevap verdi. Bununla beraber hapse atılmış bulunan Rumlardan bazıları serbest bü/c-kıldı ve korkulduğu şekilde istanbul Hıristiyanları katliama uğramadılar. Vilâyetlerde ise paşalar, kütleyi alıkoymakta aciz gösterdiler. Edirne'de eski patrik Kyrillos ve Selanik'te Kytrai Piskoposu öldürüldüler ⁹⁵⁹.

Bütün bunlara rağmen, Sadrazam, gevşek davranmış olmakla suçlandırılarak azlolundu ve yerine Benderli Ali Paşa geçirildi. Yeni vezir, büyük ataların bırakmış oldukları geleneğe lâıyk olacak şekilde gerçek bir kutsal savaşın başına geçmekle görevlendirildi. Devleti şahsen idare etmekte olan Sultan Mahmud, buna dair beyannamelerde ve ilân olunan daha başka belgelerde, kendi zamanının fenalıklarından, re-ziletlerinden ve tekrar savaş hayatına, ordugâha dönmek zaruretinden bahsediyordu. Savaşçı Padişah sıfatiyle şöyle ilân ediyordu: "Bugünün şartları eskisi gibi değildir... Şimdi doğrudan doğruya din bahis konusudur" ⁹⁶⁰. Ertesi gün ise, Ruslara kargı çok mülayim davrandığı ileri sürülerek, yeni Sadrazam azlolundu ve yerine Salih Paşa geçirildi . Halbuki Benderli Ali Pasa, kütle halinde öldürmelere son vermek istemişti, imparatorluğun diğer büyük şehirlerinde de kanlı olaylar cereyan etmişti. Sonbaharda İzmir yeniçerileri, Rum olduklarından şüphelenilen kimseleri avlamağı kendilerine bir eğlence yapmışlardı ⁹⁶¹. Daha başlangıçta Arkhontlar, bir toplantı sırasında topu birden öldürülmüşlerdi. Yalnız Avrupalı gemilerin orada bulunuşu idi ki Frengleri böyle bir aki-betten koruyabilmişti. Gâvur dostu olarak tanınan Hasan Paşa, halkın hücumuna uğradı. Paşa, ancak kalede ateşe hazır duran topların himayesiyle geri çekilmiye muvaffak oldu .

Rusya'nın, 25 nisanda kendisinden yazık olarak istenmiş olan

bulunduğu Kalavryta olduğunu ve Patrik'in buna sebebiyet verdiğini ileri sürdü (aynı eser III, S. 136). Bundan başka onun azledilmiş Patrik olup sadece bir Rus tebaası vasfını haiz bulunduğu ve bu vasfı ile devlete hıyanet ettiğinden idam olunduğu söylendi (aynı yer). Babiâli, Osmanlı Devletinde buna benzer eski olayları hatırlattı (Aynı eser, S. 137). Bir kâg kilise yıkıldı. Aynı zamanda epeyce Rus deniz askerleri de hayatlarını kaybettiler.

⁹⁵⁸ Trikupis, S. 99 - 100.

⁹⁵⁹ Aynı eser, S. 370 - 371, 372 - 373.

⁹⁶⁰ Aynı eser, S. 370 - 371, 372 - 373.

⁹⁶¹ Macferlaae, I,

muvafakati vermemiş olmasına ⁹⁶² rağmen, Tuna Paşası'nın askerleri, İstanbul'dan gelen Salim Mehmed'in takviye kuvvetleri ile birlikte, Memleketeyn Prensliklerine girdiler. Eflâk'e giden kıtaların başında Silistre Paşasının Kâhyası, Buğdan'da harekât yapan askerlerin basında ise Yusuf Paşa bulunuyordu. Vidin'deki yeniçeriler, Oltland'a girdiler. Asayiş yeni den iadeye memur olan bu yeniçeriler, gerek Tudor ve gerekse memlekette kalmış olan boyarların kayıtsız şartsız Babiâli'ye tâbi olduklarını beyan etmelerine rağmen, çok kere merhametsizce hareket etmekte idiler. Aralarında bulunan birçok Asya'h askerler, çok geçmeden silâh arkadaş-lariyle kavgaya tutuştular. Ellerindeki tüfeği dost ve düşman seçmeksizin kullanan bu Asya'hlann, Türk Kazaklarının ve Tatarların acı hatıraları, uzun zaman bu memlekette yaşamıştır.

Aralarında birçok Arnavut, Bulgar, Rumen ve daha başka milletler de bulunan derme çatma Rum ordusu, Türklere karşı bir meydan muharebesi vermek cesaretini gösteremedi, öncülük hizmeti gözen bazı kıtalar, kolayca dağıtıldı veya yok edildiler. İstanbul'da yeni bir Hellen Devleti kurmağa uğ-raşanların elebaşları, Rus ve Avusturya şuurlarına doğru kaçıştılar. Dragaşani yakınlarındaki dağda İpsilantis, 19 haziranda yapılan ve 200 Maurophor'un feda edilmesinden başka hiç bir kahramanlık eseri görülmüyen bir meydan muharebesinde yenildi ve Avusturya'ya kaçmaya zorlandı. Burada siyasî bir esir olarak Munkaç şatosunda bir sığınak buldu ⁹⁶³. Buğdan'daki âsiler de Prut kıyısında kâin Sadeni yakınlarında bir sığınak aradılar. Seyirci kalan Çar askerlerinin gözleri önünde hürriyet mücahitlerinin en iyileri ve bunlar arasında bir çok Arnavutlar, 29 haziran günü akşama kadar Larga tepesi ile bu mıntakada geniş bir ada teşkil e-den nehir arasında döğüş-tüler. Bir çokları telef oldu .Birkaç hafta sonra, ekim ayı başlarında Yordaki, maiyetindeki Arnavutlarla beraber, Karpat dağlarında kâin Secu manastırında baruta ateş vermek suretiyle kendini havaya uçurdu. Hiç olmazsa bunlar, inceden inceye düşünülmeden girişilen bir te-şebbüsü, kendi hayatlarıyla ödemeği bildiler. Fakat Sava, a-ğustosta Kâhya Bey'in oturduğu Bükreş sarayına cezbolun-du ve subayları ile birlikte öldürüldü.

Eflâk ve Buğdan'ın müşterek yeni Prensi Skarlat KaUî-machi, ihtilâlin kurbanları arasında bulunuyordu. Kardeşi Yanko'nun başı kesildi. Çok

⁹⁶² Prokesch - Osten, m, S. 72 vd., 105 vçL.

⁹⁶³ Kars. İngiliz elçİUline Türk raporu; "AeU fi frafimtnto" H, B. 685 - 86.

geçmeden Skarlat'in kendisi de esrarlı bir şekilde öldü . Ailesi ihtilâlê iştirak etmiş olmasına rağmen Konstantin Negri - Paris elçiliğine atanmış olan Theodor Negri, Hydra'ya kaçmıştı ⁹⁶⁴, iki tuğlu paşa rütbesi tevcih olunan Kâhya Bey'in himayesinde olmak üzere, bundan sonra da Bükreş'te kaldı. Oltland'ın idaresi Konstantin Samurkassı adında başka bir Prens vekiline emanet olundu. Stephan Vogorides, kaymakam sıfatıyla geçici olarak Buğdan'ın yönetimine memur edildi Aslan Bulgar olan bu ttflw*" akrabalarından Georg Vogorides de idam olunmuştu. Stephan Vogorides'in yanında pek az sayıda boyarlar olup, bunların hiç biri birinci sınıftan değildi. Memleketin hakikî efendileri, muzaffer Türk kıtaları idi. Boş yere Strogonof, mayısta toplanan bir konferansta derhal yeni prenslerin atanmasını ve işgal ordusunun geri çekilmesini istedi. Aksine olarak Babiâli, Eflâk ve Buğdan'da yegâne idareciler olarak resmen muhafızlar bulundurmaya ciddî surette düşünüyordu ⁹⁶⁵.

Aynı zamanda Rus himayesine mazhar olanlardan" serseri" leri uzaklaştırmak ve ötekilerini Müslüman tacirleriyle beraber aynı yerlere hapsetmek için Babiâli'nin vermiş olduğu emirleri kendine bir hakaret sayan Rus elçisi, 10 mayısta Memleketeyn Prenslüklerinin Türk askerleri tarafından işgaline karşı itiraz etti: Elçiye göre İpsilantis'in maiyetinde yalnız 400 kişi vardı ve kendisi "uzak bir kale" ye çekilmişti ⁹⁶⁶. Âsilerin reisine, Avusturya elçisinin yardımı ile Eflâk'ten kaçabilmek için hiç vakit geçirilmeden imkân verilmesini Babiâli'ye tavsiye etti ⁹⁶⁷. Eğer Türkler bunu reddederlerse, iki ay geçmeden bu hareketlerinden dolayı p-rışan olacak bir duruma düşeceklerini de ilâve etti . Kendisini muhafaza etmek için bir harp gemisi istemiş ve hükümeti tarafından bu isteği yerine getirilmiş olan Rus elçisi, kaymakamların atanmasını da aynı şekilde protesto etti. Hiç olmazsa bunlar, hiç bir muhafıza veya askerî komutaya tâbi olmamalı idiler. Eflâklilerin ve Buğdanlıların imtiyazlarına harfi harfine riayet edilmesini de istedi. Bütün bu istekleri Reis Efendi, Osmanlı kıtalarının zaferinden sonra Tuna boyunda tam bir sükûn, asayiş ve emniyetin hâkim bulunduğu hakkında teminat vermekle cevaplandırdı ⁹⁶⁸.

⁹⁶⁴ "Act* fi frafuaiato" II, S. 585, No. 2*

⁹⁶⁵ Prokesche - Osten, I, S. 112 vd., 133 vd. UÖ6) Aynı eser, III, S. 79.

⁹⁶⁶ "Un fort isole", : "Acte şi fragmente" H, S. 579 - 580.

⁹⁶⁷ "Se dGbarasser d'Ypsilanti le plus tot poasible, en lui fournis sant elle - mâme les moyens de sortir du peys"; aynı yer,

⁹⁶⁸ Prokesch - Osten, IH, S. 84 vd. Babiâli, bu geminin —Strogonof a göre "un petit bâtiment d'EUt"— Büyükdere'ye gönderilmesini şiddetle protesto etmişU (aynı yer.) Kapudan Pasa, barışa aylan

Nihayet 6/18 temmuzda Strogonof, Osmanlı İmparatorluğu içinde Ortodoks mezhebinin icrası hususunda tam b r hürriyet garanti edilmesini, tahrip olunan kiliselerin yeniden yapılmasını, kabahatsiz Rumların emniyetinin resmen teminat altına alınmasını ve Memleketeyn Prensliklerinde antlaşmalarla tespit edilmiş olan genel durumun hemen iadesini istedi. Bir hafta içinde bunlar nazarı itibara alınmadığı takdirde, büyük bir devletin temsilcisi sıfatıyla İstanbul'dan gitmek zorunda kalacağını bildirdi. Gerçekten de elçinin 10 a- ustosta İstanbul'dan çıkıp gitmesine engel olunmadı ⁹⁶⁹. 18 temmuzda Petersburg'a gönderilen mukabil beyannamede Babı ali, şüphesiz ki ayaklanmanın tamamıyla bastırılmasından sonra statükonun iade olunacağını, fakat daha önce buna imkân olmadığını anlatıyordu ⁹⁷⁰. Muhakkak ki Rusya, dostluk münasebetlerinin yeniden kurulması yolunda hiç bir teşebbüse yanaşmamıştır:  arın şahsî emirleri gereğince bütün milliyetçiler iyi muamele gördüler. 29 haziran günü Odessa'da, en parlak bir askerî tantana içinde İstanbul'da a-sılan patrik Gregorius için dinî bir tören yapıldı. Patri in cesedi denizde bulunmuş ve Ortodoks kilisesine götürülmüştü. Devletin resmî gazetesini, Padişah ile Sadrazamın, asılı gövdesi önüne gelerek seyrettikleri manzaradan haz duydukları Patri i, bir martyr (din yolunda kurban) diye vasıflandırıyoru .

Fakat bu şekilde Türkiye ile Rusya arasında diplomasi münasebetleri kesildiği halde, Rus elçisinin hareketini takip ederek İstanbul'dan çıkıp giden başka bir yabancı devlet tem-

düşen bu hareketi kuvvet kullanmak suretiyle önlemek için emir almıştı görülmemişti ⁹⁷¹. Gerek Avusturya İmparatoru ve gerekse Papa, patri in idamı dolayısıyla derin teessür duy* duklarını ve son derece rencide olduklarını ifade etmişlerdi . Buna rağmen İstanbul'daki bütün elçiler, Rus istekle* rinin mümkün olduğu kadar çabuk ve dostane bir şekilde yerine getirilmesini temenni etmekle iktifa ettiler. Hattâ Avusturya elçisi, "inanılır kaynaklara göre, kaçınılmasına imkân olmıyan çarpışmalarda çok kan ak't'l^nı  olmasına rağmen, Osmanlı memurlarının asayişi

⁹⁶⁹ "Acte si fragmente" n, S. 581 - 583, 587; Prokesch - Oa-ten in, S. 81 vd.

⁹⁷⁰ Kars, Aynı eser, S. 95 vd., 131 vd.; Rus elçisinin, geç kalındığı ileri sürerek, kabul etmediği Babı alinin cevabı, aynı eser, S. 133 vd. Strogonof, 5 mayıstan beri Büyükdere'de kalıyordu, aynı eser, 8. 172; karş. S. 178. Gemi ile Galati'ye gitmekte olan Türk askerleri, Bo-gazi inde Rus bayrağını ateşe tutmuşlardı, aynı eser, S. 172. El ili in muhafazasına memur yeniçeri kıtasının istenmediği halde takviye edilmesi, bir hakaret olarak sayıldı, aynı eser, 3 .174.

⁹⁷¹ Fakat İngiliz elçisi Strangford, 25 temmuzda Rus meslektaşının aldığı cevabın aynısını almıştı; "Acte si fr gmente" H, S. 588, No. 2.

muhafaza etmek için bu gibi hallerde mümkün olduğu kadar gayret göstermekten geri kalmadıklarım" açıktan açığa beyan etti ⁹⁷². Ağustos başında teslim olmak isteyen bütün Rumları umumî bir affa tâbi tutan bir fermanın çıkarılması, Kont Lutzow'u tamamiyle memnun etmişti ⁹⁷³. Bunun üzerine Rusya adına konsoloslarının Memleketeyn Prensliklerindeki karışıklıkları hal-etmekte görev almaları istendiği zaman , Reis Efendi, eski isteğini tekrarlıyarak kaçan milliyetçilerin teshini üzerinde ısrar etti . Bu milliyetçilerin, tıpkı bütün harp esirleri gibi, vatan haini olarak başları kesilecekti . Eger Çar, o samana kadarki isteklerinde ayak diremekten vazgeçecek olursa, Babiâli'de MemLeketeyn'den askerini çek-miye ve prensleri hemen atamağa ⁹⁷⁴, hem de milliyetçilerin teslimi üzerinde durmaksızın ⁹⁷⁵, mütemayil görünüyordu. "Bütün Avrupa'nın barışçı temennilerinin yerine getirilmesi" için Strangford ile Lutzow'un gayretlerine İsveç elçisi von Palin ve Prusya temsilcisi von Miltitz de iştirak ettiler ⁹⁷⁶. Bununla beraber Babiâli, aracılık yapan devletlerden, Çarın 1806 da yaptığı gibi barış ortasında Memleketeyn'i işgal etmiyeceğine dair garanti istedi. Şüphesiz ki bu devletler, böyle bir teminatı verecek durumda değillerdi .

Petersburg'dan henüz bir cevap gelmemiştir. Sonradan alınan bir cevap, gayet sert ve menfi olacaktır ⁹⁷⁷. Padişah, eski Reisülküttâp Canip Efendinin etkisi altında hareket ediyordu. Gerçekten de 1 kasım tarihinde Canip Efen-di'nin yetiştirmelerinden biri olan Mehmet Sadık Efendi Reisülküttâplığa atandı . Bizzat Canip Efendi, aracılık e-den Avusturya diplomatları ile yapılan konferanslarda Türk heyetine başkanlık ediyordu ⁹⁷⁸. Moskova'nın cevabı gel* meden evvel Padişah, isyan ateşi henüz sönmemiştir olduğundan Memleketeyn'de Osmanlı askeri bulundurulmasının

⁹⁷² "Des rapports digiies de cr&Ut disent que, qooique beau-eoup de sang ait 6te repandu danç des combats inevitables, tes empto-yes ottomana se sont appliqués à maintenir l'ordre, autant que «la •tait possible dans dea circonstancea aussi desastreuses"; Acte si frag* mente" n, S. 588, No. 3.

⁹⁷³ Prokesch - Örtten m, 3. 141 vd. Mora'da Uvadia ahaUst genel aftan faydalandı, aynı eser, S. 148. tngiliz elçisinin İsteği ttnrın* tunir, Müo ahali ve Sakı* adası Katolikleri tekrar af olundular; aynı eser S. 154 - 155. Elcinin Rumlara bir beyannamesi, aynı eser, 8. 166 vd. Strangford'un Rum deniş kuvvetleri komutanlarını itaatı İka» etmek tasarısı, aynı eser, 8. 201.

⁹⁷⁴ Aynı eser, 8. 592 - 593.

⁹⁷⁵ Aynı eser, S. 594 - 595.

⁹⁷⁶ O, Babiâli'nin düşmanları tarafından iggal edünüş olanlak*e geldi ve Rus'larla "garip münasebetleri" vardı. Öd manalı tavrı dolayısıyla Önce kabul olunmayan Senfft von PUsach'ın yerine geçirildi; hoffft gitmiyen bu olayın etrafı olarak tarihi hakkında bak: Zmkese VH, & 482 vd.

⁹⁷⁷ Prokesch - Osten m, S. 196 vd.; "Acte si frâgmente" O, 8.

⁹⁷⁸ Prokesch - Osten m, S. 234. Babiâli'nin öteki temsilcileri. Reis Efendi ve ulemadan Kadusker Sıtkı Efendi, daima onun isteğin* ttU oluyorlar*; aynı eser, 8. 227.

zarurî olduğunu bildirdi Aynı zamanda milliyetçilerin, hususiyle Mikhael Sutzo'nun teslim edilmesi istendi. Hattâ bunlar, Rusyaya gönderilecek bir Türk komisyonuna teslim olunacaktı , Nisanda tahrip olunan kiliseler meselesine gelince Padişah, bunların tamirine kalkışılacak olursa yeniçerilerin a-yaklanacaklarmdan korkuyordu ⁹⁷⁹. İstanbul'daki savaş taraftarları, Rus isteklerini kabul etmektense herkese karşı bir din harbine girişmeyi tercih etmeğe mütemayil idiler ⁹⁸⁰. Babiâli, miliyetçilerin teslimi gibi haklı bir isteğini olsa olsa ancak biraz daha sonraya bırakımya (ajouruer sa pre-tention) razı olabilirdi. Fakat Rum ayaklanmasını tamamiyle bastırmadan önce Eflâk ve Buğdan prenslerini atamak, hem de bu prensleri Rumlardan seçmek, Babiâli için kabulü katiyen imkânsız bir şeydi .

Lutzow ile yapılan müzakerelere, Rusya'ya kaçmış bulunan muhacir Rumlar hususunda antlaşmalara katî olarak riâyet edilmesini isteyen ⁹⁸¹ Babiâli'nin dileği üzerine, sene sonunda nihayet verildi ⁹⁸². Fakat aynı zamanda, hakikî bir harp tehlikesini Önlemek amacıyla, Türk askerlerinin üçte ikisi, 1822 ocak ayının 1 inden Önce Memleketeyn'den çekildi . Geri bırakılan sipahi, Kazak ve Tatarların tam bir disiplin içinde kalmaları için gayet sert emirler verildi. Mikhael Sutzo'nın tam Besarabya'dan çıkmak emrini aldığı bir sırada idi ki Türkler, bu âsi reisinin teslim edilmesi isteğini ileri sürmüşlerdi . Çar ise, onu memleketinin sınırları dışına atımya hazır görünüyordu. Gerçekten de Sutzo, İtalya'ya gitti ⁹⁸³.

Bilhassa ayaklanmanın Mora'ya sirayet ederek burada genişlemesi, Rumlar'da o zamana kadarki efendilerine karşı müthiş bir kin ve garezin patlak vermesi ve isyan elebaşılarının kışkırtıcı beyannameleri, işin böyle değişik bir hale girmesine geniş ölçüde âmil olmuştu . Daha mart ayında Negroponte adasının yeni valisi Seres'li Yusuf Paşa, ayaklanan Moralılara karşı harekete geçti ⁹⁸⁴. Yusuf Paşa, Pat-ras'ı işgal etti ve ahalisini şiddetle muhakemeye çekti. Fransız konsolosu Pouqueville Freng kolonisine mensup birkaç kişi tarafından bir İngiliz gemisine can atımya zorlandı. Kapıldıkları endişeli havadan sıyrılan Türkler, bekledikleri gibi düşman donanmasından bir İngiliz veya bir Rus ordusunun karaya çıkmıyacağını

⁹⁷⁹ "Acte şi fragmente" II, S. 604, No. 2.

⁹⁸⁰ Aynı eser, S. 606, No. 2: "Vne levee en masae, â la suite de laquelle les Musulmans envahiraient l'Europe, portant d'une main le glaive et de l'autre le Coran".

⁹⁸¹ İngiltere, Avusturya'nın gayretlerini dürüst ve ciddi bir şekilde desteklemişti; aynı eser, S. 232 - 233.

⁹⁸² "Acte si fragmente" II, S. 610.

⁹⁸³ Aynı eser, S. 621 - 622, 628.

⁹⁸⁴ Trikupis, S. 82 vd.; Gervimis, S. 193 vd.

anladılar . Tahkimli yerlerde ailelerini güvenlik altına almayı çalışan Türkler'le âsiler arasında gerçek anlamda muharebeler başladı⁹⁸⁵. İsabetli bir görüşle Hurşit Paşa, Yanya'nın muhasarasını kaldırmadı.

Âsilere karşı yalnız Dramalı Mustafa Bey yürüdü; Volo'yu muhasaradan kurtardıktan sonra çevresini yakıp yıktı; Te-salya şehirleri, kasabaları ve köylerinin çoğu ona boyun eğdiler. Daha o zaman Karytain da kurtarılmıştı. Rum âsilerinin teşkil ettikleri güruhlar, alelacele dağıldılar. Artık bu Türk ordusu, Tripoliçe'ye girmeye de teşebbüs etti . Mora Paşasının Kâhyası sıfatıyla Mustafa Bey, 9500 askerle bunlara katıldı. Mustafa Bey Vostitza'yı yakıtı, Karithos'u muhasara etmekte olan Rumları defetti, Argos ve Nauplion yakınlarında ordugâh kurmuş olan âsilere hücum etti (mayıs başlan), sonra Tripoliçe'ye de girerek her tarafa afnameler dağıttı⁹⁸⁶.

Fakat bununla ayaklanma, hiç bir surette sona ermiş değildi. Bütün yarımadanın şehir ve köylerindeki gençlik, tüccarlar, papas ve keşişlerin gözlerini müthiş bir hırs bürümüşü. Bunlar nihayet serbestçe hareket etmek, tehlikelere atılmak, mücadelede sarhoş olmak ve zafer neşesi tatmak arzularıyla yanıyorlardı. Korkunç Rum düşmanı Tepedelenli Ali Paşa'nın, Padişahın gözünden düşmüş olması ve bütün Türk kuvvetlerinin batıda bu yaman âsiye karşı meşgul bulunması, Rumlara büyük ümitler veriyordu⁹⁸⁷. Mayıs sonunda Kâhya Bey, Valtetsi yakınlarında muharebeyi kabul etmek zorunda kaldı ve bu muharebe kendi yenilgisi ile neticelendi. Maiyetindeki askerler, ancak ellerindeki kıymetli si-lâhlart, ganimet olarak düşman saflarına atmak suretiyle canlarını kurtarabildiler. Âsilerin ordugâhına yapılan yeni bir hücum, ikinci bir yenilgi ile sona erdi. Hurs.it Paşa tarafından Lavadia'nın düşürülmesine memur edilen Köse Mehmet Paşa da, mart başlarında daha fazla bir başarı elde edemedi Termopylai meydan muharebesinden sonra Gravia'da yenildi. Korinthos'dan Çanakkale Boğazına kadar deniz, hafif Rum gemilerinin hâkimiyeti altında idi. Batıda ve adalar üzerindeki halk, artık muzaffer olarak ilerliyen hürriyet ülküsü ile heyecana gelmişti.

Bizzat İstanbul'da, artık genel bir mahiyet alan ayaklanmayı boğmak için, ciddî ve plânlı bir şekilde tedbirler alınmıyordu, İzmir, Kydoniai (Kanca), Kıbrıs ve İstankoy'de cer-yan eden kanlı olaylar, Babîâlinin tertibi ile olmuş değildir. Fanatik bir ruh haleti idinde gözlerini kan bürümüş olan

⁹⁸⁵ Aynı eser, S. 02 vd.

⁹⁸⁶ Aynı eser, S. 253.

⁹⁸⁷ Prokescfa - Osten, L S. 6.

Müslümanlar, karşı koyan idare memurlarını öldürmekten ve Frengleri ölümle tehdit etmekten  ekinmiyorlardı ⁹⁸⁸. Frengler, tebaası bulundukları devletlerin gemileri tarafından korunuyorlardı. Fakat  siler ,Korinthos berzahının öbür tarafında, çok geçmeden basarılar elde etmişlerdi. Daha haziran basında, Türklerin Karlili ve Rumların Karle on adını verdikleri memleketin başkenti olan Vrakhori'yi almışlardı. Tepedelenli Ali Paşanın etraf ında bulunan ve Rum  silerini hakikî müttefikleri sayanlar müstesna olmak üzere diğ r Müslüman Arnavutlar, derbent ağaları ve mevki komutanları sıfatıyla Türklerin lehine d ğ şüyorlardı. Halbuki Yunanistanın muhtelif bölgelerinde birleşmiş bulunan Eflâk l erin bir kısmı, Hellen ülküsüne hayran kalmışlardı ⁹⁸⁹. Soygunculuk ve insan öldürmede her iki tarafın da "aynı o-kuldah yetişmiş kimseler" oldukları, bizzat Yunanlılar tarafından teyit edilmektedir . Yalnız tahkimli Vonitza kalesi,  si reayaya kargı kendini koruyabiliyordu.

Yanya'nın kuşatılması işi ile uğraşmakta olan Hurşit Paşa tarafından Padişahın hâkimiyetini yeniden kurmak a-maciyle gönderilmiş olan İsmail Paşa komutasındaki küçük ordu, fena haberler dolayısıyla hareketten alıkondtu. Takviye kuvvetleri geldikten sonra haziran sonunda İsmail Pasa ile Ahmet Bryones'in komutalarında olmak üzere bu ordu düşman üzerine yürüdü ise de kendine bir yol a mıya muvaffak olamadı. Monembasia teslim oldu. Fakat Rumlar, Pat-ras'a, Koriuthos, Nauplion, Lepanto ( nebahtı) ve Larissa'ya hücum etmek için kendilerini yeter derecede kuvvetli görmüyorlardı. Parga, Arnavutlar tarafından kurtarıldı. Hattâ mevkilerde bulunan garnizonlarla işbirliğı yapan sil hlendirilmiş Türk ahali, etraflarındaki âsilerle giriştikleri savaşlarda bazı başarılar da elde ettiler. Bu meyanda Aspropontamos bölgesi, Türklere teslim olmak zorunda kaldı ⁹⁹⁰. Kendilerine hemşehrilerinin temsilcileri s s n  veren Yediada Cumhuriyeti ahalisinden bazı kimseler, hususiyle Zanta ve Kefa-lonyahlar, Peloponez'lilerin Türklere karşı giriştikleri Lala savaşlarına katıldılar. Fakat Yediada Cumhuriyeti,  ng tere-nin emirlerine itaat ederek kesin bir tarafsızlık muhafaza etti ve "meşru hükümete" karşı yapılacak her çeşit ayaklanmayı hoş g rmiyeceğini ilân etti ⁹⁹¹. Kara Ali'nin komutasındaki Türk donanmasının sonbaharda kazanmış olduğı zaferler de ilâve edilecek

⁹⁸⁸ Tritapii, S. 289 vd.

⁹⁸⁹ Aynı eser, S. 297 vd. Pindus'da  ki mevkiin ayaklanmam hakkında bak: Aynı eser, S. 314 vd.

⁹⁹⁰ Aynı eser, S. 317.

⁹⁹¹ Aynı eser, S. 319, 339 vd.

olursa asilerin durumunun fenalaştığı görülür. Bu donanma, Koron, Modon ve sahildeki diğer kalelere, müdafaalarına devam imkânını vermişti. Osmanlı donanması, Korinthos körfezine geldiği zaman hiç bir düşmana rastlamadı. Samotrake'ye yaptığı bir intikam ziyaretinden sonra donanma komutanı, nihayet İstanbul'a döndü ve burada kendisine Kaptan Paşalık rütbesi verilerek mükâfatlandırıldı.

Muhasarasının uzun sürmüş olmasına ve Rum silâhlarına büyük şöhret kazandırmamasına rağmen Tripoliçe'nin, yani Mora'nın Başkentin? a düşmesi, Rumlar için son derece mesut bir olay idi. İmdada yetişen Bayram Paşanın komutasındaki küçük ordunun yenilmesi (7 eylül) üzerine Kâhya Mustafa Bey teslim olmak istedi. Galiplerin, şehrin garnizon ve Türk halkını İzmir'e nakletmek için beş milyon kuruş para istemeleri yüzünden uzayıp giden müzakereler sırasında Rumlar, 5 ekimde hiç beklenmedik bir hücumla kaleyi ele geçirdiler. Yalnız Arnavutlar, teklif olunan teslim şartlarına uygun olarak kendilerini, kurtarabilecek durumda idiler. Kendilerinde disiplinden eser bulunmayan Rumlar, en vahşi Asyalılardan daha korkunç bir şekilde ortalığı kan ve ateşe verdiler. Yalnız fidye umdukları kimselerden başka kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere herkesi parçaladılar. Elebaşılardan biri, Tripolice ve civarında öldürülen Türklerin sayısını 32 000 olarak tahmin etmektedir ki bu, bütün Osmanlı İmparatorluğu içinde öldürülen Rumların sayısından kat kat yüksektir. Böylece yalnız Maino Prensi, kazanılan ganimetten kendi payına düşen kısmı yirmi katır ile iki deveye yükliyerek götürdü. "Eski çivilere" varmaya kadar her şey yağma edildi. Tripolice şehrinde, yalnız dumanı tüten bir harabeden başka bir şey kalmadı. Rum ordusu, zaferin zevklerine dalmak üzere hemen dağıldı ⁹⁹².

Bununla beraber Yusuf Paşanın komutasındaki Türkler, kışın Patras civarında bazı başarılar elde etmeğe muvaffak oldular. Nauplion'u kuşatan kıtalar ise fazla bir iş göremediler; umumi bir hücum, başarısızlıkla neticelendi. Korint-hos'da mahsur kalan Türklerle Arnavutlar, ancak en son haddine kadar varan zaruret ve yokluk karşısında şehri teslim etmek zorunda kaldılar (22 ocak 1822). Arta'da kahraman müdafiler, Rumlarla birleşen Arnavutlar tarafından şehir ateşe verildikten sonra da, tutunmağa muvaffak oluyorlardı. Bundan başka bu Müslümanlar, hiç bir zaman ciddiye alınmamış ve samimî sayılmamış olan şimdiye kadarki Türk dindaşlarının

⁹⁹² Trikupis'e göre mütad olduğu yechite çoğu yerde kelime be-kelime: Gervinus. Navarin'in düşmesinden sonra bazı Türkler öldürüldüler, diğerleri ise bir kayalık üstünde bırakılarak gaddarane bir şekilde açıktan telef olundular; aynı eser, S. 290.

köleleri ile yaptıkları silâh kardeşliğini çok geçmeden bozdular. En nihayet 5 şubat 1822 de, askerlerinden birçoklarının firar etmeleri üzerine uysallık göstermiye mecbur kalan, talihine güvenen ve sonuna kadar ümitleri sonmi-yen ihtiyar AH Paşa, bir buluşma sırasında Mora Paşası Mehmet tarafından hançerlenerek öldürüldü. Hiç seviimi-yen, nefret duyulan bir tiran olup düşmanlarını ve kendi tebeası-nı zalimce Öldüren, bütün komşu Hristiyanları kurnazca kandıran ve aslında sırf kendi menfaatinden başka hiç bir şey düşünmeyip "efendisinin sahte bendesi" olan Tepedelenli Ali Paşa'nın yok edilmesi ile, yalnız kuvvetli bir âsi ortadan kalkmış olmadı, fakat aynı zamanda Rum dostlarının birçok hülyaları da suya düşmüş oldu . Arkasından üç oğlu, cellat eliyle babalarını takip ettiler. Onların müşterek mezarı üzerinde belki de hâlâ şu sözler yazılı bulunmaktadır: "yalnız o (yani Tanrı) bakidir (hüvelbaki). Bağımsızlığını otuz yıldan fazla bir zaman müdafaa etmiş olan Yanya Valisi meşhur Ali Paşa; başı burada istirahat etmektedir. 5 Cemaziyül-evvel 1227". Onun meydana getirmiş olduğu şeylerden yalnız Arnavutlanm bağımsızlık duygusu yaşamıştır ⁹⁹³. Sonra ihanet eden Ömer Bryones, Yanya Paşalığına geçirildi. Fakat Yanyam alınması, Hurşit Paşayı nihayet küstahça a-yaklanan Rumlara karşı harekete geçirebilecek bir duruma soktu .

Şimdi Rumlar, 19 haziran 1821 de Triyeste'den Hydra'-ya gelerek "Mesih" diye karşılanmış olan, ekim ayında Tripolice ve kasım ayında Nauplion önünde döğüşmüş bulunan ve kaçak olarak yabancı bir memlekette kapanan bir "genel komiser" in vekili sıfatiyle hareket eden Demetrius tpsilan-tis'in başbuğluğu altında nihayet birleşmiş bir halde, o zamana kadar genel olarak muzaffer olmuş Yunan hareketini daha iyi bir şekilde düzenlemek teşebbüsüne giriştiler. Bu hareket, Kaltetis geçici sözleşmesine ⁹⁹⁴ veya İpsilan-tis'in rakipleri Aleksander Maurokordatos ile Tteodor Neg-ris'in başkanlığı altında Missolonghi ve Salona'da kararlaştırılan şekle aykırı olarak, yalnız Mora yarımadası ile Yunanistan'ın batısına ve doğuda Makedonyaya değil, fakat Rumların oturduğu bütün alana teşmil edilecekti. Şimdi Rumlar, kendilerine dost veya düşman fikirler besliyen devletler nazarında âsi olarak değil, "kendi varlığı ve siyâsî bağımsızlığı" için döğüşen ve artık bir anayasa ile bir Devlet gelişmesini sağlamış olan gerçek bir millet olarak sayılmalarını istiyorlardı. TVipolice, bir kongre yapmıya

⁹⁹³ Charles White, Drei Jahre in Kastantinopel, öder Sitten und Einrichtungen der Türken (İstanbul'da üç yıl, veya Türklerin âdet ve kurulları); Almancaya tercüme eden: Gottlob Fink, Stuttgart 1864, m, S. 319.

⁹⁹⁴ Trikupü, S. 344 vd.

elverişli bir yer olmaktan artık çıkmış olduğundan, Argos ise tehlikeli görüldüğünden eski Epidauras yakınlarındaki Piada'da genel bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya ordunun ve kurtarılmış vilâyetlerin kanunî temsilcileri iştirak ettiler. İtalya'dan dönmüş bulunan ⁹⁹⁵ Maurokordatos toplantıya başkanlık etti. Gerçekten de burada 1/13 ocak 1822 de "Tanrı ve insanlık" hu zurunda bir anayasa hazırlanarak ilân edildi ⁹⁹⁶. Halk Meclisi, her şey hakkında karar verecek, her şey onun kararma bağlı kalacaktı. Tıpkı Büyük İhtilâl zamanında Fransa'da yapıldığı gibi, burada da teşkil edilen komiteler, bütün devlet işleriyle meşgul olacaklardı. Her yıl yeniden seçilecek olan "İcra kuvveti" (Pouvair executif) nin emrinde sekiz nazır bulunacak ve bunların birincisi Arşışansölye (Erzkanzler) unvanını taşıyacaktı. Halk Meclisi, hükümet üyelerinin yönetim kabiü-yetleri hakkında hüküm vermiye ve cinaî hallerde bunları muhakeme etmeğe yetkili idi. Korinthos, başkent olarak seçildi. Memleketin arması olarak, Hetair ankası gibi siyah zemin üzerinde değil, fakat mavi beyaz zemin üzerinde feraset tanrısı tesbit olundu.

Batı örneğine göre tertiplenen bu temel yasanın diğer hükümleri, o kadar enteresan değildir. Bu hükümler, ıspanya gerillası tarzında veya, birçok dramatik sahneleriyle, dere-beycesine barış bozarlıklar içinde yapılan bu kurtuluş savaşının ceryanma o kadar müessir olmuş degillerdir. Evvelce olduğu gibi sonra da siyasî ve askerî kargaşa hâkimdi. Bu kargaşa, kökleşmiş bulunan kendi aralarında boğuşmak zihniyeti, aile kavgaları, genel olarak ganimet toplamak hevesi, şöhrat ve övölmeğe son derece düşkün muhariplerin karşılıklı kıskançlıkları ile beslenmektedir. Bunlara ilâve olarak, Prens veya Boyar aslından gelen tpsilantis, Maurokordatos, Kantakuzinos ve Negris gibi başkanlar arasında sakınılması imkânsız bir anlaşmazlık hüküm sürmektedir. Yine tahsil görmüş generallerin fikirleri, Mora şehirlerindeki barışçı düşünceler besliyen Arkhont'ların fikirlerine uymadığı gibi, aşağı bir kültür seviyesinde bulunan Kuzey - Yunanistandaki Klepht ve Ar-matoller de daha başka fikirler taşımaktadırlar. Böylece Rus hükümeti, Çarın yeni bir Prenslik kurmağı aklından geçirmediğini, çünkü "Mora'nın, Sırplar, Eflâk ve Buğdan'lüar gibi bir halka mâlik bulunmadığım, ancak orada mütemadiyen birbirleriyle uğraşan şehirler bulunduğunu" Viyana'daki temsilcisi Tatiçef vasıtasıyla Metternich'e bildirmişti ki bunda haklı olduğu

⁹⁹⁵ Ayaklanmanın diğer en yüksek elebaşları, tm sebepten dolayı hazır değillerdi; Prokesch-Oaten, m, S 249 vd.

⁹⁹⁶ Kars. Raybaud ve Zlnkeisen tarafından Almancaya çevrilmiş olan Gordon'ın tarihi.

anlaşılmaktadır ⁹⁹⁷.

"Kanunî ve millî yegâne hükümetin" ilk başkanlığına, artık yeni siyasî bir kurul olarak Yunanistan'ın siyasetini i-dare eden Maurokordatos seçildi. Negris, Dışişleri Bakanı ve derin görüşlü bir adam olan Koletti, Savunma Bakanı oldular ⁹⁹⁸. Bu hükümet, "bağımsızlığın ilk yılında" savağı organize edecekti. Fakat bu işte tam bir kaabiliyetsizlik gösterdi. Artık tahtından indirilmiş olan tiran İpsilantis gibi yeni hükümetin üyeleri ve kavga ile vakit geçiren Senato da, hiç bir iş göremediler.

Bu arada İngiltere ile Avusturya, Babîâli'den bir istekte bulunmuşlardı. Buna göre Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın dört şartını kabul edecekti. Hususiyle Memleketeyn Prensliklerini tamamıyla boşaltacak, idareyi yerli ve Rum aslından olmasalar bile, yeni Hospedarlara teslim edecek; nihayet Tuna memleketleri hakkında Rus murahhasları ile yeniden müzakerelere başlamak üzere komiserlerini tâyin edecekti. Lâkin Canip Efendinin nüfuzu altında bulunan Reisülküttâp Mehmet Sadık Efendi, bu İngiliz ve Avusturya isteğini, 28 şubat 1822 ⁹⁹⁹ tarihli etraflı bir nota ile nazikâne, fakat kesin olarak reddetti. Henüz kış ortasında bulundurulmasına rağmen Osmanlı donanması, Amiralin vekili Kaptan Beyin komutasında olarak tekrar Yunanistan sahillerine doğru yol aldı. Bu donanma, Afrika'dan gönderilmiş gemilerden teşekkül etmekte idi ve bunlar arasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın gönderdiği gemiler kendini gösteriyordu .Aralarında yalnız üç firkateyn vardı, ötekiler ise küçük ve değersiz gemilerdi ¹⁰⁰⁰. Hydra'da bazı dostların bulunmasına rağmen sarkıntılık yapan bazı Rum korsanlarının bu yatağı ele geçirilemedi. Kaptan Bey, daha başka teşebbüslere girişmeden Modon'a gitti ve Yeni-Navarin'e hücum etti. Avrupa'-h Yunan muhiplerinden teşekkül edip mücadele, sahasına ilk defa gelmiş bulunan bir kıta bu kaleyi basan ile müdafaa etti. Kaledeki Rum askerleri ise mütereddit bir vaziyette arka safta beklediler. Patras'ta toplar bırakıldı. Hemen âsilerin donanması da buraya geldi ve Zante yakınlarında Türk donanması ile tutuştuğu bir çarpışmada hangi tarafın galip geldiği belli olmadı. Türk gemileri, adaya fazla yanaşmak zorunda kaldıkları zaman, sahilten ve küçük İngiliz - Avus turya filosu tarafından ateşe tutuldu. Fakat her iki taraf da daha başka hareketlere girişmek teşebbüsünde bulunmadı. Bunun üzerine

⁹⁹⁷ "Des viUes toutes en rivalte" constante et ind616bile"; Prokesch - Osten m* S. 305.

⁹⁹⁸ Korfu'lu Theotokis adında biri Adalet Bakanlığına atandı.

⁹⁹⁹ Tine Prokesch - Osten m, 278 vd

¹⁰⁰⁰ Gordon - Zinkeisen, S. 396 - 397.

Osmanlı filosu, alelacele iskenderiye'ye doğru yelken açtı; öyle ki bir kaçış manzarası arz ediyordu. Kor-fu sularında dolaşan Türk gemilerine hücum etmek isteyen İyonyen Adaları Cumhuriyeti donanmasına İngiliz hükümeti müsaade etmedi ¹⁰⁰¹.

Aracılık yapan devletler, hakimane bir eda ile 10 mart* ta, ne harp ne de barış olan bu nazik meseleye bir son vermek üzere Rusya ile uyuşması için Babiâli'ye müracaat ettiler. Sicilya'da çıkan karışıklıklar ve batıda daha büyük ihtilâllerin çıkması ihtimali dolayısıyla duyulan endişe, zaman zaman Prusya diplomasisi tarafından desteklenen Avusturya hükümetini ve İngiliz siyasetini, Babiâli'nin ayak diremesine karşı dostça öğüt, beyanat ve hattâ tehdit yollarıyla mücadele etmeye şevketti. Rusya'nın Tahran elçisi Masaroviç tarafından kışkırtılan İranlılar, güya Kürtlerle mücadele etmekte olan Osmanlı hudut askerlerinin kendi memleketlerine girmiş olduğunu bahane ederek, Şah Fetih Ali'nin en büyük oğlunun komutası altında oldukları halde, Erzurum civarına, Babanoğulları ailesinin idaresi altında hemen hemen bağımsız bir durumda olan Süleymaniye'ye, hattâ Irak'ta bulunan Kerkük'e hücum etmişlerdi. Erzurum yakınlarında kâin Top-rakkale İranlıların eline geçti. İran Prensi Mehmet Ali Mirza tarafından bozguna uğratılan Bağdat Paşasının kâhyası da galiplerin tarafına geçti. Fakat Babiâli, bu işlerle fazla ilgili görünmüyordu. Yalnız bazı hudut kıtaları, Toprakkale'yi yeniden ele geçirmek amacıyla harekete geçtiler. Babiâli, daima İran'ı yağma etmek için pusuda bekliyen Afganlıların akınlarına, koleranın İran'da husule getirdiği zayiata ve son olaylar dolayısıyla zarara uğramış olan İranlı tüccarların cezalanmalarına güveniyor ve bu şartlar içinde Şahın çok geçmeden barış için kendisine başvuracağını ümit ediyordu ¹⁰⁰².

Prusya'nın İstanbul elçisi von Miltz, meslektaşlarının Babiâli nezdinde yaptıkları son teşebbüsün ertesi günü ümitsizliğe kapılmış bir eda ile şöyle yazıyordu: "Aracılık yapmak üzere bundan sonra da katlanabileceğimiz zahmetlerden hiç bir şey, amma hiç bir şey beklemiyorum," ¹⁰⁰³. İngiliz Hükümetinin 30 martta vermiş olduğu yeni bir notaya da Babiâli, mutad cevabını verdi. Bu cevapta deniliyordu ki: ancak emniyetle yakında beklenen asayiş ve sükûnet yeniden teessüs ettikten sonra Memleketeyn'in Osmanlı kıtaları tarafından boşaltılması mümkün olacaktır ¹⁰⁰⁴. Bu sebatlı

¹⁰⁰¹ Aynı eser, S. 396 vd.

¹⁰⁰² Kar». Gordon - Zinkeisen, aynı yıl; von Sax, S. 197 - 198.

¹⁰⁰³ "Je n'attende plus nen, absolument rien des efforts que nous pourrions tenter"; "Acte şi fragmente" II, S. 632, No.'3.

¹⁰⁰⁴ "ImmĠdiatement apres le retour de la tranquilité", qui ne tendra pas â avoir lieu"; "Acte şi fragmente" II, S.

red siyasetini bizzat idare eden Padişahı ikna etmek için başka bir yol görülemiyordu. Rusya, Viyana'da bir teklif ileri sürerek "Avusturya'nın askerî bir nümayiş" yapmasını ve hem de Rus isteklerinin Babiâli tarafından kesin olarak kabul edileceği zamana kadar "Osmanlı ülkesinin bir kısmını" işgal etmesini istedi ¹⁰⁰⁵. Bu Rus teklifi, Avusturya Hükümeti tarafından reddolundu. Hayalperest yaradılışlı Çar, böylece geçen yıl hazırlanan büyük projeden vazgeçti. Bu büyük projeye göre Çar, barış ve düzeni korumak için aralarında ittifak etmiş olan büyük devletlerin başına geçerek dik başlı Türklere karşı silâh elde yürüyecek, Türkleri boyun eğmeğe zorlayacak, belki de Osmanlı Devletine bir son verecek ve bu suretle, Kutsal İttifak'ın amacına uygun olarak, Yunan ayaklanmasını sona erdirecekti. Bundan ayrı olarak Rus nazırları, "Rum milletinin lehine olmak üzere umumiyetle bir sistem değiştirmenin" zarurî olduğunu ihşa3 ettirmeğe başladılar ¹⁰⁰⁶. Bu ise müttefik devletleri oldukça büyük güçlükler karşısında bırakmaktan hali kalmadı. Hattâ Rusya'nın Viyana'daki temsilcisi Tatiçef, Avusturya'nın bu işlerde ne dereceye kadar beraber yürüyeceğini anlayabilmek için, kasdî olarak, Mora ve Adalarda "Babiâli'nin metbûluk (Suzerainete) hakkını muhafaza edebilmesi" tâbirini kullandı. Bu ise tam egemenliği (Souverainete) ortadan kaldırıyordu ¹⁰⁰⁷. Fakat bu defasında da Metternich, Rus temsilcisine kesin surette itiraz etti ¹⁰⁰⁸. Avusturya İmparatoru I. Franz'ın Şansölyesi, genel bir afdan daha fazla bir talepte bulunmağı istemiyor ve ancak buna muvafakat edebileceğini bildiriyordu.

Haddizatında Çar, Avusturya İmparatorunu, Babiâli-ye bir ültimatom vermeğe razı edebileceğini düşünüyordu. Bu takdirde Osmanlı Hükümeti, Hıristiyan tebaasının "saadet ve barış içinde mevcudiyetleri" ¹⁰⁰⁹ için, bu Hıristiyanların antlaşmalar gereğince hâmisî olan Rusya Devleti ile yeniden müzakerelere girişmek zarureti karşısında boyun eğecekti. Aynı zamanda Çar, Avusturya İmparatorundan, Türkler buna yanaşmazlarsa elçisini geri çekmek ve Osmanlılara karşı Rusya'nın açacağı muhtemel bir savaşı tasvip ederek hiç bir surette buna engel olmamak vaadini koparabileceğini ümit

637 - 638; Prokesch - Osten III.

¹⁰⁰⁵ "Que pensez-vous de la chance dans laquelle l'empereur, pour faciliter la pacification, se trouvat porte" à faire une d«şmons-tration militaire et à occuper par exemple une portion du territoire ottoman, en accompagnant cette occupation d'une de'claration qu'il ren-trerait dans ses frontieres le jours ou la Porte aurait satisfait à sea demandes", Tatiçefin ifadesi böyle idi; aynı eser, S. 308.

¹⁰⁰⁶ "Un changement de systeme en faveur de la natfon grecqu« en göne" rai"; aynı eser, S. 314.

¹⁰⁰⁷ Aynı eser, S. 323.

¹⁰⁰⁸ Aynı yer

¹⁰⁰⁹ "Büdstence heureuse et paisiblee"

ediyordu ¹⁰¹⁰. Gerçekten de İmparator I. Franz, Türklerle Ruslar arasında silâhlı bir ihtilâf çıktığı takdirde, İstanbul'da temsilci bulundurmamak istemeyeceği vaadinde bulundu ¹⁰¹¹. Hattâ Rusya, Prusya ile de ayn bir protokol imzala-mıya muvaffak oldu. Buna göre Prusya kiralık hükümeti, uzun zamandan beri dostluk münasebetleri idame ettiği Bftbiâli nezdinde Rus menfaatlerini destekliyecekti . Babiâli'den istenecek asgarî tâvizler şunlardı: "Memleketeyn Prensliklerinin tamamıyla boşaltılması", Rum soyundan kaymakamların atanması, Osmanlı Devleti içinde yaşayan Hıristiyanlara yeni imtiyazlar verilmesi konusu üzerinde müzakerelerde bulunulmak üzere murahhaslar gönderilmesi. Bu asgarî tâvizlere ilâve olarak Babiâli, sarih olarak teessürlerini ifade edecek ve böylece, daha elverişli şartlar elde edilir edilmez, yeni İslâhat yapmak mükellefiyetini üzerine almış olacaktı ¹⁰¹². Aynı zamanda Rusya, eğer Türkler yeni müzakereler sırasında mukavemet gösterecek olurlarsa müttefik Prusya'nın da yardımını kendine sağlamış oluyordu . Böylece Çar, bağlaşıklık hükümdarların kararlaştırmış oldukları yeni bir aracılığı sağladığına inanıyordu ¹⁰¹³.

Tabîî olarak Babiâli'nin, bu sözleşmelerden haberi yoktu. Fakat, Hurşit Paşanın artık tamamıyla serbest kalmasına, Tepedelenli Ali Paşanın bıraktığı büyük servetin Devlet hazinesine girmiş olmasına ve ancak 1823 de imzalanabilen Türk-İran barış antlaşmasının daha önceden sağlanmış ¹⁰¹⁴ bulunmasına rağmen, nedense tâ yaz ortalarına kadar esaslı tedbirler alınmadı. Olympos dağında ayaklanan ArmatoFler, ancak nisanda güçlkle bastırılabilirdi. Bunun üzerine Abdula-bud Paşa, Kara-Veria ve Neusta'yi aldı. Zalim Yahudi çetelerinin yardımı ile o, suçsuz halka en büyük gaddarlıklar gösterdi: Mayıs ayında Selanik'te, kutsal Athos dağı keşişlerinin rehinelere de idam olundular . Karystos'u kuşatan Euböa âsilerinin başarıları, ancak kısa bir zaman için sürdü. Vaktiyle Tepedelenli Ali Paşanın hizmetinde Çete Reisliği yapmış olan Klepht'lerin başı Odysseus, zaman zaman İpsilantis ile işbirliği yapmasına rağmen, Zeytun'u almıya muvaffak olamadı. Neopatrai veya Patracık, Türkler tarafından yeniden ele geçirildi. Atina'da toplanmış bulunan Hel-len muhipleri ve bunların Rum soyundan dostları,

¹⁰¹⁰ Aynı eser, 3. 328 vd.

¹⁰¹¹ Aynı ye

¹⁰¹² Aynı yer..

¹⁰¹³ Aynı eser, S. 362. 1821 de Çar, böyle bir buluşmanın Memleketeyn Prenslikleri sınırlarına yakın bir yerde yapılabileceğini ümid etmişti; aynı eser, S. 187.

¹⁰¹⁴ Kars. Stragonofin Canip Efendi nezdinde haziran 1822 de yaptığı beyanat: "Je ne considere l'affaire avec la Perse que comme une simple quereje de frontieres, beaucoup trop insignifiante pour mâriter le nom de gnerre"; aynı eser, s. 382.

marttan 22 mayısa kadar bütün g  leriyle u raştıkları halde, Akro-polis'i alamadılar. Ancak 22 mayıs günü 1150 kişiden ibaret Türk garnizonu silâhlarını teslim etti ¹⁰¹⁵. Aldıkları kötü harp haberleri dolayısıyla galeyana gelen galipler, bizzat kendi hayatım tehlikeye sokan konsolos Fauvel'in ve raealek-daşlarının e ıgel olmak istemelerine rağmen, teslim olan bu Türklerin çoğunu parçaladılar ¹⁰¹⁶. Disiplinsiz Rum  eteleri ile beraber az sayıda Hellen muhipleri: (Fransızlar, Almanlar, İtalyanlar, Polonyalılar, İsviçreli ve İngilizler), hemen hemen hiç bir yerden takviye kuvvetleri alamıyan Türk garnizonlarına karşı, Patras ve Nauplion'u zaptetmek için dönüşüyorlardı. Bu disiplinsiz Rum  etelerinin Başkomutanlı ına Yunan Hükümeti  yeleri ve Millî Meclisin ikinci Başkanı tarafından Aleksander Maurokordatos atanmıştı. Başkomutan, tam anlamıyla bu Rumların diktot r  idi. Mart ayında Türkler, Patras kalesi önünde bir yenilgiye u radılar. Nisan sonunda da, Nauplion'daki Türk garnizonu teslim olma a hazır dı. Fakat Rumlar, bu defa m tadları olan vahşili i yapmaksızın, ancak haziranın son gününde Nauplion'a girdiler. Birkaç gün önce  mer Bryones ile Hurşit Paşalar, Suli önüne gelmişlerdi. Bunların amacı, isyanın yuvası olan bu mevkii itaat altına almak veya yoketmek idi. Fakat hiç bir iş göremediler,  teki Paşalardan     ile beraber  mer Paşa, da  kahramanlarını sargıda bulundurmak amacıyla orada kaldı. Başkomutan Hurşit Paşa ise, Mora'ya bir sefer hazırlamak üzere Larissa'ya gitti.

Maurokordatos, daima kendi istekleri gibi hareket eden "General" lerden Kolokotronis ve Odysseus ile mümkün olduğu kadar uyuşarak askerî hareketleri düzenli bir şekle sokmak acamiyle kuzey batıya, Suli bölgesine ve Vostitza, Patras, Missolonghi'ye doğru gitmişti. Fakat Maurokordatos, hakikî bir ordu vücude getirmeye muvaffak olamadı. Asta önünde yapılan çarpışmaların hemen hemen hepsinde temmuz sonlarına kadar maiyetindeki ArmotoUerle Batı Avrupalı yardımcıları, kat kat üstün bir düşman karşısında yenildiler . Ayın 16 sında Peta yakınlarında yapılan b y k  bir meydan muharebesi, Arnavut yardımcıları tarafından bırakılan Hristiyanların tam bir yenilgisi ile sona erdi ¹⁰¹⁷. Yaralıları arasında Bavyera'lı General Normann da bulunmakta idi. Arkadaşları da kısa bir zaman sonra, görünüşü göre u ursuz bir gaye u runda, yapılan mücadele meydanından

¹⁰¹⁵ Aynı eser, S. 481 vd.

¹⁰¹⁶ Reverseaux'nın komutası altındaki Fransız korveti "L'Ac-tive", bu bedbahtların bazılarını kurtardı; aynı eser, S. 487.

¹⁰¹⁷ Aynı yer.

ayrıldılar. Ordunun geri kalan kısmı, Atina'da İpsilan-tis'in komutası altına girdi.

Fakat bu arada Babiâli, esrarlı bir bekleme halinde imiş gibi görünüyordu. En iyi Asya'lı askerlerinden 7000 kişi ¹⁰¹⁸, hâlâ Memleketeyn'de bulunmakta idi. Maurokordatos'-un, savaş kabiliyetine mâlik bulunanlarının sayısını ancak 20.00 kadar tahmin ettiği yeniçerilere ise, bunların a-mansız düşmanı Sultan Mahmud'un itimadı yoktu. Bundan başka Sultan Mahmut, Rum ayaklanmasının daimî iç anlaşmazlıklarla sona ereceğinden emin görünüyordu; haklı olarak, Rusya'nın bir harp hazırlayabilecek' durumda olduğu müddetçe, zaten az sayıda olan kıtalarını kenar köşe yerlerde kullanmanın tehlikeli olacağına kanî bulunuyordu.

Böylece yalnız Kaptan Paşa, altı büyük harp gemisi ve on firkateynden teşekkül eden büyük bir donanma vücade getirdikten sonra, artık denizlerde de yorgunluk alâmetleri gösteren âsilere karşı harekete geçti. Sisam adasından yüksekten atmayı seven iki serseri sergüzeştçi, Hellen hürriyetinin başladığı yeni devri tamim etmek amacıyla mart sonlarında Sakız adasına gittiler. Sisam adasının ahalisi, korkunç eşkiyalar olarak İzmir bölgesine belâ kesilmişlerdi. Asya kıyısında hakikî bir Yunan adası olan burada 14 000 Hristiyan oturmakta idi ¹⁰¹⁹. Yakınındaki Sisam ise çok bayındır bir ada olup üzerinde 150 000 insan yaşamakta idi. Bunların ancak dörtte biri Müslüman idi. Burada 66 köy ve pazar ¹⁰²⁰, 300 manastır ve 600 kilise bulunmakta idi. Sakız ahalisi arasında İtalyan veya yarı İtalyan soyundan pek çok Katolikler vardı. Bunlar, din ayrılığı yüzünden, hiç bir zaman Rum ayaklanmasına sempati göstermemişlerdi. Halkın heyeti umumiyesi, gürültülü nümayişleri ilgisiz olarak uzaktan seyretti. Dışardan gelenler, Türklerin evlerine ve tapmaklarına pervasızca saldırdılar. Fakat kalede Paşa, hiç beklenmedik şekilde sayıları az olan düşmanların bütün hücumlarına karşı mukavemet etti. 11 nisanda Kaptan Paşa, içlerinde din gayretiyle heyecana gelmiş birçok ulemâ ve imamların da bulunduğu kalabalık gönüllülerin başında olduğu halde, muhasarada olan Türklere yardım etmek amacıyla Sakız'a gitti. Bir kaç saat içinde âsiler dağılarak kaçmaya koyuldular. Tripo-liçe'de kurban gitmiş olan Müslümanların intikamı Sakız'ın suçsuz halkından alındı. Beş gün süren katilamdan kurtulabilenler, esir olarak alınıp götürüldüler . 70 000 insan hayatını veya

¹⁰¹⁸ Acte si fragmente" II, S. 642 vd.

¹⁰¹⁹ Macferlane II, S. 42.

¹⁰²⁰ Aynı eser, S. 75, 79.

hürriyetini kaybetmişti. Çok daha evvelden-beri rehine olarak tutulan kimseler, bu meyanda Başpiskopos, vatan haini olarak idam olundular. En sonunda Kaptan Paşa, hayatta ve serbest kalmış olanlara umumî bir af ilân etti ve affa riayet edileceği Avrupa devletlerinin konsolları tarafından garanti edildi. Lâkin asıl büyük felâkete sebep olanlar, fazlasiyle hak ettikleri cezaya çarptılmadan kurtuldular¹⁰²¹.

Fakat çok geçmeden, toplanma yerleri olan Psara'dan kalkan Rum gemileri, facianın intikamını almak üzere Sakız adasına geldiler. İyoniyen adaları komutanı İngiliz Generali Maitland'ın ifadesine göre bu gemiler, kırık dökük 30-40 ticaret gemisinden ibaret olup içlerinde silâhlı taifeden başka kimse bulunmamakta idi¹⁰²². Bu küçük filonun komutanı, Andreas Miaulis idi. Miaulis çabuk hareket eden yangın ge-mileyeriyle Kaptan Paşa'nın büyük donanmasına hücum etmek cesaretini gösterdi. Ramazan günlerine rastlayan mayıs sonunda girilen bu cüretli teşebbüs, başarısızlıkla sona erdi. Fakat 18 haziranda tekrarlanan ikinci bir hareket neticesinde Türk donanmasının bir kısmı mahvedildi. Bu olay, eski Osmanlı kaptanlarından birinin bir zamanlar Rus donanması tarafından aynı tabiye ile hücumu uğrayarak gemilerini kaybetmiş bulunduğu yerin çok yakınlarında cereyan etmişti. Türk Amiral gemisi alevler içinde yandı. Kaptan Kara Ali ise, kendisi tarafından tahrip edilen ve kan ile lekelenen adanın kıyısında can verdi. Bu büyük başarılarını Rumlar, Psara'ya Konstantin Kanaris'e borçlu idiler. Fakat Ölümden kurtulan birçok Türk askerleri, ada üzerinde rastladıkları bütün Hristiyanları büyük bir soğukkanlılıkla öldürerek Komutanları Kara Ali'nin cenaze törenini yaptılar. Dini kin ve garaz yüzünden fecî cinayetlerin işlendiği meş'um günler geri dönmüşe benziyordu. Üstelik çok küçük gemilere sahip bulunan ve yalnız yangın gemilerinin taşıyabileceği başarı-lardan başka birşey beklemiyen Rumlar da, disiplin noksanlığı ve an'anevî cesaretsizlikleri dolayısıyla bu durum karşısında hiç bir iş göremediler. Türk donanması, Boğazlara çekildi ve buradan temmuz ortalarında batıya doğru yelken açtı. Donanma evvelâ kalabalık Mısır kalyonları (hepsi birden 106 gemi) ile birleşti. Mısır filosunun komutanı Hasan Paşa, daha önce âsi Girit sahiline gitmişti. Burada âsiler başarılar kazanmışlardı. Mikhael Komnenos Afenduli ve Sphakia'lılar Kanea Paşasını sargı içine almışlardı. Hasan Paşa, Kanea Paşasını muhasaradan kurtarmak görevini almıştı. Sonradan da

¹⁰²¹ Aynı yer.

¹⁰²² "Trente. ou quarante miserables navires marchands armés, que l'on appelle la marine des Grecs"; aynı eser, S. 451.

buradaki hareketler Mısır kıtaları tarafından yapılmış, fakat isyan bastırılmamıştır ¹⁰²³. Mısır filosu ile birleştikten sonra Osmanlı donanması, bizzat Kaptan Kara Ali'nin ardası Kara Mehmet'i içeri almak amacıyla yoluna devam etti .

Strangford tarafından Tuna memleketlerine gönderilen bir ajan, daha nisan sonunda geri dönmüş ve hâlâ orada mevcut bulunan Asya'lı Türk askerlerinin zulüm yapmadıkları gün geçmediği haberini getirmişti. Bunun üzerine İngiliz elçisi, bu insanlığa aykırı hareketlere bir son verilmeyecek olursa "kendi bahtına terkedilecek olan" Babiâli'nin nazik meseleleriyle alâkadar olmayacağını söyleyerek, tehdit etti ve hattâ daha ileri giderek İstanbul'dan çıkıp gideceğini anlattı. Bunun üzerine Babiâli, yeniçerilerin ve İstanbul'daki Müslümanların sinirleri gerilmiş olduğu nazarı itibare alınarak şimdiye kadar gizli tutulan Memleketeyn'in tamamiyle boşaltılması emrinin 15 mayısa kadar uygulanacağını ve Rumen soyundan prenslerin 10-15 güne kadar tâyin edileceklerini cevap olarak bildirdi. Aleksander Sutzo'nun oğlu, Skarlat Kal-limachi'nin oğlu, Argyropulos, Negris, Aristarkhi gibi Babiâli'ye sadık kalmış olan Rumların prenslik tahtını ele geçirebilmek için sarfettikleri bütün gayretler, boşa çıktı. Eflâk ve Buğdan boyarları tarafından seçilen prens adayları İstanbul'a geldiler ve saygı gösterilerek şerefle kabul olundular. Fakat, bunların gelişleri Sakız adası üzerinde kanlı olayların cereyan ettiği günlere rastladığından, İstanbul'da serbestçe dolaşmalarına müsaade olunmadı. Eski Kaptan Abdullah, bu misafirleri beklemek ve muhafaza etmek emrini aldı ¹⁰²⁴. 13 temmuz günü Joan Sandu Sturza Buğdan Prenslığıne ve Gregor Ghica Eflâk Prenslığıne atandılar. Unvanlarını alabilmek için kendilerinden hiç bir şey ödemeleri istenmemişti, ötedenberi mûtaad olduğu üzere pahaliya mal olan tören, bu sefer yapılmadı. Çünkü böyle bir şenlik, intikam duygusu ile içleri kaymyan Türkleri tahrik edebilirdi ¹⁰²⁵. Gürültüsüz ve âlayışsız olarak Sturza, kara yoliyle ve Ghica, deniz voliyle başkentlerine gittiler. Vardıkları zaman kendilerinden önceki prensleri yerlerinde bulamadılar. Konstantin Negris, Mora'da âsilere komuta eden kardeşine yardım etmiş olmak suçu ile idam olundu. Negris'in Moldavyalı meslekdaşı Stephan Vogorides, ancak güç halle hayatını kurtarabildi. Fakat sürgüne gitmek zorunda kaldı .

Şimdi Babiâli, "dört nokta" nın ihtiva ettiği Rus isteklerinin ilkini yerine

¹⁰²³ Gordon - Zinkeiaen, S. 573 vd.; Trikupis.

¹⁰²⁴ "Acte şi fragmente" II, S. 640 vd.; Kogalniceanu, Letopi-sete m, S. 434 vd. ında Boyarların Journali.

¹⁰²⁵ Türkler, Büyükdere'de yoldan geçerken arabasını taglamış-lardı.

getirdikten sonra, Asya tarafında sınırlar meselesi ile Arşipel adalarında Rus ajanlarının hareket tarzları ve Bükreş'teki Rus konsolosu Pini'nin âsilerle artık yazılı belgelerle isbat edilmiş olan münasebeti ¹⁰²⁶ hakkındaki şikâyetlerini ileri sürebileceğini zannediyordu. Aynı şekilde Osmanlı Hükümeti, Memleketeyn Prensliklerinde yabancı tebaasının gözden geçirilmesini istiyordu ¹⁰²⁷. "Bencil ve hain yabancılar" saydığı Rumların bundan böyle Eflâk ve Buğdan'da yaşamalarına müsaade etmek niyetinde değildi. Yeni Prenslerin sadakatlerinden emin olabilmek için her ikisinin de memleketinde Türk polis kuvvetlerinin başına yüksek şahsiyetler geçirdiği gibi Prensliklerin temsili görevlerini üzerlerine almak üzere Kapu Kâhyası olarak Prenslerin . en büyük oğullarını İstanbul'a istedi ¹⁰²⁸. Buna mukabil, asayiş bozanlara artık göz yummayacağı hususunda Sultan Mahmut'un verdiği değişmez kararı fiiliyet sahasına intikal ettirmek için, bütün tehlikeli unsurlar başkentten, uzaklaştırıldı veya cezaya çarptırıldı. 8 ağustosta ölen Patrik Euge-nios'un cenaze törenine sarayın bütün Bostancıları iştirak ettirildi ¹⁰²⁹. Yerine geçen Chalkedonia'lı Anthimos, 1821 yılında zindana atılan piskoposlardan biri idi .

Bunlardan sonra Strangford ile Avusturya elçisi Lützow, artık yerine getirilmiş olan şartları bildirmek üzere Rus Çarına bir murahhas göndermesi için Babiâli'ye baskı yaptılar ¹⁰³⁰. En nüfuzlu idare adamı olarak mevkiini muhafaza etmiş bulunan Canip Efendinin cevabı şöyle oldu: "Bizim müzakere edilecek, istenecek ve verilecek hiç bir şeyimiz yoktur" ¹⁰³¹. Canip efendi sözlerine devamla: "Şimdiye kadar biz, iç işlerimize yabancıların karışmalarına müsaade ettik; çünkü meselelerin durumu, bir an için, antlaşmalarla kabul edilmiş olan bazı mükellefiyetlerin yerine getirilmesini sürüncemede bırakmaya bizi zorluyordu; çünkü Avrupa hükümetleri kendilerini genel olarak antlaşmaları korumaya memur kuvvetler sıfatiyle ortaya atmışlar ve bunun neticesi olarak antlaşmalarla ilgili ne varsa hepsini gözden geçirmek hakkına mâlik bulunuyorlar, veya hiç olmazsa böyle bir hakkın kendilerine verilmiş olduğunu sanıyorlardı. Fakat böyle bir karışmaya sebebiyet veren meselenin ortadan kalkması ile birlikte müdahale de son

¹⁰²⁶ Aynı eser, S. 653.

¹⁰²⁷ Aynı eser, S. 654, No. 3.

¹⁰²⁸ Aynı yer. Kars- "Archiva genealogica", Jassy 1012, I, No. 1; benim "Şçrisorl domnesU", Valeni! - de - Munte, 1912 deki Sturdza'-nın mektubu.

¹⁰²⁹ Kars. "Acte şi fragmente" II, S. 659, No. 2 ve Gordon -Zinkeisen.

¹⁰³⁰ Aynı eser, S. 374 vd.

¹⁰³¹ Aynı eser S. 380: "Nous n'avons rien â negocier, rien â sol-liiciter et rien â accorder"; aynı eser S. 376.

bulmalıdır. Bağımsız bir devlet ye her hükümet gibi bizim de, üzerimize aldığımız yükümlülöklere aykırı olarak hareket etmemek şartıyla, böyle bir hareketten en büyük bir titizlikle kaçınacağız. Kendi iç işlerimizi, istediğimiz şekilde kendi kendimize düzenlemeye hakkımız vardır" ¹⁰³² dedi. Bilgin bir adam olup Aristoteles'in bir eserini tercüme ederek Türk edebiyatına kazandırmış olan Canip Efendi, bundan sonra kendi efendisinin tebaaları bulunan Rumların ayaklanması ile İngiliz Kiralının tebaasından Müslümanların çıkarabilecekleri bir ayaklanma arasında bir mukayese yaptı ve böyle bir halin vukuunda Osmanlı Padişahının bu işe müdahale etmiye ve âsilerin lehine olmak üzere müzakerelere girişmiye hakkı olmadığını ilâve etti. Fakat Canip Efendi, bu mukayesesinde bir şey unuttuyordu: Zamanın kuvvet şartları değişmişti. Öyle bir zamanda yaşıanıyordu ki Osmanlı Devleti birkaç defa kendini müdafaa edebilecek kudreti gösterememiş ve ancak Avrupa diplomasisinin müdahalesi sayesinde mahvolmaktan kurtulabilmişti. Aynı Avrupa diplomasisi de Türk işlerini kontrol etmek hakkını kendinde görüyordu. Canip Efendi düşünmüyordu ki Avrupa, hususiyle Viyana Kongresinden sonra tek bir siyasî vücut, hem de Hristiyanlık esaslarına dayanan siyasî bir vücut halini almıştı; belli başlı hükümdarlar kutsal bir ittifak aktetmişlerdi; bizzat Strangford, "Hristiyan Avrupa" (l'Eu-rope chretienne) adma konuşuyordu ¹⁰³³; romantik bir devirde Haçlı seferleri fikri yeniden uyandırılmıştı . Daima nüfuzu artan halk efkârı, dinî olduğu kadar Hellen mu-hipliği bakımından da Rumların tamamıyla lehinde idi ve ayaklananları cezalandırmak için alınan tedbirleri, isyan etmiş olan bir tebaaya karşı değil, Herodotos ve Plutarkhos zamanlarındaki gibi hürriyetleri için döğüşen "Hellen halkı" na karşı yapılmakta olan zulümler olarak görüyordu ¹⁰³⁴.

Bununla beraber Canip Efendi, "Babiâli'nin iç işlerine yabancıları karıştırmamak ve antlaşmalarla tâyin olunan hareket hattının bir adım bile

¹⁰³² Aynı eser S. 380: "Nous avons admis jusqu'a présent l'ingörence des Puissances fitrangeres dans nos affaires interieures parce que l'ätat de ces affaires nous obligeait ä suspendre momenta-näment l'execution de certaines obligations des traitäs et parce que les Cabineta de l'Europe se constituaient les gardiens des traitäs en general et avaient, par conse"quent, ou s'imaginaient, du moins, avölr le droit de prendre connaissance de tout ce qui s'y rapporte. Mais cette ingerence doit cesser du moment ou la cause qui l'avait motive'e vient ä diapairetre. Nous sommes une Puissance indöpendante et nous possö-dons le me"me droit q« tout autre gouvemement d'aranger nos af-fairea interieures comme nous l'entendons, pourvu que nous ne econtre-venions point aux obligations contractöes en dehors, et c'est ce nous aurons grand soin d'öviter".

¹⁰³³ Aynı eser, S. 407

¹⁰³⁴ Hakikaten de Canip Efendi, Tripolice, Navarin, Korinthos ve Atina'da yapılan zulümleri son zamanlarda yalnız Sakız'da uğranılan zulümlerle mukayese kabul etmiyecek derecede olduğuna, Strag-ford ile yaptığı konuşmada işaret etti; aynı eser, S. 388. Türk kaatil-lerinin istanbul'da cezalandırılmaları hakkında bak, aynı yer.

dışına çıkmamak kararının kat'i ve değişmez olduğunu" söylüyerek sözlerini bitirdi¹⁰³⁵.

Fakat Kutsal İttifak diplomasisi, Tatiçef'in Viyana'da yaptığı müzakerelerden sonra, bu görüşle taban tabana zıt bir zihniyet besliyordu. Gerek Avrupa birliğinin en nüfuzlu şahsiyeti olan Avusturya Başvekili Metternich'in ve gerekse diğer meslekdaşlarının ikide bir tekrarladıkları söz şu idi: "Her halde bu iş sona ermelidir; Avrupa'da biricik savaş daha uzun zaman devam edemez". Haziranda Viyana'da toplanan "mahrem konferans" in fikri bu idi. Avusturya İmparatoru da Rus dostunun bütün hareket hattını kayıtsız şartsız tasvip etmişti¹⁰³⁶. Konferansa iştirak edenlerden yalnız Fransa ve bir dereceye kadar da İngiltere, şimdilik bir parça çekingen davranmışlardı¹⁰³⁷. Rusya'nın daima artan nüfuzu altında cereyan eden müzakerelerin neticesinde Rus isteğini kabul ederek kuzey komşusu ile yeni münasebetlerini düzenlemek ve kendi Hristiyan tebaası ile münasebetleri hakkında müzakerelerde bulunmak üzere bir murahhas göndermesi için Babiâli'nin bütün diplomasi vasıtalarıyla zorlanmasına karar verildi. Birleşik Avrupa, en fazla olarak Çarın isteklerinde Padişahın hâkimiyetine dokunabilecek hiç bir şey bulunmadığı hakkında Babiâli'ye bir teminat verebilirdi. Hakikatte ise bu Rus istekleri, genel bir af ve üstelik "Rumlar için şimdikinden daha iyi bir takım yaşama şartları sağlanmasını ihtiva ediyordu"¹⁰³⁸.

İngiliz elçisi Stangford, Metternich'in düşüncelerini ve niyetlerini daha iyi bir şekilde anlamak amacıyla, Viyana'ya gidecekti. Bu seyahatten evvel, 27 ağustosa rastlayan Ramazan Bayramı arefesi günü, yeni tesbit olunacak esaslar hakkında İngiliz elçisi ile Canib Efendi arasında bir konuşma yapıldı¹⁰³⁹. Türkiye'nin en iyi devlet adamı olmasa bile muhakkak ki modern Osmanlılığa güven duygusunu bütün meslekdaşlarından daha sebatla etmsil eden Canib Efendi, konuşmalar sırasında şöyle dedi: "Şimdi biz hepimiz sıkıdan sıkıya birbirimize bağlı bulunmaktayız. İç işlerimize yabancıların müdahalesine katlanmaktansa ölmeği tercih edeceğiz"¹⁰⁴⁰. Rus himayesi daima hâkimiyeti istihdaf etmektedir. Acı hatıralarla dolu

¹⁰³⁵ La re"solution d'Ėnitive et irrevocable de la Porte de ne point admettre l'ingĖrence Ėtrangere dans ses affaires domestiques et de ne point faire un seul pas au-delâ de la ligne prescrite par les trai-te"s"; aynı eser, S. 390.

¹⁰³⁶ Aynı yer.

¹⁰³⁷ Aynı eser, S. 396.

¹⁰³⁸ "Une amnistie et les conditions d'existence admissible pour les Grecs"; aynı eser, S. 402.

¹⁰³⁹ Aynı eser, S. 406 vd.

¹⁰⁴⁰ De pe>ir plutôt que d'admettre l'ingörence etrangere dans nos affaires domestiques"; aynı yer.

mazi, bunu hiç bir şüphe bırakmı-yacak şekilde isbat etmiştir. "Sizin yardımınıza talip değiliz ve muhtaç da değiliz" ¹⁰⁴¹. Canib Efendinin fikrine göre genel af, çok daha evvelden ilân edilmiş olan bir tedbirdi. Bir Hellen Devleti kurmak hülyasına kapılıp mütemadiyen bu uğurda çalışmakta olan Rumları ise. ne çeşit İslâhat yapılsa yapılsın, başka'türlü tatmin etmenin imkânı yoktu. Rumlar, "yeni avantajlar" (faveur nouvelle) hak etmiş değillerdi. Fakat af siyaseti. Babiâli'nin menfaatlerine en ziyade uygun olan bir siyasetti ¹⁰⁴². Sultan Mahmud'un nazırının söylediği son söz şöyle idi ¹⁰⁴³; "İngiltere için her şey yapraya hazırız, fakat şerefimizden ve bağımsızlığımızdan fedakârlık yapmamak şartıie. Viyana'da buluşacak olduğunuz vezirimize bunu söylemelisiniz". Fakat Stangford, Viyana'da Rusların yeni yeni istekleriyle karşılaşıacaktı. Bu istekler arasında Rusya, başka milletlerin gemilerinde, dola-yısıyle henüz devletsiz olan Rum gemilerinde Rus sancağının taşınmasını Babiâli'nin kabul etmesi de vardı. Halbuki Babiâli, bu gibi suiistimallere tahammül edemiyeceğini daha önceden sarih olarak ilân etmiş bulunuyordu ¹⁰⁴⁴.

Daha haziran sonunda Hurşit Paşa, Larissa'daki karargâhından, 20 000 kişi ile âsiler üzerine umum! bir taarruza geçmek emrini vermiş bulunuyordu. Hurşit Paşanın tâyin ettiği öncü kuvvetleri komutanı, haziran ortasında Thebai'e varmıştı. Bunun topları, kuvvetli süvarisi ve ateşli Arnavutları karşısında Rum çeteleri ve eşkıyalarından teşekkül eden küçük kuvvetler, reislerinin kndiierir.e Oûyssens ve Achilles adlarını vermelerine rağmen, korkakça kaçışıp dağıldılar. Korinthos da, az sayıda müdafileri tarafından alelacele boşaltıldı. Türk Öncü kuvvetlerine mensup 40 atlı, hiç bir mukavemetle karşılaşmaksızın kolayca Nauplion'a girdi. İmzaladığı teslim şartları anlaşmasına göre bu şehir, 25 gün içinde imdat kuvvetleri beklemek hakkına mâlikti. Argos'da bulunan Rum Hükümeti de, bir çokları gibi, ancak kaçmakta selâmeti aradı. Hakikaten de bu hükümetin elinde asker kuvveti yoktu, Maina kahramanları, kayalık dağlara çekilmeden önce, sulh ve sükûn içinde yasayan halkı, âmirlerini ve silâh arkadaşlarını pervasızca soyup soğana çevirdiler. Osmanlı donanmasını yenen Hydra ve

¹⁰⁴¹ "Un Etat qui ne sollicite pas leur assistance et qui n'en a mil besoin"; aynı eser, S. 417 - 418.

¹⁰⁴² Aynı eser, S. 422.

¹⁰⁴³ O zaman Başçavuş rütbesini haiz bulunuyordu.

¹⁰⁴⁴ Aynı eser, S. 432 vd. Babiâlinin koyduğu bu kaide, Ruslar tarafından "mesures qui allaient fermer au commerce russe" - pek de ehemmiyetli olmadığı halde - "une partie de ses plus importants marche's" olarak vasıflandırılıyor ve fena niyete hamlolunuyordu; aynı eser, S. 439. Babiâli üç hiçbir antlaşmaları bulunmayan İspanya, Portekiz ve Sicilya devletlerine ait gemilerin kayıtlarından, sonra önemle "et autres" - S. 441 - sözü ilâve olundu.

Spetzia denizcileri de aynen onlar gibi hareket ettiler. O zamana kadar hiç bir millet ahlâk ve milli şeref için bu kadar korkaklık, bu kadar intizamsızlık ve anlayışsızlık gösterdiği görülmemiştir. Senatonun iki üyesi, İngiltere'den yardım dilenmek amacıyla gemilere binerek Zante'ye gittiler.

Fakat Argos yakınlarında kâin Larsa kalesinde İpsilanti, kardeşleri ve Georg Kantakuzenos ile birlikte, hayatlarını feda etmek ve milletlerinin şereflerini kurtarmak için hazır bir durumda bulunuyorlardı. Artık meşru Başkomutan olarak hareket eden Kolokotronis, onlara yardım etmek üzere Tripoliçe'den oraya gitti. Bu suretle teşekkür eden küçük Rum ordusu, Türkleri memleketinden çıkarabilecek kudrette değildi; Fakat Türkler de ona taarruz etmediler. En sonunda Mora'nın bu tahkimli mevki de düştü. Fakat Nauplion yakınlarında kâin Burci Hisarı, Seraskerin bu civara gelmesinden sonra da, mukavemette devam ediyordu. Bununla beraber Türk kuvvetleri komutanı Dramalı Mahmut, Kaptan Paşanın henüz gelmemesi, mühimmatın tükenmesi ve orduda hastalıkların başgostermesi yüzünden, daha ağustos başlarında, Kolokotronis'in ve İpsilanti kardeşlerin komutalandaki Rum ordusunu imha edemedi veya hiç olmazsa dağıtmadan, ricat zorunda kaldı, öyle anlaşıyor ki Maitland haklı olarak şu hükmü vermiştir: Bu sözde harp, her iki tarafın da "tasavvur olunamıyan aptallıklarını, deliliklerini ve değer bakımından tam bir sıfır olduklarını" meydana çıkarmıştır¹⁰⁴⁵.

Asiler, üstelik İstanbul'dan aldığı talimata uyarak çok mülayim davranan Türk komutanının barışçı tekliflerini reddetmişlerdi. Bunlar, yorgun düşmüş Türklerin Korinthos'a giden yol üzerindeki dar boğazlarda yollarını kesmek istiyorlardı. Fakat piyade olan Arnavutlar, böyle bir tuzağa düşmi-yecek kadar dağlık araziye alışkın idiler. Buna mukabil Te-salya Beyinin komutasındaki süvariler güç duruma sokuldular. Bunlar ancak Korinthos'tan gönderilen topların yardımı ile ve tekrar tekrar taarruzlar yapmak suretiyle ağır kayıplar pahasına olarak kendilerine yol açabildiler. Rumlara kalan ganimetler pek zengindi. Sultan Mahmud'un bütün topları Mora'da kalmıştı. Kuvvetli Türk donanması Patras'dan geldiği zaman iş işten geçmişti. Ancak eylül sonlarında geldi ise de Spetzia'ya ciddî olarak hücum etmek cesaretini gösteremedi. Aynı şekilde, karşısında bulunan Miaulis'in komutasındaki donanmaya da bir şey yapamadı. Türk donanması-daartık

¹⁰⁴⁵ "ImMcUite", folie, nullitS absolue"; aynı eser, S. 451. Ve iki yıldanberi gerçek anlamda bir muharebe vâki olmadığına işaret ediyordu: "rien qui ait me"rit« le nom d'un combat, ni sur mer, ni sur terre".

İtalyan, İspanyol harp esirleri ile Rumlar hizmet gör-miyeli beri Osmanlılar denizde fazla büyük başarılar gösteremiyorlardı. Yeni Kaptan Mehmet Paşa, Rumların Burci'den kaçmış bulunmalarına rağmen ve hiç olmazsa Nauplion'a erzak ve mühimmat çıkarmadan, sükûnetle Girit'te Suda limanına doğru yelken açtı. Sonra, korsanların takibiyle kendini tehlikede görerek, bu limandan ayrıldı. Böylece Nauplin. 1823 ocak ayı başlarında Rumların eline geçti. Fakat Yunan hükümeti üyeleri, uzun zamandan beri içinde barındıkları gemilerden güç halle dışarı çıkmak cesaretini göstereb ildiler ve Astros yakınlarında bir köye, sonradan da Kastri'ye gittiler.

Bundan sonra Dramalı Mahmut'un komutasındaki Türkler, Kuzey Yunanistan'da da asayişini yeniden kurmak için harekete geçtiler. Burada mesele, artık diktatörlüğe seçilmiş bulunan Odysseus Andrutzos'un komutasındaki Armatörleri püskürtmek, bir de Salamis ve anarşi içindeki Atina'ya şahsen gitmiş olan tpsilantis'in etrafına toplanmış bulunan az sayıda muntazam kıtalarla Hellen muhiblerini dağıtmaktan ibaretti. Salona işgal olundu ve maiyetinde ancak 1000 kişilik bir kuvvet bulundunduğu halde Atina'dan alelacele gelen "diktatör", kasım ayı başında yenildi. Burada da Serasker âsilere tam bir af vaadinde bulundu; fakat âsiler bunu da kabul etmekten kaçındılar. Serasker, aldatıcı bir mütareke ile iktifa etti. Nihayet batı taraflarda Türk kuvvetlerinin harekâtını idare eden Ömer ByrGnes, 9 ağustosta Suli'yi teslim olmaya zorladı. Prevesa'daki İngiliz konsolosunun aracılığı ile ve garantisi altında Suli, gerçekten şerefli sayılacak teslim şartlarına boyun eğmişti. Fakat ekim 1822 ile şubat 1823 arasında Yusuf Paşanın donanması tarafından desteklenen ¹⁰⁴⁶ Ömer'in, kuvvetle tahkim edilmiş olan Missolong-hi'yi ele geçirmek için yaptığı bütün gayretler neticesiz kaldı. Bizzat Maurokordatos, sayıları kalabalık barış taraftarlarının genel affı kabul etmelerine engel olmak amacıyla Misso-longhi'ye gitmişti.

Birkaç hafta önce Rus Çan bir müddet Viyana'da kaldıktan sonra, kasım ayında Verona hükümdarlar kongresi toplandı. Bu kongre ise, Yunan meselesinin çözülmesine; bu çete harplerinden ve yıkık surlar veya alelacele yapılmış çamurdan duvarlar tarafından muhafaza edilmekte olan küçük şehirlerin ardı arası kesilmeyen muhasaralarından, münferit kahramanlık hâdiselerinden ve genel kaçış ile panikten, bir tarafın askerî gezinti mahiyetinde hareketleri ve Öte tarafın çete baskınlarından çok daha

¹⁰⁴⁶ Onun hareketlerini önlemek için bir Rum filosu geldi.

fazla yardım etmiye muvaffak olmuştur. Böylece Rumların gerçi tanınan ve fakat hemen hemen dinlenmeyen reisleri de, bir "vatan ve bir hükümdar" elde edebileceklerine inanıyorlardı ¹⁰⁴⁷. Bu adamlar, sözde kilise birliği taraftarları sıfatıyla Papaya başvurduktan sonra Verona kongresine temsilcilerini göndermişlerdi. Burada mağrurane bir eda ile, fakat bak i kata aykırı olarak, "her tarafta, Peloponnesos şehirlerinin surları üzerinde, Attika, Eu-boea, Böetia, Akarnania, Aitolia ve Tesalya ile Epiros'un büyük bir kısmında, Girit ve Ege adalarında haçlı bayrağın dalgalandığını" ¹⁰⁴⁸ haber veriyorlardı.

Rusya, Verona'da da bir zafer töreni kutluyor gibi görünüyordu. İmparatorun şahsî kanaatlarına göre Avusturya, Rusya'nın o zamana kadar takip etmiş olduğu siyaseti "sağlam ve âlicenabane" buluyordu ¹⁰⁴⁹. Aynı şekilde Prusyalılar da, Çarın "birçok fedakârlıklarını" övüyorlardı ¹⁰⁵⁰. Fransa, memleketine geri dönen Bourbon'lann hamisi olan Rusya'nın "asîl ve âlicenabane duygularını" hak-kiyle takdir ederek siyasetini "tamamiyle tasvip" ediyordu. Yalnız İngiltere, bu umumî ve harareti sözlerle bürünmüş övmelere çekingen davranıyordu, İngiliz temsilcisi Strangford, 1823 yılı başlarında, becayiş olunan Avusturya elçisi Lützow'un ardası Ottenfels'den biraz sonra İstanbul'a dönmüştü. İngiltere hükümeti, Ruslar tarafından-birçok hücumlara uğruyan Strangford'un dürüst hareket ettiğini isbat ettikten sonra, "Türkiye ile Petersburg hükümeti arasında siyasî münasebetlerin yeniden kurulmasını imkân içine sokacak yegâne şartlar" ¹⁰⁵¹ lehinde Babiâli nezdinde teşebbüste bulunmaya hazır olduğunu bildirdi.

Fakat bu şartlar, esaslı bir noktada eskilerinden farklı idiler. Gerçi Padişah, Rumen "Hospodarlarınm" tayinini kuzey komşusunun nazırlarına doğrudan doğruya bildirecekti; Tuna'nın öbür tarafında bulunan Türk askerlerini de geri çekecekti. Fakat Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Hristiyanların, hususiyle Rumların durumları hakkında müzakerelerde bulunmak amacıyla her iki tarafın murahaslar tayin etmeleri şartı, artık

¹⁰⁴⁷ Aynı eser, S. 447 - 44». Kars. muvakkat hükümetin Avrupa hükümdarlarına gönderdiği mektuplar: Frokesch - Osten m, S. 17 vd.

¹⁰⁴⁸ "La banniere de la croix, partout victorieuse, flotte sur les remparts de toutes les villes du Peloponnes, en Attique, en Eubée, en Beotie, en Acarnanie, en Etolie et dans une grande partie de la Thessalie et de l'Epire, ainsi qu'en Crète et dans les îles de la Mer Egée"; aynı eser, S. 449.

¹⁰⁴⁹ "Séne et généreuse".

¹⁰⁵⁰ "Sacrifices nombreux".

¹⁰⁵¹ "Les seules conditions auxquelles puisse s'opérer le rétablissement de ses relations diplomatiques avec le Cabinet de Saint-Petersbourg"; Frokesch-Osten m, S. 437 vd.f 441.

istenmiyordu. "Babiâli, barışı bizzat temin etmek yetkisine mâlikti" ¹⁰⁵². Rusların ileri sürdükleri yeni isteğe, yani kendi sancakları ile Rum gemilerini himaye etmeği istihdaf eden isteğe gelince, müttetik devletler tabîi olarak en sarîh bir şekilde Levante Kumpanyası ile İstanbul ve İzmir'deki ticarethanelerin menfaatlerini gözönün-de tutan İngiltere, bunun yalnız Türkiye ile henüz ticaret antlaşması yapmamış olan devletlere şâmil olabileceği ve âsilerin elindeki gemilerin buna dahil edilmeyeceği fikrinde idiler ¹⁰⁵³.

Bu arada İstanbul'da da önemli sayılacak siyasî bir değişiklik vaki olmuştu. Girit'li Yakup adında bir berber, uzun zamandan beri bütün iktidarı kendinde toplamış olan Halet Efendi aleyhinde çalışıyordu. Mora'da cereyan eden meş'um hâdiseler, bu yarımada'nın Osmanlı kıtaları tarafından boşaltılması, dağlarda uğranılan kayıplar, Nauplion'un düşmesi, Kaptan Mahmud'un komutasındaki donanmanın hareketsizliği, Missolonghi'nin neticesiz kuşatılması, bütün bu olaylar yıllardan beri Osmanlı Devletinin siyasetini idare eden Halet Efendinin mevkiini kaybetmesine sebep oldu. Fakat Halet Efendi, yeniçerilerin kurbanı gitmişti. Askerî değerleri bakımından tamamiyle aşağılık bir hale gelmiş ve siyasî bakımdan tehlikeli olan bu yeniçerilerin ortadan kaldırılması üzerinde mütemadiyen düşünen Sultan Mahmud, onları harbe göndermek istememişti. Bu küstah ücretli güruhlarına karşı birçok defalar, hattâ son yaz içinde de, şiddetli tedbirler alınmış ve bu sayede binlercesi telef edilmişti. Yararlığını isbat etmiş olan İbrahim Paşanın komutasındaki Asya'lı askerlerden müteşekkil bir odu, 1807 ve 1808 deki sahnelerin herhangi bir şekilde tekrarlanması ihtimaline karşı daima tetikte bulunuyorlardı. Bu Asya'lı askerlerle yamaklar arasında bir kaç defa sokak muharebeleri cereyan etmişti. Sultan Mahmut, yeniçerilerin bir ayaklanmaya hazırlandıklarını görünce ve Yunanistan'dan fena haberler gelince, o zamana kadar çok sevdiği Halet Efendiyi yeniçerilere feda etmek zaruretiyle duydu. 9 kasım günü Halet Efendi, dostu müftü ile azlolundu ¹⁰⁵⁴. Halet Efendi mevkii ile beraber hayatını da aynı zamanda kaybetti. Devletin siyasetini o zamana kadar idare eden adam, onun kafasını Padişaha getirmeye memur edilen kapucu tarafından Konya yolu üzerinde yakalandı. Birkaç

¹⁰⁵² "Que la Porte pacifle eUe-meme la Grece"; aynı eser, 8. 453.

¹⁰⁵³ Aynı yer. Bizzat Rusya, "Mr sıra olaylarla, "serle de fait", Babiali'nin Yunanistan'ı yatıştırmak İstedifl hakkında ikna edUmek istediğini beyan etmİsU, aynı eser, S. 440. Argipel adalarında Fransız Urla çıkan bir hadis* hakkında bak Oordon - ZJnktisen, 8. 521 - 539,

¹⁰⁵⁴ Bak gene Trikupia IH, S. 9 vd.; Prokesch-Osten I, S. 521-523.

gün sonra Halet Efendinin kafası, bir yıl önce mahvolmağa ve ölümüne sürüklemiş olduğu ihtiyar Tepede-lenli Ali Paşa'nın kafasını teşhir ettirdiği yerde, bir sırığa takılarak dikildi. Fakat yeniçerileri tatmin etmek için Padişahın öteki müşavirleri, Vezir Salih Paşa -ki yerine Abdullah Paşa geçirildi¹⁰⁵⁵ -, sonra eski Roma elçisi İsmail Efendinin yetiştirdiği Ali Bey¹⁰⁵⁶, Gümrükçü başı ve ilâh... gibi şahsiyetler de feda edilmek zorunda kaldı¹⁰⁵⁷. İhtiyar Hurşit Paşa, başka bir kapucunun yanına gelmesine meydan vermemek için, kendi canına kendisi kıydı. Bedbaht Dra-ma'lı Mahmud da 1823 yılı başlangıcında artık yaşamıyordu. Ömer Byrones ise, artık daima karışıklıklar çıkarmıya mütemayil olan Arnavutlar arasındaki nüfuzu sayesinde, ancak hayatını koruyabildi. Düşmanın durumuna hâkim olmak için daha uygun bir şekle sokulan donanmanın komutanlığına, nihayet Hüsrev Mehmet Paşa getirildi¹⁰⁵⁸. Yeni Kaptan Asya'dan gelen taze kıtaları gemilerine bindirdi ve Berberi filosıyla birleşti. Mısırlılar ise yalnız Girit üzerine hareketlerde bulunacaklardı. Yunanistan'ın doğu taraflarına, eski İbrail Paşası ve Buğdan valisi ile Edirne komutanı Selim; Arnavutluğa ise Üsküdar komutanı Mustain gönderildiler .

Rusya'da sonbaharda Yunanlı Kapodistrias gözden düştükten sonra, Dışişleri Bakanlığına Nesselrode getirilmişti. Nesselrode, Babiâli'ye karşı selefinden daha dostça bir siyaset göttü. 28 şubat 1823 te Strangford, Reis Efendinin doğrudan doğruya Rus kabinesine yazılmış bir yazısını göndermiye vasıta olacak bir durumda idi. Bu yazıda bütün Rus isteklerinin artık yerine getirilmiş bulunduğuna işaret olun-nuyordu . Aynı zamanda Strangford bir Rus işgüderinin İstanbul'a gönderilmesini istedi. Böylece ihtilafli nokU-lar hakkında, Babiâli'nin son tâvizlerinden sonra artık başka istekler öne sürülmeksizin, arzu olunan müzakerelere başlanmak mümkün olabilecekti¹⁰⁵⁹.

Rus cevabı üç ay gecikti. Nihayet gelen cevap, 18 mayıs tarihini taşıyordu¹⁰⁶⁰. Bizzat Çann verdiği talimat gereğince bu yazı, çok dostça bir üslûpla yazılmıştı. Rusya, Memleketeyn Prenslikleri durumunun düzenlendiğinden haberdar edilmek ve aynı Prensliklerin boşaltıldığını

¹⁰⁵⁵ Mart 1823 e kadar.

¹⁰⁵⁶ Prokesch-Osten I, S. 192.

¹⁰⁵⁷ Kars. gene aynı eser, S. 185.

¹⁰⁵⁸ Trikupis m, S. 40.

¹⁰⁵⁹ Prokesch-Oaten IV, 3. 16. Metüernich, Çann temsilcisi ile görüşmek üzere bir iggttder'in Vîyana'ya gönderilmesini teklif etmişti; aynı eser, S. 199.

¹⁰⁶⁰ Aynı eser, S. 217 vd.

öğrenmekle tamaniyle tatmin edilmiş görünüyordu. Bununla beraber "öteki noktalar" üzerinde ayak diriyor ve bunlar da hallolunmadan önce Rus elçisinin İstanbul'a gelmesine imkân olmadığını bildiriyordu. Strangford'a yolladığı bir notada Nessel-rode, Eflâk'te Rum soyundan bir Boyar'm tevkif edilmiş olmasından, Türk ve ecnebi gemileri için yeni tanzim olunan nizamnameden şikâyet ediyor ve nihayet Yunan meselesini artık halledilmiş görmek arzusunu yeniden izhar ediyordu . Aynı zamanda Strangford, İngiliz Kiralının Rum dostu olan yeni nazırı Canning'den talimat aldı. Buna göre İngilizler, çarpışan iki taraf arasında "sıkı bir tarafsızlık" ¹⁰⁶¹ muhafazasına, Hellen Hükümeti tarafından ilân olunan ablukaya daha ciddî bir surette riayet edeceklerdi. Bu suretle İngiliz Hükümeti, Rumların bir hükümet teşkilâtına mâlik bulunduklarını öğrenmiş ve kaydetmiş oluyordu. ¹⁰⁶² Bizzat Metternich şöyle yazıyor: "Yunan isyanı, diplomasi çerçevesinden tamamiyle çıkmıştır. Bu bir hakikat olmuştur" .

Böylece, sözleri Rumların istikbali hakkında en ziyade muteber olan ve o zamana kadar tamamiyle zıd fikirlere sahip bulunan iki devletin görüşleri, şimdi birbirine yaklaşmış oluyordu ¹⁰⁶³ . Artık Strangford, samimî olarak, fakat başlangıçta başarı elde edemeksizin, Babiâli'nin yaptığı ticaret nizamnameai'nin değiştirilmesi için çalışıyordu ¹⁰⁶⁴ . Nihayet bu mesele, Halil Efendi'den sonra da nüfuzu devam etmiş olan Canip Efendinin düşmesine sebep oldu. Yerine Seyit Efendi geçti ¹⁰⁶⁵ . Fakat Babiâli, daha 10 eylülde Rus bayrağını taşıyacak Rum gemilerinin kendi suları içinde dolaşmalarına müsaade edemeyeceğini ilân etti ¹⁰⁶⁶ . En sonunda toplanan bir konferansta bu engel de, Ruslardan ziyade İngiliz menfaatlerine uygun bir şekilde, bertaraf edilmeye muvaffak olundu ¹⁰⁶⁷ . Bu vesile ile Padişah, nazikâne fakat sarîh olarak, eğer kendisinden, daima arzu ettiği gibi, antlaşmaların hakikî ruhuna riayet etmek istiyorsa, komşusu olan Rus İmparatorunun da, üzerine aldığı mükellefiyetlerin yalnız lâfzî mânasına riayet etmekle iktifa etmemesini istemişti ¹⁰⁶⁸ .

¹⁰⁶¹ "Between the contending parties".

¹⁰⁶² Aynı eser, IV, S. 18-19.

¹⁰⁶³ Artık Türkler, Asya tarafındaki sınırdan bahsetmiyorlardı, aynı eser, S. 20-21.

¹⁰⁶⁴ Aynı eser .S 36 vd.: Reis Efendiye 11 ağustosla verilen sert nota. Hatta Strangford, bir Rus - Türk harbi takdirinde İngiltere'nin Türk vilâyetlerinden kendi payını iatiyeceğini söyliyerek tehdit etti; aynı eser, S. 219.

¹⁰⁶⁵ Aynı eser I, S. 219.

¹⁰⁶⁶ Aynı eser IV, S. 41 vd. Daha o zaman bunların birkaç tanesi batırılmıştı; aynı eser, I, 3. 212. Kars., gene aynı eser, S. 215.

¹⁰⁶⁷ Aynı eser, IV, S. 43 vd.

¹⁰⁶⁸ "Ce serait une offense de fait que de supposer à l'empereur l'intention d'insister sur ce que les stipulations avantageuses à l'Empire soient interprétées dans l'esprit des traités, tandis que 8.M.L. exigeait que les articles

O vakit, Prenslere Barış antlaşması 15 temmuzda Erzurum'da imza edilmesine rağmen , âsilere karşı girişilen hareketler başarısızlıkla neticelenmişti. Çünkü memleket, eskisi gibi şimdi de anarşist ihtilâlcilerle başlarının elinde kalmıştı. Gerçi iki Türk kıtası, hiç bir mukavemete rastlamamıştı. Fakat Yusuf Paşa, kıtalarını temmuz başında Euböia'-ya karşı harekete geçirmek hatasını işlemişti. Mustain'in komutasındaki kalabalık Arnavutlar da, batıda bir netice elde etmeye muvaffak olamamışlardı. Kasım başlarında Kolokot-ronis, uzun zamandan beri sarılmış bulunan Korinthos'u aldı. Osmanlı donanması, boş yere Patras önünde görünmüştü. Hellen muhibleri, bu başarılar üzerine cesaretlendiler. Almanlardan bir yardım kıtası teşkil olundu. Fransız Jour-dan, Türklere karşı Johannes tarikatını yeniden canlandırmak arzusunda idi . Canning'in hürriyet fikrinin ve hür insanlar sıfatıyla Hristiyanlara beslediği sevginin ¹⁰⁶⁹ hâkim nüfuz kazanmış olduğu İngiltere'de ¹⁰⁷⁰ ise, memleketin en büyük şairi Lord Byron, Yunanistan'a gitmek için hazırlıklar yapıyordu. Bütün bu olayların, Rus diplomasisi üzerinde teşvik edici bir etkisi olacaktı .

Ekim ayında Avusturya İmparatoru ile Çar, Rus hükümdarının daha 1821 de arzu etmiş olduğu gibi, Moldavya sınırı yakınlarında kâin Çernoviçe'de buluştular ¹⁰⁷¹. Burası, 1775 de savaşız olarak Buğdan Prensiğinin elinden alınmış olan Bukovina eyaletinin başkenti idi. Rus konsolosu Pini'nin ardası olarak Minciaky'nin Memleketeyn'e tâyini, daha o zaman kararlaştırılmış bulunuyordu ¹⁰⁷². İstanbul'a giderken Hermannstadt üzerinden geçen Minciaky, yolda memnun ol-mıyan ve yeni Prensi istemiyen Boyar'ları ziyaret etti. Çünkü bunlar, Rus-Türk anlaşmazlığı dolayısıyla memleketlerine dönmek istemiyorlardı. Ancak 1823 yılının son günlerinde Bükreş'e vardı. Burada kendisi gayet parlak bir surette kabul edildi .

Minciaky, çok nazik bir görevle İstanbul'a gönderilmişti : Rumen prenslerinin atanması ile yeni şekil (!) alan Mem-leketeyn'deki durum üzerinde, Türklerin tekrar tekrar muarız olduklarını bildirmelerine rağmen, müzakerelerde bulunacaktı. Söylemeğe lüzum yoktur ki Strangford, bu iş

obligatoires pour la Russie ne fussent ex*cu-tes que d'aprea la lettre"; aynı eser, s .51 - 52. Temmuzda Babiali, Buğdan'a tekrar girmeğe çalışan Hetairist'lerin bir komplosunu keafettL Rus vilayetinin askeri amiri, kaçaklardan bir sofunu zindana attı; MActe st frafmenU" n, 8. 668 - 671 673 vd. Kara. Hurmuzakı, X, aynı tarih.

¹⁰⁶⁹ Aynı eser, S. 195 - 196.

¹⁰⁷⁰ Maitland, mart ayında İyoniyen adalarını terk etti; aynı e-ser, S. 195.

¹⁰⁷¹ Prens Sturdza, bir heyet vasıtasıyla Çara hoş geldiniz dedi; Hurmuzakı, X, S. 253-254, No. CCCXXX, CCCXXXVI.

¹⁰⁷² Kars. aynı eser, S. 136, 249 vd.

yüzünden kendini büyük bir hakarete uğramış sayıyor ve son derecede müşkil vaziyette kalıyordu. Fakat İngiliz elçisi, tama-miyle Yunan dostu bir devleti temsil etmesine rağmen, henüz bilmiyordu ki Rusya, vasal olarak  c tane Yunan devleti kurmak niyetinde olduğunu şimdilik yalnız müttefiklerine teklifte bulunmuştu ve daha şimdiden "Mora, Tesalya ve Ar-şipel adalarında yapılacak teşkilât" meselesi ile meşguldü ¹⁰⁷³. Bu arşipel adaları, isyana katılmış olan Hydra Spetza ve Psara idiler. Rusya'da oturmakta olan zengin Rumlardan biri, Psara adasına çok sayıda top göndermiş bulunuyordu. Bu bölgeler, ya "büyük vilâyetler" yahut da "konfederasyon" haline getirileceklerdi. Babiâli'ye verilecek vergi, Padişaha olan münasebetleri ¹⁰⁷⁴, kalelerde bulundurulacak asker -tıpkı Sırbistan'da olduğu gibi- hakkında sonradan bir karar verilecekti. Bu yeni güçlüklerin içinden çıkabilmek için, daha önce Bükreş Antlaşmasında Babiâli'yi temsil etmiş olan Galip Efendi, sürgünden İstanbul'a getirilmek za-runda kalındı. Galip Efendi ekim ayında Osmanlı Başkentine geldi ve 13 aralıkta Sadrazam sıfatıyla Devletin mühürü kendisine tevdi olundu .

şüphesiz ki şimdilik bu plândan ona hiç bahs olunmadı. Nesselrode,  teki devletlere yalnız Yunanistan'ın tasarlanmakta olan düzeni işini açtı. Buna göre "Tuna Prensl klerine benzer  c prenslik" teşkil olunacaktı. Birincisi "Tesalya, Boiothia, Attika ve Doğu Yunanistan'ı", ikincisi eskiden batıda Venedik'e ait olan "Epiros ve Akarnania'yı",   c nc s  de "Mora ve Girit'i" içine alacaktı. Arşipel adalarına ise, ileride, şimdilik kâfi gelecek olan mahallî idarede hürriyet verilecekti. Bütün bu yerlerin Babiâli ile olacak münasebetleri, Eflâk ile Buğdan'ın an'anevî ve muahedelerle tesbit olunmuş bulunan münasebetlerinin aynı olacaktı ¹⁰⁷⁵. Padişah, tıpkı Tuna memleketlerinde olduğu gibi buralarda da, civan reaya ile meskûn bazı kaleleri elinde bulundurabilecekti. Bu  c vilâyetin İstanbul'da siyasî temsilciliği, buradaki Rum Patriğine verilecekti. Bütün bunlar, her devlet tarafından veya yalnız Hristiyan dostluğunun bir delili olan bu vazifeyi  ze-rine almak isteyen devletler tarafından garanti edilecekti ¹⁰⁷⁶.

Fakat Minciaky, 1824 ocağında sadece Rusya'nın birkaç aydan beri itiraz etmekte bulunduğu ticaret meseleleri üzerinde müzakerelere memur

¹⁰⁷³ L'organisation   introduire en More"e, en Thessalie et dans les Iles de l'Archipel"; Prokesch-Osten IV, S. 51.

¹⁰⁷⁴ "D pendance de la Grece envers le Sultan"; aynı eser. S. 51.

¹⁰⁷⁵ "Pr ncipaux M s paraill s   celles du Danube"; aynı eser, IV, S. 66.

¹⁰⁷⁶ HattA Rus diplomasisi, kendi hizmetinde olan Fener Rum-lannd&n İştihar ettiğine göre, Sultan Mustafa'nın vergi verir bir Yunanistan vOudc getirmek niyetinde olduğunu, fakat ölümü dolayısıy-le bunu gerçekleştirmeğe imkan bulamadığını bile iddia etti; aynı em, S. 69.

imiş gibi göründü . Yabancı gemilerinin boğazlardan geçerken kontrollerinin tama-miyle yasak edilmesini, yabancı menşeli eşyanın İstanbul limanında gemilere yüklenmesine engel olunmamasını ve Rus m mul tı için eski gümrük tarifelerinin muhafazasını temin edecekti ¹⁰⁷⁷. Minciaky, isteklerinin bazılarını kabul ettirme e muvaffak oldu ise de en güç meseleler, İngiliz elçisinin    tlerine uyularak, beklenen yeni Rus temsilcisinin gelişine tehir olundu ¹⁰⁷⁸. Aynı zamanda Minciaky, hâlâ yabancı memleketlerde, Avusturya İmparatorluğu içinde, Erdel ve Bukovina'da yaşamakta olan Boyarların, memleketin fena idare edilmekte olmasından d  an şikâyetlerini ve İstanbul'da Türklerin yeniden yaptıkları fena muamelelerin yerinde olmadığını Babiâli'ye bildirdi. Bunlar, Rus diplomasisinin kendine mal etmiş olduğu şik yetlerdi. Aynı şekilde Memleketeyn Prensliklerinden bütün sil hl  kuvvetlerin geri çekilmesini de istiyordu . Soygunculuk ve suiistimal yüzünden tevkif olunan Rum soyundan Eflâk'li bir asilzadeye yapılan muameleyi de bahis mevzuu etmek istiyordu. Bu adamın serbest bırakılması için Strangford, daha Minciaky İstanbul'a gelmeden önce, Prens Ghica'ya mektup yazmıştı ¹⁰⁷⁹ Hakikaten de bu Boyar, nisan sonunda Kâhya Beyin tavassutu ile serbest bırakıldı ¹⁰⁸⁰.

Fakat Babiâli, Memleketeyn Prenslerinden işgalin devamına lüzum olup olmadığını sordurdu. Prensliklerin tama-miyle boşaltılmasını çabuklaştırdı . 19 haziranda Reis Efendi, Strangford'a bu mesele hakkında izahat verdi ve biraz sonra da Vezir, eskiden lüzumlu g r ld  u miktarda bir polis kuvvetinin Memleketeyn'de bırakılaca ını temin etti ¹⁰⁸¹. Haziran sonunda Türklerin çoğu da çekilmiş olacaktı ¹⁰⁸². Daha hür bir anayasayı Buğdan'da uygulamak isteyen Sturdza'nın idaresi, zayıf ve tamamiyle kabiliyetsiz bir ihtiyarın almış olduğu tedbirler diye vasıflandırılarak ¹⁰⁸³ fena karşıldı. Hattâ Minciaky, Rum entrikacılarının hoşa gitmiyen bu ardasının azledilmesi üzerinde bile ısrar etti ¹⁰⁸⁴. Tamamiyle Rus dostu olan Metropolit Veniamin Kostaki başlarında olduğu halde bazı Boyarlar, Prens hakkındaki şikâyetlerini arz etmek üzere İstanbul'a gelmek için izin istediler . Bunun  zerine Babiâli, Metropolit müstesna olmak üzere

¹⁰⁷⁷ Aynı eser, I, S. 244 vd.

¹⁰⁷⁸ Aynı eser, & 247.

¹⁰⁷⁹ Aynı eser, S. 682 vd.

¹⁰⁸⁰ Aynı eser, S. 695, No. I.

¹⁰⁸¹ Aynı eser, S. 697 - 698.

¹⁰⁸² Aynı eser, S. 701-702.

¹⁰⁸³ "Acte si fragmente" n, S. 691

¹⁰⁸⁴ Aynı yer

gayrimemnunların elebaş-lannı Eflâk manastırında hapsedtirmekte tereddüt göstermedi. Tabiidir ki bütün bunların hedefi, harp ile veya harpsiz olarak kat'î darbeyi vurmak imkânı hasıl oluncuya kadar Türk Devlet adamlarını daimî surette heyecan ve endişe içinde bulundurmaktan ibaretti.

Ancak üç ay geçtikten sonra, yani nisan içinde, Avusturya, Yunan Prenslikleri hakkındaki Rus görüşünü kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi ¹⁰⁸⁵. Fakat Nesselrode, bu kadarla tatmin edilmiş olmuyordu: Metternich'in bu kadar uzun zaman tereddüt ettiğine ve müzakerelerin sevk ve idaresini kendi üzerine almak istemesine teessüf ediyordu. "Şark işlerinden doğrudan doğruya ileri yürümiyen" ¹⁰⁸⁶, hattâ belki de lüzumundan fazla süratli bir tempo ile işi ta-kibeden ¹⁰⁸⁷ Canning'in tavır ve hareketi, Rus nazırlarının daha çok hoşuna gidiyordu. Rus Başvekili, daha Önce kararlaştırılmış bulunan konferansın derhal Petersbur'da açılmasını ısrarla istiyordu. Yakında girişilecek olan müzakereler için 9 ocak tarihli muhtırayı, hakikate uygun ve Çar tarafından tasvip edilmiş bir esas olarak görüyordu. Gerçekten de 17 haziranda müttefik devletlerin Petersburg'daki temsilcileriyle Nesselrode arasında müzakerelere başlandı ¹⁰⁸⁸. Rus diplomasisi, İngiltere'nin mütad olduğu gibi İstanbul'a pek yakında bir Rus elçisinin gönderilmesinin arzuya şayan olduğu şeklindeki ihtiraz kaydı bertaraf bırakılacak olursa, bu defa da tam bir tasvip ile karşılanıyordu. Bu sebeple Çar, daha ileri bir adım daha atmak için cesaret buldu: Bir yandan Minciaky'yi "Yunan işleri için Rus murahhaslığına" tayin etmiye hazır olduğunu bildirirken ¹⁰⁸⁹ bir yandan da 9 ocak tarihli Rus muhtırasının müzakerelere esas olmak üzere İstanbul'daki elçilere bildirilmesini istedi. İstanbul'daki elçiler, muhasemeta artık bir son vermeleri için her iki tarafa da müşterek bit* nota hemen verebilecek bir duruma girmiş olacaktı ¹⁰⁹⁰.

Rusya'nın, Türklerin mukadder olan başarılarını önceden görmüş bulunduğundan, engel olmak istediği harp, yeniden başlamıştı. Sultan Mahmut, okşayıcı bir lisanla ve hususî bir elçi ile Mısır valisinden geniş ölçüde yardım etmesini istemişti. Vehhabîleri bastırmış. Girit'te sükûnet ve

¹⁰⁸⁵ Prokesch-Osten, IV, S. 73 vd.

¹⁰⁸⁶ "Le cabinet de Londres marchait droit dans les affaires de l'Orient"; aynı eser, S. 81.

¹⁰⁸⁷ Hakikaten de Sadrazam, 9 nisan'da âsilerin Padişaha kargı yapmakta oldukları harbe İngiltere'nin iştirakini protesto etti; aynı eser, S. 91 vd.

¹⁰⁸⁸ Aynı eser, IV, S. 84 vd.

¹⁰⁸⁹ "Plönipotaire de S.M.I. dans les affaires de la Grece".

¹⁰⁹⁰ Aynı eser, S. 89-90.

asayışı iade etmiş olan kudretli Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşanın komutasında olmak üzere Fransız  ğretmenleri tarafından Avrupa örneklerine göre yetiştirilmiş kuvvetli bir piyade kıtasını yardım için Yunanistan'a göndereceğini Padişaha vaad etmişti ¹⁰⁹¹. Belki de Mehmet Ali Paşa, daha o zaman, Osmanlı h kimiyyetinin zayıfladığı ve artık tutunamadığı bütün yerleri kendi eline almak düşüncesini güdüyordu.

Mısır askerleri gelmeden ence Hüsrev Paşanın k  k fakat kudretli donanması harekete geçti. Bu filonun vazifesi, Türlere karşı bütün deniz savaşlarını idare eden    adadan biri olan Psara'yı almak ve kendisinden  nceki Osmanlı Kaptanlarına verdirdikleri kayıplardan dolayı halkını ibret olacak şekilde cezalandırmaktı. Haziran başında Türk gemileri Psara sahillerine yanaşmış bulunuyorlardı. Rus toplan, Padişahın askerlerini dışarı  kmaktan uzun müddet alıkoyamadı. Limanda demirli duran gemilerin çoğu, 3 temmuzda batırıldı. M dafilerin bir kısmı, bir barut infil k  sayesinde esir düşmekten kurtuldular. Geri kalanlar ise ada ahalisi ile beraber esir olarak Osmanlı gemileri içine alındılar. 24 temmuzda zafer nişaneleri, bunlar arasında kafalar ve kulaklar, İstanbul'a vardı. Bununla beraber alelacele bir araya getirilen Hydra ve Spetza gemileri, yalnız ağustosta Türklerin hücumuna uğrayan Sisam adasını kurtarmakla kalmıyarak aynı zamanda Kaptan Paşanın gemilerine birçok  rpışmalarda mukavemet edecek bir kudret gösterdiler. Fakat çok geçmeden Mısır valisinin oğlu İbrahim Paşa, dokuz firkateyn ve on dört korvet ile Rumların faaliyetlerine bir son vermek üzere aynı sulara geldi. Mısır gemilerinde 20 000 e yakın asker vardı ¹⁰⁹².

Öte yandan Kuzey Yunanistan'da ve Mora'da Rumlara karşı girişilen askerî hareketler, daha kolay gelişiyordu. Çünkü Maurokordatos'un idaresi altında Yunan Halk Meclisinin İcra Komitesinin kalıntıları ile Kolokotronis başlarında olduğu halde  etebaşları, birbirleriyle uğraşıyorlardı, hattâ birbirleriyle muharebe meydanlarında boy  l ş yorlardı. Ancak Maurokordatos'un itibarı sayesinde Londra'da elde edilen 800 000 Sterling'lik bir istikraz sayesinde idi ki en sonunda hükümet duruma hâkim olabilmişti. Fakat bizzat İngiliz Kiralının Yunanistan'da savaşan İngilizleri geri çağırdığı bir anda gönderilmekte olan avans, Zante'de alıkondtu. Hellen muhipleri, 19 nisanda Missolonghi de derin bir İstirap içinde  len Lord

¹⁰⁹¹ Aynı eser, I, S. 268 vd.

¹⁰⁹² Aynı eser, S. 291; Mertdelsohn-Bartholdy, I, S. 341 vd.

Byron'un parası ve cumhuriyetçi mânada yaptıkları garip kültür propagandası ile, esasen çığırından çıkmış bulunan anarşiyi artırmaktan başka bir iş yapmıyorlardı ¹⁰⁹³. Abdullah Paşanın yerine Derviş Paşa tâyin olundu. Derviş Paşa, öteki Türk komut anlariyle işbirliği yaparak âsilere boyun eğdirmek teşebbüsünü bir defa daha tekrarlı-yacaktı. Salona, Atina ve Akarnania'ya aynı zamanda hücum edilecekti. Fakat Türkler, bunu başarabilmek için sayıca çok az idiler. Ancak haziranda başlanabilen askerî hareketler, sadece düşman güruhlariyle ufak tefek çarpışmalara inhisar etti. Ömer Bryones, maiyetindeki Arnavutlarla Missolonghi'-deki Rumlara taarruz etmek için tâ eylüle kadar tereddütle vakit geçirdi. Böylece bu sefer de, geçen yıldakinden daha başarısız bir şekilde sona erdi . Buna rağmen Padişah, 16 eylülde, daha ziyade küçük memurların işi olan "teferruatla vakit geçirmiş" oîması dolayısıyla Galip Efendiyi azlederken bu defa harpte "daha büyük bir enerji ve daha fazla başarılar" kaydedildiğini temin ediyordu ¹⁰⁹⁴. Sultan Mahmut, eski Silistre Paşası Mehmet Selim Paşayı Sadrazamlığa getirmekle, âsileri nihaî olarak bastırabileceği zamanın yaklaşmış bulunduğuna inanıyordu ¹⁰⁹⁵.

Ekim ayında İstanbul'dan ayrılmadan önce Strangford ¹⁰⁹⁶, Babiâli ile Rusya arasında ihtilafli noktaların sonuncularını da bertaraf etmiş olmakla övünebiliyordu, öte yandan Buğdan Prensi, yeni durumdan endişe duyuyordu. Bu se-^ beple Türklere ibaret olan muhafızlarının azaltılmasından Önce konsolosların himayesi altında yaşayan yabancıların hususî durumlarının ihtimamla tesbit edilmesini istedi. Fakat bütün bunlara rağmen kasım ayının sonunda Türk polis kuvvetleri, Beşliler, Memleketeyn'den çıktılar. Geriye bırakılan 500 kişi, 1821 den Önce ki kuvvet sayısına tekabül ediyordu. Rusya'nın Yaş'taki temsilcisi Pisani, Beşli Ağası tarafından Moldavyalı Müslüman bir haydudun idam edilmesini, antlaşmayı bozacak derecede önemli bir hâdiseler olarak göstermek için boş yere uğraştı . Daha eylül başında Nes-selrode, Çarın M. de Ribeaupierre'i "olağanüstü elçi ve murahhas" olarak İstanbul'a göndermeğe karar

¹⁰⁹³ En iyi ve en etraflı tasvir: aynı eser ve aynı yer.

¹⁰⁹⁴ "(Galip-Pacha) a employe" la plus grande partie de son temps au de"tail des affaires courantes et de moindre importance, qu'il aurait dû abandonner & aux soins des employe's subalternes... Aussi s'y est-on porto cette anne"e-ci avec plus d'Gnergiet avec un efaveur plus g&i'e'rale"; Prokesch-Osten IV, S. 115-117.

¹⁰⁹⁵ Aynı eser; "Acte si fragmente" II, S. 702, No. 2: Galip Pasa, gözden düştüğü zaman bizzat kendisinin ikamet etmek üzere seçtiği Gelibolu'ya gitti; aynı yer. Sonra tekrar Padişahın teveccühünü, kazanarak en şerefli rütbelerle Erzurum'a gitti; aynı eser, S. 701; No. 3.

¹⁰⁹⁶ Prokesch-Osten I. S. 305.

verdiğini Reis Efendiye bildirmişti ¹⁰⁹⁷. Yeni tâyin olunan olağanüstü elçinin vekili sıfatını haiz olan Minciaky, Memleketeyn Prensliklerinin tamamıyla boşaltılmış olduğuna şüphe edilemiye-ceğinden, en sonunda, 10 aralıkta itimatnamelerini ibraz etmek mecburiyetinde bırakıldı ¹⁰⁹⁸. Buna rağmen o, aynı ayda, Eflâk ve Buğdan'da geri bırakılmış olan polis kuvvetlerinin komutanı Başbeşli Ağasının unvan, rütbe, yetki ve hareket tarzına şiddetli bir protesto çekmekle, açıktan açığa tanınmış olan diplomasi faaliyetine başladı. Sözlü cevap olarak nazikâne bir şekilde Tuna eyaletlerinde tam anlamiyle statükonun hemen tesisine imkân olmadığı kendisine bildirildiği zaman, Minciaky, yeni bir nota kavgasına başlamak istedi ¹⁰⁹⁹. Hangi bayrak altında olursa olsun gemilerin serbestçe seyrüsefer edebilmeleri, daha sonra da Sırp imtiyazları meselesi, o vakit yine Minciaky tarafından bahis mevzuu edilmişti .

Bundan başka, Babiâli, gayet iyi biliyordu ki "Rus elçisinin gelişi yeni ye çok daha g   anlaşmazlıkların çıkacağına bir alâmet" idi ¹¹⁰⁰. şimdi Rusya'nın, Yunan meselesinden faydalanarak "Devletin parçalanmasını" isteyeceği anlaşılıyordu ¹¹⁰¹. Reis Efendinin Avusturya başterc manına söylediğine göre Sultan Mahmut, kendisine karşı ayaklanan Rumlar için serbest bir Yunanistan vücude getirmek zaruretine boyun eğmektense işi bir "imha savaşına" vardırmayı tercih edecekti ¹¹⁰² "Bizi bu memleketten Asya'ya sürmenin mümkün olabileceğini inkâr etmiyorum, fakat hiç olmazsa biz, her karış toprağı pahalıya satacağız" ¹¹⁰³. Türk Dışışleri Bakanı (Reisülküttâp), 9 ocak tarihli Rus muhtırasının muhteviyatını ve yeni diplomatin tâyini için İmparatorluk emirnamesini hususî kanaldan öğrendikten sonra, bizzat Strangford'ın nezdinde, protestoda bulundu. Ruslar tarafından ileri sürülen bu mânâsız ve şekilsiz iddianın sözü bile edilemezdi. Reis Efendi, Hıristiyan hükümdarların hakkaniyete aykırı olan böyle bir projeyi desteklemiş olmalarından şikâyetle bahsetti ¹¹⁰⁴. Dışışleri Bakanı şunları ilâve etti: "Padişah düşmanlarını mağlûp edebilecek kuvvet-

¹⁰⁹⁷ Prokesch-Osten, IV, S. 117-118.

¹⁰⁹⁸ "Acte şi fraffimente" II, S. 709, No. 2.

¹⁰⁹⁹ Aynı eser. S. 710-711.

¹¹⁰⁰ "L'arrivée du miniatre de Russie sera le signal de nouvelles complications, bien plus graves que toutes celles auxquelles nous avons successivement rtussi   trouver des remedes"; aynı eser, IV, S. 121.

¹¹⁰¹ Aynı yer.

¹¹⁰² Aynı yer.

¹¹⁰³ "Je ne disconviens pas qu'on ne puisse nous cftasser de ce pays et nous faire passer en Aste, mals du moins nous vendrons ener chaque pouce de terrain"; aynı eser, S. 122.

¹¹⁰⁴ Aynı eser, S. 125-126.

tedir ve şimdi bizim zayıf bulunmamızı fırsat bilen hükümetler, kısa bir zaman içinde yanıldıklarını anıyacaklardır". Padişah, hiç bir yardıma ve tavsiyeye muhtaç değildir. O başkalarının işine karışmamaktadır ve kendi işlerine de hiç kimseyi karıştırmamak hakkına mâlik olduğunu iddia edebilir. "Böyle bir zillete katlanıyaktansa ölmeği tercih etmiye-cek, en yüksek tabakadan en aşağı tabakasına kadar tek bir Müslüman yoktur" ¹¹⁰⁵.

İngiltere tarafından resmen tanınmış olan geçici Yunan hükümetinin Reisi Maurokordatos vasıtasıyla Rumlar, Rus projesine şöyle cevap verdiler: "Biz kaç tane tâbi prenslik haline getirilirse Rusya'ya, fethedilmesi gereken o kadar vilâyet hazırlamış oluruz" , Fakat Rumlar, daha o vakit gayet iyi biliyorlardı ki, ağır fedakârlıklar pahasına olarak o zamana kadar kazanmış bulundukları duruma karşı, Mısırcıların büyük seferi başlamak üzere idi ¹¹⁰⁶.

Mısır valisinin oğlu İbrahim Paşa, Girit'in Suda limanından Rodos'a giderek burada 5000 kişilik yeni bir kuvveti gemilerine aldı. Sonra 50 gemi ile zengin mühimmatın yığılmış bulunduğu Modon'a gitti. İyi tâlim ve terbiye görmüş, kuvvetli askerlerden teşekkül eden bu ordunun bir kısmı, 1825 şubatının sonlarında Modon'da karaya çıkarıldı. Bizzat İbrahim Paşa, bu küçük ve disiplinli ordunun komutanlığını üzerine aldı. Çok geçmeden Padişahın Girit'te hâkimiyetini tekrar kurmuş bulunan askerlerden 7000 kişilik bir kuvvet daha İbrahim Paşanın yanına geldi. Mısır'ın komutan, yavaş olmakla beraber, birleşmiş Yunan kuvvetlerini geri atmıya muvaffak oldu. Mehmet Ali ordusunun kullandığı Avrupa taktiği, galebeyi temin ediyordu. Kısa bir zaman sonra silâhlı âsiler, bütün Mora yarımadasından çekilip gittiler. Şimdi İbrahim Paşa, yaptığı fütuhâtı tamamiyle emniyet altına almak için, Navarin'e ve içinde Maurokordatos'un bulunduğu kuvvetle tahkim edilmiş Neokaatron'a, Yeni - Navarin'e hücum etmek zorunda olduğuna kani idi. Mısır'lılar tarafından işgal olunan Sphakteria adasında o zaman birçokları arasında tanınmış İtalyan ihtilâlcisi Kont Rosa da hayatım kaybet-ti. Miaulîs'iii küçük gergileri de, Mehmet Çelebinin iyi teçhiz edilmiş olan yüksek firkateynlerine karşı bir iş görmedi. Böylece evvelâ Navarin ve sonra da Neokaatron, 23 mayısa kadar teslim olmak zorunda kaldılar. Yalnız Kaptan Paşanın üç firkateynden ibaret olan hafif filosuna karşı mağlûp Rum deniz askerleri bazı basanlar elde etmeğe muvaffak oldular-Bu basanlar

¹¹⁰⁵ "The Sultan can coquer his enemies-and, before long, those Governments, which are now speculating on our supposed weakness, wül finde out their mistake... There is not a Musulman, from the hig-hest to the lowest, who would not perich sooner then submit to such s degredation"; aynı eser. S. 126 - 127.

¹¹⁰⁶ Kars. aynı eser, I, S. 311

sayesinde biraz cesaretleri artmış olan Rumlara karşı korunmak amacıyla Türk gemilerinin bir kısmı Suda ve Negroponte adasındaki Karystos limanına sığındılar.

Bu arada İngiltere, kendi ticarî ve siyasî menfaatlerini tekrar ön safa alarak o zamana kadarki Avrupa birliğinden ayrılmıştı. Avusturya ise, İngiliz siyasetini idare eden Can-ning-in yeğeni Stratford'un Viyana'da Rus aleyhtan bir ittifak aktetmek teklifi karşısında bulunuyordu ¹¹⁰⁷. Bu şartlar içinde imparatorluk hükümeti, 1824 yılı sonunda Çarın teklif ettiği "faal ve karşılıklı itimada dayanan gizli bir dostluğu" ¹¹⁰⁸ gerçekleştirmekte tereddüt gösteriyordu. Ocak ayında yeniden başlanan Petersburg müzakerelerinde Rusya, Rum isteklerini kabul etmeğe zorlamak için Padişahın bazı vilâyetlerini askerî işgal altına almak teklifini yaptı. Fakat Avusturya'nın an'anevî siyasetini temsil eden Mettemich, böyle bir şeye asla yanaşmak niyetinde değildi.

Avusturya Başvekili, daha ziyade bir tehdit vasıtası olarak, "Mora'nın ve adaların bağımsızlığını" tanımak taraftarı idt Tabiî olarak bu düşünce, Rumların çok şiddetli protestosu üe karşılandı. Rusya'nın hakikî niyeti, Prut nehrinin beri tarafındaki toprakları fethetmek idi ve Avusturya'nın teklifini, "ihtilâlcî" mahiyette bir teklif diye vasıflandırarak reddetmek zorunda olduğunu ileri sürdü ¹¹⁰⁹. Yapılan konferansların sonunda (mart) verilen karara göre İngiltere müstesna olmak üzere Öteki devletlerin İstanbul'daki temsilcileri, kendilerinin tensip edecekleri vasıtalarla Babiâli nezdinde müşterek bir teşebbüste bulunacaklardı ¹¹¹⁰. tik önce Babiâli'ye sadece "hayirhahâne ve mahremâne bir beyanatta" bulunacaklardı. Bunun amacı, bir mütareke vücade getirmek suretiyle müzakereler için zemin hazırlamaktı. Böylece yalnız muharip bir taraf olarak kabul edilebilen ve edilmesi lâ-zımgelen Rumlarla, Avrupa hükümetlerinin meşruiyetçi duygularını rencide etmeksizin, münasebete girişmek imkânı elde edilmiş olacaktı.

Fakat daha mayısta, İngiltere'nin "ihanetinden" sonra yalnız kontinantal bir ittifaktan bahseden Rusya, öteki üç devletin, "tam bir zaruret" halinde Babiâli'ye karşı "cebrî vasıtalar" kullanmaya hazır olduklarını beyan etmelerini istedi ¹¹¹¹. Avusturya, buna yine muvafakat

¹¹⁰⁷ Aynı eser, S. 319 vd.

¹¹⁰⁸ "Amitte active et confiante" ; Nesselrode'nin 26 Aralık 1824 tarihli notası; aynı eser, IV, S. 144.

¹¹⁰⁹ Aynı eser, S. 144, 147, ISO, 157 vd.

¹¹¹⁰ Aynı eser, S. 161-162.

¹¹¹¹ Aynı eser, S. 170-171.

etmek istemiyordu ¹¹¹². Mettemich, Rumlara Osmanlı Padişahının himayesi altında tahammül edilir bir varlık temin etmekten başka bir amaç gütmeyi açığa bildirdi . Bundan dolayı Rusya, daha aynı ay içinde faydasız müzakerelere nihayet vermek ve kendi görüşünü kabul ettirmek için daha elverişli bir zamanı beklemek zarureti hissetti ¹¹¹³. Aynı zamanda Minciaky, Memleketeyn Prensliklerinde statüko'nun iadesi isteğini yeniden ortaya attı ¹¹¹⁴. Biraz sonra Avusturya elçisi de, Viyana'dan gelen yeni talimata uygun olarak, aynı mânada teşebbüslerde bulundu. Bunların neticesi olarak nihayet 11 ekimde Tuna'nın ötesinde bulunan Türk kuvvetlerinin yüksek komutanları da geri çağırıldılar . Şimdi Rus murahhası, yeni bir mesele çıkararak üzerinde durmağa başladı: Türk polis kuvvetlerinin Eflâk ve Buğdan'dan ta-mamiyle geri alınmasını istedi ¹¹¹⁵.

Bir yandan bunlar olurken öte yandan İbrahim Paşa, fütuhât işini emniyetle tamamlamıştı. Kalamata'yı Yunan askerleri tarafından boşaltılmış buldu ¹¹¹⁶. Kendi kuvvetleri Tripoliçe'ye vardıkları zaman, burada da kimse kalmamış olduğunu gördüler. Argos ateşe verildi. Naoplion'da mütereddit bir durumda kendi nasibini bekleyen Yunan hükümeti, belki de Hellen muhibbi Hamilton'un tavsiyesiyle, "Hellen hürriyetinin en kıymetli hazinesi olan bağımsızlık ve siyasî mevcudiyetini Büyük Britanya'nın kayıtsız ve şartsız olarak himayesine tevdi etmek" için İngiliz Hükümetine başvurdu. Fakat bundan bir netice elde edemedi . Gene boş yere bazı kimseler, Fransız Amiralî de Rigny'nin Mora sularında dolaştığı bir sırada, Fransız kiral hanedanına mensup bir şahsiyeti hükümdar olarak Yunanistan'a çağırmak teşebbüsünde bulundular ¹¹¹⁷ Harbin batı memleketlerindeki ilmî esaslara göre sevk ve idaresi için Napoleon'un subaylarından Fabvier'-nin gene bir Fransız olan Regnault de Saint - Jean d'Angely'-nin ve Milano'lu asilzadelerden Porro'nun -her üçü de hizmetleri görülmüş Hellen muhibbi idiler iş başına getirilmeleri de bir fayda temin edemedi ¹¹¹⁸. İbrahim Paşa, karargâhını Tripoliçe'de kurmuştu ve buradan hiç yorulmaksızın kendi hayatını tehlikeye atmak suretiyle bütün yarımadayı, mümkün olduğu takdirde kan akıtmaksızın, itaat altına al-rnıya çalışıyordu. Kuzey

¹¹¹² Aynı eser, S. 172 vd.

¹¹¹³ Kars. aynı eser, S. 205.

¹¹¹⁴ "Acte şi fragmente" O, S. 712, No. 3.

¹¹¹⁵ Aynı eser, S. 715 - 71\$.

¹¹¹⁶ Trikupis m, S. 221.

¹¹¹⁷ Kai-j. aynı eser, S. İŞİ. Bahis mevzuu olan zat, Orlean Dukasının ikinci oflu idi. Seçilmesi düşünmen öteki adaylar: Portekiz Prensi Don Miguel ve Jerôme Bonaparte hakkında bak Trikupis II, S. 261.

¹¹¹⁸ Aynı eser, S. 230-231. (233) Prokesch-Osten I, S. 295.

Yunanistan'da meşhur olmuş kahraman Adysseus, ingiltere'den alman istikrazdan kendisine pay çıkarılmadığı için ¹¹¹⁹, o zamana kadarki yerini terketti ve tekrar Türklerin hizmetine girdi . Fakat çok geçmeden Türk dâvası u runda hapishanede öldü ¹¹²⁰. Rumeli K hyasının askerleri, Salona'yı işgal ettiler ¹¹²¹. Atina halkı da Salamis adasına kaçtı. Rumlar, Mora yarımadası ile Yunanistan'ın diğer taraflarında şimdi hemen hemen tamamiyle kaybetmiş bulunduکلarı mevkillerine mukabil, Mısır donanmasını iskenderiye limanında yakmak için girmi ikleri delice bir te ebb sle, kahramanca korsanlık hareketleriyle, bir de Missolonghi'nin başarılı bir surette m dafaasiy-i'e ¹¹²² iktifa etmek zorunda kalmışlardı ¹¹²³.

Uzun bir "atalet devresinden" ¹¹²⁴ sonra diploması, senenin sonlarına doğru Yunan meselesiyle yeniden meşgul olmıya başladı. Yunan meselesi, Mora'nın böylece süratle bastırılması dolayısıyla daha güç bir safhaya girmişti. Bu defa ingiltere, "Hellen Hükümetinin" Avrupalı taşıt gemilerine karşı yaptığı bir takım küstahça hareketleri protesto ve Yunanistan'ı Büyük Britanya'nın himayesine sokmak teklifini reddettikten sonra, tekrar öteki devletlere iltihak etti. Fransa, harbi sona ermiş sayarak Babiâli'den Rumlar hakkında ne d  nd  n  sormak taraftarı idi. Fakat  ark i lerini ve Türk d  nce tarzını gayet iyi b en Strangford, başka bir teklif ortaya attı: Ribeaupierre, Avrupa devletleri temsilcilerinin itibarlarını kendi mevcudiyetiyle takviye etmek üzere hiç vakit geçirmeksizin İstanbul'a gidecekti. Sonra Yunan meselesinin genel düzene yararlı bir şekilde hemen   z lmsi için Babiâli nezdinde kuvvetli bir teşebbüste bulunacaktı. Eğer Babiâli buna yana mıyacak olursa Rus elçisi, memleketine dönmek üzere yola çıkacak ve İstanbul'daki meslektaşları da Türkleri "kendi bahtlarına bırakacaklarını" beyan edeceklerdi ¹¹²⁵.

Fakat tam o sırada hiç beklenmedik bir h dis  vaki oldu. Bu, artık büyük dâvanın çözüleceği dönüm noktasına gelmiş bulunduکلarını zannetmekte olan diplomatlar için hakikî bir "felâket" idi. Nazırlarının an'anevî kışkırtma ve sindirme siyasetlerine mukabil itidal ile hareket ettiği genel olarak kabul edilmekte ve bu vaziyetten dolayı    lmekte bulunan

¹¹¹⁹ Trikupis İ , S. 236 vd.

¹¹²⁰ Aynı yer.

¹¹²¹ Aym yer

¹¹²² Aynı «ser, SI 382 vd

¹¹²³ Kar , aynı eser, S. 401.

¹¹²⁴ Aym eser, IV .S. 203-204.

¹¹²⁵ Aynı eser, S. 185-186.

Çar Aleksander, birdenbire öldü. tik önce Çarın meşru, ardası Grandük Konstantin'in barışsever düşüncelerine güvenle bakıldı. Fakat ölen Çarın yerine Konstantin'in küçük kardeşi Nikola tahta geçince, Avrupa hükümetleri, istikbal için derin endişeler duymağa başladılar.

Yeni Çar Nikola, barış müzakereleri için bütün devletlerin görüşlerinde bir vahdet temin edilmesini şart koştu. Aksi takdirde yalnız başına müdahale etmek zorunda kalacağım ilân etti. Bu ise, yeni Türk topraklarını Rusya'ya ilhak etmeği amaç tutan bütün isteklere bizzat kendisinin karşı koymasına rağmen, bir harp demektir. "Eğer müttefiklerden biri benimle beraber gelmezse, kendi başıma harekete geçmek zorunda kalacağım; müteselli olarak kani olabilirsiniz ki bunun için elimde kâfi derecede vasıtalarım vardır" ¹¹²⁶. Çar, aralarında birlik olmıyan Batı Avrupa devletleri ile can sıkıcı müzakerelerden usanmıştı. Halledilmemiş bulunan bütün noktalarda en kısa yoldan neticeye varmak istiyordu ¹¹²⁷. Tahta çıkması töreninde hazır bulunmak Üzere Petersburg'a gitmiş olan Avusturya Arşidukasınada keyfiyeti, pervasızca ve hiç şüpheye mahal kalmıyacak bir tarzda söyledi ¹¹²⁸. İlk Önce Çar, Memleketeyn Prenslikleri meselesini kesin bir sonuca bağlamak istiyordu. Daha 27 mart 1826 da Babiâli'ye bir ulti-matom gönderdi: Babiâli kendi menfaati için, Tuna'da 1821 den önce mevcut olan durumu iade etmeli idi. Sırp meselesine gelince, temsilcileri, uzun zamandan beri İstanbul'da alıkonan bunlar hakkında da Bükreş Antlaş-ması hükümlerine sıkı bir surette bağlı kalmalı idi. Aynı zamanda "tam ve nihaî bir tasfiye" ¹¹²⁹, daha sarıh ve bağlantılı yeni bir resmî belge de isteniyordu. Bu maksatla Babiâli, uzun zamandan beri muhafaza etmekte olduğu sükûtu telâfi etmek üzere, murahhaslarını "Rus sınırına" göndermeli idi. Sözleşilecek olan tedbirlerin altı hafta içinde gerçekleştirileceklerine dair bir garanti esas şart olarak koşuluyordu . Aynı zamanda, ingiliz Kiralının tebriklerini Çara iletmek için Petersburg'a gelmiş bulunan Wellington Dukası ile de 4 nisanda "Yunanlılar" hakkında bir anlaşma yapıldı. Bunun mucip sebebi, Rumların, Babiâli ile barıştırılma-ı için, İngiltere'ye başvurmuş olmaları idi ¹¹³⁰. Rus Çarı buna muvafakat ediyordu.

¹¹²⁶ SÎ un des allie* me manque, il faudra que j'aglsse par moi-meme et vou* pouves eroın que Je n'en «erat pas embarasse*"; aynı eser, S. 216; Kars. aynı eser, S. 241.

¹¹²⁷ Kars. aynı eser, S. 218

¹¹²⁸ Aynı eser, S. 217 vd.

¹¹²⁹ Transaction complete et definitive".

¹¹³⁰ "S. M. Britannië ayant 4&A İnvitöe par les Grecs à inter-pose ses bons offfces afin de l«s rfconcilier avec la Porte Ottoman"; aynı eser, S. 242. Fakat Avusturya bunu İnkâr etti; aynı eser, 245. Kars. gene aynı eser, S. 271-272.

    , "din, adalet ve insaniyet" adına Yunanistan ve Ar ipel adalarında "kavganın sona" ermesini arzu etmek zorunda idi ¹¹³¹. Bu anlay maya göre Yunanlılar, Babı lı'ye vergi verir tek bir devlet haline getirilecekler ve bu devletin liderleri (autorites), Babı lı'nın iştiraki ile mevkie getirileceklerdi. Tabiî olarak Yunanistan'dan g   edecek olan Türklerin mal ve m  kleri doğrudan doğruya Hristiyanlara kalacaktı. Aynı zamanda her iki devlet de - hakikatte yalnız Rusya - Türkiye hesabına topraklarını geni letme i, yeni ticaret imtiyazları koparma ı veya "tek başına olarak nüfuz tesis etme i" reddediyorlardı . Müzakereler, bundan sonra da, aracı devlet sıfatıyla İngiltere tarafından, fakat Rus diplomasisinin desteklenmesi ile idare olunacaktı ¹¹³². Prusya'nın veya Bourbon'ların idaresindeki Fransa'nın Yunan meselesi hakkında hususî siyasetlerini nazarı itibare almak kimin aklından geçebilirdi? D hiyane bir şekilde idare olunan Metternich'in Avusturyası ise, m ta-assip bir hayranlıkla daima daha cüretli ve daha emniyetli bir  ekle giren Rus adımını takip ediyordu, ingiltere ile yapt ı bir antlaşma ile  ar,  ark meselesinin bu ikinci kısmında da sağlam bir esasa dayanmı tı. Wellington Dukasının ¹¹³³ Petersburg'da yapmış olduğu bu i  ile Metternich'in alay etmesi gayet tabi  idi. Zaten muharebe edemiyen, bir aracılı a asla yana mıyan ve "Babı lı'nın bir dostu olup Osmanlı imparatorluğunun i  ve dış barışını" ¹¹³⁴ can ve gönülden ister gibi görünen bir devletin ba vekili, bundan başka ne yapabilirdi ?.

Mora'nın muzaffer yeni Pa ası ibrahim, yukarda söylendiği gibi 8 savaş gemisinden teşekkül eden ve 20 000 Arap ve Türk askerini getiren donanma henüz gelmeden, kendi idaresine verilen bölgenin sınırları dışında kalan Mis-solonghi'yi daha 1825 g z nde muhasara etti. Bu kalenin burçlarına, Wilhelm Teli ve Kosciuszko gibi adlar verilmişti. Maulis'in komutası altındaki k  k Hydra ve Spetza gemileri, Missolonghi'nin kurtarılması için önemli sayılacak bir i  göremiyorlardı. Yanında Kaptan Paganın firkateynleri de olduğu halde Ibharim Paşa, Korinthos k rfesine girdi ve buradan Salona'ya kadar ilerledi. Patras ve Navrin'deki Türkler, Missolonghi yakınlarındaki bütün yerlere dehşet saçıyorlardı. Fakat Missolonghi'nin muhasarası bütün kı  ve bahar ortalarına kadar devam etti. M dafiler, bu arada ibrahim Pa anın yapt ı bütün teklifleri reddettiler.

¹¹³¹ Aynı yer

¹¹³² Aynı yer.

¹¹³³ "Toute d'erreur et de faiblesse..., oeuvre de faiblesse et de ridicule; le r sultat de la besogne sera rien de tout"; "sottises diploma-tiques"; aynı eser, S. 244-245.

¹¹³⁴ Puissance amie de la Porte et de la paix ext rieur et in-terieure de cet Empire"; aynı yer.

Nihayet 23 nisan 1826 da, yani İngiliz - Rus anlaşmasından birkaç ay sonra, Hellen muhiblerinin hayranlığını mucip olan kahramanca bir müdafaadan sonra, ancak umumî bir hücum ile kale zap-tolundu ¹¹³⁵. Epidaurus toplantısında seçilen "Yunanistan askerî ve siyasî işleri direksiyonu" ile "Meclis Komitesi" nin elinde, Hristiyanlık ve hürriyet adına bir beyanname neşretmekten başka tesirli olabilecek bir vasıta yoktu. Aynı zamanda vatanlarını yeniden fethetmek ve siyasî mevcudiyetlerini kurmaktan başka bir gayeleri bulunmayan dindaşlarını yıllardan beri süren mücadelede yalnız bırakmamaları manevî vazifeleri olan Avrupa'nın Hristiyan hükümdarlarına başvuru ¹¹³⁶.

Sultan Mahmut, Yunan kurtuluş savaşının artık sona ermiş olduğunu kabul edebilirdi. Gerçekten de Rumların tutunmağa muvaffak oldukları birkaç mevki ile henüz itaate alınmamış olup küçük ve tehlikesiz korsan gemilerine yataklık yapan birkaç adadan, bir de zayıf ve fazla kalabalık üyeleri arasında daimi anlaşmazlık yüzünden ciddî bir müdafaa kabiliyeti gösteremiyen Yunan hükümetinden başka, bütün Yunanistan İbrahim Paşanın elinde idi. Mısır Valisinin oğlunun elindeki asker, görüldüğüne göre gayet kudretli bir ordu idi. Kendisi ise yalnız talii yaver giden bir komutan olarak kalmamış, aynı zamanda pratik ve tecrübeli bir idare adamı olduğunu da isbat etmişti. Osmanlı hükümdarı, bu duruma karşı şüpheli duygular besliyordu. Âsileri bastıran, Mısır ve Suriye askerleri idiler. Muhakkak ki o, eğer kendi seraskerlerinden biri tarafından bu iş görülmüş olsaydı, çok daha fazla bir memnurluk duyacaktı, öteki Osmanlı Paşalarından pek te farklı bir durumda olmıyan İbrahim Paşanın nihaî ve parlak zaferi karşısında Sultan Mahmut'un duyduğu sevince aynı zamanda kıskançlık da karışıyordu. İbrahim Paşanın başarısı, Avrupa tarzında harp vasıtaları ile sevk ve idaresinin bir zaferi idi. Bu durum içinde, m. Selim'in hayranı, talebesi ve ardası olan Sultan Mahmut, selefinin ve bunu taklit etmek istemiş olan Alemdar Mustafa Paşanın eserini yenilemek ihtiyacını bütün şiddetiyle hissediyordu. Mısır valisi Mehmet Ali ile oğlunun elinde şimdi Mısır, Suriye, Girit ve Mora gibi dört büyük vilâyet ve yakınlarındaki küçük adalar bulunuyordu. Onların hakikî kuvvetleri yanında bir gölge hükümdar olarak kalmak istemiyordu ise, Mehmet Ali Paşanıninkine benzer

¹¹³⁵ Trikupis. Fabvier'in Negroponte'ye karşı giriştiği teşebbüs, başarısızlıkla sona ermişti; aynı eser, S. 362 vd. Kars. Mendelssohn-Bartholdy. S. 370 vd; J. Planat, Histoire de la régénération de l'Egypte, Paris. 1830. S. 258 vd.

¹¹³⁶ Prokeach-Osten IV, S. 255 vd.

bir ordu vücade getirmek birinci derecede vazifesi idi. Osmanlı Hanedanı ve Osmanlı Devletinin yaşayabilmesi için zarurî olan böyle bir askerî teşkilâta karşı mutaassıp halkın, yenilik düşmanı ulemanın ve İstanbul'daki her an isyan temayüllü yeniçerilerin daimî tehditlerine ve bunların çıkarabilecekleri tehlikelere göğüs germeği göze almak lâzımdı.

Sultan Mahmut'un projesi sade ve pratik idi: Yeni teşkil olunacak Eşkinci askeri, fiilen hizmet gören disiplinli bir sınıf olacaktı. Bu asker, yeniçerileri bir tarafa bırakarak değil, fakat doğrudan doğruya yeniçerilerden vücade getirilecekti. Her ortadan 150 asker alınacak, bunlar gereği gibi yetiştirilecek ve giydirileceklerdi. ötekiler, yeni taburlara girmek istemedikleri takdirde, Devletin müdafaası için işe ya-ramıyan ve yardım etmek istemiyen kimseler sayılarak listelerden silineceklerdi. Sultan Mahmut, Vezir Mehmet Selim Paşa ile Hüdavendigâr ve Kocaeli valisi ve Boğazda Hisarların komutanı enerjik Hüseyin Paşanın şahsiyetlerinde, bu tehlikeli yenilik hareketi için gereken insanları bulmuş olduğuna kani idi. Şeyhülislâm Tahir Efendi de yeni plân için kazanılmış sayılıyordu. Bizzat Yeniçeri Ağası Mehmet Celâ-let'in ve yüksek rütbeli subaylar da ikna edilmişler veya bu iş için fiilen kazanılmışlardı. Yüksek rütbeli devlet adamları, bunların müşavirleri ve ulemadan ileri gelen şahsiyetler, birkaç gün içinde Devletin selâmet ve emniyeti için alınacak tedbirlerden haberdar edildiler ¹¹³⁷. Sivil memurların, askerî ümera ile ulemanın iştirak ettiği ve herkesin serbestçe söz söylemek hakkına malik bulunduğu büyük bir şurada, gerek Padişahın yeni bir ordu teşkili için çıkardığı ferman ve gerekse Şeyhül-islâm'ın böyle bir ordu kurulmasının şer'an caiz olduğu hakkındaki fetvası okundu. Sultan Mahmut, yeniçerilerin ulufe almak için ellerinde bulunan vesikaların açıktan açığa satıl-mıya başlandığı tarih olarak Mora'ya sahip olmak için Osmanlılarla Venedik arasındaki savaşı gösteriyordu. Padişah, bundan doğan felâketleri belirtiyor ve ateşli sözlerle bütün Müslümanlara hitap ederek "disiplinli ve kudretli bir ordu ile devlet için sağlam bir kale meydana getirilmesini" istiyordu. Başlıcalarına yukarda işaret ettiğimiz tedbirlerden başka fermanda daha birçok teferruat bulunmakta idi. Bu arada subay rütbelerinin düzeni, komutanların gelirleri, asker maaşları, talim yerleri, yeni Odalarda imamların mevkileri, askerin

¹¹³⁷ Bak Esad Efendinin eserinin birinci bölümü; daha 1833 de bu eser, Caussin de Perceval tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir: *PrOcis historique de la destruction du corps des Janissalres*", Yu-nancaya ise ancak, 1871 de G. Polychroniades, İstanbul, tarafından tercüme edilmiştir. Kars. Andreossy, Constantinople et le Bosphore, von Sax'da Cevdet Efendinin henüz tercüme edilmemiş olan eserinden istifade edilmiştir, S. 208. Planat'da da biraz vardır, S. 118 vd.

silâh ve elbisesi ilâh.... gibi şeylerden uzun uzun bahsolunuyordu. Fermanda sözü geçen meseleler, 46 madde halinde tertiblenmişti (27-28 mayıs).

İstenen ve alman bütün imza ve mühürlere, fermanın bizzat Yeniçeri Ağası tarafından kıtaların önünde okunmasına ve askerlerin "kendi kanlariyle mühürlemek istediklerine"* dair verdikleri söze rağmen, yeni fermanın neşri dolayı-siyle zarar gören unsurların buna karşı mukavemet edecekleri bekleniyordu. Sözü geçen büyük şurada Sadrazamın bahsettiği "fena adamlar", hemen "tenkit" lerine başladılar. Bunlar, vaktiyle yapıldığı gibi eski adetlerin lehine ve "Hristiyan, Freng" usulü yeniliklere karşı bir ihtilâl çıkarabileceklerini umuyorlardı. Memnun olmıyanlar, yani yeniçerilerin büyük bir kısmı 15/16 haziran gecesi At Meydanına gittiler. Buna benzer ihtilâl ve mücadele yeri olarak tanınan hipodromda (At Meydanı) yeniçeri kıtaları bulunmakta idi. Eşkinciler de aynı meydanda talime başlamış bulunuyorlardı. Âsiler, aleyhtarlarının canlarına kastediyorlar ve İstanbul'u ateşe vermek istiyorlardı.

Fakat bu defa eski elebaşılardan ve yardımcılardan ta-mamiyle mahrum bulunuyorlardı. Bazı subaylar, onların davetlerine icabet etmediler. Ulema ile softalar, Padişaha sadık kaldılar. Başka kıtalardan hiç biri onlarla işbirliği yapmaya yanaşmıyordu. İstanbul halkı ise sevdiği ve aynı zamanda korktuğu enerjik Padişahın her işaretine itaat etmeğe çoktandır alışmış bulunuyordu.

Âsiler, evinde bulunmıyan Sadrazamın konağını basarak yağma ettiler. Emredercesine bir tavırla Padişahın fena müşavirlerinin başlarını istediler. Askerî isyanlarda an'ane haline gelmiş olan program, bu defa da harfi harfine tatbik olundu. Fakat Sadrazam Padişahın yanına gelmiş bulunuyordu. Çok geçmeden, devlet ricalini kabul ederek bunlara şiddetli emirler veren Sultan Mahmut, biraz sonra Sadrazama Kutsal Sancağı dışarı çıkarmak emrini verdi. Hemen arkasından topçular, Seyit Efendinin komutasındaki deniz askerleri, cebeciler, ulema ve talebe. Sultan Ahmet Meydanından silâhları ve toplariyle beraber At Meydanına doğru yürüdüler. Mücadeleye hazır bir vaziyette olan yeniçeriler, "gâvur usulü tâlim görmek istemiyoruz" diye bağınıyorlardı. Vahşi bir şekilde ve plânsız olarak öteye beriye koşuşan âsi güruhlarına karşı Padişah taraftarlarının hareketini idare eden Mehmet Selim, "yeni askerî teşkilât binasından tek bir taşın bile sökülmesine müsaade edemeyiz" diye mağrurâne cevap verdi. Fakat Hüseyin ve Mehmet Paşalar, taassup ve ümitsizliğin büyük bir rol oynadığı

çetin bir mücadele yapmaksızın, âsilere boyun eğdirmeye muvaffak olamadılar. Hattâ, kısa bir zaman için, kışlarını ateşe veren top mermileri karşısında da âsiler geri kaçmadılar. Âsiler At Meydanından şehre giden dar bir sokaktan sıvışarak halkı silâh başına çağırarak teşebbüsünde bulundular. Fakat genç bir erbaşın isabetli bir top mermisi ile bu teşebbüs önlendi ¹¹³⁸. Sultan Ahmet Meydanında bekliyen Sadrazam, muharebenin sona ermiş: olup âsilerin öldürülmelerine devam olunduğu haberini sevinçle aldı. İstanbul halkı, hareketleri ve sarkıntılıkları ile çekilmez bir hal almış olan yeniçerilerin ortadan kaldırılması işine bütün gayretleriyle iştirak etti. Akşama doğru Ölümlerle dolu muharebe meydanının ortasındaki Çınar ağacında yedi ceset sallanıyordu. Gece esnasında İstanbul kapılarında

ve strateji bakımından Önemli sayılan başka yerlerde gerekli tedbirler alındı. Sadrazam ile Şeyhülislâm, ellerinde Kutsal Sancak olduğu halde, o zamana kadar da karargâhlarında kaldılar. Ertesi gün bütün suçluların idam edilmesine emir verildi. Bu suçlular arasında Cebeci Başı da vardı. Bunların cesetleri Çınar ağacının dibine atıldı ¹¹³⁹

Hakikaten de birkaç gün içinde İstanbul'da artık yeniçeri yoktu. Fakat vilâyetlerde bulunan yeniçerilerin sayısı hayli yüksekti. Şimdi Padişah, Yeniçeri Ocağının ebedî olarak ilga olunduğunu resmen ilân etti. Ahmediye'de toplanan bir şurada bulunanların hepsi, bunu oybirliği ile istediler. Hiç bir zaman Yeniçeri adı ve alâmetleri anılmıyacak ve kul-lani İmi ya çıktı. Aksi şekilde hareket edenler şiddetli cezalara çarptırılacaklardı. Osmanlı Bayrağı altında İslâmlık uğrunda döğüşmüş olan meşhur muhriplerin ardaları, en sonunda asayiş bozucu bir unsur, İslâmlık düşmanı, kollarına dağlattıkları haçlarla dolaşan gizli Hristiyanlar ve Yunan parasiyle satın alınmış casuslar olarak ortadan kaldırılmışlardı ¹¹⁴⁰. Yeniçerilerin yerine Muhammed'in muzaffer askerleri" "Asakîr-i Mansure-i Muhammediye" kaim oldu. Bütün minarelerden müezzinler, buna dair fermanın camilerde alenen okuna-cağını ilân ettiler. Devlet için hayırlı olan bu olayı tasvir eden bir zat, "yapılan işi herkes övüyordu" demektedir. Soysuz! aşmış süvari sınıfı olan Sipahi Ocağı da lâğvolundu. Tehlikeli bir hâl almış olan hamallar ve tulumbacılar teşkilâtlarında da değişiklikler yapıldı. Uzun zaman dan beri Yeniçeri kıtalarıyla kardeşçe yaşamakta olan Hacı Bektaş tarikatlerine mensup dervişler de, İstanbul'dan ve bütün

¹¹³⁸ Bak Mac-Farlane H, S. 149 vd.

¹¹³⁹ Bak aynı zamanda Rosen, Oschichte der Türkei, 1826-1856, Leipaff 18 - «*. I. S- « v<*-.

¹¹⁴⁰ Kars. Andr«ossy, ek.

tekkelerinden kovuldular. Yeniçerilerin uğradıkları akıbetten teessür duyduklarını açıktan açığa söylemekten çe-kinmiyen sivil ve askerlere karşı şiddetli tedbirler alındı. Bütün bunlarla İslâhat eseri kuvvetlendirilmiş oluyordu ¹¹⁴¹.

Sultan Mahmut, kendi tebaasına şöyle bir hitabede bulundu: "Muhammed'in ümmeti!, Ulema, asker, tek bir aile ocağına mensup olduğunuzu hatırlayın ve birbirinizin kardeşi olduğunuzu bilin. Yüksek mevkide olanlar, ötekilerine müşfik ve merhametli olmalıdırlar. Aşağı tabakadan sayılanlar, yükseklere saygı göstermelidirler. Tanrı sözünü tekrar yürürlüğe koymak ve Peygamberler içinde en büyüğü olan Muhammed'in dinini geliştirmek için hep beraber çalışılmalıdır. Bu uğurda yapılacak birleşme yüzyıllarca devam etmelidir". Adaletini göstermek ve kendisine yapılan bütün yardımlardan dolayı teşekkürlerini bildirmek için Sultan Mahmut, an'-anevî bir hakkından vazgeçtiğini resmen ilân etti. Bu hak, Padişahın vazife başında Ölen "bende" lerinin ve başka zengin tebaasının bıraktıkları serveti hazineye maletmek hakkı idi. Bu amaçla toplanan Divana iştirak eden devlet adamlarından birine, hiç de mûtağı olmadığı dostça bir eda ile, "siz çok ihtiyarladınız" diye hitap etti ¹¹⁴². Yeni İstanbul'da Padişah, batı usullerine göre hareket eden memurları ortasında bir Avrupalı imiş gibi görünüyordu. Daha aynı ayda, yani hazıranda Sultan Mahmut, yeni askerlerini şahsan teftiş etti. Bu sırada Padişah, Mısır'dan getirilmiş bir at üzerinde idi ve etrafı gene at üstünde olarak yüksek şahsiyetler tarafından çevrilmişti. "Padişahı görünce halk, sevinç gösterileri yapıyor" ve Batı örneğine göre tâlim ve terbiye görmüş savaşıçlıların takım atışları karşısında hayranlık duyuyordu. ¹¹⁴³

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

¹¹⁴¹ Von Sax, S. 216 - 217. Dervişlerin üç reisi idam olundu.

¹¹⁴² Assaf Efendi, bölüm XII. Kars. Engelhardt, La Turquie et le Tanzimat, ou histoire des relormes dans l'Empire ottoman depuis 1826 jusqu'à nos jours, I. Paria 1882, S. 7 vd.

¹¹⁴³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/240-320

Yunan Ayaklanmasının Sonuçları: Yeniçerilerin Ortadan Kaldırılmasından Rusya ile Barış Antlaşması Yapılmasına Kadar	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Mısır Meselesi. Suriye'nin ele geçirilmesi ve Osmanlı Hanedanının bekası uğrunda Mehmet AH Paşa ile ilk savaş.	
ÜÇÜNCÜ KİTAP	
Hristiyan Milliyetlerin Osmanlı Devletinden Ayrılmaları	
BİRİNCİ BÖLÜM	
Boğazlar Antlaşmasının yapılmasından Kırım Harbine kadar Rus entrikaları (1841 - 1853)	
İKİNCİ BÖLÜM	
"Tanzimat" ın Yarattığı Yeni Türkiye'nin Kırım Harbinden Önceki İç Durumu	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Kırım Harbi ve Sonuçları (1853 — 1856)	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Kumanya Birliği uğrunda mücadele ve Memleketeyn Prenslüklerinin Osmanlı Devletinden koparılması (1856 — 1862)	
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Fransız Örneğine Göre Avrupai Bir Türk Devletinin Kurulması İçin Girişilen Teşebbüsler. Engeller: Müslümanlarla Hristiyanlar Arasındaki Dini Tezatlar: Hristiyan Kavimlerin Uyanması: Malî Sıkıntı Ve Batılıların Ekonomi Bakımından Tedrici Olarak Memlekete Sokulmaları.	
ALTINCI BÖLÜM	
1877 - 1878 Osmanlı — Rus Tarbi ve Sonuçları	
YEDİNCİ BÖLÜM	
Berlin Antlaşmasından Sonra Abdülhamid'in Türkiyesi	
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Devrim. Yeni Zamanlar ve Eski Görenekler	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yunan Ayaklanmasının Sonuçları: Yeniçerilerin Ortadan Kaldırılmasından Rusya ile Barış Antlaşması Yapılmasına Kadar

Eskimiş ve tamamiyle faydasız bir hale gelmiş olan Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılması, birinci muharip düşman olan Yunan âsilerine karşı Devletin müdafaası bakımından şimdilik müessir bir tedbir olarak görünmüyordu. Sayıları azalmış ve sırf kendi vasıtalarına kalmış olan Rum âsilerine karşı girilen muharebenin sevk ve idaresi, sürekli olarak, İbrahim Paşaya tevdi olunmuştu, İbrahim Paşa hiçbir yardım isteginde bulunmuyordu. Missolonghi'nin alınmasından sonra gerek Mehmet Ali Paşanın donanması ve gerekse Padişahın filosu, memleketlerine dönmüşlerdi. Fakat İbrahim Paşanın kendisi, Mora'ya döner dönmez hemen yeni hareketler için hazırlıklara başlamıştı. Bu hareketlerin amacı Mainerot'lara boyun eğdirmektir. Bir yandan da Padişahın kuvvetleri, Atina üzerine yürüyorlardı. Kalavrita da Patras garnizonu tarafından ateşe verildi. Fakat İbrahim Paşanın kuvvetleri, Maina dağlarında fazla bir başarı gösteremiyorlardı. Bu arada Kolokotronis, Nauplion'da küçük bir Yunan ordusu vücutte getirmişti. Mısır kıtaları, ağustos ayında o yüksek dağların ahalisine karşı ikinci bir hareket yaptılar. Fakat bu defa da onlara boyun eğdirilmenin imkânsız bulunduğu anlaşıldı. Atina daha ağustos ayında zaptolundu ve içindeki Rumlarla Fabvier'nin komutasındaki Hellen muhipleri Akro-polis'e kapatıldılar¹¹⁴⁴. Fakat burada da Eleusis yakınlarında, Karaiskakis'in komutasında olmak üzere küçük bir Yunan ordusu toplanmıştı¹¹⁴⁵. Bununla beraber 1827 yılı başlarında kuzeyin bu son hürriyet mücahitleri de yenildiler ve geri atıldılar.

Rumlar, korsan olarak¹¹⁴⁶ bundan sonra da bir takım söylenmeğe değer başarılar elde etmeğe muvaffak oluyorlardı. Fakat başka taraflarda tamamiyle bastırılmış bulunuyorlardı. Buna rağmen Babiâli, iç savaş yüzünden yapılması gerekmiş olan bu kadar büyük fedakârlıklardan sonra ve İstanbul halkına, hattâ yeni orduya hâlâ tam mânasiyle itimat edilemediğinden, haziran ayında Rus isteklerinin tamamiyle yerine

¹¹⁴⁴ Trikupis, IV, S. 1 vd., hususiyle S. 69 - 70.

¹¹⁴⁵ Aynı eser, S. 88 vd.

¹¹⁴⁶ Prokesch - Osten, IV, S. 263 teki Fransız Amirali de Rigny'nin ifadesi: "infâmes de"pre"ditions auxquelles se livraient les insulaires grecs".

getirilmesine karşı mukavemet gösterecek bir durumda değildi ¹¹⁴⁷. Bunun neticesi olarak daha haziran ayı içinde Seyy d Mehmet Hadi ile Molla Seyyid İbrahim izzet Efendiler, Ruslarla yapılacak müzakereler için murahhas tâyin olundular. Eski ve tecrübeli diplomat Canip Efendi, bir kaç ay önce ölmüş bulunuyordu. Bu konferans, Osmanlı toprakları içinde değil, fakat Rusların yeni fethettikleri Besarab-ya topraklarında, yani eskiden Cenevizlilere, Şimdi de Buğdan'a ait olan D nyester ağzındaki Akkerman'da yapılacaktı. Rus murahhasları Becarabya komiseri Kont Voronzof ile Ri-beaupierre idiler. Müzakerelere 1 temmuzda başlanacaktı.

Anlaşıldığına göre Reis Efendi  mit ediyordu ki Rusya, ~bu vesile ile antlaşma hükümlerinde ayak diriyecek, bunlara yeni maddelerin eklenmesi teklifinde bulunmayacak ve o zamana kadar elde etmiş bulunduğu haklarının daha fazla genişletilmesini istemiyecektir . Fakat Petersburg'daki "büyük dost" ¹¹⁴⁸ antlaşmaların kendi görüşüne göre yorumlanmasını ve hükümlerinin açıklanmasını sağlamak niyetinde idi. Ribeaupierre, Memleketeyn Prensliklerinin imtiyazlarını tesbit ettirmek, yeni Tuna sınırının Strogonof plânına uygun olarak düzene konulmasını istemek ¹¹⁴⁹ ve Sırlar hakkında da Bükreş Antlaşması hükümlerinin yerine getirilmesinde ısrar etmek için talimat almıştı. Eğer müzakereler uzıyacak olursa, Babiâli'yi Memleketeyn Prensliklerini işgal etmekle tehdit edecekti . Bir kaç tahkimli yeri Padişaha iade ettirmek amacıyla Türklerin Asya cihetindeki sınırın düzeltilmesi teklifi doğrudan doğruya reddelundu ¹¹⁵⁰. Memleketeyn Prenslikleri ve Sırbistan hakkında iki ayrı antlaşma teklifi ileri sürüldü. Birincisine göre Bafci li, Rumen hospodar-larının azlinde Rusya ile antlaşmak, eğer hospodarlar istifa edecek olurlarsa bunu resmen Rusya'ya bildirmek ve Rusya'nın muvafakati alınmaksızın Memleketeyn'de yeni vergiler almamak mükellefiyetlerini üzerine alacaktı ¹¹⁵¹. İkinci ayrı antlaşma tasarısına göre ise Osmanlı hükümeti., Sırp temsilcileriyle müzakerelerde bulunarak antlaşacaktı. Bu antlaşmalar: "din ve mezhep hürriyeti; Sırp milletin reislerrinin seçilmesi; adliye ve yönetim işlerinde bağımsızlık ve

¹¹⁴⁷ Reis Efendinin 13 mayıs tarihli cevabı, aynı eser. Kars.  ar'm ifadesi: "S  la Porte n'avait point c de\ j'aurais  t  oblig  d'occuper les Principaute"s"; aynı eser, S. 269.

¹¹⁴⁸ Aym eser, S. 206 vd.

¹¹⁴⁹ Kars. aym eser, S. 206 vd.

¹¹⁵⁰ Bak: Rus teklifleri, aynı eser, S. 285 vd. Rusların, Karadeniz* germeğe mezun olmayan devletler adına konuşmak hakları ve Rus tebaasının istekleri, hem de 1806 dan beri, unutulmadı; aynı eser, S. 287.

¹¹⁵¹  teki noktalar, m tad olduğu üzere iki yıl için vergi muafiyeti, ticaret serbestliği v.s. gibi meseleleri ihtiva ediyordu. Tesbit edildiğine göre Prensler, Beşli'lerin sayısını ve bunların komutanlarının kimler olacağını tayin etmek hakkına malikti.

bunlara Osmanlı komutanlarının karışmamaları; Sırbistan'da garnizonlardan başka Müslümanların yerleşmemeleri; Sırlara, Türklere ait bulunan çiftlikleri idare etmek ve bunların gelirlerini yılda bir defa olmak üzere Ödemek, vergileri bizzat toplamak ve pasaportlarıyla serbestçe seyahat edebilmek haklarının verilmesi; okul, matbaa ve hastahaneler açabilmek hakları; ve nihayet Sırbistan'dan ayrı kalmış olan bölgelerin anavatana katılması için elverişli çarelerin aranıp bulunması gibi meseleler üzerinde yapılacaktı . Hakikatte bunlar, Memleketeyn Prensliklerinin doğrudan doğruya Rus vesayeti altına girmesi ve serbest bir Sırbistan'ın kurulması demektir..

Teklif olunan bu şartlardan, Türklerin itirazları üzerine değişmiş olanları çok Önemsizdir. Bunlar, anlaşmadan itibaren geçecek bir buçuk yıl içinde Sırp imtiyazlarının ilân olunacağı ve bir de Rusya'nın yalnız Babiâli ile dost geçinen devlet gemilerinin, o da ancak Rus ticareti ile olan ilgileri nisbe-tinde, Karadeniz'e girmelerini istiyebilmesi maddelerinden ibarettir. "Ayn anlaşma" lara gelince: Babiâli'ye, Boyar Meclisleri (Divanlar) tarafından ahalinin "genel oyu ile" (Accord general) seçilen prensleri tanımamak hakkı veriliyordu; fakat bu nokta üzerinde Rus hükûmetiyle istişarede bulunması şarttı. Rusya, 1802 hatt-ı şerifinde tesbit olunan esaslara göre Rus muvafakati alındıktan sonra vergilerin tâyini yetkisine sahip bulunan Mcmleketeyn Prensleri nezdin-de, istanbul'daki elcisi ve ancak bunun emri üzerine Yaş ve Bükreş konsolosları vasıtasıyla isteklerde bulunabilmek hak-nı haiz olacaktı. Prensler, bir defaya mahsus ve daimî olmak üzere beşlilerin sayısını tesbit edebilecekler, fakat bunların subaylarını tâyin edeniiyeceklerdi. Bu hususta 1821 deki dunun muhafaza edilecekti. Prenslerle boyarlar arasındaki münasebetler düzenli ve âdil bir şekle sokulacak ve "özel bir tüzük" Rumanya meiûleketlcrinde gerekli düzeni sağlayacak-tı. Bu tüzüğün redaksiyonu hakkında belli bir teklif yoktu. Kısaca söylemek lâzım gelirse Sırların imtiyazları olduğu gibi bırakılıyordu.

İşte 25 eylül 1826 tarihinde tanzim olunan dikkate değer siyasî belgenin kapsadığı şeyler bunlardan ibaretti. Bunu Rusya, bir damla kan akıtmaksızın, mütereddit ve parçalanmış Avrupa'ya mukabil gösterdiği sağlam irade sayesinde ve yeni hasıl olan vakıalardan ustacasma faydalanmak suretiyle elde etmeğe muvaffak olmuştu ¹¹⁵². Boş yere Pa-dişah, murahhasları tarafından kabul olunan bu şartların basılarına

¹¹⁵² Gene aynı eser, S. 290 vd.

mukavemet etmek istedi. Sonunda o da, Rusların "anlaşma" (Convention) adını vermek istedikleri bu antlaşmayı tasvip etmek zorunda kaldı ¹¹⁵³. Hakikatte Sultan Mahmut, "büyük dost" un isteklerinin çok daha tehlikeli olan başka bir alana, yani Rum ayaklanmasına uzatılmamış olmasından memnundu. "Öteki meseleler" Padişahı çok daha büyük endişelere sokardı. Gerçekten de o, üstelik Rumları âsi ve siyasi bakımdan hiç de olgunlaşmamış bir unsur olarak sayan Çar'a. bu âsiler lehine müdahale etmediğinden minnettardı. Hem de İngiliz elçisi Stratford Canning'in "Hellen Hükümeti" ile münasebette bulunduğu ve daha nisanda bu hükümetin teklifi ile Türk süzerenitesi ve İngiliz himayesi altında tamamiyle Hristiyan ahaliden mürekkep olacak ve ayaklanmış olan bütün yerleri içine alacak bir Yunanistan Devletinin teşkili tasarısı ile meşgul bulunduğu bir sıratla ¹¹⁵⁴, Çar'ın buna yanaşmamış olması, Padişahın minnettarlığını bir kat daha artırıyordu.

Fakat daha o zaman Rusya, yalnız kendi Yunan projesini Babiâli'ye vermek için değil, aynı zamanda İngiltere ve öteki müttefiklerini de yeni ve bu defa hakikaten Babiâli'yi boyun eğmiye zorhyacak bir hareket için kazanmıya hazırlanmış bulunuyordu.

4 Nisan anlaşması ile uyuşmuş olan hükümetler arasında yeniden notalar teati edildikten sonra. Ribeaupierre'in yakında İstanbul'a varması gözönünde tutularak, derhal müşterek bir teşebbüs kararlaştırıldı. Bizzat Rus elçisi, Rus - İngiliz protokolünü Reis Efendiye verecek ve aynı zamanda, Babiâli mükazelerlere girişmeği reddettiği takdirde, in-giliz elçisi ile birlikte Türk başkentini terketmek tehdidinde bulunacaktı. Rus elçisi, sırası gelince daha ileri gidecek ve "Yunan İstiklâlini" telkin edecekti ¹¹⁵⁵. Daha 8 aralıkta Fransa, bu harekete iştirak edeceğini bildirdi. Hatta 4 nisan sözleşmesini, bunu yapmış olan beş devlet arasında bir antlaşma haline getirmeği bile teklif etti . Hususiyle Prusya, Hristiyan bir milleti mahvolmaktan kurtarmak için yapılacak "şerefli" bir teşebbüse iştirak edebilmek fırsatını bulduğundan çok memnundu ¹¹⁵⁶. Avusturya'ya gelince, Metternich, ne yapmak istediğini yalnız kendinin gayet iyi bildiği kanaatında idi ¹¹⁵⁷; Aslında o. Padişahı Rumlara karşı uysal bir siyaset (Pacification octroyee)

¹¹⁵³ Murahhasların İstanbul'a gelişleri hakkında, bak: "Acte fi fragmente" II, S. 719. Kars. Hurmuzaki X, aynı tarih, "Studii si doku-mente" XXX, S. 36 vd.

¹¹⁵⁴ 29 nisan tarihli muhtıra; aynı eser, S. 299 vd.

¹¹⁵⁵ Aynı eser, S. 310.

¹¹⁵⁶ 4 ocak 1827 tarihli cevap; aynı eser, S. 321 vd.

¹¹⁵⁷ "Nous seuls savons bien dâcidedement ce que nous voulons"; aynı eser S. 331.

takip etmeğe sevketmeği arzu ediyordu. Böyle bir siyaset, Padişahın Rusya'ya karşı durumunu daha aşağı bir mertebeye düşürme-yecekti . Bununla beraber Metternich, Rumlara Mora'-da bir prenslik bile vermek taraftan değildi ¹¹⁵⁸. Her vesile ile "hareket serbestisini" tekrarlamasına rağmen, Avustur-yanın istanbul elçisi von Ottenfels'e. mümkün olduğu kadar meslekdaşlarının faaliyetlerine iştirak etmek, fakat bunu yaparken "lüzumundan fazla ileri gitmemek" ve istanbul'da eski dostları ötekiler gibi tehditlerle incitmemek için emirler veriyordu ¹¹⁵⁹. Böylece Çar, Viyana hükümetinin esas noktalar üzerinde kendisiyle mutabık olduğu kanaatine varabil-mişti . Fakat aynı zamanda Rus hükümdarı, müttefiklerinden, Babiâli teklifleri red veya bunları kabulde tereddüt gösterecek olursa, daha başka enerjik vasıtaların ¹¹⁶⁰ kullanılmasını da istedi: Türk ve Mısır donanmalarının gelmelerine engel olmak için müttefik devletlerin Akdeniz filoları birleşeceklerdi ve denizde daha başka tedbirler ¹¹⁶¹ alınacaktı. İcap ederse daha da ileri gidilecekti . Tabîi bu bir harp demekti: Fakat zayıf bir düşman olan Babiâli, "silâhlarımızın (müttefiklerin) parlaklığı" karşısında böyle bir harbe girişmekten büyük bir ihtimalle kaçınacaktı. Rusya, ancak bu şartlar kabul olunduğu takdirde Yunanistan'a barış ve asayişin iadesi için öteki dört devletle resmen bir ittifak aktecekti ¹¹⁶².

Daha 1827 yılının ocak ayında İngiltere'nin istanbul elçisi Stratford Canning, vergi verir bir Yunan Devletinin teşkili esasını kabule Babiâliyi zorlamak için aracılık etmekte ilk adımı attı. Reis Efendinin cevabı gayet sarîh idi. Padişah, eski görüşünde ısrar ediyordu. Buna göre Sultan Mahmut ilâhi kanun ile, fetih hakkı ve bütün devletlerin resmen tanımaları ile, şimdi ayaklanmış olan vilâyetlerin hükümdarı idi ve kendisi ile âsi tebaası arasına girmek hakkını hiç bir zaman yabancı bir hükümete vermiyecekti ¹¹⁶³. Bu cevap, Ribeaupierre'in istanbul'a gelişinden önce Babiâli'ye bir mükellefiyet yükliyebileceğini ümit ederek Övünen ingiliz elçisi için ağır bir darbe teşkil ediyordu. Bununla beraber Stratford Canning, aynı zamanda Yunanlıların şartlarını ihtiva eden etraflı bir nota, gerçek anlamda bir muhtıra ile Sultan

¹¹⁵⁸ Aynı eser, S. 299.

¹¹⁵⁹ Kars. aynı eser, S. 310, 311, 319 - 320

¹¹⁶⁰ Çar, Babiâli'ye Yunanlıların bağımsızlığını tanımadıkça, onlarla siyasi münasebetlere girişmesini tercih ediyordu; aynı eser, S. 17.

¹¹⁶¹ "Re'untion des escadres et mesures navales"; aynı eser, S. 9.

¹¹⁶² Aynı eser, S. 16 vd.

¹¹⁶³ "Sa Hauteesse, Ôtant, par la loi divine, par le droit de con-quete et par la reconnaissance solonelle de toutes les Puissances, le Souverain legitime des provinces actuellement en Ôtat d'insurrection, Elle ne reconnattra jamais à aucune Cour Ôtrangere le droit de s'immtre-*< cer entre Elle et Ses sujets râvoltfs"; aynı eser, S. 424.

Mahmud'u bu kararından vazgeçirmeğe sevk etmek teşebbüsünde bulundu . Fakat aynı şekilde Minciaky'nin kendisi de —ki yakında beklenen Rus elçisinin gelişinden hiç de memnun değildi— Reis Efendi'ye bütün meseleyi açmak gerektiği kanaatında idi ¹¹⁶⁴. Fransa ve hususiyle İngiltere, şimdilik çekingen davranıyorlardı ¹¹⁶⁵.

Şimdi Ribeaupierre de, Yaş ve Bükreş'de bir kiral gibi karşılandıktan ve "şükran duygularıyla dolu" prensliklerin sözcüleri tarafından söylenen güzel nutukları dinledikten

sonra, İstanbul'a vasil olmuştu. Fransız temsilcisi hemen, bir iş güderin yetkilerini aşan bir tarzda Babiâli'ye başvurdu. Çok geçmeden Reis Efendi, bu yeni vaziyetler ile Akkerman'da başka isteklerde bulunulmıyacağına dair verilmiş olan söz arasındaki tezadı anladı . Elçi, kendi hareketini izah etmek için elinden geleni yaptı. Fakat Reis E-fendi son cevap olarak, âsi reayanın lehine böyle şartları ka-bui etmektense harbi, Asya'ya sürülmeği tercih ederiz dedi ¹¹⁶⁶. Mart ortalarına doğru Prusya temsilcisi von Militz'in araya girmesi, şüphesiz ki Padişah üzerinde kuvvetli bir intiba hasıl edemedi. Ribeaupierre'in tahrik edici tavırları dolayısıyla incinen Stratford Canning de, Avusturya elçisine aracılık yaptırarak yeni Türk Reisülküttâbı Pertev Efendi ile barışmak için elinden geleni yaptı ¹¹⁶⁷ Pertev Efendi, Canib Efendi'nin fikirlerine bağlı bir devlet adamı idi.

4 nisanda Pertev Efendi, Padişah indinde 1826 protokolünün hiç bir değeri olmadığını söyledi. Çünkü ne Rusya'nın ve ne de İngiltere'nin, Padişaha ait yerler hakkında kararlar vermeğe hakları yoktu. Hatta aynı protokol yalnız bir hiçten ibaret olmakla kalmıyor, üstelik Türkiye'nin şeref ve menfaatlerine karşı bir "suikast" mahiyetini haiz bulunuyordu .

Bu arada Londra'da konferanslar yapılıyordu. İngiltere, bu müzakerelerde en üstün durumu muhafaza etmekle övünüyordu. Fakat bütün tartışmalara rağmen sonunda beş devlet arasında bir ittifak antlaşması meydana getirilmeğe muvaffak olunamadı. İstanbul'da Rus, İngiliz ve Fransız temsilcilerinin bundan sonraki baskılarından da bir netice çıkmadı. Aynı suretle Avusturya elçisinin, Mora yarımadası ile Arşipel adalarına özel bir yerel yönetim bahşetmek üzere bizzat Padişah'ın teşebbüsü ele alması yolundaki telkinleri ile de bir sonuç sağlanamadı ¹¹⁶⁸.

¹¹⁶⁴ Aynı eser, S. 26 - 27.

¹¹⁶⁵ Aynı yer. Stratford Canning'in kendi teşebbüslerini Rumlara haber verdiği mektup, bak: aynı eser, S. 33 - 34.

¹¹⁶⁶ Aynı yer.

¹¹⁶⁷ Aynı eser, S. 39 - 40.

¹¹⁶⁸ Aynı eser, S. 50. Karg. Reis Efendiye verilmek üzere Otten-fels tarafından hazırlanan not*, aynı eser, S. 67 -

Çok geçmeden Yunanistan'dan İstanbul'a haberler geldi. Bu haberlere göre ne nisanda yedi yıllık bir müddet için "Gouverneur" olarak seçilmiş bulunan Kapodistrias'ın kurduğu yeni hükümet, ne de Hellen muhibbi Cochrane ile Church'un harbin sevk ve idaresini ele almaları, fazla bir iş görebiliyordu; Atina Akropo-lis'indeki 2000 Rum, şerefli şartlarla teslim olduktan sonra, Fransa'nın Arşipel sularına göndermiş olduğu filonun komutanı da Rigny tarafından alınıp götürülmüşlerdi ¹¹⁶⁹. Aynı zamanda İbrahim Paşa, Deli Ahmet Paşa tarafından desteklenerek, Akhaia ve Messenia'da âsilere karşı önemli başarılar elde ediyordu. Trikala, Yanya, Akarnania, Lepan-to ve Negroponte vilâyetlerinin temsilcileri, kendilerinin Padişahla barışmalarına yardım etmek için İstanbul'daki Rum patriğine yalvanyorlardı . Aynı zamanda Tahir Paşanın komutasındaki Osmanlı donanması da, Navarin'e doğru yelken açmıştı. Bu eski ve bırakılmış limanda çok geçmeden Avrupa'nın siyasî seyircileri önünde ceryan edecek hadiseyi hiç kimse sezememişti ¹¹⁷⁰.

Daha 9 haziranda Sultan Mahmut, resmî bir beyanname ile kendi görüşünü ¹¹⁷¹ açıktan açığa devletlere izah etmişti: Kendisi bağımsız bir hükümdardı ve Rumlar meşru hükümdarlarına karşı âsi idiler. Avrupa devletlerinin hareketlerine esas tuttukları "hürriyet" ve "tarafsızlık" ile acı acı istihza ediyordu. "Bir avuç haydut" ¹¹⁷² ile bir Imperator elbetki anlaşmalar akdedemezdi. "Babiâli'nin cevabı, meselenin başında vermiş olduğu cevabın daima aynı kalacaktır" deniliyordu. Bu son cümle, Babiâli'nin verdiği cevabın ruhunu teşkil ediyordu ¹¹⁷³.

Daha o zaman Fransa, tekrar dünya ölçüsünde bir rol oynayabilmek hırsı ile, bütün tehdit vasıtalarıyla beraber Rus tasarısını kabul etmişti ¹¹⁷⁴ Prusya, bağımsız bir siyaset takibedebilecek durumda değildi. Serbest bir Yunan Devletin kurulmasına ve inatla görüşünde ısrar eden Babiâli'ye karşı silâhlı bir harekete sebatla mukavemet gösteren yalnız Avusturya kalıyordu. Ribeaupierre, Yunan meselesinden artık bahsetmiyeceğine dair Rusya'nın Akkerman'da üzerine aldığı veya almadığı mükellefiyet üzerinde Pertev Efendi ile tartışmalar yapıyordu ¹¹⁷⁵. Reis Efendi, Avusturya'nınki de

70.

¹¹⁶⁹ Trikupis, aynı tarih: Mendenssohn - Barholdy, S. 429 vd.¹¹⁷⁰ Aynı yer¹¹⁷¹ Aynı eser, S. 71 vd.¹¹⁷² "Une troupe de brigads".¹¹⁷³ "La reponse que la Sublime Porte a donnâ des le commence-ment sera toujours la meme"; ayn leser, S. 73.¹¹⁷⁴ Aynı eser, S. 76 vd.¹¹⁷⁵ Aynı eser, S. 93 vd.

dahil olmak üzere bütün elçiliklere karşı kaba muamelelerde bulunuyordu¹¹⁷⁶.

Londra'da 6 haziran günü dört devlet, yani İngiltere, Rusya, Fransa ve Prusya arasında bilinen esaslara göre antlaşma imzalandı. Mısır ve Türk gemilerinin dışarıya çıkmalarına engel olmak hakkındaki hüküm, Avusturyanın zaman zaman yaptığı itirazlar karşısında, tamamiyle başka bir şekil almıştı. Bu hüküm, aynı zamanda Rum gemilerine karşı da tatbik edilecekmiş gibi görünüyordu; buna göre müttefikler, "mümkün olduğu nisbette muharip tarafların birbirleriyle çarpışmalarına engel olmak" mükellefiyetini müştereken üzerlerine almışlardı¹¹⁷⁷. Fakat Türkler, buna da hiç aldırmıyorlardı. Muhakkak ki memleketin bütün siyasî unsurları, Büyük - Tercüman îshak Efendi'nin şu görüşünü benimsemiş bulunuyorlardı: "Bugünkü Müslümanlar, artık eski Müslümanlar değildirler; onlar artık adalet ve sükûnet içinde bulunuyorlar ve kendilerinin sindirilmesine müsaade edemezler"¹¹⁷⁸. Türkler, ümitsizce tedbirler almakla, tüccarları tevkif etmek ve Hristiyanları kütle halinde öldürmekle tehdit ediyorlardı . Bizzat Reis Efendi, 10 temmuzda "biz her şeyi yapmaya hazırız" dedi . Soğukkanlılıkla, "hatta toplar Saray Burnunda görülseler bile Padişahın kararını değiştiremeyecektir"¹¹⁷⁹ sözünü de ilâve etti.

16 temmuzda elçiler birinci defa ve 31 ağustosta ikinci defa on beş günlük mühlet vererek Babiâli'yi tasarıyı kabul etmeğe davet ettiler . Bir netice elde edemeyince önce kararlaştırmış oldukları gibi Mısır ile Yunanistan arasındaki irtibatı kesmek için tedbirler almağa başladılar. Devletlerin bir temsilcisi Mısır'a gitti ve Avrupa devletlerinin, İskenderiye limanında Muharrem Bey ile Fransız soyundan Tellier'in komutasında bulunan S2 parça gemiden mürekkep Mısır donanmasının dışarı çıkmasına müsaade etmi-yeceklerini Mehmet AH Paşa'ya bildirdi. Fakat bu tebliğ de geç kalınmıştı. Çünkü donanma, daha önce sözde Hydra'ya hücum etmek üzerâ Mora sahillerine yollanmış bulunuyordu. Mısır ile Mora arasındaki uzun deniz yolunda, Mısır donanmasının komutanlarına geri dönmelerini ihtar etmek için hiç bir müttefik gemisi görünmedi. Avrupa devletleri filoları komutanlarından yalnız ingiliz Amiralı Codrington, İbrahim Paşanın yakınlarında Nauplion limanında bulunuyordu. De Rigyn ise Milo

¹¹⁷⁶ Aynı eser, S. 95 - 96.

¹¹⁷⁷ "By preventing, as far as possible, ali collision between the contending parties"; aynı eser, S. 110.

¹¹⁷⁸ "Nous ne sommes plus aujourd'hui les Musulmans d'autre-fois; nous nenous laissons point effrayer"; aynı eser, S. 101 vd

¹¹⁷⁹ Aynı yer.

önlerinde idi. 19 eylülde İngiliz komutanı, şimdiden bu sularda bulunan gemilerin bundan böyle askerî hareketlere devam etmelerine müsaade edemiyecğini bildirdi. Fransız amirali de oraya gidince aynı şekilde bir beyanatta bulundu. 22 eylülde iki amiral, müşterek olarak, Na-varin Önünde İbrahim Paşaya, kendi devletleri arasında temmuz ayında imzalanmış olan antlaşmaya göre, bir kaç gün önce söylemiş olduklarını desteklemek için askerî vasıtalarla başvurmuşa yetkili olduklarını bildirdiler. "Eğer bu vesile ile bizim sancağımız üzerine tek bir mermi atılacak olursa bu, Osmanlı filosu için bir felâket olacaktır" ¹¹⁸⁰ dediler. Rumların muhasamata devam etmelerine ¹¹⁸¹ rağmen İbrahim Paşa, sükûnetle ve sözlü olarak verdiği cevapta kendisinin bağımsız bir harp komutanı olmadığını ve bundan dolayı e-fendisinden yeni talimat almak zorunda bulunduğunu bildirdi. Bununla beraber şimdilik hiç bir harekette bulunmayacağına dair şerefi üzerine söz verdi. Bunun üzerine İbrahim Paşanın işesi, ancak Avrupa devletleri gemilerinin kontrolü altında olmak üzere, temin olundu. Rusyanın düşmanca niyetlerine mukabil güya kendi devletlerinin barışı korumak emelinde olduklarını ifade eden İngiliz ve Fransız komutanları ¹¹⁸², hemen gemileri için emin bir liman aramaya koyuldular.

Fakat 1 ekim günü Patrona Bey ve bizzat İbrahim Paşanın komutalarında olmak üzere Navarin. Umanından çıkan Osmanlı - Mısır donanması, âsilere değil Türklere ait bulunan Patrasa doğru gitmek istiyormuş gibi göründü. Bununla beraber Cadrington'ın işareti üzerine donanma geri döndü. Karada da Maina'ya karşı yürümekte olan asker kıtaları durduruldu. Fakat Müslümanlar, geceleyin tekrar hareket etmeğe hazırlanır gibi görüldükleri zaman, İngilizler, üzerlerine ateş açtılar. İngiliz ve Fransız gemileri, Osmanlı donanmasının yeniden harekete geçmek teşebbüsünde bulunmaya-cağmdan emin olmak amacıyla, Navarin önüne toplandılar. Heyden'in komutasındaki Rus filosu da bunlara iltihak etti. Gayeleri, Türklere Mısırlıları denetlemek idi . Biraz önce de, orada bulunmayan İbrahim Paşaya, donanmayı İstanbul'a ve iskenderiye'ye göndermesi ve aynı zamanda, manasızca, hemen Mora'yı boşaltması emri verilmişti .

Böylece Avrupalı amiraller, gönüllerinin istediği top sesini

¹¹⁸⁰ Si done à cette occasion un seul coup de canon e"tait tire" contre nos pavillons, il deviendrait fatal aux flottes ottomanes"; aynı eser, 126. Fakat Londra'da umumi hava, bir harp çıkmasına hiç de elverişli değildi ve daha ekim ayında meselenin bana, yolu ile çözülmesi için İstanbul'a talimat gönderilmişti; aynı eser, S. 126.

¹¹⁸¹ Aynı eser, n, S. 170.

¹¹⁸² Aynı yer.

bekliyorlardı. Bu top sesi, Amiral Codrington'a İbrahim Paşayı cezalandırılmak fırsatını verecekti¹¹⁸³. Belki de Rus diplomatları ötekilerden daha iyi biliyorlardı ki, biri eski İslâm dininin kinini taşıyan ve ötekisi son zamanlarda uğradığı hakaretlerin acısını çekmekte olan karşı karşıya gelmiş iki düşman donanma arasında tek bir merminin atılmamasına engel olmak gayet güç bir şeydi. Türk - Mısır donanmasının geri çekilmesi, en büyük bir zillet olurdu. Yerinde kalması ise çok yakında bir deniz savaşının patlaması demekti. Hakikaten de 20 ekimde bir deniz muharebesi oldu ve bu savaş İslâm donanmasının yok edilmesi ile neticelendi. Uzaktan direktifler vererek bu muharebeye sebebiyet vermiş olan diplomatlar, aslında böyle bir şeyin vukuunu istememişlerdi. Fakat Clarence Dukası, Codrington'a, "fırsat düştüğü takdirde barut yakmasına" kesin olarak müsaade¹¹⁸⁴ etmiş olmakla işin nihayet bu kadar ileri götürülmesine âmil olmuştu.

O gün Navarin önünde altı İngiliz ve beş Fransız gemisi bulunmakta idi. Rus gemileri, öğleden sonra buraya varmış olan müttefiklerinin arkasından, biraz daha geç gelmişlerdi. İbrahim Paşanın donanması, üç büyük harp gemisi, dört büyük ve on dokuz daha küçük firkateyn ile bir çok çifte direkli, korvet ve yangın gemilerinden ibaret olup 1994 topa malikti. İbrahim Paşa, bir muharebeye tutuşmayı aklından bile geçirmiyordu; çünkü kendisi esasen orada yoktu. Müslüman donanması, taarruz vaziyetine geçmedi. Aksine olarak "dostça yaklaşmakta olan Avrupa'nın gemilere yer açmak amacıyla yeni bir nizama girmekle iktifa etti. Fakat bir İngiliz gemisi Türk yangın gemileri üzerine giderek uzaklaşma-lafını ihtar edince ve onları gözetlemeğe kalkışınca Türkler ateş açtılar. Hiç bir izahat beklemeden bir İngiliz ve bir de Fransız firkateyni mukabil ateşle cevap verdiler. Bunun üzerine Mısır gemilerinin ilk mermisi de atıldı ve alkışla karşılandı. Birkaç saat içinde Padişahın bütün donanması, aralarında hasta ve yaralılar da bulunan 6000 kişisi ile, merhametsizce denizin dibine gönderildi. "Zafer mükemmel" idi. Bu işe en ziyade sebebiyet veren Cadrington, müttefiklerin verdikleri kayıpların az olduğunu söyleyerek kendini teselli ediyordu; aynı zamanda "bir deniz muharebesine müncer olan tedbirlerin alınmasının, devletler arasındaki antlaşmanın sırf nazarı kalmasına meydan vermemek için zaruri görüldüğünü" de ilâve ediyordu¹¹⁸⁵.

¹¹⁸³ "J'avoue que j'al senti le dâsire de punir cea offensea"; aynı eser, S. 130.

¹¹⁸⁴ Aynı eser, II, 173, not.

¹¹⁸⁵ "La mesure dont la bataille était la conséquence, e'était absolument nécessaire pour ne pas rendre le traité"

Galipler, hiç vakit geçirmeksizin muharebe meydanından uzaklaştılar. Bunlardan yalnız bir tanesi, yani Rus Amirali Heyden, bütün gayritabii şartlardan doğmuş olan ve Rusya'nın müthiş baskısı altında Avrupa'nın almiya mecbur kaldığı sahte vaziyetine uygun gelen tüyler ürpertici faciadan tamamiyle memnun gibi görünüyordu. Rus amirali, karaya asker çıkarılarak Koron ve Modon'a taarruz edilmesini ve Mısırlıların hakikaten ve hemen Mora'dan atılmalarını tavsiye etti. Bu teklifi kabul olunmayınca kendisi Arşipel sularında yapayalnız kaldı, ingiliz Amirali Codrington, kendi vicdan azabı önünden kaçıyormuş gibi, Malta'ya gitti. Rigny ise İzmir önüne gelecek kadar soğukkanlılık gösterdi. İzmir Paşası, Fabvier'in Sakız adasına karşı yaptığı cüretli bir hücumdan (9 ekim - 8 kasım) sonra büe, olağanüstü bir hiddete kapılmış olan vahşi Anadoluluların bütün Frenkleri parçalamalarına engel olmak için gerekli olan kıyasetli enerjiyi gösterebilmişti.

24 ekimde, yani Navarin muharebesinden dört gün sonra, fakat bu haberin istanbul'a gelmesinden çok daha evvel, Sadrazam Mehmet Selim Paşa, Rumlarla mütareke yapmak kararını vermişti. Babiâli, Avrupa devletlerinin sebatları karşısında boyun eğmişti. Böylece Sadrazam, "bütün devletler içinde samimî ve hakikî dost" olan Avusturya'nın aracılığı ile, kendi haksız hareketleri yüzünden böyle bir buhranın çıkmasına sebep olup arası açık bulunan devletlerle barışmaktan başka bir şey istemiyordu. "Şimdiye kadar ne olmuşsa olmuştu. Bunlar olmamış sayılacak, eskisi gibi ve hiç bir değişiklik yapılmaksızın Babiâli ile büyük devletler arasında dostça münasebetler tekrar kurulacaktı" ¹¹⁸⁶. Müttefik devletlerin daha önceden Navarin faciası haberini almış olan istanbul'daki temsilcileri, 30 ekimde Babiâli'den, kendi donanmasına karşı yapılacak bir hareketi nasıl karşılayacağını sordukları zaman, Sadrazam hayretler içinde kaldı. Verdiği cevapta, henüz dünyaya gelmemiş olan bir çocuk hakkında hiç bir fikri olamayacağını bildirdi. 2 kasım günü Reis Efendi, elçilik tercümanlarını yanına çağırarak, Osmanlı donanması hakkında işitmiş olduğu fena haberler hakkında onlardan izahat istedi: Osmanlı Devletine tazminat verilmesini ve böyle bir cinayeti işlemek cüretinde bulunmuş olan devletlerin de-'hal Yunan meselesiyle ilgilerini kesmelerini talep etti. 3 kasımda elçiler, aynı

Illusoire"; aynı eser, V, S. 130.

¹¹⁸⁶ "Que tout ce qui a eu lieu par le passa soit regardé comme non avenu et que led liens de l'amitie et de la bonne intelligence de la Porte avec toutes les Coura soient rétablis comme par le passa et sans alttration aucune"; aynı eser, S. 125-126.

tercümanlar vasıta-siyfe, İbrahim Paşanın sözünde durmaması ve Osmanlı deniz askerlerinin kıskırtıcı hareketlerinin muharebeye sebebiyet verdiğini, hadise muhakkak ki şikâyetle şayan olmakla beraber Padişaha karşı bir harp demek olmadığım sözlü olarak bildirdiler. Gerek Sultan Mahmut ve gerekse onun nazırları okadar Öfkelenmişlerdi ki savurdıkları tehditlerde diplomasi kaidelerini tamamiyle unutuyorlardı. Diğer taraftan Stratford Canning de, Osmanlı Devletinin parçalanmasının bir zaruret haline gelmiş olduğundan hiç çekinmeden bahsedip duruyordu . Tercüman vasıtasıyla sözlü olarak verilmiş olan izahatı tekrarlayan 3 kasım tarihli nota verildiği zaman Reis Efendi, elçileri alelade ve bir cinayetle sanık hususî şahıslar olarak yanına çağırarak ve onlara affedilmeleri için ağır şartlar dikte ettirmek istedi.

Bu arada emirnameler çıkarılarak her Müslüman, kutsal savaş (cihadi mukaddes) için Padişahın ordusuna koşmaya davet olunmuş ve İstanbul Boğazı bütün gemilere kapatılmıştı. Sonra 9 kasımda Avusturya elçisine bir nota verildi. Bu notada "yakışmıyacak teklifler" den, devletlerin "mezun olmadıkları kadar hakları da bulunmayan iddialarından" ¹¹⁸⁷, "düşmanca olduğu kadar hiç iştirilmemiş bir suikast" teşkil eden Navarin hadisesinden bahsolunuyor ¹¹⁸⁸, tazminat, Yunan işinden ilgiyi kesme ve tarziye isteniyordu. Bu istekler yerine getirünciye kadar elçilerle münasebetler kesiliyordu ¹¹⁸⁹. İlk iki istek ayın 10 unda kesin olarak reddo-lundu. Hakikatte sadece boş laftan ibaret olan üçüncü isteğin ise yerine getirileceği bildirildi ¹¹⁹⁰. Elçilerin Reisülküt-tap Pertev Efendiye yapmış oldukları ziyaretlerden müsbet bir netice çıkmadı. İbrahim Paşanın Navarin muharebesi hakkındaki raporunun alınması, Tahir Paşanın Navarin'den İstanbul'a gelişi, mûtaad siyasi münasebetlerin yeniden kurulmasını daha ziyade güçleştiriyordu ¹¹⁹¹. Ayın 24 ünde her üç elçi ile de bir konuşma yapıldı; fakat bundan da hiç bir netice çıkmadı. Mora'ya iyi bir Paşa ve namuslu kocabaşılar tâyin etmek taraftarı olan Babiâli, Rumları sadece "himaye" etmek istiyordu; Rumlar doğrudan doğruya ayaklanmadan vazgeçerek itaat etmeli idiler. Yunan meselesinin bu şekilde anlaşılmasına temel teşkil eden bir atasözü şöyle di-yordu: "Ev sahibi evini başkalarından daha iyi tanır". Navarin hadisesi ile bu söz, Türklerin kalbinde çok daha kuvvetli bir yer işgal etmişti. Türklere göre Yunanistan, dinî bakımdan, o da ötedenberi olduğu gibi İstanbul Patriğinin

¹¹⁸⁷ Aynı eser, II, S. 184 - 185.

¹¹⁸⁸ "L'attentat aussi hostile qu'inouï", aynı eser, S. 132.

¹¹⁸⁹ "Suspension momentanee"; aynı eser, S. 130 - 133.

¹¹⁹⁰ Aynı eser, S. 133 - 135.

¹¹⁹¹ Aynı eser, S. 187 vd.

idaresi altında olmak şartıyla, organize edilebilirdi . Babiâli, ancak kendi görüşünün kabul edilmesinden sonra bir mütarekeye ve "âsilere karşı muhasamatın tatiline" yanaşabilirdi ¹¹⁹². Fakat Yunanistan'ın sadece vergi verir bir devlet haline getirilmesine, her ne pahasına olursa olsun, hatta elçiler İstanbul'dan çıkıp gitmek tehditlerini gerçekleştirse-ler bile, razı olamazdı. Uğranılan felâketlerin tesiriyle kararlarında daha ziyade takviye edilmiş olan Sultan Mahmut, tedahülde kalmış haraç ve tazminat borçlarının bırakılması ve bir yıl için vergiden muaf tutulması gibi tedbirlerin kâfi geleceği kanaatında idi .

Babiâli, müttefik devletlerin temsilcilerine pasaportlarını vermek istemedi; fakat onlara, tıpkı Strogonof'ın 1821 de yapmış olduğu gibi, müteselli olarak gemilere binebileceklerini bildirdi. İstanbul'dan ayrılmalarına hiç bir surette engel olunmıyacaktı. 2 aralıkta, toplanan büyük şûra, müttefik devletlerin imzalamış oldukları temmuz antlaşmasında ileri sürülen noktaları iğbirarla reddetmişti ¹¹⁹³. Bir kaç gün sonra hakikaten de elçiler İstanbul'dan çıkıp gittiler Babiâli» elçilerinin İstanbul'u bırakmış oldukları hükümetlere birer protesto göndermekle iktifa etti ¹¹⁹⁴. Sonra Padişah, 20 aralıkta topladığı bir ileri gelenler meclisinde bütün Müslümanları, Müminlerin yerine reayayı geçirmek isteyen vefasız Avrupa'ya karşı ve bilhassa Rumları ayaklanmaya kışkırtmış, çevirdiği "entrika" larla batı devletlerini Babiâli'ye karşı düşmanca hareketlere sürüklemiş olan Rusya'nın doymak bilmi-yen isteklerine karşı "din ve millî varlık uğrunda" cihada davet etti. Mora'da İbrahim Paşanın komutasında 20-30 000 kişilik bir ordu bulunmakta idi. İbrahim Paşa, Nava-rin'de mahvolan donanmanın enkazından 54 gemi yaptırmıştı ¹¹⁹⁵.

Fakat Çar, bütün oyunda kazanan yegâne adam olarak, bunların hiçbirine aldırış etmiyordu. Daha baştanberi Rusya, Memleketeyn Prensliklerini işgal etmek ve Babiâli'ye Avrupa devletlerinin muvafakatini almış olmak şartıyla, harp açmak emelinde idi. Şimdi ise Avusturya'nın düşmanca vaziyet alması ve İstanbul'dan elçisini geri çağırmamış olan Prusya'nın çekingenliği bir tarafa bırakılacak olursa, bu a-macına ulaşmıştı. Harbin ilân edileceği saati biraz geciktirmek gerekiyordu. Ancak batı devletlerinin, böyle bir adım atmanın tamamiyle haklı olduğunu kabul

¹¹⁹² Aynı eser, S. 195.

¹¹⁹³ Aynı eser, H, S. 197 vd.

¹¹⁹⁴ Aynı eser. S. 200.

¹¹⁹⁵ Aynı eser, II, S. 204.

etmelerine kadar beklemek yerinde olacaktı.

Daha 6 ocak 1828 de L Nikolay, yeni programını ortaya atmıştı. Bu program, eskicini yorumluyor ve tamamlıyordu. Padişah, Akkerman sözleşmesi hükümlerine göre Sırlar ve Rumenler için hiç bir Şey yapmamıştı; Rusyanın meşru ve tabii olan nüfuzunu tanımak istemiyordu; son zamanlarda Rus tebaası bir takım hakaretlere mâruz bırakılmıştı. Bunlardan dolayı  ar, hem de devletini yeni araziler fethederek b y tmek için hiç bir maksat g dmeksizin, müttefikler adına ordusunu Prut nehrinden geçirmeye ve, temmuz antlaşması hükümlerinin Babiâli tarafından yerine getirilmesine kadar, Memleketeyn Prensliklerine el koyma a m -raade edilmesini istiyordu. Bu arada müttefik devletlere d -secek vasife, donanmalarıyla denizi kontrol etmek, hatta filolarını Çanakkale Boğazı ve Sarayburnu önüne kadar göndermek, belki de Mora'da önemli mevkiiler zapt ve İskenderiye'ye hücum etmekten ibaretti. Şimdilik devletler, İstanbul'daki temsilcilerinin hareketlerini, Türk ba kentini bırakarak gemilere binmelerini tasvip edecekler, gelecekteki hareketleri için Londra antlaşmasını esas olarak tanıyacaklar, Mora'mn Türk kuvvetleri tarafından boşaltılması meselesi hakkında daha Şiddetli bir lisan kullanacaklar, yeni Hel-las Devletinin sınırlarının kesin bir surette tesbiti ve Karadeniz Bo azından serbestçe geçilebilmesi noktaları üzerinde ayak direyeceklerdi. Rumlara erzak ve mühimmat verilecek, onlara bir istikraz temin olunacak ve Yunanistan için Avrupa devletlerinin konsolosları hemen tâyin olunacaklardı. Osmanlı Devletini daha küçük düşürmek için Babiâli'yi, Ar i-pel adalarından birine murahaslar göndererek kendisine dikte ettirilecek olan banşı bizzat "Yunan murahasları" ile orada imzalamaya zorlamak uygun olacaktı. Eğer Babiâli iki ay içinde bunları yapmayacak ve aynı zamanda Tuna'daki Paşalardan biri vasıtasıyla gönderilecek geçici antlaşmaları sekiz gün içinde kabul etmiyecek olursa, söz Rus generallerinin olacaktı. Aynı zamanda Avusturya'nın aracılık yapması kendisine yakıştırılmadı ve g ceniklikle reddolundu ¹¹⁹⁶. Avrupa'da yaşamış olan bir diplomat, hiç bir zaman, bir belgede bundan daha kaba ve cüretli sözler kullanmış değildir.

Babiâli'nin Rus ticaretini zarara uğrattığı ve Şerefine tecavüz ettiği bahanesini  ne sürerek, Memleketeyn Prensliklerini işgal etmeğe kardır vermiş bulunan ve bu kararını Petersburg gazetelerinin birinde hiç

¹¹⁹⁶ Aynı eser, V,S. 145 vd.

çekinmeden yayın-ıyan Rusya, mart ayı içinde İngiliz müttefikini de, Asya ayanlarına çıkardığı beyanname ile haddizatında her dört devlete karşı aynı zamanda muhasamata başlamış alan Ba-bîâliye karşı savaşa iştirak etmeğe davet etti. Fakat Londra-da bu siyasî entrikaların amacı artık o derecede anlaşılmıştı ki bu yolda daha ileri gitmek teklifi doğrudan doğruya red-dolundu ¹¹⁹⁷. Lord Dudley, verdiği cevapta Rusya'nın olağanüstü harp hazırlıklarına işaret ediyordu. İngiliz diplomatı, bilhassa "zayıf ve parçalanmış" bir devlete karşı Avrupa'nın bir şeref meselesi takip edemeyeceği, Türkleri büsbütün mahvetmenin İngiliz menfaatlerine uygun olmadığı ve Büyük Britanya Hükümetinin "dar ve bencil" ¹¹⁹⁸ bir siyaset takip etmek istemediği noktaları üzerinde duruyordu.

9 martta Reis Efendi, İstanbul Patriği vasıtasıyla Rumları tekrar itaate davet ettikten sonra, Avusturya elçisinin aracılığı ile Babiâli'ye yapılan teklifleri reddetti. Bu teklif, biraz tâdil edilerek mülayimleştirilmiş olmasına rağmen, neticede Mora'nın tedricî olarak bağımsızlığını istihdaf ettiğinden, Babiâli'nin ana prensiplerine aykırı idi . Bununla beraber Avusturya temsilcisi, mütemadiyen ısrar etmesi sayesinde, gerek Akkerman sözleşmesi ve gerekse İstanbul boğazında Rus gemilerine karşı yapılan muamele hakkında Babiâli'ye Rusyayı tatmin edici izahat verdirmeğe muvaffak oldu ¹¹⁹⁹.

Fakat Çar Nikolay, daha önce Avusturya'nın Peters-burg'daki elçisi Kont Zichy'ye, selefi ile aynı fikirde olduğunu, Türkiye'ye karşı savaş açmaktan kendisini hiç bir şeyin alıkoyamayacağını ¹²⁰⁰, hatta "Osmanlı Devleti çökse" bile bundan vazgeçemeyeceğini bildirmişti : Çarın söylediğine göre her şeyden evvel Memleketeyn Prenslikleri üzerinde kendi nüfuzunu kuvvetlendirmek, Serbest bir Sırbistan yaratmak ve bilhassa "İstanbul'daki dar kanal" t-gemilerine açınak istiyordu ¹²⁰¹. Nikolay, Rumları âsi ve menfur bir millet olarak vasıflandırıyor ve bunlar için ne birşey istemek, ne de birşey elde etmek niyetinde olduğunu bildiriyordu. "Ben sadece bir Tuğgeneralim ve siyasetten, siyasî müzakerelerden hiç bir şey anlamam" diye ilâve ediyordu. ¹²⁰². Bununla beraber Yunan meselesinde öteki

¹¹⁹⁷ Aynı eser, V,S. 163 vd.

¹¹⁹⁸ "Etroite et Ggoiste"

¹¹⁹⁹ Aynı eser. S. 220 - 222.

¹²⁰⁰ Aynı eser, V,S. 204 vd.

¹²⁰¹ "Cet etroit canal de Constantinople, qui est ferma a nos vaisseaux"; aynı eser, S. 210

¹²⁰² Je ne suis q'un gñe>al de brigade qui n'entend rien & la po-litique ni aux aetes diplomatiques"; aynı eser, S. 211.

devletlerin görüşlerine katıldığını ve bunların da ayrı ayrı sebepler yüzünden meselenin kesin olarak çözümünü bir Hellen Devletinin kurulmasında gördüklerini çok iyi bildiğini de ifade etmişti .

14 nisanda Çar,"Rus adının şerefini, Rus Devletinin haysiyetini, haklarının dokunulmazlığını ve millî şerefi" ¹²⁰³ müdafaa etmek bahanesiyle, Osmanlı Devletine harp ilân etti ¹²⁰⁴. Wittgenstein'in komutası altında bulunan altıncı ve yedinci piyade kolorduları, Sculeni, Falciiu ve Vadu Mui-Isac geçit yerlerinden nehri geçerek geniş bir cephe üzerinde, sözde memleketin "imtiyazlarını korumak" vesilesiyle, Buğdan'-a girdiler. İhtiyar Buğdan Prensi Toan Sandu Sturdza, 7 mayısta göz hapsine alında ve Besarabya'ya sürüldü. Büyük Bo-yaralardan teşekkül olunan bir Divan, Rus asker! makamlarının kontrolü altında memleketin idaresini ele aldı. 12 mayısta General Geismar, Rus başkonsolosluğu makamını işgal etmekte olan Minciaky tarafından karşılanarak, Bükreş'e girdi. Birkaç gün sonra General von Roth, 40 000 kişilik bir işgal ordusunun başında olarak Bükreş'e geldi . Prens Ghica, Eflâk'ten çıkmadı, fakat yeni hükümete iştirak de etmedi ¹²⁰⁵. Kimoçenko'nun avcıları, Kalas'ı zaptettiler. t-cinde 4000 Türkün bulunduğu İbrail, hemen kuşatılmıya başlandı ¹²⁰⁶. Nihayet Craiova, Vidin'deki Türklerin tehdidi altında bulunan ahalisinin büyük sevincine olarak, Yarbay Zalotaraf in Kazakları tarafından 21 mayısta zaptohmdü ¹²⁰⁷. Bizzat Çar, Yaş'a uğramadan ve Buğdan Metropolidini kabul etmeden ¹²⁰⁸ mayıs sonlarında tbrail önüne geldi; fakat bir kaç gün sonra tekrar Besarabya'ya döndü. Büyük Duka Mikhael'e teslim olan bu kalede 278 top ganimet olarak Rusların eline geçti. . Henüz haziran ayı sona ermeden Dobruca'nın en önemli mevkileri, 2000 muhafız askeri ve 90 top ile Tulca ve İbrail'in karşısındaki Maçin'den ta Hirşo-va, Kuzgun, Köstence ve Mangalia'ya kadar bütün memleket, Rusların eline geçmiş bulunuyordu ¹²⁰⁹. tsakça geçi-^ dinden gelmiş olan üçüncü kolordunun umumî karargâhı/ Karasu köyünde idi. Artık Roht'un kuvvetleri Bükreş'ten kalkarak evvelâ Hirşova üzerine yürüdüler. Bu esnada Dob-ruca'yı da işgal edecek gibi göründülerse de neticede taarruzlarını Silistre üzerine tevcih ettiler. Fakat oldukça kalabalık

¹²⁰³ "L'honneur du nom russe, la dignité de l'Empire, l'inviolabilité de ses droits et celle de notre gloire nationale"

¹²⁰⁴ Aynı eser, S. 216 - 217. Harp ilan edildiğinin Sadrazama bildirilmesi bak: aynı eser, S. 281 vd.

¹²⁰⁵ Aynı eser. S. 447 - 448.

¹²⁰⁶ "Acte s ifragmente", U, S. 726-727

¹²⁰⁷ Aynı eser, S. 726. No. 1; Kars- Erbiceanu, İstrola, Mitropoliei. Bükreş 1888, S. 437 vd.

¹²⁰⁸ "Acte si frapnente", H, S. T28.

¹²⁰⁹ Aynı yer.

olan Türk askerleri, bu kaleyi başarı ile müdafaa ettiler ¹²¹⁰.

Asya cihetinde ise Amiral Mençikof ile Visamiral Greigh, tam kırk gün devam eden çetin bir muhasaradan sonra 23 haziranda Anapa'yı, daha sonra da Poti ve daha başka Kafkas kalelerini aldılar . Kars, cüretle girişilen şiddetli bir hücumdan sonra 23 temmuzda Pakiyeviç'in komutası altındaki Ruslann eline düştü. Ahalkalaki de gene temmuz ayı içinde aynı akibete uğradı. Köse Mehmet tarafından kahramanca müdafaa edilen Ahalcık da uzun zaman mukavemet edemedi: Ağustos başında bu eski ve meşhur kalenin burçları üstünde Rus bayrağı dalgalanıyordu. Ruslar, Ardahan'a da girdiler ¹²¹¹. Türklere gelince, harp haberini Umayısta işiden Sultan Mahmut, yeniden millete müracaat ettikten ve bütün camilerde düşmana karşı yardım istedikten sonra, Yeniçerileri ortadan kaldırmış olan Hüseyin Paşayı kuzey sınırına yolladı. Bir yandan da Anadolu'dan fanatik köylülerle dağlı Kürtler, nağralar atarak ve her Hristiyanı yere sermiye hazır bir halde İzmir üzerinden İstanbul'a akın akın geliyorlardı ¹²¹². 3 haziranda Babıâli, yayınladığı bir muhtıra ile Ruryaya karşı antlaşmalara aykırı ve haksız bir harekette bulunmamış olduğunu izah etti ¹²¹³.

Fakat batı devletleri, herhangi bir şekilde muhasamata karışmaksızın, yeni çıkan bir savaş karşısında durumlarını kesin olarak tayin edebileceklerine inanıyorlardı. Fransa,, halk efkârım tatmin etmek için, Rusya'nın Yunanistan hakkındaki tasarısını kabul etmek taraftarı idi. İngiltere ise, bilhassa Tory'lerin zaferinden sonra Lord Aberdeen'in Dışişleri Bakanlığına gelmesi üzerine, Çarın hareket tarzı ve açıktan açığa ilân ettiği iddialarından kırıngılık duymuş gibi görünüyor, yeni kurulacak Hellen Devletinin sınırlarını Korint-hos kanalının ötesine taşımak fikrine karşı mücadele ediyordu . Bu fikir ayrılıkları, ancak yeni bir konferansta birbirine yaklaştırılabilceği anlaşıldı ve haziran ortasında Londra'da bu amaçla bir konferans toplandı ¹²¹⁴.

Bu yeni müzakereler sırasında en önemli mesele, kurulacak olan yeni Hellen Devletinin şuurları meselesi, bir karara bağlanamadı. Gerçekten de "Başkan" Kapodistrias, batı devletlerinin başkentlerini ziyaret ettikten

¹²¹⁰ Aynı yer.

¹²¹¹ Tasrir. RoOTn- fi 9. 73^T9-; Juchereau d» Saint-Beny», Histoiee de l'Emple Ottoma» IV, »art» l#Mt * 7* vd»

¹²¹² Kar?! Mac-Farlane, Ü, S. 174 vd.

¹²¹³ Frokesch - Oaten, V, S. 283 vd. Kars. Moltke, Der rüasisch -türkische Feldzug* İn der Suropaeischen TÜRkel (Avrupa Türkiyesinde Rus - Türk seferi, 1828 ve 1829 tarihlerinde, İkinci basım, Berlin 1877.

¹²¹⁴ Aynı eser, S. 260 vd.

sonra, Yunanistan yarımadasının Tesalya ile beraber bütününü, Sakız, Sisam, hatta Girit adası da dahil olmak üzere bütün Ar ipel adalarını istedikten başka bunlarla iktifa etmiyerek  stelik Anadoluyu da istiyordu, ki bu takdirde Sultan Mahmut, eski Rus  ans lyesinin boyun e dirilmi  bir vasali haline gelmiş olacaktı ¹²¹⁵. Bu yeni devletin Osmanlı İmperatorlu una ba lılık ve t bilik derecesi. — İngiltere tam bir bağımsızlık verilmesi fikrinde idi hakkında da bir karara varılamadı. Bu iki mesele üzerinde, İstanbul'dan çıkıp gitmiş o  lan Avrupa devletleri elçileri ile Yunan murahhasları arasında Korfu adası üzerinde yapılacak bir görüşmede karar verilecekti. Reis Efendi bu elçilerin tekrar İstanbul'a dönmeleri için 29 mayısta dostça davette bulunmuş, fakat onlar buna icabet etmemi lerdi ¹²¹⁶. Padişah, böyle bir bulu maya temsilci g nderemiyece i için Korfu müzakereleri yalnız elçilerle Rum murahhasları arasında yapılacaktı ¹²¹⁷. Fakat Fransa, Rusya araya girer endişesiyle, İngirterenin de muvafakatini alarak, askerleri ile bir kte İbrahim Pa ayı Mora'-dan çıkarmak şerefini kendisi için istedi ve hem de aldı. İbrahim Paşa,  ubatta kendisine gönderilen önemli sayıda takviye kitaları ile kuvvetlenmi  olduğu halde, 30 000 kişi ile Osmanlı Devletinin bu vil yetini muhafaza e-diyo ve en ufak bir vesile ile Korinthos Berzahım geçerek kuzey taraflarını kan ve ateşe boyamıya, bir harabe haline  evirme e hazır bir vaziyette bekliyordu . Bu sert karar, 20 eylülde Reis Efendiye bildirildi. Bahane olarak Mısır'-h Pa anın "memleketi harabe haline çevirmiş olduğu" ve memleketi itaat altına alabilecek kudreti g steremedi i ileri sürüldü ki her iki bakımdan da bu iddia tamamiyle yanlıştır. Tabiî olarak Ar ipel adalarında İngiltere ve FransaF hatta bizzat Rusya, eskiden olduğu gibi şimdi de "tarafsız" kalıyorlardı .

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile Godrington arasında 9 ağustos günü imzalanan anla ma hiç nazarı itibara alınmaksızın ve elçilerin Korfu toplantılarından bir kaç gün sonra. General Maison'ın 8000 kişiden teşekkül eden  nc  kuvvetleri, Kalamata körfezine gittiler. Fakat 1 eylülde Modon limanına girmiş olan Mısır gemileri, şairler tarafından terennüm olunan Hellen hürriyeti için yapılacak yeni muharebelerde zaferler kazanmak hülyasına son verdiler. Çünkü bu gemiler, İbrahim Paganın kuvvetlerini bordalarına almak üzere buraya gelmişlerdi, İbrahim Paşa Mora'yı okadar

¹²¹⁵ Aynı eser, n, S. 236 vd; "Correspondance du comte Capo-distrias" a göre. I, S. 547 vd.

¹²¹⁶ Aynı eser, S. 282-283. Guilleminot'ın cevabı bak, aynı eser, S." 294 - 295. Babiâli, temmuzda Wel ngton'a da başvurdu ,aynı eser, S. 296 - 297. Weltngton'ın cevabı, aynı eser, S. 297 - 299.

¹²¹⁷ Reia Efendinin beyanatı, 11 eylül: Reis Efendi elçileri tekrar İstanbul'a davet ediyordu; aynı eser, V, 301 - 302.

zalimcesine i-dare etmişti ki tahakkümü altında bulunan ancak 600 esirden yalnız pek azı vatanlarında kalmak arzusunu göstermişlerdi. Antlaşmaya aykırı olarak Fransızlar, nadiren silâh kullanmak zorunda kalarak, kaleleri de birer birer ele geçirdiler. Türk ahali, hiç mukavemet göstermeksizin, Anadolu'ya götürülmeğe razı oldu. Fransız kıtalarının ikinci ve üçüncü kısmı da geldikten sonra İbrahim Paşa, 4 ekimde memleketten çekilip gitti. Burada o, cesur bir asker, Padişahının sadık bir kölesi ve insanlık prensiplerine sıkı bir surette bağlı bir şahsiyet sıfatıyla bir kaç yıl kalmıştı

1218

Eylül sonunda Reis Efendi, Yunanistan hakkında hemen hemen diğerlerinin siyasetini güden Avusturya elçisinin ¹²¹⁹ yeni bir izahnamesine şöyle cevap vermişti: "Haksız iş işlenmiştir ve intikam alıcı Tanrı bunun hakkında hüküm verecektir. Tanrı, figanları kendisine kadar yükselmiş olan masum bir milleti terketmiyecc-ktir. Kendi işimizi, ezeli kararlar ile imparatorlukları olduğu gibi tek tek şahısları da sevk ve idare etmekte olan Tanrının takdirine bıraktık" : Fakat nefret duyulan Huşlara karşı Sultan Mahmut, elinde olan bütün vasıtalarla kendini müdafaa edecekti. Şumla'da Hüseyin Paşa ve Varna'da Kaptan izzet Mehmet Paşa, askerlerinin başında duruyorlardı. Bizzat Sadrazam, 2 ağustosta harekete geçti ¹²²⁰. Kars ve Ahalcık kaleleri düşmüştü. Buna rağmen doğu. vilâyetlerinde bulunan asker buralardan alınarak, başarılı bir müdafaa yapmak üzere Bulgaristan'a naklolundu.

Eylül sonunda Rusların isteği üzerine Londra'da neticesiz diplomasi tartışmalarına yeniden başlandı ¹²²¹. Bu müzakerelerin biricik neticesi, Babiâli'nin Rumlarla doğrudan doğruya müzakereye girişmek üzere Arşipel adalarından birine murahhas göndermeğe davet olunması ve bir de Rusya'ya Akdenizde muhasamata girişmek için yetki verilmesinden ibaret olmuştur . Bir yandan bunlar olurken öte yandan da Sumla ve Varna etrafında muharebeler ceryane* diyordu. Şumla'ya Ruslar 23 temmuzda gelmişlerdi. Varna'da ise Rus kuvvetlerine bilhassa Çar komuta ediyordu. Amiral Greigh de buraya gelmiş bulunuyordu. 6/7 ekim gecesi bir Rus hücumu püskürtüldü. Ruslarla gizliden gizliye münasebete girilerek

¹²¹⁸ Aynı eser, H, S. 266 - 268; karşı: S. 328 vd.: Hisarların işgaline karşı Türk protestosu; karşı. Trikupis; Pellion, la Grice et les Ca-podistria pendant l'occupation française de 1828 à 1834, Paris 1855; "Souvenirs historiques de l'Épire", trad. par J. Blanchard, Paris 1890; X L. Lecour, E*ursion en Grèce, 1832 - 1833, Paris, 1834.

¹²¹⁹ Profcesch - Örtör. V, S. 259 - 300, 307 vd.

¹²²⁰ Aynı eser, U, S. 258 - 259.

¹²²¹ Aynı eser, S. 286 vd.

Odeaa'da bir barış kongresi toplamak teklifini yapan ¹²²² Yusuf Paşa, en sonunda şehri teslim etmek niyetinde idi. Fakat Kaptan Paşa, sonuna kadar bir savunma yapmak düşüncesinde ayak diretti. Bir kaç gıa sonra, yani 11 ekimde, kale içinde kapanan Kaptan Paşa da bu acı zarurete boyun eğmek zorunda kaldı. Kendi ve askerinin kılınçlarını bırakarak düşmana teslim etti. Kaleyi müdafaa eden 20 000 kişilik Türk ordusundan, kahramanca bir müdafaaadan sonra, sadece 6000 kişi kadarı hayatta kalmıştı. Fakat yakınlarında Ömer Bryones'in komutasında yetki ve taze bir ordu bekliyordu. Bundan başka Sadrazamın elinde oldukça küçük kuvvetler vardı; Celâleddin Pasa 20 000 kişi ile ¹²²³ istanbul'dan hareket etmişti ve artık kış da gelmişti . Hergün İstanbul'da Rus esirleri görülüyordu. Bu ise, Varna'da uğranılan bütün kayıplara rağmen, en sonunda irsî düşman olan Ruslara galebe çalınabileceğine dair halka büyük ümitler veriyordu ¹²²⁴.

Her ne olursa olsun harbin ilk yılı, Önemü bir sonuç doğurmuştu: Eski Osmanlı Imperatorluğu, siyasî"ve askerî işlerinin yeni bir düzene konulmasından sonra, yalnız mukavemet kabiliyetim değil, üstelik Sultan Mahmut'un ülkülerinin can ve gönülden benimsendiğini de isbat etmişti. Çar, bir fatih olarak istanbul önüne kadar yürümek, Padişahın son askerî mukavemetini yok etmek, Osmanlı Devletinin bundan böyle yaşayıp yaşamamasını kendi âlicenaplığına ve siyasî itidaline bağlı kalmış bir mesele haline getirmek ümidinde hayal kırıklığına uğramıştı. Bunun yerine ise daha Önce yapılmış olanlara benzer bir Rus - Türk harbi yapılmış, bu sefer de harbin değişik safhaları görülmüştü: yavaş yavaş kaleler ele geçirilebilmiş, büyük kayıplara uğranılmış, Rus inatçılığının karşısına da Osmanlıların hayatı istihkar edencesine cesareti çıkmıştı. Baharda ise düşmanın yeni ve taze kuvvetlerine karşı yürümek mecburiyetinde kalınacağı ihtimali vardı, ingiltere'de, seferin tamamiyle başarısızlıkla neticelendiği hükmüne varılıyordu ¹²²⁵. Çanakkale Boğazının ablukaya alınması teşebbüsüne karşı ingiltere ile Avusturya itiraz ederek böyle bir tedbire muvafakat edemiyecikle-rini beyan etmişlerdi. Bunun neticesinde ingiltere'nin, haris "Tuğgeneral" I. Nikolay'ın, kahramanlık işlerine sempatisi daha ziyade

¹²²² Aynı e-er. S. 830. — Türklerin Van» üzerin» Hakkında bak: Mac^arian* H a. «T: SL MajiaU Sera-ker Paam» coftu süvari olmak tter. 10 000 kSfillk bir kuvvetle tsta6uk1i« ££fcTeIti « üç sun «on» d* Nuö PmKw 20000 UaUfk Wr O«ta O* Seraskeri takip etti. Nuri Pasuu» ttrUkteri amiuia Üd tabu» Niza» aakeri vardı

¹²²³ Prokesch - Osten, V, S. 340.

¹²²⁴ "Jamais en effet on-n'a vu à Conatantinople tant de,prlson-niers et tant de trophées"; aynı eser, S. 330.

¹²²⁵ "A completement 6chu"; aynı eser, S. 367. Sene sonunda Aberdeen, Sultan Mahmut hakkında onun büyük siyasi meziyetler gösterdiğini yazıyor: "Il a indubitablement en lui-meme une fennetl de caractere et une force de volont* bien & la faauteur d'une posltion diffi-l-cife et dangereuse"; aynı eser, S. 332.

soğumuştı .

Böylece Babiâli, yalnız Rusya'ya karşı bir müdafaa harbi yapmak değil, fakat aynı zamanda Fransa'nın Mora'ya yaptığı müdahale — ki Pertev bunu rezalet diye vasıflandır-mıştı — nin basan ile sona ermesine rağmen ¹²²⁶, Yunan meselesinde kendisine kabul ettirmeğe kalkışılacak her türlü zilletli şartlara karşı da mukavemet etmek kararında idi. Babiâli'ye uysal davranmasını tavsiye eden Hollanda elçisi, "deli" ve "hain" diye vasıflandırıldı . "Hiç bir zaman, ve asla Babiâli bu meselede fedakârlıkta bulunmayacaktır". İşte Türk hükümetinin cesaretle verdiği cevap böyle idi ¹²²⁷. Her üç devletin de koruma hakkını üzerlerine almış bulundukları Mora'da ¹²²⁸ her şey vakî olabilirdi. Fakat Babiâli, yeni durumu tanımağı kesin olarak reddediyordu ¹²²⁹. Belki de Osmanlı hükümeti biliyordu ki, Navarin faciasına sebebiyet vermesi dolayısıyla pişmanlık duyan İngiltere, Fransızların Attika'da hareketlerini genişletmelerinin, Fransa tarafından tatbik ve Rusya tarafından övülen "soygun ve yağma siyasetinin" , Yunan bağımsızlığının ilân edilmesi aleyhinde, buna mukabil "dürüst ve itimat edilebilir" ¹²³⁰ bir şekilde hareket edilmesi lehinde idi. Metternich ise, Mora'da mahallî idarelerde kurulacak yeni bir düzen ile Türklerle Rumları aynı zamanda tatmin edebilmek ihtimalinin hâlâ mevcut olduğuna inanıyordu . Daha ekim ayından itibaren müttefik devletler donanmalarının doğuda artık müşterek hareketlerde bulundukları görülmez olmuştaki ¹²³¹.

Reis Efendi, kendi seleflerinde hiç görülmemiş ye alışılmamış olan sert bir eda ile "biz artık uyumıyacağız" diye bağırmıştı ¹²³². Hollanda elçisinin neticesiz kalan teşebbüsünden sonra Danimarka temsilcisi, Çarın isteğı üzerine, Babiâli'ye barış teklifinde bulunmuştu. Fakat bu tekliften de, esas itibariyle Sultan Mahmut tarafından kabul edilmesine imkân olmadığından, bir sonuç elde edilememişti .

1829 da Londra'da açılan ve vergi verir bir Yunan Devletinin sınırlan, her yıl vereceğı vergi miktarı ve idare şekli hakkında kararlar veren yeni bir konferans da Sultan Mah-mud'u hiç ilgilendirmiyordu. Bu konferansın kararlarına göre vergi verir Yunanistan Devletinin kuzey sınırın Ambrakia '

¹²²⁶ Aynı eser, S. 333.

¹²²⁷ "Jamais, au grand jamais la Porte ne cederait sur la question grecque"; aynı eser, S. 333.

¹²²⁸ Aynı eser, S. 343.

¹²²⁹ Aynı eser, S. 340.

¹²³⁰ "Honesty and good faith"; aynı eser, S. 358

¹²³¹ Aynı eser, S. 44.

¹²³² "Nous ne dormirons plus"; aynı eser, V, S, 342:

körfezinden Volo'ya kadar çekilecek bir hat olacak ve Eubö-ia, Kyklad ve yakınlardaki küçük adaları ihtiva edecekti. Bu devletin her yıl Babîâlî'ye vereceği vergi, 150 000 kuruş olacaktı. Hükümet şekli ise monarşist rejime uygun olacaktı ¹²³³. İngiliz, Fransız ve Rus hanedanlarına - bu hüküm sırf Rusya için konmuştu - mensup hiç kimse Yunan Devletinin başına geçmek üzere seçilemeyecekti ¹²³⁴. En sonunda İngiltere ve Fransa elçileri, Poros'dan döndüler ve Yunan. Devletin mukadderatı hakkında Rusyanın iştiraki olmaksızın müzakerelere başladılar. Bunlardan biri olan Gordon'-un ifadesine göre bu elçiler, çok "çiçek, meyve ve sayısız selâm" topladılar.

O vakit, yani haziranda harp yeniden şiddetlenmişti. Dalia şubat ayında, Rus filosuna mensup bir kuvvetin Sizeboiu'-yu almasından sonra, basit bir asker olan Sadrazam İzzet Paşa azlolunmuştu ¹²³⁵. Fakat bunun ardası olan Reşit Paşa da bu kaleyi almak için boş yere uğraştı. Asya tarafında Ahmet Paşa, etrafına toplanan binlerce dağlı ile, bir yıl önce Rusların eline geçmiş bulunan kaleleri geri almak için bir ta* kim hareketlere girişti ise de esaslı bir başarı gösteremedi. Aynı zamanda Sırları da ayaklandırmaya çalışmış olan ¹²³⁶ ve Rus kuvvetlerinin komutanlığına yeni geçirilen General Dibiç, mayıs ortalarında Silistre üzerine yürüdü. Gene aynı zamanda General Roth Pravadi üzerine yürüdü ise de Sadrazamın ilerleyişini durduramadı. 25 mayısta çetin bir muharebeden sonra Rus generali geri çekilmek zorunda kald ¹²³⁷.

General Dibiç, Silistre önünde fazla vakit geçirmeksizin General Roth'un kuvvetleriyle birleşti ve Sadrazama Prava-di'de bir baskın yaptı. Fakat Reşit Paşa, büyük ve hakikî bir meydan muharebesinden sonra kendisine Maraş yolunu aç-mıya ve buraya doğru çekilmiye muvaffak oldu. Kulefça geçidi yakınlarında Sadrazama tekrar taarruz olundu ve ta-mamiyle tesadüfi olarak bir cephe infilâka yüzünden ordusunda karışıklık çıktı. Osmanlı ordusu, toplarının büyük bir kısmını kaybetti ise de kendisi dağılmadı. Reşit Paşanın Rus ajanı Fonton'u iyi kabul etmesine ve Tanrı iradesiyle artık zaruri bir hale gelmiş olan barışa muvafakat etmesine ¹²³⁸ rağmen, kuvvetle tahkim edilmiş bir kale olan Silistre-yi teslim olmiya

¹²³³ Se rapprochera autant que possible des formes monarchi-ques...: chef ou prince chrétien"; aynı yer

¹²³⁴ Aynı eser, S. 4 vd. Hükümdar hanedanının sonmesi halinde yapılacak iş hakkında, karar veriltilen B&ıfıfıntii de s& söylemek Hakkı olacaktı. Aynı eser, S. 9. o

¹²³⁵ Rosen, S. 78.

¹²³⁶ Prokesch - Osten VI, S. 46.

¹²³⁷ Bosen, S. 75 - 79.

¹²³⁸ Prokesch - Osten VI, S. 68 - 69. Türk temsilcileri olarak Nastt Bey ile Nuri Efendi tayin olundular; aynı eser, S. 76 - 77.

zorlamak için gereken bütün tedbirler alındı. Haziran sonunda Türkler, çok hasara uğramış olan kaleyi bıraktılar. Asya'dan da fena haberler gelmiye başlamıştı. Burada Serasker Salih Paşa ile arkadaşı Hakkı Paşa, Soğanlık dağlarında 17 haziran günü tam bir bozguna uğramışlardı ve bizzat Hakkı Paşa, Ruslara düşen esirler arasında bulunuyordu. Daha 25 haziranda Erzurum, Poskiyeviç tarafından zaptolundu.

Sadrizam Reşit Paşa, görünüşe göre tehdit altına girmiş olan Şumla'yı müdafaa etmek için son kuvvetleri bir ara-va toplamakla meşgul bulunduğu bir sırada Rus generalleri Roth ile Rüdiger, büyük bir ordunun başında oldukları halde, 14 -17 temmuz günleri Kamçik çayı boyunca Balkan dağlarını aştılar. Kısa bir zaman sonra da bizzat Başkomutan Dibiç, Mesembria'yi zaptetmek amacıyla yeni harp sahnesine geldi. Ruslar Burgaz'a da girdiler, İbrahim ve Mehmet Paşaların taarruzları, Aydos'da bir yenilgi ile sona erdi. Aynı surette Halil Paşanın maiyetindeki kuvvetler de Yambolu'ya kaçtılar. Bu durum karşısında Sadrizam, Edirne'yi kurtarabilmek için Şumla'yı kendi bahtına terkederek Balkanları aşmak zorunda kalıyordu ¹²³⁹.

Henüz bu kesin sonuçlu meydan muharebeleri yapılmadan Babiâli, batı devletleri temsilcilerini tatmin edebilmek ümidiyle, Mora'daki reayaya genel bir af bahşeden bir ferman çıkararak onlara bildirdi. Bu fermanda Padişah, bütün âsilere, tam bir genel af ile beraber bazı imtiyazlar vermeğe de mütemayildi: Mora valisinin yanında, Padişahın iradesiyle tekrar tâyin olunacak kocabaşaların bir temsilcisi de bulunacaktı; valinin iki ajanını Babiâli kabul edecekti; haraç bir yıl için ahnmıyacaktı; istikbalde verilecek paranın toplu bir şekilde Ödeneceği de vaad olunuyordu ¹²⁴⁰. Avrupa devletlerinin temsilcileri, Babiâli'nin bu istihzah beyanatına (9 temmuz), Londra'da varılan kararları tamamiyle ifşa etmekle cevap verdiler .

Ruslar Balkanların bu tarafına geçtikleri zamanda da Padişah, asla korkmamış ve artık yapılacak bir şey kalmadığı kanaatine varmış değildi. Sultan Mahmut gayet iyi biliyordu ki İstanbul, öyle kolay kolay Rusların eline geçebilecek bir ganimet olamazdı. Diğer taraftan Doğu Anadolu'da Paskiyeviç ve Burzof'a karşı, hemen hemen bağımsız bir hayat süren derebeyleri ve Trabzon Paşası Hazinesaroğlu Osman'ın maiyetindeki Karadeniz uşakları harekete geçmişlerdi. Bayburt kalesi önünde yapılan bir

¹²³⁹ Aynı eser., S. 7D vd.

¹²⁴⁰ Prokesch - Osten, VI, S. 55 vd.. gene S. 59 vd.

muharebede Burzof telef olmuşt  ¹²⁴¹. 30 temmuzda Reis Efendi, teklif olunan şartların kabulünün, bir  sl m hükümdarı için, meşru ve bağımsız bir Padişah için tamamıyla imkânsız olduğunu  ngiliz ve Fransız elçilerine cevap olarak bildirdi ¹²⁴².

Fakat Selimiye'de Ruslar, Sadrazamla karşılaştılar. 12 ağustosta Osmanlı Devletinin elindeki son ordudan yalnız acıklı bir enkaz kalmıştı. 19 ağustosta 15 000 kişi tarafmdan müdafaa olunan Edirne teslim oldu. 20 ağustosta Kazaklar, Kırklareli, Lüleburgaz, Rodosto, Dimotoka, tpsala ve Enes'-de g r nd ler. Böylece Rus ordusunun büyük bir kısmı, Türk başkentinin önlerine kadar gelmiş bulunuyordu ¹²⁴³.  stanbul'da hemen bir müdafaa kuvveti teşkil olundu. Bizzat Padişah, Ramis Paşa'daki karargâha gitmeğe karar vermişti. Hakikaten de Sultan Mahmut, Sancağı şerifin himayesi altında 10 ağustosta törenle karargâha gitti . Hattâ Osman Paşanın komutasında olarak Edirne  zerine kuvvetler gönderilebileceği bile umuluyordu ¹²⁴⁴. Halkta Padişahtan memnun olmadığına dair hiçbir alâmet görülmüyordu. Sultan Mahmut'un böyle bir anda soğukkanlılığı ve sakinliği muhafaza etmesi, Avrupalıların da hayranlığını mucip oluyordu ¹²⁴⁵.

Bununla beraber Sadrazam, daha 6 ağustosta bir mütareke için Ruslara baş vurmıştı . Dibi , müzakere yggi olarak Burgaz veya Ankhialos'u teklif etmişti ¹²⁴⁶. Birkaç gün önce General von M ffling adında Prusya k rahn m olağanüstü bir elçisi  stanbul'a gelmişti. Bu zat, üstelik bizzat  ardan aldığı yetki ile kendim bir aracı olarak takdim etti. Daha haziran ayında aynı işle görevlendirmiş bulunan Prusya elçisi Royer, von M ffling'e yardım edecekti ¹²⁴⁷.

Babiâli, hiç olmazsa bir şeyi kurtarabileceğini hâlâ  mit ediyordu ki bu da Padişahın Mora  zerindeki hakları idi. Bunu sağhyabihnek şartıyla General Dibi 'in karargâhına murahhas göndermek temayülünü gösteriyordu ¹²⁴⁸. General von M ffling'in ve elçinin tekrar tekrar yaptıkları  srarlardan sonra Babiâli, evvelce reddetmiş olduğu Akkerman ant-laşmasının hükümlerini yerine getireceğini ve Londra kongresi kararlarını

¹²⁴¹ Rosen, S. 92

¹²⁴² Prokesch - Osten VI, S. 69 vd.

¹²⁴³ Rosen, S. 86 -87; aynı zamanda Moltke, S. 364 vd.

¹²⁴⁴ Aym yer.

¹²⁴⁵ There was something adventurous and great in the charac-ter of the Sultan, that won admiration and to take interest in his cause"; aynı eser, S. 81.

¹²⁴⁶ Aynı eser, S. 79.

¹²⁴⁷ Aynı eser, S. 79 vd., 81 -82, 83.

¹²⁴⁸ Aynı eser, S. 85.

kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi . Sultan Mahmut, tehlikenin daima daha ziyade yaklaştığını görünce, batı devletlerinin yeni tekliflerini de kabul etmiye razı oldu. Buna göre Padişah, Mora ve Kyklad'lardan teşkil o-lunacak ve kendisine vergi verecek bir Yunan Devletini tanıyordu. Bu Yunan Devleti, sadece küçük bir kara ordusu bulundurabilecekti ¹²⁴⁹. Fakat General von Müffiing de 16 ağustosta "görevinin amacına ulaşmış bulunduğunu" haber gönderdi ¹²⁵⁰

Gerçekten de Padişahın murahhasları Sadık Efendi ile Kadri Bey, Rus Başkomutanının karargâhına varmış bulunuyorlardı. Aldıkları talimata göre "müzakere konusu teşkil edecek her meselede Majeste Rus İmparatorunun itidal ve hakkaniyet duygusuna müracaat edeceklerdi" ¹²⁵¹. Er-lu-um'un düştüğü ve Seraskerin Ruslara esir olduğu haberi istanbul'a gelmiş ¹²⁵², başkent ahalişi söylenmiye başlamış, birkaç eski yeniçerinin asılması mecburiyeti hasıl olmuş ve Osman Paşanın askerleri ancak istemiyerek komutanlarının peşinden gitmişlerdi. Rumeli'den dönen Anadolu askerleri o kadar tehlikeli görülmüştü ki, bunlar hemen karşı sahile geçirilmişlerdi ¹²⁵³. Yeni ve büyük bir ihtilâl yakın imiş gibi görünüyordu; Fransız elçisi, Padişahın ve nazırlarının hayatını gayet ciddî olarak tehlikede görüyordu ¹²⁵⁴. Şimdi Sultan Mahmud'un çelik iradesi, daha kuvvetli olan mukadderatın isteği Önünde kırılıyordu. Korku veya herhangi bir şekilde heyecan eseri göstermeksizin Babiâli, ağır şartlarla bir barış yapmıya koyuldu. Rusları uysal davran-nuya sevk etmek amaciyle Midilli önünde bekliyen İngiliz donanması, İstanbul'a gitmek emrini aldı. Aynı zamanda Amiral Rosanel'in komutasındaki Fransız gemileri de muhtemel bir müdahale için hazır duruyorlardı ¹²⁵⁵. Prusya elçisi Ro-yer, mutedil şartların ileri sürülmesi lehinde çalışmak amaciyle Rus karargâhına gitti ¹²⁵⁶. Meslekdaşları Gordon ile Guilleminot, Dibiç'i alıkoymak için ellerinden geleni yaptılar (.

Fakat Çar, kendini âlicenap göstermek, "dostça düşüncelerinde

¹²⁴⁹ Aynı eser, S. 91 - 92.

¹²⁵⁰ J*al atteint le but de ma mission"; aynı eser, S. 94 vd., karş. Rosen S. 106 vd. Prusya Elçiliğinin raporlarına göre.

¹²⁵¹ "Les Efendis ant aus«t Tordre de se rendre en chsujue chose a la discrftion et â Tecpîlte de S.M. l'Empereur de Russie"; aynı eser, S. 99. Kars. S. 100 vd.

¹²⁵² Aynı eser, S. 104.

¹²⁵³ Aynı eser, S. 105.

¹²⁵⁴ "Leur existence â tous ne tient plus qu'i un fil"; aynı eser, S. 101.

¹²⁵⁵ Aynı eser, S. 102.

¹²⁵⁶ Rosen, S. 112 vd.

samimî olduğunu isbat etmek" istiyordu ¹²⁵⁷. Ordularının fethetmiş oldukları bütün yerleri geri veriyor ve Gürcistan'da, İmereti, Mengrelistan ve Guriel'de Rus hâkimiyetinin ve Ahalık'ın Rusya'ya ilhakının tanınması ile iktifa ediyordu. Babiâli'yi uzun zaman kendi iradesine tâbi bulundurmak için, 15 milyon Hollanda dükası harp tazminatı ve Rus tüccarlarının uğradıkları zararlara karşılık da bir milyon beş yüz bin dükanın ödenmesini istedi ve kabul ettirdi. Ancak bu antlaşma hükümleri tamamıyla yerine getirildikten sonra Rus askeri Osmanii topraklarından geri alındı. Memleketeyn Prenslikleri, vadi tabanının (Talveg) öte tarafında kalan Tuna Adalarını aldılar. Vergileri indirilecek ve Tuna hattını bir sıhhî kordon yani Rus subaylarının teşkil ve komuta edecekleri küçük bir ordu muhafaza edecekti. Bu memleketlerde ticaret tamamıyla serbest olacak ve Tuna üzerinde Rumen bayrağına müsaade olunacaktı. Böylece hakikatte Eflâk ve Buğdan'ı, Besa-rabya örneğine göre yeni bir Rus vilâyeti değilse bile, hiç olmazsa Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında tampon bir devlet haline getirmek için gerekli olan ilk tedbirler alınmış oluyordu ¹²⁵⁸. Sırbistan, ötedenberi istediği "altı bölge" nin verilmesi ile toprak bakımından toparlandı ve genişletildi. Babiâli, Londra kongresinin kararlarını kabul edeceğini vaad etmek zorunda bırakıldı.

İşte 14 eylülde Edirne'de yapılan ve aynı ayın 26 sında tasdik olunan antlaşmanın içindeki hükümler bunlardan ibarettir ¹²⁵⁹. Avusturya elçisi, bu Edirne Antlaşmasını, "muzaffer bir devletin zayıf bir düşmana şimdiye kadar kabul ettirmiş olduğu antlaşmalardan hepsinin en ağırını", Babiâli'nin "artık bağımsız devletler arasında sayılmadığına" bir alâmet olarak vasıflandırıyor. Üsküdar Paşası Mustafa, Rus lan Edirne'den geri atmak amaciyle, Türk kalelerinin henüz düşmemiş bulunduğu Tuna'ya geldi. Fakat bu teşebbüs de 16 ekimde Arnavut Kalesi muharebesinde bir yenilgi ile neticelendi ¹²⁶⁰.

Fakat bu kadarı da kâfi değildi. 18 ağustosta Londra konferansı, Babiâli devletlerin tekliflerini kabul etmediği zamanda, gerçi Yunan bağımsızlığını henüz tanımamıştı; fakat muhakkak ki. İstanbul'daki elçiler vasıtasıyla yaptığı tekliflerle böyle bir tedbire yol açmışlardı ¹²⁶¹. Gerçi

¹²⁵⁷ "En tmoingnangre de la since'ritâ de ses dispositions ami-

¹²⁵⁸ Gordon'ın ifadesi: "Pourraient bien etre destinees â former un Etat interme'riaire et indâpendant entre la Russie et la Turquie"; Frokesch - Osten, V, S. 231.

¹²⁵⁹ Gene aynı ye

¹²⁶⁰ Roaen, S. 120. 10 kasımda Dibiç Edirne'yi terketti.

¹²⁶¹ Aynı eser, S. 66 - 67.

Türkler, Edirne Bang Antlaşması ile, temmuz tarihli Londra konferansı kararlarını kabul etmeği taahhüt etmişlerdi; fakat 22 mart 1829 da yeniden tesbit edilerek Negroponte adasını da yeni Yunan Devleti içinde bırakan sınıra şiddetle itiraz ediyorlardı ¹²⁶². İngiltere de sınırın değiştirilmesini haksız buluyordu. Metternich ise, bu gibi şartlar altında "Osmanlı Devletinin yaşamakta devam etmesi tamamiyle şüpheli bir hale gelmiştir" diyordu ¹²⁶³.

Ancak 3 şubat 1830 da Yunan meselesi hakkında son karar verildi. Bu karar Babiâli için çok elverişsiz idi. Gerçi Yunanistan için yeni ve Aspropotamos'tan Sperkhios'a kadar uzanan daha dar bir sınır kabul olundu. Fakat Attika, Negroponte, Skyros ve Kyklad'lar, bu sınırın içine giriyor ve "Yunan Prensliğinin tamamiyle bağımsız" olduğu kabul olunuyordu. Fransız kıtaları bir yıl müddetle Yunanistan'da bulunacaklardı. Yeni Devletin Prensliğine, daha şubat ayında Leopold von Sachsen - Koburg seçildi. Fakat bu Prens, prensliğini bir def acık olsun gözleriyle görmeden mayısta istifa etti. Babiâli ise daha nisanda ¹²⁶⁴ bu zarurete boyun eğmek zorunda kalmıştı: "Acı fedakârlık yapılmıştır, artık ondan bah-setmiyelim" ¹²⁶⁵.

O zamanlar Babiâli'nin en büyük gayreti, Petersburg'da şarka mahsus bütün yaltaklanma sanatını kullanarak ve her vasıtaya başvurarak Edirne Barış Antlaşması hükümlerinin yerine getirilmesinde Çarın, "İmparator ve Padişahın" mülayim davranmasını temin etmekte temerküz etmişti. Harp tazminatının ilk taksiti verilmişti. Fakat öteki taksitleri bulmakta Türkler tamamiyle âciz olduklarını bildirdiler. Reis Efendi, bu para ile asker beslemek daha iyi olurdu diyordu. Asya tarafındaki kaleler hususunda da Babiâli, bunların Rusya'ya bırakılmasında ciddî mahzurlar görüyordu ¹²⁶⁶. Böylece Süleyman Necip ve Sadrazam Hurşit Paşanın damadı Halil Paşa, Çarı mülâyimleştirmek amacıyla Petersburg'a gittiler. Uzun müzakerelerden sonra 25 nisan 1830 tarihinde o-rada bir Türk - Rus anlaşması imzalandı. Buna göre tazminat parasının beşte biri indirilmiş oluyordu. Geri kalan

¹²⁶² Aynı eser, S. 142 vd.

¹²⁶³ "L'existence future de l'Empire Ottoman est devenize tout à fait problématique"; aynı eser, S. 181. Kars. Wellington'un ifadesi: "La Porte se trouve frappe > à mort"; haddi zatında Yunanistan, Ölüm derecesinde yarananmış olan Osmanlı Devleti yerine kaim olacaktı; aynı eser, S. 183. Kars. "la Russie a efface" l'Empire Ottoman du nombre des Puissances Indépendantes" aynı yer.

¹²⁶⁴ 8 eylül müzakerelerinde Babiâli'nin İngiliz ve Fransız elçileri yanında yapmış olduğu bir fedakârlık hakkında bak: Rdaen, S. 125.

¹²⁶⁵ "Le sacrifice douloureux est consommé"; n'en parlons pas", eğılmez Pertev Efendinin ardası olan Hamit Bey, ReisÜlkUttap sıfatıyla böyle dedi.

¹²⁶⁶ Karg. aynı eser. S. 171.

meblâğ ise her yıl bir defa olmak üzere sekiz taksitte ödenecekti. Zarara uğramış Rus tüccarlarına 500 000 dukat verildikten sonra ancak Osmanlı toprakları boşaltılacaktı. Bir 500 000 dukat da Memleketeyn'in boşaltılması için ödenecekti. Harp tazminatının tamamı verilinciye kadar Rus askerleri, Silistre'de kalacaklardı. Çar, para yerine Babiâli'den aynî olarak başka eşya atanavı da kabul ediyordu ¹²⁶⁷. 1830 yılı başlarında nihayet İstanbul'a dönmüş olan Fransız elçisi Ribeaupierre'in ve hususiyle Çann Özel murahhası Kont Or-lof'un - Türkler bu Orlof a karşı hususî bir saygı besliyorlardı - teklifleriyle harp tazminatının bir milyon kuruş daha indirilmesine karşılık olarak Sultan Mahmut, Yunanistan'ın Osmanlı imparatorluğundan tamamiyle ayrılmasına muvafakat etti ¹²⁶⁸.

Fakat daha o zaman Yunanistan'da anarşi almış yürümüştü: Kasım 1831 de, şimdilik bir Senato tarafından idare olunan Yunan Cumhuriyetinin yararlı ve değerli lideri Kapo-distrios, iki şahsî düşmanı tarafından öldürüldü. Ona bir halef bulunamadı; parti-er birbirlerine karşı pervasızca hareketlerde bulundular. Hattâ açıktan açığa bir iç harp basıya-cak kadar iş ileri götürüldü. Tekrar Londra'da toplanan üç hami devletin temsilcileri, nihayet Argos'taki hükümetin ye: gâne meşru hükümet olduğunu tanıdılar. 21 temmuz 1832 de, Livadia ile beraber Korinthos Berzahının Öte tarafında kalan bütün Akarnania'yı da kazanmış olan Yunanistan, hükümeti adına Avrupa devletleri temsilcileri ile Osmanlı ABevi leti arasında İstanbul'da bir protokol imzalandı. Buna.göre yeni Yunanistan Devleti, tazminat ve İslâm malları ve -camileri bedeli olarak 30-40 milyonluk bir meblâğı Padişaha Ödemek yükümlülüğünü üzerine alıyordu . Çok geçmeden de, daha martta, Bavyera'dan çağırılmış olan Kırıl Otto, I. Othon, otuz yıl sonra bir kaçak olarak terketmek zorunda kalacağı hür Yunanistan topraklarına büyük ümrtTçarle ayak basıyordu ¹²⁶⁹.

Fakat Otto'nun devleti ile o zamana kadar vasıtasız bir münasebet kurulmuş değildi. Babiâli, hiç de işine gelmiyen bu zarurete katlanmaktan kaçınıyordu. Yunanistan'ın İstanbul'a ödiyeceği tazminatın bir kısmını Rusya, Babiâli'nin kendisine ödiyeceği harp tazminatına mahsuben kabul etmişti, öteki kısımları takdim etmek için bir Yunan ajanı İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. Fakat Reis Efendi bir Yunan elçiliği değil, ancak bir ticaret kançlaryasını tanımak istiyordu. Bunun için de hâlâ sallantıda olan

¹²⁶⁷ Aynı eser. 3. 187 vd.; karş. S. 241 - 242.

¹²⁶⁸ Aynı eser, S. 233 vd.

¹²⁶⁹ Aynı eer, S. 319, Karş. Roan, S. İVS - 206.

meselelerin hemen hallolunmasını ve âsi Sisam adasına yapılan yardımın derhal kesilmesini şart koşuyordu. Yunanistan'ın İstanbul'da ilk diplomatik temsilcisi Zografo, ancak ağustosta Padişahın huzuruna kabul edilmek müsaadesini alabildi. Bununla beraber sınır ve bir de Yunanistan'da naturalize olmuş Yunanlı Osmanlı tebaasının durumları - ki bunlar Osmanlı Devletindeki eski durumlarını da muhafaza etmek istiyorlardı - meseleleri üzerinde anlaşmazlıklar 1836 yılına kadar ve bundan sonra da devam etti. Yunanlılara kendi işlerini düzene koyacak bir mühlet tayin etmek için tekrar bir Londra konferansının top* lanması zarureti hasıl oldu ¹²⁷⁰

Bununla beraber Babiâli, çetin Yunan meselesi henüz tamamiyle sona ermeden, Mısır'daki vasatına karşı, daha tehlikeli safhalar gösterecek olan ikinci bir mücadeleyle başlamak zorunda kalıyordu. ¹²⁷¹

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mısır Meselesi. Suriye'nin ele geçirilmesi ve Osmanlı Hanedanının bekası uğrunda Mehmet AH Paşa ile ilk savaş.

Yunanistan'da ayaklanan Rumlara karşı savaşılırken Mehmet Aii Paşa, muhakkak ki kendi askerî kuvvetlerini ve hazinesini korumadan harcayarak, Padişaha yardım etmişti. Sultan Mahmut. Mora'da kazanmış olduğu bütün başarılarını, üstelik daima mükâfatını istemiye alışkın olan Mehmet Ali Paşaya borçlu idi. Hakikaten de yeni teşkil olunan Osmanlı ordusundaki Avrupa örneğine göre mızraklı süvarilerle kırmızı fesli ve mavi ceketli Nizam askerleri, Fransız öğretmenlerinin ¹²⁷² ve Piemonte'li süvari subayı Calosso ¹²⁷³ nın bütün gayretlerine rağmen, henüz harp yapacak bir seviyeye gelmiş değillerdi. Küstah Rum korsanlarının hareketlerini durdurabilecek kudreti ancak Mısır filosu gösterebilmişti.

Fakat Mısır Valisi, devletlerin müdahalesinden sonra muhasamata iştirak edemiyordu, İngiliz Amirali Lyons, İskenderiye açıklarında dolaşıyordu. Hatta onun Rus meslek-daşı Hayden, Mısır Valisinin gemilerine karşı harekete girişerek iki tanesine el bile koymuştu . Mehmet Ali Paşa, kendine mahsus bir donanma bulundurabilmek müsaadesini, 1829 son

¹²⁷⁰ Aynı tâttf. S. 303 vd.

¹²⁷¹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/321-357

¹²⁷² Prokesch - Osten, VI.

¹²⁷³ Mac - Farlane II. S. 51.

bahamda İstanbul'a gönderdiği bir milyon Taler para ve en son model altı gemi ile ödedi ¹²⁷⁴.

Makedonya'da tütün tüccarlığından gelişerek kuvvetli, basiretli ve hiç bir şeyden yılmaz cesur bir siyaset adamı o-lan Mehmet Ali Paşanın gözleri Önünde şimdi bambaşka ve parlak bir manzara belirliyordu: Bu, Arap hükümdarlarının, Fatımî'lerin ve Hafızî'lerin mirası olan bîr Kuzey – Afrika devleti idi. Daha 1830 da Fransa, Cezayir korsanlarının faaliyetleri ile tahrik edilmiş olarak, Kral X. Charles zamanında Cezayir'lileri cezalandırmak için bir sefere başlamıştı. Amiral Duperre'nin gemileri Kont Bourmont'un komutası altındaki bir orduyu Kuzey Afrika'ya nakletti. Kont Bourmont, Staueli meydan muharebesinden ve eski bir kale olan l'Empereur'u aldıktan sonra 5 temmuzda bizzat Cezayir şehrini zaptetti. Hemen bunun arkasından Bil-dah ile Oran, Fransız komutanına boyun eğdiler ¹²⁷⁵.

Çok geçmeden Paris'te kopan Temmuz İhtilâli dolayisiyle Fransa'da Kral hanedanı değişerek Louis Philippe'in "Burjuva Kıratlığı" iktidara geçti. Bu sıralarda iç karışıklıklar o kadar fazla idi ki Afrika'nın fethine devam olunmak imkânı bulunamadı. İktidara geçen yeni rejim, mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda bu Cezayir işini kapamak temayülünü gösterdi. Yeni Fransız hükümeti, daha 1 aralık 1829 da, yâni Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilmesinden önce, Babiâli'ye başvurmuştu. Sonra da kasım 1830 da Fransa'nın İstanbul elçisi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın yardımıyla Cezayir valisini, aynı zamanda Tunus ve Trablus komşularını, "İslâmlığın yüz karasını" teşkil eden bu adamları uzaklaştırmayı ve buraların doğrudan doğruya Padişah hakimiyeti altına sokulmasını Osmanlı hükümetine tavsiye etmişti. Buna göre Osmanlı Padişahı, Cezayir'in idaresi için beş yıl müddetle oraya bir paşa tâyin edecek ve aynı zamanda, Fransız konsolosu Rousseau'yı memleketinden koğmuş olan Trablus valisi ile Tunus valisine karşı Fransız menfaatlerinin korunması için gerekli tedbirleri alacaktı ¹²⁷⁶. Fransız hükümeti Cezayir'de yalnız bir toprak şeridini kendine mal etmek niyetinde idi ¹²⁷⁷. Fakat Avusturya ile İngiltere, böyle bir teşebbüsün aleyhinde bulundular. Fransız yüzbaşı Huder, Mısır valisine bu anlamda teklifler yapmak üzere Iskenderiye'ye gitmişti. Fransa, bu teşebbüs için gerekecek para ve gemileri temin ediyordu. Lâkin İngiltere,

¹²⁷⁴ Rosen, S. 136.

¹²⁷⁵ Kars. Eduard Driault, La question d'Orient, 5. basım, Paris 1912, S. 131 vd.

¹²⁷⁶ Aynı eser, S. 251 - 254

¹²⁷⁷ Aynı yerde

buna muvafakat etmemekte ayak dirediğinden, bu entfrejşan taşan gerçekleşmemiştir¹²⁷⁸.

Fakat ikird.teklif de artık Mehmet Ali'nin adı geçmedi. Mısır valisi'ile Padişah arasındaki münasebetler, Pertev Efendinin 1830 temmuzunda resmî bir görevle iskenderiye'ye gitmesinden sonra da , gayet dostça idi. Mehmet Ali, kendisi sıkışık bir durumda bulunmasına rağmen, Padişahın hazinesine 500 bin Mısır Taleri bağışlamıştı ve bu meblağı bir milyona kadar çıkarmak fikrinde idi. Buna mükâfat olarak Mehmet Ali'ye resmen Kandiye Paşalığı verildi. Burada Avrupa usullerine göre yetişmiş Osman Nureddin adında bir subay, komutayı üzerine alacaktı (Girit adası, ertesi yılın ilk aylarında tamamiyle yatıştırılmıştı.)¹²⁷⁹. Buna karşı Mehmet Ali Paşa, İskenderiye'de inşa olunan bir korveti, değerli bir arabayı ve yirmi dört Arap atını istanbul'a göndermekle şükranlarını arzetti¹²⁸⁰.

Rusya'ya ödenmesi gereken borç için para tedarikinde büyük güçlükler çekiliyordu. Bosna ve Arnavutluk'ta kaynaşmalar devam ediyordu. Buralara yalnız Trikkala Paşası değil, fakat aynı zamanda bizzat Sadrazam da 150 top ile gitmek zorunda kalmıştı. Her ikisi de ancak aylarca burada uğraştıktan sonra¹²⁸¹ İşkodra Paşası Mustafa'yı Perle-pe'de yenmeğe ve esir etmeğe muvaffak oldular. Sisam adasında birçok entrikalar çevriliyordu. Buranın ahalisi, tekrar Osmanlı hakimiyeti altına dönmiye razı olmıyordu (15 aralık 1832 de Sisam adası, vergi verir bir Prenslik haline kalb olunarak başına Stephan Vogorides geçirildi)¹²⁸². işte bütün bu işler, Babiâli'yi o kadar işgal ediyordu ki Asya işleriyle uğrasmıya vakit bulamıyordu. Mehmet Ali Pasa, görünüşte dağılmiya ve çözülmiye başlamışa benziyen Osmanlı imparatorluğunun Asya'daki topraklarından Suriye'de asayiş iade edebileceğini ve böylece, tıpkı Girit ve 1827 ye kadar elinde kalmış olan Mora gibi, burayı da kendi nüfuzu altına alabileceğini umuyordu. Bu işte Babiâli'nin kendisine ciddi bir surette mukavemet edeceğini hiç te beklemiyordu.

Aynı zamanda S ayda, Trablusu Şam, Yafa, Gazze, Nab-lus ve Kudüs'ün de hâkimi bulunan ve Mısır sınırına kadar bu yerleri idare eden Akkâ Paşası Abdullah'ın, görünüşteki itaatli haline rağmen, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü ve bekası için son savaşta hiç bir fedakârlıkta bulunmamış

¹²⁷⁸ Cadalvene et Barrault, S. 53, not 1. .

¹²⁷⁹ Aynı eser, 3. 138.

¹²⁸⁰ Prokesch - Osten, S. 290 - 251.

¹²⁸¹ Boue, La Turquie (TEurope, H, Parts 1840, S. 154; IV, S. 378 vd, 423 vd.; Rosen, S. 13& - 139.

¹²⁸² Kars. Aynı eser, S. 127 - 128.

olduğundan, daha ziyade bir âsi sayılması, Mehmet Ali Paşanın ümitlerini arttırıyordu. Cezzar Paşanın ardası ve taklitçisi, tıpkı onun gibi zalim olup inhisarlar sayesinde zenginleşmiş ve daha 1822 yılında, yani Babiâli'nin en tehlikeli buhranlar içinde bulunduğu bir zamanda isyan bayrağını kaldırmıştı. Abdullah Paşa, Piemonte'li doktor Bosio tarafından yetiştirilmiş olan Arnavut ve Memlûklerden müteşekkil asker kıtalarıyla Padişaha karşı koyabileceğini tahmin ediyordu ¹²⁸³. Disiplinine ve itaatına çok güvendiği bu kuvvetleriyle Şam'ı da alabileceğini ve dolayısıyla Fırat üzerindeki ticareti kendine mal edebileceğini ufrtıyordu ¹²⁸⁴. Abdullah Paşa, tahrif edilmiş bir fermana da/anarak Dürzi'lerin reisi Emir Beşir ile Kudüs Paşası alanındaki anlaşmazlığa karıştığı zaman, Halep, Şam ve Adana Paşaları onun üzerine yürümek emrini aldılar. Fakat bu paşalar, dokuz ay uğraştıkları halde, Abdullah Paşayı yenmeğe muvaffak olamadılar ¹²⁸⁵. Akkâ üzerine yapılan ikinci bir hücum da başarısızlıkla sona erdi ¹²⁸⁶.

Tam bu sırada Mehmet Ali Paşa, Babiâli'ye hizmetini arz ederek âsi Akkâ Paşasını yenmek üzere harekete geçmeğe hazır olduğunu bildirdi. Fakat bu hizmetinin mükâfatı o-larak, Abdullah Paşa tarafından elde edilmeğe uğraşılan Şam Paşalığının kendisine verilmesini istiyordu. Bu şartı yüzünden teklifi reddolununca Mehmet Ali Paşa, Akkâ paşasına yardım etti. Abdullah Paşa, Mehmet Ali Paşaya tazminat verdi ve Babiâli ile barışmak için 750 000 kuruş ödedi. Fakat son zamanlarda büyük gayretler sarfederek Sanaar Dağ kalesini ele geçirmiş bulunan Abdullah Paşa, kendisine iyilik yapmış olan Mehmet Aü Paşaya borcunu Ödemeği hatırlından bile geçirmiyordu. Bundan başka Akkâ valisi, Mısır'dan kaçarak kendi topraklarına iltica eden kimseleri de kabul etmekte devam ediyordu. Bu mülteciler, kendilerine hiç bir ücret verilmeksizin köle gibi çalışmak zorunda tutularak Mı-sır'h komşunun kuvvetlenmesine yardım etmiş olan maz-lûm Fellahlardı. Aslında Abdullah Paşanın tatbik ettiği rejim ile Mehmet Ali Paşanın tatbik ettiği rejim birbirine çok benzemekte idi: Her ikisinde de mutlak bir İdare tarzı, batı örneklerine göre teşkilâtlanma, tebaayı sömürmekte aynı usul ve her ikisinde de müşterek olarak Özerklik elde etmek isteği ve bu uğurda faaliyet görülmektedir, fşte bu sebepler-dirki günün birinde bu iki komşunun boy ölçüşmek için karşılaşmaları mukadder

¹²⁸³ Caldavene et Barrault, S. 17. Gene bak: bilhassa Forbin'in Kudüs Seyahatnamesi ("Voyage dans le Levant"), Paris 181*, S. 70 vd, ve Fftsnat, S. 57 vd.

¹²⁸⁴ Aynı eser, S. 31 • 32.

¹²⁸⁵ Aynı eser, S. 32 - 33.

¹²⁸⁶ Aynı eser, aynı yer.

idi.

O sıralarda Van ve Bağdat paşaları, Babiâli'ye karşı isyan etmişlerdi. Padişahın gönderdiği elçiyi öldürmüş olan Bağdat paşasının Üzerine, komşusu Halep paşası gönderilmiş ve bunun tarafından yenilerek esir edilmişti ¹²⁸⁷. Şam'da halk ayaklanarak paşayı öldürmüştü. Sultan Mahmut, kısa bir zaman Önce Rusya'dan dönmüş bulunan Kaptan Halil Paşayı ¹²⁸⁸ Suriye sahillerine göndermeği tasarlamış, fakat Halil Paşa oralara gitmemişti. Bütün bu olaylar, Mehmet Ali Paşaya, son ve kesin darbeyi vurmak için cesaret veriyordu. 1831 ekiminde, akıllı başında, itaatli ve sadık Fel-lahlarla Araplardan teşekkül eden 9000 piyade ile 2000 süvariden ibaret Mısır ordusu, El-Ariş üzerine yürüdü. Öte yandan Mısır Valisinin evlatlığı İbrahim Paşa, daha önce Akkâ Önüne gelmek amacıyla, yedi firkateyn, altı korvet, yedi top gemisi ve üç çifte direkliden teşekkül eden donanmasına mensup bir gemiye bindi. 5000 nüfuslu Gazze ve 3000 -4000 nüfus Yafa, hemen ona teslim oldukları gibi daha sonra Kurdüs ile Fenike sahillerindeki limanlar da İbrahim Paşanın eline geçti. Kasım ayının sonunda, İbrahim Paşanın Suriye'ye gelmiş bulunan kardeşi Abbas'ın da iştiraki ile, Akkâ kalesinin muhasarasına başlandı.

Abdullah Paşa, Dürzîlere karşı kendi maiyetindeki Müslümanları yürütmek teşebbüsünde bulunmuştu. İbrahim Paşa, bu Dürzîlerle müzakerelere girişti ve kısa bir müddet sonra yalnız Emir Beşir'in oğlunu değil, aynı zamanda Emir'in kendisini de kazanmaya muvaffak oldu. Emir, Mısır karargâhına geldi. İbrahim Paşa, Kudüs'te ve kutsal Filistin topraklarının başka taraflarında Hristiyanlara tam bir din hürriyetini ve o zamana kadar alınması mûtaad olan gümrük ve ayak basma harçlarının kaldırılacağını vaad etti. Mısır'da olduğu gibi burada da Mehmet Ali'nin rejimi, hiç olmazsa yabancı unsurlar için, durumun yeni ve mesut bir şekil almasına âmil oldu.

Babiâli, hem her yıl kutsal Filistin'e yapılan dinî ziyaretleri emniyet altına almak ve hem de Devletin şüpheli görülen hayatîyetini isbat etmek amacıyla, Mehmet Ali Paşanın silâhla müdahalesine enerjik bir şekilde karşı koymak zaruretinde olduğu kanaatmda idi ¹²⁸⁹. İbrahim Paşaya, hemen geri çekilmesi için emir gönderildi. Aynı zamanda Kayseri, Konya, Sivas, Mersin,

¹²⁸⁷ Rosen, S. 139.

¹²⁸⁸ Aynı eser, S. 123.

¹²⁸⁹ Kars. Ottenfels'in ifadesi: Prokesch - Osten VI, S. 196: "II y a encore dans ce vaste corps une force d'inertie qui pourra İtti tenir Ueu de püncipe de vie si le Uen principal qui unit ses parties he"te"ro-genes, la rrtiglön mahome'tane, reste intacte".

Adana ve Lazkiye Paşalarına, kuvvetlerini bir araya toplamaları için buyruklar yollandı. Bu kuvvetler, Serasker Mehmet Paşanın, sonra da, bir müddetten beri Hüsrev Paşa tarafından takib olunan Ağa Paşanın (Hüseyin Paşanın) komutasında olmak üzere âsilere karşı yürüyeceklerdi. Trablusşam'a Osman Paşa vali yapıldı. Mekke ve Medine'de de, Mısır'a medyun Şerif azlolunarak yerine yeni bir Şerif tâyin edildi. En nihayet tevcihat töreninde de hem Mehmet Ali Paşaya ve hem de İbrahim Paşaya,, yetkilerinin müddetini uzatacak ferman şimdilik reddo-lundu.

Bunun üzerine İbrahim Paşa, daha büyük bir gayretle Akkâ'yı ele geçirmeğe uğraşıyordu. Gerçi Mısır'lılar 1832 martında şehre girmişlerdi; Fakat kale, hâlâ sebatla tutunu-yordu. Diğer taraftan yeni Trabhısu Şam paşası, Latakiye ü-zerinden, kendi vilâyetinin Mısırlılar tarafından işgal edilmiş bulunan başkenti önüne gelmişti.

İbrahim Paşa, Babiâli'nin tâyin etmiş olduğu valinin ü-zerine Önemli bir kuvvetle yürümekte tereddüt göstermedi. Osman Paşa, üstün kuvvetlerle kendi üzerine yüklenmek is-tiyen düşmaniyle çarpışmağa cesaret edemiyerek, geceleyin Türklerin büyük karargâhının bulunduğu Hama'ya kaçtı ¹²⁹⁰. Mısır orduları başkomutanı da büyük bir meydan muharebesi vermek niyetinde değildi. Böylece o, daha önce zap-tetmiş bulunduğu Homs'dan Seraa üzerine yürüdü. Serasker olan Halep Paşası, Mısırlı düşmanın kaçmakta olduğunu zannetti ve onu Osman Paşa Ue Kayseri ve Mâden Paşalarına takip ettirdi ¹²⁹¹. Fakat Mısırlılar üzerine yapılan bir hücum teşebbüsü başarısızlıkla sona erdi. Bundan sonra İbrahim Paşa ile kardeşinin komutasında bulunan Mısır'ın ana kuvvetleri, Bâlbek'de birleştiler.

"Cirmen Valisi, Anadolu Seraskeri, muhafız ve nizamiye taburları Başkomutanı, Mısır, Girit, Habeşistan ve buna tâbi memleketlerde Padişahın Vekili" unvanlarını taşıyan Hüseyin Paşa, âsi Mısır valisinden meşru devlet kuvveti adına intikam almak, Padişahın kutsal otoritesini temsil etmek ve asker! hareketler dolayısıyla ahkonmuş olan İslam hacılara Mekke ve Medine'nin yolunu açmak ¹²⁹² amacıyle, Asya topraklarına ayak basmış bulunuyordu. Bizzat Padişah, Hüseyin Paşaya ordugâha kadar refakat etmişti. Sultan Mafcmut'un kanaatine göre Mehmet Ali Paşa, yalnız küstah-casına Suriye'ye hücum etmek ve ayaklanmakla kalmamış, fakat

¹²⁹⁰ Mısır harp raporları, aynı eser, S. 453 - 455, 455 • 457.

¹²⁹¹ Mısır harp raporları, aynı eser, S. 455 - 457.

¹²⁹² İd nisanda o, İstanbul'dan ayrılmıştır; Rosen, S. 148

aynı zamanda gizlice adamlarını göndererek Üsküdar'da Mustafa Paşayı da ayaklanmaya teşvik ve tahrik etmişti . Aynı zamanda, İngiltere ve Fransa müstesna olmak üzere, Avrupa devletleri, Mehmet Ali'nin aleyhinde olduklarını bildirdiler. Rusya, İskenderiye'deki konsolosunu geri çağırdı. Avusturya ise, barışçı bir eda ile olmakla beraber enerjik bir surette Kahire'ye ikazlarda bulundu. Avrupa devletlerinden hiç biri, Babîâli'nin Mısır limanlarını abluka altına almak kararına karşı itirazda bulunmadı ¹²⁹³. Çok geçmeden Kaptan Halil Paşa da donanmasıyla harekete geçti ¹²⁹⁴.

Şimdilik İbrahim Paşa, bir güçlüğü daha bertaraf etmek zorunda idi. Lübnanlılar, Dürziler ve Maruniler, hepsi aynı zamanda yabancıların müttefiki olan Emir Beşir'e karşı cephe almışlardı. Emir'in oğullarından biri olan Halil, Hayr -el - Kamer de ayaklananların başına geçmişti . Fakat Mısır Başkomutanının enerjik bir surette müdahale etmesi, sükûnetin iadesine kâfi geldi: Suikasta dahil olmakla suçlu bulunanlar, bunların arasında Canbulat'ın torunları, Beyrut'ta kapatıldılar. Aynı şekilde Trablusu Samda' da bir Komplô keşfolundu ve boşa çıkarıldı ¹²⁹⁵. En sonunda İbrahim Paşa, 27 mayısta bizzat idare ettiği gayet çetin bir hücumdan sonra Akkâ kalesini de ele geçirmeğe muvaffak oldu. Abdullah Paşa, Mısır'lı komutana teslim oldu; şerefli bir tsfeftada kabul olundu ve hiç vakit geçirilmeden Mısır'a gönderildi ¹²⁹⁶. Mısır'lılar, Akkâ'ya sahip olmak için 4000 ölü vermişlerdi ¹²⁹⁷.

Şimdi sıra Şam'a gelmişti. Gerçekten de İbrahim Paşa, daha haziran içinde Şam üzerine yürüdü. Ali Paşa, başkenti bırakarak Homs ordugâhına sığındı. Bunun üzerine Mısırlılar ve Dürziler, başlarında Başkomutan ve Emir Beşir bulundukları halde, 18 haziranda İç-Suriye'nin en büyük ve en bayındır şehri olup o zaman 150 bin nüfuza mâlik bulunan Şam'a girdiler ¹²⁹⁸. Şam'da Yahudilerle Hristiyanlar, beraber ancak 10 000 kadar idiler. Şehrin 20 üyeden teşkil olunan idare meclisine bunların da temsilcileri alındı. Artık Hristiyanlar, hiç çekinmeden at üstünde caddelerde dolaşabiliyorlardı . Halep şehri de İbrahim Paşaya itaat etmekte hiç bir tereddüt göstermedi. Böylece bütün Suriye Mısır'lıların eline geçmiş bulunuyordu. Bununla beraber hutbelerde Padişahın adım zikretmekte devam olunuyordu.

"Nizam askerlerinin başında bir yeniçeriden başka bir şey olmiyan"

¹²⁹³ Aynı eser, S. 124. Babîâlinin elçilere verdiği nota bak: aynı eser, S. 447 vd.

¹²⁹⁴ Aynı eser, S. 127.

¹²⁹⁵ Rosen, S. 147 ye göre islam Halil, hristiyan - manini pederine karşı da bir din dâvası temsil ediyordu.

¹²⁹⁶ Aynı eser, S. 128 vd

¹²⁹⁷ Aynı yer; Mısır harp raporu, aynı eser, S. 457 vd.

¹²⁹⁸ Aynı eser, S. 155; Mısır harp raporu, aynı eser, S. 466 vd.

¹²⁹⁹ ve yaptığı müessir yardımlar sayesinde meydana getirilen askerî teşkilâttan fazla bir şey anlamıyan Hüseyin Paşa, komutası altındaki 45 000 kişilik disiplinli bir ordu ve 160 top ile İbrahim Paşanın üzerine yürümekte a-cele etmiyordu. Bu adam, İstanbul'da büyük bir nüfuz sahibi bulunan Serasker Hüsrev Paşanın damadı olup yeni kıtaların komutanlığını yapan Mehmet Paşayı kendine rakip görüyor ve ordudaki Avrupalı askerî Öğretmenlerle istihkâm subaylarını Hristiyanların casusu sayıyordu. Serdari Ekre-min Konya'da Kaybetmiş olduğu üç haftalık bir zamandan sonra Tarsus'a gelen öncüler, Akkâ'nın düşman eline geçmiş olduğu haberini aldılar. Bundan sonra da gene iki hafta boş yere Adana'da geçirildi. Hüseyin Paşa, uzun zaman İskenderun'da kaldı, öncü kuvvetleri ise Antakya'yı işgal ettiler ve mütereditte olarak Hama'ya kadar ileri hareketlerine devam ettiler.

Fakat şimdi İbrahim Paşa taarruza geçti (2 temmuz). Mısırlıların ilerlemelerini durdurmak için Mehmet Paşa, e-mir beklemeden alelacele Homs'a kadar gitti. Halep paşası onu gayet parlak bir şekilde istikbal etti. Hatta eğlence ve şenliklere, Mısırlıların geldikleri haberi alınınca hâlâ devam olunmakta idi. Mısırlıların sayısı, Nizam askerlerinden çok üstündü: 40 top ile 10 000 Osmanlı askeri, Mısır komutanının 44 top ile 16 000 kişisine karşı savaşıyordu. Mehmet Paşanın iyi yetişmemiş olan askerleri, tam bir kabiliyetsizlik gösterdiler ve daha meydan muharebesi başladığı sıralarda dağıldılar (7 temmuz). Topçular ne yapacaklarını şaşırdılar. Komutan, Mısır ordusunun taarruzunu durdurmak değil, onların sağ kanatından taarruza geçeceklerini önceden kestirmek kabiliyetini bile gösteremedi. Şahsî cesareti ise hiç bir işe yaramadı. Çok geçmeden geri çekilmek işaretini vermek zorunda bırakıldı ve bu çekiliş, Türklere 2000 ölü ile 2500 esire mal oldu ¹³⁰⁰.

Şimdi İbrahim, "düşman paşalar" in kuvvetlerine karşı bir zafer kazandığından bahsediyor ve mağlûp ettiği orduyu Padişahın ordusu olarak saymak istemiyordu ¹³⁰¹. İstihkar ederek, sayıları ne olursa olsun, "bu gibi adamlara" karşı yürümeğe daima hazır olduğunu ifade ediyordu. 10 temmuzda muzafer komutan, boşaltılmış olan Hama'ya girdi ve çok geçmeden, Suriye'nin fethini tamamlamak a-macıyla, Halep'e doğru

¹²⁹⁹ Hussein n'âtait pas autre chose que le Janissariat encore vivant, à la. tfté du Nizam"; aynı eser, S. 161.

¹³⁰⁰ Aynı eser; Mısır harp raporu, aynı eser, S. 468 vd.

¹³⁰¹ Aynı yer.

yürüyüşe geçti ¹³⁰². Gerçi Ağa Hüseyin Paşa, Mısırlılardan önce Halep'e gitmeğe muvaffak oldu. Fakat Halep ahalisi onu kabul etmek istemedi. Böylece Hüseyin Paşa, acelelikten beraberinde götüremediği 16 topu orada bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. 18 temni.uz-da İbrahim Paşa, törenle şehre girdi. Şehri temsil eden bir heyet, (Bunların içinde konsoloslar da bulunmakta idi), 75 000 nüfusun samimi selâmını arz ederek Mısırlıyı karşıladı, İbrahim Paşa, "Baratacılar" dan 80 000 kuruşluk bir istikraz koparmakla iktifa etti.

Uzunca bir müddet dinlendikten sonra Mısırlılar, Bey-lan geçidi üzerinden İskenderun Körfezine inen yol üzerinden harekete geçtiler. Hüseyin Paşa, aşılması güç olan bu yüksek geçidi müdafaa etmeğe teşebbüs etti ise de mağlûp e-dildi. Daha o zamanlar, aralarında yüksek subaylar da bulunduğu halde bir takım kimseler Osmanlı Ordusundan kaçarak başka bir İslâm ordusu olan Mısırlılara katılmağa başlamışlardı. O bölgenin sömürülmüş ve fena muamele görmüş olan ahalisi, mükemmel disiplinle hareket eden Mısır askerlerini kendisinin ve "vatanın hakiki kurtarıcısı" olarak görüyordu ¹³⁰³. Hakikî bir Müslüman, kahraman bir muharip ve mülayim bîr efendi" olan İbrahim Paşayı selâmlamak üzere Urfa'dan ve uzak Diyarbakır'dan adamlar gönderildi ¹³⁰⁴. Osmanlı ordusunun mağlûp olduğu haberinden cesaret alan Vehhabîler, Maskat ile Basra körfezindeki Abuşir limanını zaptettiler ve bizzat Basrayı tehdit etmiye başladılar ¹³⁰⁵. Sultan Mahmut'un Asyadaki hâkimiyeti, tamamiyle çöküyor-muş gibi görünüyordu. Fakat yeni orduya mensup Mansure askerleri, Mûtaad olarak sınışıyorlar ve tanınmamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. 1 ağustosta Antakya Mısırlılara teslim oldu. Çok geçmeden İskenderun da galiplerin eline geçti. Mehmet Ali Paşanın Amirali Osman Nurettin, Marmaris limanında Kaptan Paşanın gemilerini ablukaya almıştı; fakat kesin sonuçlu bir muharebeye tutuşmak cesaretini gösteremiyordu . Konya Paşası, Ali, korkarak Latakiye limanından Kıbrıs'a geçmişti.

Padişah Suriye'yi galip Mısır valisine bırakmak gibi bir zillate katlanmaya razı olmadığı takdirde, Anadolu'ya bir hücum yapılması artık beklenebilirdi. Bu vilâyeti müdafaa etmek amacıyla bizzat Sadrazam Reşit Paşa, 31 ağustosta Arnavutluk'tan çağırılarak Anadolu'ya geçmek emrini

¹³⁰² Mısır harp raporları, aynı eser, S. 471 vd.

¹³⁰³ "Nous adressons des voeux au del pour la prospérité de nos armes et le succes d'une entreprise dont le but est la de"Uvrance de nôtre malheureuse patrie", Beylan ahalisi böyle yazıyordu; aynı eser, S. 479.

¹³⁰⁴ Aynı eser, S. 202.

¹³⁰⁵ Aynı eser, S. 217.

aldı. Bu arada Emin Rauf Paşa, yeni bir ordunun toplanması i-şiyile mekguld . Seraskerliğe Silistre Paşası Mehmet tayin olundu ¹³⁰⁶; Halil Pasa kaptanlıktan çıkarılarak yerine Tahir Paşa geçirildi ve Hüseyin Paşa da Vidin Paşalığı ile Tuna taraflarına gönderildi ¹³⁰⁷.

İbrahim Paşa daha ileri giderek Adana'yı da işgal etti ¹³⁰⁸. Çok geçmeden Toroslarda bulunan bütün şehir ve kasabalar onun eline düşmüştü. Fakat İbrahim Paşa bu suretle yalnız Kuzey sınırını emniyet altına almak amacını güdüyordu. Ancak, memleketin son kuvvet kaynaklarını da zorlayarak, Mısır'dan alelacele yanma getirttiğı Fellah ve A-raplarla, çok geçmeden Sadrâzam tarafından Rumeli'den gönderilmiş Nizam, Arnavut ve Boşnaklardan teşekkül eden yeni bir Osmanlı ordusuna karşı talihim deneyecekti . Eğer Padişahın kuvvetleri karşısında ma l p olmamak istiyordu ise, son baharda, ekim ayının ortalarında taarruza geçmek zorunda idi. Böylece Konya ve Adana Paşaları, geçitlerden geri atıldılar ve İbrahim Paşa, Ereğli'de coşkun alkışlarla karşılandı ¹³⁰⁹.

Fakat büyük muharebeler, ancak aralık ayının ortalarında düşmana bırakılmış olan Konya önünde cereyan etti. Şöhret sahibi ve Gürcü soyundan olan Reşit Paşa'run komutasındaki, taze sadık Rumeli askerleri, haddizatında Mısırlıları yormak ve küçük guruplar halinde onları kıştırarak imha etmek vazifesini almışlardı ¹³¹⁰. Lâkin Sultan Mahmut, şimdye kadar katlanmak zorunda bırakıldığı zilletlerin intikamının parlak bir şekilde alınmasını istiyor ve bunda ısrar ediyordu. Bu ise, Mehmet Ali subaylarının strateji kabiliyetleri göz  n de tutulacak olursa, Padişah için yeni bir bozgun demek olacaktı. Osmanlı ordusunun büyük kısımlarının Bursa, izmit ve daha başka yerlerde geri bırakılmış bulunması, Mısırlıların işini daha da kolaylaştıracaktı. Sataliye de Süleyman Paşa ve Sivas'ta Osman Paşa, ellerindeki kuvvetleri ile Reşit Paşa küvetleri arasında bir irtibat tesis edemeksizin, bekliyorlardı. Henüz Sadrâzam gelmeden Sil htarın komutasındaki  nc  kuvvetleri, 18 aralıkta baskına u ratılarak bozuldular. Fakat birçok Arnavutlar, kendilerini kolaylıkla kuşattırarak esir düşüyorlar veya doğrudan doğruya düşman tarafına geçiyorlardı. Padişahın süvarileri, Araplann saldırıları önünde da ıldılar. Her tarafta dervişler, hakikî Müslüman olan Mısırlılara yardım etmek üzere halkı ayaklandırmak için

¹³⁰⁶ Aynı eser, S. 224 - 225

¹³⁰⁷ Aynı eser, S. 229.

¹³⁰⁸ 11 ağustosta.

¹³⁰⁹ Mısır harp raporu, aynı eser, S. 480 vd.; karş. aynı eser, S. 243 vd.

¹³¹⁰ Reşit Paşa, ordusunu 3 kasımda Anadolu'ya geçirdi; aynı eser, S. 257.

vaaz ediyorlardı ¹³¹¹. 21 aralıkta Reşit Paşa muharebeye tutuştu ve bunun neticesinde tam bir bozguna uğrayarak kendisi de esir düştü. Birkaç hafta önce bir fermanla Mehmet Ali Paşanın bütün mirası kendisine sağlanmış olan bu adam, şimdi İbrahim Paşanın elinde idi. Bir Mısır subayı "Sadrâzam siz misiniz?" diye Reşit Paşaya sordu. Reşit Paşa ise "bir an evvelisine kadar Sadrâzam ben-idim" diye cevap vetâi. Buna rağmen muharebenin neticesi, daha uzun zaman belli olmadı. Aralık ayının soğuk bir gününde 15000 Arap, Padişahın 35000 kişilik bir ordusunu yenmiş, hatta imha etmişti ¹³¹². İbrahim Paşa topçularının üstünlüğü, zaferin kazanılmasında büyük ölçüde amil olmuştu.

Şimdi muzaffer Mısır komutanı ile İstanbul arasında yalnız Trabzon Paşasının kuvvetleri ile bir de Ahmet Fevzi Paşanın askerleri bulunmakta idi. Fevzi Paşa, komutayı maiyetinden Rauf Paşaya bırakmıştı. Gerçi henüz hiç bir kayba uğramamış olan Osmanlı donanması, başkentin Önünde demirli duruyordu. Fakat Padişahın oturduğu kutsal bir yer olan İstanbul'a hücum etmek, İbrahim Paşanın aklından bile geçmezdi. Hakikaten de İbrahim Paşa, her yerde Padişaha, sadık olduğunu ileri sürüyordu. Babası Mehmet Ali Paşa ise, "kısa bir müdet önce Haül Paşanın aracılığı ile daha başta ileri sürmüş olduğu şartlar dahilinde Padişahla barışmak teşebbüsünde bulunmuştu. İbrahim Paşanın İstanbul üzerine yü-rümlyeceğini; ganimet olarak ele geçirdiği toplan iade etmesi, Sultan Mahmud'a yazdığı itizar mektubu ve serbest bırakıp da Padişah tarafından azloluncuya kadar Sadrâzam Reşit Paşayı muzaffer Mısır ordusunun başkomutanı olarak tanınması gibi vakıalar isbat etmektedir ¹³¹³. İbrahim Paşa, eski Osmanlı paytahü olan Bursa'da kışı geçirmek için Padişah'tan müsaade istedi ¹³¹⁴. Kendisi de çok iyi biliyordu ki Sultan Mahmut'tan ve rakibi Hüsrev Paşanın mağlûbiyetinden büyük bir haz duymuş olan entrikacı ihtiyar Serasker Hurşit Paşadan başka daha bir çok kimseler de, Osmanlı Devletinin bütünlüğünü muhafaza etmeğe hazır bir durumda idiler. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğü, Rusya da dahil olmak üzere bütün devletler için Avrupa'nın muvazenesi ve siyasi düzeni için en esaslı bir şart halini almıştı.

İngilizler daha Önce Mehmet Ali Paşa ile Halil Paşa arasında mektup

¹³¹¹ Aynı eser, S. 275.

¹³¹² Aynı eser, S. 295.

¹³¹³ Rosen, S. 166 - 167.

¹³¹⁴ Aynı eser, S. 169.

muhaberesini kolaylaştırmışlardı. Mehme tAli Paşa, İskenderiye'deki Fransız konsolosu Mimaout'nın aracılığı ile de barış yapmak teklifinde bulunmuştu ¹³¹⁵. Gerçi Fransız Kiralı Louis Philippe'in Türk dostu olan İstanbul elçisi Guilleminot -bu zat, Ruslar Paris'teki yeni rejim aleyhinde harp etmek niyetlerini ifşa ettikleri vakit 1830 da Türkleri Kırım ve Kafkasya vilâyetlerine saldırmak ve bu sırada Türklere yardım etihet için bir plân hazırlamıştı-, geri çağırılmış ve bir nazır Fransız parlâmentosunda nutuk verirken Türkiye'yi bir "cenaze" diye vasıflandırmıştı. Gerçi birçok Fransızlar, de Seve ve daha bazı vatandaşlarının Batı kültürü ve disiplinini ekmiş bulundukları Mısır'daki yeni İslâm Devleti hakkında hayranlık duyguları besliyorlardı. Fakat halk efkârı Doğuda barışın muhafazası lehinde olduğu gibi milletin ticarî menfaatları da bunu gerektiriyordu ¹³¹⁶. Aynı zamanda Namık Paşa, sırası gelince yardım temin etmek için Viyana, Paris ve Londra'ya gönderilmişti. Yunanistan işini bir defa sona erdirmekte o kadar çok menfaattar olan Avrupa devletleri, Padişah ile, yalnız Türkiye için değil, fakat başka devletler için de bir tehlike teşkil edecek derecede fazla büyümüş olan Mısır vaşak arasındaki kavgada Padişaha yardım etmeli idiler ¹³¹⁷. Namık Paşa, bu felâketi, Osmanlı donanmasının Navarin önünde yok edilmesini tabîî bir neticesi olarak gösterecek ¹³¹⁸ ve İngiltere'nin müessir bir şekilde müdahale etmesini bir hak, bir "tazminat" olarak istemekte bu delile dayanacaktı. Daha ayın yirmi birinde General Muravi-yef, Çarın olağanüstü bir elçisi sıfatıyla İstanbul'a geldi ve efendisinin âlicenabane himayesini Padişaha va&d etti ¹³¹⁹. Hattâ Muraviyef, bizzat Mısır'a giderek Mehmet Ali Paşamı itaat etmesi için ciddî surette ikaz etmeğe hazırı ¹³²⁰.

öyle görünüyordu ki Çar hakikaten oyunu kazanıyordu. Osmanlı Devletine bu kadar zararları dokunmuş olan bir memleketin hükümdarı, bir defti daha mağlûp edilmiş ve yardımsız kalmış Csraanî 'imparatorluğunun kurtarıcısı sıfatıyla ortaya çıkacaktı. İngiliz: hükümetinden hakiki bir yardım görmek ümidini al&mıyan Sultan Mahmut, eğer Kahire'dek i bendesi önünde eğilmek ve İbrahim Paşanın zaferden sonra ileri sürdüğü şartları kabul etmek istemiyorsa ise, Rus Çan Nikola'ya

¹³¹⁵ Aynı eser, S. 246, 287 - 288. Kars. Planat, S. 126, 131 vd., 153 vd., 192 (Mısır'da Fransızlar hakkında)

¹³¹⁶ Kmxş. Caldavene et Barrault, S. 323 - 325 ve not.

¹³¹⁷ Aynı eser, S. 247 - 248 Johann Maurogenis'in Londra'ya gidişinin (1832 sonları) sebebi, önce yalnız Yunanistan'ın sınırları meselesi idi: Blancard, II, S. 185

¹³¹⁸ Aynı eser, S. 192.

¹³¹⁹ Caldav&ie et Barrault, S. 253 - 254; Rosen, S. 164.

¹³²⁰ Aynı yer.

hizmetine arzettiği gemilerden dolayı teşekkür etmekten başka bir şey yapamazdı. Aynı şekilde Padişahın, Muraviyef'in atası Duhamel'in Konya'ya ve bizzat elçisinin de, emredencesine hareketlerle aracılık yapmaya çalışmak üzere, Kahire'ye gönderilmelerini tasvip etmekten başka elinden bir şey gelmedi. Fransa'nın İstanbul temsilcisi de Varenne, Rusya'nın bu şekilde işe kanşmasının-da saklı bulunan tehlikelere işaret ettiği; Rus düşmanı olan kimseler Divanda şikâyetlerde bulundukları ve nihayet Ruslar İstanbul'un hâkimi sıfatıyla ortaya çıkarak şehrin müdafaası için kendi başlarına tedbirler almaya kalkıştıkları ve böylece Müslümanlık hassasiyetini derin surette rencide ettikleri zaman; Padişah, devletin kurtulması için bir çare bulmak üzere hemen ocak 1833 de bütün devlet ricalini bir toplantıya çağırdı. Bu toplantıda Sultan Mahmud, Rus yardımı tehlikeli görüldüğü takdirde, son kitalarının başına geçerek bizzat döğüşmek kararında olduğunu bildirdi.; Padişahın nazırları ve müşavirleri ise Rus yardımının kabul edilmesi lehinde söz söylediler. Gerçekten de Muraviyef gemiye binerek İskenderiye'ye gitti ¹³²¹. Rusların himaye ettikleri Halil Paşa ile Âmedci Efendi, Rus Gene raline refakat edecekler ¹³²² ve Mehmet Ali Paşaya affedildiğine ve Akkâ Paşalığına tâyin olunduğuna dair fermanları götüreceklerdi. Ancak birkaç gün sonra Duhamel Konya'ya hareket etti. Onun seyahate çıkması kasti olarak uzatıldı. Ondan çok .daha önce Fransız elçiliğinin habercisi oraya vasil olmuştu .

İbrahim Paşanın gerek Ruslar ve gerekse Fransızlar için tek bir cevabı vardı: Bir General sıfatıyla kendisi siyasî müzakerelere girişmek yetkisine malik bulunmadığını ileri sürüyordu. Bir taarruza karşı emniyetini sağlayabilmek için askerî hareketlerine devam etmek zorunda idi. Böylece Afyon -Karahisar, Bilecik ve İzmir'de bir Mısır idaresi kuruldu. Babası Mehmet Ali Paşaya gelince, Halil Paşayı gayet parlak bir şekilde karşıladı. Fakat gerek Halil Paşaya ve gerekse çok daha az itibar gösterdiği Muraviyef'e, Adana da dahil olduğu halde bütün Suriye'yi ele geçirmek istediğinden hiç bir fedakârlık yapamayacağını bildirdi ¹³²³.

Sultan Mahmut, İstanbul'a hücum edeleceğinden korkuyordu. Bu sebeple o, şubat başında yardıma hazır bir vaziyette bekliyen Rusya'ya gözlerini çevirdi Elçi Ribeaupierre'in ardası Buteniyef, Rus donanmasının Sivastopol'dan derhal İstanbul'a getirileceğini vaad etti ve hakikaten de 20

¹³²¹ Aynı eser. S. 319 vd. 3 ocak tarihinde yapılan isUfareler hakkında bak Rosen, S. 164 - 166.

¹³²² Cadalvtæ «t Barrault, S. 339 vd.

¹³²³ Verilmİft olan kaynaklar.

şubatta bozuk bir ruh haleti içinde bulunan İstanbul ahalisi, Visamiral Lazaref in güzel ve kuvvetli gemilerini gözleriyle gördü. Padişah» gittikçe artan ruh ızdırapları içinde Rus gemilerinin gelişini geciktirmek istemişti. Şimdi ise onları baştan savmak istiyordu. Fakat Mısır Paşasının boyun e mek istemediğine dair gelen her haber ve Kütahya'ya kadar gelmiş, bulunan İb- rahim Paşanın ileri hareketi, Padişaha, kalben nefret ve tel'-in ettiğı Rus yardımına dayanmak zaruretinde olduğunu hissettiriyordu. Rus elçisi Buteniyef, Ahmet Fevzi ve Rum tercüman Logotheti'in şahsiyetlerinde, elverişli bir zamanda Padişaha gerekli dilekleri bildirmek için iyi birer vasıta bulmuştu ¹³²⁴.

6 şubatta İskenderiye'den dönen Muraviyef, kendisini dinlemek üzere toplanmış bulunan Divanda daha şimdiden barışı elde etmiş gibi göründü ¹³²⁵. Yeni Fransız elçisi Visamiral Roussin, bu ma rurane Rus vesayetine bir son vermek kararında idi. Böylece o, İstanbul'a gelişinden hemen bir kaç gün sonra, Türk başkentini terketmek tehdidi ile, âmi-rane bir tarzda Rus filosunun çekilip gitmesini istemişti ¹³²⁶. 21 şubatta Mısır tehlikesini bertaraf edeceğini yazılı olarak üzerine aldı; kendisi tarafından görevlendirilen Fransız subayları, Kütahya ve İskenderiye'de bu yolda çalışacaklar-dı. Hattâ Fransız elçisi, Fransızların yardımıyla büyümüş ¹³²⁷ olan Mehmet Ali Paşa  zerine yapılacak bir baskından bahsetti ve Mısır'a gönderdiği ajanı vasıtasıyla de b r İn-giliz-Fransız filosunun İskenderiye önüne geleceğini s yliye-rek tehdit etti ¹³²⁸. İzmir'de Fransız Amiral Hugon, Padişah m tesellimlerinin tekrar mevkie getirilmelerini istedi ¹³²⁹. K  k - Asya'da nefretle katlanılan inhisarlar da, Roussin'in dileğ  üzerine lâğvolundu ¹³³⁰.

Mısır'ın hâkimi olan Mehmet Ali Paşa, hiç bir Şeyden  ekinmeksizin verdiğı cevapta "Bay elçi, hangi hakla benden böyle bir fedakârlık istiyorsun" diyordu. Mısır Valisi, "Bütün Rumeli ve Anadolu" yu ayaklandır ab ilecek, hattâ daha büyük işler yapabilecek bir durumda olduğunu beyan etti ¹³³¹. Yalnız bir paşalık değil, bütün Suriye'yi, bu kadar büyük fedakârlıklara karşılık elde ettiğı f tuhatını istiyordu; Ona Suriye'de

¹³²⁴ Cadalvene et Barrault, S. 346 - 348

¹³²⁵ Aynı eser, S. 359 - 360.

¹³²⁶ Aynı eser, S. 363.

¹³²⁷ Aynı eser, S. 372 - 373.

¹³²⁸ Aynı eser, S. 375.

¹³²⁹ Aynı eser, S. 368 - 369

¹³³⁰ Aynı yer

¹³³¹ "Avec Passistance de ma nation, je puis faire encore davantage".

hâkimiyetini tanımak, batı devletleri için bir şeref meselesi ¹³³² idi. Bu istekten vazgeçmektense Tanrı yardımını dileyerek son kuvvetini sarf edinciye kadar mücadele etmeği tercih edecekti ¹³³³. Kendi milletinin, yani Mısırlıların değil, bilâkis Osmanlı milletinin bir temsilcisi sıfa-tiyle ve "ateşli bir yurtsever" ¹³³⁴ olarak ortaya çıkıyordu : Suriye'nin kendi ailesine geçmek üzere değil, icap edince geri alınabilecek bir vilâyet olarak kendi şahsına verilmesini istiyordu .Fakat kendisi, bu vilâyeti de Babîlî'nin ve Avrupa ticaretinin menfaatlerine uygun olarak iktisaden kalkındırmak için bütün gayretini earfedecekti. Sultan Mah-mud'un "lâyık olmiyan bir şekilde hareketlerine" ¹³³⁵ karşı nefret duyuyordu; fakat o, İstanbul'daki memurlar içinde de sayısız taraftarları bulunmasına rağmen, Padişahın tahtını sarsmak niyetinde değildi ¹³³⁶; daha ziyade, hakikî bir İslâm intikamı olarak, Persler, Lezgiler ve başkalarıyla birlikte Ruslara karşı saldırmak fikrinde idi ¹³³⁷. Bu defa muzaffer Paşa, beş günlük bir mühlet verdi. Bu müddet sonunda İbrahim Paşa İstanbul üzerine yürüyecekti.

Bunun üzerine de Varenne ile Âmedci Reşit Bey, Suriye'deki dört paşalığı Mehmet Ali'ye bırakmak suretiyle barış yapmıya yetkili olarak Kütahya'ya gittiler. Orada basit bir asker hayatı sürmekte olan İbrahim Paşa, bunları Marseil-laise'in nağmeleri arasında şerefli bir tarzda kabul etti. Mı-sır'lı komutan, Alâiye, Adana, Urfa ve Rakka'yı da istiyordu. Fakat sonunda Alâiye'den vazgeçti ve Fırat bölgesi hakkında Padişahın kararını kabul etmeğe hazır olduğunu bildirerek yalnız Adana üzerinde ayak diredi. Kendisine yardım etmiş olanlar hakkında genel bir af ilânını da istedi. Mısır orduları hemen geri çekilmeğe başladılar ¹³³⁸.

8 nisanda yapılan Kütahya Barış Antlaşması, hakikatte Mehmet Ali Paganın tam bir zaferini ifade ediyordu. Bu antlaşma, daha sonra Edhem Efendi vasıtasıyla iskenderiye'de imzalanan sözleşme ile tamamlandı . Bu sözleşmeye göre Mehmet Ali Paşa, Mısır için verdiği 10000 kese vergiden başka Suriye için de 20 000 kese vermeyi taahhüt ediyordu. Fakat çok geçmeden ne geçen yıllara ve ne de içinde bulunulan yıla ait paraları veremeyeceğini bildirdi. Mehmet Ali Paşanın tekrar tekrar yaptığı

¹³³² "L'eur honneur y InterestÇe".

¹³³³ Aynı eser, S. 375 - 377.

¹³³⁴ "Zel6 patriote

¹³³⁵ "Conduite indige".

¹³³⁶ Aynı eser, S. 379 daki not.

¹³³⁷ Aynı yer.

¹³³⁸ Aynı eser, S. 587 - 590. Kars. Juchereau de Saint - Denya, S. UZ vd; Prokeach - Osten, Mehmed Ali, Viyana 1877, S. 29 vd. (mt-kazelereler Avusturya'nın İştiraki hakkında).

ziyaretlerine rağmen Kandiye'-de yeniden çıkan isyan -yukarda birkaç defa sözü geçen Girit'teki Mısır kuvvetleri komutanı Osman Paşa, Padişah tarafına geçmişti- ile kendini mazur gösterebileceğine kani idi. Sadece fırsat düştükçe Babîâlî'ye bağışlar gönderiyordu ¹³³⁹. Fakat Mısır Valisinin hülyası, yani nüfusu hemen hemen beş milyonu bulan iki vilâyette bir haneden kurarak bunu batı devletlerinin baskısı altında Babîâlî'ye tanıtmak rüyası, gerçekleşmesine şimdilik imkân olmayacak kadar aşırı idi ¹³⁴⁰. Bunu hazırlamak amacı ile Avrupa'da dolaştırdığı ajanlarının getirdikleri cevaplar, bunu teyit ediyordu ¹³⁴¹. Fakat Urfa ve Rakka Paşalıkları 1834 te hiç bir şeyden cekinilmek-sizin işgal olundu ¹³⁴².

Şimdi sıra, Rus dostları da memleketlerine göndermek işine gelmişti, Kütahya Barışının arefesinde Amiral Kuma-ni'nin komutası altında ikinci bir Rus filosunun getirdiği Mu-raviyef, 5000 kişi ile Hünkâr tskelesi'nde bulunuyordu. Birkaç gün sonra Amiral Hersavski, 8000 kişi daha Büyükdere'ye çıkardı. Sultan Mahmut, 13000 kişilik bu orduya -11 piyade taburu, 8 süvari gurubu ve 36 top- mümkün olduğu kadar güleryüzle geçit resmi yaptırmak zorunda kalmıştı . İstanbul'daki Rumlar, kendi dindaşlarının gurur ve huşu ile büyük Paskalya şenliklerine iştirak ettiklerini gördükleri zaman, alkış tufanı koparıyorlardı. Gerçekten de bütün İstanbul, Rusların hükmü altında idi. Ne Padişahın az sayıda askeri ve ne de Padişah tarafından sistematik bir surette korkutulan ve sindirilen İstanbul halkı, İstanbul'da Türk hâkimiyetini koruyabilecek durumda idiler.

Fransız Amirali Hugon ile bunun ingiliz meslekdaşı Mal-colm'in gemilerinin İzmir körfezine gelmeleri, "kurtarıcının" daha uzun müddet İstanbul'da kalmasına Batı devletlerinin tahammül etmiyeceklerini ifade ediyordu. Nisanda İskenderiye'ye gönderilen Fransız temsilcisi Bois - le - Comte ile Avusturya temsilcisi Prokesch-Osten, Adana'mn aidiyeti meselesini daha. kısa bir zamanda halletmek için çalışıyordu ¹³⁴³. Halil Paşa, Mısır'ı terketmiye davet olunmuş, İbrahim Paşa ise geri çekiliş hareketini durdurmuştu. Ancak güç hâlde Fransa, Mehmet Ali'yi bütün Anadolu'yu boşaltmak emrini vermeğe ikna edebilmişti. En sonunda Mısır Valisi, mayıs başında Sultan Mahmut tarafından kendisine "icara verilen" Anadolu vilâyetinden vazgeçti. Fakat Kont Orlof, elçi ve

¹³³⁹ Aynı eaer, S. 192 - 193.

¹³⁴⁰ Aynı eaer, S. 196 • 197.

¹³⁴¹ Lutfi Efendi: Blancard II, S, 200 - 201.

¹³⁴² Roaen, 3. 218.

¹³⁴³ Omu aynı eaer, S. 397 - 398.

başkomutan sıf atıyla İstanbul'a gelmişti ve Rus askerlerini geri çekmiye pek de niyetli görünmüyordu. İngiliz ve Fransız donanmaları Bozcaada'ya kadar geldiler. Bunun üzerine nihayet Ruslar, Çarın doğum günü olan 9 temmuzda geri çekilmeğe başladılar ve çok yaltaklaiuci bir şekilde 12 temmuza kadar İstanbul'dan tamamiyle çıkıp gittiler ¹³⁴⁴

Fakat Ruslar, ancak Babiâli ile Hünkar İskelesinde bir va&allık antlaşması imzalandıktan sonra İstanbul'dan çıkmaya raa olmuşlardı. Görünüşe göre bu antlaşmada bir tedafüi ittifak bahis mevzuu idi ve her iki taraf sekiz yıllık bir müddet için karşılıklı yardım taahhüt ediyordu. Fakat Rus Çan, Babialı'yi "yük" altında ve "güçlükler" kargısında bırakmamak için ¹³⁴⁵ -antlaşmanın gizli bir maddesi böyle diyordu-ondan yalnız Çanakkale Boğazını yabancı gemilere kapamasını istiyordu ¹³⁴⁶. Şüphesiz ki İstanbul Boğazı Ruslara açık bulunacaktı. Bu dikkate değer resmî belgenin altında Reis Efendi sıfatıyla, hemen tekrar azledilen Pertev ve Necip E-fendilerin yerine 1832 de geçmiş olan Akif Efendinin, sonra kurnaz ve ihtiyar devlet adamı Hüsrev Paşanın ve bir de Ruslar tarafından para ile çalınan Ahmet Fevzi'nin imzaları vardı. Bunlar çabuk ve çok gizli bir tarzda çalışmışlardı, ve bunun için de mükâfatlarını alacaklardı. Mısırlılara karşı yapılan Rus yardımı ucuz bir fiatla ödenmiş değildi.

Müsellim Ahmet Fevzi, Petersburg'a gönderildi ve 17 ocak 1834 te yeni bir anlaşma imzalandı. Buna göre Rusya, Gürcüstan sınırlarını daha sağlam bir surette emniyete alıyordu ¹³⁴⁷; harp tazminatından geri kalmış olan paranın ödenmesi için yeni tedbirler alındı. Bu meyanda 6 milyondan 2 milyon tenzil olundu. Bu olaylar, "müttefik devletlerin" birbirlerine daha sıkı bir şekilde bağlanmalarına yardım etti ¹³⁴⁸. Aynı zamanda Babiâli, "Memleketeyn Divanlarına başkanlık eden" Rus generali Paul Kiselef ¹³⁴⁹ in nezareti altında hazırlanmış olan "organik tüzüğü" kabul etti. Bu belge, gerçekte konsolosların lehine olmak üzere prenslerin otoritelerini azaltan yeni bir anayasadan başka bir şey değildi. Bundan böyle Eflâk ile Buğdan, her ikisi birden vergi olarak üç milyon kuruş vereceklerdi. Bundan kısa bir zaman sonra, nisanda, yeni Prensler de tâyin olundular -Fakat bunların

¹³⁴⁴ ROMU, S. 177 - 178.

¹³⁴⁵ "Les charges et les ambaras".

¹³⁴⁶ "Ferner le dltroit des Dardanelle3, c' est - â - dire â ne per-mettre â aucun batiment de guerre «tranger d'y entrer, sous un pri-texte quelcnque quelconque". Ttrkçede Akdeniz geçitleri; Sturdza, S. 338.

¹³⁴⁷ Karg. aynı yer.; Cadavâne et barrault, S. 431.

¹³⁴⁸ Kar\$. Rosen, S. 207 vd.

¹³⁴⁹ Bak "Geschichte des rumaenischen Volkes" (Rumen milletinin tftrihi), H, S. 251 vd.

ardaları seçileceklerdi-. Buğdan'a Çarın fikirlerine hayran imiş gibi görünen sade, pratik ve despotik Mikhael Sturd-za ve Eflâk'e eski Prensın kardeşi olan mülayim, hulyalar kurmasını seven Aleksander Ghica atandılar. Bununla beraber Rus garnizonu harp tazminatının tamamıyla ödenmesine kadar Silistre'de kalacaktı ¹³⁵⁰. Kiselef, daha 1834 de gitti; fakat Süistre ancak 1836 eylülünde boşaltıldı .

Hakikatte iki devlet arasında bir barış değil, fakat sadece muvaffak olmuş bir âsinin affı ve mükâfatlandırılması demek olan Kütahya antlaşması ile Mehmet Ali Paşa, 1.156.000 nüfuslu geniş bir vilâyet kazanmıştı ¹³⁵¹. Bununla beraber Suriye, Mısır'a nisbetle Osmanlı Devletinden çok daha az bir derecede ayrılmıştı. Fakat ancak 15 000 Türk'ün yaşamakta olduğu Suriye ile Mısır ¹³⁵², hakikî bir Arap devleti teşkil ediyordu ve ileride tamamıyla bağımsızlığını elde edebilmek için yalnız kuvvetlendirilmeğe muhtaç idi.

Ancak bunun için inhisar veya öteden beri Bizans örneğine göre alışılmış olan vergi sistemlerinden daha başka bir siyaset takip etmek, sıkı istipdat idaresi yerine başka bir rejim tatbik etmek gerekli idi. Zenciler gibi kamçı ile angaryaya sürülen, sindirilmiş memurlar vasıtasıyla sistematik bir şekilde sömürmenin, hemen hemen tamamıyla bağımsız olan paşaların bâzan hayırhahâne ve koruyucu muamelelerinden daha iyi olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. Ahalisinin idare âmirini alay ederek kovmağa alışkın bulunduğu Halep ve Şam gibi şehirlere, şüphesiz ki sefil Mısır pazar yerleri kadar kolaylıkla hükmolunamazdı. Dağlarda yaşayan mağrur ahaliye karşı uygulanan mirî hazine siyaseti de hiç bir netice vermiyordu. Fırat boylarında ve Filistin sınırlarında yaşayan Araplar ise Nil deltası yakınlarında açlıktan perişan bir halde bulunan Bedevilerden tamamıyla farklı insanlardı. Böylece Mısır'lılar, çok kere ayaklanan Suriye'lilere karşı savaşmak zorunda kalıyorlardı. Nablus ve Hebron halkı. 1834 ilkbaharında silâhlarının ellerinden alınmasına razı olmadılar ve Mısır garnizonunun üzerine saldırdılar. Tabii bu garnizon, halkın hücumuna karşı koyacak kuvvette değildi. Kudüs'te de âsiler, eski bir kanalı açmak suretiyle içeri girerek yabancı askerlerden uğradıkları felâketlerin Öcünü kanlı bir şekilde aldılar. Ancak ağır kayıplar vermek pahasına olarak İbrahim Paşa, küçük bir ordu ve

¹³⁵⁰ Sözleşme, bak Sturdza, I, S. 336 vd. Ödeme hakkında yeni bir sözleşme, 27 mart 1836, bak aynı eser, S. 343 - 344. Kars, Hur-muzaki, X S. 460 vd.; Rosen S. 242 - 243.

¹³⁵¹ Cadalvene et Barrault, S. 415, not 1. Kar.; benim için faydalanmak kabil olmıyan Ferdinand Perrier'in La Syrie sou le gouver-ment de Mehmet AU jusque'en 1840, Paris 1842. Perrier, Seve (Süleyman Pasa.) nın yaveri idi.

¹³⁵² Cadalvene et Barrault, 3. 417 ve 418.

toplarla Kudüs önüne gelmeğe muvaffak oldu. Nazareth dağlarında çıkan isyan, hâlâ bütün şiddetiyle devam e-di-yordu ¹³⁵³. Bizzat kutsal şehrin içinde İbrahim Paşa Suriye'liler tarafından kuşatıldı ¹³⁵⁴ ve Emir Beşir onun yardımına yetişmek zorunda kaldı. Şimdiye kadar Hristiyan hacıları sömürmüş olan, fena tanınmış ve şimdi zindana atılmış bulunan Abu Goş'un oğlu gibi kimseler, İbrahim Paşayı babasının bizzat getirmekte olduğu taze kıtalarla birleşmekten menetmek istedi. Fakat temmuzda Mehmet Ali ordu ve donanması ile Suriye'ye geldiği zaman İbra-him Paşa, âsilerin elebaşları arasında çıkan geçimsizliklerden faydalanarak üstünlüğü tekrar elde etmiş bulunuyordu: Okşamak suretiyle âsiler kandırılarak ele geçirilmişler, sonra Akkâ'da idam olunmuşlardı. Böylece asayiş yeniden kurulmuştu ¹³⁵⁵. Dürzî dağlarında Emir Halil'in de kuvveti artık kırılmıştı ¹³⁵⁶. Aynı şekilde Lazkiye yakınlarında ayaklananlar da daha iyi bir akibet paylaşmamışlardı ¹³⁵⁷.

Şüphesiz ki barışmaz Babiâli, bu mücadeleleri faydalanmadan geçiştirmiş değildir: Konya'da Mısır'ulara yenilmiş olan Reşit Paşa Kürt kabilelerini itaat altına sokarak Trabzon'a giden ticaret yolunu emniyet altına almak amacıyla, şimdi Sivas Paşası olarak Anadolu'ya geçti ve 1833-1834 yıllarında burada uzun zaman kaldı. Anlaşıldığına göre Reşit Paşa, düşmanı gözetliyordu ¹³⁵⁸. Fakat Padişah, bir harbe kadar işi ileri götürmedi. Gerek Namık Paşanın tekrar yardım isteği ile başvurduğu ve fakat onu eli boş olarak geri gönderdiği İngiliz Hükümeti ve gerekse İskenderiye'deki konsolosu Duhamel'in Mehmet Ali Paşayı haris plânlarını gerçekleştirmeye kışkırttığı Petersburg kabinesi, Padişaha bir harpten kaçınmağı tavsiye ediyorlardı. Hattâ Mehmet Ali Paşa mûtaad vergisinin verilmesini daha iyi bir zamana tehir ettiği zaman bile Padişah, Malatya'dan Suriye üzerine yürümekte olan Reşit Paşaya daha ileri gitmemek enirini verdi. 1834 yılı sonlarında Mehmet Ali Paşa, Urfa'nın boşaltılmasını tasvip etti. Necip Paşanın, Ölen Dayının yerine geçmek için iki rakibin birbiriyle uğraştığı Trablus önüne gelişini, mirasçılardan birini İstanbul'daki hükümdarın bir paşası sıfatıyla iktidara geçirmesini ve hattâ onu ubudiyet arzı için İstanbul'a göndermesini

¹³⁵³ Roaen, S. 21 (-217).

¹³⁵⁴ Cadalvene et Barrault, S. 419 - 420.

¹³⁵⁵ Roaen, S. 220 vd.

¹³⁵⁶ Cadalvene et Barrault, S. 422.

¹³⁵⁷ Roaen, S. 222; Prokeach - Oaten, S. 68.

¹³⁵⁸ Cadalvene et Barrault, S. 441.

sükûnetle seyretmek zorunda kaldı. -Bir kaç ay önce de (1834) Eflâk ve Buğdan'ın yeni prenslerinden aynı şekilde İstanbul'a gelmeleri istenmişti- . Hakikatte ise Mehmet Ali, yeni Paşa Mehmet Rauf'un toptan ayaklanan Berberilere karşı g  l kle tutunmıya muvaffak olduğu Trablus'a hiç bir zaman gitmemiştir. Kaptan Tahir Paşa, sükûneti iade etmiye muvaffak olamadı. Ancak 1837 de bunun yerine tâyin olunan Hasan Paşa, daha mülayim davranmak suretiyle daha büyük bir başarı gösterdi. Aynı tarihte Padişah, Tunus valisine Osmanlı İmparatorluğunun bir vasalı olarak ferman gönderdi ¹³⁵⁹. Nihayet Babiâli, 1836 yılında Paris'e yeni tâyin ettiği daimî elçisi Reşit Bey vasıtasıyla Konstan-tine'yi Cezayir ile birleştirmek amaciyle girişilmiş olan askerî harekat  protesto etmek cesaretini gösterdi ¹³⁶⁰. Fransız İşğ deri d'Eyragues ile Fransız elçisi Roussin, Cezayir " silerine" gösterilen sempatiye, 1837 de Osmanlı filosunun Ber-beristan sularına gönderilmesine karşı itiraz etmekle cevap verdiler. Buna uygun olarak tek bir Osmanlı firkateyni Tunus önüne gitti. Fakat Tunus Dayısı şeydi Mustafa, 4000 kese altım göndermek ve her y  bir bağış yollamağı vaad etmek suretiyle kendini batıdan tehdit etmekte olan Hristiyan devletine karşı hemen protestoda bulundu. Çok geçmeden öldürülen bu Dayının yerine geçen oğluna, Dayılığının tanınması vesilesiyle Osmanlı ferikliği rütbesi verildi ¹³⁶¹.

Öte yandan Mehmet Ali Paşa, İngilizlerin Orontes ve Fırat  zerinden Hindistan'a daha kısa bir yol açmak- daha o zaman Babiâli, İngiliz gemilerine Basra'dan Birecik'e kadar işlemelerine müsaade etmişti- projesine, Rakka Paşası sıfatıyla itiraz etti. Bu yüzden Mehmet Ali Paşa, Suriye ipeklerinin inhisar altına alınmasını kabul etmek istemiyen ve Padişahın bunu resmen yasak ettiğine dair fermanım istihsale muvaffak olan İngiliz elçisi Posonby'nin notasında şikâyet edilmektedir ¹³⁶². Fakat kurnaz ihtiyar, Suriye vilâyeti kendine ait olduğu müddetçe hiç bir zaman böyle bir ipek inhisarı konmadığı cevabını verdi ve böylece mesele kapandı . Bu h disenin hemen arkasından Mısır valisi, ilk defa olarak Kandiye Paşalığı için kararlaştırılmış olan vergiyi verdi ¹³⁶³. Kürtleri yenmiş olan Reşit Paşanın  ni bir surette ölümü ile, 1836 dan sonra, en tehlikeli düşmandan kurtulmuş oluyordu ¹³⁶⁴.

¹³⁵⁹ Rosen, S. 257 vd.

¹³⁶⁰ Aynı eser, S. 249 vd.

¹³⁶¹ Aynı eser, S. 259 - 260.

¹³⁶² Aynı eser, S. 230 ve., 239 vd.

¹³⁶³ Aynı eser, 3. 202.

¹³⁶⁴ Aynı eser, S. 264 - 265.

Fakat yerine geçirilen Hafız Paşa, Mısır'a tâbi Suriye için iyi bir komşu değildi. Aynı Hafız Paşa, tatbik ettiği ezici bir idare yüzünden iki yıl önce Arnavutların ayaklanmasına sebep olmuştu. Sonra, mülayim davranan Vasıf Efendinin Arnavutları yatıştırması üzerine, Hafız Paşa tekrar oraya giderek kanlı bir şekilde sert cezalar tatbik etmişti. Kendisi pervasız bir savaş adamı idi ¹³⁶⁵ ve ocak 1837 denberi, ölen Reşit Paşanın ardası olmuştu.

Hafız Paşa, evvelâ Kürt isyanının bastırılması işini sona erdirdi. Revenduz ve buna benzer daha başka Kürt beyleri, Sincan Dağı, Akçadağ ve Alacadağ'da uzun müddet tutun-mıya muvaffak olmuşlardı ¹³⁶⁶. Bastırma hareketleri sıra-smda âsilerden veya âsilerin hükmü altında bulunan halktan 15 000 kişi öldürüldü veya yaralandı. İhtiyar, kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere 4000 kişi köle olarak alınıp götürüldü ve 6000 aile de birden kaldırılarak Diyarbakır yakınlarına yerleştirildi. Modern bir terbiye ile yetişmiş ve Çerkeş soyundan olan Başkomutan, kesilmiş bir Kürt başı getirene 200 kuruş ve kesilmiş bir el ve ayak getirene de 100 kuruş mükâfat veriyordu. Bütün bunlara rağmen Hafız Paşa, Av-rupa'hlara karşı pek ütifatkârdı. Askerî bando tarafından çalınan Donizetti'nin eserlerim dinlemekten hoşlanır ve müstehzi bir eda ile meşhur Talleyrand'in ahlâk ve karakteri hakkında Batı âleminin ne düşündüğünü sorardı ¹³⁶⁷. Mısır valisinin şimdilik korkacağı bir şey yoktu. Amansız düşmanı olan Hüsrev Paşa, uzun ve dahilen kuvvetli bir idare süresinden sonra, 1836 da iktidardan çekilmiye mecbur edilmişti. Yerine geçen Halil Paşa, 1833 te İskenderiye'ye giderek Mehmet Ali Paşa ile barış müzakerelerini yapmış ve Mısır Valisi tarafından büyük bir saygı ile karşılanmış olan eski Kaptan Paşa idi . Memur geleneğine bağlı kalan partinin lideri ve Rum ayaklanması sırasında Babiâli'nin haklarının en ateşli müdafii olan yeni Reisülkütâb Pertev Efendi, ezici ve daima Osmanlı Devletini aşağı düşüren, çok kere tatlı ve fakat daima Osmanlı Devletinin yıkılmasını istihdaf eden Rus dostluğunun aleyhinde olup aynı cins ve aynı dinden olan Mısır Valisi ile dürüst ve sürekli bir barış taraftarı idi ¹³⁶⁸. Bir Osmanlı komiseri, Suriye

¹³⁶⁵ Aynı eser, S. 234 vd.

¹³⁶⁶ Aynı eser, 3. 267.

¹³⁶⁷ Poujoulat, Voyage dans l'Asie Mineure I, Paris 1841, S. 348 vd. Moltke, Briefe über Zustaende und Begebenheiten in der Ttir-kei aus den Jahren 1835 bis 1839, neue Auflage, Berlin 1877 (1835 ila 1839 yıllarında Türkiye durumu ve olayları hakkında mektuplar, yeni basım, Berlin 1877).

¹³⁶⁸ Aynı eser, S. 261. Bununla beraber o. Hünkar iskelesi belgesine ait yazıyı şairane bir üslup ile yazmıştı. Blancard n, S. 199. Kars. Poujoulat, S. 325, Çar"m İlffüü ve Osmanlı Devletinin yıkılmasını amaç tutan "dostluğu" hakkında bir Türkün ifadesi : "Une brebia remerciait un homme qui l'avait arraché a l& gueule du loup (Mehmed Ali), et cet homme «tait un boucher qui s'appropriait à ögorger le pauvre animal".

sahillerini kaydıhayat şartıyla elinde bulundurmak ve Mısır'ın kendi ailesine irsen intikal etmesini temin etmek emelini güden Mısır Valisi Menmet Ali Paganın yeni durumu hakkında müzakerelerde bulunmak amacıyla İskenderiye'ye gönderildi. Suriye'nin hinter-land'ı Adana, meşru hükümdar olan Osmanlı Padişahına geri verilecekti. Mehmet Ali Paşa ise bu teklifi tereddütsüz reddetti ve yeni bir harbi tercih edeceğini bildirdi ¹³⁶⁹.

Lâkin Sultan Mahmut, Mısır valisi ile çıkan her anlaşmazlıkta İstanbul'da barış lehinde gayret sarfeden hami devletin (yani Rusya'nın) isteğine aykırı olsa da, Mehmet Ali Paşanın üzerine yürümek kararında idi. içki iptilası ve suiistimallerin tesiri ile vücudunun düşmüş olmasına rağmen, Padişahı, yeni bir ruh canlandırmış gibi görünüyordu.

Şimdi Arnavutluk'ta sükûn ve asayiş hükmüferma idi: Sofya fatihi ve ıslâhat düşmanı olan Üsküdar Paşası Mustafa, Reşit Paşanın 6000 kişiyi bile bulmıyan kuvvetleri tarafından Perlepe ve Babussa dağında tamamiyle bozguna uğratıldıktan sonra, esir ve affedilmiş bir âsi olarak İstanbul'da yaşıyordu; Ghega'lar 1833-1836 ve sonra 1836-1840 da kendilerini yeni orduya kaydetmiye kalkışan Namık Paşaya karşı ayaklanmışlar, fakat, Üsküdar'a kadar sokulmalarına rağmen, sürekli bir netice temin edememişlerdi ¹³⁷⁰. Bosna'da hüküm süren anarşi -Sultan Mahmud'un koyduğu yeniliklere karşı 1831 Travnik ayaklanması, Kossowopolye'de Ali Vida-iç'in Reşit Paşaya karşı savaşı, Kaptan Hüseyin'in paşa olmak amacıyla çevirdiği entrikalar ve Kara Mahmut tarafından yenilmesi ve Hersek'lilerle beraber Kara Mahmut'un Bosna Saray'ı alması, sonra Kaptan Hüseyin'in Trabzon'a sürgün edilmesi ve Üsküp Paşası Osman'ın başarılı sindirme siyaseti ve tehlikeli beylerin hile ile öldürülmeleri -, Osmanlı hâkimiyetini tehlikeye düşürecek mahiyette değildi. Kaptan'ların süvari kıtaları, daha ziyade, son zamanlarda Bosna Paşası ile anlaşarak ordularını iki defa Osmanlı topraklarına sokan Avusturyalılarla meşgul idiler ¹³⁷¹.

Sırplar, 30 eylül ve ağustos 1830 tarihli hattışerifterm esasları dairesinde, enerjik ve akıllı Miloş'un idaresi altında sakin bir hayat sürüyorlardı. Bu memleket her yıl tesbit edilmiş olan vergiyi ödüyor ve aynı zamanda sipahilerin gelirlerini de veriyordu. Yalnız kalelerde, sayıca az ve hiç bir nüfuz sahibi olmıyan Türk'ler kalmış bulunuyorlardı. Hükümet tarafından ücretleri ödenen Sırp piskoposları, o zamana kadar-ki Fener

¹³⁶⁹ Rosen, S. 267 - 269; Prokesch -Osten, S. 68 vd.; Juchereau de Saint Denys, S. 155 vd.

¹³⁷⁰ Boue, IV, S. 423 - 426

¹³⁷¹ Boue, S. 386 vd.; Roeeen, S. 217, 227 vd.

Rumlarının yerlerine kaim olmuşlardı. 1833 mayısında Özerk Sırbistan'ın yeni sınırları da İstanbul'da Babıâli tarafından tanındı. Buna göre muhtar Sırbistan, Kraina, Ti-mok, Parakin, Kurşevaz, Staravlaşka ve Drina'yı ¹³⁷² içine alıyordu. Memnun olmıyanlara karşı kazandığı bir zaferden sonra bu babacan hükümdar, tıpkı Romanya'daki organik nizamnameler gibi, an'anevî Türk hukukuna göre Sırbistan'a aynı zamanda meşrutî kanunlar yerleştirmeye çalıştı. Fakat bu işte Rusya'nın kindar muhalefeti ile karşılaştı. Eflâk divanı (meclisi) ile, memleketin muhtariyetine karşı keyfi ve gizli olarak tatbik olunmak istenen nizamnameleri kabul etmek istemediğinden dolayı ihtilâfa düşmüş olan Rusya'nın Mem-leketeyn Prensliklerindeki başkonsolosu Ruckmann, yeni Sırp meşrutî kanunlarını protesto etmek amacıyla, Belgrat'a gitti ¹³⁷³. Fakat buna rağmen Miloş, İstanbul'daki "Çar'ına" karşı olan vazifelerini tam zamanında yapmakta idi: 1835 de Sultan Mahmud'un daveti üzerine, 2000 kişilik maiyetini hudutta bıraktıktan sonra, değerli hediyelerle İstanbul'a geldi ve burada kendine mahsus bir bayrak taşımak hakkını ve daha başka bazı imtiyazlar elde etti. Tuna yolu ile geri dönerken içinde bulunduğu top gemisine, sözde hududu geçmiş bulunan Eflâk sıhhiye kordonuna mensup askerler üzerine hiç çekinmeden ateş açtırdı ¹³⁷⁴. Fakat memleketine döndükten sonra Vidin Paşası Hüseyin ile beraber Eflâk topraklarında bulunan malikânesi Poyana'ya gitti ve burada Eflâk Prensi Ghica ile dostça bir görüşme yaptı ¹³⁷⁵. Sırp Despotu, 1837 de tâyin olunan İngiliz konsolosu Hodges ile gayet iyi münasebetler idame ediyordu. Rusya ise bundan dolayı sonbaharda gönderdiği elçi Dolgoruki vasıtasıyla acı acı sitemlerde bulundu ¹³⁷⁶. Bütün Osmanlı İmparatorluğuna şamil bir mahiyet aian Rus vesayeti, nihayet Sırbistan meselesi üzerinde de tesirini gösterdi: İstanbul'a getirtilen bir Sırp temsilcileri heyeti ile anlaşma yapıldıktan sonra 24 aralık 1838 tarihli bir nizamname hazırlandı; buna göre Sırp Prensini yanma ihtimamla tesbit edilmiş hakları haiz bir Senato kondu ¹³⁷⁷. Bu şartlar içinde, senatörlerle anlaşmazlık, Prens taraftarları partisinin yenilgisi ve Miloş'un kendi oğlu Mihael lehine tahtından feragat etmesi yakındı ¹³⁷⁸. Gerçekten de Miloş,

¹³⁷² Rosen, 3. 277.

¹³⁷³ Aynı eser, S. 278. Bunun üzerine Sırp'ların Petersburg'ta. yapmış oldukları şikayetlerden bir netice çıkmadı; aynı yer.

¹³⁷⁴ Aynı yer.

¹³⁷⁵ Aynı eser, S. 473, No. DLXXIX; S. 474 - 475, No. DLXXXI - fUCXXIX.

¹³⁷⁶ Ranke, S. 358; Rosen, S. 278 - 279.

¹³⁷⁷ Ranke, S. 358 vd.; Rosen, S. 279 vd.

¹³⁷⁸ Aynı yer; Ami Boue III, S. 291 vd; IV, S. 332 vd.; Possart, Serbien (Sırbistan), Darmstadt 1837, S. 175 vd.

1840 da yerini  gluna bırakmıştır. Hattâ Miloş, daha önce, yani 13 haziran 1839 da, bir defa daha mevkiiinden çekilerek yerini büyük  glu Milan'a bırakmış, fakat hemen arkasından, yani 8 temmuz 1839 da, Milan  lm şt .

Fakat şimdilik Tuna boylarında tam bir asayiş hüküm-ferma idi. Yukarda söylediğimiz gibi Ruslar Silistre'yi boşaltmışlar ve büyük bir âlicenaplık göstererek bütün topraklarını ve birçok cephane bırakarak gitmişlerdi. Şimdi Sultan Mahmut, Asya'da savaşa başlamadan önce, Rus örneğine göre teşkil olunmuş karantina askerleri tarafından muhafaza edilmekte olan Tuna nehrine kadar Avrupa'daki vilâyetlerini ziyaret etmek hevesine düştü.

Bu vilâyetlerin çoğunda Hristiyan ahali otururdu. Bu sebeptendir ki Sultan Mahmut, batı modasına göre giyinmiş kuşanmış, sırtında mavi pelerin, ayaklarında çizme, manalı ve mağrur başında uzun tuğlu kırmızı fes olduğu hal-

de yakışıklı bir subay olarak tebaası arasında görünmek istiyordu. Beyoğlunda, Boğaziçi; 'ı. yeni yapılan Çırağan Sarayında yaşamakta olan Padişah, bir müddetten beri Hristiyan dostu olarak görünmek için elinden geleni yapıyordu. Gerçi Yunan Kiralı Otto, Bavyera v . h dı olan kardeşini karşılamak için Türk sularına kadar gelerek İzmir sokaklarında dolaşmak ¹³⁷⁹ gibi basiretsiz bii harekette bulunmuştu; yeni Hellen Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler hâlâ çok gergin olmakta devam ediyordu. Fakat bütün bunlara rağmen Sultan Mahmut, Viyana'daki Osmanlı el iliğı kâtibi Johann Maurogenis'e -elçi Fethi Ahmet, hakikatte k tibin maiyetinde bulunuyordu- Rumlara karşı duyduğu sevgiden bahsediyor ve onları "Devletin en iyi ve en kabiliyetli tebaası" diye vasıflandırıyor ¹³⁸⁰. Maurogenis'in yanında Fenerli Rum beylerinden eski Babiâli terc manının  glu olup aynı zamanda Veliaht Abdülmecit Efendinin Fransızca  ğretmenliğini yapan Nikolaus Aristarkhis ¹³⁸¹, Step-han Vogoridis ve Hançeri, Osmanlı siyasetinde önemli ve mahrem görevler almışlardı ¹³⁸². Memleketeyn Prenslikleri, gene İstanbul'da Rumlar tarafından temsil olunuyorlardı. Hattâ bu ajanlardan birinin kızı, Prens Mihael Sturdza'nın zevcesi olmuştu. Sultan Mahmud'un yeni çıkardığı "Nişan-ı İftihar", yalnız

¹³⁷⁹ Rosen, S. 198

¹³⁸⁰ "Les Grecs aue j'aime beaucoup et que je considere comme les meiUeurs et les plus habiles de mes sujets"; Blancard II, S. 201.

¹³⁸¹ Aynı eser, S. 123 not 2. Bir Fransız  ğretmeni fikri de ortaya çıkmıştı; Poujoulat, S. 224. 1828 de Mahmud'un    n tt  glu ölmüştü; aynı eser, S. 223.

¹³⁸² Rosen, S. 190 - 191; Hurmuzaki X, S. 463.

Miloş ile bunun ailesine verilmekle kalınmıyor, fakat aynı zamanda Rum erkeklerine ve kadınlarına da bol bol dağıtılıyordu . tik defa olarak Sultan Mahmut, Hristiyan kalmış olan Rum dilberlerini sarayın en mahrem odalarına almıştı.

Yanında yüksek memurlar ve parlak bir askerî heyet olduğu halde Sultan Mahmut, 29 nisanda Mesudiye vapuruna binerek Varna'ya gitti. Maiyetindeki askerî heyetin içinde Prusyalı üç kurmay subay bulunmakta idi; bunlardan biri meşhur Moltke idi ¹³⁸³. Varna'dan sonra Padişah, kara yolunu seçerek Sumla üzerinden Rusçuk'a, sonra batı yönüne doğru dönerek Tuna kıyısı boyunca seyahat etti. Mayıs başında yalnız bütün Türk yüksek memurları ile Avrupa devletlerinin konsolosları, boyarları ve piskoposları yanlarında olduğu hâlde Memlefceteyn Prensliklerinin her ikisi birden —bu prensler sakallarını traş etmek zorunda kalmışlardı— değil, fakat aynı zamanda Rusya'nın ve Avusturya'nın — Feldmareşal Graf von Auersperg ¹³⁸⁴ — temsilcileri de Padişahın huzuruna gelmişlerdi. Bunlara altun yakalar, tabakalar, şeref elbiseleri, kürk ve daha başka değerli hediyeler verildi. Hediyeler, beklenmedik derecede zengindi. Padişah, huzuruna gelen temsilci heyetlerinden çok hoşlanıyordu. Rumlar, ellerinde defne dalları ile, Ermeniler yakılmış kandillerle geliyorlar, Piskoposlar alınlarını yere kadar eğiyorlardı. Sultan Mahmut, kâtibi Vasıf Efendi ¹³⁸⁵ vasıtasıyla onlara cevap sözlerini bildiriyor ve kendini yalnız uzaktan gösterebildiği İstanbul'da tedbil geçmektense serbest ve açık hayata iştirak etmeği tercih ediyordu ¹³⁸⁶

Bu seyahat sırasında İstanbul'da hükümdar aleyhinde bir komplo tertiplendi. Bunun meydana çıkması üzerine aynı işle ilgili olan birçok kimseler idam olundu . Buna rağmen, Sultan Mahmut, kendi plânlarının nihayet anlayış bulduğuna ve şahsının sevinmekte olduğuna, fikir birliği ve kendisine beslenen güven sayesinde Devletin tekrar ¹³⁸⁷ kuvvetlendiğine

¹³⁸³ Bak ona yukarda sözü geçen mektuptan, S. 124 vd.

¹³⁸⁴ İki Avusturya gemisi Padişaha refakat etmişti; Moltke, 3. 125.

¹³⁸⁵ Moltke, S. 130 dan algımız bir örneği burada vermeği yerinde buluyoruz: "Siz Rum'lar, siz Ermeniler, sis Yahudiler, Müslümanlar kadar «iz de Tanrının kulu ve benim tebaarasınız; siz din bakımından ayrımanız, fakat hepinizi kanun ve benim İrade-İ şahanem korumaktadır". Tamamiyle nüfuzsuz olan Sadrazamdan çok daha KüVVetli oUflı Vasıf, dftnuş sırasında birdenbire Varna'da öldü; aynı eaer, S. 303 - 304. Gene bas sonrası,

¹³⁸⁶ Roseu, 3. 25 vd.; HurmuzaKl X, S. 481 vd., 486 - 487; Suppl. I 5, 3. SOB * «03; t 9, S. «25 - 626. 183? de Suttan Mahmud'un Tona boyunda bulunan bazı Osmanlı kalelerine yaptığı seyahat ve Avusturya Feldmareşali Öraf Von Auersperg*'in Rdseulfa gümtariünMi, Anton von Haramer tarafından tasvir edümiştir. : en son olara* Eflak subaylanndan Moret de Blaremborg'in bu hususta yazısı bak: "Rivista catolica", yal I. Bükreş 1912, S. 77 - 82.

¹³⁸⁷ Churchill hadisesi, Rusya'nın azl olunmuş bulunan Reisttl-küttap Aktf Efendiye yeniden mevkiine getirmek ve İngiliz elçisi Pon-soby'yi İstanbul'dan uzaklaştırmak İsteği, İngiltere'nin Ahmed Fevzi Paşayı uzaklaştırmak arzusu

inaniyordu; ne Mehmet Ali Paşanın tehditlerine ve ne de şimdiye kadar onun hayatını bulandırmış o-lan ve hergün birbirini nakz eden İngilizlerle Fransızların ve Rusların tavsiyelerinden korkmağa mahal vardı; artık bunları göz önünde tutarak hareketini tâyin etmek zorunda bulunmadığına inaniyordu. Kanaatına göre bundan böyle kendisi, kendi başına, serbest, şerefiyle mütenasip ve sırf devletine yararlı bir siyaset takip edebilecek bir durumda bulunuyordu. Kendi hazinesinden çıkardığı 25 milyon kuruş para ile ve geri kalan 55 milyon'un temin edilmesi için başvurduğu enerjik tedbirler sayesinde Rusya'ya ödenmesi gereken ezici tazminat borcundan da kurtulmuş muvaffak oldu ¹³⁸⁸.

Daha 1837 yılı içinde muhafazakâr divanın sukutu, Mehmet Ali Paşanın durumunu çok güçleştiriyor ve Mısır valisini kuvvetli bir tehlike karşısında bırakıyordu. Gerek Vasıf ve gerekse Pertev Efendiler sürgüne gönderilmişlerdi. Pertev Efendi giderken yolda âni olarak ölmüştü. Yeni Dış-ışleri Bakanı (Hariciye Nazırı) —o zamandan itibaren eski Reisülküttaphk unvanı lâğvolundu— Reşit Bey tecrübeli ve kuvvetli bir diplomat idi. Elçilik yapmış bulunan Reşit Bey, Mehmet Ah" Paşanın hiç de dostu değildi. Reşit Beyin İstanbul'a gelmesi, maraz! ve daima daha bitkin bir hâle giren Padişah tarafından uzun zaman geri bırakıldı ¹³⁸⁹. Vaktiyle Çar, Akif Paşanın İngiliz nüfuzu ile azlerilmesi ü-zerine, İstanbul'daki "dostuna" bir mektup yazarak "Babiâli'nin teessüfe şayan zaafından" bahsetmişti ¹³⁹⁰. Şimdi aynı Akif Paşa, İçişleri Bakanı (Dahiliye nazırı) olmuştu. Bunun ardası, aynı zamanda Başvekil unvanına sahip olan Rauf Paşa idi. Rauf Paşa ise, İbrahim Paşaya karşı başarısız bir şekilde savaşmış olan Osmanlı generallerinden biri idi. Ahmet Fevzi Paşa da aynı şekilde vükelâ heyetine dahil bulunuyordu. Nihayet Halil Paşa da, sene sonlarında Seraskerlik mevkiini kaybetti. Bu makama Padişahın damatlarından biri olan Sait Paşa getirildi. Aynı zamanda ihtiyar Hüsrev Paşa, vükelâ heyeti Reisi oldu. Hüsrev Paşanın atanması, iç siyasette şidetli tedbirler alınarak asayişin düzenlenmesi ve dışarıya karşı Padişahın uzun zamandan beri tasarlamış bulunduğu plânlarını gerçekleştirmek yolunun tutulması demekti ¹³⁹¹.

Bununla beraber Babiâli, Havran bölgesinde çıkan Dür-zî

ve daha başka teferruat hakkında bak Rosen, S. 243 vd. Kars Poujoulat, S. 229 vd.

¹³⁸⁸ Rosen, S. 249.

¹³⁸⁹ Aynı eser, S. 232 - 233, 255 - 257; Prokesch - Osten, S. 70 vd.

¹³⁹⁰ Rosen, S. 247 - 248.

¹³⁹¹ Aynı eser, S. 269 - 270..

ayaklanmasına askerî müdahalede bulunmağa teşebbüs etmedi ¹³⁹². Osmanlı Hükümeti, herşeyden evvel batı hükümetlerinin yeni v eğerçek fikirlerini öğrenmek istiyordu. Bu amaçladır ki bizzat Hariciye Nazırı Paris ve Londra'ya gitti. Fakat Reşit Bey, harbi yenilemek için hiç bir yerde ne bir teşvik gördü ve ne de rakibine karşı Padişaha yardım etmek vaadini alabildi. İngiltere, Şark Meselesinin çözülmesi için, daha çok Londra'da yeni bir konferans toplamak niyetini besliyordu, ve Rusya da böyle bir konferansa iştirak et-miye mütemayil görünüyordu ¹³⁹³. Fakat daha 16 ağustos 1838 de Ponsonby, Babiâli ile bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşmanın amacı, şimdi artık Sırbistan ve Memlekete"rı Prensliklerinde (Blutte) konsolosları bulunan ve Bükreş'te de bir ticaret kumpanyası kurmak isteyen ¹³⁹⁴ İngiliz tüccarlarının memlekette emniyetle faaliyetinde bulunmalarını ve daha elverişli gümrük tarifelerinden faydalanabilmelerini sağlamaktı. Asıl önemli nokta olarak bu antlaşmada, inhisarlar aleyhinde bir hüküm vardı ki bu, bizzat Mehmet Ali Paşaya taallûk ediyordu .

O zamanlar Hafız Paşa, Kürtlere karşı giriştiği askerî hareketleri sona erdirmiş ve Malatya yakınlarında ordugâh kurmuştu. Buradan yürüyüşe geçerek Fırat nehri boyunca Suriye'nin içerilerine kadar girebilecek bir durumda idi ¹³⁹⁵. Hafız Paşanın komutası altında 50 den fazla piyade taburu, 8 ilâ 9 süvari alayı ve 100 top vardı. Konya Paşası Hacı Ali ¹³⁹⁶ ile Ankara'da bekliyen izzet Mehmed'in ko-mutalarındaki iki ordu da, Hafız Paşaya yardım etmek üzere hazır idiler. Gerçekten de Hafız Paşa, haziran 1839 da Serasker sıfatıyla İstanbul'dan dönerek görevi başına gitti.

Fakat, bir çoğu açlıktan ve bulaşıcı hastalıktan telef olmuş bulunan Nizam askerleri ve daima firar etmeğe mütemayil Kürtlerden teşekkül eden ordusu ¹³⁹⁷, daha nisan ayında harekete geçerek Torosları agmiya

¹³⁹² Aynı eser, S. 270 - 273. Kars. Achille Laurent, Relation his-torique des affaires de Syrie depuis 1800 jusqu'en 1842, I, Paris 1846, giriş bölümü. 1838 de İbrahim Paşa, 4000 kişiden ibaret kuvvetiyle, Şeyin Şabli - el - Harian'ın 3000 kişilik Âsi kuvvetlerine karşı başarısızlıkla döğüşmüştü. Şimdi Emir Beşir, DÜrzÜere karşı harekete geçti ve Mecit'in komutasında olmak üzere 7000 Marunî'yi dağlık bölgeye gönderdi ve kolaylıkla başarı kazandı (aynı yer). 1838 yılı temmuz ve ağustos ayları içinde ayaklanma sona erdi. 1840 ta Redif kıtaları (hudutsuz İzin müddetiyle nizamiye askeri, Moltke. S. 273 - 274 teşkilatı kurulduğu zaman Suriye'de Müslüman unsuru tekrar ayaklandı. (Laurent S. 18 vd.) ve Maruniler İki yıl önce kendilerine bırakılmış olan toplan geri vermek İstemiyorlardı. Asiler mayısta Sayda ve Beyrut, Üzerine yürüdüler ve Avrupa devletlerinin konsoloslarına bir rica mektubu gönderdiler (aynı eser, S. 30 vd.); Kendilerine reis olarak Fransız Vikontu Duffoy'ı, "Emir Fransenl - el Asker" ile bir Leh Cez-vitini seçmişlerdi (onun beyannamesi, aynı eser, S. 46 vd.). — Arabistan'daki durum hakkında bak Prokesch - Osten, S. 92.

¹³⁹³ Roaen, I, S. 286 - 288.

¹³⁹⁴ Hurmuzaki X, S. 470, No. DLXXTV.

¹³⁹⁵ Moltke. S. 213 vd

¹³⁹⁶ Aynı eser, S. 352

¹³⁹⁷ Aynı eser, S. 281, 348 - 349.

koyulmuştu ¹³⁹⁸.

Fırat boyuna gidinceye kadar Hafız Paşa, Padişahın toprakları dışına çıkmış değildi. Hatta güç olan nehirde geçiş işini başardıktan sonra da barış hâlâ hüküm sürüyordu. İbrahim Paşa, barışı bozma o kadar az istekli idi ki Hafız Paşanın ordugâhına davet olunan İç-Suriyeli sipahilere Padişahın bu buyruğuna itaat etmeleri için müsaade verdi. Fakat Seraskerin Suriye köylerini itaat altına alma başlanması ve An-tep'i zaptetmesi üzerine Mısırlılar için, Suriye'de kalmak istedikleri takdirde, barışın muhafazasına devam artık imkân kalmadı. 9 haziranda vakî olan harp ilânından daha önce —ki Mehmet Ali Paşanın tekrar azlolanmasından başka bir şey değildi— Nizip'de kesin sonuçlu meydan muharebesi verilmiş bulunuyordu. İbrahim Paşanın komutasındaki ordu, Osmanlı ordusundan daha büyüktü; fakat askerleri arasında birçok gayrimemnun ve tamamiye aç Suriye'liler vardı. Bunlar, İbrahim Paşanın zaferinden donra da, kütle halinde kaçarak Hafız Paşaya teslim oluyorlardı. Hafız Paşanın ordusu, 28 000 piyade ile 5000 süvari ve 100 toptan teşekkül ediyordu. Bu orduyu teşkil eden Nizam askeri, disiplinli olmakla beraber aile ocaklarına kavuşmaktan başka bir şey düşünmüyordu; Kürtler ise rahat durmuyorlar ve kendi ırkdaşlarını boyunduruk altında bulunduran Türklerden nefret ediyorlardı; bunlar, tam itimatla bir hücum hazır oldukları derecede, panik yaparak kaçma da hazır idiler. Mısırlı komutan, büyük askerî kabiliyetini kaybetmiş değildi. Fakat Osmanlı Seraskerinin maiyetinde Moltke ile onun Prusya'lı arkadaşları bulunmakta idi ¹³⁹⁹. Bununla beraber mollaların öğütleri ile hareket eden Hafız Paşa, kendi bildiğinden şaşmıyordu: Birecik'e ricat emrini vermediği gibi İbrahim Paşa üzerine yürüyüş esnasında taarruz etmek cesaretini de gösteremedi ¹⁴⁰⁰. Sonunda İbrahim Paşa kuvvetleri ile karışık bir boğuşmaya tutuştu; Serasker, tek bir saat içinde bütün süvari birliklerini kaybettiği gibi piyadesinin çözülmesi yüzünden sonunda korkunç bir bozguna uğradı. Osmanlı Devleti, 24 haziranda artık Fırat boyunda bir orduya mâlik

¹³⁹⁸ O zaman Tımer, Mehmet Ali Paşanın Toroslara aşarak bizzat Avrupa'yı ateşe vereceği tehlikesinden bahsediyordu: "Mehmet Ali passe le Taurus et fait sauter l'Aurore avec lui"; Thureau Daning-IV, S. 261; d'harcourt, L'Egypte et les Egyptiens, Paris, 1893, aynı zamanda burada Hamont, L'Egypte nous Mehmet Ali ve Vingtrinier, Soliman Pacha adlı eserler de bu harpler hakkında kaynak olmak üzere verilmektedir. Haziranda Jouffroy, Fransız parlamentosunda, bir Arap devleti kurmağa muktedir görünen Mehmet Ali Paşaya gerçekten yardım edilmesi tavsiyesinde bulundu (Driault, S. 147 - 148). Kars. Prokesch - Osten, S. 18 vd.

¹³⁹⁹ Uzmanların İngiltere, Fransa ve Prusya Devletlerinin hangisinden alınacağı meselesi ve bununla ilgili diplomatik entrikalar bak: Rosen, S. 206, 243, 246 - 247, 266 - 267.

¹⁴⁰⁰ Moltke, S. 383 vd.

buhınmıyordu ¹⁴⁰¹. Hatta Anadolu'da bile orduları yoktu; çünkü burada bulunan kıtalar, daha ileriye gitmek istemiyorlardı. Ve nihayet Ahmet Fevzi Paşa, kendisine emanet olunan Osmanlı donanmasını Mısır Valisi Mehmet Ali Paşaya sattı. Ahmet Paşanın böyle bir ihanet yapmasında Çanakkale'de bulunan Fransız Amirali Lalande'in ¹⁴⁰² tesiri olmuştur .

1 temmuz sabahı Sultan Mahmut, daima aksi giden talihine karşı, bir erkek ve hükümdar sıfatıyla, çelik bir irade ve tam bir pervasızlıkla sonuna kadar mücadele ettikten sonra, korkunç yenilgi haberini daha almadan, henüz 54 üncü yaşında bulunduğu halde hayata gözlerini kapadı. Onun 3ert muamelesine mâruz kalmış olan İstanbul halkı her türlü debdebe ve süsten çıplak sade tabutunu omuzları üstünde e-bedî istirahat yerine götürmek için koştu. Fakat onun yaratmış olduğu eser, kendisiyle beraber mezara gitmiye-cekti. Hatta son yenilgiden sonra da onun eseri canlı kalacak ve çöküş tehlikesi karşısında bulunan Devlete, daima mesut olmasa bile, yeni bir istikbal açacaktı.

Şimdi rahmetli Sultan Mahmud'un henüz 16 yaşında bir çocuk olan ¹⁴⁰³, mülayim ve melankolik yaradılışı ¹⁴⁰⁴ en büyük oğlu Abdülmecit, Sultan ve Padişah olmuştu. Hiç kimse onun kendi başına Devleti idare edebilecek bir kabiliyet gösterebileceğini beklemiyor, fakat herkes ona yardım etmiye hazır bulunuyordu. Tabîî Hüsrev Paşa, Sadrâzam olarak ortaya çıktı. Eski nazırlardan Halil (Harbiye) Sait (Ticaret) Rauf (Şurayı Devlet Reisi) ve Nuri (Hariciye Nazırı Vekili) Paşalar mevkide kaldılar. Kabineye yeni üye olarak yalnız Rıza Bey alındı. Bu zat, Sultan Mahmud'un yakınları maiyetinden bir gençti ¹⁴⁰⁵. Görünüşe göre bu hükümet, bir barış kabinesi idi: Artık Mehmet Ali, eskisi gibi çetin ve barışılmasına imkân olmıyan ve yok edilmesi gereken bir düşman olarak değil, fakat çetin uğraşmalarla kazanmış olduğu mevkii müdafaa etmek zorunda bulunan bir adam olarak sayılıyordu. Akif Paşa onu İskenderiye'de ziyaret edecek, ona nişanlar götürecekti, onu İstanbul'a davet edecek ve bir anlaşma esası olarak ona Mısır'ı, fakat yalnız Mısır'ı teklif edecekti ¹⁴⁰⁶. İbrahim Paşanın Nizip zaferinden sonra Mehmet Ali Paşaya yapılan bu teklifler, ne kadar nazikâne bir şeklide olursa olsun, acı bir istihza

¹⁴⁰¹ Gene Rosen, S. 294 vd... Hafız Paşanın ileri sürdüğü mazeretler bak: aynı eser, II. S. 26 - 27.

¹⁴⁰² Husrev Paşanın genç Padişah aleyhinde Ruslarla münasebette bulunduğu söylentisine dayanan Fransıyanın özür dilemesi, bak aynı eser, S. 5

¹⁴⁰³ 23 nisan 1823 te doğmuştur.

¹⁴⁰⁴ Kars. Ubicini, La Turquie actuelle, Paris 1854, S. 102 vd.

¹⁴⁰⁵ Rosen, II, S. 2 - 3.

¹⁴⁰⁶ Aynı eser. Sonra Ahmet Fevzi Pasa da af olundu; aynı eser, S. 5.

gibi geliyordu. Gerçi bunlar düşünülürken Nizip yenilgisi haberi henüz İstanbul'a gelmemişti. Fakat orada uğranılan kayıpların şümülü öğrenildikten sonra da Akif Paşa, aynı tekliflerle Mısır'a gönderildi. Mısır'dan geri getirdiği Mehmmet Ali'nin mukabil tekliflerine göre Suriye de irsî olarak Mehmet Ali Paşa'ya bırakılacak, yeni zaptettiği Maraş Paşalığı Mısır idaresine verilecek ve şahs! düşmanı Hüsrev Paşa mevkiden uzaklaştırılacaktı. Bunun üzerine Babîâlî, daha önce aracılık yapmak teklifinde bulunmuş olan devletlere, onların verecekleri karan kabul edeceğini bildirdi ¹⁴⁰⁷.

Yeniden Batı işleri üzerinde müzakerelerle meşgul bulunan Avrupa devletlerinin İstanbul'daki temsilcileri, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü muhafaza etmek istediklerini ilân etmekle işe başladılar. İngiltere ile Avusturya ve Prusya, Mısırlıların Suriye'yi boşaltmaları gerektiği düşüncesinde i-diler. Fakat Fransa ile Rusya, Londra'da yapılacak bir konferansa iştirak etmek zahmetine katlanmak istemiyorlardı. İngiliz ve Fransız gemileri, bir karar verileneye kadar Çanakkale'de demirli olarak beklediler. Bunların amaçları, gerekirse Mısır donanmasına mukavemet etmek ve, Hünkâr İskelesi Antlaşmasına rağmen, yeni bir Rus yardımının gelmesine engel olmak idi. Fakat Rusyamn direnmesi ile Hüsrev Paşa, İstanbul'a gelen Amiral Stopford'a, Çanakkale'nin beri tarafında ecnebi gemilerini kabule Babîâlî'nin taraftar olmadığını bildirdi ¹⁴⁰⁸.

Tıpkı daha önce Yunan meselesinde olduğu gibi şimdi de Mısır meselesinin halli işi, Batı siyaset adamlarının elinde idi. Abdülmecit'in elinde hiç bir donanma ve hemen hemen hiç bir ordu yoktu. Yalnız barışa muhtaç olan Avrupa'nın tanıdığı hak, genç padişahın lehinde olan tek şeydi. Padişah, kendi tebaasının sevgisini ve liberal düşünen batı memleketlerinin saygısını da istiyordu; bilhassa kısa bir zaman önce Fransa ve İngiltere'den dönen Reşit Bey —ki günün gerçek kahramanıdır— bu noktalara çok önem verilmesi üzerinde duruyordu. Bu amaca ulaşmak için, o zamana kadar yapılmış olan bütün İslâhat hareketlerini, bütün tanzim at tedbirlerini ¹⁴⁰⁹ Avrupaî anlamda bir araya toplamak, yeni müesseselerle bunu tamamlamak ve hakikî mânada bir Osmanlı "Charte" ı meydana getirerek bunu ayrı ayrı din ve ırktan olan bütün Osmanlı tebaası temsilcileri —son zamanlarda Katolik Ermenilerin de bir vekili, daha sonra bir patriği vardı

¹⁴⁰⁷ Aynı eser, S. 7 - 8.

¹⁴⁰⁸ Aynı eser, S. 10 vd.

¹⁴⁰⁹ "Tanzim" Arapçada organizasyon (düzenlemek) anlamına gelir; Engelhardt, t Not 1.

¹⁴¹⁰ — önünde resmen ilân etmek fikri ortaya çıktı.

3 kasım 1839 tarihinde Padişah, saray erkânı, ulema ve ruhanî sınıfın öbür üyeleri, şeyhler, memur ve subaylar, lonca başkanları, Rum, Ermeni ve Katolik Ermeni Patrikleri, Hahambaşı ve ecnebi devletlerinin temsilcileri — bunlar arasında Prince de Joinville de vardı—, Gülhane veya Gül Köşkü avlusunda toplandılar. Eşref bir zamanı bildirmek i-çin Saray Müneccimi de burada bir rol almıştı . Reşit Bey, kendi eseri olan dikkate değer belgeyi yüksek sesle o* kudu: son zamanlarda görülen bütün fenalıkların sebebi olarak —halka, ulemaya ve muhafazakâr düşünen kimselere hoş görünmek için— Kuran-ı Kerim'in hükümlerine riayet olunmamış bulunduğu keyfiyeti gösteriliyordu. Fakat Devletin elinde tekrar yükselmiye yetecek derecede memleket ve insan malzemesi vardı. Şimdiye kadar noksan olan yegâne şey, iyi müesseseler idi. Şimdi ise yeni Padişah, böyle iyi müesseseleri tebaasına bahşetmiye hazırdı. Böylece tebaanın can ve mal emniyeti korunacak, iyi bir vergi usulü tatbik edilecek, gerek başkentin ve gerekse vilâyetlerin müessir bir şekilde müdafaası sağlanmış olacaktı. İnhisarların kaldırılacağı söyleniyor ve verginin icara verileceği vaad olunuyordu. Biraz sonra daha ileri gidilerek paşalar vilâyetlerinin gelirlerini (salyane, sonra vergi) İstanbul'a göndermekten muaf tutulacaklar ve bundan böyle Fadihaşın özel memurları vergileri toplamak için bütün memleketleri gezeceklerdi ¹⁴¹¹. Ordu ve donanma ödemeleri muntazam bir surette yapılacaktı. Askerler, her vilâyetten muayyen bir nisbet muhafaza edilmek suretiyle toplanacak ve hizmet müddeti artık "dört ilâ beş yıl" sürmiyecekti ¹⁴¹². Ancak memurların belli bir aylığı olacak ve rüşvete karşı şiddetli takibat yapılacaktı. Organik kanunlar, en kısa bir zaman içinde Padişahın Divanı tarafından hazırlanacaktı ¹⁴¹³. Birkaç ay sonra ileri gelenlerden teşekkül eden bir meclis toplandı. Padişahın nutku ve buna verdiği cevap ile bu meclis, gerçek anlamda bir Parlamento gibi görünüyordu ¹⁴¹⁴. Bu da Reşit Paşanın fikri idi. Reşit Paşa, Padişahın azledilmiş olan eniştesi Halil Paşanın uzun bir mücadeleden sonra nihayet düşürmeğe muvaffak olduğu Hüsvrev Paşadan sonra iktidarı eline alan Rauf Paşanın kabinesinde de en önemli

¹⁴¹⁰ Rosen, I, S. 205 vd. Kars. Prokesch - Oaten, S.108 vd.; Ju-chereau de Saint - Denys,

¹⁴¹¹ Aynı eser, S. 24 vd.

¹⁴¹² Kars. O zamana kadar yürürlükte olan sisteme karşı Mottke' nin Öfkeli İfadesi: "FÜnfzehnjaerige Dienstdauer Ist nur ein anderer Ausdruck für lebenalaegliche (On yıllık hizmet müddeti bütün ömür boyunca hizmet müddeti için başka bir deyimdir).

¹⁴¹³ Almanca tereümesf Rosen, II, S. 250; kars. Ubielni, Lettre* sur la Turquie, I, Paris 1801, S. 11 vd.

¹⁴¹⁴ Aynı eser, S. 24.

şahsiyet olarak kalmıştı

Ancak İngiltere'yi Mehmet Ali Paşa'ya karşı kıskırtmak için Rusların sarf etmiş oldukları gayretlerin ¹⁴¹⁵ boşa çıkmasından sonradır ki Londra konferansı, Metternich'in yeni teklifine uygun olarak, 1840 yılı şubatında toplanabildi. Fakat burada da Devletlerin fikirleri birbirine çok aykırı idi ve kolay bir karara varmak imkânı bulunamadı: Fransızlar, Suriye ve Mısır'ı birleştirerek Mehmet Ali Paşa için irsî bir kır allık teşkilini teklif ettiler, ingilizler ise, eski görüşlerinden ayrılmıyarak sadece Mısır'ı irsî olarak, Fenike ve Filistin'i de yalnız ölüncüye kadar Mehmet Ali Paşaya bırak* mak istiyorlardı. Avusturyalıları gelince bunlar, Padişaha yardım etmek üzere kuvvetli bir ordu göndermekten bahs e-decek kadar ileri gittiler. Böylece Avrupa siyaset adamlarının Londra'da yaptıkları müzakerelerden bir netice çıkmadı. Fakat martta Fransa hükümetinin başına radikal, enerjik ve Napoleonvari ilkelerle hareket eden Thiers geçtikten son* ra bu müzakerelere Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya arasında devam olundu ve 15 temmuzda Şark Meselesi üzerinde bir anlaşmıya varılarak Fransa'nın dahil bulunmadığı bir dörtlü bağlaşma meydana getirmeğe muvaffak olundu. Fransızlar, kendi siyasetlerinin bir neticesi olan bu olaydan çok pişmanlık duydular. Fransa, aşırı harp taraftan olarak ortaya çıktı ve Prusya ile öteki Alman devletlerden 1813 ve 1815 yıllarının intikamını almıya hazırmış gibi göründü. Alman basım, aynı şekilde mukabelede bulundu ¹⁴¹⁶. Bu defa Mehmet Ali Paşa, yalnız Akkâ'yı kaybetmekle kalmadı, üstelik sadece Filistin'in iç tarafları ile yetinmek zorunda bırakıldı. Müttefiklerin askerî kuvvetleri,

Mehmet Ali Paşaya bu şartları kabul ettirmek için harekete geçmek emrini almışlardı ¹⁴¹⁷.

Yazın Lübnan'da çıkan bir ayaklanma, Mısırlıların Suriye'deki hâkimiyetlerini daha ziyade kuvvetten düşürdü ¹⁴¹⁸. Lübnan kıyılarında dolaşan İngiliz donanmasından cesaret alan ve bu donanma tarafından desteklenen âsiler, Emir Beşir'i koğduktan ve karaya çıkan Mehmet Ali'nin hizmetindeki Türk deniz askerlerini kaçmıya zorladıktan sonra, Beyrut üzerine yürüdüler . Gerçi İbrahim Paşanın kardeşi Abbas Paşa, 6000 kişilik taze bir Arap kuvveti ve 4000 Arnavut askeri ile Lübnan'a geldi ve 24 Mısır

¹⁴¹⁵ BnmWin Londra'ya gönderilmesi, aynı eser, S. 18 vd. Genel olarak Prikesch - Osten.

¹⁴¹⁶ Driault, S. 350 vd.

¹⁴¹⁷ Rosen, S. 18 vd.

¹⁴¹⁸ Aynı eser, S. 31 vd.

gemisi Suriye sahilllerinde göründü. Fakat Emir Be ir'in b şkenti olan Deyr-el-Kamar, Mısırlılara kargı tutunmıya muvaffak oldu. Bütün  arpı malarda âsiler, Mısırlılara  st nl    muhafaza ettiler; ancak ibrahim Pa anın topları gelince durum de i ti. Lâkin temmuz ortasında Emir Be ir ile Osman Paşa, dağlık bölgeyi yatı tırmalardı ¹⁴¹⁹. Mehmet Ali Paşa ile dörtlü ba la ma devletleri arasında barışın korunması için son bir teşebbüs daha yapılarak Rifat Bey İskenderiye'ye gönderildi; fakat bundan da bir netice çıkmadı ¹⁴²⁰. Mehmet Ali Paşa, Mısırdan başka kendi hâkimiyeti altında bulunan memleketlerin birleştirilerek bir vilâyet haline getirilmesini ve bunun, oğlu ibrahim Paşaya verilmesini istiyor, bundan daha büyük bir fedakârlıkta bulunmayı kesin olarak reddediyordu. Padişah, Mehmet Ali'nin bu tekliflerine, onu azletti ini —bu üçüncü defa oluyordu— ilân etmekle cevap verdi. Bunun  zerine Avrupa devletlerinin konsolosları hemen İskenderiyeden çıkıp gittiler ¹⁴²¹. Yalnız kendi dâvası için —son zamanlarda Fransızların Suriye'de tekrar tekrar mâruz kalmış oldukları hakaretlere rağmen— bütün Avrupa'ya karşı mücadele edecekmi  gibi bir tavır takınan Fransa'nın konsolosu, İskenderiye'den ayrılmadı ¹⁴²². Bu konsolosların İskenderiye'yi terketmeleri ile ma rur ti-ran'a karşı gerçek harp durumu ba lamı  oluyordu.

Ba la ık devletler askerî kuvvetlerinin b  komutanlı ına, uzun zamandan beri Yakın ve Orta Do uda bulunmakta olan İngiliz Amirali Robert Stopford tâyin olundu. Bu zat, anla mazlıktan önce bir defa, Osmanlı gemilerine refakat etmek için Babiâli'ye hizmetini arzetmi ti. Çok ihtiya lamı  bulunan bu denizcinin yanına, enerjik bir adam olan Napier m  avir olarak verildi. General Charles Smith, Suriye'deki harek tı idare etmeğe memur edilmişti. Bunun yanmda da Yunanistan'da yeni kiralın hizmetinde olarak âsilere karşı sava mı  olan Prusya'lı Jochmus vardı. Avusturya, Konter Amiral Bandiera'yı gönderdi. Londra konferansmda temsilcisi Bulunmamı  olan Türkiye'nin itibarını yükseltmek amaciyle İngiltereli Walker'in komutasında bir kaç Osmanlı gemisi ile Selim Pa anın komutasında 5000 kadar bir kuvvetten ibaret bir asker kıtası —Avrupa devletleri yalnız deniz askeri g ndermi lerdi— da, müttefik devletlerin barı bozan ve Fransa'da nefret olunan radikallerin dostu bulunan Mehmet

¹⁴¹⁹ Laurent, S. 63 vd.

¹⁴²⁰ Rosen, S. 33 - 34; Prokesch - Osten, S. 147 vd. (aynı zamanda Kont Valevski'nin Fransız elçisi olarak Mısır'a gönderilmesi hakkında).

¹⁴²¹ Rosen.

¹⁴²² Laurent.

Ali Paşaya karşı gönderdikleri kuvvetlere iştirak ettirildi. Yeni Suriye valiliğine, eski nazırlardan  zzet Mehmet Paşa daha şimdiden tâyin olunmuştu. Rusya'ya gelince, bu devlet şimdilik gemi ve asker vermiyordu. Fakat İbrahim Paşa, Anadolu'dan İstanbul  zerine yürümek üzere hareket edecek olursa, kesin bir müdahalede bulunmak için tamamiyle hazır bir Rus kuvveti Sivastopol'da bekliyordu. 15000 Nizam askeri İstanbul'da kaldı.

Mehmet Ali Paşa, bu kuvvetlerin karşısına Suriye'de kuvvetli bir donanma ve 85 000 kişilik bir ordu çıkarabilirdi. Fakat İbrahim Paşa askerlerinin çoğu Mısır idaresinden memnun olmıyan Suriye'lilerdi; 18 aydan beri bu askerlere aylıkları  denmemişti. Bundan başka aynı askerlerin 24000 ni, ancak zahiri olarak, zulmün çeşitli vasıtalarına başvurmak suretiyle yatıştırılmış ve tamamiyle- sil hsızlandırmış bulunan Lübnan'ın gözetilmesi için orada bırakılmak zorunda kalınmıştı.

Hiç bir mukavemetle karşılanmaksızın —Mehmet Ali Paşa temmuzda gemilerini geri çekmişti— 12 top ile 5000 Türk askeri, 1500 İngiliz ve aralarında Arşidük Friedrich de bulunduğu halde 200 kadar Avusturyalı, Seve - Süleyman tarafından başarı ile müdafaa edilmiş olan Beyrut'un kuzeyinde karaya çıktılar (15 eylül 1840). Aslında bu hareketleri idare etmekte olan Prusya'n General Jochmus, Ponsonby'-ye: "Suriye'yi 5000 Türk ile fethetmek imkânsız bir şeydir" diye yazıyor ve İstanbul'da elde bulunan kuvvetlerin hemen kendisine gönderilmesini istiyordu. Bu yeni yardımcı kıtaların gelmesinden önce ve daha sonra, İbrahim Paşanın kuvvetlerinden dağlıların taarruzları karşısında hayatta kalabilenler de hemen hemen tamamiyle dağılmışlardı. şimdi artık aşağı görülen ve istihza edilen "Arap milletin'in" bir zamanki muzaffer temsilcisi İbrahim Paşa, merhametsizce Hiris-tıyanlara zulüm yaptığı Lübnan'ın Zahle ordugâhında —şimdiye kadar Baalbek ordug hmda beklemişti— ancak 4000 kişilik bir kuvvete malik bulunuyordu. Cebel, müttefiklerin elinde idi; Sayda'yı Napier almıştı; Beyrut ise 8 ekimde Seve tarafından boşaltılmıştı; bu durum karşısında Fenike'nin öteki limanlarının tutunmasına imkân yoktu ¹⁴²³. Mar nilerin elinde, Avusturya taşıt gemilerinin getirmiş olduğu 22 000 den fazla tüfenk vardı. Emir Beşir, temsilci Wood'un öğütlerine uyararak bir İngiliz gemisine sığındı; Be-şir'in yeğeni Beşir-el-Kasım, 2 eylül tarihli bir ferman ile dağlık bölgenin Emirliğine tâyin olundu. Halep, Padişaha i-taat edeceğini bildirdi. Bütün kuvvetlerini bir araya toplamak teşebbüsünde bulunan İbrahim Paşa, Kalaat

¹⁴²³ Asiler 16 ekimde Trablusu şam'ı zaptettiler.

Meydanı çarpışmasında yenildi (15 ekim) ve bu yenilgiden kuvvei maneviyesi kırılan Seve de Beyrut yakınlarında kaçmıya koyuldu.

Şimdi General Jochmus, hiç bir savaş kabiliyeti göster-miyen Smith'in çekilmek zorunda bırakılmasından sonra, kurmay heyetinin basma geçirildi. Bununla beraber Stopford, Fransız donanmasının bir taarruzundan korkuyor ve 6 büyük harp gemisi, 2 firkateyn ve 2 korvetten teşekkül eden donanmasını muhtemel tehlikelerden korumak amacıyla ¹⁴²⁴ Marmaris körfezine sığınmak istiyordu. Tam bu sırada idi ki, Fransa ile bozuşmayı göze almış olan Palmerston'un hiç vakit kaybetmeden Akkâ'ya hücum etmek için kesin emirleri geldi. Müttefik donanmasının dört saat müddetle bombardmanı, 3/4 kasım gecesi Akkâ'nın düşmesine kâfi geldi; bir barut deposunun havaya uçması, büyük zararlara sebebiyet vermişti. Avusturya Arşidükü, ortaçağdaki atasının örneğine uyarak, Suriye'nin alınamaz kalesi diye meşhur olan Akkâ surlarının üzerine zafer bayrağı dikti. Bu işler olurken Mehmet Ali Paşanın donanması, hareketsiz olarak iskenderiye limanında bekliyordu. Stopford ile yeniden anlaşmazlığa düşmüş olan Napier, Mısır donanmasını gözetlemek üzere İskenderiye'ye gitmek zorunda kaldı.

Mısır askerinin çekilmesinden sonra Nablus'da yeniden ayaklanma çıktı. Asiler Kudüs'e ve sonra da Yafa'ya girdiler. Ahmet Manikli Paşa, ayın 13 ünde Halep'i boşalttı ve Şam'a kadar geri çekilmiş olan İbrahim Paşa ile orada birleşti. Etrafı iç düşmanları ile çevrilmiş olan İbrahim Paşa, büyük bir meydan savaşı vermek cesaretini gösteremiyordu. Fakat müttefikler de, hatta 15 aralıkta Smith'in ayrılması ve izzet Paşanın geri çağırılması ile cüretli taarruzlar yapmıya taraflı olanların erken gelmesinden sonra bile, İbrahim Paşa'ya böyle bir meydan savaşı arzetmek istemiyorlardı. Her ne kadar İbrahim Paşa hiç olmazsa Filistin'de kalabilmek için gerekli bulduğu tedbirleri almış idi ise de ¹⁴²⁵, 40 000 kişilik bir kuvvet ve 150 top ile alelacele güneye doğru, hem de çöl ortasından geçmek üzere, yürüyüşe koyuldu: Babîâli Asya'ya dahi birçok takviye kuvvetleri göndermişti ve kuzeyden geien Haei AK Paşa, Hama'ya kadar ilerlemişti, 29 aralıkta İbrahim Paşa Şam'dan ayrıldı; 6000 ne yakın kadın ve çocuk onun arkasından gittiler ¹⁴²⁶. Ancak bir aydan daha uzun bir zaman sonra, Hüseyin Paşanın komutası

¹⁴²⁴ Avusturyalıların yalnız iki firkateyn ile bir korvetleri vardı.

¹⁴²⁵ Jochmus, Der Syrische Krieg und der Verfall des Osmanen -Reiches seit 1840 (Suriye harbi ve Osmanlı devletinin 1840 danberi inhitati). Frankfurt a, M. 1856, S. 34 vd. ve Laurent'ın S. 16 vd. da verdiği etraflı izahat; Hamont'ın ricat hakkındaki raporunu da vermektedir: 3. 228 vd.

¹⁴²⁶ Laurent, S. 219.

altındaki Türk askerleri tarafından gözetlenen ve Araplar tarafından takip olunan Mısır ordusunun dağılmış ve perişan artıkları Gazze'ye gelebildi ¹⁴²⁷. Topçu kıtaları ise Arap körfezine giden kestirme yoldan yürüyüşe geçmişlerdi.

Fakat bu arada barış da yeniden kurulmuş bulunuyordu.

Suriye'nin boşaltılmasına emir vermemiş olan Mehmet Ali Paşa, daha Napier'in İskenderiye önlerine gitmesinden önce, kışkırtıcı ve hiç bir ölçüye sığmıyacak derecede aşırı iddialar güden siyasetini değiştirmişti. Daha ekim ayı i-çinde İstanbul'da Fransamn aracılığı ile barışı elde etmek teşebbüsünde bulunmuştu ¹⁴²⁸. Bu defa da, Mısır'ın irsi o-larak, Suriye'nin de yaşadığı müddetçe kendisine bırakılmasından başka bir şey istemiyor, kutsal yerlerin, Girit ve A-dana'nın lafını bile etmiyordu. Napier tehdit ile İskenderiye önlerine geldiği ve, yetkisi dışında olduğu halde, müzakerelere başladığı zaman; dostça bir eda ile Padişaha ait donanmanın geri verilmesini ve Suriye'nin hemen boşaltılmasını istediği vakit; 20 000 den fazla asker kaybına uğramış ¹⁴²⁹ şahsen çok hasta ve bitkin bir halde bulunan Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın irsî olarak kendisine bırakılması gibi tek bir şart ile bütün ağır teküfleri kabul etti. İşte bu esas üzerine 27 kasımda İskenderiye Anlaşması imzalandı ¹⁴³⁰.

Çok kıskanan Stopford, tabii olarak bu belgeyi hiçe saymak istiyordu. Türk devlet adamları da zarurî olarak gayri-meşrû ve hükümsüz gördükleri bu anlaşmaya göre hareket etmek niyetinde değillerdi. Ponsomby, bu anlaşmayı "saçma" ve aslında yalnız Fransız menfaatlerine uygun olarak vasıflandırıyor. Bununla beraber Mehmet Ali Paşa, Fransa'da Thiers'in düşmesi üzerine iktidara geçen yeni Başvekil Guizot'dan da mütefiklerin isteklerine boyun eğmek tavsiyesini aldıktan sonra, 11 aralıkta af ricasında bulundu. Bunun üzerine elçiler, İskenderiye'de tesbit edilmiş olan şartlar ile Mısır valisinin affedilmesi lehinde bulundular. Eski düşmanı nihayet tamamiyle alt etmek düşüncesini belki de ciddî olarak beslemiş olan Babiâli, en sonunda bu şartları kabul etti ve 1841 yılı başlarında Padişahın murahhasları, hain Ahmet Fevzi Paşanın vaktiyle kaçırmış bulunduğu Osmanlı gemilerini teslim aldılar ¹⁴³¹. Kısa bir zaman sonra, mart 1841 de,

¹⁴²⁷ Ponsonby onu esir edebileceğini umarak övünüyordu ve Jochmus'a onun kaçmasına meydan vermemek ricasında bulundu.

¹⁴²⁸ Kars. Onun Louia PMLipp'e yazdığı mektup: Laurent, S. 209 vd.

¹⁴²⁹ Jochmua, S. 51 e göre hepsi birde nhemen hemen 70000

¹⁴³⁰ Jouchereau de Saint Denys, S. 294 vd; Laurent, S. 203 vd.

¹⁴³¹ Aynı eser, S. 261 vd.

Tahir Paşa bu gemileri Girit âsilerine karşı götürdü; yeni kazanılan bu ada, çok geçmeden teslim oldu .

Mısır, Mehmet Ali Paşanın elinde kaldı. Reşit Paşa, Mısır'ın Mehmet Ali Paşa elinden büsbütün alınmasını arzu e-di-yordu ve bu amaçla harp şurası başkanı Hüseyin Paşayı, artık Osmanlı Padişahının bir feriki sıfatiyle hareket etmekte olan General Jochmus'a göndermişti. Fakat müttetiklerin silâh kuvvetiyle Mısır'ı Mehmet Ali Paşanın elinden almak teşebbüslerinde, tam anlamıyla sömürülmüş ve korkunç bir istipdat ile idare edilmiş olan bu memlekette hâkim olan memnunsuzluğa rağmen, muvaffak olunabileceğini şüpheli idi. Bununla beraber Mehmet Ali Paşaya ağır şartlar kabul ettirildi: İstanbul'da kararlaştırılacak olan bütün tedbirler Mısır'a da şamil olacaktı. Bundan böyle diğer vilâyetlerde tatbik olunan rejime Mısır da tamamiyle tâbi tutulacaktı. Mevcudu azaltılan Mısır ordusunun subaylarını atamak hakkı doğrudan doğruya Padişaha ait olacaktı. Ancak sonraları Padişah küçük rütbeli subayların tayinini vezirine bırakmıştır. Tıpkı Trablusu Garp'te bu memleketin bir paşanın idaresine verilmesinden önce olduğu gibi, Mısır'da da Babiâli, valinin Ölümünden sonra bunun ardasını aynı aile içinden olmak şartıyla kendi isteğine göre seçmek hakkına malikti. Gerek Mehmet Ali ve gerekse onun ardaları, yerlerinde atılmamak için muntazam olarak yılda 40 milyonluk bir vergi vermek zorunda kalmışlardır ¹⁴³².

İşte 13 Şubat tarihli tevcih fermanının içindeki hükümlerin özeti bunlardan ibarettir. Gene aynı zamanda tevcihi almak üzere Paşanın İstanbul'a gelmesi de isteniyordu. Fakat bu istek, yenilgiye uğratılmış olmasına rağmen Mehmet Ali Paşanın izzetinefsine dokunuyordu. Bu sebepledir ki Mısır Valisi, kendisine boyun eğdirmiş ve hattâ kendisini mahvetmiş olan Avrupa'ya başvurdu. Londra konferansı, üzerinde anlaşmazlık bulunan noktalar hakkında karar vermek amacıyla yeniden toplandı. Aralarında uyuşan diplomatlar, ayın 10 unda ne Mehmed Ali Paşa'nın ve ne de ondan sonra İbrahim Paşa'nın tevcihi almak üzere İstanbul'a gitmelerine lüzum olmadığını ve Mısır valisinin torunları arasında en büyük erkek evlâdın arda olarak mevkîe getirilmesi gerektiğini ilân ettiler.

Aynı yılın 1 Haziranında Babiâli, İstanbul'daki elçilerin Lübnan'ı Şahap ailesinden yukarda adı geçen Kasım'm idaresi altında özerk bir memleket ve Kudüs'ü de kendi valisi tarafından hemen hemen bağımsız olarak idare edi-

¹⁴³² Laurent, S. 265 - 266: Padişahın, "veziri, Mısır v.s. valisi Mehmed Ali Paşaya mektubu.

len bir şehir haline getirmek yolundaki tekliflerine muvafakat etti ¹⁴³³. Fakat çok geçmeden dağlık bölgede Müslümanlarla Hristiyanlar arasında düşmanca çarpışmalar çıktı ve bu karışıklık ancak, Mustafa Paşanın ve bundan sonra Ömer Paşanın askerî idareleri sayesinde bastınlabildi ¹⁴³⁴. Ömer Paşa, tam Fransa ile Avusturya'nın Maruniler lehinde müdahalede bulundukları bir sırada Dürzi'lerin elebaşılarını tevkif ettirdi. Fakat elçiler bundan memnun olmadılar. Ancak güç halle anlaşılabile-rek 1842 yılı sonlarına doğru Babiâli' den Sayda Paşasına bağlı ve biri Müslümanlar, ötekisi de Hristiyanlar için olmak üzere iki kaymakamın tâyin edilmesini istediler. Böylece yeni bir iç savaştan sonra Haydar Şahap ile Ahmet Reslan mevkie geçtiler. Müslümanlarla Hristiyanla-nın karışık olarak oturdukları memleketin orta bölgelerindeki ilçeler için de sonradan böyle bir karma idare kurulması üzerinde anlaşıldı. 1844 te Padişahın eniştesi Halil Paşa, asayişî yeniden kurmak amacıyla Lübnan'a gitmek zorunda kaldı; fakat Dürzîlerle Maruniler daha ziyade azdılar. Dağlara gönderilen Kürtler, buradaki dindaşlarıyla birleştiler ve bunun üzerine Halil Paşa, barbarcasına ve yobazcası-na bir taassubun yuvası olan bu memleketteen ümitsizlikle ayrıldı. Bu başarısızlığın cezası olarak Halil Paşa azl olundu. 1845 sonbaharında bizzat Hariciye Nazırı Sekip Paşa, ayaklanma bölgelerine giderek askerî komutan Namık Paşanın yardımı ile dağlıların silâhlarını ellerinden aldı. Sonra her kaymakamın yanına 13 üyeden mürekkep bir malî ve adlî meclis verildi. Bu üyeler her mezhebin ruhanileri tarafından tâyin olunacaklardı ¹⁴³⁵

En son olarak Batı diplomatları, 1842 de Osmanlı Devleti ile İran arasında çıkan anlaşmazlığı da halletmeğe muvaffak oldular. İran Şahı, Van vilâyetine gelmiş, bir yandan da Pers kuvvetleri Irak'a girerek Süleymaniye'ye hUcum etmişlerdi. Fakat Avrupalıların araya girmeleri üzerine Mezopotamya'da Türk komutanı Necip Paşanın 1843 de Hazret-i Hüseyin'in kutsal şehri Kerbelâ'yı yakıp yıkmasından sonra da harbe devam olunmadı.

Bundan böyle Mısır'da tam bir sükûnet ve Babiâli'ye karşı tam bir itaat hâkim olmuştur. Hattâ Babiâli, Kuzey Afrika kıyılarında kendini artık okadar kuvvetli görüyordu ki Sardinya Kiralına, Tunus Beyine karşı harekette bulunmayı yasak etmeğe bile kalkmıştı. Ancak Osmanlı

¹⁴³³ Rosen,S.50-54.

¹⁴³⁴ Laurent, S. 269 vd. Rosen, S. 54.

¹⁴³⁵ Aynı eser, S. 55 vd., 98 - 99; Richard Edwards, La Syrie 1840 - 1862, Paris 1862, S. 87 vd

gemilerinin Cezayir yakınlarında herhangi bir şekilde hareketine engel olan Fransız donanması ile bir çarpışma tehlikesi karşısında Osmanlı hükümeti geriledi ¹⁴³⁶. Bey borçlu olduğu vergiyi ödemedi ve Babîâli, 1845 yılına ait vergi parasını büyük bir âlicenaplıkla ona bağışladı. Fakat şimdi Prince de Joinville Tunus'a geldi ve böylece Beyi Paris'te bir ziyaret yapmaya zorladı, Paris'te o, Türk diplomasisinin bütün muhalefetine rağmen, tamamiyle bağımsız bir hükümdar olarak karşılandı. Fakat Osmanlı Padişahı, Tunus üzerindeki egemenlik haklarını herkese karşı büyük bir titizlikle korumak azminde idi ¹⁴³⁷. Hattâ 1846 tarihinde Mısır valisi Mehmet Ali Paşa Türk başkentine geldi ve hâlâ hükümleri carî olan eski usullere aykırı olarak Sultan Abdülmecit onu ayakta kabul etti. Bundan maksat, ihtiyarlığına saygı göstermek, fakat bilhassa bu ziyaretin siyasî önemini belirtmekti ¹⁴³⁸. Bir müddet sonra, şuuru bozulan Mehmet Ali Paşanın artık devlet işlerini çeviremeyecek bir hâle gelmesi üzerine, hastalıktan Ölüme yaklaşmış olan İbrahim Paşa da, 1848 ağustosunda İstanbul'a geldi ve tevcihi kabul etti. Fakat İbrahim Paşa, babasından önce öldü. Bunun üzerine Mısırın idaresi başına geçmek sırası, Mehmet Ali'nin en büyük oğlu Tosun'un oğlu olan Abbas'a gelmişti. Padişah ise, Abbas Paşadan daha muti bir vasal bulamazdı ¹⁴³⁹. Fakat Babîâli, ancak 1851 de bizzat İskenderiye'ye giden Dahiliye Nazırı Fuat Paşanın gayretleriyle, Tanzimatın Mısır'da da tatbik edilmesini kabul ettirmiş ve muvaffak olabildi .

Nihayet Arabistan'da, Vali Husrev Paşanın zalimce İdaresi sonucu olarak, güç halle kurulabilmiş olan Mısır hâkimiyetinin yerine çok geçmeden Arap "hükümdarlıkları" ve hattâ Arap kıratlıkları kaim oldu. Bunların başında bulunan Veh-habîler veya din bakımından hiç bir tarafla ilgisi olmayan liderler, Bedevilerin hâkimiyetini ortadan kaldırdılar. Faysal Abdullah ibni Reşit (ölümü 1844 veya 1845) ve bunun oğlu ve ardası Telal gibi şahsiyetler, Padişahın veya Mısır Hidivi'nin küçültülmüş birer Örnekleri olarak ortaya çıktılar: Bunların hepsinin Saray ve Maliye Nazırları, Hariciye Vezirleri, sütunlarla süslenmiş sarayları - Cebeli Şammar'ın başkenti o-lan Hayel'de olduğu gibi-, orduları ve topları vardı ¹⁴⁴⁰. Abdullah ibni Saud'un

¹⁴³⁶ Aynı eser, S. 82 - 83. Fakat çok geçmeden Montpensier Dükü, Büyük Dük Konstantin'in ziyaretine karşı nümayiş yapmak için İstanbul'a geldi; aynı eser. S. 89 vd.

¹⁴³⁷ Aynı eser, S. 100. vd.

¹⁴³⁸ Aynı eser, S. 99. Daha harpten önce Sultan Mahmud'un tablosu odasında duruyordu; Forbin, S. 301 - 302.

¹⁴³⁹ Rosen, S. 11-1 - 115

¹⁴⁴⁰ William Gifford Palgrave, Reise in Arabien {Arabistan'da seyahat} İngilizceden Almancaya tercüme, Leipzig 186 8,1, S. 48 vd., 85 vd.

tekrar iktidara getirilen oğlu ve Riyad e-miri "Sultan" Türki, Mısırlılardan kurtarıldıktan sonra kendisini tanımak istemiyen Hasa (Lahsa) bölgesine daha 1830 da hücum etmişti ¹⁴⁴¹. Bunun ölümünden sonra yerine, yukarıda adı söylenen oğlu Faysal geçti. Hurşit Paşanın komutasındaki Mısırlılar, Faysal'ı sürekli olarak uzaklaştırmaya muvaffak olamıyorlardı. Hakikatte bu i  Arabistan'ın hâkimi o idi ve  teki Arap ileri gelenlerinden muntazam olarak vergi alırdı. Mısırlıların yaptıkları yeni bir akın neticesinde Faysal esir düştü ve akrabasından biri olan  bni-Teneyan, Riyad'da onun yerine geçti. Fakat yeni Hidiv Abbas Paşa, Faysal'ı kaçırarak tekrar mevkiine getirdi ¹⁴⁴². Faysal ihtiyarlayıp gözleri k r olunca, Mekke'ye girebileceğini zanneden büyük oğlu Abdullah hükümeti eline aldı. Fakat onun "vasah" Te-lal, cesaretli bir toprak kazanmak siyaseti g tt  ve aynı zamanda şoseler yapmak ve ticareti ilerletmek gibi büyük kültür işlerine de önem verdi. Din bakımından ne Vehhab iğe ve ne de S nn i h e bağlı idi ¹⁴⁴³. Yanında Hristiyanları görmekten hoşlanır ve bazan da camiye gitmeği ihmal ederdi. Hattâ, Vehhab ilerin önünde olmamakla beraber, tütün bile içmek cüretini gösteriyordu . Bundan başka o, hutbede Padişahın adının zikredilmesini temin etti. Seyahatleri sırasında yanına gelen Osmanlı memurlarını daima büyük bir saygı ve nezaketle kabul ederdi ¹⁴⁴⁴. Böylece Telal, yirmi yıldan daha uzun bir müddet tam bağımsız bir hükümdar olarak hüküm sürmeğe muvaffak oldu. Bunun tam tersi olarak Faysal, zalimane bir şekilde kendi mutlak idaresi altına almak istediği Kasım halkına karşı merhametsizce hareket etti ¹⁴⁴⁵ ve Büreyde şehrini onların elinden aldı. Fakat  ney-ze önünde kuvvetli bir mukavemetle karşılaştı; çok önemli olan ticaret şehrini Vehhab ilerin gazeplerinden korumak için bizzat Mekke şeyhi kendi nezdine geldi ¹⁴⁴⁶. şeyh, Umman Sultam, kutsal yerleri ziyaret etmiye ve vergi getirmiye ikna etti ¹⁴⁴⁷. Fakat Faysal'ın ölümünden sonra oğulları arasında şiddetli anlaşmazlıklar baş gösterdi, ingilizler de bundan faydalanarak müdahale etmek fırsatını buldular. Fakat bütün bu işlerden arslan payına konan Riyad Emiri olmuştu. Yeni Sultan Tuveyni, bağış adı altında kutsal

¹⁴⁴¹ Aynı eser, S. 93 vd.; I, S. 48 vd.. Hüseyin Paşa komutasında ikinci bir Mısır ordusu kumda gömüldü; aynı eser II, S. 50.

¹⁴⁴² Aynı eser, S. 52 - 53.

¹⁴⁴³ Aynı eser, S. 100.

¹⁴⁴⁴ Aynı eser, S. 102.

¹⁴⁴⁵ Aynı eser. S. 128 vd.

¹⁴⁴⁶ Aynı eser, 3. 130 - 131; II, S. 30 vd., Vehhabiler hakkında gene mynı eser. S- 227 vd.

¹⁴⁴⁷ Aynı eser, H, S. 206 - 207 vd.

yerler için vergi verdi ¹⁴⁴⁸.

Guizot'un idaresi altında Fransa, daha 1841 de, evvelki sonbaharda Thiers'in infirad siyasetine son verildikten sonra, gayet az fedakârlıkla Şark Meselesine mâkul bir hal sureti bulmuş olan diğer devletlerle anlaştı. Rus Çarı da görmüştü ki Hünkâr İskeleyi Antlaşmasını gerçekleştirmek imkânı çoktanberi ortadan kalkmıştı. Hususiyle bu antlaşmaya daimî olarak şiddetle itiraz etmiş olan İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmasından sonra, bu imkân bûsbütün yok olmuştu. 13 temmuz 1841 de Londra'da imzalanan Boğazlar Antlaşması'nda Avrupa devletleri, hepsi bir arada olarak Padişahın İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını bütün harp gemilerine kapıyabilmek isteğine muvafakat etmişlerdi. ¹⁴⁴⁹

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Hristiyan Milliyetlerin Osmanlı Devletinden Ayrılımları

BİRİNCİ BÖLÜM

Boğazlar Antlaşmasının yapılmasından Kırım Harbine kadar Rus entrikaları (1841 - 1853)

Rusya'nın Osmaili Devleti üzerindeki vesayeti, 1841 Boğazlar Mukavelenamesi ile sona ermişti. Şimdi bir ferman ("charte") ile meşruti bir hale gelmiş olan Türkiye, egemen bir devlet olarak ortaya çıkmıştı. Bu devlet, doğrudan doğruya kendi savunma kuvvetine dayanıyor ve kendisini kurtarmış olan dostlarına karşı yeniden kurulan barış sistemine riayet etmekten başka hiç bir mükellefiyeti bulunmıyordu ¹⁴⁵⁰.

Fakat, çökmekte olan ve yakın bir gelecekte tamamiyle çözülmeye doğru giden bir devletin koruyucusu rolünü oynamak isteyen Rusya, bundan sonra da tahrikler 'e bulunmaktan geri kalmıyordu. Çarlık Devleti, uzun zamandan beri büyük bir maharetle hazırlanarak yapılmış olan antlaşmalara veya emsal teşkil edebilecek olaylara dayanabildiği her yerde ikaz yazıları göndermek, konsolosları vasıtasıyla işe müdahale etmek suretiyle ve daha başka vesilelerle mümkün olduğu kadar her işe karışmak fırsatını

¹⁴⁴⁸ Aynı yer.

¹⁴⁴⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/358-408

¹⁴⁵⁰ Bu meselenin topu hakkında bilgi bilhassa bak: Jochmua ve Rosen.

kaçırmıyordu. Eflâk Prensi Aleksander Ghica, millî bakımdan iyi niyetli fakat vasıtaları seçmekte çok kere büsbütün vakitsiz ve teyak-kuzsuz bir muhalefetle karşılaştığı zaman, Prens hakkında yapılacak soruşturmaları idare etmek amacıyla Duhamel Bükreş'e geldi. Ancak Duhamel'den sonra, azil artık geri alınamaz bir hal aldığı zamandır ki Lübnan'ı yatıştırmış o-lan Sekip, azli Prense tebliğ etmek için Bükreş'e gitti ¹⁴⁵¹. Diğer taraftan Mihael Obrenoviç'in Sırbistan Başbeyliğine geçirilmesinde Rus diplomasisinin hiç bir rolü olmamıştır. 1842 de düşmanları tarafından çok sıkıştırılan gene prensin Semlin'e kaçmasında da Rus diplomasisinin bir payı yoktur. Aksine olarak Padişah, Sırbistan'ın yegâne sahibi olarak bu memlekette icraatını yapıyordu: Belgrat Paşası yeniden en önemli şahsiyet haline gelmişti. Belgrat Paşası, hükümet merkezinin Sırbistan'ın iç taraflarındaki Kraguyevaç'a nakl edilmesinin öcünü almak için, Sırp hükümetinden memnun olmıyanları yanında barındırıyor ve bunları kıskırtıyordu. Hatta yeni usule uyarak Babiâli, Obrenoviç'lerin yerlerinden atılmış olan düşmanlarına tekrar eski yerlerini sağlamak amacıyla olağanüstü bir komiser gönderdi. Fakat bu komiser onları sadece maiyetinde İstanbul'a kadar getirebildi ve bundan böyle İstanbul, onların faaliyetlerine merkez oldu. En sonunda Mihael, göç edenler ve Türklerin başkent hakkındaki isteklerine zarurî olarak boyun eğdi. Fakat ikinci bir Osmanlı komiseri gelerek Prense yanındaki müşavirlerini uzaklaştırmasını emretti. Çünkü bu müşavirler, Babiâli'nin işine gelmiyordu. Türk komiserinin bu hareketi, Vuk-çiç'e, Avusturya'ya ait Banat eyaletinden Sırbistan'a dönerek bu zalim Türk memuruna karşı ihtilâlcı bir hareket uyandırmak cesaretini verdi. Bahane olarak Bukçiç, "Çar'ının" (Padişahının) temsilcisine kendisini takdim etmek ve Sırbistan'daki gerçek durumu anlatmak amacıyla Belgrat'a gelmek istediğini ileri sürdü. Rus konsolosuna, artık davayı kaybetmiş olan Prens lehinde hiç bir harekette bulunmadı ve ona sadece Belgrad kalesine sığınmağı, yani düşmanca düşünceler besleyen Paşanın kolları arasına atılmağı tavsiye etti. Artık ordusunun başında törenle şehre giren Vukçiç'e karşı her i-ki Türk büyüğü de çok iltifatlı davrandılar. Aynı Vukçiç, Petroniyeviç ve Simiç'den teşekkül eden geçici hükümete ve millî bir meclisin toplanmasına, Türk makamları kendi otoriteleriyle muzaharet ettiler. Kâmil Paşa, Skupçina'nın, Kara-yorgi'nin küçük oğlu Aleksander'in Prens olarak ilân edilmesi isteğine muvafakat etti ve gerçekten de

¹⁴⁵¹ Kars. Rosen'in iaaret ettiği noktalar, S. 75 vd.

memleketin idaresini onun tecrübesiz elerine teslim etti.

Fakat bunun üzerine Çar, Aleksander Ghica'ya yapılan muamelenin Mihael hakkında da tatbik edilerek onun da muhakeme edilmesini açıktan açığa istedi. Avusturya ise komşu olarak yalnız birincisini istiyordu. Akkerman Sözleşmesi esaslarına göre enerjik protesto etmek üzere Prens Li-even İstanbul'a geldi. Boş yere genç Padişah, babasının "en iyi dostuna" mektup yazdı. Gerçi Buteniyef, Padişahın yazısını kabul etti, fakat bunu Çar'a vermek istemedi. Paşanın azl edilmesini, şimdiye kadarki naiplerin uzaklaştırılmasını, vaki olan .Prens seçiminin hükümsüz sayılmasını ve Sırlara hakikî hükümdarlarını sağlayacak olan yeni ve kanunî bir seçim yaptırılmasını istedi. Bunun üzerine Avrupa devletleri Türk görüşünü desteklemekten kaçındıkları vakit, bu şartları kabul etmek zorunda kaimdi. Aleksander Karage-orgeviç hemen prenslikten çekildi; Kâmil Paşanın da yerine eski Anadolu orduları komutanlarından Hafız Paşa gönderildi. 15 haziran 1843 de de Rusya tarafından istendiği şekilde Sırp Prensini seçim töreni yapıldı. Hafız Paşa ve o aralık Belgrad'a gitmiş bulunan Lieven, bu törende hazır idiler. Bu, Efiâk'te olduğu gibi Sırbistan'da da Türk metbu'-luğunun yanında ağır basan Rus himayesinin mevcut bulunduğunu Sırlara gösteriyordu. Fakat Vukçiç ile arkadaşları, bütün popülerliklerine rağmen, Aleksander için yeni berat çıkarılmadan önce Sırbistan'ı terketmek zorunda kaldılar. Aleksander, memleketin kanunlarına ve Padişahın emirlerine riayet edeceğine söz vermeli idi; aksi takdirde tahtını kaybedebilirdi ¹⁴⁵².

Atina'da Çarın ajanı olan aslen Basarabyalı Katakatzı, sürekli olarak anarşi ve para yokluğu içinde yuvarlanan fakat buna rağmen pek de uzak olmıyan bir gelecekte Bizans İmparatorluğunu yeniden kurarak "Büyük Ülkü" yü gerçekleştirebilecek durumda olduğunu zanneden Yunanistan'ı, E-piros ve Tesalya'ya çetelerini göndermeğe teşvik ediyor, Girit'te Osmanlı hâkimiyetine karşı tahriklerde bulunmaya ve Türkiyedeki Hellen tebaasının hakları için mütemadiyen Babiâli ile kavga çıkarmaya kışkırtıyordu. Ancak büyük güçlülere ingiltere, Yunan kiralı Otto'nun yeni elçisi Maurokor-datos'u İstanbul'da kabul ettirebildi. Yunanistan'da karışıklıkların yatışmasından sonra, çok daha önce geri çağırılmış olan bu elçi, Yunan Başvekili oldu; fakat bu mevkide uzun zaman tutunamadı. Ruslar ve Fransızlar tarafından destek-İenen yeni Yunan Başvekili Kolettis, o kadar büyük bir cüret gösterdi ki, Osmanlı -İmparatorluğu içinde oturmakta o-lan

¹⁴⁵² Ranke ve Rosen, S. 71 vd.

Rum'ların Atina'daki Yunan Millî Meclisine temsilciler göndermeleri lehinde açıktan açığa Atina'da faaliyete geçti; İstanbul'a da o zamana kara bir çete reisi iken artık Hel-lenlerin Başkomutanlığına yükseltilen Karatasso'yu göndermek istedi ise de, Atina'da siyasî mahfillerin bütün sinirlenmelerine rağmen, ona Türk vizesi vermekten imtina olundu. Bu mesele, doğrudan doğruya kiral ile şahsî bir anlaşmazlık halini aldı ve Türk temsilcisi Musurus Paşa, Atina'yı terk etmek zorunda kaldı. Yunan kiralı Otto'nun kendi eliyle yazmış olduğu bir mektuba rağmen Padişah, Mustirus'a yapılan muamele için tarziye verilmesi üzerinde ayak diredi. Şimdi Babîâli, komşu Yunan Devleti tebaasına karşı misilleme tedbirleri almaya başladı. Fransa'dan başka hiç bir devlet bu Rumların işini üzerine almak istemiyordu. Metternich'in bir hakem kararına başvurmak teklifi, meselenin halline kâfi gelmedi ve Kolettis'in ölümünden sonra da mesele üzerinde u-zun uzun müzakereler devam etti. Bu defa da Rusya mesele hakkında son sözü söylemeyi kendine alıkoymuştu. 1847 de Yunanistan istenen tarziyeyi verdi. Fakat o, yalnız Çarın buyruğuna itaat etmişti ¹⁴⁵³.

Aynı şekilde Rusya, Müslüman Arnavutların 1843 de Hristiyanlara karşı yaptıkları ayaklanmaya da müdahale etmek zorunda olduğuna kani idi. Bunun neticesi olarak Ö-mer Paşa, bütün enerji ile hemen Arnavutların üzerine yürümek emrini aldı ve Kalkandelen ve Kaplanh'da onları yendi ¹⁴⁵⁴. İmparator Nikolay, 1845 te kuzeni Konstantin'i İstanbul'a göndererek Rumların fanatik iptilâların patlak vermesini teşvik etmekten çekinmedi. Bu Rus Büyük Dukası; İstanbul'da heyecana gelmiş kütle tarafından açıktan a-çığa "Basileus" olarak ilân olundu. Leopold von Ranke derecesinde önemli tarihçiler, "bütün beklenenlerden bambaşka olarak ve yalnız Tann tarafından tâyin olunan ebedî mukadderatların çabuk ve önüne geçilmez bir surette tecelli ettiği olayların vukuu" ihtimalinden bahsederlerken İstanbul'daki yüksek misafir, Padişahın sayısız reayası tarafından heyecanla selâmlanarak ve alkışlanarak, sanki eski bir halk kehânetini gerçekleştirmek istiyormuş gibi, Justi-nian'ın kilisesini ziyaret etti ¹⁴⁵⁵.

1848 başlarında, Avrupada ihtilâl zihniyeti yeniden uyanıp Louis Philippe'in tahtı yerle bir edildiği zaman, Rus komiseri olan meşhur Duhamel üe bunun Türk meslek da şı Kabuli Efendi, Reşit ve Âli Paşaların liberal kabineleri devrilerek yerine eski zihniyetli Türkler geçtikten sonra (3

¹⁴⁵³ Aynı eser, S. 102 - 110.

¹⁴⁵⁴ Rosen, S. 84 - 85; karş. Hecquard, S. 80 vd.. Argrokastro çevresinde 1847 de de yeni bir ayaklanma (ıktı).

¹⁴⁵⁵ Roaen, S. 89 vd.

mart) da Talat Efendi, Ghica'nın ardası olan Bibescu'ya karşı cephe almışlardır. Bu kabiliyetli ve çok iyi bir eğitim ile yetişmiş Prens, ne Rus ve ne de Millî parti tarafından sevillebilirdi. Haddizatında tahkikat, Mihael Sturdza hakkında yapılacaktı. Bu zat, gayri memnun boyar oğullarını, bunlar arasında batı kültür memleketlerinde yetiştirilmiş olan bir neslin önderlerini (Mihael Kogalniceanu, Vasile Aleksand-ri), nizamname hükümlerinin çiğnenmesine karşı yaptıkları masum bir gösteri yüzünden cezalandırarak manastırlara ve yakında bulunan Türk mevkilerine sürgün etmişti. Bunun üzerine yararlığı görülmüş bir kültür mücahidi olan Johann Eli ad, Oltland'da kâin İs 1 az'da "ihtilâl" bayrağını kaldırdığı zaman; Paris'ten dönen yüksek okul öğrencileri ve genç yazarlar Bükreş halkını harekete getirdikleri ve hayatı tehlike karşısında kalan Bibescu çekilmek zorunda kaldığı vakit; Rusya'nın Eflâk Başkonsolosu memleketi terketti ve böylece geçici hükümet üyelerine harp ilân. etmiş oldu.

Geçici hükümet üyeleri, 28 haziranda yeniden Reşit Paşanın başına geçtiği Türkiye tarafından destekleneceklerini umuyorlardı. Rusya, kendi askerlerini Prut nehrinden geçirerek Memleketeyn Prenslikleri içerilerine doğru sevke-debihnek için bir Osmanlı ordusunun da Romanya'ya girmesini istemişti 13 000 - 15 000 kişilik bu Osmanlı ordusunun başında eski Paris elçisi Süleyman Bey, yeni komiser sı-fatiyle Tuna'yı geçti ve Bükreş'te üzerine çiçekler atılarak güzel sözlerle kabul olundu. Süleyman Beyin verdiği öğüde uyularak ihtilâlcı hükümetin yerine Türk komiserinin tas-vib ettiği bir kaymakamlık idaresi geçirildi. Bu idareyi teşkil eden Eliad ile birer subay olan Christian Teli ve Nikolaus Golescu, aynı partinin içinden seçilmiş şahsiyetlerdi.

Mihael Sturdza'ya kendilerini davet ettirmiş olan Ruslar, daha o zaman Buğdan'a girmiş bulunuyorlardı. Babiâli, bunu protesto etmedi: Bu barış bozarlığa karşı Osmanlı hükümeti, tek bir tedbir alabilirdi, ve bunu yapmakta da tereddüt göstermedi. Mihael Sattas'm Hırvat soyundan naibi¹⁴⁵⁶ olan Ömer Paşa, Tuna'nın sol kıyısında kaldı ve Amedci Fu-ad Efendinin itimat ettiği sivil bir memur, Babiâli'nin buyruğunu Bükreş'e iletti. Bu buyruğa göre geçici bir idarenin başı olarak bir kaymakam tanınacak ve törenle yakılmış bulunan nizamname (Reglement), yeniden memleketin ya-sası hükmüne girecekti. Kaymakamlığa getirilen Konstan-tin Cantacuzino,

¹⁴⁵⁶ Ubielî, La Turquie actuelle, Paris, S. 215. Resmi bak: Ram-berg, Geschichte der orientaliacben Angelegenheiten im Zeitraume zwischen dem Pariser und den Berliner Frieden (Sammlung Oncken), Berlin 1892, (1856 Paris ve 1878 Berlin Antlaşmaları arasındaki zaman zarfında Doğu meselelerinin tarihi), S. 111.

itfaiye kıtalarına mensup Eflâk askeriyle hiç beklenmedik bir anlaşmazlıktan ve Cotroceni ordugâhına çağırılan ihtilâl Önderlerinin tevkif edilmelerinden sonra, memleketin yönetimini sıkı bir şekilde ele almıya muvaffak oldu. Asayişin korunması için Türklerle Ruslar orada kaldılar. Çok geçmeden Rus Generali Lüders, buradan hareketle Erdel'e girerek Avusturya'nın genç İmparatoru Franz Joseph'e Macar ihtilâlini bastırmak için hizmetini arzetti. Rus generali bunu, sanki Buğdan bir Rus vilâyeti imiş gibi hareket ederek ve Babiâli'nin buna itiraz yolu giriştiği zayıf bir teşebbüse rağmen yaptı ¹⁴⁵⁷.

Fakat Çar için bu kadarı kâfi değildi. Çar, Rus hükümdarının himayesine karşı ayaklanan ve şimdi Batıya kaçmış olan Lehlilerle beraber onun istilâcı siyasetine ve bu yolda kullandığı zalim vasıtalarla karşı şiddetle mücadele etmekte olan Rumen ihtilâlcilerini ağır surette cezalandırmak ve aynı zamanda, hürriyet ve birleşme için mücadele eden Rumen milletin serbest bir şekilde gelişmesine engel olarak 1848 durumunun yniden doğmasını önlemek istiyordu. Daha

1849 başında Rus diplomasisi, ihtilâle karşı bir anlaşma yapmak teklifinde bulundu. Halbuki İstanbul'daki liberal hükümet, geçmiş günlerin olaylarından ders alarak Avrupada bu kadar felâketlere sebebiyet vermiş olan ihtilâlcî ruha karşı yeni bir anlaşma imzalamıya hiç te taraftar değildi. Bununla beraber mûtaad olduğu üzere Rus Çar'ın yaverlerinden General Grabbe'nin İstanbul'a gelişi, Reşit Paşa ile onun sadık arkadaşı Âli Paşanın bu husustaki mukavemetlerini kır-mıya kâfi geldi. Bunun sonucu olarak Reşit Paşanın Balta Limanı yakınlarındaki köşkünde 1 Mayıs tarihli "Balta Limanı Senedi" (Konvention) imzalandı. Bu anlaşma ile Ru-manya Prenslерinin hükümdarlık süreleri şimdilik yedi yıla indirildi ¹⁴⁵⁸ ve bundan böyle Prenslikleri idare edeceklerin seçim ile değil, tâyin ile mevkîe geçirilecekleri kaidesi de kondu. O zamana kadar ki meclisin yerine —Rus Çarı, Eflâk temsilcilerinin kendi iradesine karşı koyduklarını bir türlü unutamamıştı—, sadece ileri gelenlerden teşekkül eden bir Divan kuruldu. Yetkisi yalnız Devlet hazinesine inhisar eden bu Divan, memleketin yönetiminde prenlere yardımcı olacak ve ordulan denetliyecekti. Nizamname yeniden gözden geçirilecekti. Yapılacak değişikliği onaylamak, hem Babiâli'nin ve hem de Rusyanın hakkı olacaktı. Aynı "Senet" e göre

¹⁴⁵⁷ Rosen, S. 123.

¹⁴⁵⁸ Her İki devlet, altıncı yıl sonunda onların faaliyetlerini in-celiyecek ve buna göre "daha sonraki kararları" —determinations ul-teriures—, yani ondan sonra da , memuriyette kalıp kalmıyacakları hakkında kararlar vereceklerdi. Bu sayede Rusya, prenlери tamamiyle kendisine baguyabileceğini sanıyordu.

Memleketeyn Prensliklerinde hakikî iktidar, Osmanlı Devleti ile Rusyanın gönderecekleri komiserlerin elinde idi. Bu komiserler, Memleketeyn Prensliklerinde aynı hak ve yetkilere sahip idiler. Macaristan'da sükûn ve asayişin yeniden kurulmasına kadar Rumanya'da bulunan ilgili general-lerden her biri 25000 - 35000, ve daha sonra "organik düzenlenme işlerinin sonuna" ve "dahilde asayişin yerleşmesine" ¹⁴⁵⁹ kadar 10 000 kişilik bir kuvvete komuta edecekti. Yeni tâyin olunan prensler, yani Buğdan Prensi Aleksander Ghica ile Eflâk Prensi Barbu Ştirbei (Stirbey), bu halin kendi otoriteleri ve memleketin iyiliği bakımlarından nasıl bir mâna ifade ettiğini çok geçmeden öğreneceklerdi .

Babîâli, büyük bir siyasî güçlük daha atlamak zorunda kaldı: Bu, Lüders ile Avusturyalıların kazandıkları zaferler üzerine Tuna nehrini bu tarafa geçerek Türkiye'ye sığınmış olan ve içlerinde bizzat Kossuth, Bem, Perczel, Meszâros ve Denbinski gibi şahsiyetler de bulunan Macar âsileri yüzünden ortaya çıkan mülteciler meselesi idi. Fakat Babîâli, İngiltere elçisi Canning Stratford ile Fransa ve Prusya elçileri tarafından desteklenerek, Rusya ile Avusturya - Macaristan hükümetlerinin bu mültecilerin kendilerine geri veril-mesci için âmirane bir tavırla yaptıkları isteklere sebatla mukavemet ediyordu. Bunun neticesi olarak eylülde İstanbul'a gelen Rus Çarının elçisi Prens Leon Radvizill, tatmin edici bir sonuç elde edemedi. Âli Paşa, General Püchler'in Osmanlı sınırlarını tekrar tekrar açmış bulunmasından Babîâli'nin şikâyet etmeğe hakkı olduğuna işaret etti ¹⁴⁶⁰. Fakat mülteciler, Arnavutluk üzerinden Prevesa'ya ve İyo-niye adalarına götürülecekleri yerde, Vidin'de alıkondular ¹⁴⁶¹. İçlerinde İngiltere'nin Bükreş konsolosunun da bulunduğu bazı kimseler, böyle bir tavsiyede bulunmuşlardı. Türkiye'de mülteciler, kendi milletlerinin varlığı uğrunda giriştikleri şerefli ve şvaleresk bir harpte yenilmiş kimseler sayılarak, bu akıbete uğramış mücahitlere yakışacak bir surette muamele gördüler. Onlar, bir çok defalar Türkiye'ye besledikleri sempatilerini açıklamışlar ve hatta Babîâli'ye bir antlaşma bile teklif etmişlerdi ¹⁴⁶². En sonunda bu nazik mesele şöyle hallolundu: Fuat Efendi, 21 eylülde Bükreş'ten hareket ederek Petersburg'a gitti ve orada, ordularının kazanmış bulundukları zafer dolayısıyla Çar'ı tebrik etti. Bundan başka da Türkiye'ye sığınmış bulunan

¹⁴⁵⁹ Ondan sonra da yabancı ordular, İcab ettiği zaman geri dönmeğe hazır bir vaziyette sınırda bekliyeceklerdi.

¹⁴⁶⁰ Jorga, Corespondanta lui Ştirbei-Voda, II, Marturii istorice, Bükreş, 1905. S. 4-15.

¹⁴⁶¹ Aynı eser, S. 18.

¹⁴⁶² Aynı eser, S. 26.

devamlı olarak teminat altına girmesine imkân yoktu. O sıralarda Yunanistan ile muazzam İngiltere İmparatorluğu arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Bu yüzden İngiliz Amirali Parker, Heilen limanlarını abluka etti ve Yunan tebaasına ait bulunan gemilere düşman muamelesi yaptı. Fransa işe karışarak meseleyi halletmek istedi ise de bir netice elde edemedi. Bunun üzerine Londra'daki Fransız elçisi geri çağırıldı. Rusya'da ise; ancak son günlerde Yunan hükümeti ile anlaşmazlığı halletmiş bulunan İngiltere ile Babiâli arasında bir bağlaşmanın mevcut bulunduğu inanılıyordu ¹⁴⁷¹. Öte yandan Yunanlılar, Babiâli'nin Tesalya sınırlarında asker yığmakta olduğunu ileri sürerek şikâyetle bulunuyorlardı ¹⁴⁷².

Memleketeyn Prensliklerinde de, 1850 mayısında Müşirin buralardan ayrılmasından sonra bile. Duhamel ile Fuat Efendinin ardası Ahmet Vefik Efendi arasında tam bir anlaşma ve geçinme sağlanmış değildi. Ahmet Vefik Efendi, "ancak Osmanlı komiseri vazifelerini ihmal ettiği takdirde Rus komiserinin vazifesi başlıyabileceğini" açıktan açığa söylemekten çekinmemişti. Hatta Eflâk kıtalarına zoraki olarak Rus üniformasının giydirilmesinden de Ahmet Vefik Efendi şiddetle şikâyet etti ¹⁴⁷³. O zaman Vidin yakınlarında Bulgar köylüleri ayaklanmışlar ve 13 haziranda ¹⁴⁷⁴ iyi tahkim edilmiş bir yer olan Belgradcık'a hücum etmişlerdi ¹⁴⁷⁵. Türkler, bu ayaklanmayı tertip edenlerin kıyafet değiştirmiş Rus subayları olduklarını ileri sürüyorlardı ¹⁴⁷⁶. Osmanlı komiseri de kaçan âsilerin Tuna'nın sol kıyısında kabul edilmeleri teklifine karşı şiddetle itiraz etti. Buna karşılık Duhamel, "insanlık" vazifelerinden ve "fanatik bir çete mensuplarının fenalıklarından" bahsetti ¹⁴⁷⁷.

O zaman Ömer Paşa, Bimaç'i almış ¹⁴⁷⁸ ve Tahir Paşayı Travnik'e çekilmek zorunda bırakmış olan Bosna'daki âsilere karşı döğüşüyordu. Ömer Paşa onları bir çok defalar yendi, elebaşları olan Hersekli Ali Paşa Risvanoviç'i tevkif ve idam ettirdi. Sonra 1851 de de Jezero ve Krupa savaşları ile ayaklanmayı tamamiyle bastırmağa muvaffak oldu ¹⁴⁷⁹. Böylece Avrupa vilâyetlerindeki durum, Babiâli için gerçekten endişe verici bir

¹⁴⁷¹ Aynı eser, S. 116, 123.

¹⁴⁷² Ayr-i eser, S. 124.

¹⁴⁷³ Aynı eser, S. 162.

¹⁴⁷⁴ Von Sut, S. 316.

¹⁴⁷⁵ İlreçek, S. 545 - 547.

¹⁴⁷⁶ Marturii İstoric, S. 166 vd., No. XCIL

¹⁴⁷⁷ Aynı yer.

¹⁴⁷⁸ KUf Rosen, S. 133.

¹⁴⁷⁹ Von Su. 8. 315.

mahiyette olmaktan çıkmıştı. Babiâli, Sırları kendine bağlayabilmek için 1850 de Belgrad'ı Prens Aleksander'e teslim etti ve bundan böyle artık bu kaleye bir Osmanlı paşası tayin olunmadı.

Ancak 1851 yılı başlangıcında Duhamel'in geri çağırılması ve yerine alelade bir konsolosun gönderilmesi üzerinedir ki Bükreş'te durum hissölünür derecede düzeldi. Artık Âli Paşa, bundan böyle hakkında kaygı duymağa sebep mevcut olmıyan Memleketeyn'in tamamiyle boşaltılmasını istiyordu ¹⁴⁸⁰ 26 nisan 1851 günü Eflâk'ın başkentinde, organik nizamnameyi tamamıyan kanunların — Bu kanunlar/ köylülerin durumlarını tesbit ediyordu — tasdikini bildiren bir ferman ile birlikte bir de Türk kıtalarının gideceklerine dair 6 nisan tarihli ferman okundu. Bu fermana Rusların da çekilecekleri vaad olunuyordu. . Fakat Çar'ın askerlerini Besarabya'ya gönderecek olan General İvin, bu fermanı faydalanarak bir defa daha Türklere hakaret etti ve Rus Çarım, sıkışık bir durumda bulunan Rumanyalıların biricik dayanakları olarak göstermek istedi ¹⁴⁸¹. Haziran başında Osmanlı komiseri de seyahate hazır olduğu halde îbrail'e gitti ¹⁴⁸². Çok geçmeden o. özel bir görevle İran'a gönderilmiş ve bu suretle tatmin olunmuştur ¹⁴⁸³.

Fakat Rumanya'da eski durum iade edildiği sıralarda hiç beklenmedik bir mesele, öteden beri korkulan bir harbin çıkmasını yaklaşıtıyordu. Bu harp, Babiâli için ya tama-miyle yok olmak veyahut da hasretle beklenen bir sonuç vererek ezici ve şeref kırıcı Rus hâkimiyetinden kurtuluş demek olacaktı. Aynı 1851 yılı içinde Mübarek Makamlar meselesi büsbütün endişe verici bir şekil almıştı. Daha o zaman Türkiye'de bir anlaşmazlık yüzünden Rusya ile Batı devletleri, ayrı ayrı iki siyasî prensip takip eden iki biok o-larak, barışmalarına imkân görölmiyecek bir şekilde karşı karşıya duruyorlardı.

Babiâli'nin bu harpteki payını daha iyi bir şekilde anlayabilmek için, harbin kendisine geçmeden önce, liberal parti tarafından bir dereceye kadar gençleştirilmiş olan Osmanlı devletinin iç durumunu etrafli bir şekilde mütalâa etmek yerinde olacaktır. ¹⁴⁸⁴

¹⁴⁸⁰ "Jürturli İsterice", S. 205.

¹⁴⁸¹ Aynı eser, S. 217.

¹⁴⁸² Aynı eser, S. 223 vd.

¹⁴⁸³ Aynı eser, S. 232, No. CXXX.

¹⁴⁸⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/411-422

İKİNCİ BÖLÜM

"Tanzimat" in Yarattığı Yeni Türkiye'nin Kırım Harbinden Önceki İç Durumu

Osmanlı imparatorluğu içinde Tanzimat ve Sultan Mahmud'un bıraktığı mirasa taparcasına bağlı olan liberal ceryan, ancak Pertev ¹⁴⁸⁵, Vasıf ve oportünist Hüsrev Paşanın temsil ettikleri eski Müslüman zihniyetli partiye karşı sürekli bir mücadele neticesinde zaferi kazanabilmişti. Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasından sonra, ilk önce Padişahın eniştesi Halii Paşanın yerine Hüsrev Paşa sadarete geçirilmişti ¹⁴⁸⁶. 1841 yılında Hüsrev Paşa, devlet parasını zimmetine geçirmek suçu ile bu paraları Ödemeğe ve bütün rütbe ve unvanlarının alınmasına hüküm giymiştir ¹⁴⁸⁷. Fakat daha 1841 martında eski Viyana elçisi ve aynı zamanda eğitim hakkında bir eserin yazarı ¹⁴⁸⁸ olan Rıfat Paşa, Dışişleri Nazır ¹⁴⁸⁹ olarak, reform temsilcilerinin en başında gelen ve en kabiliyetli şahsiyeti olan Reşit Paşanın yerine geçti ¹⁴⁹⁰. Bundan sonra eski Türk partisinin önderlerinden olan Sârim, Rıfat Paşanın ardası! oldu ise de 1843 mayısında Rıfat Paşa yeniden iktidara getirildi. Hakikatte bu zat. Rıza Beyin (Paşa) bir aletinden başka bir şey değildi. Rıza Bey ise, Sultan Mahmud'un ve onun dul kalan zevcesinin itimatlarını kazanmış eski gözdelelerden biri idi. Bu zat, Sultan Me-cid'in en küçük kız kardeşi ile evlenmekten —öteki kız kardeşleri Ahmet Fethi ¹⁴⁹¹, Halil ¹⁴⁹², eski dervişlerden biri o-lan Sait Paşa ¹⁴⁹³ ve Mehmet Ali Paşanın ¹⁴⁹⁴ zevceleri idiler - kaçınmış olmasına rağmen, kendisine yüksek bir mevki sağlamağa ve bu mevkide uzun zaman tutunmağa muvaffak olmuştu ¹⁴⁹⁵.

¹⁴⁸⁵ Onun bir eseri, divanı, 1838 de "Bulak" ta yayınlanmıştır; Ubicini, Lettres, S. 159 not 2; K. J. Basmacıyan, Essai sur l'histoire de la litterature ottomane, Constantinople 1910, S- İTİ.

¹⁴⁸⁶ Rosen, S. 28 - 29.

¹⁴⁸⁷ Ubucini, S. 120 - 121.

¹⁴⁸⁸ Blancard, II. S. 208

¹⁴⁸⁹ Rosen, S. 48; kars. Ubucini, Lettres, S. 21.

¹⁴⁹⁰ o, 1802 de İstanbul da doğmuştur.

¹⁴⁹¹ Atiye Sultan (evlenişi 1840) hakkında bak: Ubicini. S. 208.

¹⁴⁹² Saliha sultan (evlenişi 1834) hakkında bak, Rosen, II, S. 217.

¹⁴⁹³ Mihrimah Sultan (evlenişi 1836) hakkında bak, aynı yer, Ş. 252; karş. Ubucini, S. 208; "La Turquie actuelle" S. 137 vd.

¹⁴⁹⁴ Adile Sultan hakkında bajc, Rosen, II, S. 87 - 88.

¹⁴⁹⁵ Aynı zamanda karş. Destrilhes, Confidancea sur la Turquie, Parla 1855, S. 30. Böyle evlenen prenseslerden doğan erkek çocuklar artık öldürülüyorlar, fakat doğduktan sonra çok geçmeden "ölüyorlar" İdi. Sultan Mecid'in kızları Refia ile evlenen Mehmed Ali'nin oğlu Edhem ve Cemile ile evlenen Ahmet Fethi'nin oğlu Mahmut Celaleddin de prenseslerden dogma çocuklar değillerdi; Ubicini, La Turquie actuelle, S. 133 - 134; karş. White I, S. 297 vd.

Fakat o, askerlerin kendisine fevkalâde itaatli olmalarına rağmen, Valide Sultan'ın yeni damadı Mehmet A-li'nin entrikaları dolayısıyla mevkiinden düştü. Bunun üzerine Dışişleri Nazırı Sekip çekildi ve ekim ayından itibaren Reşit Paşa, yeniden Dışişleri Nazırlığının basma geçti . Hattâ bir kaç ay sonra, yani 28 eylül 1846 da Reşit Paşa, ihtiyar ve kabiliyetsiz Rauf Paşanın yerine Sadrâzam oldu ve yeni yetişmekte olan genç bir diplomata, Paris elçiliği eski kâtibi Âli'ye Dışişleri Nazırlığını emanet etti ¹⁴⁹⁶.

Yeni zihniyetin üstün kabiliyetli temsilcileri olan bu iki şahsiyet, bir müddet beraber çalıştıktan sonra 27 nisan 1848 ¹⁴⁹⁷ de, fakat sadece 12 ağustosa kadar süren kısa bir zaman için, yerlerini Sârim ile Rıfat Paşaya bırakmak zorunda kaldılar. Fakat çok geçmeden Saray, her ikisini de yeniden iktidara çağırmak ihtiyacını duydu ve bundan böyle —Reşit Paşanın oğlu Ali Galip, 1854 de Padişahın kızı Fatma Sultan ile evlendi ¹⁴⁹⁸— bu iki kuvvetli devlet adamı, olağanüstü bir enerji ve büyük bir ustalıkla devleti idare ettiler. Onlar, reform tasarısını zamanında, hatır gönül ve istisna tanımaksızın uygulamak suretiyle garanti edilebileceğine inandıkları daha iyi bir istikbale tamamiyle güveniyorlardı . Meselâ Ahmet Fevzi gibi Batı kültüründen yalnız biraz Fransızca ile biraz da modada olan dansları öğrenmiş olan ¹⁴⁹⁹ yenilik taraflılarının yerine şimdi öyle insanlar gelmişlerdi ki bunlar, Hristiyan ve ileri Avrupa'nın siyasî kavramlarından faydalanarak köhnemiş Türkiye'yi modern, vahdetli, kuvvetli ve disiplinli bir orduya dayanabilen bir devlet haline getirmek emelinde ve istidadında idiler. Yenilik taraflılarının en gençleri arasında Londra, Paris ve Lizbon'da elçi olarak vazife görmüş bulunan Fuat, gayet güzel söz söylemek kabiliyetine malik olduğu gibi dedesi İzzet Molla (Osmanlıların Monti'si) gibi hem Fransızca ve hem de A-rapça şiir yazardı ¹⁵⁰⁰.

Batı kültürü ile yetişmiş Türklerin sayısı çabuk artıyordu. Zengin bir Rodos'lu olan Ahmet Fethi, selis bir şekilde Fransızca konuşurdu ¹⁵⁰¹. Sonradan Londra büyük elçisi ve Sadrazam olan Kıbrıs'a Ahmet, öğrenimini

¹⁴⁹⁶ Aynı eser, S. 98.

¹⁴⁹⁷ Bu tarihler, Utrfcin'ye göredir, *Turquie actuelle*, S. 154, not

¹⁴⁹⁸ Aynı eser, S. 133 - 134.

¹⁴⁹⁹ Hurmuzaki X S. 462, No. DLXin. 1840 de prenses Mihri-mah'ın düğününde Reşit Paşa, temsil olunmakta olan Avrupa hükümdarlarının sıhhatına kadeh kaldırdı; Ubcini, *Turquie actuelle*, S. 141 • 142. Onun Paris hayatına iştiraki hakkında bak aynı eser, S. 158 -157. Ahmet Efendi adında bir Türk subayı, S. Juan d'Ulloa'ya karşı taarruza şerefli bir şekilde iştirak etti ve bu yararlığundan dolayı kendisine L6gion dhonneur nişanı verildi; aynı eser, S. 180.

¹⁵⁰⁰ Aurtile Ghika, *La Valachie*, Paris 1850; Ubcini, *Turquie actuelle*, S. 177 vd.

¹⁵⁰¹ Aynı eser, S. 147 -148. Karş. Ali Pasa hakkında aynı eser, 8. 168 - 169.

Paris, Metz ve sonra Almanya'da yapmıştı ¹⁵⁰². Efendilerden birinin oğlu olan Vefik'in kabiliyetleri, Avrupalılar tarafından olağanüstü sayılarak Övülüyordu . Harp Okulu Müdürü Emir Paşa, Cambridge'de matematikten bir mükâfat kazanmıştı ¹⁵⁰³. Onun İngiltere'deki öğrenim arkadaşı Derviş Efendi, hizmeti görülmüş bir tabüyât araştırmacısı idi ¹⁵⁰⁴.

Artık zahiri şekiller ¹⁵⁰⁵ verilmiş bulunuyordu. Yalnız ismen —o da eski rejime bağlı olanların hoşuna gitmek için— Sadrazamlık mevkii yerinde kalıyordu. Hatta bir defa geçici bir zaman için olmak üzere bu da ortadan kaldırılmıştı. Padişah, tebaasının mal ve canına kayıtsız şartsız hükmetmek hakkına artık mâlik olmak istemiyordu. Onun memurları, körü körüne itaat eden köleler olmak durumundan çıkmışlar, efendilerinin hür müşavirleri ve düzenlenmiş bir devletin hizmetkârları mertebesine yükselmişlerdi. Bundan böyle hükümdarın Özel bir hazinesi yoktu ve kendisine devlet gelirinden her ay için 10000 kese ödenek verilirdi ¹⁵⁰⁶. Padişahın emri altında gerçek anlamda nazırlardan teşekkül eden bir meclisi vükelâ (harp, topçu, deniz, adalet, dışişleri, maliye, ticaret ve tarım, iç işleri) ve bir Özel müşavirler heyeti (Meclisi Has) mevcuttu. Bu meclisi Has'a Vezir, Şeyhülislâm ve iki daha yüksek memur iktirâk ederlerdi. Meclisi Has haftada iki defa toplanırdı. Bu toplantılar, eski Kubbeal-tı Divanı yerine kaim oluyordu. Hükümdar, her yıl bir defa Meclisi Ahkâmı Adliye (Meclisi Valâ) ye gider, burada bir hitabede bulunurdu. Böylece bu küçük meclis, bir Avrupa parlamentosuna benziyordu. Olağanüstü durumlar karşısında gizli bir meclise başvurulur ve bunun yardımı ile en âcî işler hallolunurdu. Bu gizli meclis, vezir, harp ve deniz nazırlarından ibaret olup ona Padişah başkanlık ederdi.

Yeni kurulan müesseselerin en önemli kısmını "meclis" ler teşkil ediyordu. Bu meclisler, nazırların yanında yardımcı bir unsur olarak yer alırlardı. Devlet adaleti ve idare için, kanun yapmak ve paşalara talimat göndermek yetkilerine sahip olan "Meclisi ahkâmı Adliye" vardı ki buna "Meclisi Valâ" da denirdi. Harp ve "ihtiyat asker kurulu" (redif), topçu,

¹⁵⁰² Aynı eser, S. 173 vd.

¹⁵⁰³ Aynı eser, S. 153.

¹⁵⁰⁴ Aynı yer. Bir bilgin olarak faaliyeti hakkında Paris Elçisi VeU Paşa, aşağılayıcı bir deyişle baha etmektedir: "Et dailleurs qu* e tait-ce que Derviş Paşa? Un Directeur de College"; Benim "Correspondentia lul Şirbei Voda" S. 342.

¹⁵⁰⁵ Genel olarak karış. T. X. Biânchi, Le premier annuaire im-pôrial de l'Empire ottoman ou tableau de l'état politique, civil, mili-taire, judiciaire et administratif de la Tunisie depuis l'introduction dea râformes ets., traduit de turc, Paris 1848.

¹⁵⁰⁶ Ubicini, Lettres, S. 96.

deniz, "askerî fabrikalar", eğitim, devlet hesapları, polistarım ve mâden işleri ile uğraşmak üzere ayrı ayrı özel komiteler teşkil olundu. Amedci, Babîâli Tercümanı —bu memuriyet uzunca bir zaman Prens Hançeri'de kaldı—, vezirin kâtibi, teşrifat müdürü, hekim başı veya Padişahın birinci doktoru, Harbiye Nazırlığı müsteşarı, gümrük, defter ve tersane emini, gümrük idaresi, arşiv ve tersane müdürleri, mahkeme işleri "nazırı", tamamiyle yeniden düzene konan polis teşkilâtının başkanı, yani polis müdürü ¹⁵⁰⁷: bütün bunlar devletin kanclaryası, yâni bütün kalemleri idare eden gerçek "Divan" ı teşkil ediyorlardı ¹⁵⁰⁸.

Paşalıklar, ortadan kaldırılmıyarak eski sınırları ile bırakıldı. Fakat buraları idare eden paşaların elinde artık kı-lınç hakkı (İus gladii) olmadığı gibi ordu ve maliye teşkilâtları da bulunmuyordu. Bütün bunlar Sultan Mahmut tarafından lağvolun muştı. Bu hükümdar, Mehmet Ali Paşanın şahsında eski tarzda paşaların sonuncusunu yenmişti. Obre-noviç'lerle de bu çeşit paşaların ilk Hristiyan taklitçilerini ortadan kaldırmıştı. Hattâ şanlı ve saygı beslenen savaşçıların ardaları ve antlaşmaların koyduğu tahdit ve Rusların baskısı ile verilen anayasaya rağmen, hemen hemen tamamiyle özerk hükümdarlar olan Buğdan ve Eflâk Prensları bile —ki bunların önünde Ömer Paşa gibi bir Müşir, Ahmet Vefik Efendi veya Derviş Paşa gibi bir komiser omuz silkiyorlardı ¹⁵⁰⁹,— alelade birer vali olarak görülüyordu. Artık ötekiler gibi bir nazırdan başka bir şey olmıyan Kaptan Paşa, bundan böyle Arşipel (Ege) adalarının gelirlerini kendisi için alamıyordu. İdareleri altına verilmiş bulunan toprakların genişliğine göre vali veya mutasarrıf unvanını taşıyan idareciler - Avrupa tarafında 15, Asya tarafında 17 ve Afrika'da 3 adet olmak üzere-, eyaletlerini Padişahın ve ilgili nazırların buyruklarına göre idare ediyorlardı. Bunların maiyetinde kaymakamlar ve doğrudan doğruya nazıra tabi olan ayrı ayrı livaların (toplamı 142 dir) mutasarrıfları vardı. Bu livalar, müdürlerle mütesellim-ler tarafından idare olunan kazalardan ve nahiyelerden teşekkül ediyordu. Nahiyelerin başında bulunan idarecilere muhtar veya kocabaşı denirdi.

Bu memurların da yanlarına meclisler kondu. O zamana kadar yalnız başına iş görmüş olan ruhban meclislerinin yanında bundan böyle vilâyet meclisleri teşkil olundu. Haftada dört defa toplanan bu meslise, bizzat Vali, Defterdar veya Vekili, Malmüdürü, halk tarafından seçilmiş olan temsilciler

¹⁵⁰⁷ Rosen, aynı yer.

¹⁵⁰⁸ Ubcini, S. 21 vd.

¹⁵⁰⁹ "Marturil İstörice", S. 87.

(Vücut'lar), her mezhepten ruhanîler, ileri gelenler veya kocabaşılar —ki bunlar Mora'da çok Önemli bir rol oynamışlardır— iştirak ederlerdi.

Mahkemelerin tatbik ettikleri adalet işlerinde fazla bir değişiklik yapılmadı. Çünkü bu, doğrudan doğruya Kur'an'ın değişmez emirlerine (şeriata) dayanıyordu. Aylıkları devlet tarafından Ödenen Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, bir veya bir kaç eyalet için tâyin olunan mollalar, kadılar müftüler, naipler, kazaların adalet cihazını teşkil eden kâtipler ve vakıf malları üzerinde çıkacak anlaşmazlıkların halli ile görevli mufteriz'ler, hiç dokunulmadan oldukları gibi yerlerinde kalmışlardı. Sulh hâkimlerini yalnız naipler temsil ediyordu. Ruhbanlardan başka meclislerle valiler, cinayet davalarını görürlerdi. İdam hükümlerini yalnız İstanbul'daki adliye meclisi verebilirdi. Ancak Padişah, yazılı olarak tasdik ettikten sonra idam hükümleri infaz olunabilirdi.

Daha Sultan Mahmut devrinde Fransızcadan bir ticaret kanunu tercümesi yapılmıştı. —Bunun ana prensipleri, 6 kasım 1850 tarihli kanun kitabında tekrarlanmıştır—. Fakat, sorumsuz, her yıl değişen, kendi sınıfları içine kapanmış ve hukuk dâvalarında kendilerine yüzde kırk bir kazanç ile memuriyet ücretleri ödenen hakimler eskiden olduğu gibi şimdi de şeriata, dini hukuka dayanıyorlardı. Bu hukuk, Kur'an'-da, hadislerde, halifelerin ve imamların içtihadlarında yazılı idi ¹⁵¹⁰. Bununla beraber Abdülmecid samanında 1840 da Ceza Kanunu kitabı, 1846 da İdare Hukuku ei kitabı, 1847 de yukarda sözü geçen Ceza Hukuku kitabı yürürlüğe kondu (32). Ceza kanununda hükümet aleyhinde söz söyleyene bir seneden beş seneye kadar hapis ve ihtilâl teşebbüsünde bulunanlara müebbet hapislik veya Ölüm cezası konmuştu.' Fakat idare başında bulunan kimselerden kanuna aykırı hareket edenler de suçlarına göre ceza çekeceklerdi. Başkasının mülkünü kendine mal eden bir memur, mevkiini kaybedecek ve bir yıl müddetle sürgüne gönderilecekti. Aylığından başka para edinenler, yani rüşvet alanlar, üç yıldan beş yıla kadar küreğe mahkûm edilecekler, onlara bu rüşveti verenler de aynı cezayı göreceklerdi. Vergi vermekten kaçınacak o-lan vatandaşlar, zindana mahkûm aileceklerdi. Bu kanun, hususî suçlar hakkında da çok sert hükümler koyuyordu ¹⁵¹¹. Haklı olarak Ubicini, üç yıl içinde İstanbul'da hiç bir idam vakası olmadığı gerçeğini övmektedir. Öfkelendiği bir sırada hizmetçisini Öldüren bir Konya paşası, kürek cezasını

¹⁵¹⁰ Ubicini, S. »4, 99 vd., 292 vd.

¹⁵¹¹ Aynı eser, S. 110 - 113.

çekmek üzere kalyonlara sevkolundu ¹⁵¹². Fakat yargılama usullerine yeni olarak hiç bir şey ilâve edilerek .tamamlanmadı ve bundan böyle de patriyarkal gelenekte devam etti.

Tanınan her milletin dinî reisleri aynı zamanda mahkeme işini de görürdü. Gerek bunların ve gerekse konsolosların, yalnız Yunanistan konsolosu müstesna, mahkeme görmek hakları bundan sonra da baki kaldı. Müslümanlarla ecnebi tebaası arasında çıkan anlaşmazlıkların halli için daha 1846 tarihinden itibaren ticaret mahkemeleri içinde muhtelit bir mahkeme (Tribunal mixte) vardı. Böyle karma ticaret mahkemeleri, en önemli şehirlerde ve 1850 de de Mısırdaki teşkil olunmuştu. Aynı zamanda deniz hukuku ile ilgili işleri görmek üzere başkentte bir Liman Odası kuruldu. Sonra, İstanbul'da sık sık çıkan anlaşmazlıkları önlemek amaçıyla, burada polis müdürü ile anlaşarak, hususî bir zabıta Mahkemesi kuruldu; buna konsoloslar da iştirak edebilirlerdi ¹⁵¹³. An'anevî hukuka aykırı olarak bütün bu mahkemelerde Hristiyanların şahitlikleri makbul sayıldı ve Hristiyan tanıklığı ön safa alındı ¹⁵¹⁴. Nihayet Müslüman idare âmirlerine tanınmış olan kendilerine vekil bırakmak ve buna rağmen arpalığını almak, yani tasarruf hakkını kullanmak hakkı da lağvolundu .

Askerî teşkilât, müşirlerin komutasında olmak üzere altı ordudan (Hassa Ordusu, İhtanbul Garnizonu, Rumeli, A-nadolu, Arabistan ve Irak Orduları) ibaretti; bunların herbiri de altı livadan (tugay) teşekkül ediyordu. Orduda da generallerin yanında gene meclisler görev yapıyorlardı. Bunlardan başka sonradan redif veya ihtiyat askerlerden üç kolordu daha teşkil olunacaktı ¹⁵¹⁵.

İlk defa olarak 1843 de bütün memlekete şamil olarak, tabii özerk olan Hristiyan vilâyetler müstesna, fakat hiç olmazsa prensip itibariyle Hristiyanlar da dahil olmak üzere kur'a ile —her yıl 25 000— asker toplamak usulü kondu ¹⁵¹⁶. Çok geçmeden İstanbul, Edirne, Manastır, Bursa, Şam ve Bağdat'daki askeri okullarda, temiz ve güvenilir menşeli bu nizam askeri için gereken subay kadrosunu Batı örneklerine uygun bir tarzda yetiştirmeğe başlandı. Hizmet müddeti, aktif orduda altı ve redif'de yedi yıl olarak tesbit olundu. Altı ordudan her biri 2 tümen, 6 tugay ve 11

¹⁵¹² Aynı eser, S. 121.

¹⁵¹³ Aynı eser, S. 122 vd.

¹⁵¹⁴ Aynı eser, S. 126 - 127

¹⁵¹⁵ Ubcini.

¹⁵¹⁶ 1847 de Rumlar, deniz askerliği hizmetine kabul olundular; aynı eser, S. 317. Hristiyanlardan asker toplanması işinden, kendilerinin itirazları üzerine vazgeçildi; aynı yer.

alaydan teşekkül e-di-yordu. 11 alaydan altısı piyade, dördü sivari ve biri topçu idi. 1850 tarihinde Osmanlı Padişahın elinde hemen seferber edecek durumda 150 000 'e yakın nizamiye ve aynı sayıda redif askeri bulunmakta idi. Bunlardan başka sayısı 60 000 e varan gayri muntazam askerle 110 000 kadar Sırp, Bosna ve Hersek, Yukarı - Arnavutluk, Mısır, Trablus-u Garp askeri de emrinde idi ¹⁵¹⁷. 1842 tarihinden beri İstanbulda sürekli olarak 64 000 kişilik bir garnizon bulunduruluyordu ¹⁵¹⁸.

Deniz kuvveti, 74 gemiden teşekkül ediyordu. Bunlar arasında üç birinci ve on üç ikinci sınıf gemi, i İ firkateyin, 12 kro-vet ve 4 çifte direkli (Brigg) vardı. B- . . n donanmada 4000 top bulunuyordu ¹⁵¹⁹. Donanma koir-anı Süleyman Paşa, memleketi bir ıslahata kavuşturmak u -ı çalışanların fikirlerine iştirak ediyor ve tıpkı onlar gibi :ondisi de aylığından başka her çeşit gelirden vazgeçiyordu . ¹⁵²⁰.

Eğitim işinin düzenlenmesi yolunda, Padişahın 1845 te çıkardığı emirnameye rağmen , 1846 ya kadar pek az bir iş yapıldı. Okumak, yazmak ve hesap Öğrenmek metotları hemen hemen her Müslümana açık bulundurulmuş ilk o-kullarda (mektep) aynı mihanikilikde kaldı. Okumak yazmak bilen Müslümanların nisbeti yüzde beşi bile bulmuyordu. Büyük camilerin medreselerinde de teoloji ve felsefe meseleleri üzerinde yapılagelen gururlu gevezelik, bundan sonra da devam etti durdu. Medreseler vakıf gelirleri ile beslenirdi. İstanbul'da 300, Edirne'de 50 ilah.... medrese vardı. Sultan Mahmud'un kurduğu askerî okulların yanında, aynı şekilde kısmen yabancı öğretmenlerle Galatasaray'da bir tıbbiye o-kulu vardı ¹⁵²¹. Batı memleketlerine, Paris ve Londra'ya gönderilen öğrencilerden —bunlar arasında ulemeden da gençler vardı— pek nadir olarak vatana gerçekten faydalı olabilecek kimseler çıkıyordu. Avrupaya gidenlerin en büyük kısmı, dinî bir kayıtsızlık, ahlak düşkünlüğü, moda, eğlence tutkunluğu ve esasen kendilerinde mevcut bulunan fena huylara ilâve olarak Batı memleketlerinde kazandıkları ahlâksızlıklar ile yurda dönüyorlardı ¹⁵²².

Ancak 1846 tarihinde özel bir komisyon (Maarifi Umumiye Meclisi)

¹⁵¹⁷ Aynı eser, S. 320 - 321.

¹⁵¹⁸ White III, S. 45 - 46.

¹⁵¹⁹ Ubicini, Lettres, S. 329 - 330.

¹⁵²⁰ Aynı eser, S. 343. 1841 de Valide Sultanın açık bir araba içinde kadınları ile birlikte iştirak etmiş olduğu büyük geçit resmi hakkında bak: White II, S. 205 - 206. Padişah, elçilerin önünde resmi bir eda ile ıslahatı tamamlamak en yüce isteği olduğunu beyan etti.

¹⁵²¹ Blancard, II, S. 202 - 203.

¹⁵²² Ubicini, S. 82.

teşkil olundu ve halkı okutmak işi ele alınarak çahşılmiya başlandı. Vakanüvis Şeyhülislam Mahmut Esat Efendi —mutad olduğu üzere bir bilgin—¹⁵²³, Rumeli Kazaskeri, Askeri Şura Başkanı —Askerî okullar için— aydın ve bilgili yüksek payenlerden Âli ve Fuat¹⁵²⁴ ve daha iki yüksek memur bu komisyonda üye bulunuyorlardı. Gene bir idare meclisi kuruldu. Buna Tıbbiye Okulu Müdürü de girdi. Yalnız ilk okul işleri de bu komisyona bağlı olacaktı. Yeni

bir Üniversite, bütün bu Öğretim kurulları yapısını tamam-hyacaktı. Gerçekten de 1 eylül 1846 da Ayasofya yakınında böyle bir Üniversitenin temeli atıldı. İlk öğrenimin mecburi olduğuna dair ferman çıkarıldı. Buna göre altı yaşından itibaren bütün çocuklar okullara gideceklerdi. Bir erkek çocuk, ancak ilk okulu bitirdikten sonra esnaf çıraklığına alınabilecekti. Okul öğretmenlerinin faaliyetlerini denetlemek göreviyle bir komite meydana getirildi. Bu öğretmenler, artık Avrupa örneklerine göre aylıklarını devletten alan sivil memurlar olup Kur'an'ın kendilerine yüklediği vazifeyi din gayretiyle yapan ve bunun için herkesten gönlünden koparılan hocalar değillerdi. Hiç vakit geçirilmeden İstanbul'da altı Rüşdiye (lise) açıldı. Bu okullarda gramer ile Kısası Enbiya yanında Osmanlı tarihi — daha 1837 de Said Efendi, Osmanlı tarihinin ana hatlarını yayınlamıştı¹⁵²⁵—, dünya tarihi, coğrafya, aritmetik ve geometri okutuluyordu. Şimdilik ulemadan seçilen öğretmenler, sonra Fransız usulüne göre kurulmuş öğretmen okullarında yetiştirileceklerdi. Kurulacak Üniversite, hangi milliyetten ve dinden o-lursa olsun öğrenci alan Süleyman iye ve Ahmediyedeki idareci yetiştirme müesseselerini, Öğretmen yurdunu, tıbbiye okulunu¹⁵²⁶, Debroca'nın organize ettiği Veteriner okulunu, Yeşilköy'deki Tarım okulunu ve üç askerî okulu —ki bunlardan biri olan topçu mektebi, sivil mühendis yetiştiriyordu— içine alacaktı. Artık Üniversitenin de organize edilmesi işine geçildi ve ilk okullar müfettişi olup Fransız usulüne göre okul kitapları hazırlamıya

¹⁵²³ o, 1847 de öldü ve yerine Abdullah Efendi geçti; aynı eser, S. 163. "üç dilde" kitaplığı hakkında kars. White II, S. 155.

¹⁵²⁴ Bak yukarda S. 424 - 25. Aynı zamanda sonuncusunun bir halası olan Leyla Hatun, şair olarak tanınmıştı; Ubicini, Lettres, S. 159, not 3; White n, 151, 156. Yukarda adı geçen babası İzzet Molla hakkında bak: Millinger (Osman Seyfi Bey), La Turquie sous Abdul-Asiz, Paris 1868, S. 272. Bir "Türk Sevgine" i hakkında gene White .Ab-dülmecid'in kızkardeşi Atıyye Sultan dahi şair olarak tanınmıştı; aynı eser, m, S. 13, not 1. Gene hepsi hakkında bak: Basmacıyan.

¹⁵²⁵ White, S. 174.

¹⁵²⁶ Tıbbiye'nin bir kitaplığı -istanbul'da başka 39 kitaplık daha vardı, fakat bunlar yalnız Müslümanlara açıktı- ve askerî büro'nun tercüme'leri için bir de devlet basım evi vardı; ikinci bir basım evinde Esat beyin redaksiyonu altında, Blaque'in "Moniteur Ottoman" örneğine göre bir hükümet gazetesi çıkarılıyordu (kara., gene aynı eser, S. 188 vd. İkinci türkçe gazeteyi Churchill çıkarıyordu: "Ceride-i Havadis". Aynı adamın kısa ömürlü ingilizce gazetesi hakkında bak: gene aynı eser, aynı yer, (1842).

başlamış bulunan Kemal Efendi, üniversite hakkında bilgi toplamak amacıyla Batı memleketlerine gitti. 1851 haziranında bir de Akademie (Encümen-i Dâniş) kuruldu¹⁵²⁷.

Eski rejimin memleket ve sınıf imtiyazlarına bir son vermek için maliye sisteminde çok esaslı yenilikler yapmak gerekli idi. 650 - 750 milyon kuruş veyahut 150 -172 milyon frankı buian devlet gelirleri, zahiren şu kısımlara ayrılıyordu: Öşür (50 600 000 frank), varidat vergisi ve İstanbul ile civarının muaf bulunduğu vergi (46 milyon), haraç veya cizye (9 200 000) —ki bu Sultan Mahmut'un almış olduğu tedbirlere göre her reaya için sahibi bulunduğu malın Önemine göre 15, 30 veya 60 kuruş tutarında idi— gümrükler¹⁵²⁸ (19 760 000), vasıtalı vergiler, ihtisab (34 500 000) —bu da patenta harcı, damga resmi, şehir gümrüğü, köprü parası, mâden ocakları yüzdeleri (daha 1841 de İngilizler, bu mâdenleri işletmeğe talip olmuşlardır¹⁵²⁹ ve Reşit Paşa tarafından meydana getirilen muntazam posta gelirleri ile tabiiyet vergileri¹⁵³⁰. Fakat daha Sultan Mahmut zamanından itibaren uğursuz malikâne sistemi (Mukataa usulü), yani bir yerin gelirini müteşebbisinin Ömrü boyunca ona icara vermek usulü (paşalardan başka bir çok Ermeni banger-leri de zenginliklerini bu sisteme borçlu idiler), yer yer lâğ-volunmuştu. Bundan başka vilâyetlerin idaresi başında bulunanların, yukarda da söylediğimiz gibi, artık kendilerine ait hazineleri, malî özerklikleri (ki bunlar çok kere özel bir siyasî durumun temellerini teşkil etmişlerdi) yoktu. Tanzimat hattı şerifinden sonra da memurlar için, geçici olmakla beraber, iltizam hakkı baki kaldı. Fakat hükümet araya girerek mültezimlerin yerine kendi memurlarına vergiyi toplattırıyordu. Mahallî meclislerle şehirlere, mükelleflere düşecek vergi miktarını tesbit etmek yetkisi verildi . O vakitler haracın toplanması, dinî reislerin özel bir görevi idi. En sonunda memurlar, vergi toplayıcıları sıfatiyle hazine için kendi hesaplarına iş görmek imtiyazını kaybettiler. Sultan Mahmut zamanında askerî timarlar lâğvolunmuş ve bütün evkaf malları, o zamana kadarki hususî vekillerin (mütevelli), —bizzat Reşit Paşa Süleymaniye vakıfları mütevellilerinden biri idi¹⁵³¹. Bu vekiller cami; medrese hastahane ve ilâh.

¹⁵²⁷ Ubicini, Turquie actuelle, S. 184; karş. Forbin, S. 196; White H, S. 130 vd., 170 vd.

¹⁵²⁸ Tabancı eşyası için yüzde beş, İmparatorluk ahalisi için yüzde 12.

¹⁵²⁹ Maden işleri ile meşgul olan bir meclis de vardı; White II, S. 129 vd.

¹⁵³⁰ Mısır 6900000. Eflâk 460000, Buğdan 230000, Sırbistan 460000. Reşit Paşanın Fransız kâtibi Cor'tn verdiği sayılara göre, Ubicini. S. 132; karş. Albert Dumont. Le Balcan et l'Adriatique, ikinci baskı, Paris 1874, S. 101.

¹⁵³¹ Ubicini, Turquie actuelle, S. 155.

gibi müesseselerin gelirlerini temin ederlerdi ¹⁵³² — yerine kaim olan bir nazırın idaresine verilmişti. Bütün bunları yapmakla Sultan Mahmut, hiç olmazsa hükümdarlığının daha iyi bir düzene kavuşulmuş olan son yıllarında ¹⁵³³, devlete yeni gelirler temin etmişti. Rus borcunun karşılanması için beşlik adı ile itibarî kıymeti içindeki hakikî mâden değerinden daha fazla olan bir para bastırmış olan Sultan Mahmut'un zamanında devletin parası bir çok defalar bozulduktan sonra nihayet 1844 de bu paralar çekildi ve Avrupa devletlerinin parasiyle eşit değerde yeni bir para çıkarıldı. 1848 de Fransız tebaasından Jacquet's Alleon ile Emmanuel Baltazzi, devletin verdiği 50 milyon kuruşluk bir avans sermaye ile Osmanlı Bankasını kurdular ¹⁵³⁴.

Aslında bu gelirler, yeni ordunun 82 milyon frank tutan masraf ve ihtiyaçlarını karşılamak için harcanıyordu. Saray yalnız 18 milyon alıyordu. Rusya'da olduğu gibi askeri rütbelere göre beş sınıfa taksim olunan sivil memurların aylıkları ise ancak 46 milyon tutuyordu. Bayındırlık İşleri —Türkiyenin henüz İstanbul'dan Edirne'ye kadar bile düşenmiş bir şosesi yoktu — için iki milyondan biraz daha fazla bir miktar ayrılmıştı. 1841 den itibaren yüzde 12 ve sonra yüzde altı faizli kaimelerden teşekkül eden devlet borçları ¹⁵³⁵ nın faizleri de iki milyonu pek aşmıyordu ¹⁵³⁶.

Yeni müesseseler, devletin birliği ilkesinden çıkarılarak kurulmuşlardı. Bu, resmî çevrelerin, tarihî hatıralara ve nazariyeyi fiiliyata intikal ettirmek imkânsızlığına rağmen, Tuna Prensliklerini bir küle teşkil eden devletin bir cüz'i olarak saydıkları bir zamanda yapılmıyordu, işte bunda, yeni rejimin karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri saklı bulunuyordu. Vilâyetler, Pazvantoglu, bağımsızlığını otuz yıldan fazla muhafaza edebilmiş olan Tepedelenli Ali Paşa ¹⁵³⁷, Cezzar veya Abdullah veya Mehmet Ali Paşalar, mahallî derebeyler, kocabaşılar gibi kimselerin idareleri altında ya-şamıya o kadar çok alışmışlardı ki bunların, İstanbul'daki nazarlara, meydana getirilen vilâyet meclisleri ile bağımsızlık duygulan okşanmış olmasına rağmen, itaat edecekleri çok şüpheli idi. Lübnan'da sürekli olarak karışıklıklar vardı. Fakat bu memleket, açık olarak hiç bir istek ileri sürmüyordu. Daha 1846 da

¹⁵³² Karş. gene White I, S. 221 vd., ve benim faydalanmama imkan bulamadığım Worms, La propriôtâ territoriale dans les pays mu-sulmans, 1842

¹⁵³³ Şimdilik hazine, eski sipahilere 9 milyon ve vakıflara yardım olarak hemen hemen 3 milyon ödüyordu; Ubicini, Lettres 3. 202 - 203.

¹⁵³⁴ Aynı eser, S. 297 vd.

¹⁵³⁵ Aynı eser, S. 213 vd.

¹⁵³⁶ Aynı yer.

¹⁵³⁷ Yukarda da sözü geçen mezar taşı yazıtında böyle denilmektedir; White m, S. 317. Karş. Hughes'in seyahati, aynı zamanda Fransızca: "BiWiothfeque dea voyages" ("Voie a Jabia", Paris, 2 cilt).

oralara taşınacak silâhların müsadere edilmesine emir çıktı ¹⁵³⁸. Halep'te ahalî, kur'a usulünün tatbiki için girilen ilk teşebbüs üzerine hemen ayaklandı. Esasen başta Mısır rejimini büyük bir sevinçle kabul etmiş olan Halep ahalisi, aynı sebepten dolayı Mısır idaresini yıkmıştı . Gene aynı sebeptendir ki Arnavutlar, 1843 de silâha davrandılar ¹⁵³⁹. Eski imtiyazlarından tamamiyle memnun görünerek kendi vilâyetleri için yeni reformlar istemeyen Bosna'-lılar da bu yüzden ayaklandılar ¹⁵⁴⁰. Öte taraftan son zamanlarda elde ettikleri az veya çok derecede bir özerlikle mülî toprakları Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış olan Sırbistan gibi memleketler, kendileri için çok tehlikeli görülen "İmparatorluğun Birliği" ni kuvvetlendirmeye yanaşmıyorlardı. Hatta Abbas Paşanın idaresinde Mısır bile, Abbas'-ın kabüiyetsizliğine rağmen, İstanbul mahfillerine umdukları derecede uysallık göstermiyordu ¹⁵⁴¹. Yeni Hıdiv, tıpkı büyük selefleri gibi, Arap ırkının önderi olarak ortaya çıkmak istiyordu. Bu amaçla o, Bedevilerle sıkı bir münasebet idame ediyor, onların kıyafeti ile geçmekten hoşlanıyor, en büyük oğlunu onlar arasında terbiye ediyordu. Aynı şekilde, haddizatında eski Müslümanlığa bağlı sayarak kendisinden nefret eden Vehabîlerle de dostluk münasebetleri idame ediyordu: "Necit hükümdarının kızları, Kahire'den gönderilen inci ve altunlar içinde yarılıyorlardı" ¹⁵⁴². Sonrada Abbas'-sın ardası Said, artık itibardan düşmüş olan aynı amaç için Hayel Prensi ile dostça geçindi . Trabulus-Garp'de ve bilhassa Tunus'ta Osmanlı Padişahı, hemen hemen bütün Müslümanların, yalnız dinî reisi olarak sayılıyordu. Kanunî Sultan Süleyman'ın bu Berber vilâyetleri, gerçi yeniçeriler kaldırılarak yerine Nizam askerlerinin konması gibi bir takım müşterek tedbirlere boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Fakat onlar birçok milletler ve millet artıklarından müttehit bir devlet meydana

¹⁵³⁸ Ubcini, Lettres, S. 290 - 291.

¹⁵³⁹ Aynı eser, S. 84; yukarda S. 408.

¹⁵⁴⁰ Kars. Pertusier, La Bosnie cosiderée dana ses rapports avec l'empire ottoman, Paris 1822; Prenses Ljubitz'a'nın oğlunun naibesi sı-fatiyle bütün işleri idare etmekte bulunduğu Sırbistan'dan gelen kışkırtma ile sahneye konan Bulgar'ların ayaklanması hakkında bak: Blanqui, aynı eser; hususiye! S. 100,

¹⁵⁴¹ Babası Tosun. 1816 da Rosette'de vebadan ölmüştü: o zaman Abbas beş yaşında idi; Forbin, S. 222. Mehmet Ali'nin Üçüncü oğlu o-lan İsmail Paşa da ölmüş bulunuyordu; Aynı yer. Onun kız kardeşleri hakkında bak gene aynı eser, S. 222 - 223, 310 - 311. Abbas'ın oğlu İlhamî (öl. 1861), sonradan Ferik rütbesi ile Osmanlı ordusunda hizmet görmüş ve 1854 te Padişah'ın kızı Münire Sultan ile evlenerek damat olmuştur; Ubcini, Turquie actuelle, S. 134. Abdülmecid'in başka bir kızı. Hıdiv Sait Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile evlenmiştir; Durand de Fontmagne, Un Sâjour à l'ambassade de France à Constantinople sous le seconde Empire, S. 150. Büyük İbrahim Paşa'nın oğlu Mustafa ile Mısır hanedanının kurucusu Mehmet Ali'nin bir oğlu olan Mehmed Ali, Padişahın Maliye nazırları olmuşlardır (küçük Mehmed Ali'nin ölümü 1861. Kars. Clot Bey, Aperçu general sur l'Egypte; Cadalvene et de Breuvery, l'Egypte et la Tunisie ve Alfred de Caston, Musulmans et chrttiens, La Turquie en 1873, Constantinople 1874, S. 107 vd.

¹⁵⁴² Palgrave, I, S. 144 vd.

getirmek için boş yere çalışan devlet merkezinden ayrılıklarını daima muhafaza etmişler, İmparatorlukla olan ba ları her zaman için sırf sözde kalmıştır. Mem-leketeyn Prensliklerine gelince, buralarda, Rumanyalıların kendilerine mahsus milliyet, din, gelenek ve prensleri mevcut bulumyordu; kültürlerinin süratle gelişmesi sayesinde birliğe ve ba ımsızlı a doğru ileri adımlar atıyorlardı. Ru-manyalılara fena muamele etmekten ka ınmıyan ve millî bir bağımsızlık hakkı tanımak istemiyen Ruslara karşı şiddetli bir nefret ve kin besleniyordu. Buna karşılık, Rumanyalı-lar, gene Rusyanın ezmek ve ortadan kaldırmak isteği karşısında liberal Türkiye'ye, kuvvetli bir sempati besliyorlardı. Fakat Osmanlı İslahat ıları, Rumanya'yı da İmparatorluğun bir cüz'  saymak istedikleri zaman bu sempati ağır bir darbe yedi ¹⁵⁴³.

M ttehit bir devlet haline gelmek cereyanını kuvvetlendirmek için Sultan Abdülmecit de vilâyetlere bir çok seyahatler yaptı. 1844 de Bursaya gitti ve burada eski Yeşil Camii tamir ettirdi ¹⁵⁴⁴. İki yıl sonra Rumeli'deki memleketlerini ziyaret etti. 1850 de Padişah, Anadolu sahillerinden bir kısmı boyunca yaptığı bir seyahatten sonra gemiye binerek Ar ipel adalarına  eref verdi ¹⁵⁴⁵.

Bu Tanzimat Türkiyesi, her  eye rağmen yalnız Müslüman bir devlet olabilirdi. Din bakımından büsbütün kayıtsız kalmak, ondan çok uzaktı. Böyle bir şey açıktan açığa ifade olursa, herhangi bir Osmanlı hükümeti için büyük bir tehlike teşkil ederdi. Fakat son zamanlarda devletin başına geçmiş olan  ahsiyetler, Batıda kaldıkları uzun zamanın ve Hristiyan dünyasıyla olan ba larının etkisi ile, tam bir tesa-muh g sterme i gerekli buluyorlardı. Bunun esaslı sebepleri vardı: Evvelâ bu devletin Rusyaya karşı hami olarak İngiltere ile Fransa'yı kazanması gerekiyordu; sonra da İmparatorluk içinde yalnız iki milyonu Avrupada olmak üzere 19 -20 milyon Müslümana karşılık iki milyon Rum, bir buçuk milyon Arnavut, iki milyon dört yüz bin Ermeni, Sırplarla birlikte altı milyondan fazla İslav ya ıyordu ¹⁵⁴⁶. Aydın bir dünya g r  n n mahsulü olan bu dinî tesamuhun tabi  bir sonucu olarak Hristiyanlara vilâyet meclislerinde yer verilmiş, ayrı ayrı mezheplerin reislerine 1850 den 1852 ye kadar geçen zaman içinde Ermeni Protestanları da, ırkda -lannın bütün mukavemetlerine rağmen, bu mezheplere katılmı lardı - yeni haklar tanınmı tı. Gene aynı sebeptendir ki o zamana

¹⁵⁴³ Kars. benim istifade etmek imkanını bulamadı ım Kufine Bort, De rUn tt dans l'Emp re Ottoman, Constantin pte 1847.

¹⁵⁴⁴ Ubcini, Turquie actuelle, S. 29.

¹⁵⁴⁵ Aynı eser, S. 110

¹⁵⁴⁶ Ubcini'ye göre: S. 14 vd. ve "La Turquie actuelle", Paris 1855, s. vn - vm

kadarki reayanın, artık İmparatorluğun öteki ahalisi gibi tebaa haline getirilerek haraçtan muaf tutulması ve kur'a usulüne göre toplanacak orduya asker alınması düşünülmüştür.

Fakat bu ülküye karşı, bütün ruhu ile tamamen maziye bağlı olan fanatizm ayaklandı. Vilâyet meclislerindeki Hristiyan üyeler, pek nadir olarak düşündüklerini söyleyebil-mek ve müdafaa edebilmek cesaretini gösterebiliyorlardı. Onlar bu meclislere yalnız "pek iyi" demek için çağırıldıklarını ileri sürüyorlardı ¹⁵⁴⁷. Çok kere de oylarını ya satıyorlar veya kendi Özel çıkarları uğrunda, hiç olmazsa vergilerden kurtulmak amacı ile kullanıyorlardı ¹⁵⁴⁸. İmparatorluğun Asya topraklarında bazan çok daha fena durumlar ortaya çıkıyordu. Vilâyet meclislerinin üyeleri, mühürlerini istediği gibi kullanmak üzere paşalara teslim ediyorlardı ¹⁵⁴⁹. Padişahın en vahşi Kürt askerleri bile, hiç bir zaman Lübnan'da, birbiri üzerine saldıran Dürzilerle Maruniler derecesinde zulüm yapmamışlardı: Bütün bu bölgeler harabeye ve beyabane çevrildi ¹⁵⁵⁰. Anlayışlı bir komutan olan Kıbrıslı Ahmet Paşanın Nizam askerleri, Halep'deki Hristiyan lan 1850 de bu şehir halkının gazabına karşı korumak zorunda kaldılar. Bu olayların sonunda ölen pek az sayıda Hristiyanlara karşılık 600 Müslüman kurban gitmişti . Kayseri, Konya, İzmir ve Edirne'de Müslümanlar, bâzan Rum \a-tandaşlarına karşı silâha davranıyorlardı. Musul'da ise Nesturi'ler, gerçek anlamda bir takibata maruz kaldılar ¹⁵⁵¹. Asyada Kürt Beylerinden Bedir Han -ki Ömer Paşa 1847 de buna ve müttefiklerine karşı harekete geçmek zorunda kalmıştır ¹⁵⁵², sırf "pis gâvurlara" karşı hiç yorulmadan tahriklerde bulunduğu ve 10 000 Nesturi'yi öldürdüğü ¹⁵⁵³ için, popüler bir adam olmuştu. 1821 yılından biraz önce Arnavutlar, Kahire'de isveç konsolosu Bogthi'nin kızını annesiyle birlikte Avrupa tarzında elbise giymiş olduğu halde gezmesi

¹⁵⁴⁷ Dumont, S. 191; Edmond Dutemple, viceconsul de France, En Turquie d'Asie, Paris 1883.

¹⁵⁴⁸ Langworth, Baker'de, S. 174, karş. gene S. 176; Destrilhes. S. 57 vd.; Albert Dumont, Die Türken in Europa, tercümesi K. E. Fran-zos tarafından, Stuttgart 1878, S. 85 vd.

¹⁵⁴⁹ MÜlînger. S. 214 vd.

¹⁵⁵⁰ Bak yukarıya. Oğulları Kasım ve Halil ve torunları ile beraber Bursa'da sürgün olarak yaşayan 83 yaşını bulmuş Emir Beşir ile bir buluşma hakkında bak: Ubcini, Turquie actuelle, S. 37 vd. Gene onun hakkında bazı bilgiler bak: Lamartine, Souvenirs etc, I, S. 282 vd. (o vakit, yani 1882/1883 te sözde 72 yaşında idi.). Deyr-el-Kamer hakkında bak: aynı eser, S. 322 vd. Karş. gene aşağıda haşiye o-larak gösterilecek olan elix Bamberg'in eseri, S. 25 vd.

¹⁵⁵¹ Rosen, S. 179.

¹⁵⁵² Ubcini, S. 217.

¹⁵⁵³ Rosen, S. 111. Kars. Millinger, S. 19 vd; Tchihacheff, L'Asie Mineure et l'Empire Ottoman: "Revue de deux Mondes", haziran 1850 tarihli sayısı. Marunt patrikf, Protestan kutsal kitabını yaktırdı; White U, S- 192 vd.

yüzünden, kurşunla vurmuşlardı ¹⁵⁵⁴. İstanbul'da bir Ermeni mühendisi yeniden tanassur ettiği zaman eski bir kanuna uyularak -fakat bu kanun, bu olay üzerine lağvedilmiş- sokakta idam olunduğu zaman halk sevinçle nağra atıyordu .

Doğrudan doğruya memurlar arasında ekseriyet, Hiris-tiyanlan aşağı gören ve onlar hakkında takibat yapılmasını isteyen Müslümanlarda idi. Biraz önce sözü geçen Ermeni, Fransız üniforması ile asılmış ve şapkalı baş sokaklarda do-laştırılmıştı ¹⁵⁵⁵. Arnavutlukta, bilhassa bu bölgeler ahalisinin gizli Hristiyan oldukları meydana çıktığı zaman, bu gibiler hiç korunmadan Asyaya götürüldüler ve o vakitki bir veba hastahanesine atılarak her çeşit gıda maddesinden mahrum bırakıldılar ¹⁵⁵⁶ Bulgarlar 1841 de ayaklanınca gene aynı fanatizma ile çok sert muamelelere tâbi tutuldular. Bu zihniyet, Türkler hakkında beslenen sempatinin kaybolmasına âmil olmuştur. Fransız Nazırı Guizot tarafından 1841 de bilgi toplamak üzere Tuna boylarına gönderilen akademisyen Blanqui, gerek piskoposların ve gerekse bazı köylünün ağzından, kendilerine silâh gönderilmesi isteği karşısında kaldı ¹⁵⁵⁷.

En son olarak da zorbalık, her çeşit aşırı hareketler, devlet paralarının suiistimali gibi eski rejimin fena âdetleri devam edip gidiyordu. Blanqui'nin 1841 de Sırbistan'da rastladığı (Aga) Hüseyin Paşa, kendisine 1.150 000 franklık bir gelir temin etmişti; yeniçerileri ortadan kaldıran bu Hüseyin Paşa, maiyetinde 1400 memur besliyor ve paralarını 27 demir kasa içinde saklıyordu. Eflâk'te tahıl, Makedonya'da zeytinyağı, Bulgaristan'da koyun ticareti yapıyordu. Bu Paşanın, şüphesiz ki her tarafta imtiyazlı bir durumu vardı. Zengin ve itina ile hazırlanan sofrasında beyaz ekmek ve Bohemya kristal bardakları içinde Macar ve Fransız şarapları görülmekte idi . Basit bir molla, bir yıl Şam'da kaldıktan sonra tasarruf ettiği 184 000 frank ile İstanbul'a dönebiliyordu ¹⁵⁵⁸. 1843 de Mısır'da Ahmet Fevzi, Rifat ¹⁵⁵⁹ ve Said, Hüsrev Paşanın bir kölesi olan Halil, ihanet eden esir bir kadının bizzat kafasını kesen Padişahın eniştesi Mehmet Ali gibi hiç bir bilgiye sahip bulunmayan ve Avrupalılarla temas icap ettiği zaman ne yapacaklarını bilemeyecek bir duruma düşen kimseler, yeni devrin kibar ve Avrupa,

¹⁵⁵⁴ Forbin. S. 290 - 291. İstanbul'da İaveç elçisine yapılan hakaret hakkında da kars. Durand de Fontmagne, S. 224 - 22

¹⁵⁵⁵ Aynı yer

¹⁵⁵⁶ Rosen, S. 93 vd.; Hecquard, S. 485 vd. 1842 de Arnavut'lar, hakikatte Avusturyalıların bir aletinden başka bir jey olmayan Cez-vitlerin memleketlerine getirilmelerine karşı ayaklanmışlardı; aynı eser, S. 463.

¹⁵⁵⁷ Aynı eser, S- 50; "Marturii İsterice", S. 146, No. LXXDC; 166, No. XCI; Jireček, S. 380 - 381.

¹⁵⁵⁸ Ubicini, S. 130.

¹⁵⁵⁹ White I, S. 1«9 - 170 vd.

muhitinde yetişmiş kimselerle aynı safta bulunuyorlardı ¹⁵⁶⁰. Böylece çoğu hain olan Rumlardan, eskiden olduğu gibi zarurî bir belâ olarak faydalanılıyor, bunlara bağışlar ve rütbeler verüyordu. Bu Rumlar arasında Aristarkhi ile Vogorides, büyük itibarda olup Babîâlî'-nm toütün sırlarına vakıf bulunan şahsiyetlerdi. Türkler İstanbul'da yeter derecede meşgul olacak iş bulduktan sonra Rum diplomatları da elçiliklerde eski mevkilerini tekrar aldılar. Başkentte gençler duruma hâkim idiler. Vilâyetlerde ise yalnız eski rejim taraftarları görülüyor ve bunların varlıkları hissohmuyordu. Ancak yeni kurulmuş olan okullarla daha uzun bir hazırlık sayesinde bu büyük fenalıklar ortadan kaldırılabilirdi. Fakat bunun için de bir şey lâzımdı ki bunu Türkiye, bunca inkılâplardan sonra, hâlâ elde edememiştir: Bu, yalnız siyasi anlamda olsa bile, kendini gerçekten bir millet olarak hisseden hür bir milletin kendi kendine güvenidir ¹⁵⁶¹. Christoph Roberts adında Amerikalı bir insanlık dostu, Osmanlı Devlet adamları fenalığın sebeplerini henüz keşfedemeden öncü bir fikir ortaya atarak derde derman bulmak istedi. Buna göre bir yüksek okul, bir College kurulacak, burada her millete mensup çocuklar, kendi ana dili ile öğrenim yapmaya başlayacak ve son sınıflarında İngiliz ve Fransız kültürü içine girerek daima pratik amaçlar peşinden gideceklerdi. Böyle bir kurul, bu kadar çok, birbirinden bu kadar ayrı ve hemen hemen sürekli olarak birbirine düşman milletlerin kardeşçe birbirlerine yaklaşmaları, cemiyetin ve devletin iyiliği için en iyi çare olacaktı. İşte bu esaslara uygun olarak ve böyle bir ülküye hizmet etmek amacıyla 1863 de Bebek'te Ro-bert Kolej kuruldu. Fakat bu okul, karşısında bulunduğu dâvanın büyüklüğü içinde ancak pek az bir iş görebilmiştir ¹⁵⁶².

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kının Harbi ve Sonuçları (1853 — 1856)

¹⁵⁶⁰ Ubcini, Turqule actuelle, S. 201 - 202.

¹⁵⁶¹ Kars. gene David Urquhart, La Turquie, ses ressources, son organisation municipale, son commerce, 2 cilt. Bunun hakkında güzel malumat: White I, S. 109 vd. Eski, namuslu, iyi kalpli paşalar hakkında bak: Grenville Murrays, Les Turcs chez les turcs, tercümesi J. Butler, S. 271 vd.

¹⁵⁶² Kars. Baker, S. 36 vd; Petermann, Beitrage zur Geschi-chte der Reförmen, 1842; Eichmann, Die Reformen des osmanischen Reiehes (birinci eserden faydalanmak imkanını bulamadım); Chr. Melbech, Chesney und Michelsen, Das türkische Reich In historisch -ataüBtischen Schilderungen (Tarihi ve istatistik tasvirlerle Osmanlı Devleti), Leipög 1854.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/423-442

İngiltere'yi şimdiye kadar Rusların İstanbul'a hâkim olmak emellerine karşı koymıya sevkeden âmil, sadece Çar I. Nikolay'ın anladığı şekilde Rus siyasetiyle tam bir tezat teşkil eden siyasî bir ülkü değildi. Bunun birinci derecede sebebi, tamamıyla ve doğrudan doğruya ticarî idi. Türkiye'ye yeni âdetler ve modalar girmiş ¹⁵⁶³, o zamana kadarki sanatlar ve ticaretler gerilemiş ¹⁵⁶⁴, Bulgaristan, Anadolu ve Suriye'deki eski usul fabrikalar süratle sönmeğe yüz tutmuştu ¹⁵⁶⁵. Türkiyede bulunan İngilizler, sonradan Müşavir Paşa olan keskin tenkitçi Slave ile bunun selefi Walker istisna edilirse, siyasî ve iktisadî reformların tatbikinde hemen hemen hiçbir rol oynamamışlardı. Buna karşılık Fransızlar ¹⁵⁶⁶, bütün mevkilerde, öğretmen olarak askerî ve Tıp, Veteriner ve Ziraat okullarında, müteşebbis ve mühendis olarak -Borel'in Meric'i gemi işletmesine elverişli bir hâle getirmek ve Enos limanını mükemmel şekle sokmak plânı ¹⁵⁶⁷- bayındırlık işlerinde hizmet görüyorlardı. Gerçi 23 kasım 1838 de Fransa ile bir antlaşma imzalanmıştı. Şarklılar, Fransız fabrikalarının imal ettikleri moda eşyasını çok seviyorlardı; Fransız Postasının ve Rostad Kumpanyasının gemileri, Marsilya ile İstanbul arasında daimî bir bağ temin ediyorlardı. Fakat bütün bunlara rağmen Fransız ticareti, 1789 dan 1850 ye kadar İngiliz ve, tamamıyla Venedik'in yerine kaim olan ¹⁵⁶⁸ Trieste'den yapılan Avusturya ticaretinin rekabeti karşısında eski hacminin beşte üçünü kaybetmişti . 1846 da Fransa, Yakın Doğu memleketlerine 24 989 000 Frank değerinde ihracat yapmıştı. Buna karşılık Yakın Doğu memleketlerinden 52 867 000 Frank kıymetinde eşya satın almıştı. İngiltere'nin Türkiyeden yaptığı ithalât o zaman yalnız 30 000 000 Frank, Osmanlı idaresindeki

¹⁵⁶³ Porter ve Ale denen İngiliz biralarının da içilmesine; White I, 37 - 38.

¹⁵⁶⁴ Kars. Lewis Farley, Modern Turkey, London 1872, S. 194 vd.; Baker, S. 167 vd.

¹⁵⁶⁵ Princesse de Belgiojoso, L'Asie Mineure et la Syrie, Paris 1856, S. 383; Ubicini, Turquie actuelle, S. XXV. vd., hususiyile Lettres, S. 265 - 267; White I. S. 19; II, S. 225 - 226. Daha o zaman Türk kadınları, yalnız Avrupa kumaşlarını değil, fakat aynı zamanda, Avrupada yapıldığı gibi korsa da giyiyorlardı; Ubicini, Turquie actuelle, S. 397. Türk kadınlarının Avrupa modası düşkünlüklerine karşı alınan tedbirler hakkında bak: Blanqui, S. 267 not 1, 278.

¹⁵⁶⁶ Profesörler arasında Dr. Hermann, Dr. Bernard ve Dr. Spitzer gibi Almanlar da bulunuyorlardı; White I, S. 30 not 1, S. 123. Ebeler için ilk kadın öğretmen Viyana'dan getirildi. Diğer taraftan İngiliz Davy ve Dawson da yeni hastaneleri kurmak işi ile görevlendirildiler (aynı eser, S. 122) ve Amerikalı Davia da Ziraat Okulunu teşkilatlandırdı, Destrilhes S. 52. Para çıkarma işleriyle İngiliz mühendisi Taylor meşgul oluyordu; White, S. 250 not 1. İstanbul'da İngiliz bilgini Longvorth ve Kürdistan taraflarında, sonradan İngiliz elçisi tayin edilecek olan tanınmış Layard çalışıyorlardı. Padişahın doktoru, By-ron'ın bir dostu olan Millinger İdi; aynı eser, U, 3. 63. White, İngiliz ateşçileri Wood ile Doria'dan Osmanlı hanedanının bir tarihini yazmalarını bekliyordu. Daha 1821 den Önce Melling, Hatice Sultanın mimarı idi; Castellan, Lettres sur la Grece İL Paris 1821, S. 226. Nihayet Mısır'da Mac-Ardley ile bayanı, uzun yıllar boyunca Hıd'vin dokuma sanayiini idare etmişlerdi; Forbln, S. 290.

¹⁵⁶⁷ Ubicini, Lettres, S. 264 not 2.

¹⁵⁶⁸ Cumhuriyetin son zamanlarında Venedik ticareti hakkında bak: P. Businello, Historische Nachrichten aus dem ottomanischen Reiche (Osmanlı imparatorluğundan tarihi haberler), 1877, 2 cilt.

memleketlere yaptığı ihracat ise sadece 58 000 000 Frank tutarında idi. Osmanlı memleketinden transit suretiyle geçirerek İran'a yaptığı 5 000 000 Franklık ihracat, bu hesabın içinde değildir ¹⁵⁶⁹. Avusturya'nın yakın doğu ticareti de beklenmedik derecede büyük bir ehemmiyeti haizdi: Avusturya'nın Türkiye'ye ihracatı 26153 000 Frank, fakat buna mukabil Türkiye'den ithalâtı 42 600 000 Frank ¹⁵⁷⁰ değerinde idi. Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaret münasebetleri ise çok daha azdı: Rusya senede Türkiye'ye 22 360 000 Frank değerinde ihracat yapar ve Türkiye'den ancak 17 072 000 Frank değerinde mal alırdı ¹⁵⁷¹. Bütün devletler arasında İngiltere, Yakın Doğunun ticaret bakımından sömürülmesinde arslan payını alıyordu ¹⁵⁷². Bilhassa pamuk, yünlü kumaş, Sheffield çeliği, Glasgow ve Menchester çanak takımları, kömür, makine, cam eşya ve şeker ticareti, büyük ölçüde İngilizlerin elinde idi. Zamanın ihtiyaçlarını artık karşılamıyan eski "Ticaret Kumpanyası", bir kaç yıl öncesinden beri kendi kendini lâğvetmiş bulunuyordu. Fakat buna rağmen İngiliz tüccarlarının teşebbüs ruhu daha kuvvetli ve canlı bir şekûde inkişaf etmekten geri kalmadı. "Yanmadahların ve Şark Kumpanyası"nın gemileri, İstanbul ve İzmir limanları ile Southam-ton ve Liverpool ¹⁵⁷³ limanları arasında sürekli olarak gidip geliyorlardı. Aynı zamanda İskenderun üzerinden Halep ticaretine, Bağdat, Şam ve Beyrut ticaretlerine de İngilizler hâkim idiler. Diğer yandan yeni kervan yolu ile Tahran, Erzurum ve Trabzorr ¹⁵⁷⁴ üzerinden yapılan ticarete İngilizlerin payları belki de daha azdı ¹⁵⁷⁵. Gene bir Fransız kumpanyası tarafından Süveyş Berzahında bir kanal açılmasına engel olan İngilizler ¹⁵⁷⁶, Mısır üzerinden Hindistan'la olan irtibatlarını canlı bir şekilde muhafaza etmişlerdi.

¹⁵⁶⁹ Aynı eser, S. 270 vd.

¹⁵⁷⁰ İngiltere, eskiden Türkiye'de malik bulunduğu çanak çömlek ve hırdavat ticaretindeki rakipsiz durumunu kaybetmişti. Almanlar bitim elimizden çekip aldılar"; White in, S. 33. İngilizler, 1832 de Rusya'ya verilmiş olan imtiyazlardan şikayetçi idiler; aynı eser, & 33 vd, İngilizler, Rusların gizli bir anlaşma ile İran'da, yalnız yüzde üç ödemek hakkını kazandıklarına inanıyorlardı; aynı eser, S. 36 not 1.

¹⁵⁷¹ Alçak Ülkeler, Ö077000. Frank değerinde mal gönderdi; 1830 da bir devlet olarak kurulmuş olan Belçika 1069 000 (Sultan Mah-mud'un şarap müteahhidi, Galata'da yerleşmiş bir Belçika'lı olan Le-moine idi; White II, 3. 94) Frank değerinde mal yollamış idi. Alçak Ülkelerin Türkiye'den satın aldığı malın değeri ancak 2 073 000 ve Bel-çika'mnki de 478 000 Frank idi. Türfeiy'e yapılan İthalatta Sardunya'nın büyük bir payı vardı: 2 397 000 Frank. Yunanistan'ın payı ise daha da büyüktü: 43 000 000. Bunlara karşılık Türkiye'ye yapılan İ-talyan malı İthalâtının değeri 84 100, Yunan malının değeri ise 400 000 Frank idi; Ubicini.

¹⁵⁷² Farley, S. 195 - 196

¹⁵⁷³ Ubicini, Lettres, S. 287.vd.

¹⁵⁷⁴ Kars. White, İL S. 71.

¹⁵⁷⁵ Ubicini, Lettres, S. 281 vd; \White III, S. 36, not 1. 1864 de Bayezit ve Erzurum'dan geçirilen malların değeri 100 milyon idi; bunda Türklerin payları 3Ü0000ÜÜ na bile varmıyordu; Millin'er, S. 179.

¹⁵⁷⁶ Rosen, II.

Bu sebeptendir ki İngiltere, Rusların İstanbul Boğazında yerleşmeleri fikrinden daima nefret ediyordu. Kesin sonuçlu harpten çok kısa bir müddet önce White şöyle yazıyordu: "Eğer İstanbul ve yakınlarındaki sular hâlen mevcut veya yeni kurulacak olun bir devlete geçecek olursa, Britanya'nın menfaatları bundan çok büyük zararlar görecektir. Bu takdirde yalnız bizim ticaretimiz sekteye uğramış ve Yakın Doğuda bizim siyasî nüfuzumuz gömülmüş olmakla kalmıyacak, üstelik donanma için yapmakta olduğumuz masraflar da Ö-nemli Ölçüde artacaktır. Çünkü biz deniz kuvvetlerimizi şimdi İstanbul Boğazında duran tarafsız donanma seviyesine çıkarmak zorunda kalacağız" ¹⁵⁷⁷. Haddizatında bu, 1839 da Chatham'm şu beyanatına temel teşkil eden fikrin aynı idi: "Osmanlı Devletinin yaşamakta devam etmesinin İngiltere için hayatî önemde bir zaruret olduğunu söylemiyen bir kimse ile ben konuşmam" ¹⁵⁷⁸.

Diğer taraftan Fransa, Islâhatın yarattığı Osmanlı Devletinde, kendi subaylarının, mühendislerinin, Öğretmen ve siyasetçilerinin eseri olarak, kendisine yakışan bir durumu muhafaza etmek istiyordu. 1851 yılı sonunda III. Napoleon'un yeniden kurmuş olduğu İmparatorluk, ancak büyük bir zafer kazanarak şöhret elde etmek sayesinde kendini haklı çıkarabilirdi. Bu İmparatorluk, bütün barış teminatlarına ve meşhur "L'Empire c.o.st la paix" gibi belâgatlı sözlere rağmen, I. Napoleon'un izinden yürüyor ve Fransa'da meydana gelen yeni durumu küçümsiyerek III. Napoleon'un kendi imparatorluk unvanım başta tanımak istemiyen Rusya'dan ¹⁵⁷⁹, 1812 deki hareketinin, yâni Fransayı istilâ ederek parçalamış ve Bourbon'lann vasisi rolünü oymyarak Fransa'yı küçük düşürmüş olmasının öcünü almak istiyordu. Bundan başka Fransız İmparatoru, "mümkün olduğu kadar Türkiye'nin Ömrünü uzatmayı kendi devletinin menfaatine uygun sayıyordu" ¹⁵⁸⁰. O vakit Fransızlar aiasında Türkiye'yi en iyi tanıyan Ubcini, kehanette bulunurcasına şöyle yazıyordu: Eğer Abdühnecid'in modernleştirilmiş Osmanlı Devleti, günün birinde kendini müdafaa etmek için yeni bir istilâyâ karşı savaşmak zorunda kalacak olursa, "harp sahnelerinde tek başına kalmıyacaktır" .

¹⁵⁷⁷ Aym eser. S- İH - 115.

¹⁵⁷⁸ Baron Lermot, yani Feidinand Morlet, La Turquie demasquée, Paris 1877, S. 101.

¹⁵⁷⁹ Eflâk'te Rus iggal kuvvetleri subaylarının daha 1818 ılı-Fransız konsolosuna dostluk teminatları ve Rus yurttaşlarının Frayşa Cumhuriyetine karşı besledikleri "hayranlık" hakkında bak: benim "Marturii istorice". Bundan başka geniş tasvir karş: Felix Bamberg, Geschichte der oerientalischen Angelegenheit Im Zeitraum des Pari-ser und des Berliner Friedons, Berlin 1892, Oncken serisi, S. 1 vd.

¹⁵⁸⁰ "L'interet de la France est que la Turquie vive le plus long-tem possible"; Loin:t, Expeditiun de Syrie (1860-1861), Paris 1862, S. 12 not.

Yeni Türkiye'yi ziyaret eden bir Fransız şöyle yazıyor: "Hiç bir zaman Rusya, siyaseti ile zafer kazanmadan Önce silâhla fütuhatta bulunmaz" ¹⁵⁸¹. Bu defa da yeni bir harp, Kus diplomatlarının, günden güne sıkışmış olan Doğu Hristi-yanları lehine basit bir notadan başlayıp özel bir görevle İstanbul'a gönderilmiş olan bir Rus yaverinin ultimatoma kadar varan gayretleri ile, önceden haber verilmiş oldu. Çar Nikolay'ın kanaatına göre bu harp, köhnemi ş, iç ki'vgalar ve reform üzerinde çıkan fikir ayrılıkları dolayısıyla çok zayıflamış olan Abdülmecit'in Devletinin tamamiyle parçalanması ve Ayasofya kubbesi üzerine tekrar haçın dikilmesi ile sona erecekti. Türkiye'nin Karadağ'da yaptığı harp; Avusturya'nın 1852 de Kont Leiningen'i İstanbul'a göndermek suretiyle araya girmesi -ki bu, Rus hareketini takliden yapılmıştır-; Kudüs'teki Mübarek Yerlere hangi mezhebin sahip olacağı dâvası yüzünden doğan yeni bir mesele ve Fransa'nın bu işte Katolikleri tutacağıının muhakkak görünmesi; işte bütün bunlar, şikâyet ve isteklere vesile teşkil ediyordu.

1810 danberi Ortodokslar Mübarek Yerlere hâkim bulunmakta idiler. Fransız seyyahı Forbin, 1819 da Lâtin Kudüs Kırallarına ait mezar taşlarının kaybolmuş bulunduğunu gördü. Fakat ona, bunların uzun zamandan beri, yani 1508 yazından beri ortada bulunmadığı hakkında teminat verildi ¹⁵⁸². 1847 de Beyt ul Lahm'da Hazreti İsa'nın beşiğine ait gümüş yıldız kayboldu ve bu suç Ortodoksların üzerine atıldı. Fakat şimdi Yakın Doğuda nüfuzu artan Fransa, enerjik bir şekilde ortaya çıkmak suretiyle, ikinci Mısır harbinde siyasette yalnız kalmış olmasının ve himaye ettiği Mehmet Ali Pasa' yi hiç de kendine yakıştırmayacak bir tarzda feda etmek zorunda kalmasının fena hatıralarını silmek ¹⁵⁸³ istiyordu. Bu sırada Fransız, İtalyan ve İspanyol aslından olan Katolik rahipleri -uzun bir zaman boş kaldıktan sonra 1845 de Kudüs Katolik Patrikliği mevkiine Valerga getirilmişti ¹⁵⁸⁴, o vakte kadar daima rüchan hakkına sahip bulunmuş olan Ortodoks papasları aleyhine Babiâli'ye müracaatlarda bulunmaya başladılar. Gerçekten de onlar, kendilerine daha elverişli bir durum sağlamağa muvaffak oldular. Hele Fransa'da, daima artan bir dinî duygunun etkisi ile hareket eden ve

¹⁵⁸¹ La Russie ne conquiert jamais par les armes sans avoir vaincu par la diplomatie"; Destilhes, S. XXVII.

¹⁵⁸² 1820 tarihinde Kudüs'teki durum hakkında bak: Forbin, S. 83 vd. 1818 de Kudüs'te yalnız 40, Beyt ul Lahm'da 6, Nazareth'te 6, Ro-ma'da 4, Yafa'da 4 Fransız yaşıyordu; aynı eser, S. 121, not 1.

¹⁵⁸³ Akka tüccarları, 1841 den 1842 ye kadar, Napoleon'm Akkâ savaşında kaybetmiş olduğu askerlerin kemiklerini topladılar; Louet, S. 216. 1811, 1812 vd. 1816 da iki muarız taraf için çıkarılan fermanlar hakkında bak: Thouvenel, Nicolas I er et Napoleon m, Les preliminaires de la guerre de Crimée, Paris 1891, S. XXVIII vd.

¹⁵⁸⁴ Aynı eser, S. 279.

dindar aristokrasi sınıfı tarafından tutulan İkinci İmparatorluğun kurulmasından sonra Katolikler, Mübarek Yerler hakkmda daha parlak başarılar elde edebileceklerini umuyorlardı .

Böylece Ortodoks, Ermeni, Kıpti ve daha başka mezheplerle Kudüs'te ve Beyt ul Lahm'daki kutsal mezarlara ve Hazreti Meryem'in mezarına ait hizmetlerin görülmesi işini paylaşmakta olan Katolik rahipleri, 1690 da Sultan Süleyman'ın vermiş olduğu imtiyazlara ve 1740 da yenilenen kapitülasyonlara ¹⁵⁸⁵ dayanarak, kutsal eşyaların ve büyük yangından önce kendilerine ait bulunmuş olan Mübarek Yerlerin geri verilmesini istediler ¹⁵⁸⁶.

Daha 1850 mayısı sonunda Fransa'nın İstanbul'daki temsilcisi General Aupick, Filistin'deki dindaşlarının işi ile ilgilenmiye başlamıştı ¹⁵⁸⁷. Daha önce General Aupick'in himayesi altında Bore ile Kardinal Ferrieri arasında Ortodokslarla Katoliklerin birleşmeleri için yapılan müzakereler hiç bir sonuç vermemişti ¹⁵⁸⁸. Babiâli'ye işi incelemek üzere bir tahkik komisyonunun kurulması teklifi yapıldığı zaman o va-kitki Dışişleri Nazırı çok kültürlü ve Fransız dostu Âli Paşa, sene sonuna kadar cevabını vermedi . Bunun üzerine Aupick, tabii olarak kıskançlık sebebiyle, Avusturya işgüderi tarafından da desteklenerek ¹⁵⁸⁹, 1851 yılı ocak ayında emir ve tehdit edercesine bir tarzda, Babiâli'den, 1740 kapitülasyonlarını son ve diploması bakımından tamamiyle yürürlükte olan şekilleriyle tanımak ve tatbik etmek isteğinde olup olmadığını sordu. Şüphesiz ki Fransa ile bir anlaşmazlıktan kaçınmak ve fakat aynı şekilde de Rusya ile bir anlaşmazlık çıkarmaktan sakınmak istiyen Âli Paşa, bu sefer de cevabım uzatıyordu. Bunun sonucu olarak Avusturya diploması tekrar işe müdahale etmek zarureti duydu. Bu aralık Aupick, İstanbul'dan ayrılarak yerine kont Lavalette tâyin olundu. Fakat bundan sonra da Fransa, Mübarek Makamlar meselesinde aynı

¹⁵⁸⁵ Bunların içindekiler bak: Ubiçini, La Question d'Orient de-vant l'Europe, Paris 1854, S. 250 vd.

¹⁵⁸⁶ Kars. Kudüs'te konsolosluk yapmış olan Rosen'in verdiği bilgi, n, S. 183 vd.

¹⁵⁸⁷ Baiberg, S. 28 vd.

¹⁵⁸⁸ Kars. Forcade, Histoire des cause de la guerre d'Orient d'ap-res des documents français et anglais ("Correspondance respecting the rights a iv* privileges of the latin and greek churches in Turkey"), Paris 1854; Poujoulat, La France et la Russie à Constantinople, Paris 1853; (Jomini), Etüde diplomatique sur la guerre de Crimée par un anelen diplomate, Petersburg 1878, 2 cilt; C6sar Fantin, Histoire de la rivalité et du protectorat des Eglise chre'tiennes en Orient; Mislin, Les Saints Lieux, 3 cilt; (Fuat Efendi,), La Veritt sur la question des Llieux Saints par quelque'un qui la salt, Malta (?) 1893; Eug. Bore", Ouestion des Lieux Saints, ve Re'ponse à la brochure de Monsteur Eugene Borf, Constantinople (Patrikliğın ve Padişahın Rum doktorunun iki broşürü, kara. Bamberg, S. 30); Wurm, Geschichte der orien-talischen Frage, Leipzig 1858, Bu eserlerin bazılarından faydalanmak, imkanını bulamadım.

¹⁵⁸⁹ "Eastern Papers" I, S. 5; Sturdza II, S. 11 - 12. Çiene karş. Testa. Receü des Traitâs de la Porte otomane, Paris 1864 vd., cilt III de verüfn vesikalar.

hareket hattını takip etti. Çünkü bu sırada Louis Napoleon imparatorluğunu ilân etmeğe hazırlanıyor ve bu işte dindar konservatifler tarafından desteklenmek ihtiyacını duyuyordu. Mayıs'ta yeni Fransız elçisi, 1740 kapitülasyonlarını tanımak isteyip istemediği sorusunu Babiâli'ye yeniledi. Bu defa bir tahkik komisyonunun kurulmasına yalnız muvafakat edilmekle kalınmadı, fakat böyle bir komisyonun hemen teşkili istendi. Bu komisyonda Müslümanların bir tek temsilcisi vardı ve bu da Divanın baştercümanı idi. Rum. Patriğinin de biricik temsilcisi Aristarkhi Bey idi. Buna karşılık Fransa, iki kişi tarafından temsil olunuyordu. Bunlardan biri, Fransa'nın Kudüs konsolosu, ötekisi de İstanbul'daki elçilik tercümanı idi

1590

Fakat Rus Çarının müdahalesi, bu komisyonun oldukça ilerlemiş bulunan çalışmalarını boşa çıkardı. Aynı yılın ekim ayında İstanbul'a gelen bir mektubunda Çar I. Nikolay, Ortodoksların lehinde olan statükonun herhangi bir şekilde bozulmasını protesto etti. Bunun üzerine hemen Rus isteğine boyun eğilerek komisyon dağıtıldı ve yerine yalnız Türklerin, müşir ve kazaskerlerin iştirak ettikleri yeni bir komisyon kuruldu. Lavalette, daha önce verilmiş olan bir kararın bozulmasını boşuna protesto etti. Hattâ elçinin son mühlet olarak aralık ayının sonuna kadar bir zaman vermesi ve eğer bu mühlet içinde istekleri yerine getirilmezse Babiâli ile münasebetleri kesmeğe karar vermiş bulunduğunu söylemesi de kendisine bir başarı kazandıramadı. 26 ocak 1852'de Reşit Paşa Sadrazamlıktan çekildi ve yerine Rauf Paşa geçti¹⁵⁹¹. 10 şubat'ta Padişah, babasının "dostuna" ve Devletin koruyucusuna isteklerinin yerine getirilmiş bulunduğunu bildirdi. Fakat aynı zamanda Fransızlara da Beyt ul Lahm kilisesinin büyük kapısı için -O zamana kadar bir yan kapıdan faydalanmışlardı- kendilerine bir anahtar verileceği ve kilisede Hazreti Meryem'in mezarı başında âyin yapabilmek hakkının tamnanacağı vaad olundu (9 şubat 1852). Buna karşılık Ortodokslarla o zamana kadar tek başına hak sahibi bulunmuş o Latinler, İslâmlara ait bir minberi de bulunan kiliseye senede ancak bir defa girebilecekler ve ibadetlerini alenî olarak yapabileceklerdi.

Fakat Rusya, bu kadar küçük bir başarı ile tatmin edilmiş değildi. Rusların görüşüne göre Babiâli, o zamana kadar ki durumu tanıdığını bir ferman çıkararak resmen ifade etmeli idi. Osmanlı hükümeti, bu Rus isteğini

¹⁵⁹⁰ Rosen; Ubiçini, S. 46 vd.

¹⁵⁹¹ Ubiçini, Turquie actuelle, S. 154 not. Sonra Reşit Paşa, 4 martta geri geldi. Karş. Thuvenel, S. 11 vd.

de 8 şubat 1852 de çıkardığı resmî bir belge ile yerine getirdi ¹⁵⁹². Bundan bir gün önce izinli olarak Paris'e gitmiş olan Fransız elçisi Lavalette, temmuzda görevi başına döndü ve çok geçmeden meselenin Latinler için hiç de arzu edilen bir şekilde olmıyan bu hal suretiyle ilgilenmek zaruretiyi duydu. Bu siyasî şartlar içinde Sadrazam Reşit Paşa, tekrar iktidardan çekildi ve yerine 15 ağustosta Âli Paşa geçti . Beğlikçi Afif Bey, Padişahın fermanını hiç nazarı dikkati celbetmeden ve gizli olarak Patriğe vermek üzere eylülde Kudüs'e gitti. Fakat Patrik, Rus konsolosu ile anlaşarak, bu imtiyaz fermanının kabulünü Şark Kilisesinin büyük bir bayramı şekline soktu. Lâtin papasları komiser tarafından açıktan açığa azarlandılar ¹⁵⁹³. Ortodokslar, fermanın törenle okunmasını istedilerse de bu istekleri kabul olunmadı. Ortodokslar, büyük kapının anahtarını vermek istemedikleri zaman, Dışişleri Nazırı Fuat Paşa -3 ekimden beri Mehmet Ali Paşa Sadrazam bulunuyordu ¹⁵⁹⁴-, Fransaya karşı girişilen taahhütlerin bu şekilde yerine getirilmesini tasvib edemeyeceğini bildirdi. Ruslar, yumuşak huylu elçileri Titof'un yerine Oserof'u İstanbul'a gönderdiler. Yeni elçi, Küçük Kaynarca Barış Antlaşmasının yedinci maddesini ileri sürmeğe başladı. Gerçekten de bu maddede, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan dindaşları iehine söz söylemeğe hakkı olduğuna dair mühim bir kayıt bulunmaktadır. Başka türlü Babîâli, "Hıristiyan dinini", yani Şark Kilisesini korumak mükellefiyetini Rusya'ya karşı üzerine almaz ve bu devletin elçisine, İstanbul'daki Rum reaya için aynı elçinin vesayeti altında yeni bir kilisenin inşasına müsaade etmezdi. Her ne olursa olsun, Rus diplomasisi, "antlaşmalara dayanarak" Ortodoks mezhebinden olan Hıristiyan reayanın daima lehinde çalışmıştı ¹⁵⁹⁵.

15 aralıkta Padişah, fermanın Kudüs'te açıktan açığa okunmasına müsaade etmek suretiyle, doğrudan doğruya kendisi söz almış, oluyordu ¹⁵⁹⁶. O zaman yeni İmparatorluğu kurmakla ve ır.MI çıkarmağa hazırlanmakta olan Cumhuriyetçilere karşı tedbirler almakla meşgul bulunan ve şimdilik Çarı incitn^.'; istemiyen Fransa, bu defa da sustu. Hattâ İmparatorluk ndkûmeti, daha ileri giderek Petersburg'daki Fransız elçisiitf. Rus devlet adamlarıyla mümkün olduğu kadar barış yolundan ayrılmamak suretiyle

¹⁵⁹² Ubicini, Question d'Orient, S. 20 vd.

¹⁵⁹³ Kinglake, L'invasion de la Crimée, tercümesi Kracher tarafından, I, Bruxelles 1864, S. 36 vd.

¹⁵⁹⁴ Ubicini, La Turquie actuelle, S. 150 - 152.

¹⁵⁹⁵ Oserof'un takınmış olduğu tavır hakkında karşı: Jasmund, Aktenstück über "rientaUschen Frage I, Berlin 1855, S. 6 vd; Bamberg, S. 35 - 36.

¹⁵⁹⁶ Aynı ypr; Rosen, S. 153.

meselenin hallini tavsiye etti Diğer taraftan, dış siyaseti artık Aberdeen tarafından idari ;dilen ve harp taraftan olmıyan İngiltere de, Rus başkentin*! aynı öğüdü verdi ¹⁵⁹⁷.Böylece I. Nikolay, oyunu tamam p-îe kazanmışa benziyordu. Şimdi Çar, Fransa'nın içinde bu'unduğu sıkıntıdan faydalanarak, yalnız bir mezhebin değil, fakat Padişahın tebaası arasında aynı dine inananlardan hepsinin hâmisî olarak ortaya çıkmakta ve bunu bir antlaşma ile tanıtmak sırasının geldiği kanaatında idi. Düşmanın Zablyak'a ¹⁵⁹⁸ hücumu üzerine 1852 aralık ayında büyük bir ordu ile harekete geçerek Karadağ'ın içerilerine kadar girmiş bulunan Ömer Paşa'nın merhametsiz ve pervasız icraatı, Rus hükümdarının ezeli düşmanı üzerine atılmak duygularını bir kat daha kamçılıyordu ¹⁵⁹⁹. Esasen Karadağ Prensi Danilo, kısa bir zaman önce Petersburg'a giderek Çan ziyaret de etmişti.

Muhakkak ki Çar, salt bir çoğunluğu Rus düşmanı olan Türk devlet adamlarını, Müslüman halk arasında küstah ve aç gözlü "Moskoflara" karşı beslenen ve gayet açık olarak görülen kin ve garezi göz önünde bulundurarak, Türkiye'de çetin bir mukavemet ile karşılaşmak ihtimalini hesaba katmıştı. Fakat bu takdirde o, "hasta adam" diye vasıflandırdığı köhne Osmanlı Devletine Öldürücü yumruğu indirecekti. Bu siyasî buhranda Fransa, Rus siyasetine o kadar uysallık gösteriyordu ki, onu ciddî bir düşman saymak doğru olamazdı. Gerçekten de kısa bir zaman önce Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys, kendisinin o zamana kadar uğrunda mücadele etmiş olduğu hakların nisbîliğinden bahsetmişti ¹⁶⁰⁰! 1848 ihtilâllerinde Nikolay tarafından kurtarılmış bulunan Avusturya ise, o tarihten beri ekseriya Rus telkinlerine ve örneklerine göre hareket ediyordu. Üstelik daha 1833 te Avusturya, Türkiyenin muhtemel bir paylaşılması için Çar ile bir sözleşme imzalamıştı. Rus hükümdarının akrabası olan Prusya Kralı ise, Çarın âdeta himayesinde bir devletin başkanı gibi idi. Geriye, 1852 de aracılık rolünü üzerine almak istiyen İngiltere kalıyordu. I. Nikolay, nezdinde-ki İngiliz elçisine 1853 yılı ocak ve şubat aylarında Türkiye'nin muhtemel bir paylaşılması için doğrudan doğruya bir teklifte bulundu . Bu teklife göre Çarın kendisi -hem de yalnız "hamî" olarak- Rumanya, Sırbistan ve Bulgaristan'ı alacak, kuzeni olan İngiliz Kralına ise Girit, Mısır ve ilâh... gibi memleketler düşecekti; İstanbul serbest liman olacaktı ¹⁶⁰¹. Bu teklife

¹⁵⁹⁷ Forcaik-, S. 34 vd.

¹⁵⁹⁸ Hecquard S. 80 vd.

¹⁵⁹⁹ Kösen, S. 160 vd.

¹⁶⁰⁰ Bamberg, S. 37 - 38.

¹⁶⁰¹ Rosen, S. 158.

Londra'nın ancak 9 eylülde verdiği red cevabı henüz gelmeden ¹⁶⁰² Petersburg'da  arın harp yaveri Mençikof un olağanüstü elçi olarak İstanbul'a gönderilmesine karar verildi. Aynı ayın 28 inde Mençikof, aralarında Karadeniz'deki Rus donanması komutanı Kornilef in de bulunduğu amirallerden, generallerden ve diplomatlardan teşekkül eden parlak bir maiyet erkânı ile Rus deniz kuvvetlerine mensup "G rl r" adlı gemi içinde İstanbul önüne geldi ¹⁶⁰³.

Daha on bir gün önce İstanbul'da Leiningen'in istekleri, Klek ve Suttorina toprak şeridinin Karadağ' a bırakılması ve Draç'ın serbest bir liman haline getirilmesi şartları müstesna olmak üzere, kabul olunmu tu. Leiningen, bu istekleri  ne sürerken be  günlük bir mühlet vermiş ve reddolunduğu takdirde Ban Jela i 'in komutasında Avusturya ordularını Bosna'ya sokmakla Babiâli'yi tehdit etmişti. Fakat Türkler, Karadağlılarla barış yaptılar; gayrimemnun Bosnalılara imtiyazlar ve Avusturya tebaasına tazminat verdiler ¹⁶⁰⁴; böylece, kendilerinin korku ile bekledikleri gibi,  ar araya girmeden meseleyi kapatmıya muvaffak oldular. Şimdi Mençikof, fütursuz hareket etmek ve Babiâli'den büyük fedakârlıklar istemek zorunda idi. II. Katherina zamanından beri Rus himayesinde bulunan Karadağlıların, bu defa Avusturya'nın hiç alışılmadık derecede enerjik bir müdahalesi ile kurtulmuş bulunmaları, Rus olağanüstü elçisini bu şekilde hareket etmi-ye daha ziyade teşvik ve tahrik ediyordu.

Böylece Mençikof, üzerinde sokak elbisesi olduğu halde ve fakat hususî bir kabulde hazır bulunmak üzere , doğrudan doğruya Padişahın eni tesi olan Sadrâzam Mehmet Ali Paşaya ¹⁶⁰⁵ gitti. Rus elçisi, aldığı talimata göre Osmanlı Dı ı leri Bakanı Fuat Paşaya hiç bir saygı g stermemi ti. Üstelik de hakkında açıktan açığa beyanatta bulunarak onu aldatıcı bir nazır, "ministre fallacieux" olarak vasıflandır-mı tı. Böylece  arın temsilcisi. Fuat Pa ayı mevkiinden  ekil-miye zorlamı  ve yerine Rifat Pa anın geçmesini sağlamıştı ¹⁶⁰⁶. Bu mağrur Rus, Sadrâzamı da

¹⁶⁰² Daha  nce İngiliz hükümeti  u ifadede bulunmuştu: "En ce qui concerne la Grande Bretagne, le Gouvernement de S.M. d clare une fois pour toutes qu'il renonce   toute intention et   tout d sir de posseder Constantinople"; "Eastern Papers" V, S. 6; Sturdza, II, S. 26. 21  ubat tarihli bir nota ile Nesselrode, İngiliz hükümeti nezdinde  arın sert ifadelerini hafifletmek te ebb s nde bulundu.

¹⁶⁰³ Onun pervasızca, fakat tam zamanında ifa etmiş olduğu talimatlarını ilk defa olarak Jomini yukarıda adı geçen eserinde I, S. 159 vd. vermektedir. "Russische Revue", yıl 1873, Bogdanovi 'in makalesi ile birlikte: bundan faydalanmak imkanını bulamadım.

¹⁶⁰⁴ Rosen, S. 163 - 164; hususiy le R. Beer, Die.orientalische Politik Osterreichs, Leipzig 1883, Bol m: "Der Krimkrieg".

¹⁶⁰⁵ Kars. onun hakkında Millinger, S. 306 - 307; Destrilhes S. 83 vd., 98 vd.

¹⁶⁰⁶ Millinger, S. 283; Ubcini, Question d'Orient, S. 36 vd. (59) Bamberg, S. 54 - 56.

düşürebileceğini ümid ediyordu. Bu takdirde Sadrazamlığa geçirmek istediği adayı. vaktiyle Hünkâr İskeleyi Antlaşmasını imza etmiş ve Sultan Mahmud'un dul kalan zevcesi Sultan'ın itimadını kazanmış bulunan (55) Hüsrev Paşa olmasa bile, hiç olmazsa geçen yılın nisanında mevkiden çekilmiş olan Reşit Paşa idi. Halbuki İngilizler, Reşit Paşayı kendilerinin en iyi dostu olarak görüyorlardı ¹⁶⁰⁷. Babiâli üzerinde büyük nüfuz sahibi bulunan Rum reayadan Aristarkhi ile Vogoridi, bunun sağlanması yolunda çalışıyorlardı. Fakat, söylendiğine göre Devletin şerefsizliğe düşürülmesine muvafakat etmektense altın, gümüş ve mücevher satmayı tercih edeceğini beyan etmiş bulunan Mehmet Ali Paşa, mevkiinde kuvvetli bir surette tutunu-yordu ¹⁶⁰⁸. Sadrâzam, Mençikof isteklerinin reddedilmesini sağlamak için, Mehmet Rüşti Paşa ile işbirliği yaptı. Aynı zamanda da Rusya tarafından bir harp ilân edilmek ihtimali göz önünde tutularak hazır bir ordu ile müdafaada bulunabilmek için lâzungelen bütün tedbirler alınmıştı ¹⁶⁰⁹.

Rus olağanüstü elçisi 8 martta Padişah tarafından kabul edildi ve ancak 19 martta isteklerini açığa vurdu: Bunda, Babiâli'nin aldığı son tedbirler dolayısıyla dinî ve şahsî duyguları derin bir surette yaralanmış olan Çar, bir yıl önce bizzat Osmanlı Hükümdarı tarafından yapılan vaitlerin yerine getirilmesini ve istikbal için garanti verilmesini istiyordu. Lâkin çok geçmeden bu esrarlı sis biraz daha silindi ve Türkler, Ak-kerman Antlaşmasına benzer yeni bir senet tasarısı karşısında kaldılar. Buna göre Ortodoks mezhebine mensup olan Rum ve Ruslara, o zamana kadarki durum bir tarafa bırakılarak, rakiplerine bilâhare verilecek olan imtiyazlar da sağlanmış olacaktı; Ruslar, dindaşlarının tabî ve tanınmış mü-dafii sıfatiyle, Osmanlı İmparatorluğunun her tarafında orta* ya çıkmak ve Kudüs'te kendi milletinden ziyaretçiler için bir kilise Üe bir imaret inşa etmek hakkına mâlik olacaklardı ¹⁶¹⁰. Bunlardan başka Mençikof, Rum Patriğinin kaydıhayat şartı ile atanmasını ve bu sayede Çar tarafından korunmakta olan bir dinin bundan böyle artık keyfe göre azillerle aşığılanmamasını talep etti ¹⁶¹¹.

Babiâli ise, mübrem bir hale girmiş olan meseleyi uysal davranmak

¹⁶⁰⁷ Destrilhes, S. 171 - 172.

¹⁶⁰⁸ Jouve, Voyage à la suite des armées aUiees en Turquie etc., I, Paris 1855, S. 69.

¹⁶⁰⁹ Destrilhes, S. 90 - 91.

¹⁶¹⁰ "Eastern Papers" I, 3. 134, 144 vd.; Sturdza II, S. 45 vd., 74 vd.; Ubucini, S. 38, 50 - 52, ve bilhassa Bamberg, S. 56 vd: Bam-bergr., kendisine petersburg'da verilmiş olan Mençikof teklifinin maça metnini Stratford Canning teklifinin Türkçeye tercüme edilmiş metni ile mukayese etmektedir.

¹⁶¹¹ Kars. Rosen, S. 167 - 68.

suretiyle halletmekte asla acelecilik göstermiyordu. Hele Mençikof'un yeni gizli şartlardan ve hususiyle Rusya'yı Ortodoks Kilisesinin hâmisî olarak tanımak zaruretinden -buna karşılık olmak üzere Ruslar, 400 000 kişilik bir ordu ile Osmanlı Devletini batı devletlerine karşı müdafaa edeceklerdi- bahsetmesi, Babîâlî'yi işi büsbütün uzatmaya sevk-e-di-yordu . Bu arada Fransız elçisi Lavalette, geri çağırılmıştı. Bunun sebebi, Fransız donanmasının Çanakkale Ö-nüne geleceği tehdidini ihtiyatsızca vaktinden önce yapmış olması idi. Artık Fransız donanmasının Çanakkale önüne gelmesi yakınlaşmıştı ¹⁶¹². İngiliz işgüderi Albay Rose de Amiral Buda'nın komutasındaki donanmayı Malta'dan Türk sularına getirmek teşebbüsünde bulunmuş, fakat bu teşebbüs Petersburg'dan gelen telkinlerin tesiri ile hükümeti tarafından tasvip olunmamıştı ¹⁶¹³. Bu olaylardan sonra İstanbul'da Türkler, izah edilmesi kolay bir sabırsızlıkla Batı devletlerinin yeni elçilerini bekliyorlardı. Gerçekten de Doğu işlerini iyi bilmekle ün kazanmış bulunan Stratford Canning ile Mr. de Lacour, nisan başında İstanbul'a geldiler ¹⁶¹⁴. Daha şim diden hatırı sayılır derecede kuvvetli bir Fransız filosu Sala-mis'e, Atina yakınlarına gelmiş bulunuyordu. Burada Kıral Otto, romantik müşavirler ve kam kaynıyan "yurtseverler" ile etrafı çevrili olduğu halde, gereğinden fazla mütevazî olan kendi şahsı için Bizans Devletini yeniden kurmak hülyasıyla yaşıyordu. Aynı zamanda Fransa, Petersburg hükümetinden, Rus askerî kuvvetlerinin hudutta ve Sivastopol Umanında yığılmasının sebebini sormuştu ¹⁶¹⁵. Daha kışın yukarda sözü geçen Stratford Canning'i İstanbul'a göndermiş bulunan İngiltere ise, gemilerini şimdilik Malta'da bekletiyordu .

19 nisanda Mençikof Babîâlî'ye bir nota verdi. Bu notada hiç alışılmadık tarzda hakaret edici sözler kullanıyor ve gerek eski Dışişleri Bakanı ¹⁶¹⁶, gerekse Padişahın kendisi muaheze olunuyordu. Aynı notada söylendiğine göre Padişah, Fuat Paşanın hareket hattı yüzünden "yüksek dostluk vazifelerine" olduğu kadar "bir hükümdarın şerefine" de yakışmıyacak bir duruma girmiş bulunuyordu. Mençikof gene bir takım garantiler verilmesini istiyordu. Hem de bu garantiler "resmî taahhüt"

¹⁶¹² Fransız hükümetinin Petereburg ve İstanbul elçilerine göndermiş olduğu talimatlar bak: "La France et la Rusaie, Qeation d'O-rient", S. 25 vd.; bundan alınma: Sturdza, H.S. 51 vd.

¹⁶¹³ Forcade, S. 68 vd

¹⁶¹⁴ Rosen, S. 168 vd.; Kinglake, I, S. 87 vd. Teni elçi hakkında Rusya'nın bekledikleri: Babmberg, S. 60.

¹⁶¹⁵ Rosen, S. 179.

¹⁶¹⁶ DupUclt*, failadeiuc, mandataire malavis* et peu conaden-cieure"; Ublcini, S. 39 - 40 ;"Eastern Paper», J, S. 158 vd. Sturda II, 8. 76 vd.

mahiyetinde olacak ve "Babiâli'nin ve Rusya'nın tebaalarından büyük bir çoğunluğun inandığı ve nihayet Rus İmparatorunun mensup bulunduğu dine" ilişü-miyeceğini teminat altına alacaktı ¹⁶¹⁷. Babiâli'nin üzerine alacağı mükellefiyetler, bir antlaşma değerinde olacak ¹⁶¹⁸ bir belgede tesbit edilecekti. Fakat Rus olağanüstü elçisi, şimdilik yalnız Mübarek Yerler meselesi ile meşgul oluyordu: Mesih'in yakalandığı Gethsemane tepesinde Ortodokslara rüchan hakkı verilmesini, kutsal mezar kubbesinin Osmanlı hükümeti tarafından yeniden inşa edilmesini ve buna "başka mezhepler temsilcileri kanştırılmaksızın yalnız Rum Patriğinin iştirak ettirilmesini", teknik şartlar müsaade ettiği takdirde kiliseye yaslanmış olan harem - haddi zatında bu. içinde bâzı binalar bulunan bir bahçedir- yıkılmasını istiyordu. Ferman ve hattı şeriften başka Babiâli Doğu Kilisesinin "Rum - Rus - Katolik mezhebinin imtiyazları muhafaza edileceğine" dair bir de senet înzahyacak ve bu Kudüs'te Öteki mezheplerin iştiraki veya ademi iştiraki ile olacaktı" ¹⁶¹⁹. Fakat Rus elçisi, Padişahın öteki devletlerle münasebetleri bakımından önemli olacak mahiyette "siyasi tâvizler" asla istemediğini beyan ediyordu.

ingiliz elçisi Canning'in de öğütleri üzerine Babiâli , Mübarek Yerler meselesi hususunda Rusları tamamiyle tatmin etti: Mençikof un istemiş olduğu şartlarla her iki ferman da mayıs başında çıkarıldı ¹⁶²⁰; Yalnız Kutsal Mezar Kilisesine bitişik olup imaret ve yatakhane olarak kullanılan binalar gibi aslında önemsiz meseleleri Babiâli nazarı itibara almamıştı. Böylece Rus elçisi, Beytul Lahm Kilisesi anahtarının Lâtinlere verilmiş obuasının onlara hiç bir rüchan hakkı, hattâ Lâtin bir kapucu kovmak hakkını bile vermediğine dair teminat aldı. Gümüş yıldız ise sadece "Padişahın Hristiyan milletlerine vermiş olduğu resmî bir hâtıra" olarak sayılmalı idi ¹⁶²¹. Nihayet Meryem Ana'nın Mezarı Kilisesinde ilk önce Ortodokslar ve en sonunda Latinler ibadetlerini yapacaklardı ¹⁶²².

İş bu şekle döküldüğü halde Mençikof, bir senet yapılması bahsinde ayak diremekten vazgeçmedi. İddia ettiğine göre İstanbul'a gönderilmesinin ana amacı, böyle bir senedin meydana getirilmesi idi; güya Çar, son

¹⁶¹⁷ "Il les veut formelles, positives et assurant l'inviolabilité du culte professé par la majorité* des sujets chrétiens, tant de la Sublime Porte que de la Russie, enfin par l'Empereur lui-même"; Ulbicini. S. 39.

¹⁶¹⁸ Dans un acte équivalant à un traité"; aynı eser, S. 40.

¹⁶¹⁹ "Exclusivement ou en participation avec d'autres rites à Jérusalem, aynı eser S. 41.

¹⁶²⁰ Ulbicini, I, S. 42 vd.

¹⁶²¹ "Comme un souvenir solennel à la nation chrétienne de notre part impériale.

¹⁶²² Aynı eser, S. 45 - 46.

günlerde bunun temini için kendisine talimat göndermişti. Bu senet, yalnız "Doğu Ortodoks mezhebinin" Padişah tarafından korunmasını, fermanın "Rus hükümetine karşı resmî bir taahhütname" haline getirilmesini, Kudüs'te Rus ziyaretçilerinin batı milletlerine mensup ziyaretçilerle müsavi tutulmasını takviye edecekti ¹⁶²³. Âmirane bir tavır takınan mağrur Rus elçisi, bu isteklerine karşı Babiâli'nin cevabı için verdiği mühleti 10 mayıstan daha geç bir zamana uzatamayacağını bildirdi; sonra da daha ileri giderek "en can sıkıcı taahhütlere tevessül edecekti" ¹⁶²⁴.

Babiâli'nin cevabı, ancak son gün verildi. Bir gün önce, yani 9 mayısta Padişah, Stratford'ı hususî olarak kabul etmiş ve icabında İngiliz donanmasının yardım edeceği va'dini almıştı ¹⁶²⁵. Babiâli'nin cevabı, Rus isteklerini nazikçe red-ediyordu. Padişah "hükümlerlik haklarını" muhafaza etmek kararında idi; Türkiye'deki Ortodokslar, Padişahın, üstelik kendisi tarafından mevzuat gereğince ve büyük bir ihtimamla korunan tebaası idiler: Bunlar hakkında bir anlaşma akdetmek, kendi kendini küçültmek demektir ki buna hiçbir hükümet razı olamaz; dürüst bir dost sıfatıyla Rus İmparatoru bunu takdir etmelidir ¹⁶²⁶. Fakat Mençikof, bu cevabı a-lınca İstanbul'dan çıkıp gitmedi. Babiâli'nin notasında açıklanmakta olan itimatsızlığa karşı kendini korumak için yal-taklanıcı sözler buldu. "Kendi efendisinin sevgi dolu duygular ıbzal" ettiğinden ¹⁶²⁷, Padişahın "kutsal ve dokunulmaz kuvvetinden", fakat aynı surette Ortodoks dininin "mukadder müdafii" -Tıpkı Fransa ile Avusturya'nın yabancı ve sayı bakımından önemsiz Katolikler için oldukları gibi-olarak tanınmak hakkından bahsetti. Yeni müzakerelere başlamak üzere ayın 14 üne kadar bekliyebileceğini beyan etti ¹⁶²⁸.

Mençikof, Babiâli'nin kararım Öğrenmek üzere 13 temmuzda Sadrâzâmın köşküne davet olundu. Topçu Nazırı Ahmet Paşa da oraya gitti. Fakat kendi mûlad tavrı ve hareketlerine uyan Rus elçisi, sözde Rum dostları tarafından yanlış yola sevk edildiğinden, kabul edilmek müsaadesi istemeksizin Padişahın sarayına gitti. Padişah çok sevdiği annesinin ¹⁶²⁹ ölümü dolayısıyla büyük bir matem içinde bulunup cuma günü olduğundan

¹⁶²³ Aynı eser, S. 46 vd. Aynı zamanda "Eastera Papers", V, S. 165 vd.; Sturdza IX, S. 82 vd.

¹⁶²⁴ Aynı yer.

¹⁶²⁵ Jasmund, Aktenstücke zur orient&lischen Frage, Berlin 1855, I, S. 81 vd; Kinglake, S. 134 vd.

¹⁶²⁶ Ubicini, 8. 53 - 56; aynı zamanda bak: Sturdza II, 3. 86 - 87.

¹⁶²⁷ "Epanchement affectueruc".

¹⁶²⁸ Ubicini, S. 56 - 58; aynı zamanda "Eatern Papers", I, S. 197 vd; Sturdza, II, S. 87 vd.

¹⁶²⁹ White, I, S. 175 ve not 1; m, S. 5 vd.

camiiye gitmek üzere idi. Gerçekten de Rus elçisi kabul salonuna kadar girdi. Fakat Abdülmecit, sadece nazırlarının neticeyi söylemek yetkisini aldıklarını ona söylemek için göründü ve hemen perde kapandı. Bunun üzerine mutaazzım elçi yapayalnız kaldı. Osmanlı devlet adamları, kendilerini tahkir etmiş olan Mençikof Üe görüşmeyi reddederek istifanemelerini verdikleri zaman, Rus elçisi, sıkışık bir durumda ve utanarak gitmek zorunda kaldı ¹⁶³⁰.

Bununla beraber Mençikof, başka bir şekilde olsa da, projesini, yeni Sadrâzam Arnavut Mustafa Naili Paşa ile tekrar Dışişleri Bakanlığına getirilen Mustafa Reşit Paşaya kabul ettirebileceğini umuyordu. Reşit Paşa, bunda yalnız "dinî imtiyazlar" bahis mevzuu olduğu kanaatında idi ve yeniden beş günlük bir mühlet istedi. Reşit Paşa'ya, tamamiyle ilgisiz olan Rusya'ya karşı Babiâli'nin hareket tarzının tahkir edici bir şey olduğu ¹⁶³¹, çünkü Rusya'nın "din eşitliğine, yıllardan beri tesbit edilmiş olan bağlara ve coğrafi duruma dayanmakta bulunduğu cevabı verildi. Mençikof, meseleleri münferit olarak ele alıp halletmeği -ki Stratford Cannig böyle bir tavsiyede bulunmuştu-, yersiz ve kendisini aşağı düşürücü bir iş diye sayarak reddetti. Hiç vakit geçirmeden Rus elçiliğini kaldırarak İstanbul'dan gitmek niyetinde olduğunu ileri sürdü: İlerde Rus küveti, Rum - Rus Kilisesinin menfaatlerini koruyacak ve bu suretle Osmanlı Devletinin bekası ¹⁶³² tabîi olarak tehlikeye düşecekti ¹⁶³³.

Şimdi Babiâli, Rus elçisine cevap olarak, Padişahın Kudüs'te Rus kilisesi ve Rus imareti inşa edilmesine artık müsaade etmiş olduğunu ¹⁶³⁴; ve -Stratford'un öğütlerine uyularak ¹⁶³⁵ - Rum tebaasının tanınmış başı ve temsilcisi sîfa-tiyle Patriğe, ve Hahambaşına varıncaya kadar bütün dini cemaat reislerine bir ferman ile haklarını muhafaza ve her çeşit müdahaleye engel olacağını vaad etmiş bulunduğunu bildirdi ¹⁶³⁶. Diğer yandan Babiâli, "daha önce Fransa ve Rusya hükümetlerine haber vermeksizin", Hristiyan tebaasının durumlarında herhangi bir değişiklik yapmıyacağım da üzerine aldı.

İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya temsilcülerinin aracılık tekliflerini doğrudan doğruya reddeden ¹⁶³⁷ Mençikof, hemen resmî bir

¹⁶³⁰ Ubicini, S. 59 ve not 1.

¹⁶³¹ "Attitude Insultante pour la Russie".

¹⁶³² "La statolite de l'Empire Ottoman".

¹⁶³³ Aynı eser, S. 62 - 66; "Eaatern Papers", I, S. 206 vd.; Sturdza II, S. 89 vd.

¹⁶³⁴ Ubicini, S. 66 - 68; Sturdza n, S. 91 vd.

¹⁶³⁵ Kinglake, S. 132 - 133.

¹⁶³⁶ Ubicini, S. 76 vd.

¹⁶³⁷ Kinglake, S. 140 - 141.

senet yerine Babiâli'nin vereceği basit bir notayı kabul etmeğe hazır olduğunu bildirdi ¹⁶³⁸. Bu isteği de kabul olunmayınca son beyanatını yaptı: Rus elçisi, Rum Patriğine bir imtiyaz senedi verileceğine dair Türk vaadi münasebetiyle, Çarın dindaşlarının yalnız "dinî imtiyazlara" değil, fakat aynı zamanda zikredilmemiş ve bundan dolayı muhataraya düşmüş olan daha başka imtiyazlara da sahip bulunduklarını hatırlattı; bu hâli, Rusya'ya karşı düşmanca bir hareket saydığını bildirdi. Bu beyanatından sonra Mençikof. İstanbul'dan çıkıp gitti ¹⁶³⁹. Aynı ayın 26 sm-da Rus işgüderi Ozerof da Osmanlı başkentinden ayrıldı; fakat sekreter ile tercümanı Türk başkentinde bıraktı.

Bununla beraber harp, henüz açılmış değildi. Evvelâ siyasî anlaşmazlığın mücadelesi, Nesselrode'nin harpci bir dille yazdığı notaları ile Petersburg'da yapılmak gerekiyordu.

Aym 31 inde Rus Şansölyesi, İngilizlerin bütün itirazlarına ve tereddütlerine rağmen ¹⁶⁴⁰, Mençikof'un hareket tarzını Çarın tamamiyle tasvip etmekte olduğunu; altı aydan beri Besarabya'da yığılmış bulunan General Dannenberg komutasındaki Rus kıtalarının, "materyel garantilere" elde e-dilmesine ve Padişahın yola getirilmesine kadar istenen "manevî teminatı" zorla elde etmek amacıyla, "bir kaç hafta içinde" hududu geçeceklerini açıkladı: Eğer Türkiye bu tehlikeden sakınmak istiyorduysa, elçinin İstanbul'da bıraktığı bir anlaşma mahiyetindeki "nota" yi, hiç değişiklik yapmaksızın imzalamak ve Odesa'ya göndermeli idi ¹⁶⁴¹. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanı, sakın bir lisanla: Türki-yenin bir "taahhüde" girmek istemediği, çünkü bunu yapamadığı gibi buna mecbur da olmadığı cevabını verdi ¹⁶⁴². Bununla beraber Padişah, Petersburg'a olağanüstü bir elçi göndererek daha başka bir esas üzerinde müzakerelere girişmeğe hazırı ¹⁶⁴³. Şimdi İstanbul'da yalnız Rus tercümanı kalmıştı. Nesselrode ise bir sirküler kaleme aldı ve bunu çıkardığı 30 mayıstan itibaren sekiz günlük son bir mühlet daha verdi ¹⁶⁴⁴.

Fakat onun fazla bir işi kalmamıştı. Paris'te hazırlanan ve Londra'da

¹⁶³⁸ Aynı eser, S. 141 vd.

¹⁶³⁹ Ubicini, S. 69; "Eastern Papers" I, S. 253 vd; Sturdza II. S. 92 vd.

¹⁶⁴⁰ Kinglake, S. 169 vd.

¹⁶⁴¹ Ubicini, S. S0 - 82, 101 - 104; "Eastern Papers" I, S. 245 vd.; Sturdza II. S. 104 - 105.

¹⁶⁴² Ubicini, S. 83 vd.; "Eastern Papers" I, S. 310 vd.; Sturdza II, S. 131 vd.

¹⁶⁴³ Aynı yer.

¹⁶⁴⁴ Ubicini, S. 87 vd.; "Eastern Papers", I, S. 279 vd.; Sturdza II, S. 118 vd. Haziran sonunda İstanbul'da arkadaşları ile bir anlaşmaya varmak için Avusturya temsilcisinin yapmış olduğu teşebbüs hakkında bak: "Eastern Papers", I, S. 331 vd.; Sturdza II, S. 136 vd. ve bilhassa: Beer.

kabul olunan 1 temmuz tarihli bir Türk notası tasarısı, iş işten geçtikten sonra geldi . 27 haziran günü çıkan Petersburg gazetesinde bir gün önceki tarihli bir beyanname yayınlandı. Buna göre Çar, Ortodoksluğun hâmisî sûratiyle bazı tedbirlere başvurmak ve Memleketeyn Prensliklerini rehin olarak elinde tutmak zorunda bulunuyordu ¹⁶⁴⁵. Fakat bunun için bir harp açmak veya herhangi bir şekilde yeni toprak kazançları sağlamak istemiyordu; ancak Babiâli mukavemetinde devam ettiği takdirde Çar, Rusya'nın haklarını müdafaa etmeğe girişecekti ¹⁶⁴⁶. Pruth boyundaki Rus kuvvetleri komutanı Prens Gorçakof, hemen nehri geçerek 3 temmuz günü "Buğdan ve Eflâk ahalisine" antlaşmalarla temin edilmiş olan durumlarını, yeni kanunu ve barış içinde çalışmalarını korumak arzusunda olduğunu bildirdi ¹⁶⁴⁷: Memleketeyn Prensleri bundan böyle vergi vermemeli ve İstanbul ile münasebetlerini tamamiyle kesmeli idiler ¹⁶⁴⁸. Rus hükümetinin daha önce verdiği mükerrer teminata rağmen Mençikof'un istediklerini Padişahın "tebaasından büyük çoğunluk" üzerindeki haklarına tecavüz olarak sayan ve 1841 antlaşmasına göre Osmanlı Devletinin resmen Avrupa büyük devletlerinin müşterek garantisi altında bulunduğunu hatırlatan ¹⁶⁴⁹ İngiltere ile Fransa, donanmalarını Çanakkale'ye gönderdiler. Bunun üzerine Rus Şansölyesi Nesselrode, bunu bir "denizden işgal" sayarak, bunun Rus ordularının Buğdan'a girmelerini taroamiyle haklı kılan bir hareket olduğunu ileri sürdü ¹⁶⁵⁰. Hattâ Nesselrode, Rusların almış oldukları tedbirlere Batı devletlerinin hareketlerinin sebep olduğunu ileri sürüyor ve böyle bir anakronizma'ya herkesi inandırabileceğini zannediyordu.

Hemen, ayın 22 sinde Babiâli, protesto etti. Fakat bu protesto, ancak Avusturya hükümetinin uzatıp durduğu bir a-racılığı ile yapıldı. Temmuz başında mevkiinden çekilmek zorunda kalmış, fakat bir kaç gün sonra gene yerine getirilmiş ¹⁶⁵¹ olan Reşit Paşa, barışı kurtarmak gayretlerinde bulu-

¹⁶⁴⁵ "Par l'occupation des Principauts, nous voulons avoir ent-re les mains un gage" ilâh..

¹⁶⁴⁶ Ubicini, S. 115 - 117; "Eastern Papres", I, S. 323 vd.; Sturdza II, S. 145 - 146.

¹⁶⁴⁷ Ubicini, S. 126 - 123; -'Correspondenta lui Ştirbei Voda'" I, S. 227 vd.

¹⁶⁴⁸ Ubicini, S. 155 vd.; Tturdza, II, S. 130; karş. S. 146 - 147, 160 - 161. Buna karşılık Babiâli, onlardan mevzilerini bırakmasını istedi ve daha ağustos sonlarında, onlar kalışlarının sebebi olarak durumun tehlikelerini gösterdikten sonra, bu isteğini yeniledi.

¹⁶⁴⁹ "Garantie collective dea Puissances"; : aynı eser, S. 113. Daha 26 mayısta Babiali, batı devletleri hükümetlerini bundan haberdar etmişti; aynı eser, S. 71 - 73.

¹⁶⁵⁰ Aynı eser, S. 121; karş. "Eastern Papers" I, S. 279 vd.; Sturdza II, S. 118 vd. Ona göre bu şöyle idi: "rttablir l'6quilibre des situationa re" ciproques"; aynı yer.

¹⁶⁵¹ Rosen, S. 182 - 183.

(11) 14 temmuz tarihli protesto bak: Ubicini, S. 129 vd.; karş. Buğdan Prensini rapor, aynı yer; "Eastern Papers" I, S. 393 vd.; Sturdza II, S. 162 vd.; karş. aynı eser, S. 176 - 177; Prens Ştirbei'e mektup, "Correspondanta lui Ştirbei Voda"; Hususiyle Forcade, S. 156 vd., ve Beer

nuyordu. Varna'da kurulan ordug hta da hiç bir hareket g m lmedi ¹⁶⁵². Böylece Bab li, harbin ba ladığına muttali oldu, fakat harp tedbirleriyle buna cevap vermek istemedi. Osmanlı hükümeti, yalnız tedaf i durumda ve sil hli olarak kaldı ve yapabileceğı son defak rhklan ihtiva eden teklifini yeniledi. Bir Avrupa harbinin çıkmasına engel olmak hususunda anla mı  bulundu ları daha temmuzda İngiliz parl mentosunun kapanış nutku ile açığa vurulan ¹⁶⁵³ Batı devletleri, Nesselrode'nin notasına cevap vermek suretiyle Türk görüşünü tasvib ettiklerini göstermekte tereddüt etmediler ¹⁶⁵⁴. Bunun  zerine Osmanlı hükümetinin bütün  yeleri, Sadrâzam Mustafa Naili ve  eyhisl m Arif Hikmet, eski sadr zamlardan Mehmet, Hüsrev ve Ali Pa alar, sonra Dı ı leri Bakanı sıfatıyla Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşları, bunlardan başka birçok Osmanlı ileri gelenleri, yüksek rütbeli devlet erk ni, yeni teşkil olunan meclislerin  yeleri ve ulema, Rusya hükümetine yeni bir nota g ndermeğı kesinlikle reddederek, Osmanlı milleteine açık ve mutedil bir beyanname ilân ettiler. Buna göre: Osmanlı milleti, Devleti müdafaaya hazır olmalı, fakat barı çı ve yurtsever düşünceler bes-liyen Rumlara karşı hiçbir surette dokunmaman idi. Padişahın tebaasından herkesin aynı derecede hükümet tarafından himaye edilmek hakkına sahip bulunduğı ilkesi bir kere daha ifade olundu. Buna aykırı hareket edenler  si sayılacak ve  si muamelesi görecekti ¹⁶⁵⁵. Memleketeyn Prensleri, eyaletlerini terketmek emrini aldılar.

Şimdi, biraz safdilce olmakla beraber, meselenin be  devlet tarafından yapılacak müşterek bir hareketle halledilebileceğini sanmı  olan Avusturya hükümeti ¹⁶⁵⁶, Viyana'da toplanacak bir konferans ile genel bir harp tehlikesini uzakla tırmının henüz mümkün olduğunu  mit ediyordu. Böyle bir konferansın temmuz ayında yapılan toplantılarına bizzat Rusya da iştirak etti. 10 ağustosta Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in bizzat yazdığı bir mektupla birlikte İstanbul'a yeni bir nota gönderildi. Bir Fransız projesine göre be  devletin temsilcileri tarafından hazırlanan ve Rusya'nın telgrafla muvafakati alman bu notaya göre Bab li, Küçük Kaynarca ve Edirne Antla malarındaki hükümlere uyarak, Ortodoks Kilisesinin bütün imtiyazlarına bundan sonra da riayet edeceğıne dair taahhüde girecek ve

¹⁶⁵² Une at tude arm e pour sa dtense".

¹⁶⁵³ Kinglake, S. 278.

¹⁶⁵⁴ Ubicini, S. 138 vd.

¹⁶⁵⁵ Aynı eaer, S. 163; Testa, IV, S. 311 vd. göre Sturdza II, S. 185 vd.

¹⁶⁵⁶ Onun Bab li nezdindeki temsilcileri temmuzda bir çok defalar Tarabya'da toplantı yapmışlardı; Sturdza II, Bu tarih; Beer

bunları son zamanlarda başka mezheplere vermiş olduğu haklarla tamamlıya-caktı ¹⁶⁵⁷. Fakat Türk hükümeti, bu teklifleri reddetmekte tereddüt göstermedi. Çünkü bu son nota, bütün tebaaların korumak hakkına yalnız olarak sahip bulunan Padişahın hükümlerlik haklarına aykırı görülüyordu. Gerçi tekliflerde İstanbul'da yapılmış olan tâdiller o kadar önemli değildi. Bunda Rusya'nın himaye hakkının ilk dayanağı olarak Küçük Kaynarca Antlaşması aynı surette zikrediliyor ve Ortodoks mezhebinin diğer mezheplerle eşit durumu, ancak Türk tabiiyetinde olanlar için -bu yabancı tabiiyette olanlara şamil değildir-, kabul olunuyordu ¹⁶⁵⁸. Fakat Rus hükümeti, aslında yalnız "çocukça bir gururu" tatmin edecek olan bu değişikliklerden kendisini derin bir surette hakaret edilmiş saydığını bildirdi ve, kendisinin daha evvel de söylemiş olduğu gibi, barış tasarısına muvafakatini geri aldı: Çar, ancak bir Türk elçisi Avusturya notasının ilk şekli ile Petersburg'a gittiği takdirde, -fakat kesin olarak bu şartlarla-, kıtalarını Memleketeyn Prenslüklerinden geri çekmek niyetinde idi. Aynı zamanda Nesselrode'nin Rus isteklerinin mânası hakkındaki uğursuz notası, barışı kurtarabilmek için beslenen bütün samimî ve ciddî ümitlere son verdi. Gerçekten de Avrupa siyasileri içinde hiç kimse, böyle istekleri destekliye-mezdi ¹⁶⁵⁹.

Şimdi büyük devletlerin İstanbul temsilcileri, barışı korumak için ellerinden gelen gayreti sarfetmeğe başladılar. Bunlar, eğer Babiâli Petersburg kabinesinin ultimatomenı kabul edecek olursa, Rusya'nın elde edeceği hakları hiç bir zaman kötüye kullanmıyacağına dair garanti vermeğe hazır olduklarını söylediler. Avusturya İmparatorunun Çar Nikolay ile manevralar sırasında Ölmütz'de yaptığı (eylül sonu) konuşmalardan ¹⁶⁶⁰, hemen arkasından Prusya Kiralının Varşova'ya gidişi ve Rus hükümdarının Berlin ziyaretlerinden sonra da Avusturya hükümeti, beş devlet adına olmak üzere Babiâli'ye son bir ihtarname gönderdi. Bunda Viyana kabinesi, Osmanlı tebaasını meşru' hükümdarına karşı olan vazifelerinden ayırmayı aklından geçirmemekte olan Rusya'nın tam mânasıyla barışçı niyetler beslediği belirtiliyordu. Fakat bu nota İstanbul'a geç geldi ¹⁶⁶¹. Osmanlı hükümetinin karan nihaî bir karardı. Şurası

¹⁶⁵⁷ Ubcini, S. 172 vd.; Testa, IV, S. 314 vd. göre; Sturdza II, S. 189 vd; karş. "Eastern Papers" I, S. 45 vd.; Sturdza, S. 191 vd.

¹⁶⁵⁸ Ubcini, S. 182. "Eastern Papers" II, S. 75 vd. ve Testa, Sturdza II, S. 209 vd. na göre.

¹⁶⁵⁹ Nesselrode'nin gerçek niyeti hakkında bak: Jomini, I, S. 226; Bamberg, S. 77 - 78.

¹⁶⁶⁰ Forcade, S. 212 vd.

¹⁶⁶¹ "Eastern Papers" II, S. 133 vdt; Sturdza II, S. 235 vd.; Ubcini, S. 220, not 1; karş. fakat Rosen,

muhakkaktır ki Fransa ve İngiltere temsilcileri, Babiâli'yi yeni bir fedakârlığa sevk etmek için nüfuzlarından son derecesine kadar faydalanmış değillerdi. 25 eylülde Osmanlı ileri gelenlerinden teşekkül edecek büyük bir meclis toplantıya çağırıldı. 172 şahsiyetin iştirak ettiği bu meclisin konuşmaları iki gün sürdü. Esas amaç, harbi tasvib etmek ve bu harbe millî ve dinî bir mahiyet vermektir. 4 ekim tarihli beyanname pek uzun değildi ve, şimdiye kadar çıkarılan bütün başka beyannameler gibi, bu da vakarlı bir dille yazılmıştı; üslûp, Batı memleketleri kançlaryalarında kullanılanın aynı idi ve bunu Reşit Paşa öğrenmişti ¹⁶⁶². Eğer Ruslar 15 gün içinde Memleketeyn Prensliklerini boşaltmıyacak olurlarsa, askerî kabiliyetini göstermek ve Ruslara karşı beslediği kin ve nefret duygularını savaş alanlarında yatıştırmak için uzun zamandanbe-ri bu fırsatı beklemekte olan Ömer Paşa, ordusuyla Tunayı geçecekti. Aynı zamanda devletlere, Rus ticaret gemilerine ili-şilmiyeceği ve dost devletler ticaret gemilerinin de eskisi gibi Boğazlardan geçebileceği bildirildi ¹⁶⁶³.

Böylece şu mesele ortaya atılmış oldu: Acaba Osmanlı Devletinin sınırları içinde bulunan Doğu ülkeleri gerçek anlamda Padişaha mı ait olacaktı, yoksa Türklere her türlü hakareti reva gören ve bunu yapmayı esirgemiyen müstebit Rusların, başka kimsenin karışamayacağı bir şekilde, "himaye" sinde mi kalacaktı; Batı devletleri, şimdi yeniden ve her defasından daha tehlikeli bir surette tazelenen Şark meselesinde» ilk defa olarak bir söz söylemek durumunda kaldılar; öyle ki bu söz, yalnız anlayışlı bir diplomasi tarafından desteklenmek ve fiile inkılâp ettirilmemek zorunda değildi. Softaların bir ayaklanmasıdan sonra İstanbul'da karışıklıklar çıkacağından korktuğunu ileri süren Türk hükümetinin dâvetine uyararak, Beşike körfezinde demirli duran İngiliz ve Fransız gemilerinden bir kaç eylül sonunda Boğaza girdi 1841 antlaşmasına dayanan Nesselrode'nin protestosuna, ne Paris'te ve ne de Londra'da kulak veren olmadı ¹⁶⁶⁴. 8 ekimde Ömer Paşa, Şumla'daki karargâhından Bükreş'te bulunan Gorçakofa ¹⁶⁶⁵ Tuna Prensliklerinin boşaltılması veya savaş şıklarından birini tercih etmesini ihtar etti ¹⁶⁶⁶. Bunun üzerine Rus komutanı, kısaca bu gibi kararlar

S. 187 - 188; Beer.

¹⁶⁶² Ubicini, S. 202 vd.; "Eastern Papers" IV, S. 12; II, S. 155 vd.; Testa, IV, S. 12; Sturdza, II, S. 237 vd.

¹⁶⁶³ Ubicini, S. 2C5 vd.; Testa, IV, S. 13; Sturdza II, S. 299 - 300.

¹⁶⁶⁴ Aynı eser, S. 190 - 101; Kinglake, II, S. 3 2vd.

¹⁶⁶⁵ Rusların Tuna'ya harp gemileri gönderebilmek hakları meselesi Üzerinde onların daha önceki mektuplaşmaları hakkında bak: "Eastern Papers", II, S. 83 vd.; Sturdza H, S. 208 vd.

¹⁶⁶⁶ Ubicini, S. 218 - 219; "Eastern Papers", II, S. 154; Sturdza, II, S. 251.

vermeğe kendisinin yetkili olmadığı cevabını verdi ¹⁶⁶⁷. Çarın kendisine gelince o da, Nesselrode'nin barışı kurtarmak imkânları hakkında Avusturya ile müzakerelere devam etmekte olmasına rağmen , her memleketin ihtilâlcilerini Osmanlı bayrağı altında toplamaya çağıran -Bundan Lehlilerle Macarlar kasdolunuyordu- sözünde durmamış bir devlete karşı Tanrının yardımı ile harekete geçeceğini ancak 31 ekimde beyan etti ¹⁶⁶⁸. Fakat o, yeni güçlükler çıkarmaya karar vermiş, gibi görünüyordu. Böylece ordularının, muhasamata geçmek teşebbüsüne girişmeksizin, Türk taarruzunu bekleyeceğini ilân etti ¹⁶⁶⁹. Fakat "harp alanının genişleyip genişlemeyeceği hakkında" karar vermenin de devletlere düşen bir mesele olduğu ilâve edildi ¹⁶⁷⁰.

Ancak ekim ayı sonunda, -ayın 28, 29 ve 30 unda- Prens Ştirbei ile Prens Ghica'nın memleketlerinden çekildikleri sırada ilk Türk - Rus çarpışmasına şahit olundu. Dobruca'da bulunan îsakça kalesinden bazı Rus gemilerine ateş açıldı. Tu-na'yı geçen Ruslar, Turtukaya yakınlarında Mısır askerini karşılarında buldular ¹⁶⁷¹. Bunlar, üst başları yırtık ve perişan olmasına rağmen, olağanüstü bir din gayreti ile Padişahın ve bütün islâmlığın dâvası uğrunda dönüşüyorlardı . Karşı tarafta kâin bir pazar yeri olan Olteniçe yakınlarında Eflâk'ı işgal eden Rus ordusuna mensup bazı kıtalar çok hırpalandılar. Bundan daha Önemli olmak üzere İsmail Paşa, daha şimdiden oldukça önemli bir kuvvetle Olt-land'a, Rusların Sırplarla irtibat tesis edebilecekleri bir mevki olan Kalafat'a girmiş bulunuyordu. Fakat Sırplar, Semlin'-deki Avusturya toparlarının tehdidi altında oldukları halde, romantik "kardeş" siyaseti takip etmeğe pek hevesli görünmüyorlardı ¹⁶⁷². Giurgiu ve Kalafat'da Türkler, General An-rep'in sarfettiği büyük gayretlere rağmen, bütün kış boyunca tutunmağa muvaffak oldular. Aynı zamanda, daha eski antlaşmalarda adı geçen Batum yakınlarındaki St. Nikolaus kalesi de, Anadolu Seraskeri Abdi Paşa tarafından işgal olundu. Abdi Paşa, Rus Kafkaslarının vadilerinde İslâm dininin müdafii meşhur Şeyh Şamil'in taraftarları olan Çerkeslerle münasebete girişti ¹⁶⁷³. Fakat kendilerini toparıyan Be-butof'un komutasındaki Ruslara, Başgedikler çarpışmasında

¹⁶⁶⁷ Ubicini, S. 219 - 220.

¹⁶⁶⁸ Ubicini, S. 222 vd.

¹⁶⁶⁹ "Nous attendrons l'attaque des Turcs sans prendre l'inf-

¹⁶⁷⁰ "H dependra done entierement des autres Puissances de ne point elargir les limites de la guerre"; aynı yer.

¹⁶⁷¹ Ubicini, S. 236 - 237.

¹⁶⁷² Karj. Beer.

¹⁶⁷³ Ubicini, S. 236 - 238.

yenilerek kasım ayı başlarında Kars'a çekilmek zorunda kaldı ¹⁶⁷⁴. Genç Padişah, gelecek ilkbaharda muzaffer ve şanlı Devletin düşmanlarına karşı savaşılan askerinin zaferi için

tiative des hostilities"; Nesselrode'nin sirküleri, aynı eser, S. 229; "Eastern Papers", U, S. 226, 228; Sturdza, İL S. 276 -277, 277 - 278. komutayı bizzat kendi eline alacağını ¹⁶⁷⁵ ilân etti. Bir yandan da dost Batı devletlerinin gemileri, Türk başkentini korumak ve orada kışı geçirmek üzere, daha ekim başında İstanbul önüne geldi .

Fakat bir kaç gün sonra, ayın 30 unda, Türk Visamiralinin Sinop limanında demirli bulunan yedi firkateynden ibaret donanması, içindeki - söylendiğine göre- 4000 deniz askeri ile birlikte bir Rus baskını sonucunda tamamiyle yok edildi. Bu baskım yapan Rus Karadeniz donanması komutanı Na-khimof'un komutasında altı büyük harp gemisi ile daha bir çok küçük gemiler vardı. Bu Rus başarısı, Rusya'da büyük bir inanma ile hatıralarda yaşamakta olan İmparatoriçe Ka-therina'nın azametli devrinde Orlof'un kazanmış bulunduğu Çeşme deniz zaferini andırıyordu ¹⁶⁷⁶. Bu olay, İstanbul'da iş başında bulunan çevrelerin ruh .halelerini tamamiyle değiştirdi. Türk bayrağı ve Türk gemileri üzerine yapılacak herhangi bir taarruza engel olmak amacıyla ¹⁶⁷⁷ İngiliz gemileri için Karadeniz'e girmek hakkı istenmiş ve bu hak verilmişti. Fakat buna rağmen İngiltere, Rusya ile bir anlaşma elde etmek için hâlâ gayret sarfetmekten geri kalmıyordu. Bu tasarıya göre Tuna Prenslikleri Babiâli'ye geri verilecekti; Çarın, kendisine karşı hiç bir surette düşmanca niyetler beslemediği hakkında Osmanlı Devletine resmen ve kesin olarak teminat verilecek, bundan böyle Türkiye Avrupa devletlerinden biri olarak sayılacak ve 1841 antlaşması da daha elverişli bir hale konularak teyit olunacaktı. Buna karşılık Babiâli, Viyana Notası esasına göre bir anlaşma akdetmek üzere murahhaslarım tarafsız bölgede herhangi bir yere göndermeğe hazır olduğunu Petersburg hükümetine bildirecekti ¹⁶⁷⁸.

Fakat Sinop deniz savaşı haberi, Batı devletlerinde kesin olarak harpçi bir hava yarattı: Rus tedafüi durumu, koruyucu devletlerin şeref ve menfaatlerinin gözönünde bulundurulması, bu mu idi? Gerçi Türk hükümeti, Osmanlı donanmasının artık kendi basma hareket etmeyeceğine

¹⁶⁷⁴ Sturdza, II, S. 237; Rosen, S. 193.

¹⁶⁷⁵ Ubcini, S. 241 - 242.

¹⁶⁷⁶ "Eastern Papers", II, ye göre; Sturdza II, S. 308 vd.

¹⁶⁷⁷ "Eastern Papers" II, S. 307 vd.; Sturdza TL, S. 314 vd.; Kinglake, II, S. 43 vd.

¹⁶⁷⁸ "Eastern Papers" II ye göre Sturdza II, S. 310 vd.; Rosen, II, S. 195 - 196; Forcade, aynı yer..

dair söz vermek zorunda bırakıldı. Fakat yeni yılın başında Fransız ve İngiliz donanması, Boğazdan geçti ve bu olay Rusya'nın enerjik itirazlarına sebep oldu. Daha ekim ayında Fransız konsolosu, artık bir Rus vilâyeti olarak idare edilecek olan Eflâk'ın iç durumunda hasıl olan değişiklik 'dolayısıyla Bükreş'ten ayrılmıştı. Fransızlar ve İngilizlerin Karadeniz'de üzerlerine aldıkları ödev Petersburg'a tebliğ olunduğu vakit ¹⁶⁷⁹, Çarın elçileri de Londra ve Paris'ten ayrıldılar . İngiltere'nin bu arada Petersburg'da yaptığı bir uyuşma teklifi reddedildi. Ruslar Mençikofun ileri sürdüğü şartlar üzerinde ayak diyorlar, Boğazlar Antlaşmasının kaldırılması ve Babiâli ile doğrudan doğruya kendilerinin müzakere etmelerinin zarurî bulunduğu fikrinden ayrılmıyorlardı ¹⁶⁸⁰. III. Napoleon, aynı zamanda İngiliz Kraliçesi Victoria'nın da a-dına olmak üzere, 1854 yılının ocak ayı bitmeden Önce şahsan Çar'a başvurarak ¹⁶⁸¹ ona bir mütareke tavsiyesinde bulunmak istediği zaman, kendisine büyük amcasının Rusya seferi hatırlatıldı ¹⁶⁸². 2 şubatta, Alman devletlerinin kendilerine Ruslar tarafından yapılan ittifak tekliflerini reddetmelerinden sonra ¹⁶⁸³, hâlâ toplantıya devam etmekte olan Viyana konferansının üyeleri, Rus tekliflerinin kendileri tarafından kararlaştırılmış olan esaslardan büsbütün ayrılmakta olduğunu, bu durum karşısında bunu Babiâli'ye bildirmeyi tamamiyle imkân dışında gördüklerini beyan ettiler . Bununla beraber müzakerelere gene de devam olundu. Gün geçtikçe Çar şu kanaata varıyordu ki o, üstelik 1828 dekine benzemiyen yalnız bir Türkiye'ye karşı değil, fakat aynı zamanda deniz devletlerine kargı, hattâ belki de daha 1853 haziranında Menfleketeyn'in Ruslar tarafından işgal edilmesinden memnun olmadığını açıklamış bulunan Avusturya'ya ¹⁶⁸⁴ karşı savaşmak zorunda kalacaktı. Gerçekten de Avusturya, hem Arta Rumlarının ayaklanmasından ve Hellen çetelerinden, hem de Memleketeyn Prensliklerinde Ruslar tarafından bir Rum - tslâv alayının teşkilinden -Ruslar bu alayı ilkbaharda Tuna'nın Ötesine geçirmek ve bunun yardımcıy-le Sırp larla Bulgarları ayaklandırmak amacını güdüyorlardı - haklı olarak korkuyordu ¹⁶⁸⁵. 5 aralık tarihli protokol ile Prusya dat Türklerin lehine

¹⁶⁷⁹ Kinglake, II, S. 48 - 49.

¹⁶⁸⁰ "Eastern Papers", VII. S. 20 vd.; Sturdza, II, S. 351 vd.

¹⁶⁸¹ Testa IV 2, S. 256 vd.; Sturdza, II, S. 340 vd.; Kinglake, II, S. 60 vd.

¹⁶⁸² Testa, IV 2, S. 73; Sturdza, II, S. 380 vd.; "La Russie, j'en suis garant, saura se montrer en 1854 ce qu'elle fut en 1812".

¹⁶⁸³ Testa, IV 2, S. 60 vd.; Sturdza, II, S. 346 - 347; Jasmund; Beer, S. 469 vd.

¹⁶⁸⁴ Kinglake, s. 166, 273; benim "österreichische Politik und die Union der Fürstentümer" adlı etüdüm: "Denkwürdigkeiten der rumänischen Akademie", 1912.

¹⁶⁸⁵ Bak aynı zamanda Rosen, S. 200 vd.

olmak üzere Avusturya  e anlaşmıştı ¹⁶⁸⁶. Bu arada imparator Napoleon, Fransızlara hitap eden bir beyanname çıkarmış ve buna  ar, 21 şubatta mücadeleye davet eder mahiyette bir beyanname ile cevap vermişti ¹⁶⁸⁷. 27 şubat da deniz devletleri, Memleketeynin 30 nisana kadar boşaltılmasını harple tehdit ederek Rusya'dan istemişlerdi . Fakat bunlara rağmen Viyana konferansı, Rusya'nın yeni tekliflerini mart başında incelemeğe koyuldu. Bu yeni Rus tekliflerinde  ar, barış mukaddematı işi bitmeden ve Batı devletleri filolarının Çanakale dışına çıkarılmalarından önce kıtalarını Pruth nehrinin gerisine  ek-miyeceğini söylüyordu; Ortodoks Kilisesinin imtiyazları meselesinde ise, Babiâli'nin beş devlete karşı müşterek olarak girişeceği bir taahhüt ile iktifa edemiyeceğini bildiriyor ve bu taahhütlerin kendisiyle Babiâli arasında imzalanacak bir anlaşmada veya Mençikof notasına muadil bir notada, mu-tad bir ferman şeklinde tesbit edilmesini istiyordu. Bundan başka  ar, 1841 antlaşmasının hükümleri yenilenirken, Osmanlı Devletinin eşit hakka sahip sayılmamasını istiyecekmiğ gibi görünüyordu ¹⁶⁸⁸. şüphesiz ki bu çeşit şartlar, hemen reddolundu ¹⁶⁸⁹.

Bütün bunların neticesi olarak daha 12 martta Türkiye ile Deniz Devletleri arasında ittifak antlaşması imzalandı. Buna göre aynı devletler, haksız olarak taarruza uğramış bulunan Osmanlı Padişahına yardım etmek üzere, Asya'ya kadar olsa bile, bir kara ordusu g ndermeği üzerlerine alıyorlardı; barış ancak müşterek olarak müzakere edilecek ve imzalanacaktı. Barışın akdinden itibaren geçecek kırk günden sonra bütün Osmanlı toprakları boşaltılacaktı ¹⁶⁹⁰ 19 martta Rus hükümeti, Memleketeyn Prensliklerini boşaltmanın imkânsız olduğunu açıkladı ¹⁶⁹¹. Bunun  zerine Napoleon, 27 mart 1854 tarihli taht söylevinde harbin başladığını ilân etti. Aynı günde İngiliz Parl mentosu bundan haberdar edildi . 9 nisanda da Viyana konferansı, Rusya'nın Tuna Prensliklerini hâlâ işgal etmekte olması dolayısıyla, bir yandan Rusya ve öte yandan Fransa ile İngiltere Devletleri arasında hakikaten harp hâli bulunduğunu bilgi edindi. Konferansa, İngiltere ile Fransa'nın müşterek hareketlerinin öteki iki devlet

¹⁶⁸⁶ Beer

¹⁶⁸⁷ Kar , "ffaatern Papera", VII, S. 54; Sturdza n, S. 365 ve "Kastern Papera" VII, S. 68 vd.; Sturdza, H, S. 371 - 372.

¹⁶⁸⁸ "Eastern Papers" IV, S. 74 vd.; Sturdza, n, S. 393 vd.; kara. "Eastern Papers" VII, S. 78 vd.; Sturdza H, S. 400 vd.; sonra Kinglake, S. 293 - 295.

¹⁶⁸⁹ Aynı yer vd.; Sturdza n, S. 407 vd.

¹⁶⁹⁰ Teata rV 2. S. 3

¹⁶⁹¹ mnglakft, n, 3. 111 - 112.

-Avusturya ile Prusya- tarafından manen desteklenmiş olduğunu teyit etti; dört devlet arasında Babiâli'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için akdolu-nan anlaşmanın hâlâ yürürlükte olduğunu hatırlattı ve dört devletten her birine Rusya ile münferit olarak anlaşmayı ya-, sak etti ¹⁶⁹². Bunun Üzerine Avusturya ile Prusya, 20 nisanda tedafûi ve taarruz! bir ittifak akdederek; eğer Rusya, Türkiyeye taarruzunu durdurması ve Tuna Prensliklerini boşaltması için Prusya'nın yapacağı teklifi kabul etmiyecek olursa ¹⁶⁹³, Rusları gemde tutmak hususunda birbirleriyle anlaştılar. Ayın 10 unda Deniz Devletleri de, Türkiye'nin emniyetini ve Avrupa muvazenesini ¹⁶⁹⁴ korumak amacıyla, resmî bir antlaşmaya girdiler. Bu ittifaka girmek için öteki devletlere de yol açıldı. 23 nisanda Viyana konferansı her iki belgeden bilgi edildi ve bu bağışlamaların ötedenberi kendisinin açıkhyageldiği görüşüne uygun olduğunu ilân etti ¹⁶⁹⁵.

Kışın İsmail ve Ahmet Paşalarla Rus Generali Fischbach arasında Kalafat ve Cetate yakınlarında savaşlar olmuş. Rus generali geri çekilmek zorunda kalmıştı (7 ocak). Sonra Ruslar, şubatı Giurgiu'ya girdiler. Martta ise Silistre'nin muhasarasına başladılar. Fakat gerek bu kale önünde ve gerekse Tuna'nın öte tarafında mağlûp edildiler. 1 nisanda Çarın kitaları Kalas, İbrail ve Tulcesa kalelerine saldırdılar. Rus ordularının başında Gorçakof ile Lüders bulunuyorlardı. Bir vakitler yapıldığı gibi gene îsakça, Maçin ve Hirşova hemen Ruslar tarafından işgal olundu. Artık Ruslar, Erivan fatihi Paskiyeviç'in idaresinde olmak üzere. 1829 da Dibiç'in yapmış olduğu seferin aynını tekrarlamaya hazırlanıyorlardı. Rus Başkomutanı, Silistre'yi düşürmek amacı ile bütün harp kuvvetlerini bir araya topluyordu. Nisan sonunda Silistre'nin muntazam bir şekilde kuşatılmasına başlandı. Bulgaristan'ın Tuna kıyısında bulunan bu Osmanlı kalesi, Moltke'nin Osmanlı komutanı Hafız Paşanın askerî sıfatiyle Mezopotamya'da bulunduğu sıralarda Prusya subaylarından Bluhme tarafından kuvvetle tahkim edilmişti . Bu defa da kalenin kahraman müdafii Musa Paşanın -ki çok geçmeden şerefli bir şekilde şehit olmuştur ¹⁶⁹⁶- yanında yardımcı olarak Alman Albayı Grach bulunuyordu ¹⁶⁹⁷. 9 hazirana kadar Rusların yaptıkları bir çok hücumlar boşa çıktı. Bunun üzerine yorgun ve hasta düşen Paskiyeviç,

¹⁶⁹² "Baştanı Papera", Vm, S. 1 vd.; Sturdza H, S. 417 vd. Çar*-in harp ilfemumrt 11 nisan tarihini taşımaktadır.

¹⁶⁹³ "Eastern Papers" DC, S. 2 vd.; Sturdza II, S. 429 vd.; King-lake, I, S. 295 vd. karş. Beer.

¹⁶⁹⁴ Jasmund, I, S. 459; Sturdza II. S. 41rf vd.

¹⁶⁹⁵ Kinglake, I, S. 303 - 304; "Eastern Paper", K, S. 1 vd.; Sturdza, II, S. 448.

¹⁶⁹⁶ 1829 da Varna İçin yapıldığı gibi PasJdyeviç, kaleyi teslim

¹⁶⁹⁷ Rosen, S. 206.

efendisinin ümitleri-rini gerçekleştiremediği bir komutanlık mevkiinden alındı. Bir kaç gün sonra Ömer Paşa, Silistre garnizonunu takviye etmeğe muvaffak oldu. Bu sıralarda vukua gelen bir çarpışmada General Schilder telef oldu ve bizzat Gorçakof bir yara aldıktan sonra ancak canını kurtarabildi. Gorçekof 12000 kişi kaybetmiş, fakat hiç bir iş görememişti

1698

Avusturya Menileketeyn Prensliklerine doğrudan doğruya kendisi göz koymuş ve sözcüsü General Ficquelmont ¹⁶⁹⁹ vasıtasıyla, yüzyıllardanberi Avusturya gemilerinin gidip geldiği Tuna'nın "içinde bir tek damla Rus suyu bulunmadığını" hatırlatmıştı. Daha ayın üçünde Viyana hükümeti, Tuna prensliklerini kısa bir zaman içinde boşaltması için Rus-yaya bir ihtarname göndermişti . Ayın 14 ünde Osmanlılarla Avusturyalılar arasında Boyacaköy Antlaşması imza edildi. Buna göre İmparator Franz Joseph, "müzakere ve başka şekildeki vasitalardan" faydalanarak, Buğdan ve Ef-lâk'in, bu memleketleri işgal etmiş; bulunan yabancı ordudan ¹⁷⁰⁰ kurtarılmasını sağlamağı üzerine alıyordu. "Bu amaca ulaşmak için, eğer gerekirse, lâzımgelen ölçüde asker kuvveti kullanacaktı" ¹⁷⁰¹. Fakat Rus askerleri yerine geçici bir zaman için Tuna Prensliklerine Avusturya kuvvetleri yerleşeceklerdi. Bununla beraber, müşterek olarak yapılacak olan barıştan Önce ve sonra, "Padişahın gerek hükümranlılık hakları ve gerekse Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü" tehlikeye girmiyecekti. Hattâ daha ileri gidilerek Avusturya kıtalarının Memleketeyni boşaltma mühleti bile tesbit edildi. Viyana'nın yolladığı notaya karşı Rusların cevabı, Boyaci-köy antlaşmasından bir kaç gün sonra Avusturya hükümetine geldi. Bunda Ruslar, Memleketeyn Prensliklerini hemen boşaltmayı vaad ediyorlar, fakat düşmanlarının taarruzuna uğramamak için kendilerine garanti verilmesini şart koşuyorlardı. Aynı zamanda Rusya, Babîâlî'nin verdiği dinî imtiyazların bütün devletlerin müşterek himayesi altına konulmasını kabule de mütemayil görünüyordu ¹⁷⁰². Prusya, bu şartlara memnunlukla muvafakat etti; fakat Avusturya, eski isteklerini tekrarlamakla iktifa etti. Bunun üzerine Çar, yana yakıla Avusturya isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı: Çarın

¹⁶⁹⁸ Aynı eser, S. 207. Askeri bir rapora göre Bamberg, S. 106 vd.

¹⁶⁹⁹ "Il n'y a pas une seule goutte d'eau russe dans le Danube". "La politique de la Russie et les Principautés danubiennes", Paris 1854, S. 141 (Aynı zamanda Almancası).

¹⁷⁰⁰ "Armee etrangere".

¹⁷⁰¹ "D'employer meme, en cas de besoin, le nombre de troupes necessaires pour atteindre ce but"; "Eaatem Papers" XII, S. 2 vd.; Sturdza ,11, S. 459 vd. aynı zamanda Kinglake, S. 306.

¹⁷⁰² Testa, IV 2, S. 138 vd.; Sturdza n, S. 461 vd.

Eflâk ve Buğdan'daki komiseri ve murahhası General Bud-berg, 26 haziranda Rus kuvvetlerini Prensliklerden çekmeğe başladı. Uzunca bir müddet ara verildikten sonra bu boşaltma işi ağustos başında sona erdirildi ¹⁷⁰³. Böylece haziranın sonundan önce, 22/23 ünde, 55 gün süren Silistre'nin muhasarası kaldırılmıştı. Tam Avusturyalıların sınırı aştıkları bir sırada Ömer Paşa, ancak dört yıllık bir ayrılıktan sonra, büyük vö muzaffer bir ordunun Başkomutanı sıfatiyle 22 a-ğustosta tekrar Bükreş'e girdi . Ekim başlarında da her iki Prens başkentlerine dönmüş bulunuyorlardı ¹⁷⁰⁴. Pobruca'da artık Rus askeri kalmamıştı. Türkler bu vilâyete sahip olmayı Çernavoda yenilgisi ile ödemişlerdi. Asya tarafında bile artık döğüşühnüyordu. Her şey Türklerin lehine dönmüştü. Sohum Kaleye kadar Kafkasya'nın bütün kaleleri mayısta Türklere bırakılmıştı ¹⁷⁰⁵.

Böylece yeni Türkiye, on beş yıllık ağır hizmet müddetine tâbi nizamiye askerinden, rediften, eski sipahilerden, Mısır'ın yolladığı yardımcı kıtalardan, Sadık Paşa Çaykofski ve Sefer Paşa ¹⁷⁰⁶ gibi kana susamış Polonyalılardan, Arnavutlardan ve vahşi, garip elbise ile silâh taşıyan başıbozuklardan teşkil ettiği ¹⁷⁰⁷ ve bir Hırvat mühtedisi tarafından sevk ve idare edilen ordusu ile, hemen hemen her tarafta Çar' m orduları üzerine zaferi kazanmış bulunuyordu. Yalnız deniz den düşmana karşı giriştiği başarısız bir baskın hareketi neticesinde deniz kuvvetlerinin büyük bir kısmını kaybetmişti. Avusturya'nın müdahalesi, harbin Tuna'da, yani Avrupa kıtasında savaşılmaması mümkün olan yegâne alanda, sona ermesini neticesini vermiş, Ömer Paşanın sonradan İbrail ve Ka-las'dan Besarabya'ya taarruz etmek için giriştiği teşebbüsler bu cephede harbi bitirmişti ¹⁷⁰⁸. Mutad şartlar içinde çok muhtemeldir ki Padişah için şerefli bir barış elde edilmiş olurdu. Bu barış sayesinde Rusya'nın Türkiye üzerindeki daimî, hoş olmıyan ve bazan da hakaret derecesine varan kontrolü -ki Rusyanın bu siyaseti bir kaç Türk vilâyetinin imtiyazlı durumuna ve İslav - Ortodoks dinine dayanıyordu-, tamamiyle ortadan kalkmasa bile, çok hafifletilirdi. Bundan daha önemli olmak üzere Rusya, o zamana kadar antlaşmalarla elde etmiş saydığı haklarından büyük bir kısmını kaybetmiş olurdu.

¹⁷⁰³ Rosen, S. 209 - 210.

¹⁷⁰⁴ "Corespondenta İtil Stlrbei - Voda" I, S. 486 vd.

¹⁷⁰⁵ Rosen, S. 223 - 22

¹⁷⁰⁶ Destrilhea, S. 173. Kars. Fontmagne, S. 240, not 1; Dumont, Le Balcan et l'Adriatique, S. 107.

¹⁷⁰⁷ Jouve, I, S. 58 - 59, 81 vd., 94 - 95; Destrilhea, Avrupa ordusunu 169000 kişi olarak tahmin etmektedir; S.

188. 25 yıl hizmet etmekle mükellef askerlerden teşkil edilen Rus ordusu hakkında bak: Ficqelmont, S. 97.

¹⁷⁰⁸ Beer

Fakat Şimdi, daha mayıs ayındanberi, hem de tam iki ay müddetle Türkler yalnız başlarına ezeli d Őmanlariyle d -ŐŐt kten sonra, Fransız ve İngiliz asker kuvvetleri Türk topraklarında bulunuyorlardı; ve bunları muzaffer teşebbüslere götürmek öyle kolay olmuyordu. İlk önce, 19 mart tarihinde Türklerin ve 12 mayısta da Batı devletlerinin Yunan hükümetine verdikleri birer  ltimatomdan sonra, Atina'run iskelesi olan Pire limanı, müttefik orduya mensup kıtalar tarafından işgal edildi. Bununla Yunan Kiral ve Kraliçe-si tarafından beslenen hülyalar suya düşmüş oldu ¹⁷⁰⁹. Rumların millî kahramanları sayılan Karaiskak s, Grivas ve Tzaveflas tarafından idare olunan Tesalya ve Epiros ayaklanması, asilerin Volona'da elde ettikleri k  k k bir basandan sonra çok kısa bir zaman sürdü. Bizzat Fuat Paşa bu bölgeye gitti ve mahirane vasıtalar kullanarak halkı Türk h kimiyetiyle barıŐtırdı ¹⁷¹⁰. Sırbistan sıkı bir tarafsızlık muhafaza etti ¹⁷¹¹.  ar tarafından emniyetle beklenen Bulgar ayaklanması olmadı. Rum reaya arasında "Hıristiyan" dâvası  ğrunda harekete geçen kimse olmadı. Esasen eskisi gibi Şimdi de bir çok Rum ileri gelenleri, Osmanlı diplomasisinde ve başka memurluklarda kullanılmakta idi. Bizzat Padişahın doktoru bile bir Rum idi ¹⁷¹²; Sonbaharda İstanbul'a gelmiş olan yeni Fransız elçisi General Baraguay d'Hilliers, birleşmiş Yunanlıların lehinde teşebbüslerde bulunmuştu ¹⁷¹³. Fakat buna rağmen Babıâli, İngiliz tavsiyesi ile, Yunan bayrağı altında bulunan bütün Rum gemilerini 21 gün zarfında Osmanlı umanlarından uzaklaŐtırdı ve Yunan Kiral-lığı tebaasından olanları memleketten çıkardı ¹⁷¹⁴.

11 mayısta 27 000 Fransız ve 5 000 İngiliz askeri Gelibolu ¹⁷¹⁵ ya  ıktılar. Bu Şehir ahaliyi, önce kadınları büyük bir ihtimam ile gizledi ve sonunda da evleri, üzerlerinde yalnız numaralar bırakarak, terkettti. 15 000 ingiliz askeri de Üsküdar'da bulunuyordu. Bunların çoğu, mütecessis Türklere kırmızı ceketlerini göstermekle, hayrete kapılmış hatunlara seranatlar  almak ve  i ek buketleri takdim etmekle meşgul idiler . İngiliz Kralının oğlu Cambridge Dukası Şerefine Avrupa usullerine uygun bir ziyaret

¹⁷⁰⁹ Aynı zamanda Jouve, I, S. 97 vd., 164 vd., 185 - 186, 253; Bamberg, S. 101.

¹⁷¹⁰ Mi inger, S. 284.

¹⁷¹¹ Testa, VI 2, S. 122 vd.; Sturdza II, S. 425 vd. Karg. Baker, S. 226 - 227.

¹⁷¹² Ubiclni, Anadolu ve Suriye'de Rum unsurunu yüzde 25 olarak tahmin etmektedir, La Turquie nouvelle. Kars. aynı eser, S. 164. İstanbul'da 721000 nüfus içinde 100000 Rum, 205000 Ermeni ve 37000 Yahudi vardı; aynı eser, S. 58.

¹⁷¹³ Jouve, I, S. 112 - 113.

¹⁷¹⁴ Aynı eser, S. 27 78 - 79.

¹⁷¹⁵ "Moniteur Universel" e göre Fransızların talimatı hakkında bak Sturdza, II, S. 704 vd.

verildi ¹⁷¹⁶. Daha 1 Mayıs'ta Prens Napoleon da Türk başkentine geldi. Fransız Prensi merhum Valide Sultan'ın sarayına yerleştirildi. Büyük misafir, Padişaha ve sonra da Reşit Paşa'ya — 1 Hazirandan beri Kıbrıs'lı Mehmed Paşa Sadrazam bulunuyordu ¹⁷¹⁷ ziyaretler yaptı. Padişahın yanında yemek yedi ve Sultan Abdülmecit onu sarayın büyük-kapısına kadar uğurladı ¹⁷¹⁸. Fransız istihkâm kıtaları Gelibolu'dan Edirne'ye kadar uzanan ve üzerinden geçilmesi kabil olan şose üzerinde boş yere çalıştıktan sonra ¹⁷¹⁹, Gelibolu'da işsiz kalan müttelik kıtalar bizzat İstanbul'a hareket ettiler. İlk önce, hazıranda, General Yusuf'un komutasındaki yakışıklı ve tören elbiseleri giydirilmiş Cezayir sipahilerine karşı hayranlık duyuldu. Birkaç gün sonra 10 000 Fransız askeri Davut Paşa ordugâhına yerleşti. Sultan Abdülmecit, Batı Avrupalı dostlarının gönderdikleri bu askerlere ve kendi kıtalarına geçit resmi yaptırdı. Eski siyasî fetih hakkının, bundan daha eski olan değişmez Bizans etiketinin ve ürkek bir şekilde kendi içine kapanmış olan İslâm mazisinin temsilcisi olan bu Osmanlı Padişahı, derin ve şefkatli gözlerinin hülya-lı ve melankolik ifadesi ¹⁷²⁰ ile bu alışılmamış sahne karşısında "solgun ve hareketsiz" duruyordu. Bu geçit resmi sahnesi, seleflerinin mirası olan Osmanlı ülkesi içine önüne geçilmez bir hızla girmekte olan yeni adetleri ve ruhu temsil ediyordu. Osmanlı hükümdarını sakın ve konuşkan yabancılara bol bol nişanlar tevcih ediyor» balolarına şeref bahşediyor ve bu sırada hoş gidecek bir şekilde iyi bir Fransızca konuşuyordu ¹⁷²¹. Çok geçmeden kendisi de Legion d'honneur ve İngiliz Bağçe nişanlarını taşıyacaktı. Fransız İmparatorunu şahsen İstanbul'da selâmhyabileceğini ümit ediyor ve onun için duvarlarına baştan başa inci takılmış bir yatak odası hazırlıyordu ¹⁷²². Yüksek Türk memurları, "kuzeyde toplanmış olan bulutlan dağıtan bu güney rüzgârının" ilâticilerine ¹⁷²³ karşı gayet nazik, hattâ yaltaklanırcasma hareket ediyorlardı. Bunlardan

¹⁷¹⁶ Aynı eser, S. 156 - 157.

¹⁷¹⁷ Ubicini, La Turquie nouvelle, S. 177.

¹⁷¹⁸ Jouve, I. S. 132 - 133.

¹⁷¹⁹ Aynı eser, S. 77.

¹⁷²⁰ Figure pâle et immobile... douce et mélancolique..., regard de vague indéfinissable d'un rêveur solitaire.... frêle et triste enfant d'Othoman"; Jouve, I, S. 87 - 88; karşı aynı eser, S. 214, 217, 221 - 222, 241 vd. Aynı zamanda Destilhes, S. 29; "la figure pâle, mélancolique du Sultan".

¹⁷²¹ Thouvenel, S. 169: "Le Sultan parle français sans le moindre accent et avec plus de facilité que je ne le croyais". Sonra S. 173: "Le Sultan ne consentit à s'asseoir qu'après que les dames eurent pris place, ainsi que les chefs de la mission" (française). O Prens Sturdza ile, yani eski Eflak vâsalinin esi ile konuştu; aynı eser, S. 173.

¹⁷²² Thouvenel, S. 148. Karşı aynı eser, S. 164 vd.

¹⁷²³ Ubicini, La Turquie nouvelle, S. 166. Karşı Thouvenel'in ifadesi, S. 124: "Le pauvre homme, dont le système nerveux était sur-excité par les plus cruelles incertitudes". Onu ziyaretinde Prens Napoleon bir kurdan ile oynuyordu; aynı eser, S. 133 - 134.

bazıları, meselâ Ethem Paşa, Reşit Mehmet Paşa ve Derviş Paşa, Fransa'da okumuşlardı . Ahali de bu yabancıları, zevksiz "zarafete" (ga-lanterie) rağmen, dostça karşılıyor ve Beyoğlu'nda çalınan sevinç çanlarına karşı kayıtsız kalıyordu ¹⁷²⁴.

Yabancı subaylar için bir tiyatronun da açılmış bulunduğu ¹⁷²⁵ bu. esrarlı İstanbul'da bir kaç hafta kaldıktan sonra bu misafirler, tanınmış İspanyol Generali Prim ¹⁷²⁶ müstesna olmak üzere, kararg hlarını terkederek Varna'ya gittiler. Temmuz sonunda Fransızlar, Rus ordusunun Dobru-ca'da geri kalmış olan pek az sayıda kalıntılarını boş yere a-radılar. Fakat Fransızlar, korkunç bir düşman olarak karşılarında kolerayı buldular ve bu uzak gurbet diyarında bin* lerce kurban verdiler. Bununla beraber bir hedef bulmuş olmak için ¹⁷²⁷ en sonunda ,daha önce Odesa bombardıman edildikten sonra, Napoleon'un eski bir fikri ele alınarak Rusları Kırım'da vurmak kararı verildi. Kırım'ın büyük asker! limanı Sivastopol' n Türkler için daimî bir tehdit teşkil etmesi ve bu limanın Ruslara Karadeniz hâkimiyetini sağlamakta bulunması, bu kararın alınmasına âmil olmuştur. Fakat, tasviri imkânsız fedakârlıklar ve kurbanlarla yapılan ve hemen hemen iki yıl süren müttefik gayretlerine mukavemet eden Sivastopol,  arın bütün düşmanlarını hayrette bırakacak şekilde Rus tahammülünün ve sebatının sembolü olacaktı.

5 eylülde İngiliz ve Fransız donanmaları, içinde 58 000 asker bulunduğu halde, Varna'dan harekete geçti. Bu suretle ba hyan harekete Türkler, çok t li bir derecede, sa  cenahın öncüleri olarak iştirak ettiler. Komuta, Mareşal St. Ar-naud'da idi. Bunun ölümünden sonra yerine Canrobert geçti. Gerek Alma  ayı meydan muharebesinde (20 Eylül), gerek İnkerman meydan muharebesinde (5 kasım) ve gerekse hemen ba lanan Sivastopol' n muhasarasında Abdülmecit'in askerleri, İnkerman meydan muharebesi ile Balaklava'da Rus baskısı karşısında geri çekilmek zorunda kalmış olmalarına rağmen, büyük bir cesaret ve disiplin ile d    yorlardı. Türk askeri, Eupatoria'da Rusların şiddetli bir istirdat teşebbüsüne başarı ile karşı koydu (Şubat 1855). Müttefik orduların zaferini, hiç de a a ı sayılmıyan savaş yardımcılarını sıfatıyla, Türkler de kutluyorlardı. 2 mart 1855 de  ar Nikolay'ın ölmesi, Osmanlı Devletinin istikbali için daha büyük bir

¹⁷²⁴ Fontmagne, S. 205.

¹⁷²⁵ Jouve, L. S. 67; kars. S. 236 - 237.

¹⁷²⁶ Aynı eser, S. 155 ilan..

¹⁷²⁷ Avusturya'nın veya sadece Avusturya generallerinin az veya çok derecede samimi olarak yaptıkları müştereken Ruslara karşı yürümek teklifleri hakkında bak: Beer.

emniyet vaad ediyordu ¹⁷²⁸.

İlkbaharda, Sivastopol'ün her taraftan irtibatını kesmek amacıyla Kerç ve Yenikale mevkiileri zaptolundu. Bunlar,

XVIII inci yüzyıl boyunca Osmanlı ve Rus münasebetleri tarihinde sile sık geçen iki şehir ismidir. Aynı zamanda müttefik gemileri Azak Denizine de girdi. Şimdi yeni gelen Sardunya askeri de Pelissier'in başkomutanlığı altında savaşıyordu. Bunlar, Kont Cavour tarafından büyük bir ustalıklı takip edilen İtalyan Birliği ülküsü için bir Avrupa harbinin bu sahnesinde kan döküyorlardı. Hâlâ mukavemete devam edebilen Malakof müstesna olmak üzere bütün kaleler, büyük kayıplar pahasına olmakla beraber, alındıktan ve İtalyanların Çernaya suyu kenarında kazandıkları zaferden sonra nihayet Sivastopol 8 eylülde düştü. Uzun zamandan beri beklenen bu hal suretinin elde edilmesi üzerine bütün dünya geniş bir nefes ahr gibi oldu ¹⁷²⁹.

Sivastopol'ün arkasından Kınburun da alındı. Fakat müttefikler, Gorçakof ordusuna taarruz etmeği doğru bulmadılar. 1854 denberi Türkler Asya cihetinde pek elverişli durumda olmamakla beraber müttefikler bu cephedeki savaşlara karışmadılar. İngilizlerle Fransızlar Gelibolu ve Üsküdar'a geldikleri günlerde Türkler, Osurgeti ve Çürüksu'da mağlûp edilmişlerdi. Bundan sonra gelen ay içinde General Wrangel, tahkimli Doğu Bayazıt şehrine girdi. General Be-btttof ise Kurukdere meydan muharebesini kazandı. Ruslar, Gürcistan'da asayiş sağladıktan sonra, Muravief'in komutasında olmak üzere haziran 1855 de Ermenistan'a doğru ilerlediler ve halk tarafından sevinçle karşılandılar. Sonra Ruslar, İsmail Paşa ile Macar aslından Kmety ve İngiliz müşavirleri tarafından müdafaa edilmekte olan kuvvetli Kars Kalesini muhasaraya başladılar. Bunun üzerine Ömer Paşa, çok önemli bir mevki olan Kars'ı kurtarmak amacıyla Kırım'dan geri getirildi. Fakat Kutayis'e taarruz etmek için girişilen bir teşebbüs başarısızlıkla neticelendi. 29 kasımda da Kars teslim olmak zorunda kaldı. Erzurum'da oturan Ermeniler, hemen Selim Paşaya bu şehrin bir düşman hücumuna dayanabilecek durumda olmadığını bildirdiler ¹⁷³⁰.

Daha 22 temmuz 1854 de müttefik devletler, yalnız Rus kontrolünden

¹⁷²⁸ Kars. Camille Rousset'nin Histoire de la guerre de Crimée adlı eserinde anlattıkları; Elphinstone, Siege of Sebastopol and Todt-leben, aynı zamanda Jouve'nin Fransızca canlı tasvirleri.

¹⁷²⁹ İtalyan'ların harbe iştirak etmelerinin neticeleri hakkında bak aynı zamanda General Lamarmora'nın hatıraları, Paris 1874, ve Cavour'un mektuplaşmaları, Torino 1884.

¹⁷³⁰ Kars. Rosen II. S. 224 - 226; Millinger, S. 46, 185, 186 - 187; Louet, S. 161 - 162; Fontmagne, S. 64 - 65. Stratford'un daha 1853 de beklediği Şahın Babiâli'ye karşı beyanatı: "Eastern Papers". I. S. 370 vd.; Sturdza II. S. 156 vd..

nihayet kurtarılmış olan Memleketeyn Prenslikleri için Avrupa'nın garantisini, Tuna ağızları için bütün Avrupa'nın iştirak edeceği bir rejimi, Karadenizin tarafsız bir hale getirilmesini ve bütün reayaya Avrupa garantisi altında eşit haklar verilmesini bansın esas şartları olarak istediklerini ilân etmişlerdi ¹⁷³¹. 26 ağustosta Rusya, bu şartları kabul edemeyeceğini bildirmişti . Bu cevabıyledir ki Petersburg Hükümeti, 27 kasım 1854 tarihli Avusturya -Prusya ek sözleşmesinin ¹⁷³² meydana gelmesine sebep olmuştu. Rusya ile bundan böyle müşterek müzakere meselesinde Paris ve Londra hükümetlerine yardımcı olarak Viyana hükümetinin son zamanlarda aldığı durum da bu anlaşmı-ya uygundur. Buna göre Avusturya, müttefiklerden aldığı icabında yardım görmek vaadi karşılığı olarak, müttefik orduların hareketlerine engel olamayacaktı ¹⁷³³. Viyana'da açılacak olan yeni konferansa Türkiye de iştirak edecekti. Prusya, Batı devletlerine katılmak istemiyordu. Fakat Sar-dmıya, 26 ocak 1855 de müttefiklerle tam bir işbirliği yaptı ¹⁷³⁴.

Daha 6 kasımda Rusya, dört şartı nihayet kabul edeceğini açıklamıştı ¹⁷³⁵. Fakat Rusya, 1841 antlaşmasını sadece Padişahın lehine akdolanmış bir belge olarak sayıyor ve Karadeniz hakkında başka hükümler konulmaksızın bu antlaşmayı Osmanlı hükümdarının feda edebileceği kanaa-tında bulunduğunu bildiriyordu . Lâkin daha sonra bu noktalarda bir değişiklik yapılarak açıktan açığa "Türkiye-nin bekasının Avrupa muvazenesi için bir zaruret olduğu" ve "Karadeniz'de Rus hâkimiyetine bir son verilmesi gereği" ü-zerinde ısrarla duruldu ¹⁷³⁶. Sırbistan da Avrupa devletlerinin himayesine girecek ve bu suretle Belgrat Paşasına bağlı olmaktan kurtarılacaktı ¹⁷³⁷. Böylece, Prusya'nın iştiraki olmadan, 15 mart 1855 de Çar II. Aleksander'in tahta çıkmasından sonra Viyana'da toplanan konferansta bazı meseleler üzerinde anlaşmazlığın bertaraf edilmesi lâzımgeliyor-du ¹⁷³⁸.

¹⁷³¹ "Eastern Papers" XI, S. 3 vd.; Sturdza II, S. 481 vd

¹⁷³² Jasmund, I, S. 396; Sturdza II, S. 546 - 547.

¹⁷³³ Jasmund, I, S. 398 vd.; Sturdza II, S. 548 vd. 28 aralıkta her üç devlet tarafından Petersburg hükümetine dört nokta teklif edildi: Testa, IV 2. S. 175 vd.; Sturdza II, S. 559 vd. Hususiyle Beer, S. 510

¹⁷³⁴ Aynı eser, S. 581 vd., "Acts and conventions relatives to the cooperation of H. M. the King of Sardinia in the war", 1855 e göre. 15 martta Türkiye ile Sardinya arasında bir antlagma imzalandı; Jasmund, n, S. 12 vd.; Sturdza II, S. 613 vd.

¹⁷³⁵ Testa, IV 2, S. 167 vd.; Sturdza II, S. 537 vd.

¹⁷³⁶ "Le trait* du 13 juillet 1841 sera revise" dans le double but de rattacher plus completement l'existance de l'Empire ottoman à l'6quUibre europeen et de mettre fin a la preponde>ance de la Russie dans le Mer Noire"; Sturdza H, S. 617.

¹⁷³⁷ Aynı eser. S. 616, 643

¹⁷³⁸ Testa IV 2, S. 193 vd.; Sturdza H, S. 615 vd.

Viyana konferansı 26 nisana kadar devam etti. Sonra 4 haziranda da yeni bit toplantı yapıldı. Hristiyan Avrupa temsilcilerinin toplandığı bir konferansta ilk defa olarak Türki-yenin bir murahhası, Arif Efendi, bulunuyordu. Aslında bu, Osmanlı Devletinin öteki devletlerle aynı hakka sahip bulunduğunun ifadesinden başka bir şey değildi. Fakat her şeyden önce Avrupa devletlerinin menfaatleri bahis mevzuu olduğundan ve sırf bunun için. böyle bir durum yaratılmıştı. Bununla beraber, Avrupa devletler nizamı içine alınması için Babiâli'den bir tokun resmî beyanatta bulunması ve daha bazı tedbirler alması istemiştir. Bunlara göre Müslüman fatihlerin başı olan Osmanlı Padişahı, modern bir hükümdar haline geliyor ve bu sıfatla bütün tebaasını, ırk, din ve tarihî haklar göz Önünde tutulmaksızın, kanunlara göre eşit muamele yapacağı hakkında kendisinden teminat almıyordu. Daha 16 mart 1854 te Hristiyanlar, İstanbul'daki zabıta mahkemesi örneğine göre yeni bir teşkilâta tâbi tutulacak olan bütün Türk mahkemelerinde tanıklık etmek hakkını almışlardı. Her ne olursa olsun bu, faydalı ve verimli bir yenilikti. Âli Paşanın, yüzyıllardan beri aşağı görülen ve esir muamelesi yapılan reayanın mensup bulundukları ırk ve mezheplerin Türk ırkı ve Müslüman dini ile bir tutulmamasına karşı cephe almasına rağmen -Âli Paşa bunu nazikâne bir takım diplomasi usullerine başvurarak yapıyordu- 15 mayısta Hristiyanlara Osmanlı ordusunda hizmet görmek hakkı tanındı. Bundan böyle haraç, Batı memleketlerine mahsus şeref duygusundan mahrum olup 15 yıllık bir ordu hizmeti imtiyazından faydalanmak istemiyen kimseler tarafından başka bir isim altında verilecekti. İngilizler, kendi subaylarının komutası altında bazı reaya kıtaları vücade getirmek fikri ile ciddî olarak meşgul oluyorlardı ¹⁷³⁹

Barışı kuran şahsiyet olarak ortaya çıkabilen Avusturya İmparatorunun adına olmak üzere Kont Buol-Schauenstein tarafından Viyana'da müzakereler açıldı. Daha Uk oturumda Türk murahhası, "Osmanlı Devletinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü hukukunun korunması" için yeni garantiler istemek hakkının kendisince mahfuz bulunduğunu ileri sürdü . Gorçakof, sadece kendisine verilmiş olan talimata uymak zorunda olduğunu beyan etmekle beraber, bu hakkı pek tabii, fakat harbin neticelerine bağlı bir şey olarak vasıflandırdı ¹⁷⁴⁰. Viyana konferansının

¹⁷³⁹ Roaen, S. 232 - 238. Daha 1839 da Moltke, gerek Ermenilerin ve gerekse Kürtlerin askeri hizmete çağınlmalan gereğine işaret etmişti; "Briefe Über Zuataende und Begebenheiten in der Titrkel", S. 353 - 354. Kars-Elchmann'ın yukarıda adı geçen eseri.

¹⁷⁴⁰ Aynı yer.

sonunda toplanacak bir kongrede girişilecek müzakerelere esas teşkil etmek üzere şu noktalar tesbit olundu: Üç Prenslikten her biri kendi "bağımsızlık ve millî idaresine" kavuşacaktı; iç güvenliğinin sağlanması ve sınırların korunması için bunlar, birer "millî silâhlı kuvvet" bulundurmak hakkına sahip olacaklardı ¹⁷⁴¹. Fakat yalnız tedafü hareketlerde bulunabilmeleri şart koşuluyordu. Babiâli, ancak Avrupa devletlerinin muvafakatini aldıktan sonra ordularını, muhtemel bir karışıklığı bastırmak üzere, Tuna'nın öbür tarafına gönderebilecekti. Bu Prensliklerin yeni Anayasaları "resmî bir hattışerif" ile ilân olunacaktı; fakat bunun için "devletlerle dostça bir anlaşma yapmak gerekli idi. Çünkü bu mesele, Avrupamn genel siyasî menfaatleriyle ilgili idi". Rusyamn eski bir arzusuna uyularak, komşu devletlere karşı suikastler tertip etmek emelini güden menfi elemanların Prenslikler içinde yaşamalarına müsaade olunmı-yacaktı ¹⁷⁴². Daha ikinci oturumda Fransız temsilcisi, Eflâk ile Buğdan'ın kendi menfaatlerine olarak bir hanedanın -hem de Yunanistan'da yapıldığı gibi yabancı bir hanedanın ¹⁷⁴³- idaresi altında birleştirilmesi imkânına işaret etmiş ve, bir plebisit neticesinde seçilmiş bulunan İmparatorun temsilcisi sıfatıyla, bu Prensliklerin müstakbel şekilleri hakkında ahalinin oyunu almak zarureti dikkati çekmişti ¹⁷⁴⁴. İkinci nokta hemen kabul olundu. Birincisi ise altıncı oturumda Bourqueney tarafından yeniden etraflı olarak bahis mevzuu edildi ¹⁷⁴⁵. Tuna meselesinde karar vermek A-vusturya'ya düşüyordu: Viyana kongresinin bir çok memleketlerden akan nehirler hakkındaki kararlarına dayanılarak bir Avrupa komisyonu -Gorçakof "sendika" tâbirine itiraz etmişti- teşkil olundu. Bu komisyon, gemilerin kolay ve emin bir surette işliyebilmesini sağlamak amacıyla bir takım nizamlar koymak ve nehir ağızlarında istasyonier gemiler bulundurmak hakkına mah'kti. İdarî tedbirlerin alınması işi, nehre sahili bulunan devletlerin üyelerinden teşkil olunacak daimî bir Âşağı-Tuna Komisyonuna bırakıldı. Fakat daha Önce derpiş olduğu gibi Besarabya kıtasının Buğdan'a bırakılması ile Rusya, bu mükellefiyetlerin ve bundan doğan hakların dışında bırakılacaktı ¹⁷⁴⁶.

¹⁷⁴¹ "AMiirer celle dea frontierea".

¹⁷⁴² Sturdza II, S. 620 - 621.

¹⁷⁴³ Fakat Babiâli'nin yerli bir Prensi hayat kaydı ile ve irsi olarak tâyin edebilmesi, büsbütün ihtimal dışında bırakılmış değildi; aynı eser, S. 642.

¹⁷⁴⁴ Aynı eser, S. 624.

¹⁷⁴⁵ Aynı eser, S. 641 vd.

¹⁷⁴⁶ Aynı eser, 3. 631 vd.

Karadeniz meselesini bir hal suretine bağlamak üzere Fransız Dışişleri Bakanı Drouyon de Lhuys ile Türk Hariciye Nazırı Âli Paşa'nın gelmeleri bekleniliyordu. Rusya, bu mesele hakkmda teşebbüs hakkını kabul etmiyeceğini bildirdi ¹⁷⁴⁷. Hakikatte ise kendisinin korkmakta bulunduğu deniz kuvvetlerinin tahdidi meselesine dokunmak istemiyordu. Âli Paşanın isteği üzerine evvelâ Türkiye, "Avrupa devletleri manzumesinin" eşit haklara sahip bir üyesi olarak -bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmek mükellefiyeti ile birlikte - kabul olundu . Fakat Ruslar; Karadeniz'in tarafsızlığını ve bu denizde hem Rus ve hem de Türk donanmasının dört saffi harp gemisi ile dört firkateyne indirilmesini -aynı zamanda öteki devletler bu gemilerin yarısını aşmıyacak derecede bir kuvveti bir fermana dayanarak İstanbul Boğazından geçirmek hakkına sahip olacaklardı; bunlar, Osmanlı Devletine karşı yapılacak bir taarruz halinde 1853 deki gibi hareket edebileceklerdi- kabul etmek istemiyorlardı. Rusya, bütün devletler gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçebilmek hakkından başka bir şey istemiyordu ¹⁷⁴⁸. Sonra Padişaha Boğazları istediği gibi açmak hakkım veren kapalı deniz prensibinin aksi bir prensibin kabulü cihetine gitmek niyetinde idi ¹⁷⁴⁹. Ancak uzun bir aralıktan sonra Avusturya, 4 haziranda Ruslarla Türklerin kendi aralarında anlaşmalarını ve bu anlaşmanın nihaî antlaşmaya alınmasını teklif etti ¹⁷⁵⁰. Fakat bu teklif de iyi bir surette karşılanmadı. Böylece bir yandan harp sona ermek üzere ikeir Viyana'da gerek bu mesele ve gerekse Türkiye'de İslâhat meselesi halledilmemiş bir halde bulunuyordu. Batı devletlerinin temsilcileri ile Avusturya temsilcisi, artık görevlerinin sona ermiş bulunduğunu beyan ettiler. Başarısızlıkla biten bu siyasî müzakerelerden çıkan netice, Batı devletleri ile Avusturya arasındaki münasebetlere bir soğukluğun girmesi ve bu işlerden uzak tutulmuş bulunan Prusya ile dahi şiddetli bir fikir ayrılığının meydana gelmesi oldu. Şimdi, Prusya'yı öteki devletlerle anlaştırmak ve Avusturya'yı dört nokta üzerindeki vaitlerini muayyen bir dereceye kadar geri almış bulunan Rusya'ya karşı enerjik bir şekilde cephe almağa ikna etmek, müttefik diplomasisinin üzerine düşen büyük vazife o-luyordu ¹⁷⁵¹.

¹⁷⁴⁷ Aynı eser, S. 646 vd.

¹⁷⁴⁸ Aynı eser, S. 667 - 668.

¹⁷⁴⁹ Aynı eser, S. 675

¹⁷⁵⁰ Aynı eser, S. 680 - 681.

¹⁷⁵¹ Karadeniz'de Rus savaş kuvvetlerinin çoğaltılmasına engel olmak için, Avusturya İmparatorunu Batı devletleri tarafına çekmek üzere yapılan 20 mayıs tarihli bir tasan bak: aynı eser, S. 771 vd. Kars. ay» zamanda bütünü için: "Le traitt de Paris du 3D mars etu-die~ dans ses causes et ses effets par le correspondant diplomatique de Constltutionnel", Paris 1856, gene bak: Gourdon, Histoire du congres de Paris, Paris 1857.

Fakat barış antlaşmasının kendi liderliği altında vücade gelmesi, Avusturya için bir şeref meselesi idi. Aynı zamanda bu barış, zaman zaman Avusturya'nın düşmanı olmuş olan başka devletlerin ağır fedakârlıkları sayesinde eski rakibi Rusya'nın yere serildiği bir anda, Doğuda Avusturya nüfuzunu kurmak için çok elverişli bir vasıta idi. Böylece 16 aralıkta Viyana Hükümeti, Sivastopol'ün düşmesinden ancak iki ay sonra ve m. Napoleon'un yakın bir zamanda barışın elde edilmesi isteğinde bulunduğunu beyan etmesi üzerine , muzaffer batı devletlerine karşı zarurî olan fedakârlıklarda bulunmağa hâlâ yanaşmamak ta ayak direyen Rusya'ya tehdit edici bir nota göndermeğe karar verdi. Daha önce kararlaştırılmış olan noktalar etraflı olarak bir defa daha ileri sürüldü. Fakat Buol, aynı notada bunların kabul edilmemesi halinde doğacak "ağır sonuçlar" dan, böyle bir kararın neticesinde çıkacak "gayri insanî sorumluluk" dan, uzatılacak harbin bir çok insan hayatına mal olacağı dolayısıyla insanlığın vazifelerinden bahsediyordu. "Babîâli'nin suzereni-tesi altındaki Memleketeyn Prensliklerine" Hotin çevresinden Salsık gölüne kadar uzanacak bir toprak parçasının bırakılması gibi Rusya için ağır bir şart ilk defa olarak o zaman ileri sürüldü. Karadeniz'in tarafsız olacağı isteği bir defa daha ifade olundu. Rusya, müttefik devletlerin Hristiyan Osmanlı tebaasına verilecek yeni imtiyazlar hakkında Babîâli ile yapacakları müzakerelere iştirak etmek hakkına malik olacaktı ¹⁷⁵²

Daha şimdiden Fransa ile, İngiltere ve Avusturya temsilcileri, İstanbul'da müzakerelerin bu güç noktasıyla meşgul oluyorlardı. Âli Paşa ile onun dostu Fuat Paşa, bu konferansta Babîâli'yi temsil ediyorlardı. Konferans üyeleri arasındaki fikir mübadelesi neticesi olarak daha 9 ocak 1856 da bir hattı hümayun çıkarıldı. Padişahın resmen ilân ettiği bu belge ile reayanın lehine bir takım tamamlayıcı tedbirler alınıyor ve onlara, Müslümanlarla tam bir eşitlik sağlanıyordu. En nihayet Osmanlı hükümdarı, kayıtsız ve şartsız bir dinî tesamuhu, Hristiyanların devlet memuru olabilmek ve yabancıların İmparatorluk içinde toprak satın alabilmek haklarını kabul etmeğe karar vermişti. O zamana kadar papasla-rı tarafından idare olunagelen birer dinî cemaat halindeki reaya yerine şimdi eşit haklara sahip tebaalar kaim oluyordu. Artık eski tezyîfkâr adlarıyla anılmalarına müsaade e-dilmiyecek olan bunlar, sayıları, iktisadî ve sosyal durumları ile mütenasip olarak mahkemelere ve ordu hizmetine iştirak etmek hakkını

¹⁷⁵² Aynı eser, II, S. 842 vd.

alıyorlardı. Mensup bulundukları kiliselerin idaresi bahsine gelince bunda patrik ve piskoposlara bağlı olmayacaklar, fakat hem din adamları ve hem de başka kimselerden seçilecek olan meclisler tarafından idare edileceklerdi 1753.

İki gün sonra aynı üç devletin temsilcileri ile Türk meslektaşları toplandılar. Türkler tam bir güven içinde o kadar ileri gitiler ki Sırbistan ve Memleketeyn Prenslikleri için alelaide memurlardan başka bir şey olmıyan Hospodarların tâyininde aynı usulü ve bilhassa İsmail'de kaleler inşası hakini istediler ¹⁷⁵⁴; Eflâk ve Buğdan'da o zamana kadar yürürlükte olan organik nizamnamenin artık muteber olmadığını, eski ve şümüllü olarak sayılan Memleketeyn imtiyazlarının olduğu gibi kalacağını ve, yeni bir zamanın icaplarına a-yak uydurabilmek için, Eflâk ile Buğdan'a yeni bir takım tavizler yapılacağını beyan ettiler. Buna göre evvelâ seçilecek ve sonra Padişah tarafından tâyin edilecek olan yerli prensler, öldükleri zamana kadar iktidarda kalacaklardı; her iki Beylik için de muteber olmak üzere yeni bir yasa yapılacaktı ¹⁷⁵⁵. Bu yasa, "yarısı Eflâk'li ve yarısı Buğdan'h üyelerden olmak üzere kaymakam tarafından teşkil olunacak bir komisyon tarafından ve "bir Osmanlı komiseri ile tam bir anlaşma halinde" İstanbul'da hazırlanacaktı. Bu kadar ız-tırap çekmiş, 1848 milliyetçilerinin yazıları ve daha başka beyanemelerle dâvasına Avrupa'nın bu kadar sempati göstermiş olduğu bu Tuna Memleketleri, hakikatte Osmanlı hükümdarının tam anlamı ile birer vilâyeti olarak sayılıyordu; bunlar dış memleketlerle münasebetlerde bulunamayacaklar, yalnız Babiâli'nin imzaladığı antlaşmaları tanıyacaklardı. Rumanyalılara ima edilmiş olan birleşme ve Avrupalı bir hanedanın idaresi altında irsî prensler yerine, Eflâk ile Buğdan'a ancak Babiâli tarafından zorlanan müşterek bir idare sistemi veriliyordu. Fakat devletler, Tuna'nın öte tarafında da yabancıların toprak edinme hakkını: sahip olacakları prensibini kabul ettirmeği unutmadılar .

Devletlerin Padişah tarafından verilmiş olan bu kararlardan memnun olduklarını beyan etmeleri üzerine Rusya, artık kendi dindaşlarının haklarını korumak için ortaya çıkmğa yetkili olmuyordu. Daha ayın başında Petersburg Hükümeti, Avusturya'nın tekliflerini kabul etmişti. Bununla beraber Çar hükümeti, gerek kendisinin toprak bırakması -Asya tarafında işgal

¹⁷⁵³ Ana hatları ve kritiği: Rosen, S. 239 vd. Kars. Sturdza II, S. 890 vd., 921 vd. Tam metin: Eichmann; bak S. 204 vd., 353 vd., 458 vd.

¹⁷⁵⁴ Sturdza, S. 923, 942 vd., 949 - 950. Clarendon ve Fransız el-çisi Thouvenel de bu hakkı onlara çok görmüyordu; aynı eser, S. 939; IH, S. 492 - 493.

¹⁷⁵⁵ "Législature constituante".

etmiş bulunduğu Osmanlı topraklarını vermeğe razı idi- ve gerekse müttefiklerin yeni şartlar teklif etmek hakkını muhafaza etmeleri isteklerine karşı hâlâ itiraz etmekte idi ¹⁷⁵⁶. Fakat Avusturya'nın kesin bir tavır alması ve Prusya'nın araya girmesi sayesinde Nasselrode, Viya-na'nın ültimatomunu en nihayet ayın 20 sinde kabul etmek zorunda kaldı ¹⁷⁵⁷. Böylece Prusya, iş birliği yapmakta o-lan devletlerle yeniden birleşmişti. Rusya'nın bu cevabı, çok geçmeden Batı devletlerine bildirildi ¹⁷⁵⁸.

Barış kongresinin açılması yeni bir konferansa vesile teşkil edecekti. Bu konferans daha 1 şubat 1856 da Viyana'-da başladı. İlk toplantıda barış mukaddematım imza edecek plan murahaslar tâyin olundu ¹⁷⁵⁹. Çok geçmeden Fransa'nın bu murahasları kendi başkentine davet etmeğe hak kazandığı noktası üzerinde bir uyuşmaya varıldı.

Böylece 25 şubatta Avrupa  l s nde bir toplantı olan Paris Kongresi açıldı. Buna Prusya -fakat ancak yedinci oturumdan itibaren- ile Sardmya Devleti de iştirak ediyorlardı. Osmanlı Padişahının temsilcileri olarak deniz yoluyla Fransa'ya gitmiş bulunan  li Paşa ile Reşit Paşanın oğlu ve Paris elçisi Mehmet Cemil Bey kongrede bulunuyorlardı. Başkan, I. Napoleon'ın gayri meşru bir oğlu olan Fransız Dışışleri Bakanı Kont Valevski idi. Hemen mütareke aktolundu ve devletlerin yeni şartlar teklif edebilecekleri gibi nazik bir mesele de Asya'da önemsiz bir sınır düzeltilmesi ile ge iştirilebildi. Memleketeyn Prensliklerinin istikbalde tâbi olacakları rejim hakkındaki prensipleri tesbit etmek üzere bir komisyon teşkil olundu. Bununla ilgili ayrıntıları tesbit etmek işi "ikinci bir komisyon" a bırakıldı. Tuna Prensliklerinin birleştirilmesi ve ahalisinin oyu alınması meseleleri üzerinde Fransa ve İngiltere ile Türkiye ve Avusturya birbirine muarız iki cephe teşkil ediyorlardı . En sonunda verilen karara göre Memleketeyn ahalisi, isteklerini özel toplantılar, "divanlar" vasıtasıyla Prensliklere gönderilecek olan bir Türk - Avrupa karma komisyonuna bildirecekti. Bu komisyonun teklif edeceği esaslara dayanılarak Paris'te bir anlaşma imzalanacak ve bu, Avrupa devletleriyle birlikte kararlaştırılacak olan bir hattı şerif ile Padişah tarafından yayınlanacaktı ¹⁷⁶⁰. Avrupalılarca taahhüt olunacak bir garanti,  zerk Prenslikleri koruyacaktı ¹⁷⁶¹. Sırbistan, yeni teşkilât yapabilmek

¹⁷⁵⁶ Testa V, S. 42 vd.; Sturdza II, S. 886 vd.

¹⁷⁵⁷ Rosen, S. 245; karş. Sturdza II, S. 904 vd.

¹⁷⁵⁸ Aynı ye

¹⁷⁵⁹ Jasfund, II. S. 324; Sturdza II, S. 908 vd.

¹⁷⁶⁰ Aynı eser, S. 1020 - 1021, 1023 - 1024.

¹⁷⁶¹ Komisyonun yetkileri hakkında, S. 1067 vd.

hakkını kaybediyordu. Gerekliği zaman Türkiye ve Avrupa devletleri Sırbistan için yeni teşkilât yapıp bu memlekete bahşedeceklerdi. Ancak Osmanlı veya Avusturya topraklarından vâki olabilecek asker! bir müdahaleye karşı Sırları bir Avrupa garantisi koruyacaktı. Karadağ hakkında Rusya, kendisine beslediği eski "sempatinin" mükâfatı olarak ¹⁷⁶² "iyi niyetli temayüller" ini beyan etti ¹⁷⁶³. Toprak bırakması meselesinde Rusya, yalnız Pruth kenarında Vadu - lui - îsac-dan Yalpug gölüne kadar uzanan toprak şeridini feda etmek taraftan idi ve aynı zamanda İsmail ile Kilya'yı kapamağı ü-zerine alıyordu. Sonra daha fazla bir tâvize razı olarak Kutla-buga gölü ile Trajan Şeddi ve Salsık gölü arasındaki üçgeni teklif etti. Buna rağmen Pruth kenarında kâin Cotul - Morif-den Karadeniz'e kadar Burna Sola gölünün bir kilometre doğusuna uzanan bir hat, sınır olarak kabul olundu , Tuna meselesinde Kongreye iştirak eden devletler nehrin ağızlarındaki engelleri gidermek bakımından çalışmaların yapılması ve denetlenmesi işini daimî bir komisyona bıraktılar. Bu komisyonda Eflâk, Buğdan, Türkiye ve Avusturya'nın yanında. Batı - Almanya'nın menfaatleri dolayısıyla, Bavyera ile Würtemberg Devletleri de temsil olunuyordu. "Osmanlı Padişahının Hristiyan tebaası üzerinde özel menfaatleri bulunduğunu beyan" yolunda Rusya'nın yaptığı bir teşebbüse hemen bir protesto ile cevap verildi. Antlaşma, bundan böyle Padişahın kendi tebaası ile olan münasebetlerine karışmayıp her devlete yasak ediyordu.

30 martta barış antlaşması imza edildiği zaman -kongre bir kaç gün daha devam etti ve ancak nisan sonunda rauahe-denamenin tasdikli suretleri teati olundu-, millî olmiyan eski Osmanlı Devleti, artık ıslâh edilmiş "Türkiye", Avuranın hukuk devletleri araşma resmen alındı. Yeni Türkiye ile ant-laşmıya imza koymuş olan devletlerden herhangi biri arasında çıkacak bir anlaşmazlık halinde, kuvvete başvurulmadan önce barış yolu ile işin halledilmesi için mesele öteki devletlere arzedeiecekti ¹⁷⁶⁴. Sonra 15 nisanda Fransa, ingiltere ve Avusturya Devletleri, "Osmanlı Devletinin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü" muhafaza etmek ve şimdi imza edilen antlaşma hükümlerinin herhangi bir surette ihlâlîni harp sebebi (casus belli) olarak saymak hususlarında anlaştılar ¹⁷⁶⁵. Hattâ Âli Paşa, artık eskimiş ve

¹⁷⁶² 14. oturum; aynı eser, S. 1037.

¹⁷⁶³ Aynı eser, S. 1018.

¹⁷⁶⁴ "S'il survenait entre la Sublime Porte et l'une des Puissances contractantes un dissentiment de nature à menacer le maintien de leurs relations, les deux Etats, ayant de recourir à l'emploi de la force, mettront les autres Puissances en mesure de prévenir cette extrémité par les moyens de la conciliation"; aynı eser, S. 1027.

¹⁷⁶⁵ Jasmund, I, S. 470; Sturdza U, S. 1089.

bizzat Avrupa devletlerinin menfaatlerine son derece engel teşkil edici bir şey olarak vasıflandırdığı kapitülâsyonlardan Osmanlı Devletini kurtarmak teşebbüsünde bulunmuştu. Avrupa Devletleri temsilcileri de bunu tasvip eder sözler söylediler. Fakat bu güç ve karışık dâvaya hemen bir hal çaresi bulmak cihetine gitmediler ¹⁷⁶⁶: İngiliz hükümetinin kararına göre bu mesele hakkında ileride İstanbul'da görüşülecek ve devletlerin alacakları durum, vaad olunan reformların tatbik derecesine bağlı bulunacaktı .

Asil düşünceli Fransızlar İmparatorunun da dahil bulunduğu romantik hülyacılar için, Şark'ta yeni bir devir başlamış gibi görünüyordu. Fakat bir kaç ay sonra reel düşünen herkes, gerek Avrupa örneğine göre yapılan bu ıslâhatın gerçek değeri ve gerekse İstanbul'da devletlerin müşterek hareket etmek imkânları hakkında hüküm verecek durumda bulunuyordu ¹⁷⁶⁷.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kumanya Birliği uğrunda mücadele ve Memleketeyn Prensliklerinin Osmanlı Devletinden koparılması (1856 — 1862)

Rumanya göçmenlerinin propagandası, Fransız halk efkârının Kumanya dâvasına beslediği sempati, Lâtinlik duygusu ve her milletin kendi başına bir devlet teşkil etmek hakkına sahip olduğu nazariyesi gibi âmillerin tesiri ile Fransızların İmparatoru, Memleketeyn Prensliklerinin tek bir idare altında birleşmesini ¹⁷⁶⁸ istiyordu. III. Napoleon, aynı zamanda bu sevgili projesinin gerçekleşmesi yolunda kendisine medyun olan Türkler ¹⁷⁶⁹ den de muzaheret göreceğine bütün varlığı ile inanıyordu. Muzaffer Mareşal Pellinier'i "Eflâk ve Buğdan" Prenslğine getirmek fikrinin kendisinden çıkıp çıkmadığı meselesi bir tarafa bırakılsın ¹⁷⁷⁰.

Fakat Fransızlar İmparatoru çok geçmeden öğrenecekti ki son olaylar Türkiye'de pek az kimselerin farkına varabildiği bir uyanma meydana

¹⁷⁶⁶ 14. oturum; aynı eser, S. 1035 - 1036.

¹⁷⁶⁷ Münferit araştırmacılar hakkında sayısız kaynaklar bak: Ben-gesco, Bibliographie franco - roumaine du XIX e siecle, Brbtelles, 1899, ve kritik ile ilâveler: St Orasanus, Bibliografia cestiunei Orientulul Bükreş 1889 ("Eeonomia nationala" dergisinden). Eugene Boranin broşürü, Questton des Uetut Saints, Paris 1850, ve bu broşüre verilen cevaplar hakkında bak: Oraşanu, S. 39.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/443-493

¹⁷⁶⁸ Kars. Cavour'un Massimo d'Azeglio'ya mektupları, 2, 6, 7, 12 mart 1856; "Affaires d'Orient, Reorganisation des provinces Dami-biennes", Paris 1856: aynı şekilde Sturdza, İÜ, S* 114 vd.

¹⁷⁶⁹ 50 000 Fransızın tífusa kurban gittiğinden ve bunların İstanbul'da 14 yeni mezarlığa gömüldüklerinden bahs olunuyordu; Durand de Fontmagne, S. 68 - 69.

¹⁷⁷⁰ Yukarıda adı geçen broşü

getirmişti. Gerçi eski Osmanlılarla alelade halk, vatanlarının artık mevcut olmadığı, büyük Padişahların kendilerine bir arda bırakmaksızın toprak altında bulundukları, ordularıyla devleti baştan başa kat' ve işgal eden yabancı "gâvurların" artık efendiye inkılâp ettikleri, dînî vazifelerini zahiren olsun yerine getirmiyen siyah paltolu adamların Tanrı ve millî an'aneye, Osmanlıların şerefli mazisi ve islâmlığın istikbaline ihanet eden kimseler haline geldikleri kanaatında idiler. Fakat Fransızca konuşan, şampanya içip evlerini Paris modasına göre döşeyen, Fransız usulü baloların ve Batı memleketlerine mahsus bürokrasinin hayranı olan bu Türkler, şimdi şu inam besliyorlardı ki, kendilerine oldukça saf insanlar olarak görünen Frenklere biraz ustalıkla muamele etmek suretiyle bir kaç yıl önce ölüm döşğinde sayılan Osmanlı Devletini gençleştirmek ve kuvvetlendirmek mümkündü. Böyle düşünen Türklerden biri, "biz Rusları Batı pensi ile kavradık" bir diğeri, yani Fuat Paşa ise "bizim kuvvetimiz onların anlaşmazlığında mündemiçtir" ¹⁷⁷¹ diyordu. Bunlar, şimdiye kadar uğradıkları toprak kayıplarını, yeni ve sıkı, her çeşit imtiyazı pervasızca ezen ve Fransız Devriminin verdiği örneğe uygun olan bir teşkilât sayesinde fazlasiyle telâfi edebileceklerini umuyorlardı. Bir Eflâk, bir Buğdan, bir Sırbistan ve Karadağ, bir Lübnan şu veya bu şekilde devletin öteki parçalarından farklı durumda bırakılmış bulunmıyacaktı. Bilâkis bütün bu memleketler, "Devletin dokunulmaz parçaları" halinde tek bir vatanın öteki bölgeleri ile kaynaşacaklar, İstanbul'daki bürolardan kolay bir hiyerarşi yoluyla idare edileceklerdi ¹⁷⁷². Bazı kimseler böylece imparatorluğun yeni bir yükseliş devrine kavuşacağını, İstanbul'un Avrupa anlayışı ile güzelleştireceğini ve zenginleşeceğini bekliyorlardı. Satılabilen Bizanslıların gerçek anlamda ardaları olarak kalmış olan bu insanlar, her şeyden daha çok şahsî kazançlarını düşünüyorlardı. Fakat bunlar arasında Âli, Fuat ve Reşit Paşalar gibi en iyilerinde muhakkak ki asîl bir yurtseverlik ülküsü yaşıyor ve bu ülkü onları ayırıcı etki yapabilecek bütün hatıra ve ümitleri, bütün hak ve kuvvetleri zorla bastırmağa sevk ediyordu. Bu şahsiyetler, büyük ve talihsiz Sultan Mahmud'un siyasî mirasını daha modern bir şekilde kendilerine mal ve iş edinmişlerdi. Hattâ onlar o kadar ileri gidiyorlardı ki artık yabancı devletler elçiliklerinde bulunacak "bir dostun" keyfine bağlı

¹⁷⁷¹ Vous nous croyez fragiles? Erreur! Nôtre solidité n'est pas factice puisqu'elle repose sur vos divisions"; Durand de Fontmagne, 3. 43 vd.

¹⁷⁷² Asya ordusu komutanı İsmail Paşa, Ştirbey'e, "prince et gou-verneur - g6ne"ral de Valachie" diye hitap ederek yazıyordu; "Marturii istorice", S. 605. No. CLXXV.

olunuyacak bir şekilde tam mânasiyle serbest bir istikbal umuyorlardı. 1856 martında hükümet üyelerinden bazıları, eski reaya hakkındaki hattı hümayunun taahhüt mahiyetindeki koruyucu hükümler ihtiva etmesine engel olabilmek ümidi ile, daha açık görüşlü Fuat Paşaya karşı mücadele etmişlerdi ¹⁷⁷³. Fransa'ya dayanan bir siyaset takibetmenin aleyhinde olan devlet adamları, Âli Paşayı dışarda bırakarak, uzun zamandanberi gözden düşmüş bir durumda bulunan Reşit Pahayı, Memleketeyn Prensliklerinin birleştirilmesi meselesinde sebatlı Türk mukavemetinin temsilcisi olarak Sadrazamlığa geçirmek üzere aralarında anlaştılar .

1854 yılında Reşit Paşanın kendisi, İstanbul'daki Fransız elçisine Memleketeyn Prensliklerinin birleştirilmesi ve böylece tehlikeli Rus komşuluğundan kaçınılması ihtimalinden tam bir sükûnetle bahsetmişti. Hattâ kuvvetli, tarafsız ve devletler tarafından korunan bu tampon devletin başına Garplı bir Prens çağırılması ihtimalini de ileri sürmüştü. Bundan başka harp borçlarını ödemeğe yarıyacak olan belli bir para karşılığı olarak Rumanya Devletinin tam bağımsızlığını ilân etmek fikri bile, Padişahın ve Babîâli'nin mukavemetini beklemesine rağmen, onu korkutmamıştı ¹⁷⁷⁴. Şimdi Fuat Paşa, gerçek veya yapmacık bir endişe ile Tuna bölgesinde yeni bir Yunanistan'ın kurulmasından, tekrar başlıya-cak olan Rus entrikalarından, bir yıl kadar sonra bunu taki-bedebeecek olan bağımsızlıktan ¹⁷⁷⁵, bunun Sırbistan'a sirayet edebileceğinden ve kısa bir zaman içinde, Türkiye'nin çözüleceğinden ¹⁷⁷⁶ bahsediyordu. Tarihçi Prokesch - Osten tarafından İstanbul'da temsil olunan Avusturya, Tuna'da müstakbel bir Birleşik Rumanya'yı "bir isviçre", Rusların tehlikeli bir aleti olarak görüyor, ve hususiyle Erdel, Banat ve Bukovina'yı içine alacak olan büyük bir devletin başlangıcı sayıyordu ¹⁷⁷⁷.

Uzun yıllar Yunanistan'da yaşadıktan sonra 1855 den-beri İstanbul'da Fransa'yı temsil eden yeni elçi Thouvenel'in karşısında engel olarak yalnız Türklerin endişeleri ve yeni Türk ölküsü bulunuyordu. Üstelik eski bir müşavir sıfatıyla olağanüstü bir nüfuz ve Doğu insanlarını ve meselelerini tanımakta geniş bir tecrübe ve bilgisi olan kabiliyetli ingiliz elçisi Stratford

¹⁷⁷³ Sturdza, S. 1095.

¹⁷⁷⁴ Les principautes racheteraient leur indépendance aux prix d'une compensation pécuniaire qui permettrait & la Porte, au rtablissement de la paix, de liquider les charges de la guerre"; L. Thouvenel, Troisième annexe de la «piestion d'Orient, 1856 - 1859, Paris 1879, S. 4, not 1.

¹⁷⁷⁵ "C'est l'indépendance au bout d'un an"; Sturdza, S. 1097.

¹⁷⁷⁶ Aynı yer.

¹⁷⁷⁷ Thouvenel, S. 7.

Conning'in ısrarlı ve maharetli mukavemetiyle de karşılaşılıyordu. Bu zat daima kafasında yaşattığı gibi Türkiyenin kuvvetlenmesini istiyordu. Bu ise, onun görüşüne gere, hususiyle Memleketeyn Prensliklerinin sınırlarını Besarabya'nın da katılması ile Dinyester'e kadar genişletmek fırsatı kaçırıldıktan sonra, birleşik bir Rumanya'nın meydana getirilmesi ile telif kabul etmiyen bir şeydi. Halbuki İngi-liz Kraliçesi Rumanya'nın birleşmesini istiyordu . Fakat İngiliz kabinesi içinde, Clarendon'un bu fikir dostu olarak sayılmasına rağmen ¹⁷⁷⁸, görüşler biraz ayrılıyordu. Doğu işlerinde en ileri gelen bir şahsiyet olarak kalmış bulunan Stratford ise bu fikrin sebatlı ve kararlı bir muarızı idi. Lâkin Thouvenel, daha başta, "fevkalâde, fakat çok geç ortaya a-tılmış bir fikir" ¹⁷⁷⁹ olan Eflâk ile Buğdan'ın birleştirilmesi işinin , Türkiyeden kopartabilecek tâvizler çerçevesi içinde bulunduğuna asla kani değildi. Böylece Stratford, bizzat İstanbul'da bağımsızlık ve bilgi bakımlarından kendisiyle aynı seviyede olmiyan bir muarızla karşı karşıya bulunuyordu.

Nisan 1856 da Thouvenel, "nüfuzumu hiç bir netice elde edemeden israf edeceğim" diye yazıyordu ¹⁷⁸⁰. Şüphesiz ki Babiâli, elçilerin muvafakati ile teşkil edilmesi gereken divan lann toplanması hakkındaki fermanı çıkarmakta hiç de acele etmiyordu . Diğer taraftan General Coronini'nin komutasındaki Avusturyalılar, altı haftanın bitmesinden önce, yani sonbaharın sonlarına doğru, Memleketeyn Prensliklerini tamamiyle boşaltmak niyetinde değillerdi . Süleyman Paşa da Bükreş'te oturmakta devam ediyordu ¹⁷⁸¹ Strat-ford, Prensliklerin birleştirilmesi hususunda hükümetinden hiç bir talimat almadığını ileri sürüyordu ¹⁷⁸². Her ne kadar Rumanya Prensliğine bir adayı bulunduğu anlaşıyan Prusya, Fransız teklifine taraftar olduğunu açıklamış idi ise de, İstanbul'da haziran sonuna kadar bu işi destekliyecek bir harekette bulunmadı ¹⁷⁸³. En nihayet Rusya, kendisini yenen Fransız İmparatorunun fikrine taraftarlık göstermek suretiyle ¹⁷⁸⁴, aynı zamanda hem Rumanya ümitlerinin müdafii olarak ortaya çıkmış ve hem de bu sebepten dolayı Babiâli tarafından bu işin gerçekleştirilmesine engel olmayı sağlayacak vasıta bulmuş oluyordu , Âli Paşa hâlâ Paris'te idi.

¹⁷⁷⁸ Sturdza, S. 434, 447:

¹⁷⁷⁹ "Idée excellente, mais trop tardive"; Thouvenet S. 11.

¹⁷⁸⁰ "J'«puls»erais mon ertitit sana profit"; Sturdza, S. 431

¹⁷⁸¹ Aynı eser, S. 610, No. CLXXXIV; karşı. aynı eser, 613 - 614.

¹⁷⁸² Sturdza, S. 433 vd, 488.

¹⁷⁸³ Thouvenel, S. 9, 13; Sturdza, S. 447. 587.

¹⁷⁸⁴ Yeni Besarabya sınırlarının tesbitinde rastlanan güçlükler hakkında bak: aynı eser, S. 492. Türklerin büyük bir dargınlıkla karşılaşmalarına rağmen Ruslar, İsmail kalesini yıktılar; aynı eser, S. 541 vd.

Sonra Londra'ya gitti. Vekili olan Kıbrıslı Mehmet Paşanın elinde ise bu kadar önemli bir mesele hakkında karar verecek kuvvet ve yetki yoktu.

Haddizatında karar, Babiâli'nin isteğinden daha çok Paris Barış Antlaşmasına uygun olarak Rumanyalılar tarafından ifade olunan arzuya tâbi idi. Bu arzular ise, toplantıya çağırılacak olan divanların terkibine bağlı idi. Bunun böyle olduğu, daha nisan sonundan önce gerek Paris'te ve gerekse İstanbul'un elçilik mahfillerinde çok doğru olarak görülmüştü ¹⁷⁸⁵. Fakat Babiâli İstanbul'daki Nogues'in Fransızca gazetesi yoluyla, birleştirme hakkının, suverenitesi icabı olarak, kendisine ait olduğunu ilân etmişti ¹⁷⁸⁶. Babiâli'nin kendine mal etmeği hemen reddetmekte acelecilik gösterdiği ve fakat hükümet mahfillerinin telkini ile yayınlanmış bulunduğuna şüphe olmıyan ¹⁷⁸⁷ bu yazının son cümlesi şöyle idi: "Hiç bir namuslu ve sadık devlet adamı, devlete ve Osmanlı tahtının haklarına uğursuz olabilecekbir sözleşmeye muvafakat e-decek durumda olamaz ¹⁷⁸⁸. Hakka karşı hak yoktur .

Şimdilik Memleketeyn Prenslerinin yerine kimin geçirileceği meselesi ön safta bulunuyordu. Pariste' de atanman Balta Lamanı Anlaşması hükümlerine göre, Rusların çekilmesinden sonra tekrar iktidara dönmüş olan bu Prenslerin yedi yıllık hükümdarlık müddetleri, haziran nihayetinde sona e-riyordu. Mayıs sonunda Fuat Paşa, Buğdan Prensi Gregor Chica'nın istifanamesini aldı. Gerek bu Prens ve gerekse komşusu Eflâk Prensi, İstanbul konferansının kararlarına şiddetle itiraz etmişler ve yabancı bir hükümdarın idaresinde iki Prenslğin birleşmesi lehinde bulunmuşlardı. Fakat Babiâli, ancak antlaşma ile tâyin edilmiş olan mühlet bittikten sonra kaymakamların atanmasına teşebbüs etmek istiyordu ¹⁷⁸⁹. O anda Eflâk, eski Prenslerinden Aleksander Ghica'ya ve Buğdan eski boyarlardan Theodor'a emanet olundu. Her ikisi de gizli Prens adayları ve dolayısıyla birleşmenin düşmanı olarak sayılıyorlardı. Kâmil Bey, atama fermanlarını yeni Prenslere tebliğ etmek üzere Tuna boyuna hareket etti ¹⁷⁹⁰.

Daha 29 haziranda Âli Paşa, birkaç gün kaldığı Viyana'-dan İstanbul'a dönmüştü. Bunun üzerine olaylar, daha büyük bir süratle cereyan etmeğe başladı. Fakat Âli Paşa, Babiâli'nin birleştirme tasarısına karşı gösterdiği

¹⁷⁸⁵ Karş. aynı eser, S. 435: Thouvenel'in raporu; S. 445 - 446: Valevski'nin mektubu; gene aynı eser, S. 457 vd.

¹⁷⁸⁶ "I* droit de rÇunion est un droit souverain qui ne peut appar-tenir qu'à la S. Porte"; aynı eser, S. 70.

¹⁷⁸⁷ Aynı eser, S. 589.

¹⁷⁸⁸ Aynı eser, S. 572.

¹⁷⁸⁹ Kars- aynı eser, S. 489 vd. ve benim "Vita lui BJ>.Ştîrbei", S. 185 - 187.

¹⁷⁹⁰ Thouvenel, S. 35.

mukavemette yalnız Avusturya tarafından değil, fakat aynı zamanda İngilizler tarafından da destekleneceğine dair teminat almış gibi görünüyordu. Rusya'nın günden güne daha büyük bir düşmanlıkla ortaya çıkması, İsmail kalesini havaya uçurması» Erzurum'u bir harabe haline getirmesi, göç etmiş olan Bulgarların oturduğu Bolgrad ipe 1829 da işgal edip antlaşmada adı geçmiyen Yılan Adasını ¹⁷⁹¹ elinde tutmak istemesi ve aynı zamanda Rumanya birliğinin mücahidi olarak Öne atılması, bütün bunlar Âli Paşayı mukavemetinde kuvvetlendiriyordu ¹⁷⁹². Ali Paşa boyarları Prensliklere tâyin etmek fikrini kabul ettirebileceğini umuyordu ¹⁷⁹³. Diğer taraftan Buol, bizzat Babiâli'nin "İmparatorluk vilâyetleri" için çıkardığı fermanla tesbit etmeğe çalıştığı ve Kâmil Beyin fermanları Prenslere verirken daha açık olarak vasıflandırdığı gibi ¹⁷⁹⁴ t organik nizamnameyi gözden geçirebilmek işinin o-lağaniistü divanların biricik vazifesi olabileceğini ¹⁷⁹⁵ Paris ve Petersburg'a bildirmişti. Bizzat Fuat Paşa ise, birleşme meselesinin tecrübesiz yerel bir meclisin baştan başa tutkularla dolu fikir ayrılıklarına değil, fakat Avrupa'nın sükûnet-li hükmüne bırakılması gerektiğini beyan etti ¹⁷⁹⁶.

Bilgi toplamak üzere Memleketeyn Prensliklerine gidecek olan Avrupa devletleri temsilcileri artık atanmışlardı. Fakat Avusturya'nın bu memleketleri boşaltmak işine bir ara vermesi yüzünden vazifelerini henüz yapmıyorlardı. Bununla beraber aynı adı taşıyan büyük diplomatın uzaktan bir akrabası olan Fransız komiseri Baron de Talleyrand - Perigord, Viyana'dan İstanbul'a gelirken Bükreş'e uğradığı zaman, kaymakamın muvafakati ile tıpkı bir hükümdar gibi karşılandı. "Prensliklerin istikbalini ve saadetini temin edecek o-lan büyük isten" bahsettiği vakit, sürekli bir alkış tufanı koptu ¹⁷⁹⁷. Bu Fransız temsilcisi Bükreş'ten ayrılır ayrılmaz, General Coronini de görevinin sona erdiğini beyan etti. Fakat komutası altındaki kitaları geri götüreceği yerde yetkisini Orgeneral Marziani'ye devretti ve

¹⁷⁹¹ Amiral Lyons, Rusları kaçırmak amacı ile ağustosta oraya bir vapur gönderdi; aynı eser, S. 77S.

¹⁷⁹² Kars. aynı eser, S. 589, 882 - 883; Thouvenel, S. 40 vd.

¹⁷⁹³ Aynı eser, S. 23. Karg. onun Thouvenel'e beyanatı, temmuz başlan; Sturdza, S. 605 vd.

¹⁷⁹⁴ "Da* organiache Reglement wird durchgeaehen werden, um die innere Vewaltung des Landes zu bessern ond den Aufschwung und das Glück der Bevölkerung zu sichern"; aynı eser, S. 691, 720. Fuat Paşa da halk efkârına bildirilen 31 temmuz tarihli sirkülerinde TUr-fc'ycün yabancı memleketlerdeki temsilcilerine aynı şeyi tebliğ ediyordu; aynı eser, S. 729 vd. Kars. Rumen cevabı: aynı eser, S. 758 vd.

.Kars. gene aynı eser, S. 648 vd

¹⁷⁹⁵ Thouvenel, S. 28 - 29; karşı. Sturdza, S. 687 vd.

¹⁷⁹⁶ Ay.;; eser, II, S. 732 - 733.

¹⁷⁹⁷ "Courier français" ye göre Sturdza, S. 678 - 679; gene aynı eser, S. 682 vd., ki burada bizzat kendisi tâbirleri mül&yimlegtirmistir.

boşaltma için hiç olmazsa belli bir mühlet bile tâyin etmedi. Halbuki başka faktörlerin ifadelerine göre bu müddet, Güney Besarabya'nın Buğdan'a geri verilmesine kadar devam edecekti ¹⁷⁹⁸. Tam o zamanda idi ki bir Avusturya bölüğünün Sulina'da yerleştiği hayretle görüldü. Buraya Babiâli, bir yandan bir ihtiyatsızlık sonucu olarak Paris Barış Antlaşmasında sözü geçen Tuna ağızlarının Buğdan'a bırakılmasını iğbirarla red ederken bir yandan da kendi memurlarını göndermişti ¹⁷⁹⁹. Eylül ayında Fransa ile İngiltere arasında, Stratford'ın tahakküm etmek temayüllü yaradılışı ile beslenerek» çıkan siyasi anlaşmazlık, mukavemet etmekte devam eden Türkler için teselli ve bir ümit kaynağı olmuştur. Thouvenel, divanlar için çıkarılacak fermana bu divanların fena niyetlerini tahdit edici hükümler konmamasını istemiş ve sözünü geçirmeğe de muvaffak olmuştu ¹⁸⁰⁰. Babiâli'nin bu vesile-ile kendi görüşünü ihtiva eden bir notayı büyük devletlerin temsilcilerine vermek niyetini anlayınca gene Fransız ejçisi buna da engel olmuştu . Fakat fermanın ilk redaksiyonunda âmirane bir eda ile Osmanlı komiserinin yetkileri ifade olunmuştu. Buna göre Osmanlı komiseri, "divanlar Babiâli'nin hükümlerlik haklarına ve aynı şekilde organik nizamname ile her iki eyalete de sağlanmış olan imtiyazlara aykırı düşen meselelerle meşgul oldukları takdirde", bunları komisyona bildirecek ve kaymakamların dikkat nazarlarını çekecekti ¹⁸⁰¹. Aynı zamanda bir sirküler telgrafla da Babiâli, yabancı memleketlerdeki elçilerine, Osmanlı Hükümetinin Tuna memleketlerinde bütün haklarını muhafaza etmek kararı üzerinde ayak dirediğini nezdlerinde bulundukları hükümetlere bildirmelerini emretti ¹⁸⁰². Diğer taraftan Fransız Dışişleri Bakanı aynı ayın sonundan önce, Tuna Prensliklerinin Avusturyalılar tarafından boşaltılmasını istedi. Bu suretle o zamana kadar ezici bir yük olarak herkesin canını sıkıyan bu işgal sona erecek ve ruhlar ferahlıyacaktı ¹⁸⁰³: Pek tabii olarak Viyana Hükümeti, Besarabya sınırları üzerindeki anlaşmazlığa, hâlâ istanbul Boğazında demirli duran İngiliz harp gemilerine ve hattâ Tuna'nın öte tarafında bulunan bazı Türk kıtalarına işaret etti . Daha Önce Legion d'hon-neur nişanı verilmiş olan

¹⁷⁹⁸ "Courier français" ye göre Sturdza, S. 678 - 679; gene aynı eser, S. 682 vd., ki burada bizzat kendisi tâbirleri mül&yimlegtirmiştir.

¹⁷⁹⁹ Aynı eser, S. 728; Fuad'ın sirküler yazısı: aynı eser, S. 743 vd. Kar}, gene aynı eser, S. 786, 805 - 808.

¹⁸⁰⁰ Aynı eser, S. 846 vd

¹⁸⁰¹ "Si, contrairement & ce qu'on attend d'eux, les Divans se liv-raient à la discussion de matieres contraires aux droits de la souverai-neté auguste de la Porte Ottomane, ainsi qu'aux anciens privileges or-ganiques des detuc provinces"; aynı eser, S. 870, 887 - 888.

¹⁸⁰² Aynı eser, S. 880 - 881, 925 vd.

¹⁸⁰³ Aynı eser, S. 855 - 856, 893 - 894.

Padişah, şimdi de korkunç ve müstebit ingiliz elçisinin elinden Bahçe nişanını kabul etti . Yine aynı kasım ayı içindedir ki Âli Paşa, dost Fransızlara verilmiş bulunan söze ¹⁸⁰⁴ rağmen, artık ingiliz dostu diye tanınan Reşit Paşanın Sadaret mührünü aldığı haberini duydu ¹⁸⁰⁵ . Fakat Thouvenel ile Rus meslekdaşı Buteniyef, bundan böyle de "Avusturyalıların Tuna boylarında ve İngilizlerin İstanbul Boğazı ile Karadeniz'de kalmalarına tahammül edip etmiyeceğini ve Memleketeyn Prensliklerinin birleşmelerine engel olup obniyacağını Reşit Paşa'dan sordular ¹⁸⁰⁶ . Gerçekten açık ve kesin bir cevap almak mümkün olmadı . Fakat daha o zaman Fransız elçisi, divanlar hakkındaki fermanın değiştirilmesine çalışıyor ve Babiâli'nin bunu da kabul edeceğini ümid ediyordu. Bu divanlara, âdil nisbet-lerde olmak üzere yüksek rahipler, papaslar, boyarlar, boyar oğulları, tüccarlar, esnaf birlikleri ve köylü temsilcileri iştirak edeceklerdi ¹⁸⁰⁷ . Gerçekten de Thouvenerin gayretleri sayesinde aynı fermanın Rumanyalıları birleşmek yolunda engel teşkil eden hükümleri, son redaksiyonda kaldırıldı ¹⁸⁰⁸ . Divanlar için yalnız "münasip tahditler" kondu ve Padişahın hükümlerlik haklarını muhafaza etmek amacıyla bazı kayıtlar ilâve olundu.

Böylece Fransa, kendisince şüpheli sayılan Reşit Paşa ile giriştiği mücadelede şimdilik dâvayı kazanmıştı. Uzun za-mandanberi devam eden ve yavaş yürüyen müzakereler artık çabuk bir akışa girdi. Paris diplomasisinin teklifi üzerine 6 ocak 1857 de yeni bir Avrupa konferansı toplandı. Bu konferans, Besarabya sınırını tesbit etti ve Tuna deltasını Buğdan'dan ayırarak "doğrudan doğruya Babiâli'nin hükümlerliğine" bıraktı. Yılan Adası da bu bölge ile birleştirildi ¹⁸⁰⁹ . Prut nehri ötesinde yeni kazanılan topraklar, hiç vakit geçirilmeden Buğdan Prensligi memurları tarafından işgal olundu . Divan üyelerinin seçimi hakkındaki ferman 13 ocak tarihli idi ve aynı ay içinde yayınlandı . Fakat ancak mart sonunda bu ferman Yaş ve Bükreş'e gönderildi ¹⁸¹⁰ . En nihayet Avusturyalılar, Paris konferansının kararlarına göre 24 marta kadar Buğdan ve Eflâk'i boşaltmaları için kesin emir aldılar ¹⁸¹¹ . Süleyman Paşa da hemen geri

¹⁸⁰⁴ Sturdza, S. 889 - 890.

¹⁸⁰⁵ Thouvenel, S. 49 vd.

¹⁸⁰⁶ Aynı eser. S. 57 - 58; Sturdza, S. 924, 928 vd.

¹⁸⁰⁷ Thouvenel, S. 65 vd.

¹⁸⁰⁸ Kars. Sturdza, S. 862 vd. ile S. 912 vd., 916, 917 vd., 100? vd., 1023 vd., 1049 vd.; nihai yasa.

¹⁸⁰⁹ Aynı eser, S. 1031 - 1033. Buna ait antlaşma ancak 19 haziranda yapıldı ve 31 haziranda tasdik olundu; aynı eser, V, 850 - 851.

¹⁸¹⁰ Aynı «-ser, S. 1091 - 1092

¹⁸¹¹ Aynı eser, S. 1087 vd.

dönmek zorunda kaldı ¹⁸¹². 29 martta da istanbul önünde demirli duran yedi İngiliz gemisi, bizzat Padişahın Amiral Lyciis'u ziyaret etmesinden sonra, Bo azdan ayrıldı ¹⁸¹³. Aynı zamanda Fransızların imparatoru, resmî gazete ile Meraleketeyn Prensliklerinin birleşmesi hakkındaki fikirlerini de i tirmemi  olduğunu ilân etti ¹⁸¹⁴. Konferansta Türklerin, gerektiği zaman asayii korumak üzere Tuna memleketlerine asker sokabilmek istekleri ¹⁸¹⁵, dargınlıkla karşılanarak reddolundu ¹⁸¹⁶.

Mart ortalarında Avrupa komisyonunun  yeleri, seçimleri düzenlemek üzere Bükreş'e gitmiş bulunuyorlardı. Bu komisyonda Türkiyeyi Saffet Efendi, Rusya'yı eski Kudüs konsolosu ve Rus soyundan ma rur bir adam olan Basili, İngil-tereyi de Rumanya birliğinin düşmanı Stratford'un şiddetli muarızı olan Henry Bulwer temsil ediyorlardı. Talley-rand ile bunun Piyemonte'li meslektaş Benzi, Bükreş'te parlak, bir törenle kabul olundular. Piyemonte temsilcisi, kendisine verilen "frate" (== kardeş) sıfatından büyük bir minnettarlıkla bahsetti ¹⁸¹⁷. Bununla beraber  ahs  düşünceleri dolayısıyla Bulwer ve Rumanyahların dostu olarak.tanının Prusya Devletinin temsilcisi Richthofen ¹⁸¹⁸ de törenle kar ılandılar ¹⁸¹⁹. Basili'nin yanına yalnız "Rumlar, Bulgarlar ve Rus tebaasından" ¹⁸²⁰, Saffet Efendinin yanına ise sadece resmî  ahsiyetlerden başka kimse sokulmadı ¹⁸²¹.

Çok geçmeden seçimler için canlı bir faaliyet başladı. Komiserlerin tekrar tekrar yaptıkları beyanata göre her şey bu seçimlere ba lı olacaktı. Hemen hemen tamamiyle kabiliyetsiz bir ihtiya olan Eflâk Kaymakamı Aleksander Ghica. kararsızlık içinde bocalıyordu. Buna karşılık Buğdan kaymakamı Nikolaus Vogorides, başka türlü hareket etti. İstanbul'da bir ailesi bulunan bu adam ¹⁸²², "Genç Bey" olarak mart ayında  len Bal 'ın yerine geçmişti. Bu sıfatla o, İstanbul'dan Rumanya birliği aleyhinde aldı  emirlere, Rum akrabalar mm telkinlerine ve Buğdan Prensi olmak için  ah-sen beslediği ümitlere uyarak hareket hattını tâyin etti. Bu u urda Fransız diplomasisinin yardımını istemi  ve bunun için kendisine vaitlerde

¹⁸¹² Aynı eser, IV, S. 112 - 113, 138 - 139.

¹⁸¹³ Fontmagne, S. 176 - 177.

¹⁸¹⁴ Thounvenel, S. 81.

¹⁸¹⁵ Bazı kıtalar topları ile beraber Giugiu ve Kalafatta kalmışlardı; aynı eser, S. 49.

¹⁸¹⁶ Aynı eser, S. 91.

¹⁸¹⁷ Aynı yer.

¹⁸¹⁸ Aynı eser, S. 677 vd., 1019; Thouvenel, S. 105.

¹⁸¹⁹ Sturdza, S. 59 - 60, 66 vd., 145 - 146.

¹⁸²⁰ Aynı eser, 3. 211, 264 - 263.

¹⁸²¹ Yag'ta onun Arabi, onun önüne gelen Moldavyalılara kılıcını indirdi; aynı eser, S. 388 vd.

¹⁸²² Aynı eser, S. 49; kars. Thouvenel, S. 88.

bulunmuştu ¹⁸²³. İstanbul'daki yabancı elçiler, Thouvenel'in teklifi üzerine, fermanın Vogorides tarafından istediği şekilde tefsir edilmesine engel olmak ama-ciyle bir konferans yapmak zorunda kaldılar. Fakat şüphesiz ki Buğdan idaresinin suiistimal ve cebrî hareketleri meselesinde elçiler anlaşılamadılar ¹⁸²⁴. Bununla beraber Vogorides'e atfolunan suçlar karşısında onu teselli etmek amacıyla Avusturya İmparatoru Franz Joseph kendisine Demirtaş tevcih etti ¹⁸²⁵. Büyük bir acelelik içinde, sıkışık bir durumda olan Babiâli'den yeni talimat beklenmeksizin ¹⁸²⁶, zindana atarak tehdidi ve pervasız bir idarenin baskısı altında -Babiâli tekrar Prensliklere asker sokmak istiyordu ve bunun için Paris'te tekliflerde bulunmuştu ¹⁸²⁷ - sahte seçmen listeleri ¹⁸²⁸ ile yalnız ayrı bir Buğdan Prenslığı isteyen kimseler divana üye seçildiler. Meselenin çözülmesi için, birleşecek olan Rumanya'nın iki Prenslığından küçüğü olması bakımından kaybedecek taraf olan Buğdan'ın ahalisine başvuruldu. Fakat birlik dâvası, 30 haziranda komiserlerin bu şartlar içinde seçilmiş olan bir divanla münasebete girişmiyeceklerini açıklamamalarına rağmen ¹⁸²⁹, artık tamamıyla ve bir daha elde edilmeyecek bir şekilde kaybedilmişse benziyordu. Doğrudan doğruya Fransızlar İmparatoru, Thouvenel'e talimat göndererek tecrübeli ve kurnazca hesaplı Reşit Paşayı Rumanya birliği için kazanmaya çalıştı ¹⁸³⁰. Fakat bütün bu teşebbüslerle hiç bir netice sağlayamadı. Rumanya birliğine taraftar olan elçiler, Babiâli'ye müşterek bir onta vererek bu iki yüzlü oyundan Osmanlı hükümetini sorumlu tutmak istediler. Fakat gerek Stratford ve gerekse Avusturya temsilcisi Prohesch - Osten, bu sorumluluğu kendi üzerlerine aldıklarını beyan ettiler ¹⁸³¹.

Babiâli, bu mesele karşısında daima mütereddit kalmak ve işi uzatmak istiyordu. Bu sebepten yeni bir Paris konferansında meseleyi incelemek gibi mahirane bir teklifte bulundu ¹⁸³². Fakat Fransızlar bunu nazara bile almadılar. Eflâk ve Buğdan birliğinin koruyucusu olarak ortaya çıkan Fran-

¹⁸²³ Aynı eser, S. 32.

¹⁸²⁴ Bak: hususiyle aynı eser, S. 702, 709 vd.

¹⁸²⁵ Aynı eser, S. 743.

¹⁸²⁶ Thouvenel, S. 132.

¹⁸²⁷ Sturdza, S. 535 - 536; Thouvenel, S. 91

¹⁸²⁸ üstelik birçok seçmenler, oylarını vermekten ahkondular. 4* manastır bas rahibinden yalnız s 1, 3268 rahipten ancak 29 u, sayıları birkaç bta* varan çiftlik sahiplerinden sadece 280 i oylarını kullandılar; aynı eser, S. 133.

¹⁸²⁹ Sturdza, S. 752. Thouvenel'in protestosu: aynı eser, S. 963-964.

¹⁸³⁰ "Appuyez fortement pour obtenir le concours de RGchid -Pacha à l'Unlon. Ne rien menager pour obtenir ce re'stftat", aynı eser S. 214; karşı. Thouvenel, S. 106.

¹⁸³¹ Aynı eser. S. 135.

¹⁸³² Aynı eser, S. 138.

sa'nın programı, yapılan seçimi iptal etmek ve yeniden tamamiyle serbest bir seçim yaptırmaktı. Hemen Thouvenel, istanbul'da bu programı ileri sürdü ¹⁸³³. Napoleon, hiç vakit kaybetmeden ve diplomasinin bütün vasıtalarını kullanarak, şahsî nüfuzunu ve gönüller kazanıcı şahsiyetini bütün ağırlığı ile kullanmak suretiyle bu programı tatbik etmek kararında idi. Fakat iki Prensliği tam anlamı ile tek bir devlet haline getirmek işi, ingiltere'nin genel olarak takındığı tavır karşısında imkânsız görünüyordu. Üstelik Lord Clarendon basında kendi düşüncesini ağıklamış ve Prensliklerin sadece yönetim bakımından birleştirilecekleri, daha ziyade birbirine benzetileceklerini fikrini ileri sürmüştü ¹⁸³⁴. Böylece Fransız ve ingiliz hükümetleri arasında müstakbel görüşmelerin esası tes-bit edilmiş oluyordu. Artık Paris'te, halkı temsil edecek müşterek bir meclisi, müşterek kanunları, müşterek bir ordusu ve maliyesi, hattâ maiyetine iki idareci verilecek tek bir hükümdarı olan iki devletten bahsolunuyordu ¹⁸³⁵. Bu takdirde hiç olmazsa "birlik ilkesi" kurulmuş olacaktı ¹⁸³⁶. Thouvenel'in inancına göre Türkler de bunu kabul etmeğe hazırdılar . ingiliz Kraliçesi Viktoria'yı ziyaret etmek amaciyle Fransızlar imparatorunun Osborne'ye bir seyahat yapması fikri, ingiltere'de ortaya  ıktı . Daha  nce Thouvenel, hastalıklı, içki ile eğlenceye kendini kaptırmış ve bu tutkuları yüzünden günden güne çökmekte olup devlet işlerine artık karışmaz bir hale gelmiş olan Osmanlı Padişahı tarafından kabul olunmuştu ¹⁸³⁷. Bundan başka Fransız temsilcisi, bir kavaz eliyle gönderdiği bir yazıda Buğdan'daki seçim komedyası hakkında duyduğu g cenikliği Sadrâzama bildirmişti. 6 ağustosta da Paris'ten yeni talimat alınmıştı ¹⁸³⁸. Buna göre Fransız elęisi, isteklerinin Babiâli tarafından reddi halinde, Prusya, Rusya ve Sardinya temsilcileri anlaşarak, Osmanlı hükümeti ile siyasi münasebetleri kesecekti ¹⁸³⁹. Napoleon Osborne'ye hareket ettiği sırada Thouvenel istanbul'dan ayrılmıya hazırlanıyordu; hattâ kendini " ok talihsiz" diye vasıflandıran ¹⁸⁴⁰

¹⁸³³ "L'annulation bnmediate et absolue de ces  lections"; aynı eser, S. 136, not 2.

¹⁸³⁴ Sturdza, IV, S. 782 - 783.

¹⁸³⁵ Thouvenel, S, 103 - 104, 123; Sturdza V, S. 539 vd.

¹⁸³⁶ Aynı yer.

¹⁸³⁷ Kars. onun Fransız elęilięi terc manına söyledikleri: Sturdza, V, S. 71 vd. Thouvenel'in huzura kabulü, aynı eser, S. 238 vd.

¹⁸³⁸ imparator Napoleon'ın Walewski'ye 26 temmuz tarihli telgrafı: "Si la Porte maintient les  lections de la Moldavie, dites   M. Thouvenel de demander sea passeporta"; Sturdza V, 3. 261, No. 1584. Karş. Waiewaki'r n Thovenel'e gönderdiği 27 temmuz tarihli talimat, aynı eser, S. 274: "Ostenez absolument l'annulation de élections de Moldavie". Hariciye nazın A  Galib'in cevabı .aynı eser, S. 288 vd. Thouvenel'in 29 temmuzda Padişaha hitabesi, aynı eser, S. 297 - 298.

¹⁸³⁹ Thouvenel, S. 138, not 1.

¹⁸⁴⁰ "Que je suis malheureux q'un evenement pareil, la rupture avec une Puissance qui a tant fait pour mon Empire

Padişahın yanından son defa çıktıktan sonra, elçiyi götürmek üzere hazır duran "Ajaccio" gemisine bindi . Fransızlar İmparatoru, İngiliz siyaset adamları ile henüz fikir teatisine başlamadan, Şarklılara mahsus eski Türk tarzında bir "sürüncemede bırakma siyaseti" suya düşmüş olan Reşit Paşa, Sadrazamlıktan azlolundu. Yerine Girit'li Mustafa Paşa geçti ¹⁸⁴¹. Abdülmecid'in damadı olan Reşit Paşanın oğlu Ali Galip'in yerine de Âli Paşa Hariciye Nazırlığına geçirildi . Thouvenel'in tebligatta bulunmak istemediği yeni kabinede Fuat Paşa da yer almıştı ¹⁸⁴². Heyecanlı bekleyişlerle geçen birkaç gün sonra inatçı İngiliz elçisi Stratford, hükümetinden hiç beklenmedik şekilde bir talimat aldı. Buna göre o, o zamana kadarki şahsî düşmanı olup İstanbul'da kalmak emrini almış bulunan ¹⁸⁴³ Fransız elçisi ile, Buğdan seçimlerini iptal ettirmek için işbirliği yapacaktı ¹⁸⁴⁴. Fransızlar imparatoru, ancak bu meselede "barışsever" davranacağını vaadettikten ¹⁸⁴⁵. başka "tıpkı Alman devletleri arasında olduğu gibi Memleketeyn Prenslikleri arasında da sırf idarî bakımdan bir birlik meydana getirilmesi" esasına dayanan Londra tasarısını ¹⁸⁴⁶ kabul etmek suretiyle İngiliz siyasetinin bu şekilde değişmesini sağlayabilmisti . Yalnız görünüşte boyun eğdirilmiş duruma düşen Babiâli ve Stratford'un müthiş baskısından en sonunda kurtulmuş bulunan Padişah, daha 23/24 ağustosta kararı kabul ettiler ¹⁸⁴⁷. Artık Buğdan'hlara, hasretle bekledikleri birlik için oy vermekten başka yapacak birşey kalmamıştı. Onlar, artık başka birşey ümit edemezlerdi. Hususiyle Napoleon'un Stuttgart'da Rus Çan ile buluşmasından sonra bu, değişmez bir gerçek olmuştu ¹⁸⁴⁸.

Daha eylül ayında seçimler, "Birlikçiler" (Unionist) partisini memnun edecek bir tarzda sona ermişti. Buğdan Divanına 6 Birlikçiye karşı 6 Ayrılıkçı (separatist) temsilci seçilmişti . Buna cevap olarak Âli Paşa, Babiâli'nin eski görüşünü muhafaza etmek istediğini bildirdi . Fakat çok geçmeden Padişahın Eflâk ve Buğdan'hlara izhar etmiş oldukları oya aykırı davranışını niyetli olmadığını beyan etmek zorunda kaldı ¹⁸⁴⁹. Daha sonra

et pour moi, se passe sous le regne d'Abdul-Mecid"; Thouvenel, S. 124; Sturdza, S. 393 - 394.

¹⁸⁴¹ Fontmagne, S. 240 vd.

¹⁸⁴² Thouvenel, S. 195 vd.; Sturdza, S. 388.

¹⁸⁴³ Kars. Thouvenel, S. 160 vd.

¹⁸⁴⁴ Sturdza, S. 421 vd.

¹⁸⁴⁵ Thouvenel, S. 163; fakat bak: eylülde Fransa vs Rusya İmparatorlarının Stuttgart buluşmalarından sonra yapılan tâviz, S. 179.

¹⁸⁴⁶ Sturdza, S. 575 - 576, «13 vd.; Thouvenel, S. 162.

¹⁸⁴⁷ Thouvenel, S. 153; Sturdza V, S. 504 vd.

¹⁸⁴⁸ Thouvenel. S. 175 vd. Kars, aynı eser, S. 187. Bundan stei-ra da İmparator ile Çar, Weünar'da buluştular.

¹⁸⁴⁹ Sturdza, S. 663.

Âli Paşa, Eflâk ve Buğdan'a müşterek hükümdar olarak yabancı bir prensin getirilmesi teklifine karşı Türk komiseri vasıtasıyla itiraz etmekten de vazgeçti ¹⁸⁵⁰. Ekim ayı başında her iki Prenslik meclislerinin toplantısı ba landı. Terakki mücahitlerinin teklif etmiş oldukları noktalar, Ya 'da birbiri arkasından sevinçle kabul olundu (21 ekim). Metbu' devleti memnun etmek için Babiâli'nin haklarını açık olarak zikretmekle iktifa olundu ¹⁸⁵¹. Babiâli ise bu "saçma" lara devletlerin dikkatini çekmekten daha ileri gitmedi ¹⁸⁵². Fakat Bükreş'te durum biraz daha başka idi. Burada, genç Buğdan'bların d hi lideri Michael Koyalniceanu gibi bir şahsiyet mevcut değildi. Eflâk Divanı, yeni siyasî statü hakkında Ya  kararlarına iltihak ettiğini resmen ilân ettikten sonra, henüz hallolunmamla, bulunan yönetim meseleleri ile meşgul olmak istiyordu. Bu Div nın çalışmalarını düzene koymak ve  abukla tırmak için Avrupa komisyonu araya girmek zorunda kaldı ¹⁸⁵³. Komisyona, divanların toplanması ile güdülen amacın tamamıyla elde edilmiş bulunduğu cevabı verildi ¹⁸⁵⁴. Bunun hakkında düşüncesi sorulan komisyon da meseleye tamamıyla vakıf bulunduğunu bildirdikten sonra aralık ayı sonunda kapanma fermanı çıkarıldı ¹⁸⁵⁵.

Reşit Paşa, Padişahın kendi kızkarde ine hoş görünmek için verdiği an  bir kararla, Fransız elçiliğinin bütün itirazlarına rağmen, ekim ayında yeniden eski yerine ge irilmi ti ¹⁸⁵⁶. Fransız elçisi Thouvenel, yalnız ba kentlerden başka her bakımdan Memleketeyn Prensliklerini birle tirmeği istihdaf eden projesinden bahsettiği zaman ¹⁸⁵⁷ Reşit Paşa, "Müslümanların ilkinden sonuncusuna kadar hiç kimse birle meği istemiyor" diye cevap verdi. Yine aynı günlerde Fransız Hükümeti de "tam bir birleşme olmayacak", fakat yalnız mümkün olduğu kadar bu amaca yaklaşmak için hazırlık yapılacak diye yazıyordu . Bundan başka Fransa, "Prens in veya Prenslerin" Babiâli tarafından seçilen    aday arasından tâyini üzerinde Reşit Paşa  nceden Thouvenel ile anla amadığı takdirde, geçici birlik için bir konferansda müzakereye giri meğe mütemayildi .

¹⁸⁵⁰ Aynı eser, S. 716 - 717, 724 - 725, 788.

¹⁸⁵¹ Aynı eser, S. 726.

¹⁸⁵² 28 ekim tarihli nota; aynı eser, S. 741 - 742.

¹⁸⁵³ Aynı eser, S. 804 vd., 819 vd.

¹⁸⁵⁴ Aynı eser, S. 827, 830.

¹⁸⁵⁵ Aynı eser, S. 843 vd., 853. Komisyonun raporu, aynı eser, VII, S. 19 vd.

¹⁸⁵⁶ Thouvenel. S. 190 vd. Bundan başka o, Fransız tebaasına girmiş olan mutemedi Koscielski Sefer Paşa'yı, özür dilemek üzere, Paris ve Compi gne'ye gönderdi; aynı yer.

¹⁸⁵⁷ "Vous n'ignorez pas que, du premier des Muaulmans jusqu'au dernier, personne ne veut de l'Union"; Sturdza, S. 840; kar . aynı eser, 846 vd.; aynı zamanda VII, S. 1373.

Weimer görüşmelerinden sonra Rumanyalıların isteklerinin yerine getirilmesi için sırf görünüşte sarf ettiği gayretlerini ¹⁸⁵⁸ çok azaltmış olan Rusya, Birlik meselesini Hospodarların seçimi hakkındaki organik nizamnamenin yenilenmesi suretiyle çözebileceğini umuyordu. Paris'te ise, İngiltere'de yeni Derby kabinesinin parlemanter sebeplerle ¹⁸⁵⁹ -hattâ yeni İngiliz kabinesi Stratford'u izinli olarak İstanbul'dan geri almıştı . Meseleyi Fransa'nın istediği şekilde halletmek kararını vereceği bekleniyordu . Prusya'da Avusturya aleyhtarı siyasetini takipte devam etti ¹⁸⁶⁰. Böylece yalnız Avusturya, fakat bu defa tek başına olarak, eski görüşünde ısrar etti.

7 ocak 1858 günü, hiç kimsenin beklemediği bir anda Reşit Paşa, bir inme neticesinde öldü ¹⁸⁶¹. Reşit Paşanın ardası Âli Paşa idi. Bunun müşaviri olarak da Fuat Paşa kaldı. Her ikisi de belli şartlar altında birleşik vilâyetler ve Prenslikler şeklinde yeni bir vasal devletin vücade getirilmesine mütemayil idiler ¹⁸⁶². Du düşünce. Paris'te de iyi karşılandı ¹⁸⁶³. Hattâ Walwski, yeni kurulacak olan bu devlete, ö-zamana kadar Eflâk ve Buğdan Prensliklerinin yapagelmış. olduklarına aykırı olarak, yabancı devletlerle münasebette bulunmasının yasak edilmesini teklif edecek kadar ileri gitti ¹⁸⁶⁴.

Avrupa komisyonu, 3 nisan da son raporunu tamamladı. Artık Paris konferansı, oturumlarına başlayabilirdi ¹⁸⁶⁵. Daha mayıs başında Fuat Paşa, Türkiyenin temsilcisi olarak Paris'e gitmiş bulunuyordu . Daha sonra da, Sisam Prensi ve hâlâ mevkiinde bulunan kaymakamın babası ihtiyar Vogoridis, Tuna'da Yunan menfaatlerinin temsilcisi sıfatıyla Paris'e gitti ¹⁸⁶⁶. Aynı ayın 22 sinde müzakerelere başlandı .

Paris konferansında her devletin temsilcisi, 1856 da kendi hükümeti tarafından yapılmış olan teklifleri yeniledi. Böylece Walwski ile Kiselew, birlik ve "yabancı prensler" taraftarı idiler. Fuat Paşa, organik nizamnamenin geliştirilmesini, Avusturya temsilcisi Baron von Hübmer, meselenin Fransa tarafından istenen şeklin tersine olarak çözülmesini,

¹⁸⁵⁸ Aynı eser, S. 220.

¹⁸⁵⁹ Karş. aynı eser, VII, S. 161 vd.

¹⁸⁶⁰ Aynı eser, S. 221.

¹⁸⁶¹ Aynı eser, S. 222 vd. Kısa bir zaman sonra oğlu Ali Galip, Eogaziçinde boğuldu, aynı eser, S. 312. Karş. Müllinger, S. 276, not 1.

¹⁸⁶² Sturdza, VII, S. 76.

¹⁸⁶³ "L'idée... me semble particulièrement heureuse", aynı eser, S. 86.

¹⁸⁶⁴ Aynı eser, S. 86 vd.

¹⁸⁶⁵ Aynı eser, S. 124.

¹⁸⁶⁶ Aynı eser, S. 180. Onun hakkında bak gene: "Un diploma-te ottoman en 1836 (affaire Churchill), trmduction... d1 Akif pacha par Amthtur AMc", Paris 1892.

İngiliz hükümeti adına Cowley ise "yönetim kurullarının birbirine benzetilmesini" istiyorlardı ¹⁸⁶⁷. Prusya temsilcisi, ilk önce Babiâli'nin haklarını açık olarak tesbit etmeğe, Sardinya temsilcisi ise bütün bu teklifleri te'lif eden bir sekil bulmağa taraftar idiler ¹⁸⁶⁸. Fakat daha ikinci oturumda Fransa, İstanbul'da değiştirilmiş olan yeni teklifini ortaya sürdü ¹⁸⁶⁹. Hemen Sardinya temsilcisi, bu teklifi desdekliyeceğini bildirdi. Fakat Avusturya ile İngiltere, o zamana kadar yürürlükte olan nizamnamenin tefsiri cihetine gidilmesini istediler. Sonra Cowley de uysal davrandığı ve Fuat Paşa vaad olduğu şekilde dostça bir ta vur takındığı zaman, Baron von Hübner, tek basma bir şey yapacak durumda değildi. Böylece "Eflâk ve Buğdan birleşik Prenslikleri" adı, yönetim ve savunma işlerinde her iki memleketin aynı teşkilâta tâbi tutulması, kanunları yapacak merkezî bir komisyonun teşkili e-sasları genel olarak kabul olundu. Bu merkezî komisyon, iki Prenslik Meclislerinin temsilcilerinden ve Hospodarların gene aynı meclislerin üyelerinden seçecekleri kınışlardan teşekkül edecekti. Yeni devletin anayasası, en ince ayrıntılara kadar Paris'te hazırlandı ¹⁸⁷⁰ ve buna bir de seçim kanunu ilâve olundu. Sonra 19 ağustosta bir anlaşma imzalandı.

Artık kaydıhayat sartiyle Hospodarlar seçileceklerdi. Böylece Tuna Memleketlerinde, ayrı ayrı düşünce ve menfaatler arasındaki iç savaşlarla dolu yeni bir devir başlıyordu. Yeni nizamın yürürlüğe girmesini âmir olan hatbşerif, 21 ekim tarihini taşımaktadır. Paris Anlaşmasının hükümlerine göre Prensliklerden her biri için üç kaymakam, Vogoridis ile Ghica'nın yerine hemen mevkîe geçirildi ¹⁸⁷¹. Mihael Sturdza ile bunun Osmanlı ordusu saflarında Muhlis Paşa adı ile döğüşmüş olup şimdi Fransızlara sözde sadakatle hizmetini arzeden oğlu Gregor ve eski Eflâk prenslerinden Bibescu ile Ştirbei, 1848'de hür bir millî varlık uğrunda çalışmış bulunan liberal düşünceli yeni neslin temsilcileri ile karşı karşıya duruyorlardı. Kendi aralarında bir anlaşmaya varamamış bulunan büyük devletlerin de bir adayı yoktu. Avusturya ise "Eflâk ve Buğdan Birleşik Prenslikleri" damgasını taşıyan pasaportları tanımamak gibi ufak tefek güçlükler çıkartmakla iktifa ediyordu. Bununla beraber Afif Bey, milli parti nezdinde fena bir şahsiyet olarak sayılmasına rağmen, olayları denetlemek görevi ile Memleketeyn'de

¹⁸⁶⁷ Sturdza, S. vd; Thouvenel, S. 261 vd.

¹⁸⁶⁸ 'Assbnilation dea insütutions adminlstratives'; Sturdza 8.269

¹⁸⁶⁹ Aynı yer.

¹⁸⁷⁰ Aynı eser, S. 271.

¹⁸⁷¹ Aynı eser, S. 495 vd., 571 vd.

kaldı. Babıâli de, Rumanyahlar hakkında çıkarılan resmî belgeyi tefsir etmek hakkını mahfuz tuttu ¹⁸⁷². Gene aynı şekilde yukarda adı geçen Türk komiseri, uzun zamandan beri bir karara bağlanamamış olan kutsal makamlarla ilgili manastırlar meselesinin bir ferman ile halledileceğini beyan etti ¹⁸⁷³. Fuat Paşa, basın hürriyetinin yeniden iadesini de yasak etti ¹⁸⁷⁴. Buğdan'daki kaymakamlar arasında çıkmış olan anlaşmazlıklar ve yeni seçim listeleri hakkında uzun müzakerelerden sonra aralık ayı sonunda seçimler yapıldı. Seçimle teşkil olunmuş divanlar ocak ayı başında toplandılar, ihtiyar Sturdza'nın partisi ile oğlunun partisi kendi aralarında çarpıştıkları ve bu yüzden esasu şekilde zayıfladıkları vakit radikaller, sempatik ve çok kabiliyetli bir adam olan ordu komutanı vekili Albay Aleksander Cuza'yı millî aday olarak göstermek suretiyle meseleyi halletmek cihetine gittiler. 17 ocakta Cuza seçimi kazandı ve birkaç gün sonra, 5 şubatta da Eflâk meclisi, Cuza'yı oybirliğiyle Prens tanıyarak birçok büyük güçlükleri bertaraf etmeğe muvaffak oldu. Anlaşmada Prenslüklerin bir Hospodonn şahsiyetinde birleşebilecekleri derpiş edilmemişti.

Daha 1558 yılı sonunda Fransa'nın Yaş konsolosu Place, "Buğdan Meclisinin, Eflâk'lilerle birlikte yabancı bir Prens idaresinde ilci Prenslüğün birleşmesini ilân etmeği tasarladığını" rapor etmişti ¹⁸⁷⁵. Fakat Bükreş'teki meslektaş, Ef-lâklilerin sadece yerli adayları göz önünde bulundurdıkları cevabını verdi ¹⁸⁷⁶. Şimdi ise Cuza seçildiği vakit devletler, değişmiş bir durum karşısında kalıyorlardı. Yeni seçilmiş olan Prens minnettarlıkla başvurmuş bulunduğu Walewski, daha ayın 10 unda Napoleon'un adına Cuza'yı Eflâk ve Buğdan'ın aynı zamanda Prensi olarak her iki ssfatı ile de tanıtmıştı . Rumanyalıların en büyük şairi olan Vasile Aleksandri, hiç vakit geçirmeden Paris'e gitti . Bir yandan da şairin efendisi ve dostu Aleksandru îoan I., törenle Bükreş'e girdi; fakat, kendisine teklif ediymiş olduğu gibi, her iki meclisi birleştirmeye muvaffak olamadı ¹⁸⁷⁷. Konferansın mart ayında toplanacağı daha o zaman biliniyordu. Fakat konferans ancak 7 nisanda çahşmalarma başlıya-biîdi ¹⁸⁷⁸. Artık İtalya'da savaşın sonu belli olmuştu: Âmi-rane bir tavırla Avusturya, Sardinya'mn silâhsızlanmasını istemiş,

¹⁸⁷² Sturdza, S. 1006 - 1007.

¹⁸⁷³ Aynı eser, S. 1040.

¹⁸⁷⁴ Aynı eser, S. 1226 - 1227. Söylendiğine «öre Babıali, Parl»-te Rumen bayrağına yanm ay konmasını güya İatemigt!; Thouvenel,

¹⁸⁷⁵ Aynı eser, IX, S. 191.

¹⁸⁷⁶ Aynı eser, S. 191 - 192.

¹⁸⁷⁷ Aynı eser, S. 293.

¹⁸⁷⁸ Aynı eser. S. 309.

Dunun üzerine Cavour Paris'e gitmişti. Şimdi Fransız orduları taarruza hazırlanıyorlardı. Bu durum karşısında bütün işlerin bir ah evvel bitirilmek istendiği konferansda kesin bir karar alınamamakla beraber, Türk mukavemeti kolaylıkla kırıldı. Avusturya müstesna olmak üzere öteki devletler, Cuza'yı "Birleşik Prensliklerin" yegâne hükümdarı olarak tanıdılar. Cuza, akıllı davranarak kendisini Avusturya imparatoruna karşı bir harp açmağa kıskırtan Macarların tekliflerini reddetti ¹⁸⁷⁹ ve Ployegti de bir ordugâh kurdu.

Bu arada Babiâli, Avusturya'nın belki de galip geleceğini ümit ederek, Cuza'yı tanımakta tereddüt gösterdi ¹⁸⁸⁰. Osmanlı hükümeti mayıs sonunda, yani kesin sonuçlu meydan muharebesinden önce, muvafakatini vermekle beraber çifte seçimi, yani her iki Prenslik için tek bir hükümdarın seçilmesini, Paris Anlaşmasına aykırı diye vasıflandırdı ¹⁸⁸¹. Padişahın isteği ile Rumanya Prensi, en sonunda İstanbul'a geldi. Osmanlı başkentinde Cuza, kendi memleketlerinde oturan Türkleri yabancı olarak saymasına ve onlara bu şekilde muamele yapmasına ve bu arada Tuna boyunca bir teftiş seyahatine çıkan Sadrâzamı ziyaret etmeği reddetmiş bulunmasına ¹⁸⁸² rağmen, bağımsız bir Prens gibi karşılandı. Prens, Kalas'da "Beyrut" harp gemisine binerek İstanbul'a geldi ve Emirgân sarayına misafir edildi: Buraya gelir gelmez Osmanlı Dışişleri Nazırı Prensi ziyaret etti. Padişah tarafından kabul olunduğu sırada Osmanlı Hükümdarı birkaç adım Prense doğru ilerledi. Gala temsilinde Sultan Abdülme-cit ile Prens Cuza aynı locada oturdular ¹⁸⁸³.

Prens Cuza, tamamlanan Rumanya Birliğinin tanınmasını istedi. Babiâli, hayat kaydı şartı ile Prensın şahsı için bunu kabul etmeğe mütemayıl idi. Fakat bundan önce bir komiser göndererek Rumanya halkının bunun hakkındaki düşüncesini öğrenmek istiyordu. Lâkin Prens, böyle bir komiseri kabul etmemekte ayak diredi. 1861 haziranında İstanbul, yeniden bir elçiler konferansına sahne oldu. Bu konferansta Âli Paşa, Rumanya ordusunun tahdit edilmesini ve icabetti-ği zamanlarda muhtemel karışıklıklara müdahale etmek üzere Tuna'nın ötesine Osmanlı askeri

¹⁸⁷⁹ Gene aynı eser, S. 313 - 314.

¹⁸⁸⁰ Karg. Thouvenel, S. 339.

¹⁸⁸¹ Aynı eser, S. 339 - 340.

¹⁸⁸² Aynı eser, S. 157. 1859 yılı sonunda Ali Paşanın yerine Kib-rıs'lı Mehmet Pasa geçirildi ise de kısa bir zaman sonra bu da gözden düştü; Thouvenel, S. 356 vd. not 1.

¹⁸⁸³ Bolintineanu, Calatoria Domului Principatelor Unite in Constantinopole, 1860; "Mesagiî şî proclamatii ale lui Cuza Voda", Va-lenii de Munte 1910, S. 38 vd.

gönderebilmek hakkının Babiâli'ye verilmesini sağlamak istedi ise de hiç bir şey elde edemedi. Aralık ayının 2 sinde çıkarılan bir ferman ile de Prens bütûn hükûmdarlığı süresince hiç de hoş olmıyan merkezî komisyonun fonksiyonu talik olundu ¹⁸⁸⁴. Böylece .5 şubat 1862 de Rumanya Birliği ilân edildi.

Üç yıl sonra, Prens Cuza'nın bulunmadığı bir sırada Bükreş sokaklarında bir karışıklık görüldüğü zaman Sadrâzam Âli Paşa, müdahale edebileceğini düşünerek sert ve haysiyet kırıcı bir tavır talandı. Prens Sadrâzama verdiği cevap keşin idi: Prens, anlaşma gereğince kendi devletinin "Babiâli'nin hiç bir şekilde müdahalesi caiz olmıyan tam bağımsız bir yönetime" mâlik bulunduğunu belirtti ve Rumanyalılar ile en iyi münasebetler idamesinin Babiâli için zarurî .olduğuna işaret etti ¹⁸⁸⁵. Fakat birkaç ay sonra, 1362 şubatında, Prens Caza askerî bir suikast neticesinde iktidardan çekilmek zorunda bırakıldı. Bunun üzerine Hohenzollem hanedanından Prens Kari, nisanda yapılan bir plebisit ile Rumanya Prenslığıne seçildiği zaman Babiâli, Rumanya Birliğini sona ermiş saymıya, hattâ memleketi askerî işgal altına almıya mütemayil görünüyordu. Ömer Paşanın ordusu daha şimdiden Rusçuk'a varmış bulunuyordu. Fakat Rumanyalılar, genç ordularını ssfcrber etmekle buna cevap verince, artık bunlardan bir daha bahs olunmatb. En sonunda Prens Karol, İstanbul'a geldi ve burada Prusya Hükûmdar hanedanının bir üyesi (Prince de sang) olarak kabul olundu. Hakikatte ise Osmanlı İmparatorluğu ile yeni Rumanya Devleti arasında, vergi ve bîr de diplomatik yalan istisna edilirse, bütûn bağlar koparılmıştı.

Sırbistan'da Miloş Obrenoviç, 1858 yılı sonunda tekrar iktidarı eline almıştı. Asil düşünceli Aleksander Kara George-viç ise, bir daha dönmek üzere Avusturya topraklarına sığınmıştı. Miloş'un Babiâli tarafından ancak güçlûkle tanınan oğlu ve ardası (26 eylül 1860) Mihael (10 haziran 1868 de öldürülmüştür) zamanında Türkler, Önce, Uşice, Sokol ve çok geçmeden Kladovo'yu (1862), sonra da Sabac, Semendria ve Belgrat'ı (1367) boşalttılar ¹⁸⁸⁶. Beş yıl önce Sırp başkenti, buradaki Türk garaizonu tarafından topa tutulmuştu (15 haziran 1882). Mihael, küçük Zvoraik'i de işgal etmek istiyordu. Gerçekten Türkler, Sırp topraklarından çıkıp gittiler. Gerek Belgrat

¹⁸⁸⁴ "Archivea aiplomaüquea" e göre, Paris, 1866, S. 200; Xeno-pol, S. 213 vd.

¹⁸⁸⁵ "Mesagi", S. 179 vd.

¹⁸⁸⁶ Kattay (Son zamanlarda Tnalloczy da Sırp kurtuluş harbi hakkında bir eser yayınladı); Baker, S. 227; Millinger, S. 347 - 348.

kalesi ve Battal camisi, gerekse fakir Türk mahallelerindeki ağaç ve kerpiç evler tamamıyla tahrip olundu. Mihael bağımsız bir hükümdar gibi hüküm sürüyor, nadir olarak halk meclisini toplantıya çağırıyor ve Sırbistan'ın hükümdarlığını kendi ailesine sagkyabümek için ordusuna dayanıyordu . 1568 da Babiâli, bu ordunun lâğvolunmasını ve verginin art tu -iknasım istedi. Fakat Avrupa devletleri Sırların lehine karar verdiler. Nihayet hürriyete kavuşmuş bulunan Sırların romantik hülyalarında, Bosna ile Hersek'in ve eski Sırbistan'ın yeni Prenslikle birleştirilmesi ve eski Stefan Dusan Kırallığının ihyası fikri en ön plânda yer alıyordu. Daha 1860 - 51 de hülyacı Bulgar ihtilâlcisi Radovski, Belgrad'da yaşıyor ve burada faaliyette bulunarak "Tuna Kuğusu" adlı gazetesini çıkarıyordu. Aynı Ro-dovski, 1663 isyanını¹⁸⁸⁷ hazırlamıştır. Batı Avrupa'dan Tuna memleketlerine gelmiş bulunan maceraperest misafirler, Balkan yarımadasının büyük bir Yunanistan ve "Güney İslavya" devletleri arasında bölüşülmesinden bahsediyorlardı¹⁸⁸⁸.

1858 de Paris'e gittiği zaman bağımsız bir hükümdar gibi kabul görmüş olan Karadağ'daki "haydutlar elebaşısı" Prens Danilo ile, Grakovo ve Vasoyeviç'in topraklarını işjal etmek isteyen, Babiâli -Babiâli bu maksatla Serasker Hüseyin Paşayı oralara göndermiş, fakat serasker yenilgiye uğratılmıştı- arasında bir anlaşmazlık çıktı. Bu mesele, Rus ve Fransız gemilerinin Raguz'a önüne gelmeleri Ve Amlra! Jurien de la Graviere'in Çetine'yi ziyareti¹⁸⁸⁹ ile Babiâli'nin lehine sona erdi. Fakat 1662 de Ömer Paşanın Karadağ'a girmesi ve burada bağanlar kazanması, bu memleket bağımsızlığının tahdit edilmesi sonucunu vermedi .

Osmanlı İmparatorluğu ile küçücük Karadağ Devieti a-rasındaki münasebetlerin burada sözü geçmesi vesilesiyle Karadağ bağımsızlığının gelişmesi hakkında bir iki söz daha ilâve edelim: Karadağ'lılar, Babiâli'ye günden güne daha ziyade düşman olan bir devlet olarak ortaya çıkmışlardı. XVIII inci yüz yıl sonunda uzak Ortodoks Rusyaya bel bağladıktan sonra taçsız ve âsasız piskoposlardan başka bir şey olmıyan prensler (Vladikas), hususiyle Petro Petroviç Niyegoş'un zamanında, kendi topraklarını genişletmek ve güven altına almak için her şeyi yapmaya mezun olduklarına iannıyorlardı. Çok geçmeden BerdUeri sınırları içine almışlardı. Bunun arkasından 1831 de Kuç'ların ilhakı geldi. 1840 da Grakhovo vadisi bölgesi,

¹⁸⁸⁷ Bak: daha afagıd*.

¹⁸⁸⁸ Maroo Antonio (Canini), Dbc anntes d'exU, Parla 1869-, 8. 227, 284, 2«Ö.

¹⁸⁸⁹ Thouvenel, S. 245, 263 vd., 309 vd.; Engelhardt, I, S. 154 vd.; Mülinger, S. 158 - 159, 309; F. Ch. Roux: "Revue hUtorique" CII, S. 275 vd.

Karadağ hâkimiyetine girdi. Şunu da söylemek lâzımdır ki bu Arnavutlar, daha fazla para verdiği takdirde Üsküdar Paşasına tâbi olmağa hazır idiler . Böylece Üsküdar gölünde bulunan bir ada ile eski Zabliak, tekrar Türklere geçti ¹⁸⁹⁰ 12 kasım 1551 de Petro Petroviç ölmüştü. Bunun Venedik ve Paris'te yetiştirilmiş olan ardası Dani-lo zamanında Babiâli ile siyâsî bir anlaşmazlık çıktı (1856). Babiâli Paris Barış Kongresinde Karadağ'ı Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak saymak istiyordu. Prens Dani-lo, eski Zenta bölgesini istemekle buna cevap verdi. Sonra 1858 de iş, yukarda sözü geçen çarpışmaya kadar vardı ve 1858 mayısında Babiâli'nin kuvvetleri Grakovo'da yenildi.

Fakat statüko esasına göre şuurları tesbit edecek bir Avrupa komisyonunun teşkili, bu kısa harbe son verdi ¹⁸⁹¹. Daha 1855 de Karadağ memleketinde bir anayasa çıkarılmıştı.

En son olarak, Yunanistan'a gelince burada romantik Kıra! Otto ile Kırılıçe Amelie'nin mânâsız bir halk hareketi sonucu olarak bir Hellen Cumhuriyeti hülyasını taşıyan kimselerin ayaklandığı Atina'dan 1562 de kaçmak zorunda kaldıkları zamana kadar -5 haziranda Danimarka Prensi Wilhelm, Yorgi unvanı ile Yunan Kırallığına seçildi- "büyük proje" ile, yani bizzat İstanbul'da yerleşebilmek ümidi ile meşgul olunuyordu ¹⁸⁹². Daha sonra bahsedeceğimiz gibi 1858 de Girid'-te yeni bir ayaklanma oldu.

Zırhlı gemilerinin 1860 da Padişaha bağışlanmasından sonra Mısır donanması, artık hemen hemen ayakta duramı-yacak bir halde idi. Fakat buna rağmen Mısır Valisi Sait Paşa , bağımsızlık kazanmıya çalışıyordu. Gerçekten de Sait Paşanın ardası İsmail Paşa (1863 - 79) - bunun kardeşi Mustafa Fazıl bir Türk paşası idi ve aynı zamanda Divanı Muhasebatta Başkan, sonrada Nazır olarak vzfede gördü -, 1866 da, sonra da haziran 1873 de Hidiv unvanını alarak Mısır'ın bağımsızlığını kazandı. Mısır Hidivi bir ordu bulundurmakta serbest bırakıldı. Daha 1860 da Mısır ordusunun mevcudu 11000 piyade, 2000 süvari ve 20 bataryadan ibaretti ¹⁸⁹³. Aynı şekilde Hidive, yabancı devletlerle kendi sorumluluğu altında müzakerelere girişmek hakkı da verildi. Fakat bundan sonra Mısır, 80 000 kese yerine 150

¹⁸⁹⁰ Aynı makale

¹⁸⁹¹ Von Sax, S. 361, Kars. John Wilkinson, Dalmatî3 and Montenegro, London 1848; Almancaya tercümesi WUhelm von Landau tarafından (Ben bu eserden faydalanamadım).

¹⁸⁹² Aynı eser, S. 343 - 344; karş. H. Barth, Reise durch das Inne-re der europaeischen Türkei im Herbst 1862, Berlin 1864, S. 225-226.

¹⁸⁹³ Louet, 8. 391; MUUnger, S. 279, 312 - 313; d'Harcourt, S. 69.

000 kese ¹⁸⁹⁴ vergi vermekte devam edecekti. Mısır'a ilk kadı da İstanbul'-dan gönderildi. Artık İsmail Paşa, Sürekli bir hükümdarlık kurmak için Mısır'ın yerlilerine dayanabileceğine inanıyordu ¹⁸⁹⁵. kmail Paşa, Osmanlı Devletinin en önemli parçalarından biri elan bu vilâyetin paşasını da diğerleri gibi 1863 de ziyaret eden Padişahı çok parlak bir şekilde karşıladı ve Osmanlı hükümdarının gururunu okşamak için daima yeni yeni vasıtalar buldu. Hidiv, Abdü&ziz'e 12000 adet yeni tüfenk ve hattâ iki Mısır alayı hediye etti. Fakat bütün bunlarla e-fendisinin ihtirasını tatmin etmeğe muvaffak olamadı ¹⁸⁹⁶. 24 nisan 1559 da inşasına başlanan Süveyş Kanalı, 17 kasım 1869 da büyük bir törenle açıldı. Açılış töreninde İm-paratorîçe Eugenie ile İmparator Fr&nz Joseph, Prusya veii-ahtı ve daha birçok prensler iştirak ettiler. Süveyş Kanalı'nın açılması ile Mısır, ticaret bAkımından büyük bir önem kazandı; o kadar ki bu sayede bağımsızlığını koruyabilecek bir duruma girmiş gibi görünüyordu . Mısır'ın kazandığı bu önemin, İngiltere için orada yerli bir hükümete göz yumamıyacak derecede büyük olduğunu hiç kimse sezmemiş-ti. 1873 de Mısır istikraz borçlarının yükünü taşıyamıyacak bir duruma düşünce İngiltere, Süveyş Kanalı'nın aksiyonlarını Mısır Hükümetinden satm aldı.

1871 de**Hidiv İsmail Paşa, yeni bir donanma vücade getirdi. Kapitülasyonlardan kurtulmak için Mısır'ın giriştiği teşebbüsleri aynı zamanda protesto eden Babiâli, Mısır'a müdahale etmek zorunda bulunduğunu zannediyordu. 23 ekim 1871 de çıkardığı bir fermanda, Fransa ve yeni İtalya Devleti tarafından tehdit edilen Tunus üzerindeki haklarına bir defa daha işaret etti. Fakat aynı yü içinde Trablus-u Garb'e det bütün İmparatorlukta car! olan kapitülâsyonlar teşmil olundu .

Böylece 1870 den önce Osmanlı İmparatorluğunun bütün vergi veren eyaletleri kendisinden çözülmüş ve bunların her biri kendi millî veya mahallî amacını takip etmeğe başlamış bulunuyordu. Reşit Paşanın, ¹⁸⁹⁷ Ali ve Fuat Paşaların düşündükleri ¹⁸⁹⁸ ve gerçekleştirmeye çalıştıkları gibi, ayrılma temayülleri bir an'ene seklini almış olan yerlerin arta kalan kısımlarından tam birliğe sahip bir devlet kurmak ülküsü, kendileri ile birlikte ortadan kaybolmuştu. Âli Paşa gözden düşmüştü. Fuat Paşa ise devletin ve Osmanlı hanedanının uğradığı felâket ve zilletleri, yeni Türkiyenin çözülüşünü büyük

¹⁸⁹⁴ Yani 16 780 000 kurug.

¹⁸⁹⁵ d'Harcourt 8. 68 - 69.

¹⁸⁹⁶ Caaton, S. 100 vd. Kars. S. 331 vd. (Mısır hakkında 17 mayıs 1866 tarihli irade).

¹⁸⁹⁷ "ffondre le» racea"; Destrillhes, 9. 59.

¹⁸⁹⁸ Albut Dumont, S. 3 - 4.

bir teessürle seyretmek zorunda kalmıştı. Şimdi Önümüzdeki bölümde yönetim ile ordunun modern bir hale getirilmesi ve böylece devletin sağlamlaştırılması için sarfolunan gayretleri ve bunların başarısızlıkla sona ermesine âmil olan uğursuz sebepleri tasvir edeceğiz.¹⁸⁹⁹

BEŞİNCİ BÖLÜM

Fransız Örneğine Göre Avrupai Bir Türk Devletinin Kurulması İçin Girişilen Teşebbüsler. Engeller: Müslümanlarla Hristiyanlar Arasındaki Dini Tezatlar: Hristiyan Kavimlerin Uyanması: Malî Sıkıntı Ve Batılların Ekonomi Bakımından Tedrici Olarak Memlekete Sokulmaları.

Şurası muhakkatlıdır ki azemetli ve kendi bünyesinde birliğe kavuşturulmuş bir devlet meydana getirmek ülküsü peşinde koşmuş olan Âli ve Fuat paşalar, Avrupa diplomasisinin baskısı ile yahut da modaya uyarak samimî oîmiyan bir takım tedbirlere başvurmuş mürai veya yalancı insanlar değillerdi. Onların istedikleri şey, imkân içinde gördükleri ıslahatı gerçekleştirerek Avrupa anlamında yeni bir Türkiye Devleti vücuda getirmekten başka birşey değildi. Eksik ve şüpheli malzeme ile bu yeni binayı yükseltmek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı.

1858 de Thouvenel, Memleketeyn Prensliklerinin düzeni meselesi hallolunduktan sonra iç reformlar meselesine sıra gelecektir"¹⁹⁰⁰ diyordu. Yeni Ceza kanunu¹⁹⁰¹, eski şeriat hükümleri yerine tamamiyle kaim olmuş değildi. Şimdi, öldürülenin akrabaları tarafından affolunacak bir kaatil, hapse mahkûm edilecekti . Ceza kanunundan sonra şimdilik medenî kanunun yapılması işine girildi¹⁹⁰². Artık tamamiyle faydasız bir hale gelmiş bulunan sipahilerin hakları yerine arazi mülkiyeti kanunu ikame edildi. Devlet, dirliklerini geri alırken, devletin bu eski gayretli müdafilerine sadece yıllık küçük bir ödenek bağlamakla iktifa etti¹⁹⁰³. Bundan sonra yeni ve modern ilkeler üzerine kurulması istenen patrikliklerin düzenlenmesi gibi

¹⁸⁹⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/494-521

¹⁹⁰⁰ Thouvenel.

¹⁹⁰¹ Destrühes, S. 65 vd.

¹⁹⁰² Legislation ottomane ou re ceuil des lois, reglements, ordon-nance, traitGs, capitulations et autres documents officiels de l'Empire Ottoman par Aristarchi - bey (Gnigoire): 1) Droit civil general, 2) Droit public ütârieur, 3) Droit administratif, 4) Droit International, 1873 - 1878.

¹⁹⁰³ Von Sax, S. 3ÖS - 359, aynı zamanda ticaret hukukunun yeni hükümleri, yeni teşkil olunan ticaret mahkemeleri ve deniz ticareti hukuku hakkında. 1862 İle 1864 te ticaret mahkemelerinde yargılama uaulü ve deniz ticareti hukuku tesbit olunmuştur; aynı eser, S. 373,

daha güç bir işin düzene konulmasına geçildi. 1555 den şubat 1860 tarihine kadar İstanbul'da "Millî Meclis" toplantılar yaptı. Bu Meclise Osmanlı imparatorluğu içinde yaşayan Ortodoksların büyük dinî başkanları, 7 piskoposu ile 10 ruhban temsilcisi - bunlar arasında yalnız dört tanesi islâm idi - iştirak ettiler . "Millî Meclis" in müzakereleri sonunda 1862 statüsü meydana getirildi. Buna göre Padişah tarafından hayat kaydı ile tâyin olunan Rum dininin Patriği (artık dinî Yunan veya "Yunan - îslâm milletinin" Patriği değil) bir "Millî Şûra" ve ruhbandan 12 üyenin tebcil edeceği karma bir Sinod tarafından desteklenecekti. Sonra ruhban arasından dinî, sivil ve daha bir takım Özel komiteler teşkil olunuyordu¹⁹⁰⁴. Aynı zamanda birleşmemiş olan Ermeni - Ruslar bunları patriklerinin oturduğu yer olan Eçmiad-zin'den idare etmek istiyorlardı¹⁹⁰⁵ ve Yahudi meseleleri de buna benzer bir tarzda düzenlendi. Ancak daha sonra, 1867 -1871 de, Doğu Kilisesinin özerkeklk haklarını tanıyan ve geleneğe bağlı kalanları aforoz eden Roma Papalığı ile mücadele neticesinde, sivil işlerde Osmanlı hükümdarının denetleme hakkına ve kilise işlerinde özerkeklığe taraftar olan Sadrâzam Âli Paganın-araya girmesi ile, birleşmiş Ermeniler, Maruniler ve Melkit'ler için de, buna benzer bir statü değilse bile, hiç olmazsa Batı Kilisesi içinde imtiyazlı bir durum sağlandı¹⁹⁰⁶.

Sultan Abdülmecit çok israfa bir hükümdardı. Meşru o- lan yedi karısının aykk masrafı yalnız bir milyonu buluyordu. Sarayında dört beş bin insan bulunduruyordu. Aile eğlenceleri, oğullarının sünnet ve kızları ile torunlarının evlenme düğünleri masrafları muazzam yekûnlar tutuyordu. Üstelik de pahaliya mal olan saray Ve köşkler yaptırıyordu¹⁹⁰⁷. tş-te bu şekilde bir hayat süren bu Padişah, 26 ağustos 1859 da, kendisi tarafından tamamiyle ihmal edilmiş olan devlet işlerinde düzen ve tasarruf yapılmasını emretti . Bizzat kendisi, bu yolda saray personelinin doğrudan doğruya siparişler vermelerini yasak edecek kadar ileri gitti¹⁹⁰⁸. Bazı kimseler, devletin içine düştüğü fena ekonomi durumunun sebebini doğrudan doğruya Padişahın şahsında görüyorlardı. Bu yüzden Hüseyin Paşa ile Şeyh Ahmet Efendinin idaresi altında hükümdara karşı 1359 da bir suikast tertip

¹⁹⁰⁴ Engelhard I, S. 150 vd.

¹⁹⁰⁵ Aynı eser, H, 3. 06 vd.

¹⁹⁰⁶ Aynı «ter n, 3. 60 vd

¹⁹⁰⁷ Kars. Caston n, S. 6 vd.; Fontmagne, S. Sİ - 82, 225 vA, 237; Thouvenel, 3. 277 vd. - Çok mahir bir piyanist, gösterdiği başarının mükâfâtı olarak 10000 kuruş aldr; Fontmagne, S. 262. Kars. bir İran'ının söide ifadesir Destrilfaes, S. 155: "Sire, fal vu qu'on de-moliflsait la province pour construire Constanttnopls avec «es de*bris". Onun 1830 da dogmua olan en büyük oghi Murat, kendine altun tabaklar döktOnnufttt; Thouvenel, S. 212 - 214.

¹⁹⁰⁸ Von Sax, S. 357.

edildi. Sözde bu suikastın amacı, genç olmasına rağmen - Sultan Abdülmecit henüz kırk yaşını bile doldurmamıştı - işe yaramıyan Padişahı, başka türlü mümkün olmadığı takdirde, öldürmek su-retüe ortadan kaldırmak, parlâmento ve sorumlu bakanlar vasıtasıyla devlet işleri yürütülen tam bir meşrutî rejim kurmaktır. Fakat bu suikast tertibinden vaktinde haber alındı ve Sadrâzam Rıza Paşa ile mühtedî Ferhad - Stein, "fedailer" e karşı şiddetle hareket ettiler. Suikastın elebaşları, ancak Fransız elçisinin araya girmesi ile ölümden kurtulabildi-ler ve alelade mevkıflar olarak Asya'ya sürüldüler

1909

Bu olaydan kısa bir zaman sonra 5 ekim 1859 da İstanbul'daki yabancı elçiler Babiâli'ye bir memorandum vererek vaad olunmu« bulunan reformların hâlâ gerçekleşmemesinden duyduktan memnunsuzluğu belirttiler. Bu elçilerden birinin Osmanlı İmparatorluğunun fakirleşmesini ve ahlâk fesadını açıktan açığa ifade eden tavsifi gibi, devletin "tedricî olarak çürüyüşü", "le petit train de pourriture", tahammül edilmez bir hal almış gibi görünüyordu. Gerçekten de ne Devlet Şûrasında ve ne de vilâyet meclislerinde bağımsızlık ve teşebbüs yetkisi vardı¹⁹¹⁰. Vali ile Defterdarlar, öteden beri yapılageldiği şekle uyarak, eski zor rejimini uygulamakta bir mahzur görmüyorlardı¹⁹¹¹. Saray entrikaları ile saraydaki aile geçimsizlikleri sonucu olarak, sadrâzamlarla silik şahsiyetler olan nazırlar sık sık değişiyorlardı. Aynı zamanda Rusya, âmirane bir tavırla, menfaatlerini korumak için yeniden müdahale edebileceğini sandığı İslâv kardeşlerinin oturdukları Osmanlı vilâyetlerindeki durumun sıkı bir incelemeye tâbi tutulmasını istiyordu. Hemen İngiltere, böyle nazik bîr işle görevlendirilmesi teklif olunan bir Avrupa komisyonuna karşı itiraz etti ve Fransa ile fikir birliği halinde, yeniden iktidar mevkiine geçmiş bulunan Sadrâzam Kıbrıs'a Mehmet Paşanın, ahalisi arasında memnunsuzluk görülen kuzey vilâyetlere yapacağı bir seyahatle tamamen tatmin edildiğini bildirdi. Aynı zamanda İngiltere'nin yeni İstanbul temsilcisi, daima daha güç bir hale girmekte olan mal! durumun düzenlenmesi için devlete ait bulunan geniş toprakların Avrupa kapitalistlerine icara verilmesini, hattâ satılmasını tavsiye etti. Böylece devlet, buna ait garanti kâğıtları ile yeni bir kredi açmak hakkına mâlik olacaktı. Fakat Babiâli, sarayın parlak hayatı ve Padişahın hediyeleri

¹⁹⁰⁹ Engelhardt I, S. 158 - 159; Millinger, S. 159, 235 - 236; Thouvenel, S. 354.

¹⁹¹⁰ Dertrilhes, S. 61; Millinger, S. 214 çd.

¹⁹¹¹ Kara, aynı eser, S. 176 - 177: "Il faut se demander plutôt comment les pierres et la poussière môme de ces provinces n'ont pas encore été emportées par l'avidité de pareils administrateurs". 1870 tarihlerine doğru Asya'da bir Paşa, iki yıl kadar bir zamanda 20000 lira topladı; aynı eser, S. 177.

için Batı Avrupa parasına günden güne daha ziyade ihtiyaç duymasına rağmen, hükümdarın ve başka iktidar sahiplerinin idaresine bağlı yeni bir maliye meclisini kurmakla iktifa etti.

Tıpkı 1859 da kurulmuş olan komisyon gibi bunda da ilgili üç devletin temsilcileri bulunmakta idi ¹⁹¹². Rus elçisi Buteni-yefin sert ve nezaketsiz hareketlerine rağmen, Fransız temsilcisi Thouvenel'in İstanbul'dan ayrılmasından sonra elçiler arasında en önemli şahsiyet olarak kalmış bulunan Buîwer, Babiâli'ye yeni bir tasarı verdi. Bütün Osmanlı ülkelerindeki İngiliz konsoloslarının verdikleri bilgilere dayanan bu tasarıda, Hristiyan vali muavinlerinin tâynini: öşürlerin kaldırılması ve bunun yerine halktan nakit para olarak vergi ahn-ması şeklinde malî bir reform; genel bir teftiş - Sadrâzam, Suriye'deki karışıklık doîayısı ile Niş'ten geri çağırılmıştı -; bilhassa Tanzimat Meclisi ile Adliye Meclisinin birleştirilerek 12 üyeden ibaret küçük bir parlâmento teşkil olunması; yüksek komisyon sıfatiyle bütün yönetimi dnetliyecek olan memurların beş yıl müddetle tâyin olunmaları gibi tedbirler tavsiye olunmakta idi ¹⁹¹³.

Sadrâzam bir red cevabı vermek istemiyordu. Fakat bu gibi teklifleri kabul etmek de imkânsızdı. Böyle ihtimamla hazırlanmış projeler, ancak aslında XVIII inci yüzyılın "filozof" reformcuları - ki bunlar için yalnız mücerret insan mevcuttur ve bu insan, eşitlik ve kardeşlik sağlayacak olan bir hürriyet içinde mesut ve minnettar yaşamak için ancak insanlık sever (philantropique) bir yasaya muhtaçtır - gibi düşünen Avrupalı diplomatların kafalarında meydana gelebilirdi. Vilâyet halkı, mütevazı ölçüde tâvizler istiyordu. Fakat bunlar, İstanbul'daki devlet aumalarının büsbütün eiinde olan şeyler değildi. Çünkü bu devlet adamları, İngiliz ve Fransız dostlar .u memnun etmek için besledikleri gerçekten samimî isteklerine rağmen, o anda şu iki şeyi elde edecek durumda değillerdi: birincisi namuslu, iyi yetişmiş, çalışkan memurları bulmak ve bunların tâyin edilmesini keyfine göre hareket eden Padişah'tan temin etmek; ve ikincisi o zamana kadar geçen beş asırdan beri hiç bû zaman kimse ile paylaşmadan hâkimiyet sürmeğe alışmış olan Müslümanların fana-tizmasını kırmak. İşte bunlar mümkün değildi, tngiliz anketi gösteriyor ki tam anlamı ile Osmanlı vatandaşı olmamakla beraber artık nazarî olarak Padişahın eşit haklara sahip tebaası haline gelen o zamana kadarki reaya; kiliselerinde çanla* rını

¹⁹¹² Aynı eser, S. 165 - 168; von Sax, S." 357.

¹⁹¹³ Engelhardt, I, S. 169 vd.; II, S. 18 - 19

çalabilmek, şahit olarak dinlenebilmek, mal ve mülklerini, aile ve hayatlarını fenalığa karşı fenalık yapmakla mukabele etmeğe hazır bulundukları Müslüman komşularının tecavüzlerine karşı korunmuş görmek haklarından başka bir-şey istemiyordu. Bu reaya için vergilerin bir düzene konulması ve bunların Kocabaşılar tarafından toplanması meselesi, bir Osmanlı parlâmentosunda üyelikten veya Osmanlı ordusunda hizmet etmek ve yüksek rütbeler kazanmaktan çek daha önemli idi ve bunlara tercihe değerd¹⁹¹⁴. Vilâyet meclisleri ve saire gibi şeyler onları pek ilgilendirmiyordu . Gerçekten de bu meclislerde onları temsil eden kimseler, korkak veya para ile satın alınabilir, çok kere de cahil ve tama-miyle tecrübesiz insanlar oli'.p iştirak ettikleri toplantılara kenardan sükût içinde seyirci kalıyorlardı. - Türkiye'nin örnek olarak aldığı Fransa'da da vilâyet meclisleri (Conseils departementaux) imparatorun despot memuru olan Prefet'-nin yanında fazla önemi haiz olan müesseseler değildi. - Hıristiyan reayaya daha çok lâzım olan şey, şose, iyi polis ve okullardı ki bunlar hemen hemen hiç j'oktu. Ancak 1852 de İsmail Paşa, köylüyü zorla çalıştırmak suretiîe Trabzon'dan memleket içerisine doğru bir şose yaptıрмаğa başlamış, fakat yalnız birkaç kilometresini tamamlatabi inmişti. Sonra 1864 te Makedonya, Arnavutluk ve Eski - Sırbistan'da¹⁹¹⁵ başka şo-seler yaptırılmıştı. Ancak 1872 de Selanik - Mitrowitza şosesine başlanabildi. Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Hıristiyanlar, Fransız örneğine göre yapılan bütün yeniliklere uymuyorlar ve eskiden kalma imtiyazlarına bağlı kalıyorlardı. Onlar, mahallî şartlara ve uzun, normal bir gelişmeye uygun olan bu imtiyazlar sayesinde, yapılan yeniliklerle kıyas kabul etmiyecek kadar daha iyi bir şekilde korunmuş bulunuyorlardı¹⁹¹⁶.

Avusturya Başvekili Prens Metternich, eskiden Türklere, Batının anlayışsız, fakat o nisbette yaygaracı "halk efkârı" tarafından yabancı, tarih! olmıyan ve tatbikatta değersiz bir mânada istenen ıslâhata karşı mukavemet göstermelerini; devletin, hemen yerine başkasını koymanın imkânsız görüldüğü din! esaslarını muhafaza etmelerini; fena idarecilerin yerine iyilerini getirmelerini; Hıristiyanların dini müesseselerini ve

¹⁹¹⁴ Kars. Hersek'in Maatar'daki konsoloslara verdiği ricaname: aynı eser, I, S. 190 - 191; aynı zamanda Baker, S. 188 vd.

¹⁹¹⁵ Farley, S. 272 vd.; Caston, S. 142 vd.

¹⁹¹⁶ Kars. Albert Vandal'in Ermeni katliamları hakkında ilgili ifadesi: "Sile brfse lea autonomies locales, qui constituait pour cer-tainsgroupes ete population dea remparts pontre l'arbitraire ottomaa"; "Lea Anneniens et la râforme de la Turquie\ Paris 1897, S. 24.

imtiyazlarını korumalarını ¹⁹¹⁷ tavsiye etmişti. Muhakkak ki bu  g tler, en iyi tedbirler olacaktı ve gerek Müslümanlar, gerekse Hristiyanlar, can ve gönülden buna riayet ederlerdi. Fakat 1860 yılında hiç bir devlet adamı, bir defa tutulmuş bulunulan yolun ortasında duraklamak, Paris ve Londra'dan sağlanması zarurî bir ha'e gelen istikrazlar için krediler kesildiği takdirde yalnız kendi geliri ile kalmak ve nihayet Rusya'nın gün geçtikçe daha belli surette ortaya çıkan Türkiye'yi parçalamak kararına karşı memleketin yeg -ne koruyucusu olan Batı devletlerini darıltmak isteyemezdi. Hususile İstanbul'a Buteniyef in yerine  gnatiyef - ki bunun Hristiyan vilâyetler için "otonomi" veya Rus kılına vasıta-siyle "otonomi" sözü sık sık tekrarlanmış durulmuştur - gönderildikten sonra, Rus emelleri daha açık bir surette kendini göstermişti. Her çeşit din ve ırktan olan milletlerin, hususile Asya vilâyetlerinde, tanzimatın gayelerini ne şekilde anladıklarını, çok geçmeden Suriye'deki din harpleri göstermiştir. Bu harpler, Sultan Abdülmecid'ia son günlerinde Avrupalıların yeni bir müdahalesine yol açmış ve aynı zamanda Avrupalılara, bunca zamandan beri kanla yuğrulmu  ve daima ye-t den kana boyanmak ihtiyacını duyan bu sert topraklarda Fransız hürriyet ağacını ekmenin güçlüğünü açıktan açığa göstermiştir.

Osmanlı Devleti  zerinde Fransız ve İngiliz vesayeti, Müslüman ahalide bambaşka bir ruh haleti yaratmıştır ki bu, dinî vicdanın ve geleneğe bağlılığın en kuvvetli bir surette k kle mi  bulunduğu yerlerde cebri hareketler şeklinde kendini göstermiştir. D r ilerle Suriye'liyer ve Kürtlerle Araplar, artık Batı Avrupalı Hristiyanlar tarafından idare edilmek, denetlenmek istemiyorlardı. Bu sebepledir ki onlar, iptida  ve barbarca bir hınç ile Doğuda ya ıyan sil hl  veya müdafaasız Hristiyanlardan  c almışlardır. Esasen Müslümanlar, bu Hristiyanlara ötedenberi daima düşman gözü ile bakmı lardı.

1861 yılı haziranının 8 i ile 18 i arasındaki günlerde Hav-ran'lı birkaç bin D r , mükerrer tahriklerden sonra, ismail el-Atra 'ın komutasında oldukları halde ve daha başkaları da Canbulat ailesinden bir şahsın ve bununla işbirliği yapan    eleba ının maiyetinde olmak üzere, Marun lere karşı harekete geçerek bütün memleketi yakıp yıktılar. 560 kilise, 43 manastır 1830  ğrencisi ile 28 okul, 9 ba ka din  bina, 360 k y, 560 k y kilisesi

¹⁹¹⁷ Ne vous melez pas de leurs affaires religieuses; respectez leurs privilegea... Marchez droit au bien  ans avoir égard i ce que vous consideres comme la vofac publique de l'Occident. Vous ne comprenes pas cette voix et vous aurez pour vous celle qul compte pour quelque chose, si vous Ateş justes, eclalres dans votre marebe"; Engelbardt, I, S. 47 - 49.

ve 42 manastır yaktılar, öldürülenlerin tam olarak sayısını, Marunîleri koruyan Fransızların tahminine göre 7770, hattâ 12000 kişi olmasına rağmen, tesbit etmek mümkün değildir. Memleketin başşehri olarak sayılan Deyr-el Kamar, bir yıkıntı yığını haline gelmişti. Beyrut valisi Hur-şit Paşa, bu tüyler ürpertici olaya engel olmak için hiçbir harekette bulunmadı; esasen istese de birşey yapmak elinden gelmezdi. Bir kaç gün içinde bütün Suriye Müslümanları, kendilerine efendi olmak isteyen Hristiyanlara karşı harekete geçmek saatinin dağlık bölgede çalmış bulunduğunu biliyorlardı. İlk önce Şam ayaklandı. Burada 25000 Hristiyan oturuyordu. Halk ve aynı zamanda şehirdeki garnizon, bu Hristiyanlara saldırdı ve merhametsizce öldürdü, öldürülenler arasında Amerika ve Hollanda konsolosları da vardı. Evlerinden hemen hemen hiç bir eser bırakılmadı. Ancak Cezayir-de, İslâmlığın asıl duygulu müdafii Abdülkadir'in hareketi sayesinde ki bu ayaklanma sahnelerine bir son verildi.

Aslında bu hareket» birçok defalar İslâmlığın eski haklarını müdafii sıfatıyla ortaya çıkmış olan İngilizlere karşı değil, fakat temsil ettikleri Roma kilisesine Suriye sahillerinde hâkimiyet kazandırmaya uğraşan Fransızlara karşı idi. Bu yüzden hemen Paris'te halk efkârı, barbarlara karşı ateş püs-kürmeğe başladı. Padişahın tarziye mektubunu aldıktan biraz sonra III. Napoleon, General Beaufort d'Hautpoil'in komutasında bir avcı taburundan teşekkül eden bir kuvveti Suriye'de kanlı hâdiselerin cereyan etmiş bulunduğu bölgeye göndermeğe karar verdi. General Beaufort d'Hautpoil, mühte-di Seve-Süleyman Paşanın yaveri olarak 1834 - 37 de, sonra 1840 da Mısır subayı olarak Suriye'de hizmet görmüştü. Yapılan beyanata göre mesele, Batı Avrupalı hamilerin sevdikleri bir şahsiyet olarak sayılan Fuat Paşayı muntazam kuvvetlerle Suriye'ye göndermiş bulunan Padişaha sadece bir yardımda bulunmak ve Padişah tarafından girilen bastırma hareketlerine lâzımgelen "manevî otorite" yi sağlamaktan ibaretti. İngiltere, çarpışan tarafların 6 temmuzda barıştıkları bahanesini öne sürerek, bu sefere iştirak etmekten kaçınmaya mütemayildi. Fakat 3 ağustosta Rusya, Prusya ve Avusturya'nın Paris'teki temsilcileri, "kan dökülmesini durdurmak" ve asayiş iade etmekte Padişaha, yarısı Fransızlardan teşekkül edecek 12000 kişilik bir kuvvetle yardımda bulunmak¹⁹¹⁸ üzere bir anlaşma yaptılar. Bunun üzerine İngilizler de, bu bastırma hareketine iştirak etmek zorunda kaldılsa da asıl niyetleri, misilleme hareketini mümkün ol-*duğu

¹⁹¹⁸ "Assurez l'ordre et la paix parmi les populations placées sous sa souveraineté".

kadar gev etmekti . Her ne olursa olsun bütün devletler, insanlık ve Hristiyanlık bahis konusu olduğu bu olaydan faydalanılarak  ark Meselesinin de ilmemesi üzerinde mutabık idiler ¹⁹¹⁹. Devletler, Fransa'nın ihtiraslarını gemlemek amacıyla, hiç bir surette topraklarını geni letmeyeceklerini, "münferit nüfuz" kazanmaya  ğra ırayacaklarını, hattâ tek bir milletin ticareti için yeni bir imtiyaz istemiyecek-lerini taahhüt ettiler ¹⁹²⁰. O zaman Paris'te Türk elçisi bulunan Ahmet Vefik'in bütün itirazlarına rağmen devletler, Babiâli'ye başvurarak "her mezhepten Hristiyan ahalinin durumunu düzeltmek amacıyla kendilerine daha önce vaadohunan idarî tedbirlerin ciddî bir surette tatbik edilmesini" istediler .

Çok geçmeden Fransız taşıt filosu, Marsilya ve Toulon-dan hareket etti. Fransızlar, haydutlar tarafından ziyaret e-dilmi  bulunan Beyrut'a geldikleri zaman 18 harp gemisinden teşekkül eden müttefik filosuna rastladılar. Bu gemilerden  -   firkateyn olmak üzere be  tanesi Fransa'nın, be  tanesi tn-gilterenin, iki tanesi Rusya'nın, bir firkateyn de Avusturya'nın idi. İspanya, bir de kiralının yiyecek yollamı  bulunduğu Yunanistan, hiç kimse tarafından davet edilmiş bulunmadıkları halde, kendi harp gemilerini de Suriye'ye g ndermeği uygun bulmu lardı ¹⁹²¹. Avrupalı askerler, karaya çıkarlarken Marunî m ltecipleri tarafından ha  işaretleri ve sevinçle kar ılandılar ¹⁹²². Marunî temsilcileri, "Lübnan Fransızlan" sıfatıyla komutanı Fransızca olarak sel mladılar. Türkler ise hakikî duygularını gizli tutmak ve "kendilerine yardım etmek üzere" gelen yabancılara askerî törenle karşılamak zorunda kaldılar ¹⁹²³. izmir'den naklen gönderilen yeni vali Kayse-ri'li Ahmet Paşa, herkesi memnun etmek için elinden geleni yaptı ¹⁹²⁴

Davet olunmadan gelen yabancılara yapılacak i  bırakmamak için acele davranmak gerekiyordu. Fuat Paşa önce  am'a gitmiş, bir takım kimselerin tevkif edilmelerini ve sonra da idam olunmalarını emretmi ti. Bir takım insanlar da istanbul hapisanelerine gönderilmişti. Beyrut Valisi Hurşit Paşa ku atılmı  ve Ahmet Paşa Suriye'de cezasını çekmek üzere istanbul'dan oraya getirtilmi ti ¹⁹²⁵. Fakat Fuat Paşa, bizzat Beyrut'a giderek yabancılardan emir almayı yana mıyordu. Yüksek komiser Fuat Pa anın iki

¹⁹¹⁹ Aynı eser, S. 13 not; Napoleon'ın ifadesi.

¹⁹²⁰ Aucun avantage territorial, aucune influence exclusive, ni aucune concession touchant le commerce de leur sujets, et qui ne pour-ra t ötre accord e aux sujets de toutes les autres nations"; aynı eser, S. 15 not.

¹⁹²¹ Aynı eser, S. 27 - 28.

¹⁹²² Aynı eser, S. 31.

¹⁹²³ Aynı eser, 8. 83 - 84.

¹⁹²⁴ Aynı eser, S. 48.

¹⁹²⁵ Aynı eser, S. 51 - 53.

yaveri tarafından davet olunan Fransız subaylarından Chanzy, Şam'a gelmek zorunda kaldı ve orada tıpkı bir hükümdar sarayına gönderilen elçi gibi kabul olundu . Yakalanan Türk askerleri, Padişahın gemilerinde talihsiz silâh kardeşleri olarak kabul edilmişlerdi ¹⁹²⁶.

Lübnan'ın idaresine yeni bir şekil vermek için toplanan konferanslarda İngiltere'yi temsil eden Lord Dufferin, o aralık Beyrut'a kadar gitmeğe razı olan Fuat Paşanın yanına varmıştı. Çok geçmeden Şam Valisi Ahmed Paşa, ordusunda-ki iki albay ile, Maruniler in oturduğu bölgenin komutanı Osman Bey ve Deyr-el-Kamar garnizonu komutanı ile beraber, Avrupalı temsilcilerin gözleri önünde Şam kışlasında kurşuna dizildi ¹⁹²⁷. Zorla tslâm dini kabul ettirilmiş olan kimseler, şimdi eski dinlerine dönmekte serbesttiler. Fuat Paşa Beyrut'a gittiği zaman Türk subayları ve memurları tarafından törenle karşılandı. Bununla beraber yüksek rütbeli bir Fransız subayı ile bir şeref kıtası da kabul törenine iştirak etmişti . Hattâ Fuat Paşaya, sırf Fransızlardan teşekkür eden kıtanın geçit resmini almak şerefi bahşedildi. Fakat anlaşıldığına göre kendisi, kaatilleri ve kurbanların akrabalarını "kavgalı iki taraf" olarak muhakeme etmek için Beyru-ta gitmişti ¹⁹²⁸. Hattâ Fransızların hazır bulunmalarından cesaret alarak fazla taşkınlık yapan Maruniler hapse atıldılar ¹⁹²⁹. Ancak Cebeli Şeyh dağlarına kaçmış olan Dürzîlerin böyle bir "muhakeme" istemedikleri ve sarkıntılıklarına devam ettikleri sabit oldu ve bunun üzerine onlar âsi ilân edildiler . Fransız generali, artık başlaması beklenen muha-sematta kendisine Hristiyanların oturduğu bölgelerde bir mevzi tâyin eden Fuat Paşanın mektubunu yırttı ve ona bir ültimatı verdi. General, hemen harbe başlanmasını ve Fransız askerlerinin de harekâta iştirak ettirilmesini istiyordu ¹⁹³⁰.

Fakat İngiltere Dürzî reislerinin çoğunu kaymakam Muhammed Gheslane ile beraber Beyrut'a getirdiği zaman, Fuat Paşa onları hapsetmek cesaretini gösterdi. Böylece Paşa, bir tarafı tutmuş oluyordu. Eylül sonunda gerek Fransızlar ve gerekse Türkler harekete geçtiler ¹⁹³¹. Fransız Generali Deyr-el-Kamar'a gittiği zaman orada henüz gömülmemiş olan öldürülmüş Marunîlerin cesetlerine rastladı. Bunlar arasında çok sayıda çocuklar da

¹⁹²⁶ Aynı eser, S. 62.

¹⁹²⁷ Aynı eser, S. 71 - 72.

¹⁹²⁸ "Discussion Juduciale".

¹⁹²⁹ Aynı eser, S. 82 - 83.

¹⁹³⁰ Aynı eser, S. 91 - 92.

¹⁹³¹ Aynı eser, S. 95 - 96.

vardı . Bu ıssız dağ kasabasında asker muhafazası altında Hristiyanlar için bir idare kuruldu. Yakınında bulunan Beyt - Eddin Sarayı, Emir Beşir'in dul karısı tarafından İmparator Napoleon'a hediye edilmişti ¹⁹³². Aynı zamanda Fuat Paşa, Muktar'a'ya kadar ilerledi. İki ordunun komutanları, yan yana kurulan ordugâhlar civarında dostça görüştüler. Daha sonra Arabistan Paşası Halim'in kıtaları ile birleşildi. Fuat Paşaya sual tevcih olundu. Çünkü o, Dürzîlerin sınışmalarına müsaade etmiş ve bu yüzden Fransız kıtaları hareketlerinin sadece Hristiyanların gösterilerine yol açan gururlu bir askeri gezintinin ilerisine varamamasına sebebiyet vermişti ¹⁹³³. Fakat bu, alelacele bir araya toplanan Marunîlerin intikam almak için ayaklanmalı neticesini vermişti. Beaufort, bir Cizvitin Fransız bayrağının direği saplanarak ökdürülmüş bulunduğu harap Zahle'de Ortodoks halk tarafından minnettarlıkla karşılandı. İngiliz taraftarı olduğundan şüphelenilen Hristiyan Kaymakam Beşir Ahmed'e de orada rastlandı .

Artık Fransızlar kendi bildikleri gibi hareket etmeğe başladılar. Zaten başka bir şey de yapmaya imkân yoktu. Çünkü seyyar Fransız kıtaları dağlarda araştırmalar yapıyorlar, fakat Dürzîleri, aynı yerlerde saklanmış bulunmalarına rağmen, toplu bir şekilde yakalıya mıyorlardı. Fuat Paşa, keyfi bir bahane ile tekrar Şam'a dönmüştü. Kayserili Ahmet Paşa ile İsmail Paşa, Muktarah'daki Türk merkez karargâhında bulunuyorlardı. İsmail Paşa, hasta olduğunu iteri sürüyor ve Fransız komutanı ile bir görüşme yapmaktan çekiniyordu ¹⁹³⁴. Ancak bizzat Beauford. ordusunun bir kısmı ile Şam'a gelmeğe kalkışındadır ki Fuat Paşa, bütün meclisi tevkif ettikten sonra, kendisi Beyrut'a gitmeyi tercih etti.

O sene için askerî hareketler, yağmurlar yüzünden sona ermişti. O zamana kadar yapılmış, olan bütün işlerden kârlı çıkan yalnız Türkî'di. Bu da Fuat Paşa'mn ustalığı sayesinde mümkün olmuştu. Türkler, bir yandan asayiş iade etmiş kuvvet olarak ortaya çıkıyorlar, Suriye şehirlerinin ve bölgelerinin en ileri gelen şahsiyetlerine ve Önderlerine karşı hareket etmekten çekinmiyorlardı; ve bunu yaparken Fransızların hazır bulunmaları kendilerine bir destek oluyordu. Diğer taraftan o zamana kadar asî olan Müslümanlar, Türkleri, Fransızların imkân vermiş bulundukları Hristiyan intikamına karşı kendilerini koruyan yegâne kuvvet olarak görüyorlardı. Böylece Fuat Paşa, Şam'da birkaç milyon akça para topladı ve suçlu olanları

¹⁹³² Aynı eser, S. 108.

¹⁹³³ Aynı CMT, S. 112 - 113.

¹⁹³⁴ Aynı eser, S. 134 - 135.

askerlik hizmeti görmeğe mahkûm etmek bahanesiyle o zamana kadarki asker kaçaklarını silâh altına alırken hiç bir mukavemete rastlamadı.  ane toplanan Fransa'dan Ecoles d'Orient Direktörü Mgr. Lavigerie'-nin gönderdiği iki milyon yediyüz bin Frankın tazminat o-larak Marun lere dağıtılması işi, o kadar acele değildi . En nihayet komiser, Deyr-el-Kamar, Muktarah, Yezzin ve Abayh'a, daimî olarak Dürzî bölgelerinde kalacakları ümidi iie, Müdürler tayin etti ¹⁹³⁵. Daha kasım ayında Hristiyanlar için Beşir Ahmed'in yerine geçici kaymakam olarak Joseph Kharam atandı ¹⁹³⁶ ve kendisine kırmızı kaftan giydirildi ¹⁹³⁷. Aynı zamanda şam'da genel olarak bütün silâhların toplanmasına emir verildi ise de bu, tamamiyle tatbik olunmadı.

O zaman Avrupa Islâhat komisyonu, şimdilik şam'a bir seyahat yapmakla iktifa etti ! ¹⁹³⁸. Hatta kiş tatilinde albay Chanzy, kalabalık bi kütlenin başında olarak Sayda ve Tyr  zerinden Kudüs'e gitti . Bununla beraber 1861 yılı başında Metual 'lerin ayaklanmalarından korkuluyordu. Gerdekten de gerek Hristiyan köyleri ve gerekse Türk taşıtları hücuma uğradılar ¹⁹³⁹.  l me mahkûm edilen   Dürzî reisi, henüz idam olunmamışlardı. Hurşit Paşa ise yalnız sürgüne gönderilmek suretiyle cezalandırıldı. D rz leri yargıh-yan mahkeme uzadıa uzadı ¹⁹⁴⁰. Nihayet Havran dağlarında oturan Müslümanlar, Fuat Paşa tarafından toplanmak istenen vergiyi, ancak Padişahın bir fermanı ile garanti edilecek umumî bir affın ilân edilmesi ve kendilerine silâh taşımak hakkı tanınması şartı ile vermek istediler . Fakat s k n ve asayiş devam etti. Doğuda Kerkiye Marun lerinin Patriki, dost Fransızlar için dinî âyin yapmak üzere Beyrut'a gitti. General Beaufort nisan sonunda Anti Lübnan'a bir teftiş seyahati yaptığı vakit Dürziler, Fransız bayrağı ile onu karşılıdılar ¹⁹⁴¹. Bütün halkın iştirak ettiği sevinç gösterileri çok parlak geçti. Bütün bunlar, Fransızlardan ziyade Türklere yapılıyormuş gibi görünüyordu ¹⁹⁴².

Daha haziran ayı içinde Fransızların Suriye'den ayrılacakları ilân olunmuştu. Aralarında Padişahın muhafız kıtasına mensup askerlerin de bulunduğu yeni Türk kıtaları, Fransız askerlerinin yerlerine yerleşmek üzere

¹⁹³⁵ Aynı eser, S. 144.

¹⁹³⁶ Aynı eser, S. 189.

¹⁹³⁷ Kars. Poujoulat.

¹⁹³⁸ Aynı eser, S. 194 vd.

¹⁹³⁹ Aynı eser, S. 292.

¹⁹⁴⁰ Aynı yer.

¹⁹⁴¹ Aynı eser, S. 342 vd.

¹⁹⁴² Aynı eser, aynı yer.

mayısta Suriye'ye gittiler. Bunlar, disiplinsiz olduklarını ve Hristiyan müstevlilere karşı kin beslediklerini göstermekten çekinmediler: Beyrut'ta bir Fransız istihkâm subayına dayak attılar .

Fakat Paris'te, Napoleon'un teklifi üzerine toplanan Av-runu konferansı, oturumlarına ba lamı tı. Da lılar, tek bir kaymakam istiyorlardı, ve bunun da Emir Be ir ailesine mensup  ahap olmasını arzu ediyorlardı. Şehirlerde ise bâzı kimseler, Batı Avrupada hükümdarlık süren hanedanlardan birine mensup bir Prens in getirilmesini teklif ettiler ¹⁹⁴³. Hatta Suriye'de Hidiv'in kardeşi Ali'nin idaresi altında bir Mısır hâkimiyeti kurulmasından da bahsolundu ¹⁹⁴⁴.

En sonunda Lübnan'ın te kil tlandırılması tasarısı, İstanbul'a  a ırılmış olan Beyrut komisyonu tarafından tes-bit olunmu tu. İngiltere, gerçek anlamda bir Hidivlik; Rusya ise,    kaymakamlık —       kaymakamlık, sayılan 35 000 kadar olan Ortodokslar için olacaktı— taraftan idiler. Nihayet Fransız tasansı, herkese uygun göründü. Buna göre Lübnan'da tek bir kaymakam bulundurulacaktı ve bu da Hristiyan olacaktı. Beş yıl müddetle görevi başında kalacak olan bu kaymakamın yardımcısı olarak bir meclis bulunacaktı. Bu meclisin  yeleri, yarısı hayat kaydı ile tâyin olunacak ileri gelenlerden ve yarısı da seçilecek kimselerden i-baret olacaktı. Memleket yedi bölgeye aynhyordu. Her bölgede bir kaymakam vekili bulunacaktı. Kaymakam vekillerinin     Mar n lerden, biri D rz lerden, biri Müslümanlardan ve biri de birle mi  Rumlardan olacaktı . General Beau-fort'un askerleri, konferans İstanbul'da kesin bir karara vardığı zaman, Suriye'yi tamamiyle bo alttılar ¹⁹⁴⁵.  ahab'ı tâyin etmeyi tehlikeli gören Babîâli, vaktiyle bir görevle Mem-leketeyne gönderilmiş olan Davut Efendi adında bir Ermeni-yi Lübnan'a yollamak hakkını aldı. Davut Efendi M  ir ve Pa a unvanlarıyla yola çıkarıldı ¹⁹⁴⁶. İdare merkezi Deyr -el - Kamar olacaktı. Fransız adayı Mecit, Kesruan vilâyetinin müdürlüğü memuriyetine geçirildi . Belediye te kil t  her tarafa te mil olundu ¹⁹⁴⁷. Bu seferden yalnız Fransız ilmi, Renan'ın Suriye'ye gönderilmesi ile büyük kazançlar elde etmişti ¹⁹⁴⁸.

¹⁹⁴³ Aynı eser, S. 359.

¹⁹⁴⁴ Aynı eser, S. 358.

¹⁹⁴⁵ Aynı eser, S. 379 vd.

¹⁹⁴⁶ Aynı eser, S. 399 - 400. Kars. Belgiojoso, ki burada bibliyografya da verilmektedir; Bart, Scenes et tableau de la vie actuelle en Orlent: Mont Libanon, Limoges 1883.

¹⁹⁴⁷ Aynı yer.

¹⁹⁴⁸ Kars. aynı zamanda Vog e, Syrie Centrale, Architecture  vile et relirleuse du I er au 5 e siecle, 1869 - 1877. — Umumi hakkında bak aynı samanda Mitlinger, S. 289, not 1; Edwards.

Fakat din savaşı, Kürt dağlarındaki zavallı Ermeni köylülerine karşı devam etti. Babîâlî'nin, 1840 dan sonra yeniden kuvvetlenmiş olan bu haydut kavmin irsî elebaşlarına nişanlar vermesi ve aidat, hatta doğrudan doğruya memur maaşı bağlaması gibi tedbirleri, hiç bir netice vermemişti. Göçebelerin hayvan sürüleri için büyük ihtiyaç duydukları tuz gibi maddeler üzerine konan vergi, Pers ve hatta Rus kışkırtmaları , aynı şekilde otlak yerler için kendi aralarındaki kavgalar, Kürtler içinde hüküm süren kanşıklığı sürekli olarak besliyordu. Daha 1861 de Menemenli Mustafa adlı bir elebaşının idaresinde savaş başladı. Sıkışık bir duruma düşen Ermeniler, kendi soydaşlarının oturmakta bu-lundukları Rus vilâyetlerine göç etmekle tehdit ettiler ve gerçekten de 3000 aile sınırın öbür tarafına geçti. 1864 te bu bedbahtlar, Erzurum'da başlarına gelen felâketten şikâyetle bulundular. 1866 da Türk kıtalan, Hozan dağında asilerle u-zun boylu uğraşmak zorunda kaldılar. Her zamanki gibi bu sefer de asker kaçakları pek çoktu. Bunların reislerinden biri olan Softa Mehmet, tanınmış bir eşkiya başı oldu ¹⁹⁴⁹.

Arnavutluk'ta Klanlar arasında olduğu gibi Müslümanlar, Katolikler ve Ortodokslar arasında da karışıklıklar devam ediyordu. Epiros'da 250 000 Müslüman vardı ve bunlardan yalnız 11000 i Türktü. Meselelerin çoğu. çalınan kuyun veya silâh yüzünden çıkmakta idi. 1854 den 1856 ya kadar bu sebeple 1200 ev yakılmıştı ¹⁹⁵⁰. 1860 da Türk kıtaları, gayrimemnün Mirdit'lerin reisi (Prenk) olan Bib-Doda'-ya karşı harekete geçtiler. Sonra bu elebaşı yakalandı ve İstanbul'a getirildi ¹⁹⁵¹. Bu bölge için yeni çağ henüz başlamamış bulunuyordu. Alessio bölgesinde oturan 17000 insen-dan yalnız 50 tanesi doğru dürüst okumak ve 10 tanesi yazmak biliyordu ¹⁹⁵². 1870 tarihlerine doğru yalnız Yanya'dan .Arta'ya kadar ve Argyrokastro'ya doğru, sonra deniz sahiline ve Korfu istikametine dc£ru geçilebilir şoseler vardı

Bu dinî mahiyetteki karışıklıkların bir sonucu da 25 eylül 1860 da Rus-Fransız anlaşmasının imzası olmuştur. Bu anlaşma ile, bir vakitler Rusya'nın

¹⁹⁴⁹ MiUinger, S. 20, 29-30, — Van vilayetinde Ermeniler ahalinin 1/3 ünü ve Türkler şehirlerde 1/6 sini teşkil ediyorlardı —, 32 -

¹⁹⁵⁰ Dumont, S. 302 vd. 33, 49 vd.. 140 vd., 170 vd., 1T2 - 173, 189, 200 vd. Ticaret yolu boyunca Pers elemanının önemi hakkında: Erzurum'da 13 hanları ve 300 odaları vardı; İran konsolosu. Paşa ile beraber fiyatları tesbit ederdi, aynı eser, S. İSİ - 182. 1862 de Babiali, Kürdistan'da Hoturu işgal ettirdi, aynı eser, S. 13 vd. Kars. Paris'teki İran elçisi Faruk Han ve İstanbul temsilcisi hakkında: Fontmagne, S. 137 - 138.

¹⁹⁵¹ Engelhardt, II, S. 97.

¹⁹⁵² Aynı eser, S. 271. Hahn'ın Arnavutluk hakkındaki etütlerinden başka bak: Hecquard, Histoire et description de la Haute - Albanie, S. 238 vd; Joseph MÜller, Albanien, Rumelien und die österreichisch montenegrinische Grenze, Prag 1844.

Osmanlılara ait bulunan Doğu memleketlerinde hâkimiyet kurmasının en inatçı muarızı olan Napoleon, Rusya ile Avusturyanın Bosna-Hersek ve Bulgaristan Hristiyanları lehine harekete geçmelerine karşı itiraz etmemeği üzerine alıyordu. Hatta Fransız İmparatoru, Avrupa Türkiyesinin yeni bir düzene konulması için ve nihayet Kümelinin bazı kısımlarının Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmasıyla bozulacak olan muvazeneyi korumak için tedbirler almak üzere Rusya ile müzakerelere girişmeği taahhüt ediyordu .

Muhafazakâr eski Osmanlılık anlamında bir tepki devri, 25 haziran 1861 de hiç beklenmeden Sultan Abdülmecid'in ölümü ¹⁹⁵³ ile başlamış gibi görünüyordu. Sultan Mecid, Avrupalı elçilerin zevceleri için komplimanlar yapıyor, çocuklarını onlara takdim ediyor, mûtaber olarak konuşmak istemesine rağmen Fransızca anlıyor, babası gibi kendi resmini yaptırıyor ve hatta Paris gazetelerini üstünkörü okumakla meşgul oluyordu ¹⁹⁵⁴. Bir yandan ölü Padişah yatak odasında âdi birhasıl- üstünde bırakılı-ken, öteyanda alayışlı bir surette tebrik edilen yeni Padişah Sultan Ahdülaziz, 9 şubat 1830 da doğmuştu . Kendisi, memlekette yetişmiş, yüksek bir eğitim göstermişti. Fakat hayvan yetiştirme işinden çok iyi anladığı gibi ata binmekte ve avcılıkta eşsiz bir usta idi. Birdenbire parlar ve herkesten şüphelenirdi. Kabına sığmaz bir irade sahibi, fakat kendi b.c.şma bir istikamet takip etmekten aciz idi. Şimdilik çok ümitler beslenen meziyetleri ile istanbul halkınca tanınmakta idi. Halk, ancak nadir olarak büyük şenliklerde, ihtimamla her tarafı kapatılmış çadır içinde, "yakalanmış bir kartalın gezlerine benziyen hülya doiu" ve içinde rencide edilmiş gururunun yanında çılgınlık ışıkları parıldıyan gözleri ile yakışıklı genci görebilirdi ¹⁹⁵⁵. Abdülaziz, Padişah olur olmaz hemen Harbiye nazırı Rıza Paşayı azlederek yerine Namık Paşayı geçirdi. Sadrâzam Kıbrıslı Mehmet Paşa ise 7 eylüle kadar mevkiini muhafaza etti ve bir zaman sonra 7 eylülde yerine Âli Paşa getirildi ¹⁹⁵⁶. Padişah, yeni Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşayı ürkütecek bir tarzda fena adetlerin ıslahcisi, ağır malî yükler altında bulunan devletin gelirlerini ihtimamla idare eden bir adam olarak ortaya çıktı. Sarayda intizamı kurdu ve bir takım tasarruf tedbirleri aldı; hassa

¹⁹⁵³ O, 30 haziran 1829 da doğmuştu.

¹⁹⁵⁴ Fontmagne, S. 229 - 230 ve not 1. Fakat o, devlet geçit resimlerinde MUftinin Önünde ayağa kalkardı; aynı eser, S. 215.

¹⁹⁵⁵ "Grands yeyx noira reveura d'aigle captif... expression saisis-sante d'orgueuli blessâ et d'edaigneuxt qui brave le sort et rit de sea ennemis"; Jouve, S. 193. Kars.. Millinger, 3. 250: "J'entant ene'lî dû pauple, le bieri-aim* de la nation, l'espoir de tous ceux qui avaient à co-eur la prospérité* et la grandeur de leur patrie"; aynı eser, S. 264 • 265; Fontmagne, S. 227, 274 - 275.

¹⁹⁵⁶ Caston II, S. 6.

hazinesinin üçte birini feda etti; fedailerini affetti ve ağabeyisinin sadakatsiz müşavirlerinin, bunlar arasında yukarda adı geçen Rıza Paşanın muhakeme edilmelerini emretti ¹⁹⁵⁷. Yeni Padişahın, yeğeni Murad ile Abdülhamit ve Reşad'ı sarayda alıkoyması ve bunları Mısır'a yaptığı seyahatte beraberine alması, herkeste büyük bir hayret uyandırdı ¹⁹⁵⁸. Hatta şehzade Murat, 1867 de milletlerarası büyük sergiyi ziyaret etmek üzere Paris'e gitti ¹⁹⁵⁹. Müslümanların musamahasız hâkimiyetinin yeniden kurucusu, ve ırk ayrılığı gözetmeksizin bütün tebaasının baba gibi bir koruyucusu ¹⁹⁶⁰ olduğunu gösterdi.

Fakat Sultan Abdülâziz, Valide Sultanın şahsiyetinde fena bir müvâşir bulmuştu. Bununla beraber üç zevcesi ¹⁹⁶¹ mütezavî ve zararsız kadınlardı. Daha birkaç ay sonra Sultan Osman'ın bu torununda da, Abdülmecid idaresinin en büyük musibetini teşkil etmiş o'lan uğursuz bir israf düşkünlüğü inkişaf etti. Eskiden 2000 insan sığdırabilen- Çırağan sarayını, Şark masallarında tasvir edilen tarzda lüks bir saray haline getirdi. Dolmabahçe Sarayı gibi daima yeni binalar, onun gözünü ancak doyurabiliyordu. Kısa bir zaman sonra beş köşk yaptırarak bunları Garbın en pahalı lüksü ile donattı. İÜ. Napoleon'u misafir edebilmek fırsatı çıkıyor gibi görününce fevkalâde bir memnurluk duydu. Daha sonra Fransız İmparatoriçesi Eugenie İstanbul'a geldiği zaman, yüksek misafirin yalnız iki gününü geçirdiği yatak odası, çok büyük bir paraya mal oldu ¹⁹⁶². İçinde 900 kadın bulunan saray için ve her gün 500 misafir ağırlamak için daimî olan para ihtiyacını karşılamak amacıyla memleketin idaresi, pervasızca mütemadi değişmelerden doğan bir anarşi içine götürüldü.

Bununla beraber Sultan Abdülâziz, 1864 de vilâyetlerin ıslahatına başlamıştı. Ancak çok daha geç, 18 eylül 1871 de ölen Âli Paşadan, Nevres ve Kâmil Paşalardan sonra, evvelce gözden düşmüş bulunan Fuat Paşa, İngilizler tarafından desteklenerek yavaş yavaş menkûbluktan kurtuldu ve 10 mayıs 1862 de Sadrazamlığa geçirildi. Fuat Paşa, Padişahın üzerinde büyük bir nüfuz kazandı. Padişah kendisine "babam" diye hitab ederek

¹⁹⁵⁷ Millinger, S. 250 - 251, 322 - 323.

¹⁹⁵⁸ Caston, S. 6, 338 vd.

¹⁹⁵⁹ Aynı eser, aynı yer. Kars. Salahaddin bey, La Turquie à l'Ex-position universelle de 1867, Paris 1876.

¹⁹⁶⁰ Sadrazama bir buyrultu, Caston, S. 6 vd. : "Mes peuples de différentes religions ou races trouveront en moi la mime justice, la même sollicitude et la même persévérance à assurer leur bonheur".

¹⁹⁶¹ Hattâ Caston S. 56 ya göre onun yalnız tek bir kanmı vardı ve bu da o vakit bes yaşında olan oğlunun annesi idi.

¹⁹⁶² Baker, S. 172 - 173; Millinger, S. 300 vd.; Farley, S. 9 vd., 81 vd; kars. White, I, S. 49 vd.; Ubicini, Turquie actuelle, S. 115 vd.

sarayda oturması için onu davet etti. Bundan sonra Fuat Paşa, aslında devleti idare eden şahsiyet olmuş ve vilâyet te kil ti ıslahatına da onun te ebb s  ile ba lanmıştı¹⁹⁶³.

Vilâyet, bir valinin faaliyetinde bulunacağı bölge olup ta-mamiyle Fransızların "Prefecture" te kil tına benzemektedir. Mutasarrıf, sancak veya livanın "sousprefet" sidir. Kazalar, kaymakamların, nahiyeler de muhtarların idaresi altındadır. Muhtar, Fransada ikinci imparatorluğın "Maire" ine tekabül etmektedir. Bu memurlardan her birinin yanında birer adliye, maliye ve eğitim, nafia, ziraat ve ticaret i lerinin müdürleri vardır; çok kere konsoloslarla münasebetleri idare eden ayrı bir müdür ve bir de muhasebeci bulunmaktadır. Seriya mahkemeleri, davası olan herkese açıktır ve kadılar daima me guliyet bulmaktadırlar. Bunun yanında: Kaza için bir nizamiye mahkemesi vardır. Bunun  yeleri seçim ile getirilir ve üyelerin yarisını Müslüman olmıyanlar teşkil edebilir. Fakat bu mahkemenin başkanı kadıdır. Sancak için ceza davalarına da bakabilen bir sivil mahkeme ve bir de ticaret mahkemesi teşkil olunmuştur. Nihayet vilâyetinde Avrupa hukukuna göre ayrı ayrı    yüksek mahkeme bulunur. 1868 de de bir temyiz mahkemesi kurulmuştur. Sonra 1875 de, yargıçların serbestçe seçimlerini teminat altına almak için bazı tedbirlere ba vurulmu tur. 1876 da yalnız dinî  er   yeleri değil  fakat aynı zamanda cinayet yargıçları görevini de yapan nizamiye mahkemesi  yeleri dahi se ilebilirlerdi. Köy yargı lığına en ihtiyaçlar getirildi . Her sancak idare meclisinin dört temsilcisini gönderebildiği vilâyet idare meclisleri de, faydasız olmakla beraber, derpi  edilmi ti¹⁹⁶⁴. Mutasarrıf ve muhtarların maiyetine verilen meclis ve mahkeme üyelerini seçim komiteleri, en yüksek memurlardan ve halkın dinî reislerinden teşekkül ediyordu. Vilâyet meclisine seçim ile getirilen dört  ye, o vilâyetin valisi tarafından tâyin olunurdu. Fakat valinin önünde iki kat sayıda adayları ihtiva eden bir liste bulunurdu ve bu liste de seçim komiteleri tarafından hazırlanırdı¹⁹⁶⁵. İstanbul'da Polis Müdürü, aynı zamanda vali vazifesini görüyordu. Yanında tâyin ile getirilmiş altı m  avir vardı. Bir de senede iki defa toplantı yapan ve  ehir semtleri meclislerinin 14 başkanı ile ayrıca seçilen    üyeden müteşekkil bir genel heyet vardı . Hiç bir ey temin etmiyen ve pek az i e yarıyan bu karışık sistemi icat eden

¹⁹⁶³ Millinger, S. 264 vd., 294 - 295, 308 - 309, 313 - 314, 352 vd.

¹⁹⁶⁴ Mahkemeler ve karma ticaret mahkemeleri hakkında bak: Dutemple, En Turquie d'Asie, Paris 1883, S. 60 vd.; Vo nov, La Question macdonienne et les reTormes en Turquie, Paris 1905, S. 97 - 98.

¹⁹⁶⁵ Kars. Engelhardt I, S. 193 vd.; von Sax, S. 373 vd.; Dumont, S. 80 vd.; Baker, S. 174 • 178.

adamin, muhakkak ki devlet işlerinden daha ziyade sabır oyunlarına da büyük bir istidadı, vardı. Seçilen Hristiyanların sayısı, ancak az olmalı idi. Bununla beraber Hristiyanlar, İstanbul'dan istendiği şekilde idare edilen bu toplantılarda vakitlerini boş yere kaybetmiye pek hevesli değillerdi. Çok geçmeden nazırların maiyetlerine de Özel müşavirler verildi ¹⁹⁶⁶.

Şimdi Fransızlar, vakıfların hukukî durumunun değiştirilmesini istiyorlardı. Vakıf gelirleri, tembelleri ve camilerin sahte teoloji bilgilerini değil, devletin hazinesini beslemeli idi ¹⁹⁶⁷. Şüphesiz ki bu müdahalenin sebebi, yeni Türkiye Devleti rejiminin gelişmesine yardım etmek kaygısı değildi. Esas âmil, istikbali karanlık görünen ve iflâsa doğru gitmekte olan Osmanlı maliyesinden alacaklı olan Fransızların men-faatlarını korumaktan ibaretti. Hattâ 8 haziran 1867 de nihayet Fransız İmparatorunun elçisi, hiç bir hususî kayda tâbi tutulmaksızın yabancıların Osmanlı ülkeleri içinde toprak satın alabilmeleri hakkını elde etti . Fakat Fuat Paşa, daha o zaman eski antlaşmaların, yani yeni Türkiye için şerefsiz görülen kapitülasyonların tâdilini düşünüyordu. Kanunda, ev lerde araştırma yapmak hakkında bazı hükümler vardı ve Türk toprağına sahip bulunan her yabancı, Osmanlı mahkemelerinin kazaî yetkilerini tanıyacaktı ¹⁹⁶⁸. Vergilerin iltizam ile toplanması usulü, en nihayet Kani Paşa zamanında ortadan kaldırıldı ¹⁹⁶⁹.

Şimdi Babîâli, Batı mileltleri tarafından kendisine tavsiye olunduğu tarzda mezhep bakımından karma yeni okullar açmak suretiyle "ırkların birliğini" temin etmeğe hazır bulunuyordu. Bunda da örnek gene Fransa, müşavirler ve ilk teşkilâtçılar da aynı şekilde Fransızlar idi. Böylece 1868 de İmparatorluğun bütün tebaasına açık olmak üzere Galatasaray lisesi (Gymnasium) açıldı. Çok geçmeden bu okulda, gerek muhafazakâr Türklerin, gerekse mezheplerine çok sıkı bir surette bağlı Rumların itirazlarıyla mukavemetlerine ve aynı zamanda Papanın aforozuna rağmen, ayrı ayrı ırk ve mezhepten 600 öğrenci toplandı. Bu öğrenciler, gerçekten kardeşçe bir arada yaşayabiliyorlardı ¹⁹⁷⁰. İstikbalin memurlarını yetiştirmek üzere 1862 de bir mülkiye mektebi kuruldu ve 1875 de bu müessese tamamlandı. 1864 de bütün memleket içinde 15071 ilk okul vardı ve

¹⁹⁶⁶ Aynı eser, S. 379 - 380.

¹⁹⁶⁷ Kars. aynı eser, S. 335 vd.

¹⁹⁶⁸ Farley, S. 347 vd. Bu İslahat, dini sebepler göz Önünde tutularak Hicaz'da tatbik edilmedi. Karş. aynı eser S. 168 vd., 172 vd.

¹⁹⁶⁹ Baker, S. 384. Vergiler : verginin yerine toprak vergisinin veya salyane'nin konması ve gelir, ve bedel hakkında bak: aynı eser, S. 323 vd. öştr hakkında bak: aynı eser, S. 329 - 330.

¹⁹⁷⁰ Engelhardt H.

bunlara 660 000  ğrenci devam etmekte idi. Bu okullardan 12509 u Müslümanlara ait olup i lerinde 524.771 okur öğrenim yapmakta idi. 1876 da İstanbul'da mevcut 470 okuldan 280 ine yalnız Türkler devam ediyorlardı ¹⁹⁷¹. Devlet, boş bulunan geniş toprakların imarını teşvik etmek amacıyla, bu toprakları ilk işleyene yalnız pul resmi karşılığı olarak mülkiyet hakkı veriyordu. Toprak mahsulleri bir veya iki yıl için ve hattâ pamuk ekilen yerlerde beş yıl için vergiden muaf tutuldu ¹⁹⁷².

Yeni yüksek müşavirler tayin etmek işi, Fuat Paşa'nın rejimi içinde yer alıyordu. Bir Paris seyahatinden geri dönmüş bulunan Sultan Abdülâziz, 15 mayısta bir nutukla yeni Ş rayı Devletin toplantısını açtı. Nutukta bundan böyle din ayrılığı yüzünden birbirlerine karşı düşmanlık etmiyecek olan "aynı vatan evl tlarının" müşterek ve kardeşçe ödevleri üzerinde bilhassa duruluyor, Montesquieu'nun nazariyelerine göre iktidar kuvvetlerinin bölünmesinden bahsolunuyordu. Yeni Ş rayı Devlet, aynı zamanda komisyon reisleri ve bunların yanına verilecek müşavirlere bütçeyi kontrol ettirmek yetkisine de mâlikti. Hristiyan temsilcileri büyük bir sevinçle İstanbul'a geldiler. Bunların sayıları, Ş ranın üçte biri nis-betinde idi . Sultan Mahmud'un genç oğlu, tıpkı patriklerin takdis ettikleri bir imparator gibi, bu dikkate şayan fakat aldatıcı günde hazır bulundu. Matbuat müdürü tarafından kontrol edilen basın - hükümet taraftan olarak Tercu-man-ı Ahval ve Ceride-i Havadis, muhalif olarak da Tasviri Efk r -, daha şimdiden kamu meseleleri üzerinde serbestçe fikir y r tme e başlamışlardı ¹⁹⁷³. Halil Şerif Paşa ve daha başkaları tarafından teklif olunan meşrutî idare, bu suretle yürürlüğe girmişe benziyordu. Devlet Ş rası Başkanı Mithat Paşa ise, kurtuluşu getirecek olan meşrutiyet rejiminin şiddetli bir taraftan idi. Yalnız kendi gayeleri üzerinde aralarında uyuşmamış olan ve çoğu soysuzlaşmış Osmanlılardan teşekkül eden Paris'teki "Genç Türkler", tahrikçi bir gazete çıkarıyorlar ¹⁹⁷⁴ ve muhalefetlerine boş yere devam ediyorlardı. Okul ve hayır müesseseleri kurmak veya Batı memleketlerinde kullanılan bazı usulleri (desimal sistem ilh..) memlekete sokmak için giriştiği teşebbüsler, Ş rayı Devletin gayret ve faaliyetini gösteriyordu . Ş rayı Devlet, 1873 de dört komisyondan teşekkül ediyordu. İki yıl sonra ise Nafia komisyonu da

¹⁹⁷¹ Geri kalanlardan 77 si Rum, 48 İ Ermeni Katolik, 8 i Bulgar, 4 U yahudi, 5 i Protestan ve 1 i Sırp okulları idiler; Baker, S. 381 vd.

¹⁹⁷² Farley, S. 184.

¹⁹⁷³ Baker, S. 380; Millinger, S. 317 - 318.

¹⁹⁷⁴ Engellenardt., I, S. 231; n, S. 3 ve not 1.

ilâve olundu ¹⁹⁷⁵. Karma nizamiye mahkemelerinin üstünde, yukarda da söylendiği gibi, en yüksek mahkeme, temyiz mahkemesi vardı. Burada Müslümanlarla Hristiyanlar, Öteki mahkemelerin verdikleri hükümleri ince-
liyorlardı. Daha o zamanlarda Galatasaray Okulunun öğretim programında Fransız medenî hukuku dersine de yer verilmişti ¹⁹⁷⁶. Bir Osmanlı padişahının ilk defa olarak tayin ettiği Rum nazır, Agathon idi ¹⁹⁷⁷.

Sıbyan okullarından, dört yıllık bir öğretim yapan ¹⁹⁷⁸ Rüşdiyelerden, üç yıllık bir öğretim yapan ve programında Fransızca ile ekonomi dersleri de bulunan tdadiyelerden, altı yıllık bir öğretim yapan ve programında ilmi dersler bulunan Sultaniyelerden her yıl yüzlerce kabiliyetli genç insanlar mezun oluyorlardı. Bu gençler, çeşitli devlet görevlerinde, memleketin âdetleri ve ırkın düşünüş tarzının o an için müsaade ettiği nisbette, Türkiye'nin modernleştirilmesini devam ettirecek elemanlardı. İslâhatın babası II. Sultan Mahmut'un türbesi yakınlarında hiç olmazsa ismen memleketin üniversitesi olan Darülfünun kurulduğu zaman Tıbbiye okulunda binden fazla öğrenci vardı. Modern keşifler ve tıbbî ilimlerin o zamanki durumu hakkında halk için akşam konferansları veriliyordu. Hattâ Şeyhülislâm, devrin ahlâk alanında eriştiği ilerlemeler konusu üzerinde konuştu ve gelişme ile kuvvetin asıl temelinin eğitimde bulunduğu yolundaki inancını ifade etti ¹⁹⁷⁹.

Bütün bunlar birinci derecede Fuat Paşanın eserleri idi. Fuat Paşa, 1863 de Padişahın maliye siyasetini protesto etmek amacıyla bir defa Sadrazamlıktan çekilmişti ¹⁹⁸⁰. Uzun mücadelelerden sonra nihayet Rüştü Paşa ve Fuad'ın eski bir düşmanı olan Mehmet Ali Paşa, Sadrâzamı devirmeğe muvaffak oldular . Haziran 1866 danberi Sadrazam olan Mehmet Rüştü Paşa zamanında Fuat Paşa, devlet işlerinde nüfuz sahibi olamamıştır ¹⁹⁸¹. Fakat 11 şubat 1867 de yeni bir kabine teşkil olundu. Bu kabinede Âli Paşa Sadrâzam, aynı Rüştü Paşa Harbiye ve Fuat Paşa Dışişleri Nazırı idiler ¹⁹⁸². 11 şubat 1869 da Fuat Paşa, Nice'de öldü . ölünceye kadar kendisi tarafından sonuna kadar müdafaa edilen garplılaşma hareketinin,

¹⁹⁷⁵ Baker, S. 379.

¹⁹⁷⁶ Engellhardt, II, S. 25 vd.

¹⁹⁷⁷ Aynı eser, S. 29.

¹⁹⁷⁸ Bu okullar 1857 de ancak 39 tane İken 1874 te sayıları 386 ya çıkımı ve bunlara 19356 «ğrenci devam etmiştir; aynı eser, S. 381- 382.

¹⁹⁷⁹ Fariey, S. 153 - 154; Baker, S. 383.

¹⁹⁸⁰ Caston, S. 27 - 28.

¹⁹⁸¹ Aynı eser, S. 357 vd.

¹⁹⁸² Aynı eser, S. 373 vd.

ırkların kaynaşması ve millî birlik ülküsünün Türkiye için biricik kurtuluş çaresi olduğu, kanaatında asla sarsılmamıştır ¹⁹⁸³. Fakat o, keskin görüşünü, ince hesaplara dayanan siyasetini, yerli ve yabancılarla temas hususunda sahip bulunduğu olağanüstü kabiliyeti hiç kimseye miras bırakmadan bu dünyadan g  m şt . Birkaç yıl için ardası  li Paşa, kaybolan kendi büyüklüğünün bir gölgesinden başka bir şey değildi. Islahat i neslin yükselmekte olan yeni lideri Mithat Paşa (1822 de doğmuştur) ya gelince ¹⁹⁸⁴ o da Tuna vil yetini büyük bir basan ile idare ettikten sonra daha ziyade sürgün olarak o zaman Bağdad Valiliğinde bulunuyordu.

1870 de Fransa'nın yenilmesinden sonra Sadrâzam  li Paşa, hareket serbestliğini yeniden kazandı. Böylece Hristiyan müşavirler ve memurlar, sistematik bir takibata uğratılmış ve yerlerine Müslümanlar geçirilmiştir ¹⁹⁸⁵. Galatasaray okulunun Fransız olan Müdürü yerine bir Rum Müdür tâyin olundu ve okul tamamıyla bir Türk mahallesi olan G lhaneye nakledildi .

Muhafazakâr Türk reaksiyonu, 1871 yık ortalarında  li Pa anın ağır hastalığı yüzünden iktidardan çekilmesinden sonra getirilen yeni Sadrâzam Mahmut Nedim Paşa ile üstünlüğü kazandı ¹⁹⁸⁶. Hiç kimseye sormaksızın Asya'dan istanbul'a dönmüş olan Mithat Paşa, ancak    ay müddetle devlet i lerinin başında bulunabildi ¹⁹⁸⁷. Fakat Adliye Nazın olarak yeni medenî kanunu meydana getir-meğe muvaffak oldu. Hattâ vakıf mallarının d nyevileştiril-mesi bile d   n ld  ¹⁹⁸⁸. Geri d   ncelilerin  mit ettikleri gibi din! hukukun, şeriatın değişmez temellerine ve bir Padişahın, bütün ölüm dünyasında en yüksek itibar sahibi bir Sultanın mutlakiyetine dayanan müttehit bünyeli bir Osman lı H k mdarlığı kurmak mümkün olamadı. Bunun birinci derecede sebebi, birbiri arkasından parlak saraylar yaptırmak için her şeyini harcıyan ve günden güne değişik mizacına göre hareket eden Sultan Abdülâziz'in ruh  hastalığı değildir. Asıl  mili, Türk  leminin Batı sermayesi, Batı  alışma ve teşebbüsleri tarafından istilâ olunması, fakat bilhassa Hristiyan vilayetlerin artık bir âdet haline gelen vergi m ltezimlerinin ve eski Müslüman efendilerinin baskılarına karşı ayaklanmaları olmuştur. M n siz bir şekilde eski köleler gibi ve "Hristiyan köpekler" olarak kayıtsız şartsız hizmet etmek zorunda bulundukları devletin

¹⁹⁸³ Farley; Destrflhes, S. 135.

¹⁹⁸⁴ Bak: Leouzon le Duc, Midhat Pacha, Paris, 1877; gene aşağıda.

¹⁹⁸⁵ Engelhardt, n, S. 97 - 98.

¹⁹⁸⁶ Aynı eser, S. 110 vd.

¹⁹⁸⁷ Aynı eaer, S. 120.

¹⁹⁸⁸ Aynı eaer, 3. 127 - 128.

İstanbul'da toplanan merkeziyetçiliğine karşı aynı Hıristiyan vilâyetlerin isyanı da bunda daha az bir rol oynamamıştır.

Devletin borcu günden güne fazlaşıyordu. Fakat krediye pek az alışkın olan ve yarı çılgın Padişaha tamamiyle itaatkâr bulunan nazırlar, bu borcun ne demek olduğunu ve bir devletin karanlık istikbali için bundan doğacak mükellefiyet ve siyasî neticeleri hiç düşünmüyorlardı. Bundan başka vilâyetlerin gelirleri ile kuvvetli bir orduyu yeni bir donanmayı, pahalı bir idare ve adliye, modern bir okul sistemini beslemeğe imkân yoktu. Senelerden beri İstanbul'da Yniçeriler-den başka devlet hizmetkârlarına aylık para vermeğe alışılmış değildi. Nafia işleri, tanzimattan önce olduğu kadar tanzimattan sonra da meçhuldü. Köprü, yol, kervansaraylar, camiler ve okullar, ancak özel şahısların bağışlarıyla yapılmış ve yaşatılmıştı. Devletin toprakları içinde cereyan eden uzun ve yıpratıcı harplerin, Rus akınlarının - Silistre, Sumla ve Varna bölgelerinde merhametsizce hareketlerin izleri hâlâ belli idi -, Rum, Arnavut, Bosna ve Bulgar ayaklanmalarının sonucu olarak hemen bütün memleket bir harabe halinde idi. Bundan başka Memleketeyn Prensliklerinin, Yunanistan, Sırbistan ve Mısırın İmparatorluktan ayrılmalarından sonra geri kalan daha az verimli, tabiatın çok daha az lûtfuna mazhar olmuş ve medenî seviyesi düşük vilâyetler, yeni siyasî ve askeri hayatı beslemek zorunda idi. Nizamiye ve deniz askerleri, yargıçlar, idareciler, müşavirler, Öğretmenler, bunlara ilâve olarak Batı-memleketlerinden gelen ve ıslahat görmüş Osmanlı Devletinin saadeti ile gelişmesi yararına olarak elçilikler tarafından çok kere himaye edilen aç gözlü iktisadî sergüzeştçiler, bütün bunların yükünü o topraklar çekmek mecburiyetinde idi. İstanbul'da 40000 hizmetçi ve köle ile sayısız avâreciler yaşıyorlardı ¹⁹⁸⁹. Tarım -1860 da Türkiye, İngiltere'ye 3011227 sterling tutarında toprak mahsulleri ihraç edebilmişti ¹⁹⁹⁰-; hayvancılık; hâlâ ortaçağ seviyesinde bulunan ve yabancılar tarafından günden güne memleketin iç bölgelerine sürülerek oralarda da takibata uğrayan yerli ev zanaatı; teşebbüs kabiliyeti az, cesaretsiz, daima değişen şartlar ve soygunculuğa mütemayil bir idare dolayısıyla her an tehlikeye mâruz ticaret ¹⁹⁹¹; bütün bunlar bu kadar zengin bir memlekette ancak cılız sular

¹⁹⁸⁹ Başkentin nüfusu hakkında bak: White II, S. 35; Ubicirü, Lettres, S. 17: 797000 nüfus; Baker, S. 374: 1200000 e yakın.

¹⁹⁹⁰ Farley, S. 196. Amerika iç harbi sıralarında pamuktan elde edilen büyük kazanç hakkında bak: aynı eser, 3. 237 - 238.

¹⁹⁹¹ Fakat kendi malları için yüzde sekiz gümrük ilga edilmişti; Baker, S. 330.

çıkartabilen kuvvetsiz kaynaklar halinde idi. Şoseler yoktu ¹⁹⁹². Ticaret anlaşmalarında yabancı devletler tarafından konan şartlar, 1860 dan sonra da kâfi derecede ağır kalıyordu. Bir İngiliz devlet adamının sade ve pervasız cevabı şöyle idi: "Biz döktüğümüz kanın bedelini isteriz1* . 29 nisan 1861 de İngiltere ve Fransa ile yapılan ticaret antlaşmasında Türk ihraç mallarının gümrüğü yüzde sekiz olarak tesbit olunmuştu. Fakat her yıl azaltılarak yüzde bire indirilecekti. İthal mallarının gümrüğü ise yüzde beşten yüzde sekize çıkarıldı. Transit mallarının gümrüğü de yüzde üçten yüzde bire indirildi ¹⁹⁹³. Altun ve gümüş itinâ ile muhafaza edildi ve saklı tutuldu. Halbuki bu kıymetlerin yeni ekonomi gelişmesi için kullanılması gerekli idi ¹⁹⁹⁴. Madenler, çabuk zengin olmak peşinde koşan siyaset adamları tarafından kendi menfaatlerine olarak icara verildi .

Gerçi devletin 1660 da geliri, 1830 dakine nazaran üç kat yükselmiş, önce 4 milyon Sterling iken şimdi 11 milyona çıkmıştı ¹⁹⁹⁵. Bu çoğalma, herşeyden önce vergi toplayanların daha sıkı bir şekilde kontrol edilmeleri sayesinde sağlanabilmişti. 1862 bütçesinde 377966 Frank gelir ve yalnız 355503 Frank gider gösteriliyordu ¹⁹⁹⁶. İki milyon kaime ve iki milyon da mütehavvil borç vardı . 1874 - 76 da varlık vergisi 2500000 — 2900000 Sterlin; patenta vergisi 128000 -681000, bedel 640000 - 757000, öşür 6900000 - 7900000, ağnam vergisi 1600000 - 1900000, gümrükler 1600000 - 1800000, tütün vergisi 1300000, ipek vergisi 440000 - 491000, ispiro resmi 240000 - 454000 unvan tevcihleri vergisi 680000 - 772000, damga resmi 240000 - 454000 Sterlin gelir getirmişti. Toplu olarak 1875 - 76 yılının geliri 19175241 ve 1874 - 75 yılının geliri de 22522760 Sterlin idi ¹⁹⁹⁷. 1862 bütçesinde gelir, 11164552 Sterlin olarak gösterilmişti. 1872 de ise bu miktar iki kat, yani 20627210 Sterline çıkmıştı ¹⁹⁹⁸. Şarap gümrükleri iki katma çıkarılmış, damga harcı 1870 de artırılmış, tütün ve tuz Tekel idareleri de 1873 de kurulmuştur . Her şeye rağmen bu gelir, devletin baştan başa yeniden düzenlenmesini ve aynı zamanda büyük israfları

¹⁹⁹² Bak yukarda S. 530.

¹⁹⁹³ Aynı eser, S. 383.

¹⁹⁹⁴ Farley, S. 222

¹⁹⁹⁵ Baker, S. 171

¹⁹⁹⁶ Caston, S. 18

¹⁹⁹⁷ Baker, S. 389 - 390. Farley, S. 208 vd. na göre. 1872 yılı tgin: damga resmi 200000 Sterlin, ispiro vergisi 244950, gümrükler 2151405; ağnam öşrü 2049700; öşür 7495675 idi. Kars. Arslanian'ın (Bine histororiseh-nationale ökonomisehe Studie Über das System deslaendlichen Grundeigentums Im Osmanischen Reich, Leipzig'de verilmiş bir doktora tezi adlı eaeri. Buna göre 1860 dan 1880 e kadar: toprak ve mahsul vergisi ile ağnam vergisi 440,61 milyon kuruş idi.

¹⁹⁹⁸ Farley, S. 203.

karşılayabilecek miktardan çok daha aşağı idi.

Daha Kırını harbi sırasında İmparatorluğun yırtık pırtık kıyafetli askeri ve on yıldanberi aylık veremediği memurları vardı ¹⁹⁹⁹. Türkiye'yi büyük malî fedakârlıklara katlanmak zorunda bıraktığı bu olaylar devrinin başlangıcında Osmanlı hükümeti, birçok hazine bonoları dağıtmıştı. Padişahın özel masrafındaki açığı kapatmak için de 200 milyon senim ve aynı zamanda 300 milyonluk tahvil çıkarmıştı. Şimdi ise, Cer AHeon (yahudi), Durand, Baltâzzi (Baltacı, Ermeni veya Rum), Rout, Pelletier, Longueville gibi Fransız adlarını taşıyan ve İstanbul'da gerçek anlamda kredi ailelerini teşkil eden bir takım şarklı (levantin) kaptalistler ve ajanlar, İngiltere'den bir istikraz almak için aracılık yapmak teklifinde bulundular ²⁰⁰⁰. Yalnız kontrolcularda değişiklik yapılması istendi ve böylece 1854 de üç milyon Sterlin istikraz yapıldı. Faizin yüzde kırk - İstanbul'da - olduğu bir memleket için böyle bir istikraz büyük bir saadet idi ²⁰⁰¹. Bir İngiliz devlet adamının acı acı alay ettiği bir prensip derhal tatbik olunmaya başlandı. Bu, "eskilerini ödemek için yeni istikrazlar yapmak" prensipi idi ²⁰⁰². Batının memnun olmıyan kapitalistleri ise, o andaki kayıplarından dolayı, çok uzak olmıyan bir gelecekte memleketin bütününe sahip olacakları ümidi ile kendilerini teselli ediyorlardı. 1855 de Osmanlı hazinesi beş milyon, 1858 de de gene beş milyon borç aldı. İlk istikraz için gerek İngiltere ve gerekse Fransa garanti vermişlerdi . 1858 de yalnız sarayın masrafı altı aydan daha kısa bir zaman içinde üç milyonu buldu ²⁰⁰³. Gene Sultan Mecit zamanında 20,7 milyon daha borç yapıldı (1860). Sonra Abdülâziz Avrupa bankalarına başvurarak 1861 - 62 de onlardan 8 milyon çekti ²⁰⁰⁴. Artık iş daha büyük bir sürat kazandı: 1863 - 64 de bir sekiz milyon daha, 1865 de 36 milyon, gene 1865 de 6 milyon, 1867 de 2,5 milyon, 1869 da 22 milyon, 1871 de 5,5 milyon, 1872 de 11,1 milyon, 1873 de 28 milyon, 1874 de 40 milyon borç alındı. Gerçi Fuat Paşa kaime rejimine son verdi. Fakat para temin edebilmek için 1866 tarihine kadar Mısır'dan alınan verginin ve Suriye gümrüklerinin (1855), İstanbul'a ayak bastı paralarının (1858), tuz, tütün, damga, ticaret vergilerinin (1862), gümrük ve öşürlerin (1863), ağnam ve maden vergilerinin (1865) ve bunlardan başka daha bazı vilâyet gelirlerinin rehin

¹⁹⁹⁹ Faatnagnc, S. 275.

²⁰⁰⁰ Destrilhea, S. 53, 22a vd. Kars. Cor, U budget turc; "Re* vue des deux Monde-", eylül 1891.

²⁰⁰¹ Destrilhes, S. 58.

²⁰⁰² Cobden, 1856: "When Turkey ceases to borrow, Turkey wiU cesse to pay".

²⁰⁰³ Aynı eser, S. 164.

²⁰⁰⁴ Aynı eser, S. 172, 386 vd. Kars. Caston, Ş. 19 vd., 130 vd.

olarak bırakılmaları lâzımgelmişti . Bununla beraber devletin borcu, 1874 de 1829981783 Sterlini bulmuştı ²⁰⁰⁵. Bundan başka devlet 40 milyon da iç istikraz yapmıştı ²⁰⁰⁶.

Daha şimdiden memleket içinde yeniden para aranmaya başlandı. 1873 de bir istikraz teşebbüsü muvaffak olamadı. 6 ekim 1875 de Babiâli, maliyesinin idaresini Osmanlı Bankasına devretmek arzu ettiği zaman, beş yıl için bir moratoryum istedi ve faizler yarıya indirildi . Bu Banque Ottomane, aynı İngiliz, Fransız ve Şarklıların sermayesiyle 1862 denbe-ri mevcut bulunuyordu. Herkesi sarmış olan spekülasyon ihtirası ile ve gene aynı sermayedarların teşebbüsü ile birbiri arkasından Credit general ottoman, Societe de l'Empire otto-man Banque de Constantinople, Societe generale de Credit gibi müesseseler kuruldu. Biraz daha sonra Avusturya Yahudileri, bir "Austro-ottoman Bank" ve bir "Credit autsro turc" gibi kurullarla İstanbul'a saadet getirmek amaciyle Türkiye-ye gelmişlerdi ²⁰⁰⁷. Bunlar mütemadiyen "Türk iflâsının daimî tesviyesi" içinde çalıştılar ²⁰⁰⁸.

Türkiye'de yeni israf devrinin başlamasından en çok fay dalanan ingiltere olmuştu. Kırım Harbinden yirmi yıl sonra Osmanlı İmparatorluğunun faigiltereden ithalâtı 18500000, İngiltereye ihracatı ise 10 milyon Sterlin idi. 1877 de Türk limanlarına uğrayan gemilerin yüzde 19 ü İngiltereye, 18 i İtalyaya, 16 sı Avusturya-Macaristan'a ve 13 ü Fransa'ya a-itti. İngilterenin ticareti 1850 den 1860 a kadar geçen zaman

zarfında iki katma çıkmıştı ²⁰⁰⁹. 1870 de Türkiye'ye 7 milyon sterlinlik mal gönderiyor ve Türkiye'den biraz ldaha aşağı değerde mal alıyordu. Fakat 1874 de bu nisbet yediye beş olmuştu ²⁰¹⁰. Türk köylüsü her tarafta İngiliz pamuklu dokuması giyiyor ve bazı yerlerde İngiliz sapanı kullanıyordu ²⁰¹¹. Bir takım fabrikalar da kuruldu Daha 1868 de İstanbul'u Basra körfezine bağliyyacak bir demiryolu projesi İngilizler tarafından ortaya kondu. Chesney, Macneill ve Adrew şirketi, sonra Latham üçüncü olarak da

²⁰⁰⁵ Baker, a 384 vd.

²⁰⁰⁶ Aynı yer.

²⁰⁰⁷ Farley, S. 218 vd.; MiUİnger, S. 327 vd, 402 vd.

²⁰⁰⁸ Laveleye, La peninsula des Balkana, Paris 1886, II, S. 268 - 269; Caston; Benott Brunswick, La Turquie, ses cr anciers et la dip-lomatie, Paris 1875, aynı zamanda aynı yazarın Türk israfı ve kapitülasyonların kaldırılması fikri aleyhinde çıkardığı birçok yazılar. Bak gene Xavier Heuschl ng, L'Empire de Turquie, Br ssel - Leipzig 1860 (Statstische Zusanunenstellung eines flelasigen belgischen Beam-ten) Aynı zamanda Jonquiere, Histolre de la Turquie, Paris 1881. S. 644 vd.

²⁰⁰⁹ Farley, S. 198.

²⁰¹⁰ Baker, S. 388 vd. Gars. bazı entrikalar hakkında Destrilhes Ş. 63 - 64.

²⁰¹¹ Baker, S. 346 - 347. 1850 ye kadar Avusturya, pamuk ticaretini Fransızların elinden almıştı; Ublcini, Lettre, S. 274 - 275.

Macdonald Stephanson tarafından bu yolda teklifler yapıldı. Gene aynı yıl içinde Osmanlı başkentini demiryolu ile Belgrat mevkiinde Tuna'ya bağlamak için İngilizlerle mutabık kalındı. Daha sonra Türk hükümeti, Enes ile Selânik'i birbirine bağlamak niyetini gösterdi. Türkiye, bunları yapacak olan müteşebbislere hatların gelirlerini, bu yolların geçecek olduğu vilâyetlerin telgraf gelirlerini ve aynı zamanda İngiliz kıtalarının Hindistan'a serbestçe sev-kolunabilmelerini vaad ediyordu. Fakat 1872 ye kadar Osmanlı İmparatorluğu, demiryolu olarak yalnız Üsküdar ile İzmit arasındaki hatta mâlik bulunuyordu ²⁰¹². İzmir - Aydın hattının, Rumeli demiryollarının ve 1876 da da Selanik -Mitrovitza şimendüferlerinin inşasına çalışılıyordu ²⁰¹³. 1863 de güney Dobruca'dan geçmek üzere Çernavoda - Köstence hattı İngilizler tarafından yapıldığı gibi 1868 de tamamlanan başka bir demiryolu, yetkili vali Mithat Paşanın desteklemesi ile, Doğu Bulgaristan'dan geçerek Rusçuk'u Varna'ya bağlıyordu . Bazı İngilizler, Türkiye'de ve Bulgarlar arasında arı incil dininin sağlamaştırılmasını düşünüyorlardı ²⁰¹⁴. Filibe ve eski Zağra'da İngiliz okulları meydana getirildi. Bunlar sonradan Samokof tarafından Bulgaristan'a naklolunmuşlardır. Bir Amerikalının cömertliği sayesinde ki İstanbul (Bebek) da daha önce sözü edilen ve Osmanlı ülkesinin bütün çocukları için açık bulundurulan bir College kuruldu. Çok rağbet kazanan ve Bulgar kültürüne büyük hizmetleri dokunan bu okul, kurucusunun adı ile Ro-berts - College diye anılır . Beyrut'ta din propagandası amacı ile bir Arapça basımevi açıldı ²⁰¹⁵. Bütün bu sistematik fetih teşkilât ve faaliyeti, İngiliz konsoloslarının kontrolü altında idi. Büyük bir titizlikle seçilen bu konsoloslar, 1854 den beri gerçek anlamıyla bir "karşı hükümet" teşkil ediyorlardı ²⁰¹⁶.

Sultan Abdülmecid'in portre resimcilerini ve tiyatro dekoratörlerini ²⁰¹⁷ veren, 1820 de örneklerle göre de olsa modaya hâkim olan ve en çok sevilen roman lektürleri getiren Fransızlar ise, başka bir alanda kuvvetli idiler: Gerçi Fransızlar, üstelik gerilemiş olan ipek sanayiine son zamanlarda ancak yüzde 15 ile iştirak ediyorlardı ²⁰¹⁸. Fakat Lübnan'daki en büyük dokuma kurulları, 1860 dan önce ve sonra, kendilerine aitti, İngilizlerin

²⁰¹² Aynı eser, S. 297 - 298, 306 vd., 32 not

²⁰¹³ Engelhardt, II, S. 41 - 42.

²⁰¹⁴ Engelhardt, II, S. 73 vd.

²⁰¹⁵ Dumont, S. 24.

²⁰¹⁶ Fontmagne, S. 45; Morawetz, S. 410 vd. Karg. Greenville Murray'in espri dolu karikatürleri: lea Turca chez les Turca.

²⁰¹⁷ Charles Labbe*, Pabius Brest; Fontmagne, S. 60, 81

²⁰¹⁸ Dutemple, S. 192 vd.; karg. Baker, S. 349.

Makedonya mallarını satın almakta oldukları bir sırada Fransızlar, tıpkı Pigeon-un İstanbul'da yaptığı gibi, Bulgaristan'da da değirmenler kurmuşlardır ²⁰¹⁹. Perthuis fis Kumpanyası, 1860 dan itibaren Beyrut ile Şam arasındaki şose gibi yapılması gayet çetin bir işi meydana getirdi . Bu şirket, 50 yıl müddetle şoseyi işletmek imtiyazını aldı. Femand Mongel, Haydarpaşa - İzmit hattını ²⁰²⁰, Gavaud ise Galata tünelini tamamladı ²⁰²¹. Daha sonra, 1874 de, Laporte ve Miribel şirketi, Bursa - Mudanya demiryolunun inşasında çalıştı .

Katolik propagandası, 1848 den beri bir piskoposun hüküm sürdüğü Filibe'de ve Edirne'de Paulikian'lar arasında, İtalyan ve İslâm papaslarından, Ligorian'larla Kapuzin'lerden faydalanıyordu ²⁰²². Aynı şekilde İtalyanlar, Sultan Abdül-mecid'in bir şükran borcu olarak dost Fransızlar İmparatoruna bağışlamış olduğu yıkık St. Anna kilisesinin - bu kilise kısa bir zamanda onarılmıştır - bulunduğu Kudüs'te de kuvvetle temsil ediliyorlardı ²⁰²³. Bununla beraber Lâtin kilisesinin hâkim bulunduğu başka merkezlerde ise önder olarak Fransızlar ortaya çıkmışlardı. Bu Fransızların mevkileri o kadar kuvvetli idi ve halk tarafından kendilerine o kadar kuvvetli bir sempati besleniyordu ki, 1870 - 71 de Avusturyalıların onların yerine geçmek üzere büyük bir güvenle giriştikleri teşebbüsler boşa çıktı. Daha 1839 da Filles de la Cha-rite de St Vincent de Paul, okullar açmak amacıyle İstanbul' a ve sonra da İzmir'e gelmişlerdi. Çok geçmeden hayretle işi-dildi ki Cezayir Valisi Hüseyin'in Öz beöz kız torunu, bu hemşirelere duyduğu sevgi dolayisiyle Katolik dinine girmişti ²⁰²⁴. Gene aynı zamanda Fransız elçiliği tercümanı Cor, Nötre Dame de Sion tarikatının terbiyecilerini Osmanlı baş-kentine yerleştirdi . Bu merhametli tarikat hemşireleri, Bursa'da takdire değer bir faaliyet gösterdiler ²⁰²⁵. İstanbul'da Fransız rahiplerinin St. Benoit ve St. Joseph adlı iki eğitim müessesesi ile iki hastaneleri vardı . imparatorluk Fransasının bir yardım göndermiş bulunduğu Filibe'de Fransız rahipleri çalışıyorlardı . Bunların seminerleri Zeytinlik'te idi. Burada, 40 kadar papaslık bölgesi kurabilecek sayıda ve kendilerine inananların sayısını 40

²⁰¹⁹ Caston, S. 490. Bjela değirmenleri, Barth, S. 6.; Baker, S. 339 vd., 352. Kars. Louet, S. 138: Hammana'da Faur ve Bertrand'ın dokuma tesisleri. Portalis'in dokumahaneleri, aynı eser, S. 118. Grig-nan müessesesinin talebeleri, Reşit Paşa varislerinin çiftliklerini idare ediyorlardı; Dumont, S. 44 • 48.

²⁰²⁰ Caston, S. 476.

²⁰²¹ Aynı eser, S. 493.

²⁰²² Dumont S. 181; Baker, S. 39 vd.

²⁰²³ Fontmagne, S. 222, not I; Louet, S. 277; Mislin, I, S. 559; II, S. 569.

²⁰²⁴ Fontmagne, S. 159.

²⁰²⁵ Dutemple. S. 149 vd.

000 kişi tahmin ettikleri tarikat papazları faaliyette bulunuyorlardı. Daha 1858 de Üsküdar'daki 12 000 Katolik, bir fermanla kendilerine bir kilise bina etmek hakkını kazandılar. Fakat daha uzun zaman ibadet, tahtadan mihrabı bulunan basit bir avluda yapılmıştır ²⁰²⁶. Lâkin burada, propaganda paraları Li-on'dan Arnavutluğa gelmediği bir sırada, Cizvitleri öğretmen ve seminer kurucuları olarak yerleştirmek istiyen Avusturyalılar çalışıyorlardı ²⁰²⁷.

Sırf görünüşten ibaret olan bu başarılarından cesaret alarak onlar ve onların mücadele arkadaşları, yani şimdi İstanbul'da evleri olan ve değerli "Echos d'Orient" dergisini ya-yınlayan Nimes Assomtionist'leri, millî gelişmesi için her tarafta dostlar arayan Bulgar halkını kazanabileceklerine inanıyorlardı. O zaman "Bulgaristan" adlı bir gazeteyi çıkarmakta olan Dragan Zankof, İstanbul'da Papanın vekili Bru-noni ile resmî bir anlaşma yaptı. 14 nisan 1861 de Monsignore Sobolski, Bulgar Piskoposu olarak takdis edildi. Haziranda Babiâli tarafından tanındıktan sonra, gene aynı ay içinde» Kiyef'de bir Ortodoks manastırında yanlış yola saptığından dolayı pişmanlık duyarak günah çıkartmak için Rusya'ya gitti ²⁰²⁸. Daha sonra Ghega'lar arasında da tanınmış Pere Faveyrial vaizlerde bulunacaktır . Ermenistan'da ise Fransa, Zeytun bölgesi için de hürriyet vaadederek, 1806 da patrikliğe seçilen Hassun taraftarlarının birlikçi (unionist) partisini destekledi ²⁰²⁹. Ve nihayet Lübnan'da, Lady Es-ther Stanhopes adında garip bir şahıs dağlarda uzak harikalar diyarından gelmiş bir prenses olarak ortaya çıkarken, itaatli Marunî elemanları ile yeni bir Fransa meydana gelmişti ²⁰³⁰, Beyrut'ta Lazarist misyonerlere, Cizvitlere ve St. Vincent - de - Paul tarikatına mensup hemşirelere rastlanmakta idi. Bunlar Papa elçisi unvanına sahip ve Kapucin tarikatına mensup bir papasın idaresi altında idiler . Bugün orada bu sonuncuların 600 öğrencisi olan bir okulu, bir Dames de Nezaireth manastırı, bir Rum - Katolik College'i, bir Marunî lisesi» dağlık bölgenin kız öğretmenleri için bir Öğretmen okulu, aynı zamanda Arapça bir

²⁰²⁶ Hecquard, S. 22.

²⁰²⁷ Aynı eser, S. 23, 226, 275 vd. 1856 da Seminer, bir defa tah-rib edildi. Hecquard, Lazarist'lerle Soeura de la charite**leri yerleştirmek istiyordu, aynı yer. Buchat Katolik kilisesi hakkında bak: aynı eser, S. 24. Antivari'ler Başpiskoposun kilisesinden faydalaniyorlardı, aynı eser, S. 36. Dulcigno yakınlarındaki Aziz Antonius manastırı hakkında bak: aynı eser, S. 58 vd. 1855 de Podgoriçe Ortodoİt kilisesi Müslümanlar tarafından tahrib olundu, aynı eser, S. 74. Ortodokslarla Katolikler arasındaki anlaşmazlıklar hakkında bak: aynı eser, S. 87 vd. Rasci kilisesi için yapılan mücadele, aynı eser, S. 153 - 154. Klementi alanındaki Fransiskan'ler, aynı eser, S. 225 vd. Bak gene aynı eser, S. 257, 330 vd. 1830 tarihine doğru Elbasan Katolikleri Türk oldular, aynı eser, S. 265.

²⁰²⁸ Dumont, S. 117 vd.; Be'rard, La Turquie et l'IEuename contemporain, Paris, 1893, S. 179 vd.; jirecek, S. 549 - 552.

²⁰²⁹ Berard, La politique du Sultan, Paris 1397, S. 123 - 130.

²⁰³⁰ Forbin, S. 141 ve not I. Kars. onların garip ve Arap üslubuna göre yapılmış meskenlerini ziyaret eden Lamcrtin'in tasvirleri.

gazete çıkarmakta olan Cizvitlerin bir "Üniversitesi" ²⁰³¹ vardır. Soeurs de St. Jo-seph'ler, Sayda'da okuturlardı ²⁰³². Lazarist'ler tarafından kurulmuş olan Antura College'i, genel olarak itibar kazanmıştı. 1860 da bu okula devam eden 300  ğrenci arasında, Mısır'lılar, - ki Mısır'da Mottet Bey ordu komutanı bulunuyordu ²⁰³³ -, Nubia'lılar, Habeş'ler ve hattâ İranlılar da vardı . Aynı derecede halis Fransız olan Olazir'deki Cizvit College'i, Antura College'i ile yarış ediyordu . Fransız tımparatori esi Eugenie, İstanbul'da Ermeni Katolik "Kutsal Kadın Kilisesinde" dinî âyine gittiğı zaman kilisede yirmi Katolik piskoposu bu âyine iştirak etmişti ²⁰³⁴.

Fakat mutaassıp dindarların Doğı ve Batı Hristiyanlığına karşı vahşice ayaklanmalarından çok daha tehlikeli bir olay, Rusya'daki Hristiyan milletlerin sürekli, gittikçe daha c r'etli bir hal alan ve daha büyük basanlar sağıyan hareketleri idi ²⁰³⁵. 1870 - 71 de Fransa'nın yenilmesinden hemen sonra. 1856 antlaşması hükümlerinin Karadeniz'e ait kısımlarını bir takım bahanelerle hiçe saymak yolunu aramı-ya koyulan Rusya, alelacele Londra'da toplanan gevşek bir konferansla mart 1871 de bu isteğini elde etmişti. Bunun  zerine Rusya, hiç vakit geçirmeden Osmanlı İmparatorluğı içinde yağıyan Hristiyanların sabırsız bir hâmisi tavrını takınarak ortaya  ıktı.

Ahalisinin  oğı Rum - 50 000 Müslümana karşı 150 000 Rum - olan, 1821 den beri memnunsuzluğı daima artan ve sızlanan Girit adası, uzun zamandan beri bir ayaklanma hazırlanıyordu. Bunu çok iyi bilen Türk idarecileri, ayaklanmanın önüne geçmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Buna rağımen Türk valileri, önce Mısır valisine ve 1840 dan sonra da Osmanlı hükümdarına hizmet eden Mustafa Paşa zamanında 1841 ayaklanmasını bastırmakla uğıraşmak zorunda kalmışlardı. 1852 de Mustafa Paşa Sadrâzam olduktan    yıl sonra, Girit'te doğımuş olan oğılu Veli Paşa, yenilikler ariyan adaya vali olarak gönderildi ²⁰³⁶. 1858 de Veli Paşa, halka l:iiise bina etmiye müsaade etti ve kendisi de buna yardım etti. Hattâ birçok Türk cemaatleri bütün mevcutları ile din değıştirerek Hristiyan oldukları zaman bile, buna karşı bir harekette bulunmadı ²⁰³⁷. Aynı yılın yazında bir

²⁰³¹ Bart, S. 23 vd.

²⁰³² Louet, S. 202.

²⁰³³ Aynı eser, S. 390; Seve 1860 da ölmüştü, : Harcourt, S. 69 70. Karş. Louet, S. 390; İskenderiye'de Jardin Pastre"e.

²⁰³⁴ Farley, S. 69 vd.

²⁰³⁵ "Milliyetlerin ihyası" zarureti hakkında bak: aynı zamanda Palgrave, I, S. 109.

²⁰³⁶ Caston, S. 294 vd

²⁰³⁷ Baker, S. 165 - 166.

takım âsiler ortaya çıktılar ve Veli Paşa İstanbul'a kaçmak zorunda kal . Sami ve Hüseyin Pa alardan sonra İsmail Paşa, 1862 de dağlık bölgelerde çıkan bir ayaklanma ile mücadele etmek zorunda kaldı ²⁰³⁸. Paris'te ya ıyan Kallergis tarafından k şkirtılan Giritliler, mayıs 1866 da kendi düşüncelerine göre çok ağır olan vergileri protesto etmek üzere Padişaha ba vurdular, isteklerinin reddedilmesi üzerine önce 6000 Mısır askeri, biraz sonra da başka kıtalar Girid'e gönderildi ve çok geçmeden adada 40 000 kişilik bir kuvvet ordugâh kvrdu. Bu arada ihtil lci bir millî meclis meydana getirilmişti. Bu meclis, birkaç bin sil hlıya dayanarak, Türkiye'den ayrılı ı ve Yunanistan'la "ayrılmaz ve ebedî birle i i" 2 eylül 1866 günü Spha-kia'da ilân etti . Âsiler arasında müstakbel "Comrau-nard" Floure?js da sava makta idi. Fakat hami devletler,  n-giltere ile Fransa, araya girdikleri vakit, aslen Girit'li olan Mustafa Paşa, Babîâli'nin komiseri olarak kolaylıklar bulmak ve İstanbul'a temsilciler göndermek görevi ile Girit adasına gönderildi. Girit'li Mustafa Paşa eylül ortasında görevi başında idi; fakat onun gidişi hemen hiç bir fayda sa  Uyamadı. Bunun  zerine İmparatorluğun en kuvvetli generali  mer Paşa, adanın yatı tırılması ile  devlendi r ildi. O zaman  ar, Kırım'da bulunuyordu ve Fuat Paşa onu Yalta'da ziyaret etmişti. Fakat buna rağmen Rusya, hiç bir itirazda bulunmadı. Bundan başka Sultan Abdülâziz, eski İstanbul elçisi de Moustier'nin Dı i leri Bakanı bulunduğu ²⁰³⁹ Paris'te iyi bir kabul gördü. Gene 1867 kiralık nutkunda Giritliler için sempati gösterilen Londra'da iyi karşılandığı gibi Padişah yeni bir istikraz yapma a da muvaffak oldu. t te bütün bunlar Ab-d l ziz'i memnunsuzlara karşı enerjik bir siyaset takip etmeğe cesaretlendirdi ²⁰⁴⁰. Fakat kısa bir zaman önce Osmanlı hizmetine girmiş olan Britanyalı Hobart'ın komutasındaki gemilerle yapılan Girit'in ablukası, gönüllü Hellen gemileri tarafından bir kaç defa yarıldı. Rumların oturduğu bütün vilâyetlerden Girit'e para yardımı ve ha  için d    ecek savaşçılar gidiyordu . Girit karı ıklıklarına artık bir son vermek amaciyle  li Paşa, yalnız Fransa'nın Prusya ve İtalya ile birlikte barış tavsiye etmesinden sonra, 1867 ekim a-yında Girit'e gitti ²⁰⁴¹. Âli Paşa, 18 eylülde Padişah tarafından imza olunan ve Lübnan örneğine göre hazırlanmış bulunan yeni nizamnameyi götürdü. Buna göre vergiler  -nemli ölçüde indiriliyor, valinin

²⁰³⁸ Caston, S. 295 vd:

²⁰³⁹ Caston, s pheaiz ki gazetelere göre, o günlerde Napoli on'ın Girift Kıral Yoi-fi'ye vad ettiğini temin etmektedir; I, S. 316.

²⁰⁴⁰ Kars. Caston, S. 366 vd.; Jonquiere, S. 550 vd.

²⁰⁴¹ Aynı  ekilde Sakız'a da geniş yetkilerle Demogeront'lar gönderildi; Engelhardt, I, S. 234 vd.

maiyyetine, her bölge ahalisinin hangi dinde olduğu göz önünde tutularak ona göre mutasarrıflar, muavinler ve kay-. makamlar, bir Hristiyan ve bir Müslüman müşavir veriliyor, mahallî meclisler meydana getiriliyor, cemaatler için Demogeront denilen karma bir genel meclis kuruluyor, Hristiyan bölgelere Hristiyan yargıçlar getiriliyor ve Türk dili yanında Rumca da resmî lisan olarak tanınıyordu. Askerî kıtaların komutanı, aynı zamanda vali olamazdı ²⁰⁴². Âli Paşa, Kanea'ya çağırdığı Hristiyan temsilcilerine, vergi ve askerî hizmetten muafiyet vaadediyor, yalnız genel bir af değil, üstelik fakir ve sefil d  m   olanlara yardımda bulunulacağını da tebliğ ediyordu . Barı ın kurucusu Ali Paşa, başka i lerle uğraşmak üzere alelacele İstanbul'a dönerken, 10 ocak 1868 tarihli yeni bir fermana göre Girit'teki askerî kıtaların komutanlığını  alı kan Hüseyin Avni Paşaya bıraktı. Fakat Hüseyin Avni Pa anın denetlemesine rağmen ihtil ci halk meclisi, geçici hükümet olarak toplantılarına devam etti. Bu meclisin aldığı birçok kararlar arasında, sivrilmi  Hellen muhiplerine "Girit vatandaşlığı" hakkını vermek kararı da vardı ²⁰⁴³.

Birkaç ay sonra Babiâli, ayaklanmıya kendi yuvasında hücum etmek cesaretini gösterdi. 11 aralıkta Atina hükümetinden, antla malara boyun eğmesi, komşusu olan Osmanlı Devletine kar  tahriklere bir son vermesi, Giirtli m ltecipleri teslim etmesi, çeteleri dağıtması ve "Henosis", "Girit" "Panhellenion" gibi hoş adlar taşıyan gönüllü filoyu sil hsızlandırması istendi. Diplomasi münasebetlerinin kesilmesine kadar da gidildi ve bir harbin patlamasından korkuldu. Bunun  zerine Avrupa devletleri, bir harbi önlemek amacı ile, temsilcilerini Paris'e gönderdiler. Bundan gaye, "halk efk rını ve, tabir yerinde ise, müşterek Avrupa vicdanını ifade etmektir". Rusya, himaye ettiği Yunan Devletinin kendi murahhası vasıtasıyla istediği şeyi s yliyebileceğini ve buna fırsat verilmesini istedi ise de bu nazara alınmadı. 9 ocak 1869 tarihli kararla Türkiye tamamiyle tatmin edildi . Buna rağmen Batyalı, 6000 kişilik bir kuvvet bulundurduğu Girit gibi Tesalya'da da asayi i muhafaza edebilmek için daha bazı' önemli fedakârlıklarda bulunmak zorunda kaidi ²⁰⁴⁴.

Girit ayaklanması büyük devletlere, 1856 da kendisini e- it haklara sahip bir devlet olarak kabul etmiş olan Hristiyan Avrupaya kar   zerine

²⁰⁴² Caston, S. 321 vd.

²⁰⁴³ Caston, S. 326 vd.; Manicault; St. Marc Girardin, La Grece depuis la conference de 1869: "Revue des deux Mondes".

²⁰⁴⁴ Kars. MiUinger, S. 360 vd., 376 vd., 383 vd; Baker, S. 241 - 212; Farley, S. 148, 331 - 332.

aldığı yükümlülükleri yerine ge-tirmiyen Babiâliye, tavsiye, azar ve hatta tehdit yollu sözler söylemek için fırsat vermişti. Kaçan Girit'lileri kendi gemilerine sığınmasına müsaade etmiş olan Fransa, hattı hümayunda taahhüt olunan bütün işlerin harfi harfine yerine getirilmesi üzerinde ayak diredi. Paris hükümeti, tıpkı birkaç yıl önce Kumanyada yapıldığı gibi, Giritde de bir Avrupa komisyonunun deneti altında bir plebisit yapılmasını istiyordu. Beust tarafından idare edilen Avusturya diplomasisi, din bakımından tamamiyle tarafsız bir anlamda reform yapılması taraftan idi. Rusyaya gelince bu devlet, kendisi tarafından çok övülen ve her halde kendisine çok faydalı görünen özerklik teklifinde bulundu ve aynı zamanda bir Bulgar ve bir de Rus vilâyeti teşkilini tavsiye etti .

Görünüşte yardımsız kalmış olan Türkiye'ye kargı devletlerin bu hareket tarzı, Bulgar meselesinde çok daha şiddetlenecek ve önüne geçilmez bir çöküntüye müncer olacaktı.

Daha 1860 da, Katolik ümitlrinin suya düşmesinden sonra ²⁰⁴⁵, Bulgaristanda bir Bulgar kilisesi meydana getirmek için Makedonya'da kuvvetli bir hareket başladı. Bu hareketin başında, millî kilise Havvarisi Neofit Bozveli'nin bir talebesi olan Makariopolis'li Vladikas Auxentius ile Veles'li Ikuion bulunmakta idiler. Ertesi yılın 25 şubatında yeni Patrik Goakins, Bulgar piskoposları tayin etmek, milletin temsilcisi olarak iki metropoliti kendine müşavir almak ve okullara Bulgar dilini sokmak niyetinde olduğunu beyan etti. Fakat hareketin önderleri bununla yatışmak istemedikleri vakit Heliakaisius ve Polonyalı Parthenius ile sürgüne gönderildiler ve 1864 e kadar sürgünde kaldılar.

1865 den beri Slaveykof, "Makedonya" adlı gazetesi ile köylü ve şehirliiler üzerinde kesin tesirlerde bulundu. 1866 nisanında da Rumların Bulgar isteklerine boyun eğmek istemeyişleri kendilerine hiç de yakışmamıştır. Yeni tayin olunan Patrik Gregorius, bütün Bulgarlar için bir Eksark tayin etmeğe razı oldu. Fakat mesele hâlâ kapanmış değildi. Bulgar Önderleri, çok daha fazla şeyler istiyorlardı. Bu istekler şunlardır: Patriklik meclisinde eşit haklar, altı rahip ile altı serbest din adamından teşekkül edecek bir Bulgar ruhanî meclisinin (synode) Bulgar milletin başı olarak tanınması. Bu teklifler, 1864 de yeni Patrik Sophronios tarafından da reddolundu.

Bundan biraz sonra Balkanlarda Hayduk'ların tehdit e-dici faaliyetleri

²⁰⁴⁵ Kars- yukarda S. 548. Bak aynı zamanda Baker, S. 46 vd.

tekrar başladı. Rum piskoposları her tarafta geri çekilmek zorunda kaldılar. 1866 yılının aralık ayında Osmanlı hükümetine Bulgar kilisesinin teşkili hakkında yeni bir teklif geldi. Aynı zamanda gizli merkez komitesi, Tirnova'daki Rum Piskoposunu kovduktan sonra Padişaha başvurarak yalnız Tirnovo Patrikliğinin yemden ihyasını değil, bundan başka Bulgarlarla meskûn olan bütün toprakların özerk bir Kırallık haline getirilmesini ve fakat bu bölgenin hükümdarlığını bizzat Padişahın kendi üzerine almasını istedikiler. 1867 de yeniden çetecilik faaliyeti başladı. Bu, Girit ayaklanması ile sıkıdan sıkıya m nasebetli idi. O vakit Mithat Paşa, Bulgaristan'ın valisi bulunuyordu. Mithat Paşa o-rada ilk defa olarak bayındırlık ve genel refahın arttırılması işleriyle meşgul oldu. Bükreş komitesinin Bulgaristana gönderdiği ajanlara karşı bizzat Bulgar köylüsünden yardım gördü. Fakat, ayaklanma bastırıldıktan sonra, istihkâm subayları ile birlikte haber toplamak görevi ile Bulgaristan'a ęelmik olan Rus generali Bobrikof'u resmen kabul etmek zorunda kaldı²⁰⁴⁶.

1868 yılının ekini ayında bir Bulgar Eksarklığı kurmak tasarısı da uygulanmadı. Rum patriklerinin hepsi, çok tehlikeli gördükleri bu t vizin aleyhinde idiler. Bunun  zerine Ali Paşa, 27 şubat / 10 mart tarihli ferman ile meseleye bizzat kendisi el koydu. Buna göre kültürün yükseltilmesine hizmet etmek için "aynı vatanın çocukları" arasında barış ve güveni sağlamlaştırmak amacı ile, "Bulgar Eksarkhğı", Ma-kedonya'dak er de dahil olmak üzere, bir takım piskoposlukların" ayrı bir dinî idaresi" olarak vücude getiriliyordu. Metropolitler arasında en başta olanı eksark olacak ve bir ruhanî meclise (synode) başkanlık edecekti, istanbul'a gitmek ve burada "Bulgar manastırında" oturmak, bu başkanın hakkı idi. Patrik, Ortodoks kilisesinin başı olarak kalıyordu. Böylece Katolik kilisesi, artık millî bir kilise sayılamazdı. Patrik, yalnız kutsal yağı takdis etmek imtiyazını muhafaza ediyordu. Doğrudan doğruya kendisine bağlı olan manastırlar, bundan böyle de onun idaresi altında kalıyordu. Halkın üçte ikisinin Eksark lehinde bulunmadığı başka yerlerde Patrik müdahale edemezdi,  kumenikos, "en ufak bir tereddüt bile göstermeksizin" Eksark tanımak emrini aldı. Yeni kilisenin organik nizamnamesi, eski kilisenin her çeşit nüfuzunu bertaraf edecekti . Gerçi Eksarkın idaresine, Varna ile İstanbul arasındaki köyler, Varna'nın kendisi, Me-sembria ve Ankhialos verilmedi. Fakat Sizebolu, Köstendil, Filibe ve Stenimaka - Yunan cemaatleri ile doğrudan doğruya

²⁰⁴⁶ aynı yw.

Patriğe bağlı bulunan manastırlar müstesna olmak üzere - ona bırakıldı ²⁰⁴⁷,

Fakat bir ökumenik konsil teklifinde bulunmuş olan Patriklik, kendi görüşü üzerinde ayak diredi. Gerçekten de Patrik, Âli Paşanın ardası Mahmut Nedim Paşadan, Bulgar piskoposlarının sürgün edilmesi kararını alması muvaffak oldu. Ancak birkaç hafta sonra (şubat 1872) İstanbul'da Tırnova'lı İlarion ilk Eksark olarak seçildi. Kısa bir zaman sonra İlarion'un istifa etmesi üzerine, Öğrenimini Moskova'da yapmış bulunan Vidin Piskoposu Anthim, Bulgar kilisesinin önderi olarak ortaya çıktı. Anthim, Mayıs ve sonra 17 Eylül'de aforoz edilmesine rağmen, fiiliyatta Bulgar vilâyetlerinin ve Makedonya'da Üsküp, Veles ve Ahrida bölgelerinin idaresini elinde tutmuştur ²⁰⁴⁸. O zaman bazı Bulgarlar, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Padişahı yeniden doğan Bulgar vatanının kiralı yapmaya ciddi olarak düşünüyorlardı. Gerçekten de Bükreş komitesi bu esasa dayanan bir muhtıra hazırladı.

Fakat Balkan yarımadasının kuzey batı ucunda yeni ve tehlikeli bir ayaklanma çıktı. Mesele, meselâ Bosna'da olduğu gibi, kısmen, 1834 den 1835 e kadar papaz Jovitza tarafından idare edilen hareketten ve 1843 ayaklanmasından sonra Müslüman efendilerinin baskısından şikâyetçi olan Hristiyan tebaa meselesi idi. Fakir ve topraksız köylüler, ricalarım hem İstanbul'a ve hem de Viyana'ya gönderdiler. Köylüler, aslında kendilerine, aşağı görülen "Kmet" lere dahil oldukları halde sonradan çiftliklerde ağa olarak ortaya çıkmış bulunan Müslüman dinini kabul etmiş ırkdaşlarını başlarından atmak istiyorlar, onlara mahsullerinin üçte birini (Trentia) vermek istemiyorlardı. Fakat hükümet, onları yalnız alelade icarcı olarak sayıyordu, Böylece, Tahir Paşanın 1848 düzenine göre, 1859 kanunu çıkarıldı. Bu kanunla toprak meselesini halletmek yolunda ileriye doğru hiç bir adım atılmış değildi ²⁰⁴⁹.

Bosna beylerinin Avrupa usulü kıyafete ve Tanzimat kanunlarına karşı mukavemetleri, 1850 den sonra tamamiyle ortadan kalkmıştı: Fakat Hersek'te daha başka bir hava esiyordu. 1861 de Hersek, demirci Luka Vukaloviç'in önderliği altında ayaklandı. İslahat vaad etmek üzere Ömer Paşa Hersek'e gönderildi ise de kendisini dinliyen bulunmadı. A-çıktan açığa Karadağ »ayaklananları kışkırtıyordu. Bir müddet sonra da Karadağ,

²⁰⁴⁷ Aynı zamanda Baker, S. 364 vd.

²⁰⁴⁸ Jeriçek, Geschichte der Bulgaren, Bölüm XXXII, ve B6-rard, S. 176 vd. na göre. — Çerkeslerin ve Tatarların Bulgaristana yerleştirilmeleri hakkında bak: Dumont, S. 52 - 23; Jeriçek, S. 552, 555.

²⁰⁴⁹ Von Bu, S. MO - 361; Neigebaur, S. 208.

Suttorina bölgesinin kendisine verilmesi isteği ile ortaya  ıktı. Karadağ Prensi Nikita, Nik  i işgal etmiye muvaffak oldu. Fakat Karadağ milisleri,  mer Paşanın kuvvetlerine karşı dayanamadılar. Artık galip Türk komutanı; Çetine'de Osmanlı bayrağım çekmiye hazırlanıyordu. Bunun  zerine 31 Ağustos 1862 de, 1859 anlaşması yeniden yürürlüğe kondu. Sadrazamдын bizzat kabul ettiği Luka Vukalovic, kendi memleketinde Osmanlı subayı yapıldı ve bu sıfatla 1864 e kadar orada kaldı. Lakin bu t rihte Karadağ'a sığınmağa mecbur oldu²⁰⁵⁰.

Fakat Bosna meselesi, Karadağ'dan memleketlerine dönmüş olan N vesin kasabası ahalisinin sebebiyet verdiği 1875 ayaklanması ile yeniden tazelenmiş oldu. Bu defa, Bosna köylüleri meselesi değil, memlekette müstakbel yabancı rejim meselesi bahis mevzuu idi. Karadağ, niyetlerinden vaz geçmiş değildi. Avusturya ise, sonradan Selânik'e kadar iler-liyebilmek için, kendi  'sel hakları üzerinde ayak diriyordu. Bu ayaklanmanın mahiyeti, m tad olduğu üzere, hemen hemen her tarafta aynı olan idare baskısına karşı silahlı bir protesto idi.  'sh t yapılması ve aynı zamanda bunun Avru-pa garantisi altında tatbik edilmesi isteniyordu. Avusturya, Rusya ve Almanya, bu garantiyi üzerlerine akmya hazırdılar.  stanbul'da Bosna ve Hersek'e mahsus bir statü hasırlanacak ve bu, yıl sonlarına doğru ilân edilecekti.

Daha aynı yılın nisan ayında Hersekliler kütle halinde Karadağ'a göç etmiş ve bu suretle ancak 118000 Türk tarafından işgal olunan bu memleketteki memnunsuzluğu açıklamış idiler. 31 Temmuzda, vergi memurları ile çıkan bir kavgadan sonra, genel ayaklanma ilân olundu. Birkaç T rk n kafası kesildi. Asiler, Trebine önüne geldiler. Beyler kendi emniyetlerini tehlikede gererek korkuya düştüler. Banyaluka'da Hristiyanlarla Müslümanlar sokaklarda savaşıyorlardı. Hemen Türk kuvvetleri, Avusturya'nın muvafakati ile, deniz yolundan getirilerek Dalmaçya'mn Adriyatik Denizi kıyısındaki Klek limanına çıkarıldılar. Bu kuvvetler, kolaylıkla Trebine'yi muhasaradan kurtardılar. Ay sonunda Bosnalı  nderlerle Hersekli  nderler, Kosierevo manastırında buluştular, üstelik asıl düşünceli bir insan olan Lyubobra-tie gibi Sırp ajanları ile Kola in ve Suttorina'yı kendi memleketine katmak için çalışan vahşi Peko Pavloviç gibi Karadağ ajanları²⁰⁵¹ ve bunlardan başka Batı Latin memleketlerinden

²⁰⁵⁰ Von Su. 8. 868 - 369; M f l nger

²⁰⁵¹ Baker, S. 178 - 179.

gelen sergüzeştçiler de onlara katıldılar. Bütün bunlar, bir çete harbi hazırlığı yapmaya koyuldular. Çok geçmeden Selim ve Derviş Paşaların komuta ettikleri Türk kuvvetlerinin yürüyüşe geçen münferit birliklerine karşı saldırılar başladı. Ahalisinin düşmanca düşünceler beslediği ve dört yani Avusturya, Karadağ ve Sırbistan —serbest Sırları gö-zeîlemek için Niş'de Ahmet Eyyup Paşanın komutasında bir ordugâh kuruldu— gibi ihtiraslı komşularla çevrili bulunduğu bu memlekette Türk kuvvetleri ağır kayıplara uğradılar. Kısa bir zamanda 40 000 kişilik bir ordu elde bulunduran Mehmet Ali ve Şevket Paşaların bütün askerî hareketleri, bir netice sağlayamadı. Goranička ile Nikçiç'e doğrudan doğruya hücum edildi. Almanya, Avusturya ve Rusya'nın daha 18 ağustosta ayaklanmayı yatıştırmak için aracılık yapmak teklifinde bulunmaları; bundan bir kaç gün sonra Hristiyan devletlerden altısının da konsoloslarının aracılık yapmalarını teklif etmeleri; bu konsolosların eylülde ayaklanma bölgesine gelmeleri ve asilerin karargâhını ziyaret etmeleri; ayaklanmış olanların cesaretini artırmaktan başka bir şey teinin edemedi. Birkaç gün sonra, ekim başında, Babiâli, vergileri indireceğini ve Bosna ile Hersek'in daimî bir temsil heyeti bulundurabilmesini, sonra da idaredeki yolsuzlukların giderileceğini vaad etti. Yeni Harbiye Nazırı Namık Paşa — Namık Paşadan önceki iki harbiye nazırı, orduyu îslah etmiş o-lan Hüseyin Avni Paşa ile Kaptan Rıza Paşa bu Bosna Hersek karışıklıkları yüzünden iktidardan düşmüşlerdi—, ayaklanmayı bütün vasıtalarla bastırmak için Rauf Paşaya emir verdi. Bununla Namık Paşa, bundan sonra da muhakkak surette beklenen siyasî anlaşmazlıkların Önüne geçmek amacını güdüyordu. Kasım ayı başında Şevket Paşa, 3000 kişilik bir kuvvete malik bulunan düşmana karşı bir zafer kazandı. Fakat Garonička'yı muhasaradan kurtarmaktan ibaret olan hedefine ulaşamadı. Bu şehri kurtarmak için bizzat Rauf Paşa, 12000 kişilik bir kuvvetle harekete geçmek zorunda kaldı. Balina'da da asileri yendi. Fakat aynı yılın sonunda, Ali Paganın Hersek valiliğine ve Constant Efendinin Hristiyan müşavirliğe atanmalarından sonra Nikçiç Önüne gideme-den hastalık yüzünden komutanlığı bırakmak zorunda kaldı. Bunun üzerine harbin sevk ve idaresi Muhtar Paşaya verildi²⁰⁵².

12 aralık 1875 de Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, geniş ölçüde îslahat yapmak vaadinde bulundu. Bu îslahat, henüz yasaları bulunmayan

²⁰⁵² Gerek asilere karşı hareketlerde bulunan Türk kıtaları ve gerekse vergiler hakkında bak: Charles Yriarte, *Souvenir de voyage pendant l'inimirectfon*, Parla 1876, S. 134 vd., 185 vd.

bütün Hristiyan vilâyetlere şamil olacaktı: Tedahülde kalan vergi borçlarının affı, angarya ve harp tekâlifinin lağvı, öşürün yerine toprak vergisinin konması ve bu suretle toplanan paraların ahali tarafından seçilecek bir heyet tarafından İstanbul'a getirilmesi, meclis ve mahkemelere serbestçe üye seçilmesi, patrik haklarının teyidi, nazırlardan ve altısı Hristiyan olmak üzere 15 üyeden bir İslahat meclisinin kurulması, her yıl gönderilecek olan temsilcilerle İstanbul'da şikâyet hakkı; bütün bunlar vaad olunan İslahatın içinde idi . 5 kısımda Rus elçisi İgnati-yef'in Padişah tarafından kabulünden ve Reşit Paşanın Dışişleri Nazırlığına atanmasından daha önce Babiâli, 2 ekim ve sonra 21 aralıkta "bütün Bosna vilâyetinin sayın sivil memurlarına" din hürriyetine saygı göstermeleri, öşürleri yeni ve halk için elverişli olan şartlar altında toplamaları, mahkeme kararlarını Sırp düine tercüme ettirmeleri, yol yapmak için zorla çalıştırma ve para alma işlerine son verilmesi, zaptiyenin nizamiye askerleri arasından seçilmesi, vergi toplama yetkisinin bunlardan alınarak Hristiyanların da tayin edilebilecekleri özel memurlara verilmesi, ağaların köylülerle yazılı sözleşme imzalamaya zorlanması ve karma denetleme komisyonlarının teşkili hususunda emirler vermişti²⁰⁵³.

En nihayet Sadrazam, daha başka tâvizlerde bulunmıya da hazır göründü. Bunlara göre tıpkı Lübnan'da olduğu gibi buralarda da vali tayin olunacak, ve her vilâyet için iki dine mensup üyelerin teşkil edeceği birer vilâyet meclisi seçilecekti. 31 ocak 1876 da devletler, buna Andrassü notası adını taşıyan bir belge ile cevap verdiler. Andrassy notasında din hürriyeti, bir düzene konulmuş vergilerin doğrudan doğruya toplanması, toplanan vergi paralarının ait oldukları vilâyetlerin genel kalkınması için yerinde sarfı isteniyordu. Sözlü olarak Avusturya elçisi, ahali tarafından seçilecek daha iyi dünyevî mahkemelerin teşkili, polis teşkilâtında İslahat yapılması, bedelin, yani askerlikten kurtulma parasının indirilmesi ve hatta toprak meselesinin düzenlenmesi işlerinin kaçınılmaz birer zaruret olduğunu da ilâve etti. Şubat ortasında —11 şubat tarihli irade— Reşit Paşa, bu tekliflerin çoğunu kabul etmeğe hazırды. Reşit Paşa, devlete ait toprakların mülksüz ahaliye dağıtılması için emirler verileceğini, Bosna ve Hersek için her yıl vergilerin miktarını tayin etmek yetkisi ile ayrı ayrı birer denetleme komisyonunun kurulacağını, Hristiyan eşitliğinin tamamiyle tatbik edileceğini ve genel bir af ilân olunacağını vaad etti.

²⁰⁵³ Ch. Yriarte, S. 318 vi

Fakat asiler, Sırbistan ve Karadağ'a ilhak edilmelerini istediler. Ali Paşanın özel bir görevle Çetine'ye gönderilmesinden de bir netice elde edilemedi. Konsolosların teklifleri ²⁰⁵⁴, hakir görülerek reddolundu. Konsoloslar, kabaca "biz diplomat değil yalnız savaşıkanlarız" cevabını aldılar. Asiler, islav - Sırp hürriyeti için Rusya'nın yardımını — ve hatta Prusya'nın yardımını! — ümit ediyorlardı. Dalmaçyah gene? rai Rodiç'in bütün gayretleri, Karadağ Prensini Nikçiç'in iaşesini temine zorlanması, Rus Şansölyesi adına gelmiş bulunan Sırbistanlı Vesselitzki Bogdanoviç'in araya girmesi, bütün bunlar büyük bir fayda sağhyamadı . En sonunda asiler, nisan sonunda kendi şartlarını bildirdiler: Onlar, Türk kuvvetlerinin altı tahkimli yerde kapanmasını, muhtaç köylülere yiyecek verilmesini, vergilerin üç yıl müddetle alınmamasını, devletler tarafından tayin olunacak bir komisyon tarafından İslahatın denetlenmesini ve fetih sırasında devlet tarafından müsadere edilmiş olan çiftliklerinin üçte birinin geri verilmesini istiyorlardı.

Daha mart ayında asiler, Rus, Sırp ve Karadağlı "kardeşleri" ile Avrupalı "insanlık dostlarının" (Philantropes) gönderdikleri para ve harp malzemesi ile kuvvetlenmiş oldukları halde, cüretli hareketlerine yeniden başladılar. Gerçi Avusturyalılar Liyubobariç'i tevkif etmişlerdi. Fakat asiler, romantik ve sosyalist düşünceli bu Galibaldian'm yerine geçirecek Önder bulmakta güçlük çekmediler. Sırp hükümlarlı-ğında gözü olan Petro Karageorgeviç de onlara katıldı. Bit defa geri püskürtülmüş olan Muhtar Paşa Nikşiç'e varabil* mek için 2000 kişiye yakın bir kuvvet toplamak zorunda kaldı. Fakat asiler, daha mayıs başlarında tekrar Trebinye ile Goranička önüne gelmiş bulunuyorlardı.

Lâkin şimdi, Bulgar ayaklanması, Avrupa devletleri konsoloslarının Müslüman halk tarafından Selânik'in bir camisinde öldürülmeleri —bunun sebebi sözde bu konsolosların bir Müslüman kızını kaçırmaları idi. Hemen Fransız, Alman ve daha başka Hristiyan devletlere ait gemiler Selanik önüne geldiler ²⁰⁵⁵—, gibi olaylarla Babiâli büsbütün başka bir duruma girmişti. Bükreş'te hâlâ "merkezî bir ihtilâl komitesi" vardı. Bu komite 1867 ve 1868 de Philipp Totu ile Karaca'nın çetelerini Tu-na'nın beri tarafına göndermişti. 1872 de Lavs-ki'nin giriştiği bir ihtilâl teşebbüsü de muvaffak

²⁰⁵⁴ Aynı eser, S. 308-309.

²⁰⁵⁵ Rüstovv, La question d'Orient, trad. par Reynaud, Paris 1888, S. 244 vd.; Braun - Wiesbaden, Bine türklische Reise I, Stutt-gart 1816, S. 251 vd.; karş. Yriarte.

olamamıştı. Şimdi ise 1876 ilk baharında ²⁰⁵⁶ ilk önce Koprişitsa ve Panayuriçe köylüleri ayaklandılar. Sonra Botef ile arkadaşları, Rakofskinin tasarladığı şekilde "millî bir ihtilâl" başlamak üzere Rumanya'dan Bulgaristan'a geldiler . "Bulgarian atrocities" denilen şiddetli hareketler başladı. İngilizlerin Türkiye'ye besledikleri sempatiye rağmen ihtiyar Gladstone, bu hareketleri protesto etmekte gecikmedi. İstanbul'un emri ile Bulgaristan'da 11 köy tamamıyla yıkılmıştı ²⁰⁵⁷. İçlerinde birçok Pomak ve Müslüman çingenelerin de bulunduğu başıbozuklar, "asayiş yeniden kurmak" yetkisine sahip idiler. Batak, Klisura ve daha başka bir çok yerlerde onlar, korkunç bir tarzda halkı öldürdüler. Aynı şekilde Filibe çevresinde de 60 a yakın köy yok edildi. Kilise ve manastırları da bu arada yıkmaktan yekinilmedi. Süleyman Paşa şiddetle hareket ederek ayaklanmayı bastırdığı bir sırada Ahmet Vefik Efendi, devletlerin isteği üzerine paşayı itidale sevk etmek için Bulgaristan'a gönderildi. Aynı zamanda yazın bütün ahaliye genel af ilân olundu. Yalnız elebaşılarda "ayaklanmaya katılmış olanlar" bu afdan faydalanamayacaklardı ²⁰⁵⁸. Daha 20 ocak 1876 da Babiâli, Bulgaristan'da iki vilâyet teşkil etmeğe hazır olduğunu bildirdi. Bu iki vilâyetten biri, Tirnova, Ötekisi de Sofya olacaktı. Filibe ile Kızıl-gaç birincisine, Veles ile Sturmitsa, Kastoria, Üsküp, Niş ve Bitolia da ikincisine dahil olacaktı.

4 ekim 1875 de genç Sırp Kiralı Milan, Başvekil Stoyan Ristiç'den ayrılmıştı. Bizzat kendisi parlamentonun Önüne çıkmış ve harp hazırlığı görmek için bu meclisin muvafakatini almıştı. Sonra da Sırbistamn harbe başlamasına devletlerin müsaade etmediklerini bildirdi. Nihayet Kiralın görüşü kabul olundu. Bununla beraber Kaliyeviç'in kurmuş olduğu yeni Sırp hükümeti, durumu gözetlemede kalmakla iktifa etti. Fakat 1876 nisanında Avusturya'nın Belgrad konsolosunun penceresi önünde şiddetli gösteriler yapıldı ve mayısta Ristiç yeniden iktidara geçti. Başvekil çok geçmeden 12 milyonluk bir harp istikrazı yaptı ve o sırada birden bire Balkanlara gelmiş olan Panislavist Rus Generali Çernayefi Sırp ordusunun başına geçirdi. Çernayef, Orta Asyada cüretli ve maceracı bir siyaset güdmüştü. Aynı mayıs ayının 26 sında da Karadağ ile bir ittifak antlaşması imzalandı.

9 haziranda Babiâli, Sırp hükümetinden niyetlerini sordu. Ristiç,

²⁰⁵⁶ Yukarda söylendiği gibi 5 kasım 1875 de tgnatiyef Padişah tarafından huzura kabul edilmiş ve 7 kasımda Reşit Paşa Hariciye Nazırlığına tâyin olunmuştu; Yriarte, S. 230 vd.

²⁰⁵⁷ Baker, 3. 54 • 55.

²⁰⁵⁸ Lavaleye, II, S. 181 vd. not.

Gorçakofdari Sırbistan'a katılmak üzere Bosnayı ve Karadağ'a verilmesi için de Hersek'i istedi. Halbuki tğna-tiyef, Bosna'nın Avusturya ile Sırbistan arasında paylaşılması için teşviklerde bulunmuştu ²⁰⁵⁹. Bu garip istekler, 29 haziranda Türk hükümetine bildirildi ve Babiâli bunları reddedince kendisine harp ilân edildi. Sırbistan Prensi ilk safta 80 tabur piyade ile 33 bölük süvari ve 27 batarya, ikinci safta ise 80 tabur daha piyade çıkarabiliyordu ²⁰⁶⁰. Birkaç gün sonra, Türklerin eski bir düşmanı olan Karadağ Prensi Nikita da aynı şekilde hareketle harp ilân etti.

Bunun üzerine hemen Ömer Paşa Vidin'den, Ahmet Eyüp Paşa Pirot'tan ve Niş'den kalkan Serasker veya Serdarı Ekrem Abdülkerim Paşa, harekete geçtiler. Temmuzda Serasker, Zayçar ve Bregovo da Sırları bozguna uğrattı, öte yandan Karadağlılar, eski Hersek şehirleri olan Stolak, Nevesin ve Blagaj'ı başarı ile almiya muvaffak oldular. Hatta sınır boylarının komutam olan Muhtar Paşa, Bosnaya yardıma giderken Vuçidol mevkiinde Karadağlılara yenildi. Fakat Sırbistan'da harp durumu, Prens ile onu kışkırtan Rus Generali Çernayef'in aleyhinde idi. Muzaffer Türkler, 5 ağustosta Kniazevaç'a, ve sonra Zaiçar'a girdiler. Milan Obreno-viç, Sırp kiralhğı tacını giyeceği yerde ²⁰⁶¹, devletler tarafından emrolunah ve 1 kasım 1876 ya kadar sürecek olan bir mütarekeyi şükranla kabul etmiye zorlandı. Muhasamat yeniden başladığı zaman Türkler Cunis hattını da Prensten aldılar. Maneviyatları tamamiyle bozulmuş olan Sırp kıtalari, aynı şekilde Aleksinaç ile Deligrad'dan çekildiler. Ancak Rusyanın tehdit edici bir ültimatomu, Sırp Prensliğini kurtarmıştı. Fakat Karadağlılar, Nikçiç, Epitza ve Moraça kıyıları ele geçirebilmek ümidi ile, ilerlemelerine devam ettiler ²⁰⁶²

Bizzat kendisi tarafından bağımsızlığı kurtarılmış Tür-kiyenin tekrar merhametsiz koruyucusu sıfatıyla ortaya çıkan Avrupa, şimdi Berlin'de toplandı. Büyük devletler tem* silcilerinin görüşmeleri sonunda, tanınmış Berlin memorandumu meydana getirildi. Bu belge, iki aylık bir mütareke, Osmanlı sularına Avrupa gemilerinin gönderilmesi, asiler için tazminat, Bosna ve Hersek'de karma bir komisyon ve en son olarak da "genel asayişî yeniden kurmak için etkili görünecek tedbirler" derpiş ediyordu. Yalnız

²⁰⁵⁹ Aynı zamanda Morlet, S. 102, not 1.; "Russias work in Turkey" 'ye göre Bamberg, S. 429 vd

²⁰⁶⁰ Rustow, S. 120 - 121. Ignatiyefin pervasızca fesat siyaseti hakkında, bak: Ular ve tnaabatos'ın sonradan da adı geçecek olan "Der erlöschende Halbmond" adlı eseri, Frankfurt a. M. 1909.

²⁰⁶¹ Bu fikir Rumanya Prensine de ırca' ediliyordu; "Aus dem Leben König KorU von Runaaenien" m, S. 211.

²⁰⁶² Aynı eser, S. 45, 49 - 50, 53, «8 - 69, 88, 99 vd., 108. 181. Kar.; Kari Mayer, Der aerbiach - tUldache Krlæg im Jahre 1876, 1877; Ferdinand Lecomte, Guerre d'orient en 187« - 1877, esquiae des «vtfne-ments muttalrea et politlque, Paris 1877; H. Sutherland Bdwarta, Sür Wuliam Whlte, London 1903, S. 90 vd.

İngiltere, bunun aleyhinde idi. Bu yüz dendir ki İngiliz Amiralı Drummord, 24 mayısta yirmi gemi ile harekete geçti ve gerçekten de memu-randum'ın Osmanlı hükümetine verilmesine engel oldu.

Büyük devletlerin reva gördükleri bu muameleye karşı koyabilecek yalnız bir kuvvet vardı. Padişahın hiç bir nüfuzu kalmamıştı: Hastalıklı, korkak, bozuk  uurlu, kendi a-damları tarafından "kötü huylu" (pervers) ve mecnun sayılan Sultan Aziz, devlet i leriyle hemen hemen hiç meşgul ol-muyordu . Uzun zamandan beri devletin idaresi, bir sınıf olarak efendilerin elinde değildi. Çünkü Sultan Malimud, bunların da nüfuzunu kırmı , efendi sınıfını bir yana atmı tı. Yeni moda diplomatlar ve bürokratlar ise, her vasıtaya başvurarak birbirlerinin ayağını kaydırmanın peşinde idiler. Halk, —fakir, ihmal edilmiş, cahillik içinde yaşayıp giden ve bir m ddeten beri merkezî hükümetin her türlü keyfî muamelesinden korunmamı  olan Osmanlı halkı, Manastır ve Kıbrıs'ta olduğu gibi yalnız an  ve heyecanlı indifa larla kendi memnunsuzlu unu açığa vurabiliyordu. Hâlâ bir organi-zasyona sahip ve hakikaten ger ekle tirilece ine inand ı bir  lk  taşıyan tek bir faktör vardı. Bu, Mithat Paşa tarafından İstanbul'a, pa a ve nazırların resmî alemine g t rl m   olan "Genç Türkiye" idi. Genç Türkler, fedailerin bir devamı değildi. Sultan Aziz, onların "Muhbir" adlı gazetelerinin İstanbul'da çıkmasına göz yumuyordu. 1867 de bir defa bu gazetenin İstanbul'da çıkarılması yasak edilmişti. Abdülaziz devrinde bundan başka "Hayal", "Tercümanı Hakikat", " stikl l", " ark", "Basiret", " afak", " bret" "Takvim" ve  ah... gibi mevkute dergiler ve aynı şekilde "Karagöz" ve " aylak" gibi mizah gazeteleri de tam bir serbestlik içinde çıkıyorlardı ²⁰⁶³. Genç Türk gazetesini ekr.an Ali SuaviEfendi, Asya'daki sürgün yerinden Londra'ya gitti ve buradan Fuat ve  li Pa aların rejimlerini şiddetle tenkit etti. Mısır Hıdivinin kardeşi ve eski Osmanlı nazırlarından Mustafa Fazlı Paşa, kısa bir zaman içinde kalabalık taraftar bulan Genç Türkler hareketinin önderi olarak sayılıyordu. Mustafa Fazlı Paşa, doğrudan doğruya Padişaha, Türk ırkının fizik ve ahlâk bakımından düşkün bir hâle geldiği, malî rezaletler ve büsbütün çökmek tehlikesi hakkında, tam bir güvenlik içinde oturduğu Bruxelles'den sert sözlerle bahsediyordu ²⁰⁶⁴. Ziya

²⁰⁶³ Caston, S. 352 vd.; Albert Fua, Le comite" Union et Prog-res contre la constitution, Paris (1911), S. 101. "La Turquie", "The Levant Herald", "The Levant Times", "Le Courier d'Orient", "Le Phare du Bosphore", "L'Orient Ulustr ", "La Presse de Constanti-nople", "La Mtnerve", "Le Polichinelle", gibi Avrupa gazeteleri ile yeri Rum ve altı Ermeni gazetesi hakkında bak: Caston, S. 507 not 560 not — Gazeteler hakkında kar . Aynı zamanda Paul Pesch, Constan-

²⁰⁶⁴ Bak yukarda S. 513, bundan başka Caston, S. 354 vd.

Bey ise millî reform partisinde daha başka bir istikameti temsil ediyordu. Bu parti, memlekette parlamen-ter rejimin tatbiki için doğrudan doğruya İstanbul'da büyük bir gösteri tertip etmek niyetini besliyordu ²⁰⁶⁵.

"Genç Türkiye", bizzat kendi kuvvetine dayanarak ve hem de gerek Hristiyanlardan ve gerekse Müslümanlardan faydalanmak suretiyle, devleti kurtarmak ve kuvvetlendirmek istiyordu. Fakat, Genç Türklerin görüşüne göre, bunu bilinçli bir hâle getirmek, disiplin altına sokmak, büyütme ve tekâmül ettirmek, her ırk ve dine mensup Osmanlıların vicdanlarına mal etmek için, parlamenter ve meşrutî bir rejim zarurî idi.

25 ağustos 1875 de yeniden Sadrazam olarak ortaya çıkmış olan eski rejim taraflısı Mahmut Nedim Paşanın himayesinde bulunan softalar, Avrupa'nın müdahaleleri karşısında âciz kalan nazırlara karşı 11 mayıs 1876 da ayaklandılar. Bu ayaklanmanın sonucu olarak Şirvanlı eski bir mollanın oğlu olan Mehmet Rüştü Paşa, 17 mayısta Sadrazamlığa geçti. Gene Asyalı ²⁰⁶⁶ ve gençliğinde softa ve sonra Kırım Harbi sırasında Kalafat ve Cetate'de ²⁰⁶⁷ askerlik yapmış olan Hüseyin Avni Paşa da Harbiye Nazırlığına getirildi. Yeni Şeyhülislâm Hayrullah Efendi sırf Padişaha karşı cephe alabilmek için bu mevkie geçirilmişti. Birkaç gün sonra, 30 mayıs günü, Sultan Abdülaziz'in istifa etmek niyetinde olduğunu bildiren bir belge okundu. Abdülaziz, ardası ve Ab-dülmecit'in oğlu Sultan Murad'a (21 eylül 1840 da doğmuştur), yeni enerjik islahat yapması, bunlar arasında bir devlet bütçesi yapılması ve kendi aylık ödeneklerin?n indirtmesi öğütlerinde bulunuyordu. Bir fetva ile Sultan Aziz, iktidarsız, israfçı ve ehliyetsiz olarak ilân edilmişti. Hüseyin Avni ve Rüştü Paşalar, bahtsız Sultan Aziz'e Dolma. Bahçe sarayında bir hadım ağası vasıtasıyla kendisinin "istifa" sırsı tebliğ ettiler. Tahtından indirilen Padişah, kendisinin ihtimamla muhafaza ettiği donanmayı beklediği yardımda bulunması için boş yere imdada çağırarak istedi. Bir çok fenalıkların a-sıl sebebi olan yaşlı annesi ile birlikte önce Topkapı ve sonra Çırağan sarayına gitmek zorunda bırakıldı. Çok geçmeden yayılan korkunç bir habere göre Sultan Aziz, 4 haziranda bir sinir buhranı sırasında kendini öldürmüştü. Şah damarları açılmış ve kan içine batmış olduğu halde Gdasında bulunmuştu. Bundan birkaç gün sonra, 16 haziranda Sultan Aziz'in eski bir gözdesi olan yüksek bir subay, nazırların toplantı yapmakta oldukları salona sokuldu ve burada hem kendi, hem de velinimetinin Öcünü

²⁰⁶⁵ Aynı eser, S. 364 vd.

²⁰⁶⁶ Keratry, S. 99 vd. na göre o, İsparta'da doğmuştu.

²⁰⁶⁷ Caston, S. 455 - 456.

aldı. Biri Hüseyin Avni Pa p. olmak üzere    nazır, onun kur unlarına kurban gitmi lerdi.

Artık Mithat Paşa ile düşünce arkadaşlar? Mehmet R  -d , damat Mahmut ve damat Nuri (son ikisi Sultan Aziz'in damatları idiler) Pa alar ve  eyh lisl m Hayrullah Efendi, gerçek anlamda bir "Comit * de aalut public" olarak faaliyette bulunuyorlardı. Bunlar, Sultan Murad'ın h k mdarlı a ehliyetsiz olduğunu görünce 31 a ustosunda onu da tahtından indirerek bir yere kapadılar. Muradın küçük kardeşi Abdülhamid, anayasayı ilân etmek suretiyle "medeniyetin zaferini" kutlamak gibi bir  erefi ve "ebedî   hreti" kazanacaktı ²⁰⁶⁸. Bu anayasanın hazırlanmasına, 10 u ulemadan ve 2 si general olmak üzere 16 kişi memur edildi.

12 kasımda Babiâli, bütçenin tasdiki, bir senatonun te kili ve yeni bir vilâyet te kil tı v coda getirilmesi amaciyle, vilâyet temsilcilerini her yıl istanbul'da toplamaya hazır göründü ²⁰⁶⁹. Fakat Avrupa devletleri, artık s ratlı çalışıyorlardı. Daha önce onlar, birinci derecede diplomatların iştirak edecekleri bir Avrupa reform komisyonunu istanbul'a gün-dermek için kendi aralarında anla mı  bulunuyorlardı. Bu istanbul konferansının ba ladığı gün, büyük bir askerî debdebe içinde ve halkın samimî veya tertip edilmiş olan coşkun alkı ları arasında ilk Osmanlı Mebuslar Meclisi Sadrazam —19 aralıktan beri bu mevkii bizzat Mithat Paşa işgal ediyordu— ²⁰⁷⁰ tarafından açıldı ²⁰⁷¹. Osmanlı Devletini teşkil eden toprak parçalarının birbirinden ayrılmazlığı —Prens Carol'un bütün itirazlarına rağmen Rumanya, beyleri Padişah tarafından tayin edilecek olan imtiyazlı eyaletlere (provinces privilegees) dahildi— ve Isl mlığın ve Türk soyunun hâkim sınıf olarak kalması ilkeleri muhafaza edildi. Bundan başka yeni anayasa, Batı memleketlerindeki emsallerinin aynı olan bir belge idi. Mebuslar, vilâyet meclisleri tarafından Ayan Meclisi  yeleri ise bizzat Padişah tarafından tayin edilmi lerdi.

Bir yandan bunlar olurken bir yandan da Rusya ile İngiltere, istanbul Konferansında birbirlerinin muarızları olarak kar ıla ıyorlardı. Avusturya ise, tıpkı Kırım Harbinde olduğu gibi, ganimet olarak Bosna ve Hersek'i kendine

²⁰⁶⁸ Aynı eser, S. 164.

²⁰⁶⁹ Morlet, S. 33 - 35. Kars. Yuasuf Fehmi, Histoire de la Tur-quie, Parts 1909, S. 287 vd.

²⁰⁷⁰ K firatry'den başka bak: L6ouzon, Le Duc; "The life of Mid-hat - Pasha by son Ali Haydar Mithat bey", London 1903: Kanu-niesası'nın izahları ile birlikte Ubcini tarafından çıkarılan metni: "La constitutio ottomane du 7 zilhid  1293 (23 de"cebbre 1876), Paris 1877.

²⁰⁷¹ "Un systeme d'autonomie locale et administrative donnant aux populations un droit de contrôle sur leurs propres affaires et des garanties contre l'exercice d'une autorite* arbitraire"; Engelhardt, II, S. 174.

mal etmenin peşinde idi. Daha 15 ocak 1877 de Avusturya diplomatları, Rus elçisi İgnatiyef ile bu hususta sözleşmişlerdi. Fakat prensip itibariyle İngiltere ve Rusya Devletleri de bunu tamaraiyle tasvip ediyorlar gibi görünüyordı: İngiltere, artık Padişah egemenliğinin dokunulmazlığından bahsetmiyordu. Büyük Britanya Kralının hükümeti, Rusyamn ortaya attığı vilâyetlerde otonomi ilkesini kabul etmişti. Böylece İstanbul Konferansı, 23 aralıkta kararlarını açıkladı. Bunlara göre mahallî ve dinî meclisleri ihtiva eden organik nizamnameler, biri Batı Bulgaristan (başkenti Sofya) ve öbürü Doğu Bulgaristan (başkenti Tırnova) için olmak üzere, hazırlanacaktı. Birçok nahiyeleri idare edecek olan müdürler, her yerde çoğunluğu teşkil eden dine mensup insanlardan olacaktı. Mutasarrıflarla kaymakamlar da aynı prensipe göre iş başına getirileceklerdi. Beş yıl müddetle tâyin olunan ve yalnız mahkeme kariyeri işten çıkarılabilecek olan valiler, —Bulgaristanda Hristiyan valilerin iş başına getirilmesi şarttı—, Padişah tarafından ve ancak büyük devletlerin tasvibi ile atanacaklardı. Valiler, Hristiyan ve Müslümanlardan teşekkül edecek olan bir meclisin ve ayrıca bir de daimî idare meclisinin deneti altında bulunacaklardı, idare meslisi, yargıçların tayinine nezaret edecekti. Aynı şekilde devletler, Temyiz Mahkemesinin terkinde de söz söylemek hakkını mahfuz tutuyorlardı. Jandarma askerliğine Hristiyanlar da alınabilecekti. Vilâyetlerin gelirlerinden yüzde otuzu, kendi yerlerinde sarf olunacak ti. En son olarak da bu İslahatın tatbikine nezaret etmek üzere bir Avrupa kontrol komisyonu kurulacaktı.

Fakat Babîâli, valileri tayin ederken devletlerin tasvibini almak ve bir kontrol komisyonunun kurulması tekliflerini kesin olarak reddetti ²⁰⁷². 20 ocakta Konferans üyelerinin İstanbul'dan ayrılışlarına sükûnetle seyirci kaldı. Artık İn-giltere tarafından nefretle karşılanacak olan bir Rus-Türk harbini bir Londra konferansı ile önlemekten başka çare kalmamıştı. 28 şubatta Sırbistan ile imzalanan barıştan bilgi edinildi ve Karadağ'la da böyle bir barış yapılması temenni olundu ²⁰⁷³. Fakat Rusya, Avrupanın istediği şeylerin yerine getirilmesinden sonra, bir Türk temsilcisinin Peters-burg'a gönderilmesi ve silâhsızlanma hakkında müzakerelere girilmesi isteği üzerine ayak diredi. İngiliz diplomasisi, hiç olmazsa Padişaha bir ultimatom verilmesinin önüne geçmiye muvaffak oldu. İngilizler, Osmanlı imparatorluğu içinde yaşayan Hristiyanların iyiliği için Avrupa tarafından

²⁰⁷² Bamberg, S. 484 vd., 525 vd.; von Sax, S. 427 - 428.

²⁰⁷³ "Aux moyens qu'eues jujeraient les plus propres & assurer

kesin tedbirler alınması işinin daha uzak bir geleceğe ait bir mesele olduğu fikrinde idiler .²⁰⁷⁴

ALTINCI BÖLÜM

1877 - 1878 Osmanlı — Rus Tarbi ve Sonuçları

Meşrutî Osmanlı imparatorluğunun yeni hükümeti, kendisine zorla kabul ettirilmek istenen şartlara boyun eğmek niyetinde değildi. Bu hükümetin görüşüne göre Türkiye, Paris Barış Antlaşmasının dokuzuncu maddesi ile her türlü yabancı müdahalesinden korunmuş bulunuyordu; şimdi kendisinin kanunları yapacak ve İslâhat tedbirlerini tatbik edecek bir parlâmentosu vardı. Rusya, 23 nisanda İstanbul'daki elçisini geri çağırmak ve harp ilân etmekle buna cevap verdi.

Çar, Avrupalıların isteklerini silâhla tatbik eden adam olarak ortaya çıktı. Erkenden Rus orduları, düşman devletin sınırı olarak Prut nehrini geçtiler. Bu defa Rumanya ordusunun mukavemet etmesi ihtimalinden korkuluyordu. Bu sebeptendir ki Çar, tenezzül etmediği Rumanya yardımını değil, fakat Rus askerinin hiç bir engele rastlamadan ve güvenle geçebilecek yolu kendisine sağlayacak tedbirler almıştı. Her ne kadar 1856 da kaybetmiş olduğu Besarabya parçasının yeniden Çar Devletine verilmesi fikri Livadia görüşmeleri sırasında Prens Carol'un başvekili J.C. Brationu önünde ortaya atılmış idi ise de bunun Üzerinde fazla durulmamış ve 16 nisanda Rusya ile Rumanya arasında askerî bir anlaşma imza edilmişti. Buna göre Rumanya, Rusların taşıt ve yiyecek temini işlerini kolaylaştıracak, elinden gelen her yardımı yapacaktı. Sonra Ruslar, 22 mayısta hemen memleketin bağımsızlığını ilân eden Rumanya parlâmentosunun bu anlaşmayı tasdik edip etmiyeceğine hiç Önem vermiyerek veya tasdik edeceğini tabîî görerek, "halka" çok hakaretli bir beyanname ile doğrudan doğruya Rumanya topraklarına girdiler.

Hemen, anlaşmanın Rumanya parlâmentosu tarafından kabulünden Önee²⁰⁷⁵, dört Rus kolordusu, yani 8., 9., 11. ve 12 nci kolordular, Sculeni ve Leova mevkilerinde Prut nehrini geçtiler. Türklerin bombardıman ettikleri Kalas ile İbrail, dost memlekete ait yerler olarak daha önce işgal

²⁰⁷⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/522-578

²⁰⁷⁵ Bak aynı zamanda: "Aus dem Leben König Karla", m, S. 121 vd. Ruslar hiç beklenmeyen Ur zamanda memlekete girdikleri arada Prens, Çarı selamlamak Özere Kısinef e gitmeğe hazırlanıyordu.

edilmişti. 1828 de yapıldığı gibi Dobruca'ya yayılmak bu sefer uygun görülmedi. Fakat mayıs sonundan önce bütün Tuna hattı boyunca Rus askeri yerleştirilmiş ve birkaç alay Olt nehri kıyısında Slatina'ya kadar ileri sürülmüştü. Rus genel karagâhı Playeşti'de kuruldu ²⁰⁷⁶ Çok geçmeden, 7 haziranda Rus İmparatoru, yanında Büyük Duka olduğu halde genel karargâha geldi. Rumanya başkenti, hiç olmazsa Rus askerini barındırmak külfetinden korunmuştu.

Bir yandan bunlar olurken öte yandan Osmanlı ordusu, demiryollarının bulunmaması yüzünden yığınak yapamıyordu. Fakat Rusçuk yakınlarında 10 000 den fazla Türk askeri vardı ve bunlar Giurgiu'dan Skobelef'in komutasındaki Rusları gözetliyorlardı. Yalnız Rumenlerin bulunduğu Giurgiu ve Kalafat, her ikisi de Türkler tarafından borbardıman edildi ve bu yüzden Rumanya Prensinin harp ilân etmesine vesile verilmiş oldu .

Daha 26 haziranı 27 hazirana bağliyan gece ilk Rus kıtası, kuvvetli bir düşmana raslamaksızın, Zimnicea mevkiinde Tuna'yı geçti. Kazaklardan teşekkül eden süvari öncüleri, Pilevne'de yalnız bir Türk piyade bölüğüne rastladılar. 14 üncü Rus kolordusu, İbrail ve Kalas'dan geçerek 22 haziranda Dobruca'ya girmişti. Bu arada Ruslar, bir Türk filotillasının Poti önünde görünmesinden sonra, Asya cihetinde 30 nisanda Bayazıd ile Ahalcık'ı işgal etmişlerdi ²⁰⁷⁷ .

Çok büyük bir güvenle bu harbe başlamış bulunan Rusya'nın, Avrupa'da 120 000 den fazla, Asya'da ise 60 000 kadar askeri vardı ve bu iki ordunun birleşmesi ile İstanbul'u zaptedemeseler bile -Ruslar, 8 haziranda İngiltere'ye İstanbul'u almayacakları hakkında teminat vermişlerdi ²⁰⁷⁸ -, hiç olmazsa kuşatıp her tarafla bağlarını kesebileceklerini ümit ediyorlardı ²⁰⁷⁹ . Petersburg'da yüksek mahfiller, o zamana kadar Rusya'nın Babîâli nezdindeki elçisi tgnatiyef in iyimserliği tesiri altında kalarak Türkiye'ye kolaylıkla diz çöktü-rebileceklerine kesin olarak inanmışlardı. Fakat işler, tahmin ettiklerinin tamamıyla tersi bir hal aldı. Bunun bağlica iki sebebi vardı: Birincisi, İstanbul'da iş başında bulunan immnia-nn ruhen metinlikleri ve bu ülküye bağli bulunmaları idi. Mithat Paşa ve bunun ardası (5 şubattanberi) Etem Paşanın Önderlikleri altında çalışan bu insanlar, gerçi

²⁰⁷⁶ Prens Milan da oraya gitti; aynı eser, 181 - 190.

²⁰⁷⁷ Karş. Thilo von Trotha, Die kaukasische Kosaken - Brigade İHI Palken - Feldzug 1877/78, Berlin 1894, S. 1 - 12.

²⁰⁷⁸ Von Sax, S. 430; karş. Bamberg, S. 476 vd., 491

²⁰⁷⁹ Adolf Horsetzky von Hornthal, Der russische Feldzug in Bul-garien und Rumelien Wien 1878, S. 28 - 29.

vatanlarım Avrupa'ya örnek alarak gençleştirmek emelinde idiler -ordunun giyecek ve yiyeceğini temin etmek için hiç beklenmedik derecede büyük para bağışlan yapıldı²⁰⁸⁰-, fakat aynı zamanda bu Avrupalıların memlekete sokulmalarını önlemek azminde idiler. İkincisi de Kırım Harbi zamanındaki Fransız subaylarının ve bunların yetiştirmiş oldukları Türk subaylarının kurmuş oldukları Osmanlı Ordusu idi²⁰⁸¹.

Rıza Paşa ile bunun yardımcısı Mehmet Rüştü Paşadan sonra Hüseyin Avni Paşa, bu az itibarlı fakat olağanüstü bir mukavemet ve fedakârlık sahibi harp âletini ancak sekiz yıl önce vücuda getirmişti . Erler, ister istemez Müslümanlardan almıyordu. Çünkü aynı zamanda Hristiyanlar da şimdiye kadarki efendileri ile silâh kardeşliğine girişmek için ne heves ve ne de istek gösteriyorlardı²⁰⁸². Yeni Osmanlı ordusunda erin hizmet müddeti, faal nizamiye askeri olarak dört yıl, yedek (ihtiyat) olarak iki yıl, redif ve müstahfaz olarak da üç yıl idi. Osmanlı harp kuvvetleri, yedi ordu halinde teşkilatlandırılmıştı. Bunların merkezleri, İstanbul, Sumla, Manastır, Erzurum. Şam, Bağdat ve Yemen idi²⁰⁸³. Genel mevcudu, 134000 piyade, 20500 süvari, ilk hatta 540 top ile 15000 topçudan ibaretti, ihtiyatta 96000 ve redif olarak da 25000 kişi vardı. Başibozuklar, Kürtler ve Araplar bu sayıların içinde değildir. Osmanlı Devleti, son gayretini göstermek şartıyla düşmanın karşısına 660 000 kişilik bir kuvvet çıkarabilecek durumda idi . Hattâ harp yılında yapılan bir tahmine göre bu sayı, 813 000 asker ile 2012 topa çıkıyordu²⁰⁸⁴. Subaylar, harbiye okulu ile askerî idadilerden yetiştiriyorlardı . Etrafı çubuk ve kahve takımlarını taşıyan kalabalık seyislerle çevrili göbekli binbaşı tiplerine ancak nadir olarak rastlanıyordu. Buna karşılık yirmi yaşında albaylar daha sık sık görülüyordu. Fakat erbaş sınıfının durumu pek değişmiş değildi; Henüz ne bir alay okulu, ne bir askerî talimname yapılmış ve ne de bir teftiş usulü konmuştu²⁰⁸⁵. Snider, Peabody, Martini - Henry toplarının yerini, Mi-nie fabrikası mamulâtı almıştı. Bu sayede teçhizat, Kırım Harbindekinden çok daha iyi idi. Fakat aylıklar âdet hâlini alan para yokluğu yüzünden, eskisinden hemen hemen

²⁰⁸⁰ Aynı eser, S. 46; Jonquiere, S. 580 vd. Türklerin Kırım'ı almak ttmidleri hakkında bak: "Aus dem Leben König Karls", IÜ, S. 73. Karş. gene aynı eser, S. 76 - 77.

²⁰⁸¹ Abdülhamid'in kışmaları ziyareti hakkında bak: aynı eser, S. 59.

²⁰⁸² 1876 da Patrikler bunu istemişlerdi, fakat yalnız İstanbul'un Rum ahalisini tıd«Uten kurtarmak amacı ile, çünkü onlar gerçek askeri hizmetten muaf idUw; Enjelhardt, I, S. 246, not 2.

²⁰⁸³ Piyade alayı, her biri sekiz bölükten ibaret olan üç taburdan;-süvari alayı, altı süvari bölüğünden; topçu alayı İse 12 baytardan teşekkül ediyordu.

²⁰⁸⁴ EggelhanJt, II, S. 183.

²⁰⁸⁵ Millinger, S. 39, 41 vd., 439 vd, 442; Fontmagne, 3. 217.

farksız olarak, bir türlü düzene konamamıştı ²⁰⁸⁶. Tophanede, Kırk AĞağ, Zeytinburnu yakınlarında ordu ve donanma malzemesi im l etmek için yıllardan beri çalışılıyordu ²⁰⁸⁷.

şimdi zırhlılarını Tuna'ya gönderen donanmaya gelince, bu daha Fuat Paşa zamanında yirmi gemi ile 15 zırhlı firkateynden teşekkül ediyordu ²⁰⁸⁸. Sonra Padişahın ve devletin paraları yle daha birkaç gemi İngiltere'de yaptırılmıştı. Sultan Abdülâziz'in, gerçekten kendi eseri olduğundan gurur duyduğu Osmanlı donanması, 1870 yılından sonra 21 zırhlı, buharla işliyen 5 firkateyn, gene buharla işliyen 12 korvet, 5 top eker, 26 taşıt gemisi olmak üzere 185 parça gemiden teşekkül ediyordu. İçinde 2500 e yalan top ve sekiz yıl hizmetle mükellef 28500 asker vardı. Heybeli Adada bir deniz okulu kurulmuştu ²⁰⁸⁹. Böylece 1876 da Osmanlı Devletinin e-linde 16 s  zırhlı olmak üzere 116 kuvvetli harp gemisi ile savaşa hazır 5000 den fazla deniz askeri vardı ²⁰⁹⁰.

Türkler taarruz! hareketlere girişmek istemiyorlardı. Ahmet Eyyüp Paşanın komuta ettiği Silistre ordugâhında ve Ruşuk'ta ²⁰⁹¹ olmak üzere Tuna boylarında 30 000 kişilik bir kuvvete mâlik idiler. Nisan bağlarından beri Osman Paşa, k rk bin kişilik bir ordu ile Vidin'de bulunuyordu. Aynı derecede kuvvetli bir ordu ile Süleyman Paşa, Karadağlıları gözetliyordu. Sırlara diz çöktürmüş olan Abdülkerim Paşa işe hemen hemen 50 000 askerle şum'a'daki b y lt ordug hda yer almıştı. Abdülkerim Paşa, Bulgaristan geçitlerini müdafaa etmek üzere öteki ordularla işbirliği yapabilecek bir durumda idi ²⁰⁹². Asya cephesine Muhtar Paşa gitti. Daha 25 haziranda bu komutan, Ermeni soyundan Rus generali Boris Melikof ordusunu Sevin'de ağır bir yenilgiye uğrattı. Sonum Kaleyi aldı ve Fazlı Paşanın komutasındaki 10 000 kişilik kuvveti Abazaların oturduğu dağlara karşı harekete geçirdi ²⁰⁹³. Yukarda da söylediğimiz gibi daha 30 nisanda Rusların kazanmış oldukları BayazkL şehri, şimdi tekrar Türkler eline'geçti ²⁰⁹⁴. Batum yakınlarında da Ruslar yeni b r bozguna uğradılar. Bu olaylardan

²⁰⁸⁶ şalter, 3. 243: o vakit asker ayaklan da İki yıl kadar gezi kalmıştı.

²⁰⁸⁷ Farley, S. İCA - 137,13» * 140,142 - 143.

²⁰⁸⁸ Mi Ingtr, 8 .333 - 333» 835 - 386, Kars. fakat Henri Mataieu, La Turquie, n, Par , ( ıktığı tarih yok), S. 274 vd.

²⁰⁸⁹ Farley, S. 135; Baker, S. 246 - 247. Hasköy'dekl deniz tezg hı hakkında bak: Farley, S. 144 vd.

²⁰⁹⁰ Engelhardt, n, S. 183 - 184.

²⁰⁹¹ Sadrazamın, Rumen kıtalarının Abdülkerim Paşa kuvvetleri İle İşbirliği yapmalarını isteyen Prens Carol'a 22 nisan tarihli telgrafı bak: "Aus dem Leben König Karla" m, S. 129.

²⁰⁹² Kars. Aynı eser, S. 125, 127 vd.

²⁰⁹³ Honetzky, S. 62, 85 - 66; von Sax.

²⁰⁹⁴ Bamberg, S. .515 vd.; "Aus dem Leben König Karla" TS2, & 182-183,184-187.

cesaret alan Kafkas Müslümanları, Ruslara karşı ayaklandılar. Fakat ay sonundan önce tekrar yatı tırıldılar

Hobart Pa anın komutasında olmak üzere Tuna ağzına gitmiş bulunan dört Türk zırhlısı, mayın d kt   halde, Rus gemilerinin nehre girmesine büsbütün engel olamadı . Aynı surette o zaman yeni ke fedilmi  olan düşman torpidobotları, Osmanlı zırhlılarının nehir üzerindeki hareketlerini baltalıyordu²⁰⁹⁵.

Tuna'yı geçtikten sonra cüretli General Gurko'nun komutasındaki 10 000 Rus askeri, eski Bulgar başkenti Tırno-va üzerine yürüdü. Daha Ploye ti'de bir Bulgar gönüllü kıtası bunlara katılmıştı. Sonra, bu kuvvetler, Türklerin i galindeki  ipka geçidini açarak Edirne'ye gireceklerdi. Fakat bu kıtaların ileri hareketi, gün geçtikçe "büyük operasyonların  er evesi dı ma çıkıyordu"²⁰⁹⁶. 7 temmuzda Gurko, Tırna-va'ya idi. 18 temmuzda da, Abdülkerim Paşa kuvvetleri tarafından hiç taciz edilmeksizin, Buldan geçidine varmıştı. Abdülkerim Pa anın bu hareketsizli i, onun azline sebep oldu. Temmuz sonundan önce Rus genel karargâhı, Yeni Za ra'ya naklolundu. Fakat ilerlemekte olan Rusları karşılamak üzere, Hersek'ten alelacele  a ırılan Süleyman Paşa, Antivari'-den Enos'a kadar denizden ve sonra da demiryolu ile Edirne-ye geldi. Eski Za ra'da verdiği bir muharebe ile ağustos sonunda Rusları geri  ekilmi e zorladı ve kurtarıcı olarak kar ıla tıkları Rusların tarafına geçmiş olan Bulgarları merhametsizce cezalandırdı²⁰⁹⁷.

Bu arada dokuzuncu Rus kolordusu, 16 temmuzda Ni -bolu'yu teslim olmi a zorlamı tı²⁰⁹⁸. Fakat general  ilder 19 temmuzda Pilevne önüne geldiği zaman, Vidin'den intikal etmiş bulunan ve bu Bulgar pazar yerinin m daf aasiyle büyük bir şöhret kazanacak olan Osman Paşaya rastladı. Halbuki Osman Pa anın. Sofya'da olduğu sanılıyordu; Rus  nc leri, iki defa ağır surette yenildiler²⁰⁹⁹. Hemen yeni asker yeti tirebilmek için  ar'ın kardeşi Büyük Duka Nikolay ile  ar'ın kendisi, Kumanya Prensi Carol'dan kendi kuvvetleriyle Ni bolu'yu işgal etmesini rica ettiler. Daha nisan ayı içinde Nikolay, yaveri vasıtasıyla sözlü olarak Rumenlerin işbirliği yapmalarını

²⁰⁹⁵ Aynı eser, S. 89 - 90, 128, 169

²⁰⁹⁶ IlorseUky. S. 122.

²⁰⁹⁷ Bulgar köyleri  le  ehirlerindeki merasim  le kar ılamalar hakkında bak: Dick de Lonlay, En Bulgarie, 1877 - 1878, Slstova, Tır-nova, Kezanlyk, Paris ( ıktı ı tarih yok), S. 210 vd.

²⁰⁹⁸ "Au dem Leben K nJff Karla" m, S. 202.

²⁰⁹⁹ Trotha, S. 38 vd. Büyük Duka- AJeksandır'm komutasında 12. ve 13. kolordular, Rusçuk  zerine harekete ge mi lerdi

istemişti ²¹⁰⁰. Mayıs başında da Büyük Duka, bu amaç için gerekli tedbirleri almıştı ²¹⁰¹. Rumanya kıtaları Olt'un beri tarafında "Küçük Eflâk" de mevzi almışlardı. Rumanya'nın ilk hatta 50 000 kişilik bir kuvveti vardı . Gorçakof bunun aleyhinde idi ²¹⁰². Nazilin etkisi altında bulunan Çar da mayısta resmen cevap vererek, devletlerinin mevcudiyetini yalnız Rusya'ya borçlu olan Rumenlerin ittifak tekliflerinin faydasız ve yersiz olduğunu, bizzat memleket müdafaasının Rus askeri hareketlerinin ancak tamamlanmasından başka bir şey olmadığını bildirmişti. Cevap, "hiç vakit geçirilmeden ve kesin olarak" verilmeli ve her ne olursa olsun başkomutanlık Rusların elinde kalmalı idi. Bunun üzerine, Rumenlerin Tuna'da Ruslannkine muvazi askerî hareketleri devam ettiği sırada ve daha Niğbolu'nun alınmasından önce ²¹⁰³ Rumenlerin Tuna'yı geçmeleri için lâ-zungelen hazırlıklar yapıldığı halde, siyasî müzakereler kesilmişti ²¹⁰⁴. Bununla beraber Prens Carol» kendi isteklerini kabul ettirmeden bu acele davete icabet etmek istemiyordu ²¹⁰⁵ işgal etti ve Tırnova üzerine yürüyecekmiş gibi bir tavır takındı. 30 temmuzda general Krüdener de Plevne önünde Türkler tarafından püskürtüldü. Büyük Duk Nikolay, Tırnova'dan çıkmak ve Byela'da yeni bir karargâh kurmak zorunda kaldı. Çarın kendisi de Tuna yönüne doğru kilometrelerce yol almıştı ²¹⁰⁶.

Bununla beraber üç Türk ordusunun birleştirilmesi işini ne bizzat Osman Paşa ve ne de ordulardan en büyüğünün komutam olan Alman soyundan mühtedi Mehmet Ali Paşa (asıl adı Kari Petroit'dir) becerebildiler. 31 ağustos'ta Tu-na'yı geçmiş olan Rusların müttefiki Rumanya kıtalarının savaş bölgesine gelişi ²¹⁰⁷ -Prens Carol en sonunda kendi ordusunun bağımsız bir halde hareketlerde bulunmasını kabul ettirmişti. Kendisi hemen Plevne önünde başkomutanlığı ü-zerine aldı. Genelkurmay Başkanı olarak yanında Önce ihtiyar General Zatof ve sonra da Tottleben vardı - ile Osman Paşa, hususiyle Lofça'nın alınmasından Sonra, hareketlerinde güçlük

²¹⁰⁰ "Au dem Leben König Karla" m, S. 138.

²¹⁰¹ Aynı eser, 9. 144; aynı zamanda S. 145. (30) Aynı eser, 3.14Jk Kars. aym eser, 3.154.

²¹⁰² Aynı eser, S. İdi: "H ne conviait pas la Roumame a une coo-peratioa au-dett. du Danube"*. "La Russie n'a. par besoin dil concours dfc Yarmee numara," aym eser, 3. 167 - 168.

²¹⁰³ Bak. fakat «ene S. 170, 17», İST ,194-

²¹⁰⁴ Aynı eser» 8. 200.

²¹⁰⁵ Ay» wr, 8t 204 - 205 vd., hususiyle 3. 20İ.

²¹⁰⁶ Aynı eser, S. 241. Kars. İzzet Fuat Pacha, Les occasions per-dues, etudes strate'giques sur la campagne russo - turque 1877 - 78; Procea de Sul&man Pacha, trad. par Georges Macrides, İstanbul 1879; iki cilt.

²¹⁰⁷ Büyük Duka Nikolay*ın Prens Karol'a telgrafi, 31 temmuz: "Les Turea ayant amass4 les plus grandes masses İ Plevna, noua abl- ment"; aynı eser, S. 212. Cevap: S. 218 - 219. Kars. S. 221, 224 • 225 vd., hususiyle 3.237 - 238.

ve imk nsızlıklarla karşılaştı. Eylül başında Lofça'-yı kaybetti. Bundan sonra da Osman Paŗa, kendisinininkinden kat kat üstün olan d ŗman kuvvetlerine - 18 tümen ve bizzat Rus  arına karŗı dört ay müddetle yalnız P evne'yi başarı ile müdafaa etmek şerefini kazanacaktı. Grivitza 1. istih amları Rumanya kuvvetleri tarafından büyük kayıplarla zaptolundu ise de Grivitza 2. istih amları d ŗ r lemedi. General Skobelef de dıŗ istih amlardan bazılarını ele ge irme e muvaffak oldu. Fakat çok geçmeden ba laŗıklar, bu Türk kalesinin ancak sıkı bir abluka ile d ŗ r lebilece ini açık olarak gördüler. Pilevne önlerine  a ırılan eski Sivastopol müdafii General Totleben de aynı    tte bulundu ²¹⁰⁸. Kışın, muhasara çemberlerini yarmak için yaptığı son ve ümitsiz, birkaç saat başarı ile geliŗen bir  ıkıŗ hareketten sonra 10 aralıkta Osman Faŗa yaralanarak teslim olduğu ²¹⁰⁹ vakit, aralarında muhafız alayları da bulunn 120000 kiŗilik bir Rus ve Rumnya kuvveti Pilevne önünde savaŗıyordu. Daha ekim ayı ortalarında Muhtar Paŗa, Visink y (Alacada 'da) meydan savaŗında ordusunun büyük bir kısmını kaybetmiŗ ve Kars kalesine kapanmak zorunda kalmıŗtı . Kasım ayı ortalarında da Kars, Büyük Duka Mihael tarafından iŗgal olundu. 17000 kiŗi Ruslara esir d ŗm ŗt  ²¹¹⁰. Bu, "hemen hemen eŗine rastlanamıyan ağır bir yenilgi" idi.

Fakat Şimdilik Serdari Ekrem Mehmet Ali Paŗanın bütün ordusu sapasa lam ayakta duruyordu. Şevket Paŗa da Orhaniye'de yeni bir ordu teŗkil etmiŗti. Süleyman Paŗa ise, Lom ve Yantra suları kenarında mevzilenen Rusların ileri hareketine engel oluyordu. Hattâ Süleyman Paŗa, Osman Paŗanın imdadına yetiŗmek teŗebb s nde bulunuyor ve Tırnova'yı tehdit ediyordu ²¹¹¹.

Savaŗa katılmıya davet olunan Sırplar ²¹¹², ancak 14 aralıkta ve Karada lılar ocak 1878 de yeniden silâha sarıldılar. Karşılarında kuvvetli bir ordu bulunmıyan Sırplar, Pi-rot'ı ve  etin bir savaŗtan sonra da 9 ocakta Niŗ'i; Karada lılar ise Antivari'yi almıya muvaffak oldular ²¹¹³. Tuna'da

²¹⁰⁸ Sonra tekrar elden çıkardan Orlwita İstih amlannın alınma sı hakkında bak: aynı eser, S. 306. Rahova'nın alınması, aynı eser, S. 342 vd.

²¹⁰⁹ Osman Paŗanın portresi bak: aynı eser, S. 366: "von Mittel-gr sse und gedrungener Geŗalt; ein schwarzer Vollbart umrahmt sein Geŗicht, dem die grossen, melancholischen Augen einen h chst anziehenden Ausdruck verleihen; seine ganze Art ist ruhig, wttrdig und sym-pathisch" (Orta b y tt kte ve t knaz bir vücutta; siyah bir sakal, b y k ve melankolik gözlerin son derece cazip bir ifade verdiği yüzünü  er evesiyor; onun bütün hâl ve tasvı, sakin, vakarlı ve sempattir".

²¹¹⁰ Aynı eser, S. 342.

²¹¹¹ "Aus dem Leben König Karls" m, S. 240 - 242.

²¹¹² Karf. aynı eser. S. 329 - 330, 847, 887, 407.

²¹¹³ Aynı eser, 8. 434 ve yukarda & 565 fe veri n MbHyofrarya.

Rumenler, Lom Palanka'ya girdiler. Fakat Vidin'e karşı giriştikleri bütün hareketler boşa çıktı. General Radetzki'nin komutasındaki Ruslar, Şipka geçidine varmak için süratle harekete geçtiler. Bir yandan da General Gurka, 4 ocakta Sofya'yı aldı ve Araba Konak'da Önce Mehmet Ali Paşanın , sonra da Süleyman Paşanın komutasında, bulunan Osmanlı kuvvetlerini takibe başladı. Balkanlarda Veysel Paşa, 20 000 askeriyle beraber 9 ocakta Ruslara teslim oldu. Bundan iki gün sonra da Skobelef, Edirne üzerine yürümeğe başladı. Fakat yolda, Süleyman Paşaya karşı bütün harp için kesin sonuçlu bir önemi olan büyük bir meydan savaşı vermek zorunda idi: Tatar Pazarcık'da Süleyman Pasa, ordusunun büyük kısmını kaybetti. Geri kalan, kıtalar da denize doğru çekilmekte iken yavaş yavaş çözülerek dağıldılar. 20 -22 ocakta Strukof ve sonra Skobelef, eski saray havaya uçurulduktan sonra 18 ocaktan beri Çerkeş başı bozukları tarafından terk olunmuş Edirne'ye girdiler ²¹¹⁴. Büyük Duka Nikolay, 26 ocakta tıpkı bir Doğu İmparatoru gibi Edirne'de karşılandı ²¹¹⁵.

Bütün bunlar olurken İngiltere» eskidenberi koruduğu Türkiyeyi kurtarmak için hiç bir teşebbüste bulunmamıştı. Anlaşıldığına göre Büyük Britanya Hükümeti; 31 ağustosta a.kjnm bozulmuş olması yüzünden tahtındım indirilen Sultan Murad'ın kardeşi Abdulmahid'in tahta çıkmasını, Osman Paşanın kahramanca savaşmasını ve sonunda mahvolmasını ilgisiz olarak uzaktan seyretmişti. Şimdi ise İngiliz elçisi, bizzat Padişah tarafından "aracılık" yapmaya davet olunarak , tıpkı 1829 da Prusya'nın Özel elçisi gibi, galibin şartla--nnı olduğu gibi kabul etmek Öğüdünde bulunuyordu. Fransa» sıkı bir tarafsızlık muhafaza ediyordu. Daha 7 ocakta Harbiye Nazırı Rauf Paşa, bir mütareke imzalaması için Mehmet Ali Paşaya yetki verilmiş olduğunu Rus Orduları Başkomutanı Büyük Duka Nikolay'a- haber vermişti . Sonra bu görev, Süleyman Paşaya devredildi ²¹¹⁶. Server Faşa ile Namık Paşa, Büyük Duka Nikolay'ı Kazanlık'da bulmaya memur edildiler ve bunlar, ocak ayının sonuncu günü Edirne'de barış mukaddematını imzaladılar. Buna göre Varna ile Sumla müstesna olmak üzere Bulgaristan'ın henüz Ruslar tarafından zaptolunmuş bulunmayan bütün kaleler, Küçük Çekmeceye ve Gelibolu'ya kadar bütün Rumeli ve Anadolu tarafında da Erzurum Ruslar'a veriliyordu ²¹¹⁷. "Önce Karadağ'ın sonra Kumanya ile Sırbistan'ın

²¹¹⁴ Karj. Trotha, S. 170 vd.

²¹¹⁵ "Aua fem Leben Köaiff Karls" m, S. 453 . (58) Aynı eser. S. 449. 447.

²¹¹⁶ Aynı eser, S. 430, 435.

²¹¹⁷ Kars. aynı eser, S. 478 vd.

bağımsızlıkları ve Bosna ile Her-sek'de yapılacak ıslâhat tesbit olundu. Bunun üzerine ingiliz donanması, Mithat Paşanın vücade getirmiş olduğu parlâmentonun dağıtıldığı 14 şubat günü, Osmanlıların bütün protestolarına rağmen, İstanbul önünde göründü. Rus orduları da artık İstanbul'a yaklaşmışlardı ve Çar tarafından derpiş edildiği şekilde İstanbul üzerine hücum etmenin -genel asayişini korumak amacıyla "maintien de l'ordre public" . zamanı gelmiş çatmış gibi görünüyordu. Fakat tam bu sırada İstanbul'un yanıbaşındaki Yeşilköy'de Ayastafanos Antlaşması diye tanınan barış imzalandı (3 mart 1878). Bu 3 mart tarihli, insanî duygularım²¹¹⁸ tahrik etmek için Abdulha-mid'in başvurmuş olduğu Çar Aleksandır'ın tahta çıktığı günün yıldönümü idi²¹¹⁹. Artık Ignatiyef, kazandığı zaferin neşesini tatmak için İstanbul'a geldi²¹²⁰.

Türkiye, şimdi kaybettiği Avrupada 195 000 ve Asya'da 35000 kilometre kare topraktan daha fazlasını veremezdi. Rusya, bağlaşıklarına sormadan ve aslında yalnız kendisi için, bir Bulgaristan Prenslığı vücade getirdi. Bu Bulgaristan, pirot ve Ohri gölünden Selanik ve Edirne'nin yakınlarına, Sizeboli ve Lüleburgaz'a, yani İstanbul kapılarına kadar uzanıyordu²¹²¹. Ruslar, yeni yaratılan bu siyasî teşekkülün düzenlemek üzere tam iki yıl müddetle Bulgaristan'da kalmak hakkına malik idiler. Karadağ'ın toprakları, Arnavutluk ve Hersek topraklarından bazı yerlerin kendisine verilmesi ile toplu bir hâle getirildi. Eski Sırbistan'da kısmen Milan'ın Prenslığı ile birleştirildi. Avusturya ve Macaristan, sözde önceden kararlaştırılmış bulunan ıslâhatı tatbik etmek amacı ile, Bosna ve Hersek'e girdi²¹²². Rusya Paris Barış Antlaşmasının aşağılayıcı son izlerini silmek için Rumanya'-dan Besarabya'nın üç bölgesini kopardığı gibi Türkiye'den de Tuna ağzılarını aldı. Dobruca, dürüst bir dosttan hiç bir yerde görülmemiş şekilde gasbohınan Besarabya'nın yerine kaim olacak zayıf bir tazminat olmak üzere Rumanya'ya verildi²¹²³. Yukarda söylediğimiz gibi 1877 yjlı sonunda işgal edilen Kars'dan başka Bayazıt, Ardahan ve Ba-tum, Çar'a kaldı. Bu şartlar içinde

²¹¹⁸ Trotha, S. 193.

²¹¹⁹ "Aua dem Leben König KarU" III, S. 455.

²¹²⁰ Charnes, L'avenir de la Turquie, S. 300 vd.; Sutherland Ed-wardc, 8. 137 vd.; hususiyle Bamberg, S. 579 vd.

²¹²¹ Prens Anton von Hohenzollern, "birleşik Kumanya ve Bulgaristan Devletinin kuruluşunu, şüphesiz ki Tuna Üzerinde denize kadar seyrüsefer serbestliği ile birlikte" düşünmüştü; "Aus dem Leben Kanig Karls" IH, S. 181. Kars. İğnâiyefin ifadesi, S. 458 -459.

²¹²² İstanbul Konferansında her İki vilâyet ve Bulgaristan! "Belçika veya Alçak ülkeler askerlerine" İşgal ettirmek gibi dikkate değer bir fikir ortaya atılmıştı; aynı eser, S. 82.

²¹²³ Kars. Aynı zamanda Büyük Duka Nikolay'ın ocak 1877 de Prens Karol'a söyledikleri: "Un paya ami dont nous avona a coeür de reapecter! l'Inde~pandance, l'autorità et le bien - 6tre"; aynı eser, S. 99; sonra gene aynı eser, S. 195, 354, 440, 442, 450 - 451, 452 - 454 vd. 474.

Rusya'ya verilecek harp tazminatının yalnız 300 milyon Ruble gibi nisbeten az bir para oluşu, kolaylıkla izah edilebilir.

Gerek Avusturya ve gerekse, Büyük Duka Nikolay'ın İstanbul'da Padişahı ziyaret ettiği bir sırada donanmasını geri çekmek istemiyen İngiltere Devletleri, Ayastafanos Antlaşmasını tanımak istemediklerini resmen ilân ettiler. Bir Avrupa kongresi toplamak fikri yeniden ortaya çıktı. Avusturya Başvekili Andrassy, bu kongreyi 1878 yılı başlarında Baden - Baden'de toplamak istiyordu. Rusya'nın elinde işe yarar bir ordu hemen hemen yoktu. Eodop dağlarında Pomakların geçici Hristiyan idaresine karşı ayaklanmaları veya İstanbul'da Genç Türklerin harbi yenilemek üzere Sultan Murad'ı tekrar tahta geçirmeğe teşebbüs etmeleri gibi olaylar, Rusya'yı Avrupa mahkmesi önüne çıkmıya zorladı. Şimdi ihtiyar Mehmet Rüştü Paşa tarafından idare olunan Babiâli, yalnız İngiltere'ye bel bağlamıştı: Büyük Britanya'nın yardımını sağlamak -fkat yalnız Rusların Kars ile Ermenistan mevkilerini boşaltmak istememeleri halinde- amacı ile Osmanlı Hükümeti, İslamların dinî haklarına saygı göstermeleri şartı ile Kıbrıs Adaşım İngiliz dostlarına verdi. Ada üzerinde egemenlik hakkının gölgesini muhafaza etmek için Padişahın Adaya bir komiser tâyin edebilmesini ve bir kısım gelirin İstanbul'a gönderilmesini istedi (4 haziran).

Fakat bir Avrupa antlaşması olan Paris Barışının çeşitli ve esaslı bir surette değişmesi karşısında bir Avrupa konferansının toplanması mutlak bir zaruretti. 13 temmuzda Bismarck'ın daveti üzerine Berlin'de toplanan büyük devletlerin temsilcileri, Balkan yarımadası üzerinde yeni sınırlar, bağımsızlığı tanınmamış olduğundan ²¹²⁴ barış müzakerelerine iştirak ettirilmemiş olan Rumanya'nın ²¹²⁵, sonra Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıkları hakkında kararlar vereceklerdi. Bundan başka Gladstone'in himaye ettiği Yunanistan'da, Tesalya'da bulunan Türk kuvvetlerinden korkarak harbe iştirak etmemesine rağmen, isteklerini kongre önünde açıkhyacaktı ²¹²⁶.

Böylece Berlin'de, davet yazılarında ifade olunduğu gibi "bir bütün olarak Ayastafanos Antlaşmasının serbestçe münakaşasına" başlanıldı ²¹²⁷; Rusya'nın mukavemetine rağmen "devamlı ve sağlam barış" uğrunda "bases essentielles" , hususiyle Avusturya menfaatlerinin korunması

²¹²⁴ Aynı eser, S. 450.

²¹²⁵ Teni Rumen şartları ve bunlar arasında 100 milyon tazminat ile Tuna'nın sag sahilini garanti olarak elde tutmak hakkının kendilerine verilmesi, aynı eser, S. 437.

²¹²⁶ Kars .aynı eser, S. 187. 466.

²¹²⁷ Aynı eser, IV, S. 57 - 58.

amacıyla, bu Antlaşma geniş ölçüde değiştirildi. Fakat müzakerelerin idaresine hâkim olan Almanya,    İmparator Bağlaşmasında, nihaî netice için önemli olan mevkii buldu : Almanya, baŗta bir "seyirci" iken Şimdi deęiŗerek "namuslu bir simsar" durumuna girdi ²¹²⁸. Sözde Rumenlerin Vidin'i kazanmak emellerine karŗı B kreŗ'te itiraz etmiŗ olan ²¹²⁹ Avusturya, Spitz'a'yı iihak etmek ve -halkın ıslahata karŗı dinî ve sosyal mukavemetine engel olmak için- Bosna ile Her-sek'e girmek hakkını almıŗ olmakla ve böylece Sırları kendisine itaatli bir duruma d ŗ rmekle iktifa etmedi. Bu kararından memnun kalmıyan Avusturya, İngiltere ile iŗbirlięi halinde Ayastafanos Bulgaristan'ını k  lt rek 163 000 kilometre kareden 64 390 kilometre kareye indirildi ve Karadağ için, aynı zamanda kuvvetli Arnavut hareketi dolayısıyla, daha dar sınırlar kabul ettirdi. Bununla beraber Nik  , Anti-vari ve Dulcigno, bu yeni Karadağ Şuurları içinde kalıyordu. Balkanların berisinde merkezi Filibe olmak üzere - Varna Bulgaristan'a kaldı ²¹³⁰- özerk bir Doğu Rumeli Vilâyeti teŗkil olundu. Buranın valisi Babıâli tarafından tâyin olunacak fakat bir Hristiyan olacak ve elinde bir ordu bulundurabilecekti. Bundan baŗka toplanacak bir konferans, Doğu Rume-linin durumunu inceden inceye d zenliyecekti. Daha dokuz ay müddetle 50 000 Rus askeri, bu vilâyette ve Bulgaristan'da, Rumanya'ya da girebilmek hakkı mahfuz bulunduğu halde, kalabilecekti. İngiltere, 30 mayıs tarihinde Rusya ile imzaladığı bir antlaşma esaslarına göre, Trabzon'a inen büyük ticaret yoluna hâkim ²¹³¹ Alaŗehir ve Bayazıd kalelerinin Rus* lar tarafından boŗaltılmasını temin etti. Fakat Moskoflar,  etin savaŗlara mal ettikleri Kars ile önemli Batum limanından  ıktınad ar. Ermenistanda mecmuu 9 600 kilometre kare geniŗlięinde bir toprak Babı liye geri verilmiŗti. Fakat Batum Rusya'da kaldığı için İngilizler, haziran baŗında Kıbrıs'a gir* diler. Demir-Kapı ve Tuna ağızlarında yapılacak iŗler hakkında yeni s zleŗmeler yapıldı: Demir-Kapı'da Avusturya ve Macaristan, Avrupa'nın kendisine havale ettiği bir vazifeyi baŗaracaktı. Tuna ağızlarında ise bir Avrupa komisyonu -A-yastafanos Antlaşmasında Sulina ağzının temizlenmesi iŗi Türklere bırakılmıŗtı- teŗkil olundu. Rumanya'nın da iŗtirak edeceği bu komisyonun kendine mahsus ajanları ve bayrağı olacak, yetkileri Kalas'a kadar uzanacaktı ²¹³². Tuna

²¹²⁸ Aynı eser, S. 487.

²¹²⁹ Kars. aynı eser, S. 69.

²¹³⁰ Aynı eser, S. 469.

²¹³¹ Berard, La polttique du Sultan, S. 252 - 253. Bunun yerine sonradan Rusların Azak Denizi yolu kaim olmuŗtur; aynı yer

²¹³² D.A, Sturdza, La question du Danube, B kreğ 1908.

kaleleri yıkılacaktı.

Boğazlar, Rusya'nın 1884, 1891 ve 1902 de, İngiltere'nin ise 1885 de yaptıkları bütün teşebbüslere rağmen, daha sonra da kapalı kaldı. 1911 de Rusya, yeniden Boğazların açılmasını istedi . Yunanistan'a, Salavaryas vadisine ve Ka-lamas'a kadar Tesalya toprakları verildi. İngiltere tarafından Rusya ile ittifak etmesi bir suç sayılan Rumanya, bütün gayretlere rağmen Kongrede daha elverişli şartlar elde edemedi. Hattâ Berlin konferansında Rumanya, bağımsızlığının tanınması için Lehistan'dan kütle halinde gelmiş olan 300 bin Ya-hudinin -çoğu köylü olan 5 milyonluk Rumanya halkı içinde-Rumanya tebaasına geçirilmesi şart koşuldu. Şunu da söylemek lâzımdır ki bu şart, din ayrılıklarının artık değeri olım-yacağı hakkındaki, Türkler ve serbestliğe kavuşan vilâyetler için muteber tutulacak genel kaideye bağlı idi. Bunu isteyen Fransa olmuştu. Silistre Dobruca'mn güney sınırı içine alınmadı ve kalenin yanındaki strateji hakanından Önemli noktalar yüzünden sonradan az kalsın Rusya ile bir anlaşmazlık çıkıyordu. Aynı zamanda Babiâliye, hiç vakit geçirmeden ve İngiltere ile anlaşarak, Ermenistanda ıslâhat yapmak ve yapılan işler hakkında Avrupaya rapor vermek mükellefiyeti yüklenildi.

13 temmuzda Berlin Antlaşması imzalandı: Padişahın elinden alınmamış olan birçok şeyler, bazı bakımlardan, başkalarına ait bulunuyordu. İstanbul'da kurulacak bir kornişyon, Osmanlı hazinesi alacaklılarının şikayetlerini inceüyecek ve onları tatmin etmek için gerekli tedbirler bulacaktı. Fakat alacaklılar, hakikatte isteklerinin yansından vazgeçmek ve tuz, tütün, alkol, balıkçılık ve ipekçilik sanatının gelirleri ile iktifa etmek zorunda kaldılar. Ancak 1882 den itibaren bir kontrol komisyonu teşkil ile, daha başka anlaşmazlıkların çıkmasını önliyecek çare buldular ²¹³³.

11 şubat 1879 tarihinde yeni ve açıklayıcı bir Türk - Rus antlaşmasının imzalanmasından sonra, en nihayet Padişaha ait bütün yerlerden Rus askerlerinin çıkıp gitmesi işi tamamlandı. ²¹³⁴

YEDİNCİ BÖLÜM

²¹³³ Engelhardt, H, S. 258 vd. Kars. Adolphe d'Avril, Negociations relatives au traité de Berlin; Brunswick, Le traité de Berlin explique et conunente; Max Choublier, La question d'Orient depuia le traitĠ de Berlin, Paris 1899; Rene Pinon, L'Europe et l'Empire ottoman, les as-pects actuela de la question d'Orient, Paris 1910.

²¹³⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/579-594

Berlin Antlaşmasından Sonra Abdülhamid'in Türkiye

Türkiye'nin bu kadar büyük kayıplara uğramasının bir sebebi de, İstanbul'da önder olabilecek kuvvetli şahsiyetlerin noksanlığı idi.. Mithat Paşanın çekilmesinden sonra -Mithat Paşa 1880 de Abdülâziz'in kaatilleri için kurulan bir mahkeme sonunda Arabistan'a sürgün edilmiş ve orada ölmüştür-Abdülhamit, bir general olarak tanınmış Mehmet Ali Paşanın yanında ancak silik bir şahsiyet olan Sadullah Bey ile Rum aslından Kara Teodori Efendi'yi murahhas olarak Berlin'e gönderebilmişti. Antlaşmanın imzalanmasından sonra da, Doğu-Rumeli Vilâyetinin işlerini düzene koymak için Filibe'de toplanan konferansta Türkiye çok mütevazî bir rol oynayabilmiştir. Tıpkı Bulgaristan'daki Rus komiseri General Dondukof Korsakof gibi Doğu Rumeli'de de onun arkadaşı Stolypin duruma tamamiyle hâkimdi. Osmanlı Bankası tarafından tâyin olunan Maliye Müdürü Schmidt ise, kuvvetli bir mukavemetle karşılaştı²¹³⁵. Bulgaristan Prensliği için bir tüzük yapacak olan Bulgar ileri gelenleri meclisine, birleşik ve kuvvetli bir Bulgaristan'ın vücade getirilmesini isteyen Doğu Rumeli temsilcileri de katılmak istediler²¹³⁶. Birkaç hafta süren müzakereler sonunda kararlaştırılan esaslara göre, devletlerin muvafakati ile tâyin edilmesi gereken valinin memurluk müddeti beş yıl olacaktı; valinin yanında, tâyin ile iş başına getirilen 10 memur, 10 hukukçu - Avusturya'daki "Vi-rilist" ler gibi - ve doğrudan doğruya halk tarafmdan gizli oyla seçilen temsilcilerden teşekkül edecek bir meclis bulunacaktı. Doğu - Rumeli'nin Osmanlı imparatorluğu ile bağlarını bir dereceye kadar teminat altına alabilmek için Padişaha, iki ay zarfında kanunlara itiraz etmek hakkı veriliyordu; vali de İstanbul'daki parlâmentoya bir kaç temsilci gönderecekti: Padişah, yüksek memurları, İçişleri, Maliye, Adliye, Eğitim ve Bayındırlık Müdürlerini ve yüksek subayları tây^n edecekti²¹³⁷. Belli şartlar altında her üç dil, yani Türkçe, Yunanca ve Bulgarca²¹³⁸, resmî dil olarak kullanılabilecekti. Yunanca konuşan, bir Bulgar ailesine mensup ve baba ile kardeşi tarafından Kumanya ile sıkıdan sıkıya ilgisi olan Aleko Paşa Vogoridis, Doğu - Rumeli valiliğine tâyin olundu ve yanına, İçişleri Müdürü olarak gene bir Osmanlı Paşası olan arı Bulgar soyundan Gavril Kristoviç verildi. Böylece özerk Vi-

²¹³⁵ Von Sax S. 455 - 456.

²¹³⁶ Jireček, Fürstentum Bulgarien, S. 338 vd.

²¹³⁷ Engelhardt, S. 202 - 203.

²¹³⁸ Ahalinin ırk bakımından birbirleriyle nisbetleri, 1880 de 573 000 Bulgar, 174 000 Türk, 42 000 Rum ve 25 000 başkaları hakkında bak: Von Sax, S. 459, not 4.

lâyetin güç ve hiç de güven altında görülniien hayatı başlamış oldu.

ikinci bir konferans, 17 haziran 1880 de bizzat Türk başkentinde toplanarak Avrupa'daki bütün Osmanlı vilâyetlerinin idarî durumlarını gözden geçirme işine başladı. Bu konferans, sözü geçen vilâyetlerde uygulanacak rejimi, eass ilkeler bakımından müttehit bir plâna göre düzene koydu: Eskisi gibi nahiye, kaza, liva ve vilâyet teşkilâtı olduğu şekilde bırakıldı. Adliye teşkilâtı da bu idarî teşkilâta uygundu. Çok geçmeden Sait Paşa, Ministere Public'i, sorgu mahkemelerini, noterlik ve mahkeme müfettişliklerini teşkil ve bunlardan başka da yeni ceza ve hukuk mahkemeleri usulü kanunlarını toplamak suretiyle adliye alanında büyük hizmetler ifa etti ²¹³⁹. Daha 22 kasım 1879 da Babiâli, damga resmini, ispirto ve ipek vergilerini ve eskiden kalma balıkçılık "gümrüğü" nü alacaklıların emrine amade kılmak suretiyle, devlet borçlarına mahsup edilmek üzere her yıl 1350 000 Sterlin ödiyece-ğini temin etti (bu borca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmış olan devletler iştirak etmek istemiyorlardı) . Tuz ve tütün Tekel idareleri ile Doğu Rumeli ve Kıbrıs'tan gelecek vergi paraları da gene devlet borçlarının ödenmesine tahsis olundu. Bu gelirlerin idaresi için kurulmuş olan bir bankacılar birliği yerine 1881 yılı sonlarına doğru bir alacaklılar sendikası teşkil olundu. Osmanlı Devleti, bu sendikada yalnız bir komiser bulundurabilecekti ²¹⁴⁰.

Gerçi elçiler ve konsoloslar, bundan sonra da Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmaktan geri kalmıyorlardı; islâhatı tatbik ve, o kadar birbirinden farklı olmamakla beraber çok geri kalmış bulunan cemiyeti değilse bile Devleti artık modernleştirmek yolunda daima iyi niyetle hareket edilmekte olduğunu göstermek zarureti vardı. Fakat bütün bunlara rağmen Babiâli'nin işi nisbeten kolaydı. Çünkü emredercesi-ne bir tavır takınarak hiç "durmadan tavsiyelerde bulunan, kontrol,eden ve kavg- çıkarmak istiyen III. Napoleon'un, Bia-marck'ın tâbiri ile, "Okul öğretmeni" nin eski Avrupası, hakikatte bir kaç yıldanberi mevcut değildi. Ğskiden olduğu gibi hiç olmazsa ana ilkelerde birbirine sıkıdan sıkıya bağlı bir Avrupa devletleri cephesi artık yaşamıyordu. Bunun yerine Türkler, yeni bağlaşımlar sistemi ile/ilk Önce Üç İmparator Bağlaşması, sonra Üçlü Bağlaşma ve en son olarak da 1890 dan sonra Rus - Fransız ittifakı ile karşılaşılıyorlardı. İşte bu şartlar içinde, melankolik göründüğü ²¹⁴¹ halde çok geçmeden gerçek anlamda bir

²¹³⁹ Engelhardt II, S. 228 vd., 249 vd.

²¹⁴⁰ Morawetz, S. 60 vd.

²¹⁴¹ Bak devamı.

devlet adamı olduğunu isbat eden II. Abdülhamit gibi mahir bir siyaset oyuncusu, Avrupa'nın ezici bir vesayetinden korunmak için birçok kaçamak yollar bulmakta güçlük çekmiyordu.

Fakat en önemli olan mesele bu değildi. Hattâ Doğuya mahsus oyalama ve kandırma siyasetinin en büyük ustası için bile durumun ciddiliği başka bir meselede kendini gösteriyordu: Bu, hâlâ Osmanlı İmparatorluğu içinde kalmış olup ya bağımsızlığa kavuşmuş bulunan kardeşleriyle birleşmek veyahut da hiç olmazsa özerk bir millî varlık sürmek isteyen bazı halk kütlelerinde görülen ayaklanma temayülleri idi. •

Osmanlı İmparatorluğunun 1878 den 1908 e kadar süren son otuz yıllık tarihinde, devlet şeklinde hiç bir değişiklik, hiç bir ekonomi veya kültür gelişmesi görülmemektedir. Yalnız-Girit, genel olarak Yunan, Doğu Rumeli, sonra Makedonya; genel olarak Bulgar ve Ermeni meseleleri, bu otuz yılın tarihini doldurmaktadır. Bu olaylara, 1898 de Yemen'in ayaklanması ve San'a'nın muhasarası ile başlayarak ²¹⁴² son yıllarda çok şiddetlenmiş olan Arabistan'daki karışıklıkları da ilâve etmek lâzungelir.

Osmanlı - Rus harbi sırasında Gazi unvanını kazanmış o-lan Ahmet Muhtar Paşa, 1878 yılı ekim ayında Girit meclisi ile Halepa uzlaşmasını imzaladı. Bu anlaşmaya göre Avrupa'nın muvafakati ile Babiâli tarafından beş yıllık bir müddet için tâyin olunacak Girit Valisi, bir Hristiyan olabilecekti. Fakat bu valinin yardımcısı, zarurî olarak Müslümanlardan seçilecekti. Bölge başkanları, her yerde halkîn çoğunluğuna göre Müslüman veya Hristiyan olacaktı. Rumlar, nahiye meclislerine ve mahkemelerine iştirak edeceklerdi. Hristiyanlar, jandarma subaylığına alınabileceklerdi. 80 üyeden teşekkül eden ve her yıl en az 40 gün toplantı halinde bulunması gereken vilâyet meclisinde bundan böyle 49 Hristiyan temsilci bulunacaktı. Resmî lisan ve muamele dili olarak Rumca kabul olunuyordu. Bu meclise, üçte iki çoğunlukla ve Babiâli'nin muvafakati ile, mahallî menfaatlerle ilgili olmak üzere, statüde, değişiklik yapmak hakkı tanınıyordu. Yeni düzene konan vilâyet gelirlerinin yansını memleket içinde harcamak ve öşürün toplanmasını nahiyelere bırakmak gibi mû-tad halini almış olan hükümlere, bu yeni vilâyet yasasında da rastlanmaktadır ²¹⁴³.

Fakat bu anlaşma ile, bütün Yunanlıları kurtarmak ama-ciyle 1869 da kurulmuş olan yeni Hetairi veya Syllogoi Cemiyetinin faaliyetine ve yeni bir

²¹⁴² Von Sut, S. 524 - 525. Bak ffene devamı.

²¹⁴³ Kars. Engelhardt n, S. 203 vd., 286, not 1; von Sax, S. 449-450.

Doğu Hellen Devletinin kurulması için sarfedilen gayretlere hiç bir bakımdan sekte verilmiş olmuyordu. Gerek genç Yunanistan Krallığında ve gerekse Osmanlı Devleti içinde yaşayan genç Rum nesilleri, bu amacın gerçekleştirilmesi için yetiştiriliyorlardı: Bunlar, Rum milletinin "büyük ölkü"yü gerçekleştirmek için herhalde gerekli olan askerî meziyetlere sahip bulunduğuna; Türk Devletinin hâlâ yaşamasında, Hellen'lere nankörlük eden bazı Avrupa devletlerinin ve hususiyle hr.in, yahut da korkak olan Atina'da iş başındaki devlet adamlarının, belki de korkak y^ni Kıralları kabahatli olduklarına tam bir inanç besliyorlardı. Epiros'a giden her eşkiya, Girit kıyılarına âsi Rumları çıkaran her korsan gemisi, kendi hareketi ile kesin neticenin alınacağı saati biraz daha yaklaştırdığına inanıyordu.

Şimdilik ateşli yurtseverler kuzey sınırında çalışıyorlardı. Daha 1878 de Müslüman Arnavutlar, nefret ettikleri Karadağlıların antlaşma gereğince Guzinye ve Plava bölgelerine girmelerine karşı koydular: Cakova kadısının önderliği altında toplanarak din için savaşıma başladılar ve kendilerine karşı gönderilen Abdullah ile Mehmet Ali Paşaları, kutsal dâvaya ihanetçi sayarak öldürdüler (eylül). Bosna'da Derviş Hacı Loya ve Hersek'Le Mostar ahalisi de, vatanlarını Nemçe'lilere satmış olan Padişahın gönderdiği adamlara karşı aynı şekilde savaştılar²¹⁴⁴. Bu olay, askerî bakımdan zarurî görülen Yenipazar'ın Avusturyalılar tarafından işgali neticesini doğurdu. Buna rağmen memurları ile askerlerini Hersek'te bulundurmağa devam eden Babıâli, 21 nisan 1879 da imzaladığı bir antlaşma ile bu olup bittiği tanımak zorunda kaldı. Bu antlaşmada Bosna ve Hersek'de Avusturyalıların durumu tesbit olunuyor ve işgal müddeti hakkında hiçbir şey söylenmiyor, Halife ve hükümdar sıfatıyla Padişahın haklarına işaret olunuyordu. Bunun üzerine Arnavutlukta, Arnavutların haklarını korumak için memlekette yaşayan her din ve mezhep mensublarının iştirak ettikleri bir "ittifak" (liga) vücade getirildi: Gerek Karadağlılara ve gerekse Yunanlılara karşı Arnavutların hakları korunacaktı. Yunanlılar, yeni sınırları ile Yanya yakınlarına kadar sokulmuşlardı. Bu büyük gehir, hatırası Arnavut soydaşlarında hâlâ gayet canlı bir şekilde yaşayan ve onlarda cüretli bağımsızlık fikirleri uyandıran Tepedelenli Ali Paşanın merkezi idi. Şimdi Yunanlılar, hem Yanya'yı, hem de Arta ve Prevese'yi ele geçirebileceklerini umuyorlardı. Kuzey Arnavutlukta harp, artık bütün şiddeti ile başlamıştı. 18 nisan 1880 anlaşması ile hazırlanan toprak mübadelesi tasarılarının burada tatbikine

²¹⁴⁴ Koetschet - GruaTin Aus Bosniens letzter TURkenzelt adlı e-serine göre von Su, S. 450 vd.

imkân bulunamamıştı. Babiâli de, burada yabancı hâkimiyetine karşı ayaklanan o zamana kadarki tebaalarına karşı harekete geçmek vazifesini Avrupa'nın zoru ile üzerine almış olmakla beraber, bu işi ciddî ve dürüst olarak başaracak durumda değildi: Karadağ'a, Berlin Antlaşmasında tesbit olunan Arnavutluk toprakları yerine, bir Avrupa donanmasının toplan altında yalnız Dulcigno verildi. Fakat Karadağ, vaktiyle Zenta İslav hükümdarlarının oturmuş bulundukları bu sahil şehrini ancak kasım ayı sonlarında Derviş Paşanın yardımı ile ve çetin bir savaş verdikten sonra işgal edebildi ²¹⁴⁵. Avusturya müstesna olmak üzere diğer Avrupa devletleri, Babiâli'yi uysal davranmağa zorlamak amacı ile, İzmir'in rehin o-larak işgal edilmesi gibi garip bir fikri bile ortaya atmaktan çekinmemişlerdi. Aynı yılın 21 eylülünde imzaladıkları bir protokolda bu devletler, kendilerine menfaat temin edecek gayeler peşinde koşmak niyetinde olmadıklarını beyan etmişlerdi ²¹⁴⁶.

Avrupa devletleri, Türk-Yunan sınırı meselesini bir düzene koyınaya davet edilmiş bulunuyorlardı .Bu amaçla Berlin'de haziran ayında bir konferans toplandı. Fransızlar, Gladstone'nın siyasetiyle de desteklenerek, Yunanistan için elverişli bir sınır kabul ettirmeğe muvaffak oldular. Fakat Babiâli bunu tanımak istemedi. Osmanlı hükümeti, yalnız Yanya ve Rum düşmanlığı ile tanınmış Arumen'lerin merkezi olan Metzovo'yu değil, hatta Larissa'yı bile kurtarabileceğini ümit ediyordu ²¹⁴⁷. Babiâli, bütün Tesalya ve Epi-ros'u muhafaza edebilmek için Girit'i feda etmeğe hazır görünüyordu. Fakat İngiltere buna müsaade etmek istemiyordu. Nihayet 1881 martında Türk diplomasisi, Yunanlılara Lorissa, Vclo ve Arta'yı vermeğe ve Preveze'yi yiktırmıya razı oldu. Avrupa devletleri, yeni sınır hattını kabul etmesi için nisan ayında Yunanistan'a ciddî surette ihtarda bulundular. Böylece en nihayet 24 mayıs ve 2 temmuz anlaşmaları ile, Yunanlıların fütuhat plânları yapacak kadar ileri gitmelerine elverişli olan bu nazik mesele de hallediîlebildi. Aynı zamanda Arnavutlar da, Prizrend'in kendilerine verimesi ile susturuldular.

Türk askerleri, 1883 e kadar Arnavutluk'ta kalmakta devam ettiler. 1882 de devletler, Arnavutluk için de bir statü vücade getirmeği düşündüler. Buna göre memleket beş bölgeye ayrılacaktı; Üsküdar'da oturacak valinin yanma dağlık bölgeler için Başkaptan olarak bir paşa

²¹⁴⁵ Sınırın kesin olarak tesbiti işi, ancak 1884 te yapılabilmıştır.

²¹⁴⁶ 1335 te de Arnavutlar'la Karadağ Ular arasında bir anlaşmazlık çıktı. Bak aynı eser, S. 613.

²¹⁴⁷ Kars bütün bunlar hakkında Gabriel Charmes, S. 5 Vd.

verilecek, her sene toplanacak umumî bir meclis ile dördü Müslüman olmak üzere 12 üyeden müteşekkil bir daimî encümen kurulacak, kaza ve nahiyelere şef sıfatıyla Kaptan veya Bayraktarlar gönderileceklerdi. Fakat Padişah, Müslüman Arnavutları her bakımdan desteklemek suretiyle bu tasarıların gerçekleşmesini Önlemek yolunu bulmuş ve imtiyazlarını korumuştur ²¹⁴⁸. Anadolu paşalıklarında, orduda, hatta Osmanlı diplomasisinde Müslüman Arnavutların temsilcileri bulunmakta idi. Herkesten şüphe eden, kendisinin takip edildiği vehmi içinde kâbuslu bir hayat yaşayan Osmanlı hükümdarının muhafız kitasını, Arnavutlar teşkil ediyorlardı ²¹⁴⁹. 1898 de bir komisyon, ilk defa olarak okullar açmak üzere Arnavutluğa gönderilen". Fakat bundan sonra da Arnavutlar, â-detleri değişmez, tamamıyla eski Osmanlı tipleri olarak, büsbütün hakir ve hiç değişmemiş, hatta gerilemiş ²¹⁵⁰ bir memleketin patriyankal ahalisi olarak, hususiyle Karadağ ve Sırbistan'a karşı barış bozucu bir unsur olarak, kalmakta devam ettiler ²¹⁵¹. 1860 a doğru Antivari, ancak 250 kadar binası bulunan perişan bir köydü ²¹⁵² ve yalnız yakınındaki Varoşta bırakılmış ve unutulmuş 4000 insan yaşıyordu. Draç (Durazzo) daki evlerin sayısı ise, 200 ü aşmıyordu ²¹⁵³. Kroya şatosu, 1832 de yıkılmıştı ²¹⁵⁴. 1880 tarihlerine doğru Alessio Piskoposluğu bölgesi içinde oturan ahaliden ancak 50 kişi yazı biliyor ve 10 kişi yalnız imzasını atabiliyordu ²¹⁵⁵. Halbuki 1872 denberi Üsküdar paşası, bir Arnavut dili yazısını meydana getirmekle meşgul olmak zorunda bulunuyordu ²¹⁵⁶.

Bir "Prink" in idaresinde olan Mirdit'ler, yalnız silâhlı bir kıta göndermek hakkını muhafaza ettiler ²¹⁵⁷. Her tarafta kanunlar, Leks Dukaşin tarafından murakabe ediliyordu ²¹⁵⁸. Türklerin genç "Prink" Bib Doda'ya bir Türk müşaviri vermek için yaptıkları teşebbüste de muvaffak olunamadı. Aynı şekilde 1855 de Mirdit'leri nizamiye askeri olarak kullanmak ve diğerlerinin elinden silâhlan almak teşebbüsü de başarısızlıkla neticelendi.

²¹⁴⁸ Kars. Hecquard, S. XVI: "La Porte, avec autant de sagesse que d'equite, a reapeete" gŃnŃralement les droits de ces populations, qui ne lui causent aucun embarras et qui, en accomplissant fidelement leurs obligations, ont ŃtŃ souvent pour la Turquie des auxiliaires utiles et de'vou'es".

²¹⁴⁹ Kars. etraflı olarak von Sax ve Fransız projesi için Engel-hardt, II, S. 252 - 255.

²¹⁵⁰ Kars. alriu eser, S. 273.

²¹⁵¹ Von Sax, S. 525.

²¹⁵² Hecquard, S. 34; Poujoulat Chritiena et Turca, Parts 1859, 8. 160 vd.; Dr. Joseph MÜller.

²¹⁵³ Hecquard, S. 263.

²¹⁵⁴ Aynı eser, S. 254 - 255.

²¹⁵⁵ Dumont, S. 271.

²¹⁵⁶ Aynı eser, S. 280 - 281. Kars. aynı zamanda B^rard, La Tur-quie et l'hellenisme contemporain, S. 17 - 18. Kars. gene "üç Arnavutluk" hakkında Chames'in isabetli sözleri, S. 18 - 19.

²¹⁵⁷ Hecquard, S. 10, 216 vd.

²¹⁵⁸ Aynı eser, S. 229.

Sonradan Bib Doda Tuğgeneralliğe yükseltildi ve Padişah'tan nişan aldı ²¹⁵⁹. İslav bahçıvanlarının oturdukları Spitza bölgesi, gerçek anlamda bir Özerlikten faydalanıyordu ²¹⁶⁰.

Şimdi Rum Patrikhanesi ile Babiâli arasında bir anlaşmazlık patlak verdi. Adliye Nazın Ahmet Cevdet, patriğin elinden, piskoposların: tevkif ve aile ile ahlakî meselelere ait bütün anlaşmazlıklarda hüküm vermek hakkını almak istiyordu. Aynı zamanda Türk hükümeti, Hum okulları üzerinde de bir kontrol kurmak niyetinde idi. Bu okulların hepsi Patrikliğe bağlı bulunuyordu ve buralarda öğrencilere Osmanlı Devletinin kabul edemeyeceği ülküler aşılanıyordu. Patrik, eski imtiyazları ve modern amaçları için Rusya'da bile bir destek bulamadı. Fakat kazaî hakkını 1884 anlaşması ile kurtarmaya muvaffak oldu ²¹⁶¹. Biraz daha sonra Patrik Dionysios, eski haklarının sözde çiğnendiğini ileri sürerek, bütü kiliseleri kapattı. Bunun üzerine Babiâli, her çeşit zorlama vasıtalarını sonuna kadar kullandıktan sonra uysallık gösterdi ²¹⁶².

Fakat öte yandan Doğu - Rumelinin İmparatorluktan koparılması, yeni anlaşmazlıklara yol açtı. Bu arada Tunus, 12 Mayıs 1881'de Fransızlara boyun eğmişti. Fransızlar, Dayı'-ya sırf mazinin bir hatırası olmaktan daha fazla bir yer veriyorlardı. 1882'de de Mısır, İngiliz kıtalarının İskenderiye'ye çıkarılmaları ve bunların, Padişah adına hareket ettiğini ileri süren millî önder Arabi Paşanın âsi kuvvetlerini yenmeleri ile, İmparatorluktan fiilen ayrılmıştı ²¹⁶³. Doğu-Rumeli'nin ise Bulgar Prensligi ile birleştirilmesi için 1880'den beri Güney-Bulgaristan komiteleri tarafından çalışılıyordu ve nihayet bu iş gerçekleştirildi.

Bu yeni "olup bitti", 18 Eylül 1885'de vakî oldu. Babiâli, bu vilâyete karşı çok itimatsızlık göstermişti: Vilâyetin bütçelerini çok kere kabul etmemiş ve Bulgaristan'la yaptığı ticaret antlaşmasını protesto etmişti. Fakat bütün bunlar, a-yakta tutulması aslında imkânsız olan bir durumun tabîî bir şekilde çözülmesine engel olamadı. Tersine olarak Babiâli'nin gösterdiği bu güçlükler, daha ziyade aksi tesir yapmış ve kesin sonuç

²¹⁵⁹ Aynı eser, S- 242 vd. 1837'de kan gütme ilga olundu; aynı eser, S. 371 - 372.

²¹⁶⁰ Aynı eser, S. 39 - 40.

²¹⁶¹ Von Sax, S. 481 - 483.

²¹⁶² Aynı eser, S. 500 - 502.

²¹⁶³ 1884 Londra konferansı yalnız Mısır maliyesi Üzerinde görüşmelerde bulundu ve Babiâli'nin aynı yılın haziranında yaptığı protestodan da bir gey çıkman. Fakat 24 Ekim 1885'te bir antlaşma imza edildi. Buna göre Babiâli, Mısır'a bir komiser gönderecekti. 1887'de tn-giltire, Mısır'ı bir kaç yıl içinde boşaltacağını vadetti; fakat Rusya ve Fransa'nın Öğütlerine uyan Babiâli, kendisine teklif olunan antlaşmayı kabul etmedi; S. 496 - 497. 1899'da İngiltere ile Fransa, Trablus ardüklesini aralarında paylaştılar; aynı eser, S. 526.

saatinin yaklaşmasına sebep olmuştu. Müslümanlarla meskûn olan dağlık bölgenin, yâni 22 nahiyeden teşekkül eden Pomak Cumhuriyetinin inatçı davranışı da meselenin patlak vermesine yardım etti. Doğu - Rumeli'nin ikinci valisi Gavril Paşa ²¹⁶⁴, doğrudan doğruya sınıf berisine gön-derildi. Vilâyetin 5000 e yakın sayıda Fransız usulüne göre teşkilâtlandırılmış ve Rus dilinde komuta edilen millî 'kuvveti, bir Alman olan komutanları Strecker'in Paşa unvanını —Reşit Paşa— taşımasına rağmen, bu büyük olayı alkışla karşıladı. Sınır boyundaki Türk garnizonları hiç bir hareket göstermediler. Bu gibi hallerde valinin emri ile nizamiye askerinin toplanabilmesi hakkında faydalanılmadı. 1880 de Çariçenin yeğeni olarak ilk Bulgaristan Prensiğine seçilmiş olan Alexander von Battenberg, 20 eylül 1885 de Doğu - Rumeli'nin başkentine törenle girdi ²¹⁶⁵.

Berlin Barış Antlaşmasında yapılan bu şekildeki değişiklik, aynı muahedeyi daha ileriki bir zamanda kendi menfaatlerine uygun bir şekilde bizzat değiştirmek" niyetinde olan Rusya'yı kızdırdı. Bu karışıklık, ingiltere'de Doğu - Rumeli'nin yeni efendisine büyük bir sempati sağladı. Avusturya ise kıskanan Sırları Bulgaristan'a karşı bir harbe kıskırttı. Sırlar, Vidin'e girebileceklerini sanıyorlardı. Fakat kısa bir zaman Önce kiral unvanını almış olan Sırp hükümdarı Milan, Bulgaristanın başkenti Sofya üzerine yürürken Slivitza'da büyük bir yenilgiye uğradı (17 - 19 kasım). Bunun üzerine Avusturya, komşusu olan mağlûp Sırbistanı himaye etti ve 9 mart 1886 da Bükreş Barışı imzalandı. Babıâlinin de bir temsilcisinin hazır bulunduğu bu antlaşma ile, mevcut sınırlarda hiç bir değişiklik yapılmadı.

Bu olaylar cereyan ederken Babıâli, büyük bir tehlike ile karşılaşan vasalı Bulgaristan devletine karşı hiç beklenmedik bir şekilde iyi niyetler beslediğini açıklamıştı. Osmanlı hükümeti, Bulgaristan'la Avrupa'da tedafüi bir antlaşma im-zalamıya hazır olduğunu bildirmişti. Sadrâzam Kâmil ve Hariciye Nazırı Sait Paşalar, Bulgaristan Prensini Doğu - Rumeli Valisi olarak tanımayı ve beş yıl sonra da bu mevkiini yenilemeyi teklif eden Rus isteğini kabul etmekte hiç bir tereddüt göstermediler. Kâmil Paşa, Doğu - Rumelinin statüsünü gözden geçirmeye ve memlekette garnizonlar bulundurmak hakkında vaz geçmiye, bunlara karşılık Pomakların oturdu-ğu bölgeyi Osmanlı imparatorluğuna katmıya razı görünüyordu. 5 nisan 1886 da İstanbul'daki elçiler de bu plâni tasvîp etmişlerdi. Gerçekten de Sofya'da

²¹⁶⁴ 8 mayıs 1884 ten beri.

²¹⁶⁵ Jİreçek, 3. 347 vd.

Güney - Bulgaristan'ın yeniden teşkil tlanması için müzakerelere başlanmıştı. Fakat tam bu sırada Prens Alexander, sözde çok fazla t vizlerde bulunmuş olması dolayısıyla, askeri bir ayaklanma sonunda tahtından indirildi (20 ağustos 1886).

Bab li, ne Prens Alexander'ın yeniden iktidar mevkiine dönmesi ve sonra da  arın gayet sert bir telgrafı  zerine Prenslikten istifa etmesine kadar geçen zamandan, ne de devletler tarafından uzun zaman tanınmıyası Koburg Prensi Ferdinand'ın ikinci Bulgar Prensl ğine seçilmesine kadar geçen müddet zarfındaki kaşıkşlıklardan faydalanmış ve kendine menfaatler sağlamak gayesi peşinde koşma nıdır. Halbuki Fransa ve Almanya'nın muvafakati ile gayrimeşr  Prese karşı General Ernroth'ı komiser olarak göndermek isteyen Rusya, Bulgaristan'da cereyan eden hâdiseler karşısında sadece Prens Ferdinand'a memleketten çıkmasını rica etmekle iktifa eden Bab li'ye, fırsattan faydalanmayı tavsiye ediyordu ²¹⁶⁶. Fakat Osmanlı hükümeti, buna yanaşmıyarak yeni Prensi azletmedi i gibi bir Avrupa konferansının toplanmasını da istemedi. Hattâ eskiden Osmanlı Devletine ait özerk bir vilâyet olan Doğu-Rumeli'nin Bulgaristan'la tama-miyle birleşmesini ve Doğu - Rumeli vergilerinin gönderilmemesini protesto bile etmedi. Rusya'lı Nabukof'un İstanbul'dum gelen suikast ları Burgaz'da görülünce bunlar barış bozucuları sayılarak hüküm giydiler ²¹⁶⁷. Padişahın haklarına her hangi bir şekilde müdahale edilmesine karşı büyük bir cesaret ve inatlıkla mücadele etmiş olan Ali ve Fuat Pasajlar devri artık bir daha geri dönmeyecek şekilde geçmişti. İş başında bulunan Osmanlı ricali, en sonunda devletler tarafından da tanınmış olan Prens Ferdinand'ın İstanbul'a gelerek t bilik görevini yapmasından ve ona Müşir rütbesi vermesinden tamamiyle memnun görünüyorlardı.

Fakat Bab li'nin uysallı ı sayesinde nisbeten kolayca halledilebilen Bulgar meselesi, Batı - Makedonya'da gittikçe büyüyen bir tehdit şeklinde kendini gösterdi.

Eğer Kaptan Petko'nun çete hareketleri (1860) bir tarafa bırakılacak olursa Makedonya meselesi, evveleminde beklendiği gibi, bir kilise meselesi idi. 1870 de kurulan Bulgar Eksaklı ı, yalnız o zamanki Tuna vilâyetine, yani Bulgaristan'a değil, fakat aynı zamanda Türkiye'de yaşıyan ve dinî - siyasî bir millet olarak yeni doğan bütün Bulgar milleti üyelerine şamildi. Bu

²¹⁶⁶ Von Sax, S. 494 vd., 502 - 503; Leonofi, Documents secrets de la poli que ru e en Orient, 1881 - 1890; Berlin 1893.

²¹⁶⁷ Von Sax, S. 495 - 496.

sebepledir ki Eksarklığın merkezi İstanbul yapılmıştı. Böylece Makedonya ve Trakya'daki Bulgar ırkdaşları için piskoposlukların kurulması, tabîi olarak Eksarkın ilk isteğini teşkil ediyordu. Bu piskoposluklar için Ohri, Üsküb ve Veles seçildi.

Fakat Bulgar ayaklanması ve bunu takip eden Türk -Rus Harbi, yeni bir Bulgar Devletinin kurulması ve bu devletle Doğu - Rumeli'nin istekleri, Makedonya'da kilise teşkilâtı işinin ilerlemesini uzun bir zaman için durdurmuştu. Osmanlı — Rus Harbi sırasında Bulgar Eksarkı An-tihmos, Asya'ya sürgün edilmişti. O zamana kadar kurulmuş olan piskoposluklar da hemen ilga olunmuştu. Antlaşma gereğince Edirne, Selanik ve Manastır'-da teşkil olunan ve yalnız iki Bulgar temsilcisinin iştirak ettirildiği İslâhat komisyonlarının Avrupa vilâyetleri (bu vilâyetler mümkün olduğu kadar\ milliyetler göze alınarak sancaklara ayrılıyorlardı) için hazırlamış oldukları teşkilât nizamnameleri kâfi ve hususciyle hiç pratik değildi. Hükümet, muhakkak ki haksız olmıyarak artık düşman sayılan Bulgar halkına karşı, bazan sert hareket ediyordu. Kafkasya'lı Çerkeslerle Bulgaristan ve Tesalya'dan gelen başka İslâm kolonistleri, mağlûp edilen İslâmlığın öcünü almak için ellerinden geleni yapıyorlardı. 1878 sonbaharında yukarı Mesta ve Struma vadilerinde bir ayaklanma çıktı ve bu, kesif kütlelerin Bulgaristan'a göç etmeleri sonucunu verdi. 1879 da buraya gönderilen bir İngiliz araştırma komisyonu, Wilson ile Trotter, durumda hiçbir değişiklik yapamadı²¹⁶⁸.

İkinci Bulgar Eksarkı Joseph, ancak 17 aralık 1883 de kendi mevkiini tanıtmaya muvaffak oldu. Kendisine yalnız Trakya ve Makedonya, bölgelerine mahsus olmak üzere bir okul teşkilâtı kurmak müsaadesi verildi. Fakat, nihayet gerçekleşen Doğu - Rumelinin Bulgaristan'la birleşmesi, Prens Alexander'ın Bulgaristan'dan uzaklaştırılması ve ardasının tanınmaması gibi sebepler dolayısıyla, yukarda adı geren üç şehre Bulgar piskoposlarının tayinini kabul ettiremedi. Piskopos Theodor'ın başarısızlıkla sona eren Üsküb seyahatinden sonra 1890 temmuzunda Bulgar Nazırı Strcnski, bir nota göndererek Babîâliyi "kendi vasıtalarını kullanmakla" tehdit etti²¹⁶⁹.

Fakat 1891 yılında Bulgar Eksarklığının kilise ve kültür işlerindeki hakları tanındı. Nisan 1894 te çıkarılan bir tezkere ile de Bulgar

²¹⁶⁸ Voinov, S. 15 vd.; Weigand, Die Nationaltendenzen der bul-kanischnen Nattonalitaeten 1898; Oopçeviç, Mazedonien.

²¹⁶⁹ Börard, S. 199 - 200.

 ğretmenleri, milliyetlerin ayrılık faaliyetlerine karşı kurulmuş olan okul komisyonlarının vesayetinden kurtuldular. Bulgaristan Başvekili Stambulof, ağustos 1890 ve 8 temmuz 1891 tarihlerinde Ohri ile Üsküp'e yeni Bulgar piskoposlarının tâyin edilmesini kabu lettirme e muvaffak oldu ²¹⁷⁰. Fakat şimdi Sırbistan, Makedonya Slavlarının halis kendi ırkdaşları olduklarını keşfetmişti. Çok geçmeden de Rum aslından Firmilian, Sırp Metropolidi olarak Üsküp'te yerleşti. 1897 de Bulgaristan Prensi, beş yeni Bulgar Piskoposluğunun kurulması tezini İstanbul'da müdafaa etti ve gerçekten de bunlardan   n  kabul ettirdi. Bunlar, Manastıra, Dibra ve Strumitza Piskoposluklarıdır ²¹⁷¹. O vakit 2 000 kilise ve manastır ile 1200 000 dindaş, Bulgar Eksarklığına tâbi bulunuyordu. 1900 tarihinde Eksarkın nezareti altında bulunan 868 okulda kız ve erkek olmak üzere 47 000 den fazla  ğrenci okuyordu ²¹⁷². 1885 den, ve bir bakımdan da 1890 dan beri Selanik'te bir kız ve bir erkek lisesi, Manastır'da bir "kl sik" lise (gymnasium), Edirne'de "Feter Beron" erkek lisesi ve İstanbul'da bir seminer vardı. Üsküp'te de  ğretmen yetiştiren iki pedagoji müessesesi ( ğretmen okulu) bulunmakta idi.

Fakat, çok rağbet gören ve iyi organize edilmiş olan bu okullar sayesinde daha iyi bir istikbal beklenece i yerde, bir takım sabırsız unsurlar, çetecilik faaliyetiyle, katlandıkları ızdıraba Avrupa'nın dikkatini çekmiye u raşıyorlardı. Bu yüzden intikam anarşisini zavallı Bulgar halkının içine sokuyorlar, sonra da  h ve enini göklere yükselen bu adaletsizliğin önüne geçmeleri için Hristiyan hükümetlerine şik yetnameler g nderme e çalışıyorlardı. Sözü geçen bu çeteler; ma rur, zengin, 500 yıldan beri kültür üstünlüğü ve kilise mutlakiyeti ile istinas peyda etmiş olan Rumlara ve kardeş Sırlara, hattâ Apustol Margarit'in maharetli çalışmaları sayesinde milliyetçilik duygusunu elde etmiş olan Arumen'lere hücum ediyorlardı. Böylece her baharın gelişi ile "herkesin herkese karşı harbi" başlıyor ve bunu önlemek için hiç bir Türk memurunun veya Avrupalı insanlık dostunun gücü kâfi gemliyordu. Çok geçmeden aynı derecede gayri insan  hareketlerde bulunmaktan ka ınmıyan Rum çetelerine de, Yunan ordusuna mensup kıyafet değiştirmiş, hattâ üniformalarını taşımakta hiç de mahzur görünmiyen subaylar komuta ediyorlardı. Sırların da kendi millî

²¹⁷⁰ Aynı eser, S. 296 vd

²¹⁷¹ Coup - d'oeil sur l'activite" de l'exarchat bulgare de 1377-1902, par Th. M. et B.t Leipzig 1902 (ben bu eserden faydalanmak imkânını bulamadım).

²¹⁷² Voinov, S. 28 • 29.

mücahitleri ve millî kurbanları vardı. Türklere gelince, bunların memurluklarda ve mahallî meclislerde bir Bulgarın bulunmasına tahammül edemediklerine hayret etmemek lâzımdır. Hâkim unsur olan Türklerin intikamları, aynı zamanda piskoposlara ve Bulgar okullarına da teveccüh ediyordu. Bulgar gazetelerinden yalnız Patrikliğin ve Protestan propagandasının organları olanlar çıkıyordu. Bulgar dini cemaatlerinin temsilcileri olan "millet basılar", genel olarak tanınmıyordu. Açıkta açığa ihtilâlcî bir millet olan Bulgarlara karşı yapılan muamele, 1859 dan önce İtalya'nın Avusturyalılar tarafından işgal edilmiş olan kısımlarındaki halka ve bu güne kadar Macaristan'da yası-yan Rumenlere yapılan muameleden daha iyi değildi; fakat muhakkak ki -Şarka mahsus zulüm yapma temayülü bir tarafa bırakılırsa- daha fena da değildi.

Osmanlıların mutlak idaresine karşı ilk muhasamat, 1902/03 de patlak vermiş ve bu tüyler ürpertici bîr şeküde cezaların tatbikine yol açmıştır ²¹⁷³. Bulgarların 215 köyü yakılmıştır. Bu sırada Bulgarlar, 25 000 kurban vermiş olduklarını yazmaktan çekinmemişlerdir ²¹⁷⁴.

1902 yılı sonunda Fransız Dışişleri Nazırı Delcasse'nin teklifi üzerine müttefik Fransız ve Rus hükümetleri, Fransa'nın Selanik konsolosu Steeg'in islâhat programını desteklemek hususunda birbirleriyle anlaştılar. Bu defa bahis konusu olan şey; millî imtiyazlar, bir büyük Bulgaristan'm, büyük Sırbistan'ın veya büyük Yunanistan'ın teşkili değil; fakat keyfî vergi alınmak, Arnavut jandarmalarının şiddetli hareketleri, Bulgar veya Yunan Makedonya'sı özerkliğinin mücahitlerine karşı Müslüman çiftlik sahiplerinin despotça durum lan yüzünden felâkete uğramış olan zavallı köylülere yardım etmek meselesi idi. Bu memleketlerde Türk hâkimiyeti muhafaza edilecek ve hattâ ciddi, samimi ve Avrupa'nın kontrolü altında tatbik edilecek İslâhat ile kuvvetlendirilecekti. Tıpkı Lübnan'da olduğu gibi buralarda da devletler tarafından tasvib edilecek birer vali, her vilâyet için özel bir bütçe ve Avrupa'lı kontrolörler, bu işi geniş ölçüde kolaylaştıracaklardı ²¹⁷⁵.

Çok geçmeden, daha aynı yılın 30 kasımında Babiâli, iki komisyon teşkil etmişti. Bunlardan biri İstanbul'da, ötekisi de Makedonya'da bulunuyordu. Aynı komisyonlar, asıntıda bulunan meselelerle meşgul olacaktı. Bütün vilâyetin valiliğine de Hüseyin Hilmi Paşa tâyin olundu.

²¹⁷³ Bu mesele hakkında etraflı bilgi bak: aynı eser,, S. 112 vd.

²¹⁷⁴ Aynı eser, S. 127.

²¹⁷⁵ Aynı eser, a 134.

Çıkarılan yeni bir irade ile devletin bütün parçalarına  amil olmak üzere valilerin yanına Bayındırlık, Tarım, Eğitim ve Siyaset i leri için birer Müdür veriliyordu. Hristiyanlar da jandarma olabileceklerdi. Mahkeme  yeleri, Adliye Nazırı tarafından tâyin olunacaktı. Valilerin raporları, özel bir komisyona gelecekti. İradenin ihtiva ettiği öteki hükümler, eski İslâhat tedbirlerinin ve memurların namuslu ve  alı kan olacakları vaidinin tekrarından başka bir şey değildi ²¹⁷⁶.

Fakat bu arada Rus temsilcisi Snoviyef ile Avusturya temsilcisi Baron Calice, başka bir tasarı hazırlamı lardı. Aynı tasarı, öteki devletler tarafından da kabul olundu. Buna göre    yıl süre ile tâyin olunacak ve ancak Avrupa devletlerinin muvafakati ile i ten çıkarılabilecek olan vali, hukukan hemen hemen özerk bir idarenin başında bulunacaktı. Yeni jandarma, Batı memleketlerinden getirilecek subaylar tarafından teşkil olunacak ve yeti tirilecekti. Steeg'in Makedonya için hazırlamış olduğu b t  , aynen kalacaktı,    rler, artık mültezimler tarafından toplanmıyacak, fakat her cemaat bu i i bizzat kendisi yapacaktı ²¹⁷⁷. 25  ubat 1903 te Türk Hariciye Nazırı, bu tasarıyı kabul edeceğini beyan etti. Bir irade ile de bunun Padişah tarafından daha önce bütün Avrupa vilâyetleri için alınmış olan tedbirleri tamamlayan bir belge olduğu teyit edildi.

Fakat memnun olmıyanların istedikleri şey bu değildi. O-nun için bu iradeye; Selanik'te dinamitle suikastlar yapılmakla, Edirne ve Manastır'da ayaklanmalarla ve Bulgaristan'da Petrof kabinesinin Babiâliye karşı sert ve tahrik edici bir beyanatı ile cevap verildi. Ağustos ayında yapılan bu beyannamede "Avrupa Türkiye'sindeki vilâyetlerde ya ıyan Bulgarlara" Türkler ve Yunanlılar tarafından yapılan fena muameleler sayılıyordu ²¹⁷⁸. Bulgaristan, bu olaylara seyirci kala-mıyacağım devletlere bildirdi. Öte yandan Türk idarecileri, m tad olduğu gibi soygun ve katil hareketlerinden geri durmuyorlardı ²¹⁷⁹. Avrupa devletleri sırf Balkanlarda karışıklık ve anlaşmazlıkların önüne geçmek amacı ile bu tehditlere t vizlerde bulunmak z fını gösterdiler. Rus  arı ile Avusturya imparatoru, Murzusteg'de bulu arak (eylül) "kontrol ve nezaret için uygun bir tarz" tesbit olundu ve bu, 22 ekim 1903 de son şeklini aldı: Buna göre Rusya ve Avusturya Devletlerinin gönderecekleri " zel ve sivil ajanlar", sekreter ve tercümanları ile

²¹⁷⁶ Aynı eser, S. 13T - 142.

²¹⁷⁷ Tenkidi bak: Berard, Pro Macedonia, Paris 1904, S. 30 vd., 56 vd.

²¹⁷⁸ Voinov, S. 201 - 202.

²¹⁷⁹ "Turca et Grecs contre Bulgares ert Mac donie, pretaee de L. Leger", Paris 1904.

birlikte, genel valinin yanında yer alacaklar ve bunlar hem genel valiye müşavirlik edecekler, hem de Makedonya'da olup bitenler hakkında elçilere bilgi vereceklerdi. O zamana kadar jandarma teşkilâtının başında bulunan İsveç'li ve italyan öğretmenler yerine Avrupa'lı bir general gönderilecek ve bu generalin maiyetine başka subaylar da verilecekti. "Ayrı ayrı milliyetleri daha düzenli bir şekilde guruplandırmak için" ²¹⁸⁰ vilâyetin idare bakımından bölümlere ayrılması ve "idarî ve adlî müesseselerin islâh edilmesi" işleri, daha sonraki bir zamanda yapılacak ve bu esnada Hristiyan unsurunun temsili ilkesi ve gittikçe çoğalan Özerklik daima gözönünde bulundurulacaktı. Karışıklık sırasında siyasî suçlar ve cinayetler için, yarısı Hristiyanlardan teşekkül edecek olan "karma komisyonlar" tâyin olunacaktı. Türk hü-hûmeti, bir yıl müddetle kendilerinden vergi alınmıyacak olan kaçmış ve harap olmuş ailelere yardım edecek ve kiliselerle o-kulları onaracaktı. Rediflerle başıbozuklar dağıtılacaklardı. Bu islâhat, Edirne vilâyetine şâmil değildi. Görünüşte Ötekine dayanmakla beraber bu tasarı, aslında yeni bir rejim idi ²¹⁸¹.

Bulgar ihtilâlcilerinin önderi Sarafof'ın 1907 yılı sonunda ölümünden sonra ve ihtilâl hareketinin elebaşları arasında çıkan iç anlaşmazlıklar üzerine Babiâli'nin işi oldukça kolaylaştı. 1908 yılı başında İngiltere, valinin Avrupa devletlerinin deneti altında bulundurulmasını teklif etti. Nihayet nisan içinde Rus tasarısının kabul edilmesi üzerinde bir anlaşmaya varıldı. Bu tasarıya göre yabancı jandarma ile yabancı memurlar Babiâli'nin hizmetine gireceklerdi. Böylece Makedonya jandarmasının ikinci komutam olan İtalyan Robilant, bir Osmanlı General oldu. Aynı zamanda Avusturyalılar» Makedonya demiryolları için Ruslarla mücadele ediyorlardı. Kuzey - Güney, yani Mitrovitza- Selanik Avusturyalıların; Doğu - Batı, yani Niş - Adria ise Rusların olacaktı. O vakitler Noel Buxton, hâlâ devam etmekte olan çetecilik faaliyetinin sebeplerini yerinde incelemek ve anlamak amaçıyla Balkan Yarımadasında seyahat ediyordu, İngiltere Kralı Edward'ın Reval'da Çar ile buluşmasından sonra nihayet âsilerin yok edilmeleri için Hilmi Paşa'nın komutasında 10 000 kişilik bir kıta teşkil olundu. Fakat bu kuvvet, başka bir işte; Abdül-hamit mutlakîyetinin ve eski rejimin ortadan kaldırılması işinde kullanıldı ²¹⁸².

²¹⁸⁰ "En vue d'un groupement plus régulier de différentes nationalités".

²¹⁸¹ Karş. Vîctor Be"rard'in isabetli sözleri, La Turquie et l'hellénisme, Paris, 1893.

²¹⁸² Kars. Brallsford, Macedonia, London 1906 (ben bu eserden faydalanamadım); Arthur D. Howden Smith, Fighting the Türk in the Balkans, 1908

İki Bulgaristanm birleştirilmesinden sonra Yunanistan ile Osmanlı imparatorluğu içinde yaşıyan Rumlar-Makedon-ya'nın istikbalde Bulgarlaştırılacağından korkarak-, Balkanların muvazenesi için gerekli olan tazminatın kendilerine verilmesini istediler. Girit, Hellen vatanı ile birleşmek talebinde bulunmuştu. Fakat 1886 da Avrupa devletlerinin donanması Suda limanı önüne geldi. Atina hükümetine rahat durması ihtar olundu. Buna rağmen Kral Yorgi'nin askerleri, devletler tarafından tesbit edilmiş olan Osmanlı - Yunan sınırim geçtiler. Fransa, gene an'aneye sadık kalarak, Yunanlıların faaliyetine m zahir davranmak istedi. Fakat Almanya, Balkan meselesinin kurcalanmasına kesin surette aleyhtardı. Böylece, tıpkı 1853 te yapıldığı gibi, Pire umanı abluka edildi. Fakat Yunan askeri, ancak hakir gördüğü Türkler tarafından Kutra'da ağır bir yenilgiye uğratıldıktan sonra, geri çekildi.

1888 de Girit'te yeni ayaklanmalar her tarafı kasıp kavuruyordu. Müslümanlarla Hristiyanlar birbirlerine merhamet etmiyorlardı. Her iki taraf da kendilerinin sebep oldukları karışıklıklardan şikâyetçi idi. Yunanistan ağustosta Avrupa'nın işe müdahale etmesini istedi ve aksi takdirde bizzat harekete geçmekle tehdit etti. Fakat Atina hükümetine bu işe karışmaması tavsiye olundu. Lehistan'h Sartinski'nin yerine enerjik şakir Paşa Girit Valiliğine gönderildi. Gerçekten de şakir Paşa, s k n ve asayişi iade etmiye muvaffak oldu ²¹⁸³. 26 ekimde çıkarılan bir af fermanı, ancak aralık ayında ilân olundu. Bu fermana göre Girit Valiliğine zaman tahdidi konmadan bir M sl mamn tayini caizdi. Fakat yanında bir Hristiyan muavinin bulunmam şarttı. Vilâyet meclisindeki temsilcilerin sayısı azaltılıyor ve bu meclis valinin maiyetine veriliyordu. Meclisin yetkilerini gene vali tâyin edebilecekti. Vergilerin yarısı ve gümrük gelirlerinin tamamı devlet hazinesine gönderilecek ve adada bütün İmparatorluk memleketlerinden toplanacak bir jandarma kuvveti bulundurulacaktı. Gerçekten de vilâyet meclisi, Vali Mahmud Celâlettin Paşa tarafından birkaç yıl toplantıya ağırılmadı. Anaş 1895 te Avrupa devletlerinin İsrarı  zerine Girit'e bir Hristiyan vali gönderildi. Fakat yeni vali Karatheodori Paşaya karşı yalnız adanın Müslüman ahalisi değil, aynı zamanda Girit'teki milis kuvvetleri komutanı Emin Paşa ve jandarma kıtaları da a-yaklandılar. Bunun  zerine yine ertesı yıl Turhan Paşa adında bir Türk Girit Valiliğine gönderildi. Bu valinin zamanında Hristiyanlar, köylerde ve şehirlerde Müslümanlara

²¹⁸³ Von Sax, S. 493.

karşı savaştılar. Bu savaşların sebebi, Avrupa devletleri tarafından, gönderilen gemilerin Girit önlerinde görünmesi olmuştu. Şöhretleri ile tanınan Sphakia'lıların dağlarında şimdi Rum âsileri yerleşmişlerdi. Çok geçmeden Yunan çetecileri de bunların yardımına koştular.

Şimdi Avrupa devletleri, Rusya'nın teklifi ile» Haleppa uzlaşmasının yeniden yürürlüğe konmasını istediler. Gerçekten de eski Sisam Beyi Bulgar aslından Yorgi Berpviç, 1896 haziranında Girit Valiliğine tâyin olunarak adayı Haleppa Anlaşması esaslarına göre idare etmekle görevlendirildi. Fakat Rumlar, şimdi gerçek anlamda bir özerklik istiyorlardı. Dağlarda da ayaklanma devam ediyordu. Elçiler, yalnız adliyenin daha iyi işlemesini ve jandarmanın ıslâhını düşünüyorlardı. Bu jandarma, tıpkı eskiden Ermeni tasarısında olduğu gibi, yabancılardan teşkil olunacaktı. Babîâli bu teklifleri reddedemedi ve hattâ Kanea'daki konsolosların ıslâhatın

uygulanmasına nezaret etmelerine de müsaade etti. Fakat Müslümanlar, şiddetli protestolarda bulundular. Adam öldürme sahneleri de eksik olmadı. Bunun Üzerine Zihni Paşayı, olağanüstü komiser olarak Girit'e göndermek zarureti hasıl oldu.

1897 yılı başında Hristiyanlar, Kanea'da konsolosların gözleri önünde parçalandı²¹⁸⁴ ve şehir âteşe verildi. Hemen dört Yunan gemisi, taralın oğlu Yorgi'nin komutasında olarak, 10 şubatta Yunahistanla birleştiğini ilân etmiş olan Gi-rit'e yollandı. Adada yeni Yunan hâkimiyetini kuracak olan az sayıdaki asker kuvvetinin başında albay Vassos bulunuyordu. Eski mübalağalı Ümitler yine uyanmış ve "büyük Ülkü" imkân âlemi içine girmiş gibi görünüyordu.

Fakat Avrupa, başka türlü düşünüyor, adanın özerkliğini kabul ettirmek istiyordu. Yunan kuvvetlerine karşı, eski usule uyularak, abluka ile harekete geçildi. Büyük Umanlara, daha şubat içinde Avrupalı garnizonlar yerleştirildi. Hususiyle Fransızlar²¹⁸⁵ tarafından alınan enerjik tedbirler sayesinde, binlerce Türk askeri ile zavallı Müslüman halk vahşice öldürülmekten kurtuldular. Yunan askerleri, mayıs sonunda adayı terketti ve temmuzda Cevdet Bey, Osmanlı kuvvetlerinin komutanı olarak Girit'e çıktı. Fakat yeni takviye kuvvetlerinin getirilmesi ve hattâ Türk donanmasının adayı ziyaret etmesi, sıkı bir surette ve başarı ile yasak edildi. İşte aslında bu sebeptir ki Türk - Yunan harbi, Epiros'a intikal etti.

²¹⁸⁴ Berard, Pro Macedonia, S, 109 vd. Berard, kayıpların sayı-pımı 5 • 6000 İnsan olarak tahmin etmektedir; S, 112,

²¹⁸⁵ Aynı yer.

Macera peşinde koşan Garibaldi'cilerin de iştirak ettikleri Yunan çetelerinin sınırı geçmesi üzerine Babîâli, 18 nisan'da Yunanistan'a harp ilân etti. Bir yandan Yunanlıların Pre-veze, Yanya ve Meluna geçidi üzerine yaptıkları hücumlar ba şansızlıkla sona ererken öte yandan Osmanlı orduları Başkomutanı Ethem Paşa, nisan sonunda Larissa'ya doğru ilerliyordu. Türk ordusu 1885 - 87 de Golz ve biraz sonra buna katılan Grumbkof Paşalar tarafından hazırlanan yeni bir teşkilât kanununa göre tensik ve islâh edilmişti. Bu ordu, bizzat Selanik'e gelmiş bulunan Pilevne kahramanı Osman Paşanın 1877 deki ordusuna lâîyk olduğunu bir kere daha gösterdi. Larissa (25 nisan) ve Velestinos'dan sonra Pbarsala (5-6 mayıs) ve Volo, hemen hemen mukavemete rastla-maksızın Türkler tarafından-ışgal olundu. Smolenski'nin komutasındaki Yunanlıların ric'ati, Domeke (17 mayıs) de aşı-ğahk bir kaçış halinde tecelli etti. Epiros'ta Ahmet Hıfzı Paşa, kendisine karşı ilerliyen Yunan kuvvetlerini Arta yakınlarında (mayıs ortası) geri attı. Bu olaylar üzerine Rus İmparatoru, aracılık yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Fakat Avrupa, bir ay bile geçmeden, Yunanistan'ın Girit üzerinde bütün iddialarından vaz geçmesinden sonra araya girdi. 4 a-ralıkta yapılan İstanbul Antlaşması ile ²¹⁸⁶, Türklerin istedikleri şekilde 1881 sınırları tesbit olunmadı. Fakat Yunanistan dört milyon Türk lirası tazminat vermeğe zorlandı ki bu Yunanistan üzerinde Avrupa'nın malî kontrolü sonucunu doğurmuştur.

Almanya ile Avusturya'nın itirazlarına rağmen mağlûp Yunanlılar, Yunan Prensi Yorgi'nin Girit valiliğine tâyin edilmesi suretiyle mükâfatlandırıldılar. Almanya ile Avusturya, İsviçreli Droz'u, Babîâli ise Karatheodori Paşayı ²¹⁸⁷ Girit valiliğine aday olarak ileri sürmüşlerdi. Buna rağmen Rus - Fransız bağlaşmasının adayı olan Yunan Prensinin seci üzerine Avusturyalılarla Almanlar, bu hareketi protesto etmek için memleketten çıkıp gittiler.

Daha 1898 de Rumlar ve Müslümanlar, yeni bir öldürüş-me sahnesinden sonra o derecede laf dinlemez bir hale -gelmişlerdi ki Kandia'nın İngiliz donanması tarafından bombardıman edilmesi zarureti hasıl olmuştu. Bununla beraber Fransız baskısı karşısında Türk kıtaları, aynı yıl içinde adayı boşaltmak zorunda kaldılar. Ahaliden birçok Müslüman

²¹⁸⁶ Batış mukaddematı daha 18 eylülde yapılmıştı; von Sax, S. 520.

²¹⁸⁷ Aynı eser, S. 522. Rus elçisi Muraviyef, Karadağ Prensi Nikt-ta'nın amcasını da teklif etmişti; Blancard, S. 528 - 529.

aileleri bu askerle beraber memleketlerinden ayrıldılar²¹⁸⁸. Hristiyanların elinden silâhları alındı ve bazı surlar yıkıldı. Dört devlet, Rusların iddialarına göre Girit'te bayrak çekmek hakkına bile mâlik olmıyan Babiâliyi artık dinlemeye lüzum gör-meftsiniz, kasım 1898 de Yunan Prensi Yorgi'yi adanın genel komiserliğine geçirdiler. Prens buradaki görevi üç defa uzatıldı²¹⁸⁹. Fakat kralın oğlu o kadar beceriksizlik gösterdi ki aynı devletler 1906 da onu işten çıkarmak zorunda kaldılar. Yorgi'nin ardası, Yunan politika adamlarından Zaimis (1910 a kadar) idi. Zaimis, halkın heyecanını yatıştırmıya muvaffak oldu. Bunun neticesi olarak 1908 yazında Avrupa-devletleri, yeni bir millî ordu ve yeni bir jandarma teşkil o lunduktan sonra, işgal kuvvetlerini geri çektiler.

Çok geçmeden ada üzerinde ihtilâl meclisinden başka bir kuvvet mevcut değildi. Bu meclis, Yunanistan'la birleşmenin bir alâmeti olarak Yunan bayrağını çekti -fakat bu bayrak, temmuz 1909 da yeniden Girit Önlerine gelen Avrupa devletlerine ait "istasioner" gemilerin top ateşleri karşısında tek-, rar indirildi-, Yunan posta pullarını kabul etti, Yunan kanunlarına göre ve Yunan Kiralı Yorgi adına mahkeme kararları verdi ve Yunan jandarmasını kullandı. Hattâ 1912 de, Yunan anayasasını tekrar gözden geçirecek olan Hellen kurucular meclisine iştirak etmek üzere Atina'ya temsilciler göndermeğe kalkıştı. Bundan başka Yunanistan'da, o zamana kadar Girit işlerinde en büyük bir nüfuz sahibi olan Venize-los, tefessüh etmiş olan siyasî hayatın enerjik bir ıslahatçısı, hanedanın kurtarıcısı, yeni bir ordunun yaratıcısı ve maliyenin düzenleyicisi olarak ortaya çıkmıştı.

Son olaylar, Osmanlı tarihinin bundan sonraki bölümüne aittir.

XVIII. yüzhl sonlarına doğru Polonyalı seyyah Mikoşa²¹⁹⁰ şöyle yazıyordu: "Ermenilere, Türkler tarafından, herhangi bir milletten daha çok saygı gösterilmektedir. Onlar, Rumlardan daha geniş bir din hürriyetine mâliktirler" Mikoşa, Ermenilerin "eski âdetlerini" tamamiyle unutmuş olduklarını izah ettikten sonra devam ediyor: "Geçmişte kendilerinin ne oldukları üzerinde katiyen düşünmüyorlar... Fikir bakımından bir ihtilâl plânını kavrayabilecek kabiliyette değillerdir.... Hattâ Osmanlı Devletinin çökeceği günün yaklaşmakta olduğu kendilerine söylendiği zaman bundan

²¹⁸⁸ Berard, S. 186 vd.

²¹⁸⁹ O vakit, kasım 1898 de Alman İmparatoru, gizli olarak Girit topraklatma ayak battı, -Son Türk İtalyan Harbine kadar Sisam adası üzerinde durum hakkında bak: von Sax, S. 53\$ - 527; Blancard, n, S. 880 vd., 543 vd.

²¹⁹⁰ Mikasha, n, Lelpüg 1793, 8. 171.

memnun olmadıkları bile görünmektedir".

Ermemierden Dnoz Oğlu  ibi ancak zengin kimseler ve »flightır Innkerier Sultan Mahmud'un takibatına uğramışlardı. Padişahın anacı, onların büyük servetine el koymaktan başka bir Şey değildi. Bir müddet sonra, dostları Galiptin düşmesi ftzersne, Ortodoks Ermenilerin  srarı Ue ancak 20 000 kadar  yesi olan Katolik Ermeni kolonisi kışın en Şiddetli zamanında Asyaya, daha önce gelmiş bulundukları Şehirlere » rg n edilm ye mahkûm edildi. Böylece sekiz banker, yanlarında birçok felâket arkadaşları olduğu halde Ankara'ya göç etti. Bir Ermeni Katoliğini saklamak, bir cinayet olarak sayılıyordu. Ancak Fransız elçisi Guillemineot'nın araya girmesi iledir ki bu kođuŐturmaya son verildi ²¹⁹¹. Bundan otuz yıl sonr*  mparatori e Eugenie, Ermeni Katoliklerinin Is-lanbuTdaki zengin kiliselerinde yapılan ibadetlerde hazır bulunacaktı.

1560 da Ermeniler bir yasa istediler. Buna göre milletin dini önderi olan Katholikos'un yanına 400 üyeden teşekkül eden bir meclis verilecek ve bu metlisin üyelerinden iki idare komitesi seçilecekti. Babiâli, 17 mart 1863 de bu yasaı kabul etti ²¹⁹². Daha 1862 tarihinde imtiyazlı dağlık Zeytun bölgesi. Ermeni hürriyeti için savaŐmıştı ²¹⁹³. Fakat Ermenilere verilen imtiyazlar, Kürtlerin ve memurların daha aysal, daha dürüst bir hâle gelmeleri neticesini vermedi. Böylece 187? de Zeytun bölgesinin dağlı Ermenileri tekrar silâha sarıldılar ²¹⁹⁴. Osmanlı - Rus harbinden önce Ortodoks Ermenilerin dini başkanı, milletine daha iyi bir muamele yapılmasını istedi ²¹⁹⁵. Bekledikleri imtiyazları alamayınca bu Ermeniler, bir Ermeni generalinin komutasında memlekete giren Ruslar için sempati gösterileri yapmaktan çekinmediler. Tabi! bunu Müslümanların intikam alma hareketleri takip etti ²¹⁹⁶. Artık yeni Hamidiye askerlerini aralarından veren Kürtlerin akınları ²¹⁹⁷ paşaların ve vergi memurlarının baskıları da eksik olmuyordu.  stanbul'da yapılan Őik yetlerin pek faydası olmuyordu. Bir defa 40 000 Ermeni ailesi Rusya-ya göç. etti.

Fakat Şimdi Ermeni meselesi de ortaya çıkmıştı. Berlin Antlaşması ile Babiâli, Ermenilerin oturmakta oldukları bölgelerde  sl hat yapmayı  zerine

²¹⁹¹ Berard, La polit que du Sultan, S. 208 vd.

²¹⁹² Aynı eser, S. 134 vd.

²¹⁹³ Aynı eser, S. 128 vd.

²¹⁹⁴ Aynı eser, S. 139 vd.

²¹⁹⁵ Aynı eser, 8. 143.

²¹⁹⁶ Karş gene aynı eser, S. 220: Kürt Bayılan M  l raan Ermeniler M * kvrtanluf vatanda eakl dinlerine dönmeğe aaar olduklarını bildirmişlerdir.

²¹⁹⁷ Kars. Rosen, I, S. 58 vd.; Eug. Bor*, L'Armenie: "Univers", S. 55 vd.; Mac Parlane.

almış ve bunun Avrupa tarafından kontrol edilmesini kabul etmişti. 1881 de Kıbrıs hakkında yapılan anlaşmada da Padişah, İngilizlerin özel nezareti altına bırakılan ıslâhatın bütün Asyada tatbik edilmesini daha fazla uzatmayacağı vaad etmişti.

Berlin Antlaşmasının 61. maddesi, aşağı yukarı 800 000 Ermeninin Kürt ve Çerkeslere karşı korunacağı hükmünü ihtiva ediyordu. Ermeni ürerleri, tıpkı Doğu Rumeli gibi, kendileri için de bir genel vali, bunun yanında seçilmiş üyelerden teşekkül eden bir meclis, Avrupalı bir askerin komutasında bir jandarma kuvveti, 1876 nizamlarına göre memleketin özel ihtiyaçları için sarf edilecek bir toprak vergisi ve Ermeni iddialarının resmen kabulünü istiyorlardı²¹⁹⁸. Asyada Hristiyan ve Müslümanlar için sükunetten başka bir şey dilemeyen İngiltere, mahkemelerde de Avrupalı üyelerin bulunmasını istiyordu. Fakat Babîâlî, Avrupa'dan yalnız müfettiş ve mali müşavirler alıyordu. İngiliz donanmasının İzmir önünde yaptığı bir nümayiş, yalnız mutad olduğu gibi Babîâlî'nin ciddî surette iyi niyetle bulunduğu hakkında teminat almaktan başka bir netice vermedi. Bu tasarı ve müzakerelerden en sonunda cemaatlerin teşkili hakkında bir emirname elde edildi. Bu cemaatlerin elinde jandarma kuvvetleri bulunacak ve küçük idare memurlarını kendisi seçecekti. -Aynı zamanda sık sık görülen cinayetler için de daimî mahkemeler kurulacaktı. Londra hükümetinin Türk düşmanı başkanı Gladstone de daha ilerisine gidemedi. Üstelik kendisi de Asyada iyi bir idare arzu etmekle beraber bunun için ne yapmak gerektiğini doğru dürüst bilmiyordu. Orada iyi bir idare için yalnız iyi idareciler değil, aynı zamanda başka Kürt'ler ve başka Ermenilerin mevcut bulunması lâzımdı. Bunlar ise birkaç yıl' içinde elde edilebilecek şeyler değildi²¹⁹⁹. Üstelik o vakit Osmanlı Devleti mekanizmasında pek çok Ermeni memur vardı. Hattâ kötü bir şöhret kazanmış olan Ermeni Agop, Maliye Nazırı idi. Bizzat Padişahın fizyonomisinde bir Ermeni tipi görmek isteyen kimseler bile vardı²²⁰⁰.

Fakat her iki taraf da, yani gerek Ermeniler ve gerekse Müslümanlar, barışçı bir tavır takınmıya asla yanaşmıyorlardı. Bir yandan Nazarbek²²⁰¹

²¹⁹⁸ Kars. aynı zamanda Türk görüşü: Ohannes Alexanian, *La Turquie et la Crete*, Paris, 1867; "La Turquie et l'Europe", Paris 1867; "Une réforme praticable en Turquie", Atina 1853; burada Osmanlı hükümdarını bir "Sultan des Turcs et roi des Grecs" haline getirmek gibi garip bir fikir ortaya atılmaktadır (S. 30). Mutad olduğu gibi çoğu gazete yaygarası olan: Bresnitz von Sydaçoff, "Abdul - Hamid und die Chriatenverfolgung in der Türkei", Berlin und Lelpzig 1896. Bak gene Slade, *La Turquie, La Grèce et ta Malte*, Fransızca tercümesi, Paris 1838.

²¹⁹⁹ Engelhardt, II/S. 211 vd.: B^rard, *La politique du Sultan*, S. 145 vd.

²²⁰⁰ Aynı eser, S. 149 vd.

²²⁰¹ Aynı eser, S. 155 vcl,

gibi komite kurmuş olan imanlı gençler Batı memleketlerinde eski Ermeni vatanının kurtarılması için çalışıyorlardı, öte yandan Mechitarist'ler, Venedik ve Viyana'da -Paris'te de Samuel Murad bir okul açtı ve bu okul sonradan zorla Roma'ya naklolundu ²²⁰² kültür yolu ile milletlerinin istikbalini temin etmiye uğraşıyorlardı.

Daha 1890 da Ermeni Patriği, aslında bir Türk dostu olmasına rağmen, Kürt sarkıntılarına karşı memurların göz yummakta olduklarından şikâyetle bulundu. Bu şikâyet, tam Rusya'nın Ermeni kilisesini, Ermeni kültürünü ve Ermeni dilini, mutad olduğu üzere pervasızca yıkmıya çalıştığı ²²⁰³ bir sırada oluyordu. Aynı yıl içinde Müslümanlar ve Hristiyanlar, Erzurum sokaklarında birbirleriyle savaştılar. Aynı zamanda İstanbul'un Ermeni halkı, Ermeniler için Babiâli'den sert bir dille imtiyazlar istemesi için Katholikos'u sıkıştırıyordu. Avrupa'nın dikkatini uyandırmak amacı ile Kumkapı kilisesinde mahsus tertip edilen büyük bir karışıklık çıkarıldı. Bunun arkasından vatan hainliği suçu ile dâvalar geldi ²²⁰⁴. Şurası inkâr edilemez ki Rusya'dan gelen ve gizli "Troşak" cemiyeti -Ötekiler: "Hincak" cemiyetine mensup idiler-üe birleşen bazı Ermeni liderleri, Rus nihilist'lerinin metodları ile hareket ederek Müslümanların misillenmesine sebebiyet verebilecek olan kanlı sahneler oynanmasına kışkırtmakla Rus emellerine hizmet ediyorlardı. Bütün bunlar göz önünde tutulursa Rus Çarının kıhncı altında günden güne mili! varlıklarını kaybetmek tehlikesi karşısında bulunan ²²⁰⁵ ve fakat kütle halinde öldürülmiyen Ermenilere yapılan muamelenin, Türkiye'deki zulümlere nisbetle daha mülayim olduğu görülecektir ²²⁰⁶. Hattâ Ermeni radikalleri arasında bir Rus müdahalesi imkânından bahseden ücretli insanlar bile vardı ²²⁰⁷.

1893 de Anadolu'da savaşıyordu ²²⁰⁸. Sonra, meselâ 1894 de, - Kayseri komplosundan sonra-, tıpkı Zeytun gibi ihtilâlciler tarafından tiranca idare edilen Sassun'da. Ermenilerin vergi vermediği reddettikleri görüldü.

²²⁰² Deatrilhes, 8. 120.

²²⁰³ Berard, 8.191,105,

²²⁰⁴ Von Sax, S. 499 - 500.

²²⁰⁵ Kars. Fransız "Livre Blue" süne göre Berard, S. 301 de Rus nazın Lobanofin hayrete değer ifadesi: "Les Armâniens, en somme, sont repandus dans tout le pays, ou plutôt dans le monde entier; mais il n'existe pas, à vrai dire, un "coin que Ton puisse appeler Arménie". 1895 te Ruslar, İngiliz'ler tarafından körüklenen genel bir Ermeni a-yaklanmasından korkuyorlardı; aynı eser, S. 316.

²²⁰⁶ Aynı eser, S. 166 vd

²²⁰⁷ Aynı eser, S. 167, 176 - 177, 265, 275, 292, Murad Bey'in La palais Yıldız, S. İS - 16 daki ifşaata göre. Protestan Ermenilerin Amerika ve İngiltere ile olan münasebetleri ve 1890 da Londra'da kurulmuş olan Anglo - Ermeni Derneği hakkına», bak: Berard, S. 258 vd.

²²⁰⁸ Aynı eser, S. 208, 274, 291 >d.

Bunun üzerine aynı bölgeye giren askerler, bunlar arasında Ermenilerin amansız düşmanı olan Kürt başıbozukları, her çeşit zulüm yapmaktan kaçınmadılar. Otuz köy yıkıldı ve ahalisi Öldürüldü. Cenevre'de tıp tahsil etmiş olan Hampartzun Boyacıyan'ın çıkardığı ayaklanma, memurların daha 1894 de nihayet Sassun dağlarından Müşir Zeki Paşanın komuta ettiği Diyarbakir'e kadar işlenen cinayetleri mazur göstermelerine bir vesile teşkil etti ²²⁰⁹. Ermeni piskoposları tevkif otundu ve Patrik istifa etti ²²¹⁰.

Bu vahşilik sahnelerinin etkisi altında elçiler, 1895 mayısında, Muş'ta milletlerarası bir anket yapıldıktan sonra, Ermeni vilâyetlerinde tatbik olunacak yeni bir rejim meydana getirmek hususunda birbirleriyle anlaştılar. Buna göre memurlar, her iki dine mensup insanlar arasından seçilecek ve bunlar bizzat İstanbul'da bir komisyon tarafından tâyin olunacaklardı. Fakat Babiâli, bu teklifleri kabul etmekte tereddüt gösterdi ²²¹¹.

Birkaç ay sonra, aynı yılın ağustosunda Amasya çarşısı yandı. Sonra 30 eylülde Ermeniler kendilerini o kadar emniyette ve kuvvetli gördüler ki hükümetin aldığı olağanüstü tedbirleri protesto etmek için İstanbul'da gürültülü bir gösteri yaptılar ²²¹²; düzensiz Hamidiye süvarilerinin dağıtılmasını ve aynı şekilde Avrupa tarafından kabul olunacak bir genel valinin tayinini istediler ²²¹³. Asayişin yeniden kurulması üzerine birçok suçsuz kimseler de öldürüldü ve aradan çok vakit geçmeden Asyada, Trabzon'da, Erzurum, Erzincan, Kayseri, Bitlis, Bayburt, Mardin'de, Müşir Sadettin'in gözleri önünde, Malatya, Sivas, Vah, Diyarbakır, Samsun ve Urfa-da korkunç bir surette Öldürmeler yapıldı. Böylece Lüb-nan'dakine benzer olaylar, ileri derecede kültürlü Avrupa'nın yanıbaşında tekrarlanıyordu. İşkence ile öldürülen Ermenilerin sayısı 30000 insan olarak tahmin ediliyordu ²²¹⁴. Tıpkı 1860 da Suriye'nin dağlık bölgelerinde oMuğ» gibi burada da fanatik halkın yanında ordu ve asker de bu korkunç öldürmelere iştirak etmişti. 1896 yılında da bu imha faaliyetine devam edildi.

Hal böyle iken İngiltere'nin Kürt kaatillere karşı müdahale etmek için yaptığı teşebbüsü, hummalı bir iş devresinde bulunan sade düşünceli Avrupa'da taklit eden bulunmadı ²²¹⁵. Rusya, Ermenilerden nefret ediyordu

²²⁰⁹ Aynı eser, S. 236 vd.

²²¹⁰ Aynı eser, S. 36 vd.; von Sax, S. 504 vd.; Driault, S. 253 vd.

²²¹¹ Aynı eser, aynı yer; Berard, S. 304 vd.

²²¹² Aynı eser, S. 157 vd.

²²¹³ Aynı eser, a 193, vd

²²¹⁴ Aynı eser, S. 1 vd

²²¹⁵ Aynı eser, S. 281 vd.

Hanotaux tarafından idare edilen Fransa, bağlaşığı Rusya'nın arkasından gidiyordu. Altı devletin eylülde müdahale etmeleri, ciddî sonuçlar doğurmadığı gibi Babiuli tarafından şiddetle itiraz e-dilen istasyonier gemilerinin iki katına çıkarılmasından -ki bu yapılamamıştır- da birşey çıkmadı ²²¹⁶. İhtil lciler arasında çıkan yeni bir hareket, haziran 1896 tarihli Van olaylarının vukubulması neticesini verdi ²²¹⁷ ve oradaki Ermeni karargâhı doğrudan doğruya bombardıman edildi, ingiliz konsolosu, kaatiller üzerine ateş açtırmak zorunda kaldı. 10 000 insan telef olmuşt . O veğre, Kürtler tarafından tamamiyle yağma edildi. Susmak iste-miyen asil düşünceli Patrik İzmirliyan, istifa etmek zorunda kaldı. İstanbul'daki Ermeniler, Osmanlı Bankasını ele geçirerek tahrip etmek suretiyle  c almak istediler.. Fakat bu suikast hükümete haber verildi. Bunun  zerine Ermeni milletine mensup o-lan herkes, 27 ve 28 ağustos günleri İstanbul'da takip ve idam edildi. İstanbul halkı, bu zavallı  alışkan insanları kendine tehlikeli rakipler olarak g r ydrdu ²²¹⁸.  ld rme sahneleri bütün bir gün ve bir gece devam etti. Bu defa açıktan açığa görülüyordu ki Padişah, 20 ekim 1895 tarihli imtiyaz belgesini Ermenilere bahşeden bizzat kendisi olduğu halde, katliamı kendisi tertip etmese bile resmen buna müsaade etmişti: Sokakta rastlanan her Ermeniye öldürmek caizdi. Korkunç barbarlığın şüphesiz ki beklenebileceği gibi Asyada etkisi görüldü. Ölümden kurtulanlar, çok kere İslâm dinini kabul ediyor veyahut da dilencilieğe sürükleniyordu ²²¹⁹. Fakat bütün Avrupa devletleri içinde yalnız İngiltere -kısa bir zaman önce büyük Britanya'nın Sayda Viskonsolosu fanatik Müslümanlar tarafından öldürülmüştü, Padişaha tahtım kaybetmek tehlikesinden bahsetmek suretiyle tehdit edici bir durum aldı . Bundan sonra da Adana ve Tokat'da (1897) kütle halinde öldürmeler yapıldı. Bunlara İstanbul'da bomba suikastı ile cevap verildi.

1895 ekiminde kararlaştırılan ıslâhat, her şeye rağmen sonra da yürürlükte kalıyordu ²²²⁰. Buna göre valilere Hristiyan muavinler verilecek, Hristiyan memurlar ve adliye müfettişleri, hattâ sahra karakolları bulunacak,  ş rler köylere bırakılacak, Kürt gezgincilieği tahdit olunacak,

²²¹⁶ Aynı eser, S. 289 vd

²²¹⁷ Aynı eser, S. 347 vd

²²¹⁸ Aynı eser, S. 232.

²²¹⁹ Aynı eser, S. 340. Kars. aynı zamanda August Wagner, Rei-sebilder aus Griecheniand und der T rket, Passauer Gymnasialprogram 1896.

²²²⁰ Schopoff, Les rtfrmes et la protection des chretiens en Tur-quie (Bu eserden ben faydalanmak imkanını bulamadım); Blrard, S. 313 vd.; von Sax, S. 506 vd.

elçiliklerle münasebette olan kontrol komisyonları kurulacaktı. Fakat bütün bunlarla ruhları teskin etmek bahis mevzuu değildi: Tıpkı eskisi gibi Kürtlerle Ermeniler karşı karşıya bulunuyorlardı ve hükümet onlara karşı âciz, bazı kere de çekingen durumda kalıyordu ²²²¹. 1899 da yeni savaşlar çıktı...

O vakitler Sisam adasında da protestolar ve karışıklıklar her gün görülen olaylardandı. Bununla beraber Yunan Prensi Nikola'nın adaya vali olması ²²²² için beklenen ayaklanma yapılamadı ²²²³. 1899 da, Başpiskopostan başka 39 üyesi -Prensin etraf nida dört senatör bulunmakta idi- bulunan meclisin yetki müddeti iki yıl olarak tesbit olundu ²²²⁴. Şunu da söylemek lâzımdır ki bu ada, intizamsız, particilik gayretleriyle parçalanmış olan Modern Yunan "Demokrasisinin" tam bir Örneğini teşkil etmektedir. ²²²⁵

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Devrim. Yeni Zamanlar ve Eski Görenekler

Gerçekte yalnız ismen bir vasal olan Bulgaristan Devletinin kurulması, bunun Doğu Rumeli ile birleşmesi, Makedonya'da sonu gelmez karışıklıklar, Rum çetelerinin faaliyeti, Girit'teki sürekli ayaklanmalar, Sisam adasındaki kaynaşmalar, Ermenilerin bağımsız bir vatan vücade getirmek rüyaları, Asya'da Kürt ve Avrupa'da Arnavut -ki Türkiye-nin dayanabileceği biricik unsurdu ²²²⁶ anarşisi, Arap milliyetçiliğinin artık dinî olmaktan çıkıp siyasî bir mahiyet alan uyanıklığı - bütün bunlar, geniş memleketlerde 15 milyon nüfusu olan, fakat ne ırk, ne dil ve kültür, ne de din ve iktisadî birliği bulunmayan Osmanlı Devletinin hakikatte çöküşünü ifade ediyordu. Bununla beraber "eski" nin bir daha geri dönmiyecek şekilde kaybolduğu ve istenmeksizin kabul edilen "yeni" nin işe yaramazlığının sabit olduğu ²²²⁷ bir

²²²¹ Aynı eser, S. 525, 526.

²²²² Aynı eser, S. 526 - 527

²²²³ Sisam adasındaki durum hakkında, bak: Blancard, H, S. 530 vd. 10 aralık 1832 tarihli statü hakkında bak gene aynı eser, S. 543 vd.

²²²⁴ Aynı eser, S. 554. Kars. yukarısı S. 605, not 3.

²²²⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/595-623

²²²⁶ Kars. Vandal, S. 15.

²²²⁷ Kars. Vandal, S. 23 teki ilgili söaler: "La rtfötmte gta&rale et volontaire de Turquie, malgrâ les effort dhoa»m*s d'Etat ottomans qui parfois ont fait honneurâ leur paysr n'a jamals abouti et.p* peut. aboutir qu'au neant". Gene Layard ve Goschen'nin 1881 deki a&sleri: Laveleye, I. S. 276w

imparatorluğun tedricî bir şekilde çöküşünden, ahalisi arasında hiç kimse şikâyetçi değilmiş gibi görünüyordu. Hristiyan unsurlar, tamamıyla millî ülküleriyle yaşıyorlar ve kilise ile okullar için çalışmakta kendilerine bir meşgale buluyorlardı. Güç, bir çok can sıkıcı şeylere ve büyük tehlikelere bağlı olan İstanbul hayatına iştirak - bütün hattı hümayunlar, fermanlar ve iradeler Osmanlı anlamında mahallî bir siyaset vücade getirememişlerdi-, bu meşgalenin yanında faydasız bir iş gibi görünebiliyordu. Eski Türkler, iyi zamanların ebedt olarak geçmiş bulunduğu çoktanberi kani bulunuyorlardı. Onlar, Dobrucadan, Bulgaristan, Karadağ» Tessly²²²⁸ ve Girtt-ten kaçan dindaşlarının, Padişahın himayesinde verimsiz Ö-mürlerini doldurabilmek için Asya'ya göç ettiklerini görüyorlardı. Boğazların ötesinde bu manzarayı seyreden her Türk, artık daha uzun zaman sakınılması mümkün olmıyan bir zaruret icabı olarak aynı şeyi yapmaya hazırlanıyordu. Gençler, çok kötü aylık karşılığı olarak daha kötü hizmetler görmek üzere, yalnız devlet memurluklarında yükselmek peşinde idiler: Okullar, hakikatte daima çoğalan ve içinde Doğu memleketlerine mahsus uyuşukluk ile Avrupa'ya mahsus evrak yazıcılığı birleşen bürolara, iş sahiplerine eziyet etmek ve onları soymak için adamlar yetiştiriyordu. Ulemanın teşkil ettiği ruhban sınıfı, islâmlığı yalnız zaman zaman ve sırf geri kalan halkın hatırı için himaye etmek istiyen şerbet düşünceli Mithat Paşa'nın düşüncesinden sonra, büyük bir nüfuz kazanmıştı. 1879 temmuzunda ulema Başvekillik mevkiinin kuvvetini artırmak istediği için, vezir Hayrettin Paşayı devirmişlerdi²²²⁹. Fakat bu cahil adamlar, okuyup yazmak Öğretmek için sıbyan okullarında çalışmaktan, şer'îye mahkemelerinde tarafların durumlarına ve para fedakârlıklarına²²³⁰ göre hüküm vermekten, kahvehanelerde memurların liberal düşünceleri aleyhinde atıp tutmaktan, Selanik ve Cidde'de olduğu gibi karışıklıklar ve manasız, vahşice öldürme sahneleri tertip etmekten başka bir şey bilmiyorlardı. Osmanlı parlâmentosu 1878 denberi toplantıya çağınbnamıştı ve itaatli, her şeye baş salkyan şûranın zaruri olmadığı sabit olmuştu. Nazırlar, silik şahsiyetli kimseler olup adlarını devlet salnamelerine geçirmeğe bile lâıyk kimseler değillerdi: 1876 ile 1881 tarihleri arasında 18 kabine iş basma geçmiş ve 1881 yihnin iki gününü içinde Ahmet Vefik Paşa ile devrin biricik şahsiyet

²²²⁸ De L'unay, *Chez les Ora» de Turquie*, Paris 1897, S. 188 vd.

²²²⁹ Von Sut, 482.

²²³⁰ Kars. Dutemple

sahibi devlet adamı olan Küçük Sait Paşa birbirinin ardası olmuşlardı ²²³¹.

Tek bir insan, yani Abdülhamid'in kendisi, bütün işlerin yönetimini kendi elinde toplamıştı. Onda tek basma siyasî faktör olmak hırsı vardı ve bu amacı tamamiye elde etmişti. Yananda hiçbir müşavir veya faktör bulundurmamak istemiyordu. Halbuki ağabeyisi, bunları sükûnetle ve şükranla kabul ederdi. Etrafındaki insanlar, tamamiye şahsî bir siyasetin sinsi ve paraya düşkün âletleri olan hafiyelerden ibaretti. Kırk yıla yakın nazik bir zamanda Türkiye'nin mukadderatını elinde bulunduran Abdülhamit, gene bir despot olan büyük babası Sultan Mahmut gibi ne bir ülkeye sahipti, ne de yüksek gayeler için yaşıyor ve bunların peşinden koşuyordu. Abdülhamit, 22 Eylül 1842'de doğmuş ve ebedî düşmanına karşı milletin büyük bir şevkle hazır bulunduğu bir harbi sevk ve idare etmek üzere, coşkun alkışlar arasında 1877 yazında sallanan Osmanlı tahtına çıkmıştı. Hülyalı gözleri ile dikkati çekmiş ve kendisine hayranlık duyulmuş ²²³² olan bu yakışıklı şövalye Prens, zamanla çevresindeki insanların tesiri altında erken çökmüş, mutlak bir hükümdar sifa-tiyle eşsiz faaliyetten ziyade korkudan bükülmüş, tahtından indirilen ve gizlice öldürülen ağabeyisinin hayali gözleri önünden hiç silinmeyen bir ihtiyar haline gelmişti. Etrafına toplanan aşağılık cemiyet, polis ajanlarından; gösterişli, ahlâk bakımından düşük saray hizmetçileri ve sekreterlerinden; Padişahın "kendi dostu saydığı" ²²³³ Suriyeli tzzet gibi adamlardan ve üstelik anlayışsız harem kadınlarından teşekkül ediyordu. Vezir olarak yanında önemsiz şahsiyetler bulunmakta idi. Bunlar 1886 - 1891 arasında Kâmil Paşa ²²³⁴, altı defa Sadrazamlık mevkünü işgal edecek olan ve 1896'da Yıldız Sarayı ile "ilgisi bulunmayan mesul bir hükümet kurmak teklifini yapacak cesareti" gösteren Küçük Said Paşa ²²³⁵, Halil Rifat, Cevat Paşalar vesaire ²²³⁶ gibi kimselerdi Abdülhamit, artık gece gündüz saklanan, dinlenme yerini büyük bir ihtimamla gizli tutan, kendi itimadını kazanmış olanlar ve itaatli kölelerinden başka hiç kimse ile tek bir kelime konuş-mıyan, yalnız her hafta selâmlıkta iyi giydirilmiş Arnavut maiyeti ile çevrili olduğu halde birdenbire süslü arabası ile görülebilen ıztırap çekmiş

²²³¹ Laveleye, I, S. 267.

²²³² Aynı eser, S. 251: "yeux noirs tres m'glancoüquea", fakat aynı zamanda "air abattu, dömarche affaiss6e..., triste et resigné 3. Kars, gene Hanotaux'ın iyi niyetli hatıraları: Revue de Paris VI" (1895) S. 459 vd.

²²³³ Berard, S. 435.

²²³⁴ P. Fremont "Abdul Hamid et son regne par un ancien foncti-onnaire ottoman" adlı eserinde şöyle yazıyor: 3 Eylül 1891'de, Kâmil Paşa veda ettiği «aman (eski bir subay olan Cevat onun ardası oldu)», Babiali Yıldız'a nakledildi", S. 23. "Le Sadr A'zam n'est plus que le premier commis dea bureaux du Padichah"; aynı eser, S. 24.

²²³⁵ Berard, S. 333, vd.

²²³⁶ Kars. Charmes, S. 235 vd.

ihtiyar bir insan halini almıştı, ö-lüme karşı ızdırıp verici ve ruhunu kemirici bir korku besliyor ve parayı seviyordu. Fakat bu para sevgisi, pahalı saraylar bina etmek -Abdülhamit yalnız sevgilisi "Yıldız" m hatırası olarak bu adı taşıyan mermer köşkü ve kendi ibadeti için bunun yakınında Yeni Camiyi yaptırmıştır- veya gözdelerini, cariyelerini altuna boğmak için değildi. Hayır, ihmal edilmiş tebaasının, kan ve teri ile her gün şahsî hazinesine akan bu parayı; nazırları ve alacaklıları ile paylaştığı, el koymalar, Anadolu ve Irak'da geniş toprakları kendi çiftlikleriyle birleştirmek ²²³⁷ ve ödenmeyen memurlarla subayların aylıkları üzerinde iskonto muamelesi -diğer taraftan hükümet iç istikrazına sahip çıkmak istemiyor, yeni bonoları, kaimeleri ve kendi parası olan beşliklerle ellilikleri artık kabule yanaşmıyordu ²²³⁸ - yaptırmak suretiyle zenginleşen bu parayı o, yalnız kendi saltanatına ve hayatına karşı tevcih edilmiş olan her şeyi keşfedip cezalandırabilecek biricik vasıta olarak görüyordu ²²³⁹.

Padişah kendisinden ve rejiminden memnun olmıyan bazı kimselerin ümitler beslediklerini ve faaliyette bulunduklarını biliyordu ²²⁴⁰. Bunlar ya gözden düşüp ölmüş bulunan, parlâmento komedyasının yaratıcısı ve 1876 da Sultan Aziz1-in öldürülmesine iştiraki yüzünden Abdülhamit tarafından bütün kalbiyle nefret duyulan Mithat Paşa'nın talebeleri, ve yahut da batı memleketlerinde yetişip liberalizm ve millî vakarın meftunu olan ateşli gençlerdi. 1897 de Abdülhamit bütün bunları memlekete dönmiye davet etti ²²⁴¹ ve kendilerini gözetlemek için çok para sarfetti. Hafiyelerinin verdikleri haberleri daima gerçek olarak kabul ederdi. Avrupa basınında kendisine karşı açılan bir kampanyayı para harcamak suretiyle söndürmeğe ve bunun yerine kendini öven makaleler yazdırmıya daima hazırı. Fakat Fransız ve İngiliz yazarlarının "en büyük kaatil" ²²⁴² diye vasıflandırdıkları bu tecrübeli ve çok akıllı ihtiyar hükümdar, propagandanın Önemini, istikbalinin parlaklığım, yakın bir zamanda zafere ulaşacağını kestiremiyordu. Memlekette basın ve yazı serbestliğine müsaade edilmiyordu. Padişah da, tehlikeli fikirlerin memlekete girmesine veya ortaya atılmasına engel olmak için bu tedbirin kâfi olduğuna inanıyordu.

²²³⁷ Berard, aynı yer.

²²³⁸ Charnes, S. 281, vd.

²²³⁹ Kars. Mourad Bey, Le Balais d'Yıldız; aynı surette Berard'ın yukarda sözü geçen "La politique du Sultan" adlı eserinde bazı kere belki de çok mübalağa edilmiş olan sözleri, S. 40 vd., 79 vd.

²²⁴⁰ Doğrudan doğruya memleketin içindeki gizli çalışmalar hakkında bak: Berard, S. 244 (1893 yılma ait.)

²²⁴¹ Aynı eser, S. 343.

²²⁴² "L'un ctes plus grands destructeurs d'hommes que le monde ait connu"; Vandal, S. 113.

Kendi tebaası İstanbul'da çıkarılan "Vakit" gazetesinde Tunus'ta olduğu gibi Hristiyanların Müslümanlar üzerindeki hâkimiyetlerinin fenalığı, veya Avrupalı memurların yardımı ile devlet maliyesini kurtarmanın zarurî bulunduğu ²²⁴³ hakkında birtakım yazılar okuyorlardı.' Batı Avrupa örnek alınarak Kırım Harbînden sonra meydana gelen yeni edebiyat, Lamartine ve Re-nan'ı tanımış olan Şinasî'den (ölümü 1871), tenkitçi ve "Vatan" dramının müellifi Namık Kemal'den (Ölümü 1887), Âli Paşanın düşmanı Ziya Bey ²²⁴⁴ (Ölümü 1880) denberi taraftar bulmakla beraber, halka yabancı kalmıştı. Ancak sonradan ilk defa olarak Mehmet Emin Beydir ki artık yan Farsça ve yarı Arapçadan teşekkül eden Osmanlıca ile değil, fakat halk dilini kullanmak suretiyle an Türkçe yazmak cesaretini göstermiştir. Bu okul, daha uzun zaman yalnız Fransa klasiklerinin (Moliere, Voltaire), modern Fransız liberalizminin ve romanının -Ahmet Mithat -veya naturalist- Zola'nın eseri "Therese Raquin" - nevinden romanların tercümesini vermiştir ²²⁴⁵. Reşit Paşa tarafından yayınlanmış olan bazı "siyasî belgeler" e ve Akif'in şahsî "mülâhaza"larına ²²⁴⁶ -bu eser iki defa basılmıştır- rağmen henüz siyasî ve propaganda edebiyatı hiç yoktu.

Padişah, servetine, hafiye ve casuslarına, kendini met-hedenlere, ordusuna güveniyor ve dışarda kendine bir destek sağlamak amacıyla Almanyanın dünya siyaseti yolundaki menfaatlerini teşvik etmekten hiç bir zaman geri kalmıyordu ²²⁴⁷. 1898 de İmparator Wilhelm'i kabul edişi, en büyük ağabeyisi Sultan Aziz'in İmparatoriçe Eugeniâ'yi kabul edişi ile kıyaslanabilecek derecede parlak ve debdebeli idi. Yakın ve Orta Doğuda (Levante) yaşayan Alman Katotikle-rinin himayesini Almanyaya verdiği gibi hususiyle Almanya-ya bu memleketlerde ekonomi menfaatleri sağlamakta acelecilik gösterdi: Bağdat - Basra demiryolunun yapılmasına Alman Anadolu Şimendüfer Kumpanyası ²²⁴⁸ tarafından başlanması ve Haydarpaşa

²²⁴³ Channes, S. 285 - 286.

²²⁴⁴ Fazla ağın giden gazeteler hakkında girişilen tedbirler hakkında bak: Paul #esch, Constantinople aux derniers jours d'Abdul-Hamid, Paris (çıktığı tarih üzerinde yok), S. 39 vd.

²²⁴⁵ Karş. K. J. Basmadjian, bundan başka Gibb, "A history of ottoman poetry", London 1900 - 1905.

²²⁴⁶ Yukarda da onun kitabı "Churchül hâdisesi" hakkında zikredilir.

²²⁴⁷ Bismarck'ın Suriye siyasetinde aldığı durum hakkında bak: Farley, S. 189, not. 1908 başında Avusturyalıların Mitrowitza- Selanik Sancak hattı ve Rus'ların Sırbistan üzerinden Adriyatik Denizine İnecek Demiryolu tasarısı hakkında bak: Paul Dehm, Die Völker Süd-osteuropas und Ihre politicshen Probleme, S. 48. Hicaz demiryolu hakkında bak gene aynı eser, S. 80. Karş. Charnes, S. 220 vd.; Hu-go Grothe, Deutsche Kulturaufgaben In Voderaslen.

²²⁴⁸ Teni Eskişehir demiryolu hakkında bak: Hurat, S. 41 vd. Aynı zamanda Fransızlar, Beyrut limanı ve tatanbul rıhtımları imtiyazını fltmiflardL Karf. Morawetz, s. 212 vd. - 1893 de bir ingiliz - Frmn-8U flrkett, Alftfehir Afyon demiryolu imtiyazını aldı; aynı eser, Sr 434 vd. ingiliz idaresinde inşa edilmiş olan Mersin - Adana hattı hakkında bak: aynı yer. 1892 de "Soci'tö des trsvaux publics". Yafa - Ku-dils hattının inşasına başladı. Aynı

limanı ile Haydarpaşa - İzmit - Ankara hattının inşa edilmesi ve sonra Almanlar tarafından Selanik - Manastır demiryolunun yapılmasına girişilmesi; bunlardan başka Ankara - Kayseri ve Eskişehir - Konya demiryolları imtiyazının Alman sermayecilerine verilmesi; - bütün bunlar Abdülhamid'in Almanya'ya temin ettiği ekonomi menfaatleri arasındadır. Sekiz yıl önce yapılması bitmiş olan 1764 kilometre demiryolundan 1300 ü - bunun 750 si Avrupa'da idi - ve henüz tasarı halinde veya inşa halinde bulunan yalnız Anadolu'da 1379 kilometreden 544 ü Alman müteşebbislerinin elinde bulunuyordu ²²⁴⁹. Abdülhamit, elçilere ve bunların adamlarına ustaca muamele etmesini ve şahsî hizmette bulunmasını pek iyi biliyor ve böylece onları şükran borcu olarak susmağa ve yaranmağa mecbur ediyordu. Aynı zamanda kendi emniyetini sağlayacak kutsal mahiyette yeni bir vasıta olarak Halifelik siyasetiyle ortaya çıkmaktan da hoşlanırdı ²²⁵⁰. Ağabeyisinin eski nazırlarından ve sonradan Tunus hükümetinin başına geçmiş olan Berberi Hayrettin'in fikrini memnunlukla kabul ederek Tunus valisini kendi vasa-lı olarak saymaktan, Trablus'ta fanatik Senusî'lerin hareketini desteklemekten, Avrupa'da kendisi aleyhinde çalışan Hi-div tsmail Paşayı azletmekten, Tunus'ta Müslümanların Fransaya karşı memnunsuzluklarını körüklemekten ve Mısır milliyetçilerinin yabancılara karşı yaptıkları mücadelenin önderi Arabî Paşa ile münasebete girişmekten ve nihayet Arabistanda Kızlarağası Behram vasıtasıyla Panislamizm i-cin çalışmaktan haz duyuyordu ²²⁵¹.

Kahire'de, sonra Paris ve Cenevre'de "Genç Türkler" in gazete ve dergileri çıkıyordu. Genç Türkler, daha 1870 den önce, yalnız tiranca, yavaş yavaş memleketi felâkete götüren batının nüfuzuna karşı mücadele edebilmek için batı müesseselerini kabul etmek esası - genç Japonya Avrupa'ya karşı aynı metodu kullanmıştı - üzerinde faaliyetlerine başlamış bulunuyorlardı ²²⁵². 1897 de ve sonra 1899 da sürgünde o-lanların fikir

şekilde Beyrut - Şam - Hama - Halep hattında da Fransız sermayesi ile çalışılıyordu. 1891 de Belçika'lı-lar, Samsun - Sivas - Diyarbakır ve aynı yılda İngilizler Akkâ - Şam hatlarının imtiyazlarını aldılar, aynı yer. Deha 1860 da Fransızlar tarafından kurulmuş olan Deniz Fenerleri Şirketi hakkında bak: Mora-wetz, S. 200.

²²⁴⁹ Fremont, S. 59 - 60. Deutsche Levante Linie (Alman Şark hattı şirketi 1891 denberi) nin başarıları hakkında bak: Renö Pinon, S. 322 vd. Türk subaylarının Almanya'da yetiştirilmeleri hakkında bak: Morawetz, S. 142 - Alman Filistin ve Şark Bankasının (1896 dan-beri) rolü ve Filistin'de Almanların yerleştirilmesi hakkında bak: Wirth, S. 124 vd.

²²⁵⁰ Kars. Morawetz, Fesch, S. 498 vd.; Gabriel Charmes, L'ave-nir de la Turquie; Victor Berard, La politique du Sultan, S. 190 vd.: bir dervişin Yıldız köşküne alınması; "Le Sultan, l'Islâm et les Puis-sances", 1907; "La révolution turque", Paris 1909. Daha Abdülazız zamanında Açın (Malaya'da Atteh Sultanlığı) m temsilcisi, Hollandalılara karşı yardım iatemek üzere, İstanbul'a gelmişti; Cas-ton, S. 633.

²²⁵¹ Frtmont, S. 69 • 92.

²²⁵² Von Sax, S. 515, 528 vd.; Engelhardt, I. Baker, S. 360.

arkadaşları sayılan birçok genç insanlar, mahkemeye çekilerek sert cezalara çarptırıldılar.

Eğer, vatan için herşeyini feda etmiye hazır bir yurtsever ²²⁵³ olan Murat Bey, Ahmet Rıza Bey, Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Bey ²²⁵⁴, milleti tarafından çok sevilen Arnavut önderi İsmail Kemal Bey, kısaca 1876 da mağlûp edilen ve ortadan kaldırılan büyük Fransız devriminin hayranları Terakki Partisi üyelerinden hayatta kalanların hepsi gibi hizmetleri görülen, kendi menfaatlerini düşünmeden hareket eden namuslu vatanperver şahsiyetler; veya belki de Osmanlı tebaası tarafından sevilen bir hükümdarı başa geçir:-mek amacını güden Padişahın eniştesi Mahmut Celâlettin Paşa ile oğulları Sabahattin ve Lütfülâh gibi Abdülhamid'in muarızları olan insanlar; yeni, serbest, bağımsız bir Türkiye için çalışmamış olsalardı, muhakkak ki "Kızıl Sultan" mutlak idareyi ve hükümdarlığı kaybetmeden bu dünyadan gitmiş olurdu. Gerçi Abdülhamid, Paris'teki komite ile münasebete girişmeğe ve Murat Bey gibi bazı önderleri kazanmı-ya muvaffak olmuştu. İhtilâlcı basma karşı da Fransız hükümeti ona yardım ediyordu. Ermeni ve Bulgar komitecileriyle tam kardeşçe bir zihniyetle toplantılar yaparak Osmanlılığın geleceği hakkında kararlar vermekten çekinmiyen Jön Türklerin kongreleri o kadar büyük bir tehlike teşkil etmiyordu ²²⁵⁵. Daha 1897 de subaylar, ihtilâlcı fikirlerinden dolayı takibata uğramışlardı. Askerî okullarda yetişmekte olan bazı öğrenciler, 1900 da er olarak vilâyetlere gönderilmek suretiyle cezaya çarptırılmışlardı. Sekiz yıl sonra 22 temmuz 1908 de, bütün üçüncü ordu kazanıldıktan sonra ve Arnavutlar savaşa hazır bir durumda bulundukları zaman, Askerî okullar müfettişi tarafından birçok arkadaşları ile birlikte bir anket için İstanbul'a çağırılmış olan subaylardan Enver ve Niyazi Beyler, "İttihat ve Terakki" Komitesi adına Resne'de hürriyet bayrağını açtılar. Makedonya'nın bir şehri olan Resne'deki garnizonda Hilmi Paşanın komutası altında daha serbest bir hayat sürmek imkânı vardı ²²⁵⁶. Hükümetin Asyalı kuvvetlerine karşı savaşıma lüzum kalmadı: Tıpkı Arnavutlar gibi onlar da hürriyet getiren sancağın altında toplandılar. Makedonya vilâyetindeki yüksek komutanlardan biri olan Şemsi Paşa öldürüldü, bir başkası yaralandı ve bir üçüncüsü de ayaklananların eline esir düştü. Ayaklananlar, Mithat Paşa tarafından vaktiyle ilân edilmiş olan a-

²²⁵³ "Le palais d'Yildiz", S. 14.

²²⁵⁴ Bak: "The life of Midhat Pasha by his son Ali Haydar Mid-hat Bey", London 1903.

²²⁵⁵ Fesch, S. 364 vd.

²²⁵⁶ Karj. B6rard, La Macâdoine, 3, 6.

nayasanın tekrar yürürlüğe konmasından başka bir şey iste-miyorlardı: Sait Paşa İstanbul'da hükümetin başına geçti ve 24 temmuzda yeni bir fevrin başladığını ilân etti. Sait Paşadan sonra 6 ağustosta Kâmil Paşa ve şubat 1909 da Hilmi Paşa Sadrâzam oldular. İlk mebuslar meclisi, 107 Türk, 45 Arap, 27 Rum, 22 Arnavut, 10 Ermeni, 5 Bulgar, 4 Sırp, 3 Yahudi, 2 Kürt ve birer de Rumen, Dürzî ve Marunî üyeden teşekkül ediyordu ²²⁵⁷.

Fakat Abdülhamid'in nüfuzlu saray partisi, işin peşini bu kadar kolaylıkla bırakmadı. Padişahın orduda, kendisine sadık Arnavutlardan başka daha birçok taraftarları vardı. Ulema ²²⁵⁸ ve İstanbul halkı arasında ise tarftarları daha fazla idi. Memnun olmıyan asker kıtaları, fakat başlarında subaylar bulunmadığı halde, 13 nisanı nazırlara ve parlâmentoya karşı harekete geçtiler. Bunun üzerine Padişah, haddizatında kendisi tarafından tertip olunan ayaklanmanın sanki baskısı altında hareket ediyormuş gibi, hemen Ethem Paşanın başkanlığı altında yeni bir kabine kurdu. Bu kabinede bir Rum (Maurokordotos) ve bir de Ermeni (Noraâung-hian) nazır bulunmakta idi.

Fakat Makedonya'dan Osmanlı Başkenti üzerine yürüyüşe geçen "Hareket Ordusuna" karşı, ancak 5000 kadar askeri bulunan bu zayıf hükümet dayanamadı. 24 nisan 1909 günü, partilerinin dâvası için büyük fedakârlıklar yapmaya hazır olan âsilerle çetin bir savaştan sonra, Mahmut Şevket Paşa, bir fatih olarak İstanbul'a girdi. Bunun üzerine Ahmet Rıza Beyin başkanlığında yeni bir kabine devlet işlerini yürütmeğe başladı. Fakat Padişahın tahtından indirilmesi, ilk yapılacak bir siyasî zaruret halini almıştı. Bu defa da Şey-hülislâm'ın bir fetvası ile Padişahın tahtından indirilmesine şer'î bir mahiyet verildi: 27 nisanı Abdülhamid'in yumuşak huylu kardeşi Veliaht Reşat, uzun zamandanberi kendisini gizlemiş bulunan ikametgâhından çıkarak Mehmet V. (3 kasım 1841 de doğmuştur) adı ile Osmanlı tahtına çıktı .

Abdülhamid'in rejimine karşı mücadele ederek kan akıtmaksızın zaferi kazanmış olanlar içinde bazı kimseler, sadece mucize tesirli hürriyetin yalnız devleti kurtarmıya değil, fakat aynı zamanda imparatorluğu birleştirmeğe, kuvvetlendirmeye ve güven altına almayı da kâfi gelebileceğine inanıyorlardı. Ahmet Rıza Beyin başkanlığındaki parlâmentoda 180 Müslüman, 50 Hristiyan ve 3 Yahudi mebus bulunmakta idi. Bu parlâmentoda bütün

²²⁵⁷ Dehm, S. 71!

²²⁵⁸ Onların İhtilalci rolleri hakkında bak; Btrard, Politique du Sultan, S. 234 • 280* 246.

vilâyetler aynı ölçüde temsil edilmekte idiler. Fakat çok kısa bir zaman sonra acı hakikatler, galiplerin gözleri önünde kendini, gösterdi.

Yeni Türkiye, birincisi her fırsattan faydalanmayı gözleyen dış düşmanlarına, ikincisi imparatorluk içindeki milliyetlerin bağımsızlık gayretlerine, üçüncüsü sonradan kuvvetli bir şekilde ortaya atılan dâvasını kazanabilmek için şimdilik saklı kalan muhafazakâr partiye ve dördüncüsü de hâlâ çok geri bir kültür seviyesinde bulunan birçok vilâyetlerdeki anarşist âdetlere karşı mücadele etmek zorunda idi. Bütün bunlara, iliklere kadar işlemiş olan soygunculuk, kabalık, liderlerin tecrübesizliği ve nihayet bu gibi büyük siyasî değişikliklerde daima görülen parti mücadeleleri de ilâve edilmek lâzimgelir.

Uzun yıllardanberi üzerinde çalışılmakta olan bu esere, bu güçlüklerin açıklanması ve bunlara karşı yapılan mücadelelerin tasvir edilmesi ile son verilecektir.

Avusturya, Türkiye'de yeni rejimin kurulduğu haberine, kendi işgali altmda bulunan Bosna ve Hersek vilâyetlerinin daha 5 ekimde ilhakı ile cevap verdi. Buna karşı hafif bir tazminat olarak Babiâliye, Yeni Pazar sancağı verildi. Jön Türkler, antlaşmaya ve hakkaniyete aykırı olarak yapılan bu hareketi protesto etmeği uygun görmediler. Bu vazifeyi, o aralık memleketine geri dönen I. Petro Kara George-viç hanedanının idaresi altında bütün Sırların birleştirilmesinden ibaret olan millî ülküsünü mahvolmuş gören Sırbistan üzerine aldı. İstanbul'da ise Avusturya mallarına karşı boykot ilân etmekle iktifa olundu. Bosna ve Hersek'in yeni efendileri, Avusturya tacına mal edilen bu yeni topraklar için 27 şubat 1909 da 54250 000 Kronluk bir tazminat verdiler. Bu para resmen el konan evkaf mallarına karşılık olarak veriliyordu. Bosna ile Hersek'e, imparator Franz Joseph yeni bir yasa bahşetti. Aynı zamanda Avusturya, Türkiye'ye ithalât gümrüklerinin yüzde 11 den yüzde 15 e çıkarılmasına muvafakat etti; Babiâliye tamamiyle bağımsız ticaret yapmak, yani Türk iktisadî menfaatlerini korumak hakkını tamdı; yeni tasarlanan tekel idaresini kabul etti ve kapitülâsyonların yerine modern anlaşmalar yapmaya hazır bulunduğunu bildirdi²²⁵⁹.

Aynı günde Bulgar Prensi Ferdinand, yeni meydana gelen Bulgaristan

²²⁵⁹ Kar., Torna Herkaloviç, Vorgesichte der Okkupation Bos-niens und der Herzegowüa, Agram 1906 (Ben bu eserden faydalanmak imkânını bulamadım); Dehm, S. 54 vd, Almanya'nın 26 agustos 1890 da imzalamış olduğu antlaşma, birinci derecede İngiltere ve Fransa'nın mukavemetleri yüzünden tatbik mevkiine konamadı; aynı eser, S. 77 vd. Ancak 1907 de Makedonya fclahatı dolayistyle yUzde 8 den yüz de 11 e çıkarılmasına müsaade edilmişti, ihracatta İngiltere birinci mevkii muhafaza ediyordu ve bu devletten sonra Avusturya geliyordu (1905 - 1906 da 187 ve 124 milyon Mark); Pranaanın ihracatı ancak 50 milyon Mark idi, aynı eser, S. 81.

"Çarlığı" nı, hattâ daha ilerisine giderek "Bulgarların" Çarlığını ilân etti. Bir kaç gün sonra da bu yeni unvan, büyük devletler tarafından tanındı. Esasen bu devletler, Türkiye'nin haklarından ziyade, "en kötü anlamda milletlerarası bir büyük spekülasyoncu" ²²⁶⁰olup" marifetleri herkesçe kâfi derecede bilinen" Yahudi sermayecisi Baron Hirsch tarafından 1874 - 88 yıllarında inşa olunan Rumeli Şimendüferleri Kumpanyasının hakları ile ilgileniyorlardı. 1909 martında yapılan bir anlaşmaya göre Osmanlı hükümeti, Bulgaristandan 100 milyon Mark tazminat alacaktı. Fakat Babiâli, Rus elçisinden, büyük bir kısmı Doğu Rumeli vergisinin teşkil ettiği bu paranın, Rusyaya hâlâ ödenmemiş olan 1877 - 78 harbinin tazminat borcuna mahsup edileceğini Öğrendi ²²⁶¹. 6 nisan tarihli protokolün imzasından, hem de Rusyanın aracılığı ile imzasından ve demiryolları meselesinin halledilmesinden sonra yeni Bulgar Çarlığı, ilk defa o-larak Rusya tarafından resmen tanındı.

Fakat bu kadarla da iş bitmiş değildi. Bir çok meseleler halledilmiş bulunduğu bir sırada dostça niyetler besliyen bir devlet, Fransa'ya ait Tunus ile İngiltere'ye ait Mısır arasında bulunan ve son zamanlarda askerî Bakımdan yeni bir düzene konmuş olan Trablusu Garp'ı - bu memleketin ard ülkeledeki sınırı hakkında bir takım hoş olmıyan olaylardan sonra Fransa üe bir anlaşma yapılmıştı - kendine mal etmek için harekete geçti. Batı memleketlerine yaptığı seyahat sırasında Osmanlı Valiahtı Sultan Aziz'in oğlu Yusuf İzzettin, Roma'ya da uğramış ve burada çok dostça bir kabul görmüştü. Gerçi Tunusta'ki İtalyan konsolosu Üe ona hakaret edercesine muamele eden memurlar arasında uzun zamandanberi anlaşmazlık mevcuttu. Fakat bu yüzden bir harbin çıkabileceğini Türkiye'de hiç kimse aklına bile getirmiyordu. Hal böyle i-ken 27 eylülde hiç beklenmedik İtalyan ultimatomu geldi. Bu ultimatomda İtalyanın elinde bulunan bütün askerî ve idarî vasıtalarla Trablus-u Garp'ın daha yüksek bir kültür seviyesine getirilmesi zarureti ifade olunuyordu. Cevap için 24 saatlik mühlet bittikten sonra bir İtalyan filosofunun Tarabu-lus önüne ve bir ikincisinin Adriyatik denizinde Preveze ve Draç önüne - fakat bunlara, Avusturya ile bir anlaşmazlık çıkmasını önlemek için hücum edilmemiştir - gelmesi ile harp başladı.

Babiâli'nin eski Roma elçisi Hakkı Paşanın yerine Sadrazamlığa geçen

²²⁶⁰ Dehm, S. 81, 83 vd., onun "Deutschland und die Orientbahnen", Stuttgart 1883, adlı eserine göre.

²²⁶¹ Bulgaristan bir İstikraz ile bu paraları Ödiyecekti. İngiltere'nin, feri kalan meblağın kapitalizme edilmesi ve bu sayede Rumlara bir müdahale kaptanın kapatılması baklana bak; Dehm, 9. 07 *. 98.

Sait Paşa. asilâne sözlerle, bansın bu şekilde bozulmasından, geri kalmış olan bu doğu memleketlerinde Avrupa'nın manevî kültürüne beslenen itimadı büsbütün silebilecek olan bu işgal hareketinden şikâyetle bulundu. Hücumu uğrayan Afrika vilâyetinin müdafaası, orada bulunan Osmanlı kuvvetlerine - "Hürriyet kahramanı" Enver Bey de onlara iltihak etti - ve Padişaha tam bir sadakatle bağlı kalan Araplara, hususiyle Senusî kabilesine bırakıldı.

Bir kaç gün içinde Tarabulus şehri işgal olundu. Fakat şehri çevreliyen tahkimli yerler için bütün sonbahar ve kış boyunca savaşıldı. İtalyanlar, işgal etmiş oldukları yerlerin dışına çıkıp ilerliyemiyorlardı. Gerçi Derne, Bingazi ve Homs'da İtalyan garnizonları yerleştiler. Fakat bunlar daha geniş bölgelere yayılmaktan menedildiler. Hattâ bazı kere mevzilerini Arapların şiddetli hücumlarına karşı güç halle korumak zorunda kaldılar.

İtalya, harbi mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek a-macı ile, kiralın 2 kasım tarihli emirnamesi ile Tarabulus-u Garp'ın İtalya Kırallığına ilhakını ilân etti. Mart 1912 de de meclis bunu büyük gösterilerle tasdik etti. Fakat bununla hakikatte hiçbir şey değiştirilmiş, olmuyordu. Beyrut'un ve Arap sahillerinin bombardımanı, Fransada ancak daha derin bir memnunsuzlugin uyanması sonucunu verdi ve birçok 1-talyanların Suriye'den çıkarılmalarını çabuklaştırdı.

1912 ilkbaharında, Trablus'ta harp hemen hemen tam bir durgunluk devresine girdikten sonra, italyanlar Çanakkaleye hücum ettiler. Fakat hiçbir iş göremediler. Sonra Rodos üzerine saldırdılar. Burada Rumlar tarafından ihanete uğrayan Türk kuvvetleri, bir çarpışma yapmaya fırsat bulamadan esir düştüler. Rodos ile yakınındaki vaktiyle şövalyelere ait olan İstanköy, Nisyros ve Astypalaia adalarına, geniş ölçüde özerklik verildi ve genel bir toplantıda halktan istikbal için istekleri soruldu. Bu hareketle güdülen amaç, Hel-len ülküsünün yeniden uyandırılmasına rağmen, aslında Ba-bîaliyi mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda Tarabulus'-tan vazgeçirmeye zorlanmaktan başka bir şey değildi.

Fakat Türkiye'de yeni rejim, dost devletlerin baskısına da boyun eğmiye yanaşmıyordu ²²⁶². Büyük Fransız Devriminin gerçek anlamda öğrencileri ve Mithat Paşanın taklitçileri olan yeni Osmanlı Devletinin başındaki önderler, Reşit, Fuat ve Âli Paşaların düşüncelerini, yani

²²⁶² Kars. Sommerfeld, Der italieitüsch - türkische Krieg, Berlin 1911; von Studnitz, Tripolis und der Dreibund, aynı yer (Ben bu eserden faydalanmak imkânını bulamadım).

Osmanlıları tek bir siyasî millet halinde birleştirmek ülküsünü tekrar ele almışlardı: Milliyet ve ırk esasma göre ve bu unvanlar altında birleşmeler" yasak edildi. 1910 da çıkarılan ve Osmanlı askerî kuvvetlerinin altı ordu halindeki teşkil t n  değiştirmiyen ²²⁶³ kamına göre Hristiyanlar, orduda hizmet alabilirlerdi. Yabancılar ticaret vergisini vereceklerdi ²²⁶⁴. Evkaf mallarının, kaldırılması derpiş ediliyordu. Hattâ kapit l asyonlar rejiminden kurtulabilmek ümidi bile besleniyordu. Her yerde devlet okulları kurulacaktı. Patriklikler, o zamana kadarki siyasî yetkilerini elden çıkarmışlardı. Makedonya için hazırlanan bir kanun ile kiliselerin birbirleriyle boğuşmakta olan milliyetlere maledilmesi işi, devletin menfaatine uygun olacak bir tarzda düzene konmuştu. Müslüman s fa-tiyle Arnavutlar, Arap harflerini kabul etmek zorunda idiler ²²⁶⁵.  mitsiz ve her zaman meşru' olmıyan mücadeleler yapmış olan Genç Turk partisinin temsilcileri, ikinci parlâmentoda büyük bir çoğunluğa mâlik idiler. Bu Meclis, gittikçe fenalaşan dış münasebetlerin tesiri altında bulunan genel şartlar içinde daha gevşek davranarak 1908 programına uymuş ve kendi zaafını tamamiyle müdrik olarak askerî diktatörlüğe boyun eğmiştir. Memnun olraiyan ve liberal muhalefetle münasebette bulunan subaylar tarafından yeni bir derneğin teşkil edilmesi ve Arnavutluğun ayaklanması, nihayet temmuz sonunda Muhtar ve Kâmil Paşalar kabinesinin kurulması sonucuna varmıştır. Bu hükümetin ilk işi, muhalefet eden parlâmentonun dağıtılması olmuştur.

Dinî ve millî imtiyazları olduğu kadar mahallî an'anele-ri de ortadan kaldırmak amacını güden "Osmanlı Milleti" ne karşı böylece vilâyetler - birinci Mecliste 15 merkeziet  ye karşı liberaller birliğinin 80 partikülarist mebusu vardı ²²⁶⁶-, ya birbiri arkasından ayaklandılar veyahutta en az Türkiyeye karşı eskidenberi takındıkları reddedici durumlarında takviye olundular. Sırbistanın yambaşında vergi vermek, askerlik vazifesi -artık

²²⁶³ L. von Sch lez, Das türkische Heer I, Leipzig 1910.

²²⁶⁴ 1909 yılı için bütçe 25 milyon Türk lirası gelir ve 30,5 milyon TL. gider. 1908 de devlet borçları 129,9 milyon TL. olup Rusya'ya tazminat da buna dahildi. 1910 da bir Alman Avusturya gurubu, yeni rejime 11 milyon TL. ve bir Fransız gurubu da 6,5 milyon TU ikrazatta bulundular.

²²⁶⁵ Kars. G.F. Abbott, Turkey in trar.sition, London 1909; Nico-laidés, L'Empire ottoman, une ann e de constitution, 1909 - 1910, Brüksel 1910; Albert Fua, Le comit  Union et Progres contre la constitution; C arles Roden Buxton, Turkey in Revolution; Drandar, Actua-lit s balkaniques, Br ksel, 1912; Ali Nuri, Unter den Szepter des Sultana, Berlin 1905.; Ch. Mismar, Souvenirs du musulmana, Paris 1892; Rousseau, L'effort ottoman, Paris 1907; Adalbert Graf Sternberg, Die türkische Revolution, Berlin, 1909; Mukhtar Pacha, Evfaements d'Orient; A. Wirth, Die Zukunft der Türkei, München - Leipzig ( ıktığı tarih üzerinde yok); G. Dorys, Abdul-Hamid iutime v.s.

²²⁶⁶ Dehm, S. 71 - 72.

yalnız istanbul'da muhafız kıtalarında değil, başka birliklerde de askerlik yapmak mecburiyeti konuyordu- ve okul parası mükellefiyetlerini protesto e-den Arnavutları, daha 1909 da Cavit Paşa silâhla bastırmak teşebbüsünde bulundu. "Arnavut-Osmanlı birliği için" kurucu meclis olarak Debre ve Bitolia Kongreleri toplandı. Fakat çok geçmeden Ghiga'lar, tarihî Kosova sahrası yakınlarında ve 1878 den sonra karşı koymaları ile tanınmış olan Prinzrend, Cakova ve İpek bölgelerinde ayaklandılar. 1910 da Turgut ve Şevket ve Cavit Paşalar, bu asilerin üzerine yürüdüler. Asilerin başı tsa Bol etin aç kaçtı. Galipler, İmparatorluğun her tarafına teşmil edilmiş olan halkın elinden silâhların alınması emrini buralarda da tatbik etmiye başladılar. Fakat 1911 de de Arnavutluğun gerek kuzeyinde ve gerekse güneyinde çetin savaşlar oldu. Ancak yazı ve öşürde gtniş imtiyazlar verildikten sonradır ki Ghiga'lar, Toska'lar, Müslümanlar ve Katolikler - 1911 ilkbaharında Malisor ayaklanması - yatıştınla-bildiler. Son zamanlarda ve çok daha şiddetli olarak patlak veren Arnavut hareketi, büyük bir ihtimalle İtalyan - Karadağ kıskırtmalarının bir eseridir. Bu hareket mensupları Priştine'yi zaptettüer. İsa Boletinaç, gerçekten Üsküp*te Arnavutluğun özerkliğini ilân etmek niyetinde görünmektedir. İtalya ile Karadağ'ın daha önceki Arnavut ayaklanmalarında da parmakları bulunduğu hiç şüphe yoktur. Daha bu karışıklıkların başında yeni kiral Nikita ile bir harbe tutuşmaktan kaçınılamıyacak gibi görünüyordu. Ancak Rusyanm böyle bir harbi tasvib etmediğini ve teşvik etmek niyetinde bulunmadığını ilân etmesi üzerinedir ki Karadağlılar, daha dostça ve uysal bir şekilde harekete mecbur olmuşlardır.

Devrimden sonra Makedonya'da Avrupa devletlerinin koruyucu faaliyetleri sona ermiş bulunuyordu. Burada gerek Sandanski'nin Bulgar taraftarlarına, Bulgaristan Prensliği içindeki ırkdaşlarıyla fikir birliği halinde bulunan "Wrcho-vist'ler" e karşı, ve gerekse Yunan çetelerine ve bunlara para veren Manastır ve Gevgeî piskoposlarına karşı sert tedbirler alınmıştı. Rumlar, kiliselerinin imtiyazlarını müdafaa etmek için Burgarlarla uyuşamıyorlardı. Fakat Bulgarlar i-çinde bu Genç - Türk, Osmanlı Partisi meydana geldi ve bu parti mebus Panço Doref'in şahsiyetinde enerjik bir müda-fiini buldu. Diğer taraftan ise ihtilâlcilerin başı Çernopeyef, Arnavutlarla da münasebetlere girişti. 1911 yılı sonundan-beri Rum çeteleri tekrar harekete geçtiler. Burada da Genç Türklerin, "ittihat ve Terakki" nin Selanik şubesi, şehirlerde din ve miliyet ayrılığı yapılmaksızın "müşterek vatanın yükseltilmesi" uğrunda çalışacak elemanları organize etmeğe

başladı ²²⁶⁷. ökumenikos, okullar meselesi ile meşgul olmak üzere istanbul'da bir milli meclis toplamak istediği zaman hükümet bunu yasak etti.

Girit, eskiden olduğu gibi şimdi de imparatorluktan koparılmış bir parça olarak kaldı. Adada tamamiyle Yunanlılara mahsus bir hayat hüküm sürüyordu: 1909 da Avrupa devletleri, gerek meclisin Kiral Yorgi'ye yemin etmek istemi-yen Müslüman üyelerini korumak ve gerekse Atina'daki kurucular meclisine Girit temsilcilerinin gönderilmesine engel olmak için müdahale etmek zorunda kaldılar. Yunan tahriklerine karşı Türk halkı, Hellen mallarını boykot etmekle cevap verdi. Başvekil Rallis, harp ile barıştan birini tercih etmek zorunda idi. Venizelos'un kurmuş olduğu yeni Yunan hükümeti, daha önceki zamanlarda yapılan tahriklerle tam bir tezat teşkil edecek derecede son derece ihtiyatlı bir siyaset takip etmektedir: 1912 de Girit seçmenleri tarafından Atina'ya göndrilen saylavlar, asker kuvveti kullanılarak meclisin toplantılarına iştirak etmekten menedilmişlerdir.

İslâhata karşı koyan Dürzi'ler, 1911 de Sami Paşa tarafından mağlûp edildiler. Bunun üzerine Sami Paşa, vilâyet işlerini yoluna koymak üzere Bağdad'a gitti. Nihayet Arabistan'da, bir yandan ingiltere dostu İbni Resifin oğlu Mahmud Yahya Sana'yı muhasara ederek Rıza Paşanın askerlerini kendi Arap dâvası için kazanırken, öte yandan Vehhabi Emir'i Mübarek ibn Essabak ile birleşmiş ve Feyzi Paşanın kuvvetlerini yenmiş olan ibn Suud'un ayaklanmasından sonra gerek Necid ve gerekse Yemen âsi Arapların hâkimiyeti altında bulunuyordu. Daha önce Nil memlekoti üzerinde hâkimiyet kurmuş bulunan bütün devletler gibi Arabistan'ı da ele geçirmeye çalışan ve kendi menfaatine uygun ihtilâlcı bir parti kurmak için elverişli adamlar bulmağa muvaffak olan Mısır'ın yeni efendisi Büyük Britanya ile Osmanlı hükümeti arasında çıkan bir anlaşmazlık sonunda Türk askerleri, Sina yarımadasında her iki tarafın sahip çıktığı bir bölgeden çekilmek zorunda kaldılar. Şeyh Hamideddın, Peygamberin ardası olarak ortaya çıktı. Bu Şeyh, Mekke ile Medine'yi kazanabileceğini ümit ediyordu. Yalnız Necid Emiri ibni Reşit, Padişaha tamamiyle bağlı kaldı. Fakat o da bu sadık lıgını ibni Suut'la giriştiği mücadelede hayatı ile ödedi. Mehmet İdris ile yukarda adı geçen Arap Mehdisi İmam Yahya, Vehhabi an'anesini yeniden canlandırdılar ve Osmanlı kuvvetlerine karşı koydular, imam Yahya 1911 yılı

²²⁶⁷ Makedonya hakkında en yeni bibliyografya bak aynı zamanda: RenÖ Finon, S. 164, not 1.

başında Sana'yı muhasara ettiği zaman izzet Paşa, kuvvetli ordusu ile kendini zor kurtarabildi. Fakat izzet Paşa, Mehmet Ali'yi tamamiyle yendikten sonra Asir'i de tehlikeden kurtarmıya muvaffak oldu. Osmanlı hükümeti, şehirlerde daimî birer garnizon bulundurmak suretiyle ve Hicaz demiryoluna dayanarak ayaklanmanın genişlemesine engel olabileceğini umuyordu. Fakat Kızıldenize giren İtalyanlar, büyük bir ihtimalle İngilizlerin kendi taraflarında bulunmaması dolayısıyla, Arapları bir müttefik olarak kendi taraflarında bulmamışlardır²²⁶⁸.

iki yıl önce "İttihat ve Terakki Cemiyetinin" Selanik şubesi üyeleri, Selanik'te oturarak devleti idare edebileceklerini ümit ediyorlardı. Fakat karşılarında bir "liberal parti" ve çelik iradeli Mahmut Şevket Paşa tarafından komuta edilen orduyu buldular. Bu liberal parti, Mithat Paşanın fikirlerini kendine mal ediyor, fakat nazırların gerçek anlamda suikastçı ve ihtilâlciler sıfatıyla gizli olarak taaliyette bulunan Genç Türklere körü "körüne âlet olmalarına asla razı olmuyordu. Bazı nazırlar, ittihat ve Terakki komitesi tarafından hürriyet için tehlikeli sayıldıklarından iktidardan düştüler. 1310 yılı sonlarında parti bir kongre yaptı ve ilk defa olarak komitenin Başkanı Halil Bey, iktidardan düşürülen Talât Beyin yerine nazır oldu. Muhafazakârlar partisi ile yapılan bir mücadele neticesinde nihayet Genç Türkler, ihtilâlciler bir teşekkül sıfatıyla 1911 yılı sonlarında, hükümeti artık vesayet altında bulundurmaktan vazgeçmek kararını aldılar. Fakat Tarabulus buhranı sıralarında Osmanlı Parlâmentosunda gene particilik gayretleri hâkim olmuştur. Bunun neticesinde Pacugan, parlâmentoyu feshetmek - büyük güçlüklerle karşı-laşmaksızın bu iş yapılmıştır - gibi uğursuz bir karar vermek zorunda kalmıştır. İçinde parti mücadelesi olmıyan, fakat bir faaliyeti de görülmiyen ve Genç Türklere tamamiyle muti olan yeni parlâmentonun ne suretle terkip edildiği hakkında biraz Önce bahsetmiştik. Üçüncü parlâmento, ancak 1913 ilkbaharında toplanacaktır.

Bir asırdanberi tedricî olarak Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olan Meşrutiyet Türkiye'si, milliyetlerin serbestçe gelişmesine engel teşkil etmiyecek, fakat aynı zamanda devletin emniyetini de garanti altına almiyacak şekilde bir federalizm ile; Türk ve Müslüman unsurunu, Suriye ve Ara-bistanı da arkasına takarak, Trakya ile Anadolu'da milliyetlerin gelişmesinde Ötedenberi değişmiyen kanuna aykırı düş-miyecek bir surette

²²⁶⁸ Kars. aynı eser, S. 304 vd., 370 vd.; Martin Hartmann, Ara-bische Frage; Alexander Ular und Enrico Insabato, Der erlöschende Hatbmond, ttirkische Eiihtthillügen, Frankfurt a. M. 1909, S. 204 vd!; Ali Nouri, S. 1903 vd.

yavaş yavaş teksif etmek şıklarından bi-lini tercih etmek zorundadır. Parlamenter idare, bütün kusurlarına rağmen, günden güne bir hakikat ve dolayısıyla kaçınılamaz bir zaruret olmuştur. Şüphesiz ki mazi, artık bir daha geri dönmeyecek şekilde geçmiş gitmiştir. Ancak gelişmiş bir kültüre dayanan millî bir ekonomi sayesinde, serbestlik devrinde kendine düşen işi yapmış bulunan Batı Avrupa sermayesinin devlet üzerindeki vesayetine bir son vermek imkânı elde edilebilir. Daima  l c l  hareket etmek, büyük hülyalara daima daha az nisbette kendini kaptırmak, batı memleketlerinde de ölmek üzere bulunan siyasi nazariyeler  ğrunda daima daha az mücadele etmek; fakat buna karşılık ulaşılması gereken amaçları, mevcut şartları, daima b r siyasetçinin iradesinden çok daha kudretli bir el tarafından tâyin olunan sınır ve imkânları daima daha çok idr k etmek;- işte bunlar. Osmanlı İmparatorluğunun tarihini yazana, normal şekilde bir Türk - Müslüman gelişmesi için en emin şartlar olarak görünmektedir. Her ne olursa olsun, "Osmanlılığın" bir hatırası, hem de tehlike getirici bir liatırası vardır. Rum, Ermeni, Yahudi ve XVI., XVII. yüzyıllardaki mühtedilerin ardaları tarafından bugüne kadar hüküm sürülen İstanbul'da, Kümelinin, Makedonya ²²⁶⁹ ve Anadolunun ²²⁷⁰ köylerinde bir halk yaşamaktadır. Beg yüz y danberi» atalarının cesareti ile kurulmuş bulunan bir devletin - aynı köylü ve fakir vatandaşlar genel askerlik mükellefiyetinin tatbikindenberi bu devleti hemen hemen tek başlarına silâh altında bir kölelik hayatına benziyen çok  etin ve sert bir askerlik hizmeti  le müdafaa etmektedirler - hayatına iştirak ettirilmeyen bu halk, Türk halkıdır. Genç Türklerin yapabilecekleri en büyük hizmet, gayretli, namuslu,  alışkan ve kanaatli, son derece misafirseven, bencil olmıyan ²²⁷¹ - her şeyi istismar etmeğ  pek iyi bilen bencil Bulgar, Rum ve Ermeniler hatırlansın.- ve dindar halkı, büyük bir kısmı kendi so-yımdan olan murabahacıların ve memurların boyunduruğundan kurtarmak, Fransızca kitaplar okumasa, gazetelere yazı yazmasa ve parlâmentoda bir söylevin ne demek olacağını an- rrmsa bile,

²²⁶⁹ Bu bölgede hâlâ "Konya'lılar" denilen Türk sakinleri hakkın da bak: Birard, La Mac doine, S. 18 - 19.

²²⁷⁰ Kars. Charnes, P. 205 vd. deki sözler. Yeni bir roman yazıcısı, TV-vf k Fikret, "harpe Hasan" adlı eserinde - belki de Sienhewicz'-in "Muzaffer Bart k" te Polonya köylüsünü tasvir ettiğ  tarzda - A-nadola köylüsü tipini tasvir etmiştir. Meclislerde tefessüh etmiş olan Hristiyan elemanlar hakkında bak: aynı eser, S. 260 vd. Kars. Worms, X>e la constitution territoriale des pays musuJmans, Paris 1842; Sitene, Lei trois e"poques de l'histoire ottomane, Paris 1851.

²²⁷¹ Berard, Politique du Sultan, S. 202. 1841 de Blanqui, Voyage en Bulgari , S. IX, adlı eserinde ş yle yazıyor: "Les Turcs ont des t jialife's nobles et rares qui distinguent leur race parmi toutes celles ite la terre". Fakat aynı zamanda, Joseph Müller, Albanien, Rumelien und die montenegrinisch -  sterreichische Grenze, S. 15: Umwissenheit, imbtugsaraer Stolz, Traegheit, fanatischer Christenhass sind die Cha-rakterz ge der niederen Klassen".

bu halka tekrar tarihî bir rol vermektir. Her ne olursa olsun, Selanik'te yaygaracı Yahudilere, kalblerinde düşmanca düşünceler besliyen Fener Rumlarına, Makedon* ya'nın kapalı Bulgarlarına, Erzurumda intikam fırsatı göz-lr'en Ermenilere - ki bütün bunlar hemen hemen mücadele edecek durumda ve hiçbir fedakârlık yapmak isteğinde de-ė^lerdir - dünyanın bütün dilleriyle yeni, birleşik Osmanlı vatanperverliğini vaaz etmektense Türk halkına bu tarihî rolü vermek çok daha güzel ve çok daha faydalı bir iş olacaktır.²²⁷².

²²⁷² Bu oscr, 16 Ağustos 1912 de tamamlanmıştır.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 9/624-643